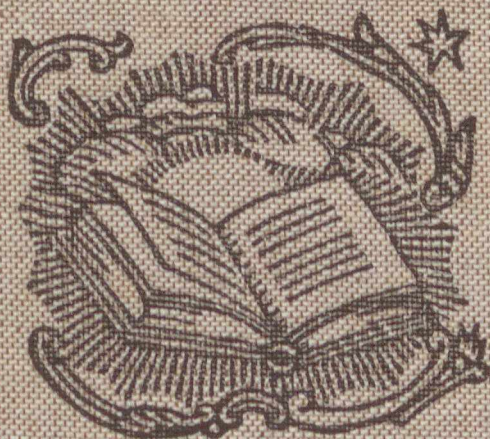

Tóth Béla
Szájruul szájra

68937

508015

SZÁJRUL SZÁJRA

*

A MAGYARSÁG SZÁLLÓ ÍGÉI

GYÚJTOTTE ÉS MAGYARÁZZA

TÓTH BÉLA

Száll a madár ágrul ágra,
Száll az ének szájrul szájra.

ARANY JÁNOS

MÁSODIK, JAVÍTOTT ÉS BŐVÍTETT KIADÁS

BUDAPEST

AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T. KIADÁSA

1901

MTAK

0 00031 20500 9

508615

6199 ↓

AZ AKADÉMIAI KIADÓ
REPRINT SZOROZATA

A MAGYARSSÁG SZÁLLÓ IGEI

MAGYAR
AKADÉMIAI KIADÓ
KÖNYVTÁRA

TÓTH BÉLA

...
...
...
...
...

MÁSODIK JAVÍTOTT ÉS BŐVÍTETT KIADÁS

BUDAPEST, 1994

M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA
Könyvleltár 8.568./19 ...24... sz.

FOGLALAT.

	Lap
Bevezetés	V
Száll az íge. Irta Alexander Bernát	X
I. Magyar történet	1
II. Világtörténet	136
Görögök	136
Rómaiak	141
Olaszok	146
Franciák	152
Angolok	169
Németek és osztrákok	172
Lengyelek	187
III. Magyar irodalom	191
IV. Világirodalom	270
Görög írók	270
Latin írók	285
Olasz írók	337
Spanyol írók	343
Francia írók	348
Angol írók	368
Német írók	379
Szláv és északi írók	394
V. A biblia	396
Pótlék	422
Névmutató	430
Tárgymutató	438

508815

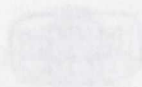
6/199

AKADÉMIAI KIADÓ
BÉNYEINTŐSÉGE

FOLGALAT

1	Bevezetés
2	Szólás az írás szabályairól
3	I. Magyar nyelv
4	II. Világhírű
5	Görög
6	Római
7	Ólasz
8	Francia
9	Angol
10	Élő
11	Élő
12	Élő
13	Élő
14	Élő
15	Élő
16	Élő
17	Élő
18	Élő
19	Élő
20	Élő
21	Élő
22	Élő
23	Élő
24	Élő
25	Élő
26	Élő
27	Élő
28	Élő
29	Élő
30	Élő
31	Élő
32	Élő
33	Élő
34	Élő
35	Élő
36	Élő
37	Élő
38	Élő
39	Élő
40	Élő
41	Élő
42	Élő
43	Élő
44	Élő
45	Élő
46	Élő
47	Élő
48	Élő
49	Élő
50	Élő
51	Élő
52	Élő
53	Élő
54	Élő
55	Élő
56	Élő
57	Élő
58	Élő
59	Élő
60	Élő
61	Élő
62	Élő
63	Élő
64	Élő
65	Élő
66	Élő
67	Élő
68	Élő
69	Élő
70	Élő
71	Élő
72	Élő
73	Élő
74	Élő
75	Élő
76	Élő
77	Élő
78	Élő
79	Élő
80	Élő
81	Élő
82	Élő
83	Élő
84	Élő
85	Élő
86	Élő
87	Élő
88	Élő
89	Élő
90	Élő
91	Élő
92	Élő
93	Élő
94	Élő
95	Élő
96	Élő
97	Élő
98	Élő
99	Élő
100	Élő

Jelek és rövidítések. * = tulajdonnevek után: született. — † = meghalt. — ∞ = az a szálló íge, amelyről épp szó van. — [] között van minden amiről a gyűjtő ki akarja jelteni, hogy őtől magától származik. — *Dőlt vastag betűkkel* vannak nyomtatva a megváltozott szálló ígék eredeti alakjai. — A lapok alján levő jegyzetek, ha nincs kifejezve az ellenkező, mind a gyűjtőtől valók.

BEVEZETÉS.

Mi a szálló íge? A szálló íge ismeretes eredetű szólásmód.

Mert a szálló ígének a nyelv kincsében mindig szólásmód értéke van; akkor is, ha csak egy szó vagy egy név, akkor is, ha kifejezés, mondás vagy hosszú idézet. Ezt az értéket az az ereje adja neki, hogy a maga helyén minden körülírásnál hathatósabban fejez ki egy-egy gondolatot.

Ha azt mondom: *fuit*, többet mondok, mint ha a halál névtelenségébe tűnő emberek tenger millióiról beszélnék; mert a «pesti liget» magányos sírkövének e négy betűje nekünk ékesebben szóló. Ha azt mondom: *Othello*, többet mondok, mint ha féltékeny férjet emlegetnék; mert abban a névben benne van a shaksperei tragoedia egész hatalma. A *vessünk fátyolt a multakra* kevés szóval élénk tárja hazánk félszázados történetét. A *hátra van még a fekete leves* tökéletesen határoz meg egy helyzetet. *Pató Pál* a nagy általánosságú alak. Igaza van ALEXANDER BERNÁTnak: «Maga a szó sztenografikus jele egy gondolatnak; a szálló íge sztenogramja egy gondolatsornak.» (L. *Száll az íge, Budapesti Hírlap*, 1895 februárius 17.)

A szálló ígék keletkezése is erő kiválás, mint minden ezen a világon. Egy-egy mondott vagy írott dolog, egy-egy szó vagy név, egy-egy alak a maga erejénél fogva szólásmóddá válik, s bele jut a nyelv

kincsébe. Mi ez az ereje? Néha az igazság, néha a szépség, néha a rövidség, néha a furcsaság; és mindig az a valami, amiben benne van a népszerűség titka: az alkalom. Ez a magyarázata ama jelenségnek, hogy a szálló ígék nagy része nem tartozik az emberi elme alkotásainak legjavához. Mély gondolatok, költői remek, ha ismeretesek is, nem járnak szájrul szájra; a legjobb esetben is csak idézetek maradnak.

Gyakorta megesik, hogy a közönség változtat a szálló ígék alakján; s ezek a változtatások mindig szerencsések. KOSSUTH LAJOS azt írta: «tengerhez magyar! el a tengerhez!»; a szálló íge pedig: *tengerre magyar!* Mennyivel tömöttebb és csattanósabb ez amannál! Másszor valósággal levonjuk a szálló ígét az eredeti betűből. MADÁCH IMRE eszkimója így szól:

»... Ha isten vagy, tegyed,
Könyörgök, hogy kevesebb ember legyen
S több foka...«

A szálló íge: *sok az ember, kevés a foka*. S a forrásokkal azért bánunk el így, mert a szálló ígét mindig az a törekvés adja ajkunkra, hogy azt mondjuk, ami egy-egy helyzetben a legerősebb és legigazabb kifejező.

Aligha tévedek hát, ha azt állítom, hogy a szálló ígék a nyelv kincséhez tartoznak, még az idegenek is, mint a kifejezés hatalmas eszközei és mint dús tartalmú szólásmódok. De egyszersmind nagybecsű adatok egy-egy nemzet művelődéstörténetét illetően; mert kiderül belőlük egész korszakok eszejárása, műveltsége és ízlése. Megszólal bennük, nagy közvetlenséggel, a szeretet és a gyűlölet; nyilatkozik bennük nemzedékek tudása, felfogása, gondolkodásmódja; és mindez a maga saját hangján.

A szálló ígék kritikai gyűjtését a történetírás fontos segédtudományának tartom. És mikor most tiz esztendeje, csekély erőmet talán szertelenül becsülve, arra vállalkoztam, hogy megkísértem könyvbe sorozni ezt az ezernyi apró adatot: nem annyira a jelennek, mint a jövőnek akartam dolgozni.

A nagy nyugati nemzetek mind felfogták a szálló ígék gyűjtésének fontosságát. Az első ilyen rendszeres gyűjtemény volt a negyvenes évekbeli angol *Handbook of Familiar Quotations* (by J. R. P.), melynek újabb kiadása 1853-ban, Londonban jelent meg; utána következett ÉDOUARD FOURNIER klasszikus műve: *L'Esprit des autres* (Paris, 1855 ¹⁾), és 1864-ben a német GEORG BÜCHMANN nálunk is nagy hatást tett kitűnő munkája: a *Geflügelte Worte*.²⁾ Ezek, kivált a két utóbbi, valóban kiváló tudomány, ítélet és szorgalom alkotásai. Kiváló művek az újabbak közül W. F. HENRY KING³⁾ és GIUSEPPE FUMAGALLI⁴⁾ szálló ígék gyűjteményei is.

De nem szabad megfélekednünk egy magyar könyvről, mely amazokat félszázaddal előzte meg és

¹⁾ FOURNIER (Édouard): *L'Esprit des autres recueilli et raconté*. VIII-me édition. Paris, E. Dentu, 1886, in-18°. És e mű testvére: *L'Esprit dans l'histoire. Recherches et curiosités sur les mots historiques*. V-me édition. Paris, E. Dentu, 1884.

²⁾ BÜCHMANN (Georg): *Geflügelte Worte. Der Citatenschatz des deutschen Volkes, gesammelt und erläutert von Georg Büchmann. Fortgesetzt von Walter Robert-tornow*. Zwanzigste vermehrte und verbesserte Auflage. Berlin, Haude und Spener, 1900.

³⁾ KING (Wm. Franc. Henry): *Classical and foreign quotations, law terms and maxims, proverbs, mottoes, phrases, and expressions in French, German, Greek, Italian, Latin, Spanish, and Portuguese*. With translations, references, explanatory notes, and indexes. New and revised edition. London, Whitaker et Sons, 1889

⁴⁾ FUMAGALLI (Giuseppe): *Chi l'ha detto? Tesoro di citazioni italiane e straniere di origine letteraria e storica, indicate, ordinate e annotate da Giuseppe Fumagalli*. Terzo edizione riveduta ed arricchita. Milano, Ulrico Hoepli, 1899.

mintegy ősapja a szálló ígék gyűjteményeinek. Ez SZIRMAY ANTAL 1804-ben megjelent *Hungaria in Parabolisa* ¹⁾; mint ERDÉLYI JÁNOS a *Magyar közmondások könyvének* bevezetésében oly nagy igazsággal mondja: ANONYMUS mellett a legmagyarabb munka, melyet valaha deákul írtak. Ez a vén könyvecske, a maga ámbor hiszékenységével, együgyű szöfejtéseivel, jóízű, de kevés hitelű anekdotáival, a külföld nagy forrásainál is többet, értékesebbet adott nekem; mert megoktatott arra, hogy az ilyen kortörténeti műnek nem szabad a pusztá tudákosság és könyvtárbújás alkotásának lennie; hanem tükröznie kell a magyar észjárást, a magyar jó kedvet is.

E könyvem első kiadását gyöngé kísérletnek neveztem; ma már jó lélekkel mondhatom róla, hogy több: haladás a munkában, közeledés a cél felé, hogy ez a gyűjtemény a kortörténet kiegészítője lehessen. Nekem ebben vajmi kevés érdemem van, noha magam is ügyekeztem becsületesen dolgozni. E mű azoknak köszöni javulását és bővülését, akik engemet tanácsokkal és adatokkal halmoztak el. S ezeknek a száma igen nagy. Mert ez a könyv tárgyánál fogva rendkívüli érdeklődést keltett. A tudós világ is, a közönség is úgy fogta fel, hogy alkalmas a nemzeti művelődés és a magyaros gondolkodás terjesztésére. Ezért jöttek annyian, részt venni a tökéletesítés munkájában.

Köszönetet mondok nekik. Valamennyiöket nem sorolhatom föl név szerint; de ismét hálásan kell emlí-

¹⁾ *Hungaria in Parabolis, sive commentarii in adagia, et dicteria Hungarorum, per Antonium Szirmay de Szirma, S. G. et R. A. Maiestatis consiliarium aulicum, et poetam laureatum historico-iocose conscripti. Edidit Martinus Georg. Kovachich Senquiciensis, ad Josephum Benedictum Kondé de Pókatelek, Budaë, typis Regiæ Universitatis Pestanaë, 1804. — Editio altera, priore longe auctior et emendatior. Budaë, typis Regiæ Universitatis Hungaricæ 1807.*

tenem BELLAAGH ALADÁR körmöcbányai állami főreáliskolai professzort, ki, amint e mű alapjának vetésében kitűnő segítőm volt, úgy most is kivette a maga részét a továbbépítés munkájából. Jó tanácsokkal és becses adatok sokaságával támogattak különösen ÁGAI ADOLF, BÁNÓCZI JÓZSEF, BAYER JÓZSEF, BÓDISS JUSZTÍN, CSIKY KÁLMÁN, GURNESEVICS LAJOS, GYULAI ÁGOST, HENTALLER LAJOS, HEVESI LAJOS, HOITSY PÁL, KELEMEN BÉLA, LEHR ALBERT, † POZDER KÁROLY, RADÓ ANTAL, RÉVÉSZ KÁLMÁN, SZILY KÁLMÁN, SZONTAGH PÁL; a külföldi szálló-íge-kutatók közül pedig † WALTER ROBERT-TORNOW, KONRAD WEIDLING (Berlin) és GIUSEPPE FUMAGALLI (Milano).

Ezután is köszönettel fogadok minden tanácsot és adatot. A közlések hozzám (Budapest, VII., Abonyi-ucca 31.) küldendők.

Budapesten, 1901 őszén.

TÓTH BÉLA.

SZÁLL AZ ÍGE.¹⁾

Írta : ALEXANDER BERNÁT.

Mitől száll az íge? Mi adja neki azt az erőt, hogy szájrul szájra kerül? E könyv teszi időszerűvé ezt a kérdést s ad bő anyagot elmélkedésre.

Kitünőnek találok a dolog nevét, melyet Thallóczy Lajos ajánlott a szerzőnek. Nemcsak törzsökös magyarságú, hanem a dolognak egy fontos vonását is jelzi. A szálló íge tényleg szájrul szájra jár; ritkábban élünk vele az irodalomban, mint az élő beszédben. Az író, a mikor csak lehet, főleg ha a magáét adja, kerüli a közhelyeket; szuverén ő, ki a maga birtokát magaverve pénz formájában hozza forgalomba. Az élő beszédben még az eredeti elme is, ha csak nem ferde különcdőlő, hasonlítani akar a többiekhez; a lángész is csak olyan szabású kabátban jár s úgy beszél, mint *Bárki* úr. Azért az élő beszéd igazi hazája a szálló ígének, mely valamennyiünké, s melyet azért nyomban megértünk. Izléses ember itt sem fog visszaélni használatával; a szálló íge többnyire csattan, a csattanónak pedig az adja meg erejét, ha ritkán fordul elő.

Lapozgatván e könyvben, tömérdek fajtáját látom a szálló ígéeknek, s nagyon szeretném, hogy eligazodhassam bennük, belsőleg rendezni őket. De mindenekelőtt egy közös vonásukon akad meg szemem: majdnem valamennyi igen rövid. Amelyek nem azok, hajlandó

¹⁾ Megjelent a *Budapesti Hírlap* 1895 februárius 17-iki számában. Az író engedelmével közlöm.

vagyok őket nem idetartozóknak tartani; inkább érdekes anekdoták (mint pl. *reginam occidere* . . . stb.), jó, hogy megvannak a könyvben, de nem igazi szálló ígék. A szálló ígének épp a rövidség adja meg erejét, ezért tud terjedni. Száll, mert a matériája könnyű, de csak a matériája. A rövidségnek az adja meg az értékét, ha hosszú gondolatsoroknak rövid a kifejezése. Maga a szó sztenografikus jele egy gondolatnak, a szálló íge sztenogramja egy gondolatsornak. A mely író igazi szálló ígét tud teremteni, nagy szolgálatot tesz a nyelvnek: összesűrít s ezzel közkinccsé tesz egy gondolatsort. Szálló ígék formájában terjedjenek legbecsesebb gondolataink; sőt csak az a gondolat lesz közkinccsé, mely számára megleltük a szálló íge formáját. A szálló íge elviszi a gondolatot mindenfelé, ő a gondolatközlekedés gyorsvonata. A nép szálló ígái a közmondások, melyek hasonlóképpen mind rövidek; a művelt ember közmondásai a szálló ígék. A művelt emberek a szálló ígék helyes használatából ismernek leghamarabb egymásra; tudják, hogy közös gondolkörben élnek. A szálló ígének vannak szárnyai (a francia s a német szárnyas ígéknek mondja őket) s ezért tud nagy gondolatteherrel is könnyen emelkedni s messze útat megtenni.

Nevezetes dolog, hogy a latin nyelv s a biblia annyi szálló ígével ajándékozta meg ez emberiséget. E kettő oktat bennünket évezredek óta, s oktatásának egyik legerősebb szerszáma a szálló íge. De e két nagy tárházban két fajta szálló ígét találok. Az egyik fajta annak köszöni erejét, hogy mindenki tudja, mire vonatkozik; a másik belső mivoltának. Ha azt mondom: *egyiptomi húsos fazekak*, ezt mindenki megérti, nem, mert a kifejezés maga világos, hanem, mert ismerjük a szolás történeti vonatkozását; más fajta ez: *a betű megöl*, itt egy hosszú gondolatsor lángeszű megrövidítésben lép elénk; nem kell tudnom, mire vonatkozik históriailag, csak meg kell értenem. Mily bámulatos mester a biblia s a latin! Ném ismerik a szószátyárkodást; a biblia szerzésének koráiban az írás nem ipar,

a szentnek szolgálatában áll, néha misztikus rövidséggel tör elő a gondolat, költői ékességgel megrakva. A rómaiak gyakorlati esze még nyelvükben is tükröződik s a görög kulturát kapják drága örökségül. Micsoda mondatok ezek: *Nosce te ipsum* (ismerd meg tenmagadat); *ex ungue leonem* (az oroszlánt a körméről); *egy fecske nem szerez tavaszt; errare humanum est* (tévedni emberi dolog); *kéz kezét mos; vita brevis, ars longa* (az élet rövid, a művészet hosszú); *ubi bene, ibi patria* (ahol jó dolga van az embernek, ott a hazája); *sapienti sat* (az értelmesnek elég t. i. ennyi, megérti ennyiből is); *quot capita, tot sensus* (a hány fej, annyi gondolat); *summum ius, summa iniuria* (a legnagyobb törvényesség a legnagyobb törvénytelenység); *otium cum dignitate* (nyugodalom méltósággal); *carpe diem* (élj a mai nappal); *principiis obsta* (a kezdetnek állj ellent); *docendo discimus* (tanítva tanulunk); *multum, non multa* (sokat, nem sokfélét); vagy bibliából: *új bornak új tömlő; a ki szelet vet, vihart arat* stb. Mennyi bölcsesség, gyakorlati s elméleti, a velöket érintő s az élet mindennapi dolgaiban eligazító van ezekben a mondatokban! Nem veszik-e észre, kérem, hogy ezek a mondások kezdnek kimenni a divatból? Miért? Mert kezdünk nem tudni latinul; nem járunk többé a római nagy mesterekhez iskolába, a magunk lábán akarunk járni. Én fájdalmas veszteségnek tartom, hogy a magyar művelteknek egy része nem tud latinul, nem gyönyörködhetik e nyelvnek értelmet koncentráló erejében, nem meríti a forrásból ezt az egyetlen örökséget. Micsoda nyelven lehet ily röviden készélni: *relata refero* (elmondom azt, amit nekem mondtak el)? Ha művelt mérnökökkel vagyok együtt, nem szabad latin szálló ígét ajkamra venni; ez több, mint kényelmetlenség, ez érzékeny veszteség. Én sajnálom, de ők is sajnálják. Egy sincs köztük, ki ne szeretne latinul tudni.

Előbb említettem, hogy a szálló íge néha költői díszben jelenik meg. Valóban ebből is gyakran merít erőt.

Amikor az értelem ama koncentráció, összesűrítő munkát végzi, esztétikai ösztönünk segítségét kínálja. A gondolat őskorában egy igazság hirdetése oly ünnepi hangulatba hozta a hirdetőt, hogy önként ritmikus formát adott a kifejezésnek. A régi bölcsék mondásai mind versek. A ritmus is szárnyat ad a gondolatnak; szívesebben fogadják ebben a ruhában. A nép közmondásai is mind ritmikusok, néha alliterálók és rímek is. Még fényesebb dísz a megkapó hasonlat, a találó metafora, amely egy neme a rövidítésnek is, mert a magyarázat helyett utal egy ismert dologra. Az előbb idézett mondások mindegyikén van valami költői ékesség. Mily magvas metaforák ezek: *fáktól nem látni az erdőt* (a sok részletben elveszni, nem látni meg az összefüggést, az egészet); az ilyen mondás az idők végéig marad; vagy ezek: *kígyót melengetni a kebelén, idegen tollakkal ékeskedni*, nem is kell az eredeti mesét tudni; hasonló ez: *a szőlő savanyú, hattyúdal*; Szarvas Gábor a képzelgős nyelvészkedést elnevezte *délibábos nyelvészetnek*; *ki mint vet, úgy arat*; *sírva vigad a magyar* (mély értelmű antithézis); *mint oldott kéve széthull nemzetünk*; *mézes hetek*; *les extrêmes se touchent* (a végletek érintkeznek); *örüllés, de van benne rendszer*. A metafora, vagy egyéb költői figura itt kettős munkát végez; összesűríti a kifejezést és szárnyaló erőt ad neki. Az ily szárnyaló íge könnyebben nyomul a köztudatba. A nyelv alkotó szelleme nyilvánul ezekben magasabb fokon.

Hasonló természetű ékessége a szálló ígének az elmés fordulat, a tréfa, vicc, a csattanós él. A szálló íge nemcsak komoly gondolatokkal terhes, bölcseséget hirdető, költői díszszel szolgáló: alkalmas ez, mint a nyelv művészetének terméke, minden nyelvbéli művészet kifejezésére, erkölcsi lelkesedést önthet szívünkbe (*Magyarország nem volt, hanem lesz*), de alkalmas minden tréfára, vidámságra, elmésségre, az elme mindennemű játékára is. Mily elmés fordulatok ezek: *távol-*

létével tündökölni, *fertálmágnás, páros viaskodás* (körmönfont kifejezés a párbaj helyett): *Közli József* (a kompilátorok, akik a címlapra írják: *Közli . . .*); *Fiume mellett a tenger csöndes* (a vonatkozás folytán találó gúny); mily örökkévaló ez a kifejezés: *nyílt titok, nagy pipájú, kevés dohányú*; elmések: *Herbertek* (Károlyi Gábor gr.), *uraságoktól levetett* elvek, gondolatok, *végzett földesúr, Bachhuszár, sok az ember, kevés a foka* (alkalmazásánál fogva), *papíroskorszak, Lügenwacker, Mihaszna András* stb. Ki győzné őket fölsorolni.

A szálló ígékhez tartoznak a típusok nevei is. A típus neve, ha értelme közismeretes, a legpregnansabb rövidítés. Ki nem tudja, mit jelent *Othello, Hamlet, Harpagon, Tartufe, Nestor, Mentor, Mezzofanti, Mokány Berci, Bukovay* stb. Egy fajtáját az embereknek észrevenni s külön névvel megnevezni: az alkotó nyelv-géniusz műve, mely a gondolkodást a kifejezések rövidségével hatalmasan segíti. Ilyen elnevezések ezek: *svihák, demi-monde* (*Dumas*; egyszersmind szellemes fordulat), az előbb említett *fertálmágnás* stb.

Mindezek után mondhatjuk hogy a szálló íge jellemző tulajdonsága, hogy rövidített kifejezése egy hosszabb gondolatsornak (értelmi, erkölcsi, hazafiúi stb. gondolatoknak), mely rövidebb vagy hosszabb időn át az emberek kisebb vagy nagyobb körében járatos; vannak nemzetközi szálló ígék (a bibliából, a latinból, a világirodalomból); vannak, melyeket csak egy nemzet, vagy e nemzetnek valamely rétege ért meg. Némelykor gyakorlati életbölcsest; vannak, melyek csak a beszédet fordulatossabbá teszik; mások nagy vagy kis eseményekre emlékeztetnek bennünket (*Leiter Jakab* az értelmetlen fordításokra stb.). Mindig rövidítései a beszédnek. Szálló erejüket ennek köszönik. De formájuk egyéb jelességének is, a bennük rejlő táláló metaforának, ellentétnek, hasonlatnak, elmésségnek. Némelykor meg annak, hogy ősrégiek, vagy más tekintetben történeti nevezetességűek, mint ilyenek pedig közismere-

tesek s állandó szimbolumai valamely gondolatnak (*Saul a próféták közt*). Rövidre vont kifejezései egy nemzet eszének, erkölcsének, érzelmi világának. Nagy képviselői értékes szellemi javaknak. S mi különbözteti meg egyéb ugyanily tulajdonságú beszédfordulatoktól, mondasoktól? Az idézetektől az különbözteti meg, hogy a szálló ígét egy nemzet idézi, a közönséges idézeteket pedig egy ember. A rendes nyelvtől pedig az, hogy külön eredetüket még többé-kevésbbé világosan érezzük. Ha nem érezzük többé, akkor átmennek a nyelv rendes birtokába. Amíg érezzük, mindig némileg idéző jellel alkalmazzuk őket, mintegy hozzájuk gondolván: Úgy-e bár önök mind értik, mire célzok? Innét van, hogy szeretjük őket, ha idegenek, idegen formájukban alkalmazni. Nem mondjuk: Keresd az asszonyt, hanem *Cherchez la femme*. Mondhatnók: a szálló íge tudatosan rövidített kifejezése a gondolatnak, melynek azért örülünk, mert a rövidítés találó, mert nyomban megértem s mert tudom, hogy velem együtt minden más körömhöz tartozó ember is megértette.

MAGYAR TÖRTÉNET.

Keresvén a magyar történetből kölcsönzött szállóigéket, a honfoglaló ősök korába kell visszatérnünk, hogy megtaláljuk a legrégebbit: a ma is gyakorta és — a helytelen magyarázat révén — tréfásan emlegetett

magnum áldumást.

Anonymus

Mi ugyanis többnyire nagy ivást értünk rajta, holott igazi értelme az, amit az *áldomás* régi nyelvünkben jelentett, t. i. 'áldozat'. Írva leljük Béla király névtelen jegyzője: ANONYMUS BELAE REGIS NOTARIUS¹⁾ krónikájában, a *Gesta Hungarorum*-ban, melynek 24 levélnyi töredékét a bécsi Udvari Könyvtár őrzi az 514. latin codex-lajstromszám alatt. (Legtökéletesebb, hasonmás-kiadása a FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ-féle, Budapest, 1892.) A kifejezést azonban elérte a szállóigék végzete: betűről betűre nincsen meg a forrásban, s két különböző hely összeegyítéséből ered. A krónikás ugyanis elmondja a 16-ik fejezetben, hogy a magyarok Tarcsl megszállásakor

« . . . *in eodem loco more paganismo occiso equo pinguisimo magnum aldamas fecerunt.* »

(« . . . azon helyen pogány szokás szerint egy igen kövér lovat leölvén, nagy áldumást tőnek. » SZABÓ KÁROLY fordítása.)

¹⁾ Kiletét homály fedi. Híres vitás kérdés: a négy Béla király közül melyiknek idejében élt. Korát illetőleg tehát a vélemények több mint két század (1060—1279.) között oszlanak meg.

Anonymus. A 22-ik fejezetben pedig, a meszesi kapu elkészítésekor:

«*Gauisi sunt gaudio magno ualde et more paganismo fecerunt aldumas.*»

(«Igen nagy örömmel örvendezének és pogány szokás szerint áldumást tőnek.» SZABÓ KÁROLY fordítása.)

Vagyis ahol az *aldumas* szó fordul elő, ott nincsen a *magnum* jelző; ahol pedig a *magnum* van, ott *aldamas* a magyar szó. A szálló ígének termésete, hogy mindig mentől hatásosabb akar lenni. ANONYMUS két helyét nyilván azért olvasztották így össze, hogy a kifejezésben benne legyen a *magnum* is, melyet szívesen lát a jókedv, és az *áldomás* helyett a sokkal régibb zamatú, tehát a mondás óságát jobban festő *áldumás*. Gyakran így is idézik: *Fecerunt magnum áldumás*, és vannak, akik *aldumast* ejtenek. A nagy ivás értelmét nyilván segített megadni az *áldumás*nak az is, hogy ANONYMUS a meszesi diadal után volt *áldumáshoz* (22-ik fejezet) még azt is fűzi, hogy a jó hír hozóit megajándékozták és Árpád vezérével az esemény örömére ünnepi lakodalmat ült, és csaknem minden nap lerészegedett. Ennek azonban semmi köze sincsen a vallásos áldomáshoz.

Az *áldomás* régi 'áldozat' értelmét egész a XVI. század közepéig megtartotta. (V. ö. az 1539-ben írott Kulcsárcodex 153-ik lapját: «Syros aldomast adok neked kosoknak fystewel.») Értelme egyébiránt *collatio* is volt (v. ö. a XV. század második negyedéből való Ehrenfeld-codex 75-ik lapját: «Aldomas megvegezuen», *finita collatione*); majd 'áldás' (még FALUDI FERENCnél is; lásd az *Udvari Ember* 393-ik lapján: «A jó választás legfővebb áldomása az égnek.») Mai értelme már csak az adás-vevéskor szokásos ivás; innen ANONYMUS kifejezésének helytelen magyarázata. Az áldomásívás jogi jelentőségét illetőleg érdekes adatokat találunk WERBŐCZY *Hármas Könyvében*, hol például (III. 34.) az a

törvény van, hogy a lókötőt föl kell akasztani, ha a lopott lóra már szokás szerint áldomást is ivott («*victimam emptionis et venditionis, more solito benedixisset*»). Az áldomást-ivást a mult századokban is mint 'régi szokást' emlegetik. (V. ö. *Nyelvtudományi Közlemények*, VI. 344. l.)

A sagittis Hungarorum, libera nos, Domine!

[A magyarok nyilaitól, ments meg, Uram, minket!]

Közhit — KOSSUTH LAJOS is említi az *Irataim* X. század. az *emigrációból* (Budapest, 1880—1882.) II. kötetének 157-ik lapján — hogy a honalapítás korabeli magyar kalandozások után a keresztyénségnek csaknem minden templomában felhangzott a «félelmetes litánia»: ∞. E kérelem alakja arra vall, hogy a *Minden szentek litániájába* az ú. n. *litania majorba* volt beleékelve; amint hogy a középkorban nem ritkaság, hogy a papság, de főleg a nép, legsürgősebb kéréseit alkalom szerint beletoldozta a litániákba. Mindazáltal nem akadunk a régiségekben annak írott nyomára, hogy akár Olaszországban, akár Svájcban, akár Németországban így könyörögtek volna segítséget a keresztyének a száguldva pusztító pogány magyarokkal szemben. JERNEY JÁNOS (*Magyar Nyelvkincsek Árpádék korszakából*, Pest, 1854, második közlemény, 94. l.) egy X. századbéli modenai hymnusban keresi e szálló íge legrégebbi nyomát. JERNEY közli is (nem tökéletes pontosan) ezt a hymnust, melyet MURATORI (*Antiquitates Italicae medii aevi*, Mediolani, 1738, I. köt. 22. l.) fedezett föl a modenai székesegyház irattárában levő igen régi kéziratban («*antiquissimus codex, ante septingentos annos scriptus*»). Ez a hymnus Szent Geminianushoz, Modena pátrónusához intézett könyörgés, kétségtelenül a magyarok 924-iki betörése alkalmából, és így szól:

X. század.

«Confessor Christi, pie Dei famule,
 O Geminiane, exorando supplica,
 Ut hoc flagellum, quod meremur miseri,
 Coelorum Regis evademus gratia.
 Nam doctus erat Attilae temporibus
 Portas pandendo liberare subditos.
 Nunc te rogamus, licet servi pessimi,
 Ab **UNGERORUM nos defendas iaculis.**
 Patroni summi exorate iugiter
 Servis puris implorantes Dominum.»

[Krisztus hitvallója, isten jámbor szolgája, Geminianus, könyörögve kérjed, hogy a csapástól, melyet mi nyomorultak megérdemlünk, az egék királyának kegyelméből megszabaduljunk. Már Attila idejében a kapukat kitérítve szabadítottad meg az alattvalókat. Most mi, bár rossz szolgák, kérünk, hogy védj meg bennünket a magyarok hajító dárdáitól. Legfőbb pátrónusok, szüntelenül kérjétek, a tiszta szolgákkal együtt könyörögvén, az Urat.)

Ez az ének szent Geminianus legendájára is utal. E legenda szerint Geminianus modenai püspök, midőn Attila a város felé közeledett, a bástyákon járkált papjaival. Attila kérdezte tőle, ki légyen; mire Geminianus azt felelte: «Isten szolgája». — «Ha te isten szolgája vagy, én Attila vagyok, a hunnok királya, isten ostora; a rossz szolgákat pedig meg kell ostorozni.» Erre Geminianus azt válaszolta, hogy nem tartóztatja fel isten ostorát; s leszállván a város falairól papjaival együtt, maga nyitotta ki a kaput, s kantáron fogva a hunn király lovát, a városba vezette: «Jer be, istennek ostora, s menj, hova az ég haragjának szele visz.» — Ugyanez a párbeszéd, ugyanez a jelenet folyik szent Lupus legendájában Lupus troyesi püspök és Attila között. (V. ö. THIERRY A., *Attila-mondák*, ford. Szabó Károly, Pest, 1864; 21. l.) NAGY GÉZA a Pallas Nagy Lexikonában azt mondja, hogy az Attila névéhez csatolt 'isten ostora' (*flagellum Dei*) jelző legelsőbb ebben a troyesi Lupus-legendában fordul elő. Szerinte különben az 'isten ostora' ősrégi hagyományos jelzője a turán hódítóknak. (L. az id. mű IX. k. 729. l.)

A legelső magyar szó, melynek a régi történeti emlékekben írott jele van, a ma is elég gyakran emlegetett

vox diabolica hui, hui

[ördögi huj, huj! szózat.]

*Liud-
prand.*

Ez ígét LIUDPRAND (* 922., Felső-Itáliában, 961. cremonai püspök, † 972.) jegyezte föl *Antapodosis* [A megtorlás könyve] című krónikájában, a merseburgi csata leírásában. (II. könyv, 30. bekezdés; I. PERTZ, GEORGIUS HENRICUS: *Monumenta Germaniae Historica; Scriptores; Hannoverae, MDCCXXXVIII. III. k. 291. 1.*) Az idézett hely itt így szól:

«*Haud mora bellum incipitur, atque ex christianorum parte sancta ac mirabilis vox Κύριε ἐλεῖσον, Kyrie eleison, ex eorum vero turpis et diabolica hui, hui* [így], *frequenter auditur.*»

[Az ütközet késedelem nélkül megkezdődik és a keresztyének részéről a szent és csodálatos Κύριε ἐλεῖσον, Kyrie eleison, az ő részükről (t. i. a magyarok részéről) pedig a csúf és ördögi huj, huj! szózat gyakorta hallatszik.]

LIUDPRAND szerint ez az ütközet, melyet a magyarok Henrik szász herceggel 933-ban vívtak, Merseburg mellett (lásd az idézett helyen, a 29-ik bekezdésben: «*iuxta . . . oppidum Meresburg*») történt s ezért e csatát a történetírók sokáig „merseburgi csatának“ nevezték. A LIUDPRANDnál hitelesebb WIDUKIND corveyi (vesztfáliai) barát *Res gestae Saxoniae* (967-iki) krónikájában azonban azt írja, hogy ez ütközet Riade (alkalmasint a mai Rietheburg) mellett volt. A történetírók ma már mind Riadet fogadják el a csata helyének.

Nem kísértem meg annak eldöntését, hogy a szó, melyet LIUDPRAND *hui, hui*-nak ír, „haj! haj!“ volt-e, mint PAULER GYULA hiszi (*A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt*, Budapest, 1893. I. k. 178. l.) vagy igazán „huj! huj!“; csak megemlítem, hogy ez indulatszóról tud SZENCZI MOLNÁR ALBERT 1610-iki *Grammatica Ungaricaja* is («interjectiones excl-

Liud-
prand.

mantis: héy, hoy, hophaya, hiszem, huy»; 252. l.), használja MATKÓ ISTVÁN 1668-ban megjelent *Bányászcsákányában* («Huj által innen más nyomba», 216. l. és «Huj ki disznó», 221. l.) és FALUDI FERENC a *Jegyzőkönyvében*, mely 1786-ban kiadott *Költe-ményes Maradványaihoz* van csatolva, az ismeretes ,hű bele Balázs' mondást így közli: «Huj bele Balás, lovat ad Isten». (925. l.) A XVII. századbeli *Actio curiosa* politikai színműben (*Tört. Tár.* 1894; 188. l.): «Huj ördög, huj kutya disznó!» A *huj!* indulatszó azonban kergető értelmű; a *haj!* pedig, melyet ma is ösmerünk, főképp *hajrá!* formájában közös indulásra, rohanásra serkentő. Tehát valóbbszínűnek látszik, hogy a régi magyarok csatakiáltása ,haj! haj! avagy épp ,hajrá! volt. THALY KÁLMÁN azt mondja nekem, hogy ő mégis a ,huj, huj'-t tartja az igazinak. A magam részéről megjegyzem, hogy a hetvenes években tolnamegyei művelt fiatalembertől hallottam a *hajrának*, *hujrá'* formáját.

THALLÓCZY LAJOS közli velem azt az érdekes sejtését, hogy az angol és egyszersmind nemzetközi *hurra* alkalmasint a régi magyar ,hajrá' csatakiáltás lehetett. PETER SUCHENWIRT osztrák költő a XIV. század végén Nagy Lajosról szólván, ezt írja: «*Hurta-Hurla Ungerlant.*» (Lásd a ALOIS PRIMISSER-féle kiadást, Bécs, 1827; 31. l., 207. sor.) Az angolok a XIV. században Sir John Hawkwood híres condottiere vezérlete alatt magyar lovasokkal harcolván együtt, azoktól vehették. A külföld a *hurra* szó eredetét igen kalandosan találgatja; hol török (*ur*: ,ölj'), hol tatár (a paradicsomba', t. i. ha a hitért harcoló elesik), hol német (a *hurren* régies imperativusa), hol lengyel stb. a szófejtésekben. (V. ö. R. KLEINPAUL, *Das Fremdwort im Deutschen*, Leipzig, 1896; 53. l.) LAROUSSE *Grand Dictionnaire universelje* egész a szanszkrit *kal*, *kar*: ,kiabál' ígégig jut el a keresgélésben.

955.

Gyászmagyarok, gyászvitézek, gaz magyarok, gyászok, magyarkák.

Újabb irodalmunk hol így, hol úgy nevezi azt a hét magyar vitézt, ki az augsburgi vereségből (955) levágott füllel tért haza.

A Bécsi Képes Krónika (MÁRK krónikája; 1358) 19-ik fejezetében ezt olvassuk: «Történt pedig Taksnak idejében, hogy a magyar hadsereg zsákmányt szedni Franciaország felé ment; kik is midőn visszajövet a Rajnán átkelve három részre oszlottak, két rész becsület nélkül, egy becsülettel jó vala haza Magyarországba, minthogy Szászország fejedelme Eisenach thüringeni város mellett hét magyaron

kívül mindnyájukat leölte, hetet azonban közölök életben hagyván, levágott füllel bocsátott haza Pannóniába. Menjetelek, úgy monda, magyarjaitokhoz, s mondjátok meg nekik, hogy többé a gyötrelmek ezen helyére ne jőjjenek A fületlen hét magyarra pedig, azért, hogy élve visszajöttek és nem ölették le inkább magukat bajtársaikkal együtt, a község, mint mondják, ilyen ítéletet hozott, hogy mindenöket, a mijök vala, akár ingó birtokban, akár ingatlanban, vesziésék el, s feleségeiktől s gyermekeiktől elválasztván őket, nekik semmi tulajdont bírni nem engedtek, s arra kényszerítették, hogy mindig együtt gyalog mezítláb járva sátorról sátorra koldúljanak mind halálukig. Ezt a hét magyart oztán ezen botrány miatt Lázároknak hívták; ezen így elítéltekről beszél a köznép, nem arról a hét első vezérről.» (SZABÓ KÁROLY fordítása, Emich Gusztáv kiadásában.)

A Bécsi Képes Krónika eredeti betűje szerint az utolsó mondat így szól: «*Qui quidem septem, ob offensam huiusmodi, Lazari sunt vocati; ex istis sic itaque dampnatis vulgus dicit, non de septem Capitaneis.*» Ez a textus a Budai krónikában (Buda, Hess András nyomtatása, 1473): «*Qui quidem septem, ob offensam huiusmodi, hethmagiar & gyak sunt vocati.*» THURÓCZINÁL (Augsburg, 1488.): «*Qui quidem septem, ob offensam huiusmodi, margyorkak et gyoze sive Lazari sunt vocati.*» MUGLEN HENRIK krónikájában (1360): «*um des gespots willen Ecciogior und Tzyack*» és ugyancsak MUGLENben egy másik kézirat szerint: «*eccio-gor und gyak.*»

Mindez a sok eltorzított szöveg csak találgatások tárgya volt. PODHRADCZKY JÁNOS, ki a Budai krónikát 1838-ban, Budán kiadta, azt írja egy jegyzetben, hogy a gyak régi magyar szó és becstelen embert jelent. Ez állítását azonban nem igazolja semmi. Én e könyv első kiadásában azt a hibás sejtésemet említettem, hogy a gyoze nyilván 'gyász', de nem szomorúság értelmében, hanem a nép közt ma is élő, 'gyámoltalan, élhetetlen, ügyefogyott, gyáva' jelentésével. Mások gazozt olvastak. Így tartott ez, míg SEBESTYÉN GYULA az Ethnographia 1900-iki évfolyamában (1. és 2. füzet) közzé nem tette azt a nevezetes tanulmányát, mely

955. kétségtelenül bebizonyítja, hogy a *gyak* helyes olvasása *gyiák*, azaz *diák*; mert, mint a XV. századbeli Pozsonyi krónikából kitűnik, a hét elítelt magáról éneket szerzett, s ez énekeket énekelték házrul házra, sátorral sátorra járva ivadékaik is, míg Szent István a Szent-Lázár-rend esztergomi kereszteseinek hatásága alá nem vetette őket; mely időtől fogva aztán „Szent Lázár szegényei” lett a nevök. Vagyis a nép az *énekes diákokkal* azonosította ezt az énekes koldus-hadát. Megmagyarázza SEBESTYÉN GYULA a *magyarkák* eredetét is; bizonyos, hogy THURÓCZI a *margyorkak* szót tévedésből írta. A *magyarkák* a negyvenes években igen divatos politikai csúfolódás volt. KOVACSÓCZY MIHÁLY és CSÁSZÁR FERENC 1845-ben (Lipcsében, névtelenül) megjelent sokat emlegetett könyve ezt a címet viselte.

Számtalanszor idézett és megrostált íge SZENT ISTVÁN királyunk (* 969. ?, megkoronáztatott 1001., † 1038.) tétele, melyet fiához, SZENT IMRE herceghez (* 1007., † 1031.) intézett tanácsai között mondott:

Szent István. Unius linguae uniusque moris regnum imbecille et fragile est.

[Az egynyelvű és egyszokású ország erőtlen és romlandó.]

Megtalálható a *Sancti Stephani Regis de morum institutione ad Emericum ducem* IV. fejezetében. (V. ö. a *Corpus Jurist* és ENDLICHER az admonti codex nyomán: *Monumenta Arpadiana*, Sangalli, 1849; 306. l.)

«E nagyon is kérdésbe vonható állítás», jegyzi meg KOSSUTH LAJOS az *Irataim az emigrációból* (Budapest, 1880—1882.) II. kötetének 135-ik lapján, «abban találja magyarázatát, hogy a szent király vallásos buzgalmának azon hevében, mely a neophyták sajátja, a magyarok egy tekintélyes részének ősi vallásukhoz ragaszkodása ellen idegenek segítségét látta szükségesnek igénybe venni a keresztény vallás terjesztésére, mely a magyar nemzetet az európai államszervezet keretébe beleiktatta.» — KAZINCZY GÁBOR

egyik 1861-iki beszédében «szent tévedés»-nek mondja. (V. ö. TOLDY ISTVÁN, *A magyar politikai szónoklat kézi könyve*, Budapest, 1866., II. k. 156. l.)

KÖNYVES KÁLMÁN királyunk (* 1073 körül, megkoronáztatott 1095., † 1114.) sokszor emlegetett törvénye, mely szerint a «boszorkányokról, minthogy nincsenek, szó se legyen», helytelen fordítás révén keletkezett történeti tévedés. A törvény szavait többnyire deákul, és pedig a *Corpus Juris* nem egészen helyes betűje szerint idézik:

De strigis, quae non sunt, nulla quaestio fiat.

Könyves
Kálmán.

Ez a hely KÖNYVES KÁLMÁN törvényeinek ama deák gyűjteményében található meg, melyet ALBRICUS pap¹⁾ készített²⁾ SERAPHINUS esztergomi érsek (1095—1104) ajánlatára, s melynek címe: *Decretum Colomanni Regis ab Albrico compilatum*. (Lásd a *Corpus Juris*ban; de legjobb kiadása az ENDLICHER-féle: *Rerum Hungarorum Monumenta Arpadiana*, Sangalli, 1849; 367. l.) Az 57-ik bekezdés így szól: «*De strigis uero, quae non sunt, ne ulla questio fiat.*»

[A lidércek ellen pedig, minthogy nincsenek, semminemű kereset ne legyen.]

Mert a *striga*, kiről itt szó van, nem ‚boszorkány‘, hanem minden valószínűség szerint éjtszakánkint lidércé változó bűbájos, ki az alvókat szorongatja.

Hogy a szó értelme itt ‚rontó‘, ‚bűbájos-ital-főző‘, ‚boszorkány‘ (*malefica, venefica, saga*) semmi esetre sem

¹⁾ HORÁNYI (*Memoria Hung.*, I. k. 20. l.) esztergomi kanonoknak, GRÓF BATHYÁNY IGNÁC (*Leges Eccl.*, I. k. 450. l.) szerzetesnek, KATONA (*Hist. Crit.*, II., 63. l.) egyszerű udvari papnak tartja.

²⁾ Nyilván magyarról fordította; mire az elüljáró beszéd következő szavai vallanak: «*Verum tamen, tu mi domine, qui in huius populi linguae genere minus me promptum consideras.*»

Könyves Kálmán. lehet, annak meggyőző bizonyága az, hogy KÖNYVES KÁLMÁN idejéből két törvény maradt fenn, mely a rontókra (*malefici*) és a rontásra (*maleficium*) büntetést ró. Az egyik az idézett *Decretum* 60-ik bekezdése: «*Malefici, per nuncium archidiaconi et comitis inventi, iudicentur.*» [Az esperes és az ispán hírével-tudtával rontóknak találtak elítélendőök.] A másik a *Synodus Strigoniensis prior habita sub Colomanno Rege* határozatainak 50-ik bekezdése (lásd ENDLICHER id. művének 355. l.): «*Si quis de maleficio accusatus convictus fuerit, secundum canones peniteat.*» [Ha valakire, a kit rontással vádolnak, reá bizonyosodik a dolog, a törvények szerint bűnhődjék.] Vagyis KÖNYVES KÁLMÁN idejében nálunk a boszorkányokkal úgy bántak el, mint a közép-korban mindenhol. A boszorkányokra vonatkozó intézkedése azonban részben nagy enyhítése SZENT ISTVÁN és SZENT LÁSZLÓ törvényeinek, mert a vizsgálatot az esperes mellett részben az ispánra («*per nuncium archidiaconi et comitis*») bízta. (V. ö. PAULER GYULA: *A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt*, Budapest, 1893; I. k. 242. l.)

SZENT ISTVÁN törvényei (II. könyv, 31-ik és 32-ik fejezet) a *striga* és a *maleficus, malefica, veneficus, venefica* között határozott különbséget tesznek. A *strigakat* illető 31-ik fejezet magyar fordítása ez:

[Ha valaki bírói törvény szerint *striganak*¹⁾ találatnék, az ekléziára viendő és a papra bizandó, hogy börtöljön és hitet tanuljon; a bört után pedig menjen haza. Ha ismét azon bűnben találatatik, hasonlóképpen börtöljön; a bört után pedig a templom megtüzesített kulcsát kereszt formájában nyomják mellére, homlokára és a lapockája közé; azután menjen haza. Ha pedig harmadszor is: át kell adni a bírának.]

A rontókrá (boszorkányokra) és bűbajosokra (*malefici, maleficae, venefici, veneficae*) vonatkozó 32-ik fejezet fordítása pedig ez:

[Hogy az Isten teremtése mindennemű gonoszoknak ártalmától meg legyen óva, és hacsak az Istentől nem, a ki gyarapítja, senki mástól bajt ne szenvedjen, a tanács határozatával elrendeljük a rontóktól és bűbajosoktól való nagy félelem ellen, hogy

¹⁾ «*Alii legunt strix*» jegyzi meg a *Corpus Juris* 1751-iki nagyszombati kiadása (130. l.).

senki rontással vagy bűbájossággal semmiféle embert az ép eszétől megfosztani vagy megölni ne merészkedjék. Ámde ha valamely férfi vagy nő ezek után is ilyesmire vetemednék, adassék át a megrontással sértettnek vagy az ő rokonainak, a mint akarják, büntetés végett. Ha pedig sorsvetéssel jövendőlkők (*sortilegi*) találtnak, akik hamuból vagy egyébből jósólnak, a püspökök korbácsolással javítsák őket.]

SZENT LÁSZLÓ törvénye (I. könyv, 34-ik fejezet) a *strigakat* a *meretrixekkel* helyezi egy sorba és azt rendeli, hogy a püspök belátása szerint ítéltesse el. (*«Meretrices et strigae secundum quod episcopo iustum visum fuerit, tali modo iudicentur.»*)

A szigorúan papi nevelésű és a dogmákat ismerő KÖNYVES KÁLMÁN azonban a theologia álláspontjára helyezkedve, eleve tagadta a *strigak* létét, mert tudta, hogy az egyház mindig babonának bélyegezte a bennük való hitet. A *strigakat*, kik „fenevadkká változnak és az embereket megeszik”, a lehetetlenségek közé sorozták már a VII. és VIII. század lombard és frank törvényei, ROTHARI *Legese*¹⁾ és NAGY KÁROLY *Capitulareja* is; az ancyrai zsinat pedig, mely a VII. században volt és elsőben 900-ban tűnik fel, állítólag két fejezetében (MANCI: *Concilia*, II., 536. l.) ezt mondta ki: «Csak az, ki rosszabb a pogánynál és hitetlen, tarthatja valónak azt, hogy valamely teremtés, Isten akaratja nélkül, más alakot vehet föl, mint a melylyel ura teremtője felruházta.» (Idézi PAULER GYULA, fönt említett művében az I. k. jegyzetei között.)

Mit értettek nálunk a XI. és XII. században a *striga* szón? Nem tudjuk határozottan. De az bizonyos, hogy más volt a *striga* és más a boszorkány, s bizonyos, hogy SZENT ISTVÁN az utóbbira sokkal szigorúbb büntetést mér, mint az előbbire. Hihetetlen, hogy SZENT ISTVÁN csak ily enyhén fenyíti a *strigat*, ha az ő idejében is azt hiszik róla, amit a VII. és VIII. században: hogy t. i. eleven

¹⁾ «Nullus praesumat aliam alienam, aut ancillam quasi stringam, quae dicitur Masca, occidere, quia Christianis mentibus nullatenus est credendum, nec possibile est, ut hominem mulier vivum intrinsecus possit comedere.» ROTHARIS *Leges*, CCCLXXIX, lásd MURATORIUS, L. A.: *Rer. it. scriptores*, I. k. II. rész.)

Könyves Kálmán. embereket ad föl. Bizonyos továbbá, hogy KÖNYVES KÁLMÁN csakis a *strigak* létét tagadta, de a boszorkányokét nem, mert a rontás megbüntetéséről intézkedik. A szófejtéshez kell hát folyamodnunk, hogy megértsük a titokzatos szót, mely egyébiránt DU CANGE szerint (*Glossarium ad Scriptores mediae et infimae latinitatis*, Parisiis, 1736.) bűbájosítal-főző (*venefica*), UGUTIO szerint pedig, a kit DU CANGE idéz, varázslatos bűvölet révén fenevaddá változó szörnyeteg.¹⁾ (*«Stricae quaedam monstra dicuntur, quae magicis cantibus in feras transeunt.»*) Ez igen homályos útvesztőből, a *stringere*, *stringa*, *strix*, latin értelme a ,szorongató, fojtogató‘ vezet ki, a melynek alapján talán nem ok nélkül hiszem, hogy a *striga* olyan gonosz is, aki éjtszakánkint lidérczé változik s az alvókat szorongatja, fojtogatja, nyomja. V. ö. lidércnyomás, boszorkánynyomás és KATONA LAJOS cikke a *Pallas Nagy Lexikonában*, III. k., 571. l., a boszorkányokról, mely szerint a *strix* (később *striga* is) valamely éjjeli álomzavaró, vampir-féle démon, mely az alvók véréet szívja, erejét elveszti. Továbbá ugyanezen szerző cikke a lidércről az id. mű XI. k. 500. l. — Helytelen továbbá a *«nulla quaestio fiat»* illetén fordítása: «szó se legyen» vagy «kérdés ne legyen», mert a *quaestio* értelme a régi jogi nyelvben ,kereset, vizsgálat, vallatás, kínzás.‘

TÓTH KÁLMÁN a *Bolond Miska* 1860. december 23-iki számában, egy *Gyanusítások* című cikkben, így másította meg a ~-ot: *«De spiclionibus autem, qui non sunt, nulla quaestio fiat.»* Az időben tudni illik valóságos lelki járvány volt minden zugban spicliket látni és azzal gyanusítani gyakran a legjobb magyar hazafiakat is, hogy osztrák kémeek. E tréfának épp oly józanító és mérséklő hatása volt, mint két hónap múlva, ugyane lapban, TÓTH KÁLMÁN

¹⁾ Nyilván a német *werwolf* s a szláv *zvokolak*, vagyis ember, aki tetszése szerint bármikor farkassá változhat s aztán ismét emberré. Ez a babona a középkorban lelki járvány (*likanthropia*) formájában is mutatkozott, s magukat farkasoknak képzelő emberek csapatostul kóboroltak. A magyar ,farkaskoldus‘ halála után fene farkassá változó ember. (V. ö. WLISLOCKY: *Volks Glaube u. relig. Brauch der Magyaren*, Münster, 1893.)

A *tizenharmadik seb* című elbeszélésének, mely azok ellen fordult, akik a Bach-korszakban hivatalt viselt magyarokra könnyen kimondták: «meghalt!» (L. e. cikket.)

II. vagy JERUZSÁLEMI ANDRÁS királyunk (* 1176., megkoronázták 1205., † 1235.) korából maradt ránk e híres kétértelmű mondás:

Reginam occidere nolite timere bonum est si omnes consenserint (gyakran: consentiunt) ego non contradico.

János
érsek?
1213.

[A királynét meggyilkolni nem kell félnetek jó lesz ha mind beléegyeznek én nem ellenzem.]

A Bánk bán összeesküvéséről szóló hagyomány szerint ezt a kétértelmű feleletet írta 1213-ban JÁNOS esztergomi érsek Bánknak és társainak, kik Gertrudis királyné meggyilkolása előtt hozzá fordultak tanácsért. Följegyezte e dolgot ALBERICUS trois-fontainesi francia cisztercita szerzetes *Chronicon Alberici monachi Trium Fontium* című munkájában (lásd a LEIBNIZ-féle kiadást, Hannover, 1698, 473. l.) azzal a megjegyzéssel, hogy «*talis esse perhibetur*» (ilyennek mondják) és ebben az alakban:

Reginam interficere nolite timere bonum est et si omnes consenserint ego solus non¹⁾ contradico.

A kétértelműség az írásjelek hiányában rejlik; mert a mondás a vesszők elhelyezése szerint mást-mást jelent:

Reginam occidere nolite; timere bonum est; si omnes consenserint, ego non; contradico.

[A királynét meggyilkolni nem kell; félnetek jó lesz; ha mind beléegyeznek, én nem; ellenzem.]

¹⁾ V. ö. MÁRK 14, 29: «*Et si omnes, scandalizati fuerint in te, sed non ego*»; ezt a franciák már a XI. században «*etiamsi omnes, ego non*» összevonásban használták, mint több család jelmondata bizonyítja.

János
érsek?
1213.

Reginam occidere nolite timere; bonum est, si omnes consenserint; ego non contradico.

[A királynét meggyilkolni nem kell félnetek; jó lesz, ha mind beleegyeznek; én nem ellenzem.]

ALBERICUS cisztercita, ki krónikáját 1241-ig viszi, a magyar dolgokra nézve elsőrangú kútfő; de mégis valószínű, hogy ez a kétértelmű válasz, melyet ő is csak hallomásnak állít, az *Ibis redibis nunquam per bella peribis* kaptájára készült mondatjáték. Hihetetlen voltát növeli ALBERICUSnak az az állítása, hogy JÁNOS érsek e kétértelmű irással a pápa büntetését akarta kikerülni.

DR. KARÁCSONYI JÁNOS nagyváradai professzor, kitől véleményyt kértem, a következő okokkal bizonyítja a mondás koholmány voltát: «A hazai kútfők és a jól értesült külföldi írók (például STAINDEL JÁNOS) mit sem tudtak róla. ALBERICUS trois-fontainesi cisztercita szerzetes Franciaországban lakott; jól értesülhetett ugyan, de éppen itt kifogásolható tanu, mert Gertrudot az ő rendjük főmonostorában temették el. (KATONA: *Hist. Crit. V.* k. 196—203. l.) Gertrudot 1213-ban ölték meg; ALBERICUS még 1241-ben is írt, tehát fölvehette krónikájába a később szájrul szájra szállott anekdotát. Nem lehetetlen az sem, hogy ezt a kétértelmű feleletet már előbb megcsinálták a szofisták, csak utólag alkalmazták János érsekre. II. András király, ki a gyilkosokat megbüntette, nem sokkal a gyilkosság elkövetése után 1214-ben János esztergomi érseket «*fidei constantia probatus*»-nak, kipróbált hűségűnek mondja s az egész ország kormányzását rá akarja bízni; már pedig ez lehetetlen lett volna olyan kétszínű magaviselet után, mint a minőt ALBERICUS neki tulajdonít. Ugyancsak akkor írja II. András, hogy Gertrud megölésekor az esztergomi érsekség legfontosabb kiváltságleveleit ellopták és megsemmisítették. Már pedig ezt nem tették volna az összeesküvők, ha az esztergomi érsek részükön áll. (FEJÉR: *Cod. Dip.* 164—165 l.) SCHIER SIXTUS írta e kétértelmű feleletről még a múlt században: «Majdnem ugyanilyet olvashatsz a franciáknál Johannárol, szép Fülöp nejeről, és az angoloknál II. Eduárd elvesztéséről. Párizsban pedig a nominalisták iskoláiban az unalomig készítették az efféle kétértelműséget.» (*Reginae Hungariae* 189. l.)

1217.

Oly messze tőle, mint Makó Jeruzsálemtől.

Egyike a legrégebb magyar anekdotáknak, mert hihető, hogy II. (JERUZSÁLEMI) ANDRÁS királyunk (* 1176., megkoronáztatott 1205., † 1235.) 1217-iki keresztes hadjáratának idejéből való. SZIRMAY ANTAL a *Hungaria*

in Parabolis (Budae, 1807) 163-ik lapján úgy beszél 1217.
 el a dolgot, hogy midőn II. ANDRÁS kereszteshadja
 Dalmáciába ért, egy Makó nevű ittas katona már Spalato
 városában azt hitte, hogy Jeruzsálemben van és Spa-
 latot tisztelte Jeruzsálem gyanánt. Történeti bizony-
 ságát persze nem lehet találni; de a közhiedelem
 II. ANDRÁS korába helyezi az anekdotát, melynek több
 változata van. Például gyakran hallottam, hogy a mon-
 dás onnan eredne, hogy mikor a király kereszteseket
 gyűjtött (?), a makaiak azt mondták: nem megyünk,
 mert Makó igen messze van Jeruzsálemtől. A mai Makó
 neve azonban az időben még Felvelnök volt, tehát ez
 a szólás semmi szín alatt nem vonatkozhatik a városra.

SZIRMAY ANTAL szerint a mondás így szól: 'Olly messze
 vagy tőle, mint Makó Jerusalemtől.' (*Toto coelo erras.*) BARONYAI
 DECSI JÁNOS (*Adagia Graceo-Latino-Ungarica*, Bártfa, 1598;
 203. l.) ugyanígy tudja. GELEJI KATONA ISTVÁN *Az öreg Graduál*
 ajánló levelében (1636) azt írja: «A pápista szerzetesek . . .
 annyira estek, mint Makó Jerusalemtől.»

Memento mori.

[Jusson eszedbe, hogy meg kell halnod.]

Özséb
 (Eusebius).

Az egyetlen magyar szerzet: az ÖZSÉB esztergomi
 kanonoktól 1263-ban alapított és nálunk 1786-ban
 eltörlött Remete Szent Pálról nevezett pálos (paulinus)
 rend jelmondata, melyet pecsétjein is használt, s melylyel
 a szerzet tagjai egymást minden találkozásakor köszön-
 tötték. Tévednek, akik ezt a karthauzi, trappista vagy
 kamalduli barátokról mondják. (V. ö. H. HELYÖT, *Aus-
 führliche Geschichte aller geistlichen und weltlichen
 Kloster- und Ritterorden*, franciából való fordítás,
 Lipcse, 1754.; III. k. 244. l.)

IV. vagy KÜN LÁSZLÓ királyunk (* 1262., meg-
 koronáztatott 1272., † 1290.) szomorú idejéből maradt
 fenn a

1272—90.

László szekere¹⁾

kifejezés, mely onnan ered, hogy az országos nyomorúság e napjaiban már elég igavonó barom sem volt, s az emberek maguk voltak kénytelenek húzni a kétkerekű szekeret, vagyis inkább talyigát. (V. ö. «Taligat most is hyiác azon neübe, László király szekere nevezetbe.» VALKAI ANDRÁS: *Genealogia Regum Hungariae: A magyar királyok eredetéről*, Kolozsvár, 1576, 35. l.)

A kifejezést az 1342-ben írott *Chronicon Hungarorum* említi legelőször. A bécsi udvari könyvtár 545-ik lajstromszáma alatt levő eredeti kézirat 26. lapján olvasható ez:

«*Illo tempore biga seu duarum rotarum vehiculum a regni incolis currus regis Ladislai dicebatur, quia propter continua spolia animalia vehicula trahentia defecerant in regno, sed homines more pecorum bigis iuncti vices animalium impendebant.*»

[Az időben a talyigát, vagyis kétkerekű kordét az ország lakói László király szekérének hívták, mert a folytonos fosztogatások miatt nem voltak az országban igavonó barmok és az emberek oktan állapotok módjára a talyigákba fogták magukat a barmok helyett.]

Kétségtelen, hogy az erdélyi *Básta szekere* kifejezés a *László szekere*ből keletkezett. Básta György (* 1550, † 1607) I. Rudolf király hadvezére, ki Erdélyt 1601-től 1604-ig kormányozta, végképpen kifosztotta a népet, elszedte igás marháit, s a jobbágyok kénytelenek voltak a szekeret maguk húzni. Ismét előkerül a Kún László korabeli talyiga. V. ö. BOD PÉTER: *Smyrnaei Szent Polikárpus*, Enyed, 1766, 52. l.: «A talyiga, mellyet az emberek akkor gondoltak-fel a szűkség miatt, akkor neveztetett volt Básta szekérének »

A Kúnországban ma is meglévő hiedelem szerint (V. ö. *Nyelvőr*, VIII. k. 510. l.) ugyancsak Kún László inséges idejében keletkezett a

¹⁾ Másképp Kún László szekere vagy Laci-szeker.

Lacikonyha.

1272—90

Igaz-e ez vagy sem, alig lehet eldönteni. SZARVAS GÁBOR (*Nyelvőr*, VIII. k. 451. l.) valószínűbbnek tartja azt a magyarázatot, hogy a ~ eredileg *lakzi-konyha* volt. CZUCZOR-FOGARASI szótára szerint a ~ «monda vagy hagyomány szerint nevét II. Ulászlótól kapta, ki néha maga is ilyféle piaci eledelekre szorult.» HELTAI GÁSPÁR is följegyezi a királyunkról, Dobzse Lászlóról, hogy «az urak is majd minden jövedelmet elragadnak vala tőle, és olyan szükségbe vala ezért, hogy budai mézszárosoktól rovásra hordottanak húst az ő konyhájára.»

Vágd, fiam, vágd, Forgács,
Tied leszen Gímes és Gács.

Erzsébet?
1387.

ERZSÉBET királynénak, Nagy Lajos özvegyének (* ?, esküvője 1353., † fogságában fojtás által 1387.) tulajdonított mondás. Ezzel biztatta volna ugyanis Forgács Balázst, hogy ölje meg II. vagy Kis Károly királyt (* 1345., megkoronáztatott 1385.), ki harminckilenc napi trónbitorlás után, 1387 februárius 8-án csakugyan a Forgács-Garai-összeesküvés áldozata lett és tizenhat nap múlva meghalt visegrádi fogságában. Mások szerint MÁRIA királynő (* 1370., megkoronáztatott 1382., † 1395.) mondta volna ezt Forgácsnak. Régibb történetírók (például BUDAI FERENC, *Polgári Lexicon*, Nagyvárad, 1805; II. k. 26. l.) egész komolyan cáfolgatják e mondás történeti hitelét, egyebek közt azzal is argumentálván, hogy ERZSÉBETnek aligha volt kedve és ideje a koncolás pillanatában verset mondani. Bizonyosnak látszik, hogy ez a két rímelő sor valamely igen régi, alkalmasint egykorú, népballada töredéke.

Számos változatban forog közszájon. SZILÁDY ÁRON szerint (*Régi magyar költők tára*, Budapest, 1877; I. k.

Erzsébet? 275. I.) ,Vágd csak fiam, vágd Forgács, tied leszen Gímes és Gács.' Ugyanott SZILÁDY idézi a következő négy variánst: 1387. ,Vágrad fiam, vágrad Forgács, tied leszen Fülel és Gács!' (JÓKAI: *Magy. tört.*); ,Vágd, vágd Forgács, tied leszen Gímes és Gács!' (BUDAI: *Polg. Lex.*); ,Vágd fiam, vágd Forgács! Tied leszen Gímes és Gács' (IMRE SÁNDOR szerint ¹⁾); ,Vágd csak fiam, vágd Forgách, Tied legyen Gímes és Gács' (NAGY IVÁN: *Magyarország családai*). A *Vasárnapi Ujság* 1861-iki 49-ik számában találom POKORNY GUSZTÁV közlését (*A gácsi vár és a gácsi posztógyár*), mely szerint Gács környékén «a nép ajkán most is él» a következő három sor:

,Vágd, Forgács, vágd,
Tied Gímes és Gács
S onnan a hová látsz.'

Ez lenne tehát a népballada legteljesebb töredéke. Kis Károly megöléséről volt egy másik népballada is, melynek két sorát LISZTI JÁNOS püspök (*?, † 1577.) jegyette föl Bonfinius *Decasainak* ama példányára, melyet Zsámboki saját kiadásából (Bázel, 1568) küldött neki ajándékol. (LISZTI e jegyzeteit kiadta KOVACHICH, M. G.: *Scriptores rerum hung. minores*, Budae, 1789; I. k. 332—338. l.) A püspök e jegyzete így szól:

«Balas ewld meg a királt,
Neked adom Ghimes várát.»²⁾

KOVACHICH ehhez ezt a megjegyzést fűzi: «*Haec sine dubio ex vulgi cantilena.*» SZILÁDY szerint ez elfogadható vélemény. SZILÁDY azt is megjegyzi, hogy LISZTI két sora megegyez a történeti valósággal, a ~ ellenben nem, mert Forgács Gímest csakugyan Károly megölése után kapta vissza, míg Gácsot vagy azelőtt is bírták a Forgácsok, mint többen (így MOCSÁRY Nógrádmegye leírásában) állítják, vagy később jutott birtokukba. (TOLDY: *Magyar*

¹⁾ Én úgyszólván mindig csak ezt hallottam, azért veszem alapul.

²⁾ Minden bizonynyal tollhiba ,Ghimes várt' helyett. A nép a rím csengése és a rhythmus ellen nem vét ilyen nagyot!

költészet története, 81. l.) HELTAI szerint is: «azok (t. i. a királynék) Gimes várost és sok ajándékokat ígérének néki.»

A várnai csatában elesett I. Ulászló királyunk (* 1424., trónra lépett 1440., † 1444 nov. 10.) emlékverse még ma is sokszor idézett két distichon:

Romulidae Cannas, ego Varnam clade notavi,

Discite mortales, non temerare fidem.

Me nisi pontifices jussissent rumpere foedus,

Non ferret Scythicum Pannonis ora jugum.

[Cannaet római vér, az enyim Várnát örökíté:

Ember okúlj innen: vétek az esküszegés.

Engem is a papság ha nem indít béke-törésre,

Most Magyarország nem hordana ozman igát.

ARANY JÁNOS fordítása.]

*Janus
Panno-
nius?*

Ez epigrammát mindig JANUS PANNONIUSNAK (Cesinge vagy Csezmicei János pécsi püspöknek, * 1432., † 1472.) szokás tulajdonítani, bár döntő bizonyítékunk nincsen reá.

GRÓF TELEKI SÁMUEL írja JANUS PANNONIUS-kiadásában (*Jani Pannonii poemata*, Trajecti ad Rhenum, 1784; I. k. 689. l.): [Ez a híres epigramma nem található meg sem a kézirati codexben, sem a kiadások bármelyikében is; mindazáltal a mi embereink Janus Pannoniusnak tulajdonítják; azért véltük ideiktatandónak, nehogy valamit elmulaszunk. Hogy egyebet ne említsek, Szilágyi Benjámín István előbb váradi, aztán pataki híres professzor, gróf Bethlen Péternek Liskafalván, 1646 október 21-én volt temetésén a mi Janusunknak tulajdonította. Oly elegáns vers, hogy nem méltatlan Janus muzsájához.] TELEKI cáfolja azokat is, akik ez epigrammában anachronismust látnak. Timon azt veti ellen, úgymond, hogy ezt nem írhatták Mátyás király idejében, mert az ország akkor már szabadon virágzott. Az *ora* azonban nem annyit tesz, hogy egész Magyarország, hanem a végek, főképp a tengerpart. Vajon nem írhatta ezt Janus 1463-ban, mikor Boszniát elfoglalták a törökök?

II. Pius.
1459.

Magyarország a keresztyénség paizsa

[*Hungaria est christianitatis clipeus v. antemurale*]

(gyakran: **bástyája**).

E dicsőítő szólást, mely híres és gyakorta használt volt az időben, mikor az oszmánság Európát fenyegette, II. PIUS pápa (AENEAS SYLVIUS PICCOLOMINI, * 1405., pápa lett 1458., † 1464.) mondta hazánkról először, egy III. Frigyes császárhoz 1459-ben írott levelében: «*idem regnum totius christianitatis clipeus*» [az az ország az egész keresztyénség paizsa]. (Lásd PRAY: *Annales rerum Hungariae*, Vindobonae, 1766; III. r. 230. l.)

KOSSUTH LAJOS *Irataiban* (II. k. 157. l.) ezt találjuk: «A rettegett magyarok idővel azzá lettek, amit angol államokmányok e szavakkal fejeznek ki: «*fortissimum et celeberrimum reipublicae Christianae propugnaculum*» (a keresztyény köztársaság legerősebb s leghíresebb véd fala)». PÁZMÁNY PÉTER írja 1636 október 6-án Rákóczi György-höz intézett levelében: «Erdély a keresztyénség szép bástyája.» A ~ előfordul XIII. KELEMEN pápa 1758 augusztus 19-én kelt, a magyar király apostoli címezése ügyében Mária Teréziához intézett, a «*Carissima filia*» kezdetű brevéjében is.

1479.

Spräng än de Miresch, lûf än de Besch.

[Nagyszebeni szász dialektus. Irodalmi német nyelven: *Spring in die Marosch, lauf in's Gebüsch*. Ugorj a Marosba szaladj a bozótba.]

Az erdélyi szászok ellen mindmáig gyakran használt e csúfolódás eredetét a kenyérmezei csatában (1479 október 13) keresi a hagyomány. Mikor ugyanis a törökök erősen szorongatták Báthory István seregét, különösen a szászokra vetvén magukat, mindenki menekült, a szászok pedig a közel Maros folyóba rohantak

e vészkiáltással, míglen Kinizsi Pál mentő hada meg-
érkezett. Így a hagyomány. Holott a szász és oláh
hadak hősileg harcoltak (KÖRÖSI históriája szerint «for-
titer pugnauerunt») s csak az történt, hogy a roppant
török erő a Marosba nyomta őket. (V. ö. KÖVÁRY
LASZLÓ, *Történelmi adomák*, Kolozsvár, 1857; 5. l.)

MÁTYÁS, AZ IGAZSÁGOS (* 1440., trónra lépett
1458., † 1490.) az a királyunk, aki a magyar szent
korona viselői közül mindmáig legelevenebben él a
nemzet lelkében. És szálló íge, melyet a kritika is hite-
lesekknek tekinthet, még sem maradt tőle. GALEOTTI
*De egregie et sapienter dictis et factis Mathiae
regis* című könyvében följegyezte MÁTYÁS sok jeles
mondását és elmés tréfáját; a néplegendában él róla
sok anekdota, minő az ,egyszer volt Budán kutyavá-
sár,¹⁾ a ,róka fogta csuka', a cinkotai kántor stb.²⁾
És róla mondja a minden ércnél maradandóbb dicsői-
tést a közbeszéd: ,Meghalt Mátyás király, oda az igaz-
ság.' Élő ígéje mindazáltal nem maradt ránk e nagy-
nak, ha ugyan övének nem fogadunk el egy anekdo-
tába szőtt magyar szólást, egy deák mondást, meg
egy igen kétes latin epigrammát.

Az anekdotás magyar szólás a

csiribiri rossz emberek,

Mátyás
király.

melynek eredetét BÉL MÁTYÁS (*Notitia Hungariae*,
Bécs, 1735; I. k. 245. l.) így írja le:

[A Csallóköz Mad nevű falvában állott egykor egy
igen magas nagy hársfa, melynek árnyékában Mátyás király

¹⁾ BARÓTI SZABÓ DÁVID *A magyarság Virágiban* így
tudja: ,Egyszer esett Bécsben eb-vásár.'

²⁾ V. ö. BINDER JENŐ: *Néhány Mátyás királyról szóló
trufánk s rokonai* (a brassai állami főreáliskola 1892/93-iki
értésítőjében). Becses adatok ez anekdoták külföldi másait illetőleg.

örömet szokott megpihenni és ebédelni. Mikor ezt gyakrabban cselekedte, a falu lakói érezni kezdték a sok alkalmatlanságot, melyet a király számos kísérete okozott; és a tanácsban elhatározták, hogy a király sok ott mulatásának legkönnyebben azzal lehetne elejét venni, ha a hársat kivágják. Hamarjában fejszét is fogtak hát a terebélyes, vén, de még gyönyörű fára, és ledöntötték; és mind törzsökét, mind galyait, mind legmélyebb gyökereit oly gondosan eltakarították, hogy még a legjáratosabbak sem tudták volna megmondani, hol állott vajaha. Mátyás király idegen földről visszatérve, véletlenül útba ejtette Madot, s mikor észrevette, hogy a hársfa eltűnt, haragosan vonta kérdőre a falu lakóit: mi lett az ő kedves fájával? A falubeliek hol azt adták okul, hogy villám sujtott a fába, hol azt, hogy forgószél csavarta ki; és e kétféle beszéddel elárulták gonosz cselekedetöket. A bosszús király nem bírta magát türtöztetni; keményen leszidta a madiakat, és egyben azt is kimondta, hogy mivel méltatlanokká lettek a királyt vendégül látni, sohase viselhessenek semmi tisztséget, se maguk, se ivadékaik; és ezzel a szokott gúnyolásával végezte beszédét: «*Csiribiri rossz emberek!*» Azt mondják, a madiak közül azóta valóban senki sem vergődött semmiféle tisztségre avagy hivatalra. A király *csiribiri* szidalmát pedig főbenjáró dolog említeni abban a faluban, mert a madiak véresre verik, sőt gyakran meg is ölik azokat az embereket, akik ezt az átkozott szót ajkukra merik venni.]

A deák mondás magyarral elegy szójáték:

Mátyás király. 1484. **Árva fuisti, Petre, árva eris, et in Árva morieris.**

[Árva voltál, Péter, árva is leszel és Árvában fogsz meghalni. BUDAI FERENC fordítása.]

Ezt mondta volna MÁTYÁS Váradí (Várdai) Péter ka'ocsai érseknek 1484-ben, mikor Árva várába záratta. Komoly történeti bizonyítékot erre nézve nem találtam. FRAKNÓI VILMOS (*Váradí Péter élete*, Budapest, 1883.) egyáltalán nem említi. SZIRMAY ANTAL (*Hungaria in*

parabolis, Budae, 1807; 34. l.) szerint «*fertur dixisse.*»
 BUDAI FERENC (*Polgári Lexikon*, Nagy-Várad, 1805; III. k. 685. l.) pedig ezt írja: «Mátyás Bajazet ellen való mérgét 's bosszúját Péter Érsekenn töltötte, őtet maga kezével megverte és ilyen szókkal az Árvai tömlöztbe küldötte: ∞ Úgy tartják, hogy az 1484-ben történt volna.»

A MÁTYASNAK tulajdonított híres epigramma:

**Bella gerant alii; tu, felix Austria, nube!
 Nam quae Mars aliis, dat tibi regna Venus.**

[Ám hadakozzék más; te, szerencsés Ausztria, ülj nászt!
 Másnak Mars, néked Vénus ad új örököt.]

Maximi-
 lián
 császár?
 1515?

Hogy azonban ez a sokat emlegetett distichon csakugyan az ő műve volna, arra nézve semmi hiteles hazai bizonyítékot sem találok. A külföld (pl. a régi BÜCHMANN, a BROCKHAUS- és a MEYER-féle lexikon) neki tulajdonítja, támaszkodván WILLIAM STIRLING angol szerzőre, ki *The Cloister Life of the Emperor Charles the fifth* (London, 1852) művében (2—3. l.) ezt írja: «*Father and son being thus of one mind, the diplomatic campaign was opened which the house of Austria was already famous*» és itt csillag alatt: «*And so tersely celebrated in the epigram of Mathias Corvin: ∞*»¹⁾

Hazai és közvetlen bizonyítékot nem találtam. CSONTOSI JÁNOS kérdésemre adott szíves válaszában a következőket írja: «GALEOTTI, LUDOVICUS CARBO, BRANDOLINI LIPPI, ALEXANDER CORTESIUS, UGOLINUS VERINUS, NALDUS NALDIUS, BARTOLOMEO FONTIO s a többi humanisták, kik-

¹⁾ Könnyen bánik el e kérdéssel MARGALITS EDE, ki *Florilegium proverbiorum universae latinitatis* (Budapest, 1895) című könyvében 7-szer azaz hétszer állítja, hogy ez epigramma szerzője «Stirling.»

Maximilián császár?
1515?

nek művei kezem ügyében vannak, nem tudnak arról, hogy e distichont Mátyás király csinálta volna. Nem tartom ugyan lehetetlennek, hogy mégis ő a szerző; de első impresszióm szerint aligha tőle származik. A distichon nyilván III. Frigyes császár és I. Maximilián császár idejéből való. Ezek mind a ketten Mátyás kor- és vetélytársai voltak. Ez epigramm arra vonatkozik, hogy I. Miksa, Frigyes császár fia házassága burgundi Máriával (1477.) a burgundi örökség egy részét, ennek fia Fülöp főherceg és örült Johanna között létrejött házasság a spanyol koronát, a Jagello házzal kötött kapocs pedig a magyar koronára való jogcímet szerezte meg a Habsburgoknak. III. Frigyes császár az 1415—1493-iki időszakban élt, s nagyon szerencsés uralkodó volt, mert bár majdnem minden hadjáratában vereséget szenvedett, mégis szerencsés házasságok által hatalmát és birodalma határait jelentékenyen gyarapította, úgy hogy a Habsburg-ház nagyságának ő a tulajdonképeni megalapítója. Ő érezte ezt, s ezért választotta jeligéül az *A. E. I. O. U.* deviset, mely codexein a címere körül ma is látható, s melynek ez a jelentése: *Austriae Est Imperare Orbi Universo.* Én úgy látom a dolgot, hogy e devise és a *Bella gerant alii* distichon közt valami causalis nexus van s nem tartanám valószínűletlennek, ha a distichont Frigyes császár vagy valamelyik udvari poetája csinálta volna. — De I. Maximilián korának tulajdonítja a hagyomány a distichont, sőt tekintve azt, hogy maga Maximilián is német poeta volt, ki *Theuerdank* cím alatt verses regényt írt, melyet Pfinzing udvari írónak tollba mondott és 1517-ben Nürnbergben Schäufoleinen metszeteivel kiadott; tekintve továbbá, hogy neki is voltak érintkezései az olasz, de különösen a német humanistákkal, nem volna semmi valószínűtlenség abban, ha a kérdéses distichont ő vagy valamelyik udvari poetája csinálta volna. A mi Mátyás király poetikus venáját illeti, erről emlékeink keveset tudnak. Tudjuk, hogy egyéb kitünő tulajdonságai mellett, nagy emlékező tehetségű, éles ítéletű, nagy szónoki képességű és sok idegen nyelvet beszélő uralkodó volt, de hogy verseket csinált volna, erről ma nekem semmi sem jut eszembe. Tudjuk, hogy mikor a fanoi születésű Antonius

Constantius olasz költő Mátyás királyt egy latin költeményben üdvözölte, a költői levélre Mátyás nevében Janus Pannonius felelt. De több adat Mátyásnak a költészet terén kifejtett működéséről nem maradt ránk. Valószínű, hogy mint lángeszű és szellemes embernek neki is voltak poétikus inspirációi, de e pillanatban nem tudnám ezt hiteles forrással bizonyítani.»¹⁾

Maximilián
császár?
1515?

Én azt vagyok hajlandó hinni, hogy ez epigramma 1515 július 22-ikét örökíti meg, midőn Lajos magyar trónörökös a bécsi Szent-István-templomban gyűrűt váltott I. Maximilián császár unokájával, Szép Fülöp spanyol király leányával, Máriával, az öreg Maximilián császár pedig Anna hercegnőt, Lajos testvérnénjét vezette oltárhoz, azzal a kikötéssel, hogy a házasság csak akkor érvényes, ha egy év leforgása alatt a császár unokáinak egyike: Károly vagy Ferdinánd főherceg, nem veszi nőül Annát. E szerződések vetették még a Habsburgok hatalmának alapját Magyarországon és Csehországon. Az akkor vagy nem sokkal később írott distichon könnyen lehet a hat nyelven verselő Maximilián műve. — Ferenc József osztrák császár 1894-ben Brozik képiróval lefestette ama világtörténeti fontosságú jelenetet, «Die Gründung Österreichs» [!] címen.

¹⁾ A közhit, minden bizonyíték híján, MÁTYÁSnak tulajdonítja ezt a saját sírversét:

*Mathias iaceo Rex hac sub mole sepultus,
Testatur vires Austria victa meas.
Terror eram mundo, metu it me Caesar uterque,
Mors potuit tantum saeva nocere mihi.*

[Én nyugszom, Mátyás, a király, ez kőnek alatta,
A rabigába került Ausztria vallja erőm.
Megdöbbsent a világ, s két császár rettege tőlem,
És nem győzött meg más, csak a szörnyű halál.]

Mátyás király másik, épp ilyen kevés hitelű sírverse:

*Corvini brevis haec urna est, quem magna fatentur
Facta fuisse deum, fata fuisse hominem.*

[Hollós Mátyás hamva ez itt; nagy tettei által
Isteni volt, de a sors rendje, hogy emberi lett.]

Maximi-
lián
császár?
1515?

Ha nem is tudjuk bizonyosan ez epigramma szerzőjét, az kétségtelen, hogy ötlete régi, két kifejezése pedig kideríthető kölcsönzés. A «*Bella gerant alii*»-t illetőleg v. ö. OVIDIUS *Heroidait* (13, 84): «*Bella gerant alii! Protesilaus amet!*», a «*felix Austria*» pedig DR. FR. KÜRSCHNER közlése szerint (*Herzog Rudolph's IV. Schriftendenkmale; Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale*, XVII. évfolyam, 75. l.) onnan ered, hogy IV. RUDOLF herceg Tyrol 1363-ban történt birtokbavételének emlékére pecsétgyűrűt készíttetett, mely a sisakkal fődött osztrák címert ábrázolja s fölírata «*Felix Austria.*» Ebben találni meg e szálló íge legrégebb nyomát. A pecsétnek két lenyomata ismeretes: egy 1364 március 9-ről és egy 1364 március 12-ről.

Midőn I. Napoleon 1810-ben elvette Ferenc királyunk leányát, Mária Lujzát, SZIRMAY ANTALnak a Nemzeti Muzeum kéziratárában őrzött *Historia Arcana*ja szerint (236. §.) pajkos magyarok így fordították le a ∞-t:

A mit vesztett minap kard annak élével,
Meg nyerte Ausztria most a hüvelyével.

1490.

Dobzse László.

HELTAI GÁSPÁR említi krónikájában, hogy II. ULÁSZLÓ királynak (* 1456., megkoronáztatott 1499., † 1516.) szokása volt mindenre azt mondani: «*Dobzse, dobzse.*» (Jól van, jól van.) E cseh szó révén ragadt rá a ∞ név.

«Nagy kára vala néki, hogy nem tud vala magyarul. Mindent tolmács által kellett beszélni. Valamit mondtak neki, csak ez volt az ő feleleti: «*Dobzse, dobzse*» etc.» «— » László király igen tunya és lágy ember vala. És mikoron új hírt hoznak vala néki, hogy a törökök kárt tettek és imezt és amazt az várat vették meg, ő nem indul meg vala ezen, hanem lágy beszéddel mondja vala: «*Dobzse, dobzse.*» (HELTAI.)

1490.

Feltette az Orbán süvegét.

Egy igen régi, de kevésbé ismert anekdotából keletkezett szálló íge. Ez anekdotát SZIRMAY ANTAL

így mondja el a *Hungaria in Parabolis* 131-ik lapján: «Bezzeg fel töltött a' garatra, ∞. [Mert Dóczy Orbán egri püspök bortól elázott szolgája 1490-ben, mikor II. Ulászló koronázásakor a süveges püspökök a király körül sürgölődtek, maga is püspöksüveget tett a fejére.]»

Nagy régiségére vall, hogy említi BARONYAI DECSI JÁNOS (*Adagia Graeco-Latino-Ungarica*, Bártfa, 1598; 28. l.) «Minden nap fel teszed az Orbán süvegét» (és ugyanígy KIS-VICZAY PÉTER: *Adagia*, Bártfa, 1713; 231. l.) MISKOLCZI GÁSPÁR-nál (*Egy jeles vadkert*, Lőcse, 1702; 437. l.): «Jgen fel-tötte az Orbán süvegét.»

Ludas.

Werbóczy
István.

E szót régi magyar jogi értelmében WERBÓCZY ISTVÁN (* 1470. ?, Magyarország nádora 1525., † 1542.) *Tripartituma* őrizte meg számunkra elsőben (*pars I., tit. 119. §. 1.*); ott az van, hogy a «*perjuri, vel publici aucarii, patria lingua Ludas nuncupati, aut aliter infames, sive proscripti*» [a hitevesztettek, nyilvános becstelének, kiket hazai nyelven ludasnak hívnak, vagy másképp meggyalázottak, vagy számkivetettek] még akkor sem viselhetnek gyámságot, ha az apa rendelte testámentomában.

A ∞ ez értelméből ma már csak keveset őrzött meg e szólásunk: 'ludas lenni valamiben', mely a. m. 'részes valamely rosszban' s jobbára csak akkor használatos, ha csinytettről van szó. VERES BALÁZS WERBÓCZY-fordításában (1565) «ludas, tapasztalt hazug.» BARONYAI DECSI JÁNOS-nál (*Adagia*, Bártfa, 1598; 144): «Elő szól a lúdas ember: *lupus ante clamorem festinat.*» PÁZMÁNY PÉTER *Kalauz*-ában (Pozsony, 1613; 470 l.) «Midőn a calvinisták azt mondgyák, hogy Isten kényteleníti az embert a gonoszra, annyi, mintha valakit paraznának, gyilkosnak, ludas embernek mondanál.» — A ∞ a középkori deák *aucarius* szószerinti fordítása. A régi latin *anser* helyett ugyanis *avica* (madár)

lett a lúd neve, s ebből támadt idő jártával az *avca, auca*.
(V. ö. az olasz *oca*, a francia *oie*.)

WERBÓCZY ISTVÁN híres törvénye a

Werbőczy
István.
1525.

Lutherani comburantur

[a lutheránusokat meg kell égetni]

az 1525-iki rákosi országgyűlés végezése (*Corpus Juris*, 1525: IV. 4. §.):

«*Lutherani etiam omnes de regno extirpentur, et ubicunque reperti fuerint, non solum per ecclesiasticos, verum etiam per saeculares personas libere captantur et comburantur.*»

[A lutheránusok az országból mindnyájan kiirtandók és bárhol találtassanak is, nemcsak az egyházi, de a világi személyek által is megfogattassanak és megégettessenek.]

Már az 1523-ban Budán szent György napján volt diéta is kimondta (54-ik articulus): «*Omnes Lutheranos et illorum fautores ac factioni ipsi adhaerentes, tanquam publicos haereticos, hostesque Sacratissimae Virginis Mariae, poena capitis et oblatione omnium bonorum suorum, Majestas regia, veluti Catholicus Princeps, punire dignetur.*» WERBÓCZY ISTVÁN *Tripartituma* (helyben hagyta az 1514-iki országgyűlés; első kiadása Bécsben, 1517-ben jelent meg) a hűtlenség (*nota infidelitatis*) esetei között említi (*pars I., tit., 14., §. 114.*): «*Publici haeretici, damnati scilicet haeresi adhaerentes.*» Az oknyomozó történet hivatása kideríteni: vallásos vagy politikai szempont sugallta-e é törvényt? Az utóbbi föltevés mellett az szól, hogy hazánkban az első lutheránusok németek voltak, akiket a nemzeti párt gyűlölt. Vítás kérdés az is: alkalmazták-e valaha ezt a törvényt?

1527?

Ugocsa non coronat.

[Ugoesa nem koronáz.]

E híres mondás keletkezése még kiderítésre vár. KOMÁROMY ANDRÁS szerint az 1505-iki rákosi gyűlésen az

1522?

ország rendei szerződésileg kötelezték magukat, hogy II. Ulászló halála esetére idegent nem választanak többé királyukká. E szerződést Ugocsa követei Békényi és Ujhelyi írták alá. Mikor aztán a mohácsi vész bekövetkezett s I. Ferdinánd erőlködéseket tett a magyar korona elnyerésére, Werbőczy István az 1505-iki szövetséglevelet szétküldötte a megyékhez s emlékeztette őket, mire kötelezték magukat. Ekkor felelhatték tehát Ugocsa rendei I. Ferdinándnak, ki koronázására ¹⁾ meghívta őket, hogy ∞.²⁾ Azonban ez is csak hagyomány, mely valószínű ugyan, de történelmi adatokkal be nem bizonyítható. Ellenben kétségtelen, hogy 1635-ben már járta az ∞ szálló íge. KOMÁROMY ANDRÁS ugyanis egy 1635-ben írott magyar magánlevélben a következőket találta: «Akár koronáz Ugocsa, akár nem.» Ez kétségtelenné teszi, hogy a szálló íge már akkor régi keletű volt s hogy az előző századba nyulik vissza.

Nem mulasztom el annak följegyzését, miként vélekednek az ∞ eredetéről Ugocsa vármegyében ma. Az anekdota, ha alaptalan is, elég érdekes. SZIRMAY ANTAL (*Notitia comitatus Ugochensis*) nem tud róla. CSÓKE IMRE fansikai plebános kérdésemre adott válaszában (1892.) ezt írja: «Az ∞ kifejezés története hiteles elbeszélés után ez: 1722-ben III. Károly országgyűlést hívott össze Pozsonyba, melynek fő tárgya volt az örökösödési törvényt a leányágra is kiterjeszteni. Midőn a *pragmatica sanctio* azon része fölött folyt a vitatkozás, megkoronázzák-e a leányörököt is vagy sem, a rendek egyhangúlag a koronázás mellett nyilatkoztak. A szavazás e szókkal történt: *coronat* vagy *non coronat*. Mindenki azt mondta: *coronat*. Kivételesen csupán az ugocsbai követ volt, ki a hosszas utazás fáradalmaitól törődötten, mikor a szavazásra felszólították, álmosan és minden meg-

¹⁾ 1527 november 3.

²⁾ THALY KÁLMÁN, magánközlése szerint, illet is ösmer: «*Bereg non coronat.*»

fontolás nélkül kiáltotta: «*Non coronat!*» Innét ered a mai napig közszájon forgó mondás: «*Ugocsa non coronat*», melyhez időök multával hozzá járult ez: «*sed ornat*».

Nagy Szulejmán?
1541?

Hátra van még a fekete leves.

Mindnyájan tudjuk a történeti anekdotát, melyből ez a fenyegető mondás ered: a török fogságba akar ejteni egy magyar urat; színlett barátsággal ebédre hívja; lakmározás közben a magyar gyanupörrel kezd élni, hogy valamit forralnak ellene és menni készül; a török azonban tartóztatja: ∞, vagyis a fekete kávé és íme csakhamar előtermenek a katonák és rabul ejtik a magyart. Mit szól ehhez a kritika? Ki a török, ki a magyar és mikor, hol történt ez? II. (NAGY) SZULEJMÁN szultán és ENYINGI TÖRÖK BÁLINT, 1541 augusztus 29-én Budán? Vagy AHMED basa és KÉSMÁRKI GRÓF THÖKÖLY IMRE, 1685 október 4-én Nagyváradon? A közhiedelem az első adatot tartja igaznak, SZIRMAY ANTAL a másodikat. Én a régibb eredet hitelessége mellett vagyok s ímé okaim:

A közhiedelem mindíg NAGY SZULEJMÁN szultánnak (* 1496., trónra lépett 1521., † 1566) tulajdonította e mondást. ARANY JÁNOS 1853-ban írott, *Török Bálint* című balladájában (24-ik versszak) szintén ezt a fölfogást követi:

«Hosszas ebéd a török szultáné,
Hátra van még a fekete kávé.»

SZIRMAY ANTAL azonban (*Hungaria in parabolis*, Budae, 1807; 52. l.) ezt írja: [A ∞ akkor vált a magyarok közbeszédévé, midőn 1685-ben, Váradon, a törökök vendég-ségébe hívott Tököly Imre asztalbontásnál, mikor felhozták a kávé, a janicsárok agájának e mondása után: ∞, mely mintegy jeladás volt, keserű tréfák között vasra veretvén, Drinápolyba vitetett. Mint ezt a jelen volt SZIRMAY ANDRÁS följegyezte.]

SZIRMAY ANDRÁSNAK (* 1656, † 1718), Thököly Nagy Szulejének, e följegyzését, sajnos, nem sikerült föltalálnom. *Tejmán?* 1541?
 NÉMETH LAJOS 1883-ban Csécsen, hol a Szirmayak ősi kastélya van, fölfedezte egy szatócsnál SZIRMAY ANDRÁS autobiografiájának első kötetét (közölte a *Történelmi Tárban*, 1892, 401—418. l.), de ebben a ~ről nincsen szó. Valamint SZIRMAY ANDRÁS ama naplójában sincs, melyet KARSA FERENC lelt meg nem rég Bélyben; e napló csak röviden és szárazon említi a fejedelem elfogását. (L. *Adalékok Zemplénavármegye történetéhez*, II. évf. 256. l.) SZIRMAY ANDRÁS ama kéziratában, melyet a Nemzeti Múzeum őriz: *Dissertatio de motibus sui temporis, Fol. lat. 2549.*) szintén nincs nyoma e dolognak.

ERDÉLYI JÁNOS a *Magyar közmondások könyvében* (Pest, 1851; 263. l.) a ~t magyarázva, ezt írja:

«Vagyis hátra van még a dolog nehezebb, bajosabb része, nagyja; miképp Tököly Imrével történt, ki, Szirmay András szemtanúsága szerint, 1685-ben ebéden lévén a nagyváradai török basánál, amint sült után fel akart volna kelni asztaltól, ezen szavakkal marasztatott: hátra van még a fekete leves, azaz kávé. Mert úgy volt már előre kicsinálva, hogy kávéivás után Tököly azonnal fogassék el, amint meg is történt s ő kötözve rabul vitetett Drinápolyba. Sz.»

ERDÉLYINEK ez adata SZIRMAY ANTAL idézett művéből való, mint a végére tett «Sz.» is mutatja. És pedig szabad fordítás. Ha ERDÉLYI látja SZIRMAY ANDRÁS szóbanforgó kéziratát s abból kölcsönöz, bizonynyal említi. GREGUSS ÁGOST (*Arany János balladái*, Budapest, 1880., második kiadás; 66. l.) szükségesnek véli védelmébe venni ERDÉLYI JÁNOS, illetőleg SZIRMAY ANTAL ez adatával szemben ARANY JÁNOST:

«Török Bálint esete szakasztott olyan, mint a Tököly Imréé: ő is a törökhöz van híva ebédre, ő is szeretne mihamarabb távozni s a kávé után őt is elfogják; a közmondás tehát legtalálabban alkalmazható. Csakhogy alkalmazása kortévesztést látszik magában foglalni, mert a Török Bálint esete 144 esztendővel régiebb a Tökölyénél. De ne feledjük, hogy költőnk a közmondást a maga nevében s a mai olvasó irányában használja, aki értelmét már minden esetre ismerheti; nem mondatja el azon történet szereplőivel, melynek idejében tán még nem volt ismeretes. A költő e szerint nem követ el anachronismust. De a szereplők szájába

'Nagy Szulejmán? 1541? adva is a közmondást, csak akkor követne el anachronismust — és siessünk hozzátenni, hogy ez is igen megbocsátható kortévesztés lenne — ha be volna bizonyítva, hogy 1541-ben a törökök rég nem ittak kávé. Francia emlékiratok szerint Párisban az első kávé 1669-ben itták Lionne ministernél, kinek Szulejman aga török követ kedveskedett vele: ez a párisi kávé tehát 16 évvel előzte meg a nagyváradit. Valószínű azonban, hogy nálunk, legalább a törökök, jóval régebben ittak kávé. Arábiában legalább már a XV-ik, a többi keleten pedig a XVI-ik században el volt terjedve, és így feltehetjük, hogy II. Szulejman udvarában is divatozott. Hogy pedig a magyarországi törökség közt a kávéivás már Tököly előtt is divatozott, bizonyítja a többek közt Oláh Geci nótájának ez a két sora:

Majd sok török test lesz eves,
Nem kell neki kávé-leves.

És e vers a kávé levesnek nevezi, mint közmondásunk.»

GREGUSS ÁGOSTNAK e csak habozva kimondott ítélete tökéletesen helyes; és bizonynyal határozottabb, ha a jeles tudós ismeri a döntő adatot, mely kétségtelenül bizonyítja, hogy a ~ már szálló íge volt THÖKÖLY IMRE elfogása előtt tizenhét évvel. E szálló ígét 1668-ban használja MATKÓ ISTVÁN *Bányászcákányában* (X, ut Tök, Könynek el-lépése, avagy Bányász csákány, mellyel amaz Fövenyen épített s már le romlott házát, előbbi fövenyre sikertelen sárral raggatni akaró és 1000 mocskokkal eszelőssen színlő s mázló Sámbar Mattyas nevű tudatlan sárgyúró megcsákányoztatik Kézdivásárhelyi Matkó István mostan Zilahi Ecclesiának együgyű lelki Páztora által, ki Sámbar-tól Bányásznak neveztetett. Nyomtatott¹⁾ MDCLXVIII.) a 102-ik lapon:

«Nosza örülj még moslékodnak Sárgyúró Mátyás! Látodé Vjjabb sárbol raggatott fészketed-is mely könnyen bontya, sőt magaddal bontattya el a' Bányász! Várj többet, mert bizony hátra még a fekete leves.»

Ebből az következik, hogy AHMED váradi basa, ha ugyan mondta THÖKÖLY IMRÉNEK a ~-t, immár meglévő szálló ígét használt. E szálló íge eredetét pedig jogunk van 1541-ben keresni, több okból. A kávé 'fekete leves' neve igen régi lehet, mert szótáraink nem tudnak

¹⁾ Sárospatakon.

róla, s csakis a szálló ígében és félig a XVI. századbeli Oláh Geci nótában maradt meg. APOR PÉTER ugyan 1736-ban befejezett *Metamorphoses Transsylvaniae*jában azt írja, hogy az ő fiatalságában (a XVII. század utolsó két évtizedében) Erdélyben «reggeli kávé, herbathé, csukolátának híre sem vala; ha valakinek azt mondtuk volna, kelle kávé, talán azt értette volna, állj el mellőle.»¹⁾ Mindazáltal bizonyos, hogy mi török érintkezéseink révén már korán²⁾ ismertük meg a kávét, mely WELTER szerint (*Essai sur l'histoire du café*, Paris, 1867; 216. l.) 1534-ben, NAGY SZULEJMÁN uralkodása alatt került Konstantinápolyba. Merész gyanítás-e, hogy a szultán ettől a kedvelt új italtól nem vált meg magyarországi hadjárataiban sem, sőt mint ritka ujdonságot, örömet szolgáltatotta föl.

A ~-nek mind értelmére, mind eredetére mása az olasz *le frutta di frate Alberigo* szólás. A faenzai Manfredi családból származó Alberigo víg barát folytonos viszálykodásban élt a család fejével, Manfredoval, ki egyszer arcul ütötte őt. Alberigo egyszer aztán azt szinlelte, hogy békülni akar, és vacsorára hívta meg Manfredot, Alberghetto nevű kis fiacskájával együtt, az Ádriai tenger mellett fekvő kastélyába. Manfredo azt hitte, hogy a békülők szándék őszinte, és kis fiával elment a vacsorára. Alberigo nagy tiszteességgel fogadta őket és nagyszerű lakomát rendezett; de a vendégség végén azt mondta: «Jöjjön a gyümölcs» (*vengan le frutta*); erre a jelszóra gyilkosok rohantak elő és megölték Manfredot, sőt még a kis Alberghettot is, bár a gyermek Alberigo csuklyás köpönyege alá menekült. Ez 1285-ben történt. DANTE Alberigot a jégbe fagyott árulók közé helyezi (*Pokol*, XXXIII. é. 118. v.) és ugyanez ének 154-ik versében is megemlékszik róla, Romagna leggonoszabb lelkének nevezve őt.

¹⁾ Szójáték a latin *caveal*.

²⁾ Hogy a GREGUSS francia adatával egyidejű magyar írást idézzek: CZEGLÉDI ISTVÁN az 1670-ben Kolozsvárott megjelent *Dágon ledülésében* írja: «Ali passa le-ülteti s mingyárt az ű szokások szerént való vendégséget indít; és egy egy fincsal cavét, s az után serbetet hozott.» (*Nyelvtörténeli Szótár.*)

Izabella. IZABELLA királyné, János király özvegye (* 1520 körül, † 1559.) mikor Erdélyből távozott, 1551 július 19-én Egregynél, a Meszes hegy oldalán, búcsúpil-lantást vetve országára, egy fa kérgébe ezt a három betűt véste: S. F. V. azaz

Sic fata volunt.

(Így akarja a sors.)

Följegyezte az egykorú SCHAESEUS KERESZTÉLY erdélyi krónikáiró *Ruinae panonicae* verses művében, 82. l. (V. ö. *Sic fata tulerunt.* OVIDIUS, *Trist.* I. könyv, 3. elegia.)

SWAIGER SALAMON, ki 1576-ban járt Budán, a királyi palotában látott egy csinos szobát, mely alkalmasint a királyné hálójháza volt. Egy török lakott benne. Falára az volt kés-sel karcolva: *Isabella regina. Sic fata volunt.* A királyné e szerint már 1541-ben e szavakkal búcsúzott el a török kézre került budai palotától, mert nem igen hihető, hogy ama betűket más valaki karcolta a hálószoba falára, a meszeshegyi jelenet hatása alatt. Ki fordulhatott volna meg huszonöt év alatt e hálószobában olyan, aki az Erdély-től való búcsúzás részleteit ismerte? A *Sic fata volunt* tehát Izabella királynénak jelmondata volt. (V. ö. FR. SCHAMS, *Vollständige Beschreibung der kön. freyen Haupt-Stadt Ofen*, Buda, 1822; 202. l.) Később, 1557-től, pénzeire is verette.

Az egri név.

1552. Eger várának 1552-iki dicső védelme után kelet-kezett. MEDGYESI PÁL *Szent atyák öröme* (Gyulafehér-vár, 1640) című könyvében (előbeszéd, 8. l.) ezt írja: «Felütötte az egri nevet, azt szokták felőle mondani, ki valami vitézséget cselekedett.» SZIRMAY ANTAL is így idézi a *Hungaria in Parabolis*ban. (50. l.): «Fel-ütötte az egri nevet» Ma így mondjuk: ,kivívta az egri nevet.’

Magyar hit.

1604?

Így hívja a református vagy kálvinista köznép ma is a maga hitvallását; sőt gyakran más felekezettűek is használják az elnevezést. Legrégibb írott nyomát SZIRMAY ANTAL közli *Notitia historica comitatus Zempliniensis* könyvében (Buda, 1804; 111. l.): *1604. helvetica confessio in protocollo comitatus A. 6. p. 141. vocari cepit Ungarica* (magyar hit), *romano-catholicorum autem Pontificia* (pápista). [1604-ben kezdték a helvét hitvallást a megye jegyzőkönyvében, 6. cikk, 141. rész, magyar hitnek hívni, a római katolikust pedig pápistának.]

RÉVÉSZ KÁLMÁN közli velem azt a nézetét, hogy ez elnevezés eredete XVI. század végén keresendő, midőn hazánkban a protestantizmus diadalmaskodott, s a magyarok csaknem kivétel nélkül kálvinisták, a németek és tótok pedig lutheránusok voltak. Különben MELOTAI NYILAS ISTVÁN *Agendája* (1622.) az 1562-ben deák nyelven kiadott eger-völgy-debreceni hitvallást, Melius Péter és társai munkáját, a legelső eredeti, nem fordított református hitvallást, «az mi magyarink confessiojának», «magyarok confessiojának» nevezi. — *Német hit* a lutheránus vallás, még ma is.

Fiat piscis!

[Hát legyen hal!]

Sepsi
Laczkó
Máté?

SEPSI LACZKÓ MÁTÉ krónikája szerint 1611-ben a Bethlen Gábor elől futó kassai fő generális, Forgách Zsigmond generális házi jezsuitája mondta, mikor a sereg lóhússal élt, s pénteken is csak lómáját tálaltak az asztalra: ∞

Én a dolgot úgy fogom fel, hogy a kemény protestáns SEPSI LACZKÓ MÁTÉ ezt csúfolódásképpen maga adja a jezsuita szájába; így akarván jellemezni a szorultságában is csűrő-csavaró pápista papot.

Sepsi
Laczkó
Máté?

A ~-t magyar szálló ígének tartom, legalább az alakjára nézve; sőt az sem lehetetlen, hogy alakját SEPSI LACZKÓ MÁTÉ alkotta meg. Első nyoma, tudtommal, az ő krónikájában van. A ~-t a külföld nem emlegeti, sőt talán nem is ismeri. Maga az ötlet: hogy böjtös napon a hús is lehet hal, ha szükség, — igen régi. KATONA LAJOS az *Ethnographia* 1901. évi kötetében *Fiat piscis!* című értekezésében kideríti, hogy már a XII. századbéli MARIE DE FRANCE, a legrégebb ismert nevű francia költőnő deákból fordított angol eredetű meséi közt is van egy, mely arról szól, hogy a farkas böjtöt fogad, de mikor az erdőn kövér kost talál, ráfogja, hogy lazac, és felfalja. POGGIUS († 1459) híres Facetiáiban egy spanyol püspökről beszéli el azt az anekdotát, hogy mikor inasa pénteki napon, hal híján, fogolypecsenyét tálalt eléje, azt mondta: «Hal gyanánt fogom enni.» S mikor az inas csodálkozott, így szólt: «Hát nem tudod, hogy pap vagyok? Mi nagyobb dolog: kenyérből Krisztus testét csinálni, vagy fogolyból halat?» És keresztet vetvén a fogolyra, megparancsolta neki, hogy hallá változzék; és hal gyanánt ette meg.

Bizonyos, hogy azok a papcsúfoló régi anekdoták hozzánk is eljutottak; s az a XVII. századbéli protestáns író rájuk célzott a ~-szel. A *neque caro, neque piscis*, a *nè carne, nè pesce*, a *ni chair ni poisson* közmondások alkalmasint szintén a hús és a hal e reservatio mentalis révén való összecserélésére vonatkoznak. Az sem lehetetlen, hogy mindebben célzás van a katolikusok ama régi szokására, hogy a vízi madarat, különösen a szárcsát, nem tekintik böjtszegő ételnek.

MARGALITS EDE (*Florilegium proverbiorum universae latinitalis*, Budapest, 1895.) a ~-t Scitovszky János érseknek († 1866) tulajdonítja [!] V. ö. TÓTH BELA, *A magyar anekdotakincs*, Budapest, II. k. 255. 1.

BAKSAI SÁNDOR szerint a ~ tulajdonképpen csak tréfás fordítás, s azt teszi: *hadd legyen*, amit kivált túl a Dunán így ejtenek: *ha'llegyen*. (V. ö. *lapis panem?*: 'kő kenyér?', *hominis pisci*: 'az emberek halnak' stb.) [Magán közlés.]

Elvitte pénzünket a patak.

XVII.
század.

Ezt a szójátékot csinálták az erdélyiek, mikor I. Rákóczy György (* 1591., † 1648.) kifosztotta őket és kincsöket Sárospatakra hordta.

A *Hármas kis-tükörben*: «A patak vitte el minden pénzünket.»

Datum Zboroviae, sub centum tiliis.

II. Rákóczy
György.

[Kelt Zboróban, a száz hársfa alatt.]

II. RÁKÓCZY GYÖRGY erdélyi fejedelem (* 1621., † 1660.) szokta írni a sárosmegyei zborói kastélyban írott leveleire.

A most Erdődy-féle kastély mögött volt száz gyönyörű hársfának nagy része immár elpusztult.

GRÓF ZRÍNYI MIKLÓS (* 1620., horvát bán 1647., † 1664.) az *Obsidio Szigetiana* (vagy mint közönségesen hívjuk: a *Zrinyiszsz*) halhatatlan szerzője, kit irodalomtörténetünk Zrínyi, a költő' néven tisztel, számos szálló ígének kútfeje; de ez idézetek mind a prózairó hadvezértől származnak; a költő alkotásaiból közszájon nem forog semmi. Jelmondata a

Sors bona, nihil aliud

[jó szerencse, semmi más]

Gróf
Zrínyi
Miklós.

ugyan 1651-ben Bécsben megjelent költeményes gyűjteménye az *Adriai tengernek Sirenája gróf Zrínyi Miklós* könyvön olvasható először, de a symbolumot csak az élete folyamán csupán kéziratban ismeretes hadtudományi munkában magyarázza meg. (Így a *Vitéz hadnagy* előljáró beszédében: «Ihon tehát a mely symbolum gyakorta az én szájamban forog: ∞», GRÓF ZRÍNYI MIKLÓS *Hadtudományi munkái*, sajtó alá rendezte RÓNAI HORVÁTH JENŐ, Budapest, 1891; 70. l.

Gróf
Zrínyi
Miklós.

és a *Discursusok*ban: «Egy szóval, quisque suae fortunae faber. De bővebben kell azt megmagyaráznunk, mivelhogy a legnehezebb materia, akin életemnek folyásában törődtem, és mivelhogy ebből csináltam is symbolumot magamnak»; u. o. 222. l.)

Hogy a hadvezér dolgaiban a döntő mindig a jó szerencse, ZRÍNYI sokat emlegeti; a *Discursusok* egyike egészen ennek a fejtegetése. (Az idézett kiadásban 218—227. l.) Mindazáltal azt merem hinni, hogy e jelmondatot egy régi horvát közmondás is sugallta a nagy embernek. Ez a közmondás: ¹⁾ *„Sto bog dade i sreča junačka“* [Amit Isten ad és a katona szerencséje.] Jelszava a Jellacsics (Jellachich, Jellačić) osztrák grófcsaládnak, melynek grófságát 1854 április 20-án az 1848-iki lázadó J. József horvát bán (* 1801., † 1859.) nyerte.

Magyar géniusz.

E szálló íge alakilag elsőben GRÓF ZRÍNYI MIKLÓS, *Mátyás király életéről való elmélkedések* című munkájában (RÓNAI HORVÁTH JENŐ kiadásában 139. és 140. l.) tűnik fel:

«Mátyás király választásában egynéhány observatio jöhet előnkben; egyik az, hogy elébb hogysémmint elválaszták, egynéhány nappal a pesti gyermekek csoportonként kiáltják vala Mátyás király nevét; heában ellenzették ezt a kiáltást az ellenkező urak, mert annál inkább kiáltják vala.¹⁾»

¹⁾ THALLÓCZY LAJOSTól tudom, hogy az.

²⁾ ZRÍNYI a pesti gyermekek amaz énekét érti, melyet SZÉKELY ISTVÁN jegyzett föl *Chronika ez Világnac Yeles dolgairól* (Krakó, 1559.) művében:

Mátyást mostan választotta
Mind ez ország királyságra,
Mert ezt adta isten nekünk
Mennyországból ótalmunkra.
Azért mi is választottuk
Mint istennek ajándékát,
Kiből isten dicsírtessék,
És örökké mondjuk: Amen.

Igy mondhatjuk ám: *Domine, abscondisti ea a sapientibus, et revelasti parvulis*. Sokszor csudálkoztam magamban a történiák olvasásában, hogyan lehet az, hogy néha nagy történeteket az emberek és a község közönségessen elébb tudják meg, hogysesm történnek, jóval is... Igy Mátyás királynak is választását elébb vigadták meg, hogysesm lett. Talám a *magyarországi genius*, aki akkor hatalmasabb volt a többinél, valamely láttat által hirdettette ki az embe- rekkal. Talám az Isten azt a kiáltást is grádicsnak csinálta a választásra, s ez az argumentom is használt a visszavonó urak között: *vox populi, vox Dei.*»

Mint ZRÍNYI prózai művei általán, a *Mátyás királyról való elmélkedések* is csak kéziratban forogtak közkézen az ő idejében. Sőt e munka, mely 1654-ben vagy 1655-ben keletkezett, nyomtatásban csak 1852-ben jelent meg elsőben. Noha ZRÍNYI e művének is számos másolata ismeretes, nagy kérdés: belőle merítették-e a frázist azok a számosak, akik a *Haza Geniussa, Nemzetünknek Geniussa, Nemzeti Gyéniusz* stb. kifejezést már e század első évtizedeiben is használták. (V. ö. FÜREDI VIDA, *Tud. Gyűjt.* 1818, VI. k. *A recensiókról*; MAGDA PÁL, *Felsőmagyarországi Minerva*, 1825, 183. l.; TERHES SÁMUEL u. o. 1825, 497. l. stb.) KRESZNERICS *Magyar szótárában a magyarok istene* kifejezést deákra így fordítja: «*tutelarís genius Hungarorum.*» S azt hiszem, ugyanezt fejezi ki ZRÍNYI is, meg a XIX. század elején élt íróseleg is. Az ő ~-uk nem az a ,nemzeti szellem', melynek mink a ~-t ma értjük; vagyis nem a gondolkodás magyarsága, szemben az idegenes észjárással.

Ezután is azt vallom tehát, hogy a ~ szálló íge megalkotója mai jelentésében, HERMAN OTTÓ (* 1836.) A *Természetráji Füzetek* első, 1877-iki kötetében jelent meg *Természetráji és nemzeti szellem* című értekezése, mely nagy erővel hangoztatta azt a szerencsétlenségünket, hogy gondolkodásunk módja immár teljesen idegenes, legkivált a tudományban. HERMAN OTTÓ később, orthologus meggyőződésénél fogva, a *nemzeti szellem* helyett a ~-t használta. Tehát ez amannak, hogy úgy

Herman
Ottó.

Herman Ottó. mondjam, fordítása. Parlamenti jelszó a ∞ 1889-ben lett, midőn HERMAN OTTÓ a közoktatásügyi költségvetés tárgyalásakor ismételten bírálat tárgyává tette a művelődésünkben uralkodó idegen lelket.

A május 21-iki ülésen ezt mondta: «Én nem egyszer hallottam e házban is gúnyolódó szót, — megnevezem az embert: — Pulszky Ferenc volt képviselő idejében, aki azon szavamra, hogy a nemzeti géniuszt magasra kell tartani, annak értelmében kell fejlesztenünk mindent, azt mondta gúnyosan: hát mi az a géniusz? Ő ismer géniuszokat, például a magyar címer mellett és egyebütt; de vajon mi az a titokzatos?» Majd május 23-án BERZEVICZY ALBERT közoktatásügyi államtitkárral szemben, ki azt mondta: «Méltóztassanak concrete beszélni és bizonyítani; de az olyan általános frázis, hogy kulturpolitikánkban figyelmen kívül hagyjuk a nemzeti géniusz sugallatát, meg nem állhat stb.» Egyebek között így szólt HERMAN OTTÓ, példával világosítván meg, mit ért ∞-on: «Ha például az államtitkár úr ír egy novellát — hiszen szokott ő novellákat írni — s abban elmondja, hogy találkozott egy öreg magyarral, akinek még nincs ősz hajszála és akivel ily párbeszédet kezd: «Hány esztendőös ön, uram?» — mert még ha földműves is, novellában per «ön, uram» kell megszólítani — ha erre az öreg azt felelné: «Hetvenöt éves, uram!» mire aztán ez a megjegyzés következne: «Bámulatos, hogy önnek még nincs ősz haja!» Az öreg pedig így felelné: «Hát hiszen még jó karban vagyok, hanem egy lábbal már a sírban állok»: ezt szórul szóra át is lehet tenni mindjárt német nyelvre vagy francia nyelvre, de ebben a magyar nemzeti géniusz nem csillan fel. De hát én nem régen Tisza-Abád-Szalókon találkoztam egy hetvenöt éves magyar emberrel, azt kérdeztem tőle: «Hány esztendőös, öregem?» Azt mondotta: «Hetvenöt év nyomja vállamat.» Erre azt mondtam: «Bámulom nagyon, hogy még egy ősz haja szála sincsen», mire ő azt felelte: «Még nem harangoztak, de már beesteledett.» Ebből világosan kicsillan a magyar nemzeti géniusz és felfogásunknak az a különbsége, a mely a nemzeti szellem és a nemzeti szellem közt van.» (*Zajos tetszés a szélső baloldalon.*)

Retirálni.

Gróf
Zrínyi
Miklós.

A megfutamodást szép enyhén kifejező idegen katonai műszók humorát (melynek a JELLAČSICS *Flankenbewegungja* és GRÓF GYULAI FERENC 1859-iki *Rückwertzkonzentrirungja* eléggé ismert példája) érezte már GRÓF ZRÍNYI MIKLÓS is. Talán nem csalódom, ha a gúnyos értelmű ∞ keletkezését az ő *Vitéz hadnagyában Tacitusról írott aphorismáinak (Aphorismi supra C. Taciti libros annalium,¹⁾ lásd RÓNAI HORVÁTH JENŐ id. művében, 292. l.)* 62-ikében keresem, mely így szól: «*Sede fugae specie discessum (cap. 44.)*. Igen szép találmány az olaszoké és németeké, mert ők nem mondják soha is, hogy szaladtak volna, hanem **ritirálták magokat**; de akármiképpen menjen el, ha az ellenségtől és ő miatta megyen el, mind szaladásnak kell mondani és gyalázatjára vagy az embernek.»

Németül *sich retirieren*, olaszul *ritirarsi*. Innen a „magát”.

Ne bánts a magyart!

GRÓF ZRÍNYI MIKLÓS. *Az török áfium ellen való orvosság, avagy az töröknek magyarral való békesége ellen való antidotum²⁾* munkájának legelején (RÓNAI HORVÁTH JENŐ említett kiad. 79. l.) fordul elő:

«Cyrus király, mikor Cresusra Sardis városát vitézte volna, azt írja a história, a városnak megvételekor egy vitéz magára a Cresus királyra akadván, s nem tudván ki légyen, meg akarja vala ölni; Cresus király fia, a ki egész

¹⁾ MEGYERI ZSIGMOND 1657 szeptember 8-án ZRÍNYIhez írott levelében már tud róla.

²⁾ A műből kiderül, hogy okvetetlen Nagyvárad elveszte (1660) után írta; alkalmasint 1661 végén vagy 1662 elején. Első ízben GRÓF FORGÁCH SIMON, II. Rákóczi Ferenc generálisa nyomatta ki 1705-ben, a fejedelemnek ajánlván.

Gróf
Zrínyi
Miklós.

életében néma vala, ott találkozáván akkor lenni az atyja mellett, látván a veszedelmét atyjának, megszólala a vitézhez, mondván neki: Ne bántsod a királt. Valyon nem hasonló-e az én mostani felkiáltásom, édes Nemzetem, te hozzád? Látok egy rettenetes sárkánt, mely méreggel dühösséggel teli, kapóul és ölében viseli a magyar koronát; én csaknem mint egy néma, kinek semmi professiom a mesterséges szólásra nincsen, felkiáltok mindazonáltal, ha kiáltásommal eljeshethetném ezt a dühös sárkánt, kiáltván: **Ne bántsod a magyart!**»

Az török áfium ellen való orvosság többnyire ~ címen ismeretes; ez azonban később keletkezett elnevezése a könyvnek. RÓNAI HORVÁTH JENŐ szerint (id. mű, 60. l.) e mondás ZRÍNYI egyik kedvelt jelmondatának a *Nemo me impune lacessit*nek ¹⁾ fordítása. ZRÍNYI ágyúira is ezt öntette s leveleire is írta. A töröknek szólt, de később az osztrákra értették. A szabadságharc alatt a magyar kormány e jelszót önttette az ágyúkra. A hatvanas évek elején TÓTH KALMÁN *Bolond Miska* lapján a Bolond Miska kezében levő harlekin-püfögtetőre is ez volt írva.

A korona legszebb gyöngye.

Középkori gazdátlan deák frázis, mely belé került Európa összes nyelveibe. (*C'est un des plus beaux fleurons de la couronne*, *das ist einer der schönsten Edelsteine der Krone* stb.) Nálunk már az ÉRDY-codexben (1526—27): «Kyneel alyg találhathny dragab gyengyet Cristusnak dychoeseeges koronayaban.»

E régi szólásmódot GRÓF ZRÍNYI MIKLÓS alkalmazta először Erdélyre. *Az török áfium ellen való orvosságban* (lásd RÓNAI HORVÁTH JENŐ id. művét, 18. l.): «Ez a rettenetes sárkány, a török, Váradot, Jenőt tőlünk elvette,

¹⁾ Ez a deviset BISMARCK herceg 1895 április 16-án Friedrichsruheben a stájer küldöttséghez intézett beszédében «régi skót mondásnak» állította. Az 1340-ben alapított skót bogácsrend (*Order of the Thistle*) fölirata valóban ez.

sok ezer magyar lelket rabságra vitt, sokat a kardnak élivel emésztett meg; Erdélt, *koronánknak* egy *legszebbik boglárát*, felpredálta, zavarta, fejedelmét ¹⁾ eltiporta, gázolja nemzetünket, országunkat, mint egy erdei kan a szépen plántált szőlőt.»²⁾

Gróf
Zrínyi
Miklós.

Hogy „Fiume a magyar szent korona gyöngyé, szintén e frázisokból ered. Nem tudom, ki mondta vagy írta először. De hibás mondás, mert a magyar szent koronán nem egy gyöngy van, hanem sok; vagyis megcsonkítása a logikus deák igének.

Ha rövid a kardod, toldd meg egy lépéssel.

GRÓF ZRÍNYI MIKLÓSNAK tulajdonított mondás, holott ő is csak idézetképpen használja GRÓF MONTECUCCOLI RAJMOND, I. Lipc: hadvezére ellen 1662-ben írott vitatkozó deák válszában. Hivatkozik REGULUS BARTHOLOMEIRA, ki említi azt az anekdotát, hogy egy spanyol becsmélte egy mór vitéz kardjának rövid voltát, mire a mór azzal vágott vissza: «*Uno saltem passu longiorem istum efficiam.*» [Hát akár egy lépéssel hosszabbá teszem.] MONTECUCCOLI támadását és ZRÍNYI e válaszát lásd a *Hadtörténelmi Közlemények* 1890-iki kötetében, 125—136. és 424—444. l. Sajnos, hogy itt a deák textus csupa hiba, a magyar fordítás pedig rossz.

Pénz, pénz, pénz!

Mi magyarok ezt a mondást mindig MONTECUCCOLI RAJMOND hercegnek (* 1609., † 1681.), I. Lipót király hadvezérének szoktuk tulajdonítani. Ő mondta volna, hogy a hadviseléshez három dolog szükséges: ∞. Valóban említi is emlékirataiban (V. rész, 44. fejezet). «De», mint HORTSY PÁL (*Egyetértés*, 1899. dec. 17.)

¹⁾ II. Rákóczi Györgyöt.

²⁾ V. ö. 80. zsoltár, 10—14.

Gróf
Zrínyi
Miklós.

írja, «mindenben adva a tudóst, folyton klasszikus példákra hivatkozik, s e mondásnál is Tacitus históriájára utal. Tacitus azonban az idézett helyen (lib. 2., cap. 48.) egészen másról beszél.» Egy BÜCHMANNÉK idézte, kétes becsű forrás (az 1668-ban megjelent *Kurtzweil. Zeitvertreib*) ez ígét azonban a fősვნységéről híres GIAN JACOPO DI TRIVULZIO marsálnak (* 1448., † 1518.), XII. Lajos francia király hadvezérének tulajdonítja. A királyhoz intézte volna egyszer e szavakat.

Hogy a pénz a háború lelke (*nervus belli*) már CICERO írja (*Philipp.* 5. 2.) GRÓF ZRÍNYI MIKLÓS aforizmái között (RÓNAI HORVÁTH JENŐ id. műve, 325. l.) ez van: «Tehát non est nervus belli pecunia, hanem vitéz emberek és fegyver; a pénz nem mindenkor talál embert és nem mindenütt, de a fegyveres ember megtalálja őket. Ergo: nervus belli sunt milites.» *Az örök áfium ellen való orvosságban* pedig (RÓNAI HORVÁTH JENŐ id. műve, 80. l.): «Fegyver, fegyver, fegyver kívántatik, és jó vitézi resolutio; ezen kívül én semmit sem tudok, sem mondok.» Ez a háromszoros 'fegyver', melyet MONTECUCCOLI nagy ellenfele hangoztat, talán nem ok nélkül kelti bennünk a gondolatot, hogy ez válasz a ∞-re, melyet ő is MONTECUCCOLINAK tulajdonított.

Meg nem állhatom, hogy ne jegyezzem ide azt az epigrammát, melyet GRÓF BERCSÉNYI MIKLÓS írt és vésetett arra az Érsekujvár számára (1707.) készült ágyúra, melyet az ónodi gyűlés határozata révén bevont *libertás-rézpénzekből* öntöttek:

«Nummus eram patriae, nervus belli atque moneta,
Nunc libertalis vindico jura boans.»

[A haza pénze valék, harc eszköze és emelője,
Most a szabadságnak dörgve ovom jogait.]

THALY KÁLMÁN fordítása: *Irodalom- és műveltségtörténeti tanulmányok a Rákóczy-korból*, Budapest, 1889, új kiadás; 32. l.)

FELSŐBÜKI NAGY PÁL a Magyar Tudományos Akadémia megalapításakor, 1825 november 3-án, mondotta, hogy a tudós társasághoz sem szükséges egyéb, csak ∞. Mire GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN megtette nagy alapítványát.

Nem reád bízták az ország dolgát!

Széchenyi
György.

SZIRMAY ANTAL *Hungaria in Parabolis* (Budae, 1804) művének a budapesti Nemzeti Muzeum könyvtárában őrzött kéziratában (27. l.) találok a következő anekdotát, melyet a cenzor kihúzott:

[*Bóldog Isten! mire jutánk!* A bajban lévő magyarok e felkiáltása SZÉCHENYI GYÖRGY, előbb kalocsai, majd esztergomi érsektől ered, ki, midőn a Wesselényi-összeesküvés után a magyarokat megfosztották ősi szabadságuktól, hiába járt közben hazájáért a császárnál. Mikor egyszer 1670-ben az oltárnál följánlotta a vértelen áldozatot apáink Istenének, könnyező szemmel sóhajtott föl: *Bóldog Isten! mire jutánk!* Mire ministráló inasa így felelt: *Bizony! elég ebül vagyunk, kegyelmes Uram!* de az érsek így mordult rá: *Hallgass! K... a anyád! nem reád bízták az ország dolgád!*]

Tanácskoznak Bécsben, de másrt rendelnek az égben.

Pálffy
Tamás.

Ezt a ma is gyakran emlegetett szálló ígét GRÓF PÁLFFY TAMÁS nyitrai püspök és kancellár, az I. Lipót politikájával bátran szembe szálló hazafi írta Bécsből 1676 szeptember elsején, a zemplénieknek szóló levelében:

«Nagyságtok, Kigyelmetek légyen jó reménségben, az Ur Isten meg fordítja a' Tanátsokat, én ennek utánna kedvesebb állapotba rendelik dolgainkat. Tanátskoznak Bétsbe, de másrt rendelnek az Égbe. Wiennae, 1. Septembr. 1676. Servus et amicus ad serviendum paratissimus Thomas Pálffy Episcop. Nitriensis.»

Közli SZIRMAY ANTAL a *Notitiae hist. Comitatus Zempliniensis* 245-ik lapján, s benne van a *Hungaria in Parabolis* kéziratában is, melyből azonban a cenzor kitörülte. A kéziratban SZIRMAY a ∞ szálló íge e deák

egyértékesét említi: *Non est consilium supra Dominum.* S a közlés végén: «Item Nyertünk Bétsbe, mint Bertók a' Csíkba.»

Ez az anekdota (melynek csattanóját ma így mondjuk: 'Belé vesztett, mint Bertók a csíkba') már megvan a *Hungaria in Parabolis* nyomtatott kiadásában is (99. l.): [Bertók az időben, mikor Magyarországon a vendégfogadók még ismeretlenek voltak, és az útas embernek az eleibe akadók adtak szállást, magyar csíkot vitt eladni Bécsbe, roppant nagy hasznot remélvén ebből. Hallotta, hogy e városban külön *vendégfogadó* vagyion, ahol szívesen látják az utasokat. Beszállott tehát a fogadóba, ahol a fogadós gazdag vacsorát, ebédet készített számára, mindenféle borkat rakott eléje, lovainak pedig bőven adott szénát, abrakot: hogy csak tessék, mint otthon. Bertók azt hitte, hogy mindez ingyen, vendégszeretetből van, mint Magyarországon; és többször megdicsérte a fogadóst: *Be jó ember Német Uram!* De az istenáldjont mondó és a szíves vendéglátásért hálálkodó Bertókot a fogadós aztán nem akarta csak úgy elereszteni, s mivel a csík árából nem futotta ki a fizetség, zálognak fogta szekerét és négy lovát is. És mert a nyomorúság nem jár egyedül: mikor a jámbor Magyarország felé törekedve a Lajta hídjához ért, be is csukták, mert a *vier und zwanzig kreutzer* vámot nem tudta megfizetni. Ekkor kiáltott fel így Bertók: mégse bolondság magyarnak lenni!]

1657.

Vicem pro vice reddo tibi, bone vicine.

[A kölcsönt a kölcsönért visszaadom neked, jó szomszéd.]

A lengyelek, midőn II, Rákóczy György X. Károly svéd királylyal 1657-ben Lengyelországot pusztította, boszúból Magyarországba törtek, Beregszászt felgyújtották, a templomba menekült lakosokat leölték és ezt írták a templom falára. (V. ö. LEHOCZKY TIVADAR: *Bereg vármegye monografiája*, Ungvár, 1882; III. k. 88. és köv. l.)

NAGY SZABÓ FERENC egykorú följegyzése: «1657... Ezen közben, árpaserdülés tájott, egy lengyel marsal Lubomirszky egynéhány ezred magával Munkácsnál beüte és sok népet levága, égete és prédála Szakmárig a németekkel, és azt valóban megtékozlá és levágatá a híd tájott. Öregasszonyunk¹⁾ is csak alig szalada Munkácsba; a bereg-szászi templomban ezt az írást hagyák a falra felírva: «*Vicem pro vice reddidi tibi, amice!*» És békével általmenének a havason a sok prédával». (Közli GRÓF MIKÓ IMRE nyomán LEHOCZKY TIVADAR, *Vasárnapi Ujság*, 1862, 89. 1.)

Nagypipájú, kevésdohányú nemzet.

XVII.
század.

Ered egy csúfolódó labanc-énekből, melyet Négyessy Szepessy Pál borsodi alispánra, az 1672-iki bujdosók egyik vezérére írtak. (Közli THALY KÁLMÁN: *Adalékok a Thököly- és Rákóczi-kor irodalom-történetéhez*, Pest, 1872; I. k. 38. 1.) E vers 12-ik szaka:

Az ezerhatszáz hetvenkettődik
Eszendő folytán magyaráztatik,
Pál Szepessy titulusa mikor változik:

**Nagy pipájú,
Kevés dohányú**

Pálnak hívatik.

Ebből s a vers 6-ik szakából keletkezett az a bizonynyal egykorú változat, melyet ERDÉLYI JÁNOS (*Magyar népköltési gyűjtemény*, I. k. 335. 1.) közöl:

Jaj már minékünk magyar nemzetnek,
Kik feltámadtunk, rebelliseknek;
Szuhay Mátyás, Zákány Tamás kopasz fejeknek:

**Nagy pipájú
Kevés dohányú**

Magyar **nemzetnek**.

¹⁾ Talán Lorántffy Zsuzsannát, I. Rákóczy György özvegyét érti. (LEHOCZKY megjegyzése.)

Cserői
Mihály.

Erdélyi praktika.

Ezt a mondást ma is gyakorta használjuk, ha azt akarjuk kifejezni, hogy valaki valamely cél elérése végett két pártot szolgál. Eredetét alkalmasint CSEREI MIHÁLY, a történetíró (* 1668., † 1756.) *Erdélyország históriájában* találjuk meg a Teleki Mihályról írott gyűlölködő sorokban: «1686. Második esztendőben Erdélyben nagy változások lőnek és keserves és emlékezetes példa, mert *Teleki Mihály ördögi practica-jával* az erdélyi hadakat Szeben alatt levágattatá.» Tovább: «Gyulaffy László... nem tudván szegény a *Teleki practica-ját.*»

DR. JANCSÓ BENEDEK közli velem, hogy az erdélyi oláhság között ma is megvagyon ez a közmondás: *„Si cu neamtu, si cu turcu“* (némettel is, törökkel is). Nyilvánvaló célzás a Teleki Mihály kétszínű politikájára. Összevetendő talán ezzel a ma már alig használatos „debreceni mód”, melyet GRÓF BETHLEN MIKLÓS (* 1642., † 1716.) említ önéletírásában: «miért nem tud kegyelmetek az három közzül egyet elválasztani: *Vel neutralitatem modo Debreczinensi: contributionem apertam utrique; vel bellum contra Germanos viribus et consiliis cum Turca conjunctis; vel si hoc minus christianum videtur, diploma oblatum.*» [... vagy debreceni módon való semlegességgel az adót megadni mind a két félnek, vagy pedig a török erejével és tanácsával a német ellen hadat viselni, vagy ha ez kevésbé keresztyéniesnek látszik, a diplomát felajánlani.] (A *Diploma Leopoldinum*ról van szó, melylyel I. Lipót 1691. a Magyarországhoz ismét visszacsatolt, de elkülönítve kormányzott Erdély kiváltságait biztosította.)

1660?

Ott hagyta, mint Szent Pál az oláhokat.

A manichaeus vallás egy hajtása volt az Örményországban lábra kapott pauliciánus felekezetnek, mely a IX. században nagyban elterjedt. A X. században

Bulgáriában erős pártot alkotott s egy Bogomil nevű pap bulgaro-szláv nyelven a hírhedt bogomil-felekezetnek vetette meg az alapját, mely pauliciánus alapon (kételvűség, állítólag samosatai Pál az alapító) a Boszniában államvallássá lett bogomilizmusnak a szülő hite. Boszniából Éjszak-Olaszországba vitték a tant; ott pataren volt a nevök, majd Dél-Franciaországban az albigeoisk felekezetévé alakult, melynek híveit a bolgár eredet révén *‚bougre‘* gúnynévvel illették. Ez a szó a francia nyelvben ma is él, mint a legerősebb trivializmusok egyike. A felekezet Moldvában is elterjedt. A XVI. században megtérítették híveit, de mint különös tisztelői Szent Pálnak, tévesen értelmezett állítólagos tanait is vallották.¹⁾ Erdélyben 1660 táján voltak oláhok, illetőleg eloláhosodott bolgárok, Alvinc körül, kiket a Kollonich térítése a Szent Pál kultuszától csakhamar elvont. 1669-ben már Szent Pálnak nyoma sincs köztük. A századok közt támadt aztán — lehet a magyar réven, vagy magok az oláhok csinálták — a mondás: *«er hat sie verlassen, wie Sankt Paul die Bloch»* (el i-a parasit ca săntul Paul pe Români.)²⁾ (THALLÓCZY LAJOS közlése.)

Erdélyben ma már a ∞ ez igaz eredetét alig tudják. Több oldalról írták nekem onnan, hogy a mondás 1849-ben keletkezett, mikor Kerelő-Szent-Pál székely lakosai a lázadó oláhok jöttének hírére tyúkostul, macskástul, minden pereputtyostul fölkerekedvén, kivonultak az erdőre; s mire az oláhok megérkeztek, már csak üres falut találtak. Rabolni nem volt mit. — MIKES KELEMEN 33-ik levelében idézi:

¹⁾ REICHERSDORF: *Chorographia Moldaviae*. 1541. III. k. 137. l.)

²⁾ Lásd ILLIA: *Ortus et progressus variarum in Dacia gentium et religionum*. Kolozsvár, 1764; 15. l. B. P. HASDEU: *Cartile popōrane ate Romanilor in sec. XVI*. Bukurest, 1880; 251. l.

„Ma nyoltzad napja, hogy itt a telet kitelevén, elhagya kéd bennünket, mint a Szt. Pál az Oláhokat.” (A szombathelyi, 1794-iki kiadásból.)

Csáky
László
gróf.

(Nem) Csáky szalmája.

[«A Csákyak jeles nemzetsége»,] írja SZIRMAY ANTAL (*Hungaria in Parabolis*, 32. l.) [«természeti jámborsága és bőkezűsége révén közmondássá lett a magyarok között: *Nem Csáky szalmája*; azt jelenti: valakinek jóságával és bőkezűségével visszaélni.»] Régi hagyomány szerint gróf Csáky László († 1655.) országbíró jószívűségében megengedte, hogy lévai uradalmanak egyik szérűjéből ki-ki tetszés szerint vihessen szalmát és polyvát. A minék az lett a vége, hogy a jó úrnak egész termését széjjelhordták; ezért a ∞ azt is teszi: gazdátlan, bitang jószág. (Egykorú följegyzést nem ismerek.)

BARÓTI SZABÓ DÁVID szerint (a *Magyarság Virágiban*) míg Lévát a Csákiak birták, lágyan fogták a jobbágyokat, kik aztán az urasági tartozásokkal úgy bántak, mint a csépejt szalmával. Később Esterházyak alá kerülván, folytatták ez eljárást, de a tisztartóktól rendre intettek, ily szóval: nem Csáky szalmája ez! SZIRMAY ANTAL a *Hungaria in Parabolisban* (66. l.) ezt írja: [Híres volt az 1649-ben országbíróvá lett gróf Csáky László az ő dús asztaláról és gazdag vendégségeiről; két uradalmát, a lévait meg a tatait, ellakmározta. Ezért szakácsa, mikor húst aprózott, mindig ezt szokta dörmögni: *Lévát, Tatát felvagdaltuk*; és közmondássá lett: *Skárlát, gránát, nyuszt, Léva, Tata schust!*] ERDELYI JÁNOS a *Magyar közmondások* könyvében azt írja, hogy ezt az utóbbit egy főpap mondta, mikor az országbíró falvakat érő mentében jelent meg. Vannak, akik Csák Mátéra vonatkoztatják ezt a szálló ígét; hogy t. i. Csák Máté halála után (1321) a nyomorgatott szomszéd urak az immár gazdátlan birtokoknak estek és ∞ lett minden. (V. ó. VARGA OTTÓ, *Magyarország története*, Budapest, 1895; 192. l.)

Ez sem volt Pál udvarában.

Széchenyi
Pál.

Ezt a régi mondást a neveletlen emberekre szokták alkalmazni, vonatkozással SZÉCHENYI PÁL kalocsai érsekre (* 1642., † 1710.), ki «nagyon díszes és pompás udvart tartott, melyet akkor a csinos udvariság mintegy Oskolájának tartottak. Innen lett példabeszéddé a bárdolatlan emberekről: ∞» (GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN, *Felső-Magyarországi Minerva*, 1828. szept.) V. ö. LEHÓCZKY ANDRÁS, *Stemmatologia regni Hungariae*, II. r. 372. 1.

**Faciam Hungariam captivam, postea mendicam,
deinde catholicam.**

Gróf
Kollonich
Lipót.

[Magyarországot fogolylyá, aztán koldussá, végül katolikussá fogom tenni.]

GRÓF KOLLONICH LIPÓT kardinálisnak (* 1631., † 1707.) tulajdonított mondás. «Ha a hitbuzgó Rákóczy Ferencnek hitelt adhatni, többször hallották tőle e szavakat», írja KERÉKGYÁRTÓ ÁRPÁD a *Magyarország történetének kézi könyvében* (IV. k. 125. 1.). A BRENNER ANTAL szepesi préposttól, II. Rákóczy Ferenc hívétől eredő *Histoire des révolutions de Hongrie* (à la Haye, 1739; I. k. 424. 1.) ezt írja KOLLONICHÓL: «*Il entrail, par rapport à la Hongrie, dans toutes les idées, dont le conseil d'Autriche étoit imbu; c'est ce qui lui faisoit dire quelquefois, lorsqu'il se livroit à sa sincérité naturelle: Faciam Hungariam captivam, postea mendicam, deinde catholicam.*» KOSSUTH LAJOS szerint (*Irataim az emigrációból*, II. k. 248. 1.) I. LIPÓT jelszava volt.

WALTER ROGGE (*Oesterreich von Világos bis zur Gegenwart*, Leipzig und Wien, 1872—73; I. k. 136. 1.) a szálló ígét így tudja: *Reddere Hungariam miseram, deinde catholicam, denique germanicam* [Magyarországot

szegénynyé, aztán katolikussá, végül németté tenni] s azt mondja: I. Lipót tanácsadói jezsuiták voltak, kik ezt a jelszót hordták ajkukon. — MARGALITS EDE *Florilegium proverbiorum universae latinitatis* (Budapest, 1895) című könyvében így másítja meg e szálló ígét: «*Hungariam facere primum miseram, dein servilem* (Kollonich).» [!]

II. Rákóczy Recrudescunt inclytæ gentis Hungaræ vulnera.

Ferenc.

Ráday Pál.

[Kiujulnak a jeles magyar nemzet sebei.]

E sokat idézett mondattal kezdődik II. RÁKÓCZY FERENC (* 1676., † 1735.) Munkácson, 1703 június 7-én kelt¹⁾ híres manifestuma, melyet Bercsényi 1704 februáriusában nyomtattatott ki Nagy-Szombatban. A manifestum fogalmazója RÁDAY PÁL (* 1677., † 1733.) a költő, Rákóczy *intimus secretarius*sa, ki önéletrajzában említi, hogy «írtam a manifestumot.» A Rákóczy sajátkezű javításaival ellátott eredeti kézirat még ma is megvan a Ráday grófok péceli levéltárában. RÁDAY PÁL a *Recrudescunt* írásáról 1704-ben szól.

A nemzeti muzeum kézirtárában (*Fol. lat.* 2549) levő egyik egykorú fordítása szerint eleje ez: «Az egész keresztény világban való Fejedelmeknek és közönséges Társaságoknak, ezeken kívül minden rendben, gradusban, Tiszt-ségben, Méltóságban, és Igazgatásban álló Embereknek. Mi Isten kegyelmébül Felső Vadászi Rákóczy Ferentz fejedelem, Munkátsnak, és Makovitzának Hertzege, Sáros Pataknak Tokajnak, Regécznek, Etsednek, Somlyónak, Ledniczének, Szerencsnek, Ónodnak etc. örökös Úra. Adjuk tudtára örök emlékezetre mindeneknek. Az régi jó hírrel fénlő Magyar Nemzetnek régi sebei ismét kiujulnak, és amaz be állott seb, melly, imígy amúgy mint egy mostoha hozzá látással bé kezdett vala gyógyulni, minek utána az tagoknak igen meg erőtlenedésébül eszre vétetett, hogy az Ausztriai ház-

¹⁾ Alkalmasint sajtóhiba 17-ike helyett, mert Rákóczy csak június 16-án lépett Lengyelországból magyar földre.

nak veszedelmet hozó uralkodása alatt úgy veszni és elvetemedni kezdett, hogy az Nemzet egész testének veszedelmét maga után fogná vonni: nintsen egyéb hátra, hanem hogy az ártalmas és vesztő rész vassal vágattassék ki az testből.» A vége pedig: «Költ az Munkácsi Jóságunkban való Táborból Sz. Iván havának hetedik napján Ezer hétszáz harmadik Esztendőben.»

Fringia.

EDELSPACHER ANTAL (*Nyelvőr*, V. k. 339. l.) kétségtelenül bebizonyította, hogy a ∞ az arab *frangi* és török *frängi* (frank azaz európai ember vagy kard) bolgáros *frengia* formájából lett. Ezt a fölíratot vés-ték gyakran az olasz fegyverkovácsok a kardpen-gékre.¹⁾ Nálunk azonban sokáig szokás volt a ∞ szót úgy magyarázni, hogy ez a hét betű akrostichon: *Franciscus Rákóczy In Nomine Gentis Insurgit Armis*. Az *Archaeologiai Értesítő* 1872-ben (VI. k. 164. l.) még nyílt kérdésnek tekinti, hogy alapos-e ez a magyarázat vagy sem. Odább (213. l.) újra fölteszi a kérdést, de megjegyzi, hogy «érdekes lesz tudni, hogy már 1671 után, Zrínyi Péter hagyatéka közt előfordúl: *framea cum ferro Fringiae Gemmae*. I. *Győri Tört. és Rég. füzetek*, III.²⁾ 100. l.» CZUCZOR-FOGARASI Phrygiában [!] keresi a szó etymonját.

EDELSPACHER meggyőző magyarázata nálunk végét vetette a találgatásoknak. A külföld azonban még egyre tévedésekben leledzik. Így WENDELIN BOEHEIM *Handbuch der Waffenkunde*-jában (Leipzig, 1890; 281. l.) ezt írja: [Gyakran találni FRINGIA jelzésű pengéket. Ezeket igen kedvelték és Magyarországon drágán fizették. E pengék stá-

¹⁾ Nálunk is, főképpen II. Rákóczy Ferenc korában a cset-neki csiszárok. (THALY KÁLMAN, *Arch. Ért.* X. k. 56. l.)

²⁾ 1865.

jerországi eredetűek s a betűk értelme: FRIDERICUS (III.) REX (Hungariae) IN GERMANIA IMPERATOR AUGUSTUS.)¹⁾ Kedveltségök miatt sokszor hamisították is e pengéket és szánt szándékkal vagy annélkül, gyakran megváltoztatták a betűket; így: FRIMA, FRIMIA stb. A XVIII. századbeli magyar huszárok kardjain gyakorta látható a német birodalmi sas és e devise: *Vivat Maria Theresia*. E kardok szintén stájer eredetűek és kedvelték a törökök is. Más deviseik, mint *Vivat Franciscus* (Rakotzy) vagy *Vivat Pandur* stb. szintén magyar történeti vonatkozásúak.]

A Rákóczy-korban kedvelték az akrostichon-csinálást, ezt a középkori szerzetes-elmejátékot. Így, mint REITZNER JÁNOS írja *II. Rákóczy Ferenc érmészeti és pénzügyi ismeretéhez* című közlésében (*Archeologiai Értesítő*, VI. k. 1872. 67. 1.): «Tüzes vérű kuruczok Rákóczy ügyének győzelmét a pénzek «*pro libertate*» felirataiból is iparkodtak következtetni, minden egyes betűre ugyanazon hanggal kezdődő szavat keresvén, a következő mondatot állították ki: *Princeps Rákóczy Ope Legionum Illustrissimi Bercsényi Et Reliquorum Totam Austriam Trucidabunt Ense*. Összeszedte azonban az ellenfél a tudományát, s ugyanazon betűkből ők meg a következőket magyarázták ki: *Peribitis Rebelles Omnes Laqueo, Igne, Bello, Exilio, Reliqui Tandem Austriae Tributarii Eritis*.» A magyarok mindig azt hitték, hogy ezt a betűjátékot maga II. Lipót csinálta. (V. ö. J. G. KOHL, *Reise in Ungarn*, Dresden, 1842; II. k. 346. 1.) Hasonló akrostichont említ szótárában KRESZNERICS: «Tököli háborújában . . . a' parola-szó «PETRVS» volt, azaz *Princeps Emericus Tököli Regni Vngariae Salus*.» Azt hiszem, ez a «Petrus» összefügg a Péter kése kifejezéssel, mely a gyalogvitézek oldalfegyverét (a baïonnetteet, régi magyar szóval: szúromgyakot) jelentette, sőt talán még ma is él a nép között (V. ö. Rákosy János, *Hátrah. ir. és lev.* II. 404. és (62. 1.)

Itt van helye talán említenem a többi ismeretes akrostichont, melyet nálunk szomorú és vig napokban csináltak. Máig emlegetett anekdota az, mikor a jezsuiták káposztáskertnek kérték Mária

¹⁾ Már a XV. századbeli fegyverek között is vannak *fringia* feliratú kardok.

Teréziától a Csepelszigetet, s a királyné az felelte: «Megkapjátok, ha megmondjátok, mit jelent ez a négy betű: «I. N. R. I.» A jezsuiták megőrültek, hogy ilyen könnyű a kérdés; hiszen erről a négy betűről a gyermek is tudja, hogy a Krisztus keresztségére tűzött fölirat: *Jesus Nazareus Rex Judaeorum*.

A királyné elmés kálvinista deákja¹⁾ azonban, JÓKAI MÓR anekdotája szerint eleve más értelmét sütötte ki: *Insula Rázkeviensis Non datur*²⁾ *Jesuitis*, s a jezsuiták csakugyan nem kapták meg Csepel szigetét. (JÓKAI MÓR akadémiai székfoglalója *A magyar néphúmorrról*. 1860. jan. 30.) ANDRÁD SÁMUEL (*Elmés és mulatságos rövid anekdoták*, Bécs, 1789, I. 126.) Sziciliába teszi e történetet és szerinte a tréfás magyarázat: *Jam Nihil Reportabunt Jesuitae*; «ezt a feleletet vegyék jó neven az urak tulajdon Uroktól.» — Régi francia anekdota szerint, egy haldokló gazdag öreg asszony így magyarázta a körülte settenkedő jezsuitának a fészületen levő betűket: *Jésuite n'aura rien ici*. — A pápa csalatkozhatatlanságának dogmáján vitatkozó concilium idejében (1870) csinálták az olaszok az *INRI* következő tréfás magyarázatát: *Io Non Riconosco (l') Infallibilità*. V. ö. TÓTH BÉLA, *A magyar anekdotakincs* (Budapest; I. k. 360. 1.)

II. József korából való a császári biztosokra, a *commisariusok*ra csinált következő akrostichon: *Creatura Omnibus Molesta, Multis Injusta, Sibi Sapiens, Aliena Rapiens, In Undis Submergenda*. (V. ö. SZIRMAY ANTALnak a Nemzeti Múzeum kéziratárában őrzött *Historia Arcanaját*, 107. §.)

A leggyászosabb napokban is készültek ilyen akrostichonok. Így az aradi tizenhárom vértanú kivégzése után támadt a *Pannonia Vergiszt Die Toten Nie, Als Kläger Leben Sie*, mely szavaknak *P. V. D. T. N. A. K. L. S.* kezdőbetűit karpereceken és többnyire lószőrfonatú gyűrűkön viselték akkoriban a magyar nők országszerte. Ez a kilenc betű pedig mint néhai VENDREY (ASCHERMANN) tábornok írta nekem 1892. jan. 14-én Veszprém-ből, a tizenhárom vértanú nevének kezdőbetűje:

P. Pöltenberg. V. Vécsey. D. Damjanics, Dessewffy. T. Török. N. Nagy-Sándor. A. Aulich. K. Kiss, Knezich. L. Leiningen, Lázár, Lahner. S. Schweidel.

Kiderítendő volna, hogy kitől ered ez az egykor híres betűjáték. Én hallomásból csak annyit tudok, hogy az aradi vár foglyai között keletkezett, 1849 októberében. A szabadságharc után, a legnagyobb elnyomás, idejében még a német rézpénz *Ein Kreuzer* feliratából is titkos értelmű akrostichonok támadtak. Például: *Erwachet Ihr Nie?* (SZONTAGH PÁL szerint: *Eine Interes-*

¹⁾ Mária Teréziának soha sem volt kálvinista deákja, sem semminemű kálvinista udvarbélije.

²⁾ Hallani *Negaturt* is, mely jobb, mert nem két szóból van összeróva.

sante Nachricht.) Kossuth Ruft Euch Ungarn Zur Ewigen Rache, és *E I N Knabe Regirt Euch Ungarn, Zerstört Eure Rechte.* [SCHMER JÓZSEF, P.-Écs, közlése.] A *Kreuzer* visszafelé olvasott betűiből már a szabadságharc alatt hüvelyezték ki a következő titkos üzenetet: *Richtet Euch Zeillich, Ungarn, Eher Russland Kommt.* [PULY ISTVÁN, Söjtör, közlése.]

Alig van remény, hogy e korfestő elmejátékok szerzőit valaha megismerhessük. Feltűnő, hogy valamennyi német Magyar akrostichon alig van. Nagyváradon, a szent korona visszahozatalakor (1790.) diadalkaput építettek mint a följegyző KERESZTESI JÓZSEF mondja, «ily sikertelen írással: *Kíván Ország Régi Ósi Nagy Attilát*»; (korona sülné ki belőle). SZONTAGH PÁL, mint nekem mondja, az ötvenes évek elején az *Ein Kreuzer*ből csinált e betűjátékra emlékszik: *Ébredj Igázott Nemzet! Küzde Rohanj Ellenségeid Után, Zászlóid Elül Ragyogjanak!* Ez azonban mesterkélt, s köztudomásúvá nem is lett soha. Egy anekdota szerint valaki egy középület MDCCCL évszámát így olvasta: „Mennykő Durrogon, Csittegjen, Csattogjon, Csavarogjon Lelkedbe!” Tekintettel az évre, alkalmasint ez is a németnek szólt.

1704.

Krutzitürken.

Ez a nálunk is igen ismeretes bécsi káromkodás 1704—1705-ből ered, mikor a Rákóczy kurucái 1704. március 22-én, nagyszombat napján Bécs külvárosait pusztították, június 9-én pedig Károlyi Sándor négyezer kuruccal felégette Simmeringet s az ottan való császári menaszériát kiölte. 1705 februárius 5-én a kurucok újra felégették a Bécs környékebeli falvakat. Ekkor a bécsiek nagyon megszeppentek s így támadt a mondás: *„Kurutzen und Türken sollen dich holen.”* [Vigyen el a kuruc és a török.] A törökök még 1683 óta éltek a bécsiek „jó” emlékezetében.

V. ö. W. MAX KISCH: *Die Sprüchwörter und Redensarten der Wiener*, Bécs, 1889; I. füzet 9—13. l.

II. Rákóczy
Ferenc?

Ne higgy, magyar, a németnek.

Ez a régi kuruc emlék egyike ama rendkívüli hatású verseinknek, melyeknek minden sora szálló íge, mert nincs magyar, aki ne tudná elejétől végéig:

Ne higgy, magyar, a németnek,
 Akármivel hitegetnek;
 Mert ha ad is nagy levelet,
 Mint a kerek köpönyeged
 S pecsétet üt ollyat rája,
 Mint a holdnak karimája:
 Nincsen abban semmi virtus,
 Verje meg a Jézus Krisztus.

Magának II. RÁKÓCZI FERENCNEK tulajdonítják. THALY KÁLMÁN (*Adulékok a Thököly- és Rákóczy-kor irodalomtörténetéhez*, Pest, 1872., III. k. 114. l.) nem tartja valószínűtlennek e sejtést. A némettel Nagyszombatban béke-alkudozásokat folytató gróf Bercsényi Miklósnak írhatta Érsek-Ujvárról 1706 július vége felé.

Mint THALY az idézett helyen megjegyzi, 1860-ban és 61-ben széltiben elterjedt, válaszul a hirhedett októberi diplomára. Ismeretes az első sor ilyen változata is: „Ne higgy, bátyám, a németnek.” Érdekes korfestő adat, hogy JÓKAI MÓR a magyar néphumorról 1860 januárius 30-án tartott akadémiai székfoglalójában (az osztrák rendőrségre való tekintetből) így idézte: „Bátyám, ne higgy a nemzetnek” stb. s azt írta: «Egy magyar főúr emlékverse bátyjához, ki az ellenpárthoz szított.» A „nemzetet” illetőleg pedig megjegyezte: «Bizonyosan a törököt értette alatta.»

Eb ura fakó!

1707.

Ezzel a fölkiáltással dethronizálta I. Józsefet az ónodi országgyűlés 1707. június 14-én: „Eb ura fakó! Mai napságtul fogvást József nem királyunk, abrenunciálván mindenekben ellene; inkább egy óra alatt elveszünk, semmint örökös jobbágyságban éljünk!” (THALY KÁLMÁN jegyzete *II. Rákóczy Ferenc fejedelem emlékirataiban*, Pest, 1866; 223. l.)

E mondás jelentését mindnyájan tudjuk: „bnek parancsoljon.” De tévedés azt hinni, hogy az ónodi országgyűlé-

sen hallatszott először. Régi, közkeletű szólásnak kell lennie, bár első irott nyomát csak az 1678-ban keletkezett *Actio curiosa* politikai szinműben találjuk, melyben az egyik szereplő, Gaude, ezt mondja: «S hát még haragszol? Eb ura a [így] fakó, te túl s én innen.» (THALY KÁLMÁN: *Adalékok a Thököly- és Rákóczy-kor irodalomtörténetéhez*. Pest, 1872; I. k. 88. 1.)

Ismerjük e mondásnak ilyen változatát is: „Eb ura kurta!” Az ∞ tökéletes magyarázatát SZILY KÁLMÁN adta (I. *Össze gyűjtött dolgozatok*, Budapest, 1898; 389. és 403. 1.) Kiderítette PESTI GÁBOR Fabuláiból, HELTAI GÁSPAR Fabuláiból és MOLNÁR ALBERT, PÁPAI PÁRIZ FERENC szótáraiból), hogy a *fako* vagy *facko* „komondort”, vagy valami „kutyafélt” is jelentett. E szerint az ∞ olyasmit fejez ki, mintha azt mondanók: Ebnek parancsoljon a kutya! E magyarázatba az „eb ura kurta” változat is beleillik. Ismeretes ugyanis a „kurta kutya” szóllás, valamint szélteben járja a „nem egy ebnek kurta a neve” közmondás is. Kétségtelen tehát, hogy a *fakónak* semmi köze sem a lóhoz, sem a színhez; valamint kétségtelen az is, hogy ez a mondás is azok közé tartozik, amelyekben az eb a kutyával áll szemben. (V. ö. Eb a német kutya nélkül. Eb fél, kutya fél. Csak eb a kutya. A ki délig eb, kutya az délután is. Eb fűjja, kutya járja. Ebmarásnak kutyaszőr az orvossága. Eb sógor, kutya koma. Egyik eb, másik kutya. Eb-apának kutya-fia. Eb-szolga, kutya gazda stb.)

Szavójai
Eugén.

Magyarország a monarchia alapja.

Nem annyira szálló íge, mint szálló gondolat, mert alakja változó. Hol „Magyarország legyen a birodalom központja”, hol „súlypontja”, hol „feje”, majd „keletre” vagy „Budára helyezni a birodalom súlypontját” németül pedig: *„den Schwerpunkt nach Ofen verlegen”* stb.

FRIEDRICH VON GENTZ 1806-ban, midőn Ferencnek le kellett mondania a német császári címről, ezt írta Johannes von Müllerhez intézett levelében: «Tervet fogok kidolgozni egy új osztrák monarchia megalapítására; Bécsnek meg kell szünni fővárosként szerepelni. A székhely Magyarország szívébe fog áttétetni.» A *Briefe Gentz's an Johannes von Müller* könyvből idézi HORVÁTH Mihály (*A magyarok*

történetében (VIII. k. 291. l.) József nádor 1810-ben azt ajánlotta, hogy „Magyarország legyen a monarchia feje, az uralkodó székhelye.” [V. ö. MARCZALI HENRIK: *Magyarország története*, Budapest, 1894; 184. l.] KERTBENY KÁROLY névtelenül megjelent *Spiegelbilder der Erinnerung* című munkájában (idézi BÜCHMANN: *Geflügelte Worte*, Berlin, 1900; 550. l.) ezt írta a „den Schwerpunkt nach Ofen verlegen”-ről:

[«Ausztria súlypontja Budapesten van. E szálló ígét legelsőben szerzője, Friedrich von Gentz mondotta 1820-ban Metternichnek; a magyar országgyűlésen először a nagy gróf Széchenyi hangoztatta; 1840-ben Massimo d’Azeglio kiáltotta Ausztriának, hogy mondjon le kába gondolatáról, Felső-Oroszország bírásáról; ugyanezt mondta gróf Cavour 1857-ben Compiègneben s ezt a jó tanácsot adta gróf Bismarck-Schönhausen Ausztriának 1863-ban egy körlevélben, 1866-ban pedig gyakorlatilag a csatátéren.»]

«Gróf Beust», mint BÜCHMANN könyve az idézett helyen folytatja, «az osztrák delegáció 1869 augusztus 19-ki ülésén azt mondta, hogy ez a szólásmód Bismarck és gróf Károlyi, az osztrák nagykövet egy beszélgetéséből eredt». HAAN szerint (*Fürst Bismarck*) Bismarck ezt 1863 januárius 12-én mondta gróf Károlyi Alajosnak.

Azt hiszem, nem tévedek, ha e gondolat eredetét inkább abban a levélben keresem, melyet SZAVÓJAI EUGÉN herceg (* 1663., † 1736.) írt 1720 november 13-án herceg Salm birodalmi kancellárhoz:

«Ha egyszer elveszítjük a Németalföldet, melyet Franciaország a maga rendszerével kétségkívül magához ragadni fog — akkor **Magyarorsság less az osztrák monarchia alapja**. A *pragmatica sanctio*, habár voltaképp csak házi ügy, előbb-utóbb háborúba fog keverni bennünket; megnyugtatósomra azonban tapasztaltam, hogy a magyar nemzetben megvan a legszebb tulajdonságok egyike, azt t. i., hogy nincs az az áldozat, melyet a benne helyezett őszinteség iránti elismerésből önként fel nem ajánlana.»

L. *Sammlung der hinterlassenen Schriften des Prinzen Eugens von Savoyen*, Stuttgart és Tübingen, V. rész (megjelent 1817-ben) 96—98. l.

Acsády
Ádám.

Ki az ördög beszél itt németül?

Ezt mondta ACSÁDY ÁDÁM veszprémi püspök (* XVII. század második felében, veszprémi püspök 1725., † 1744.) GRÓF ERDŐDY GÁBOR egri püspöknek, ki az 1741-iki pozsonyi országgyűlésen, a felső tábla augusztus 25-iki ülésén, németül szól bele egy beszédbe. [«A magyar országgyűlésen végre majd a francia nyelvet is fogják használni», folytatta, «és huszonöt év múlva a minden hazafi tiszteletére méltó magyar nyelv már semmi gyülekezetben nem fog hallatszani.»] Mosolyogva és magyarul mondta, mint KOLINOVICS GÁBOR (*Nova Hungariae Periodus*, Budae, 1790; 435. l.) följegyzi; s általános lőn a nevetés és kacagás. A deák textusban a \curvearrowright így van: «*Quis Diabolus hic interfatur Germanice.*» [Ki az ördög szól itt közbe németül?]

ASZALAY JÓZSEF jegyzi föl elsőben (*Szellemi omnibusz*, Pest, 1855; I. k. 160. l.) az ismeretes anekdotát: «Midőn Pesten még a hajdani kerekded formájú német színházban¹⁾ a *Csörgősapka*²⁾ adaték magyar nyelven, szinte igen darabos bohózatot nyilváníta az, ki, midőn valaki lábára hágván egy ebnek, az kegyetlenül elordítá magát, azt kérdé igen fenhangon: «Ki beszél itt — oroszul?» ASZALAY az osztrák rendőrségre való tekintetből írta így a köztudomású 'németül' helyett. Furcsa, hogy épp ő tréfált így, ki 1849-ben az orosz táborban kormánybiztos volt. — BERNÁT GÁSPÁR szerint (*Bernát Gáspár adomái* stb. Budapest, 1878; 44. l.) ez a dolog 1826-ban történt, *Stuart Mária*

¹⁾ Értsd a rondellában.

²⁾ A jóltévő szarándokok vagy a Tsergő sapka, víg Babonás énekes játék 3 felv. SCHIKANEDER után a nemzeti Játékszinre alkalmaztatta SZERELEMHÉGYI ANDRÁS 1795. Először Budán játszótták 1795 június 9-én. Még e század 30-as éveiben is járta színpadjainkon.

jótekyony előadásán, melyet a magyar színészek rendeztek a *Bod Pál*. német színházban. Jelen volt József nádor is. Aki pedig a kutyaugatásra azt kiáltotta: «Ki beszél itt németül?» BOD PÁL jurátus vala, talpig magyarban, irtóztató hegyesre fent bajusszal.

Vitam et sanguinem! Moriamur pro rege nostro 1741. Maria Theresia!

[Életünket és vérünket! Haljunk meg királyunkért, Mária Teréziáért!]

Az 1741-iki pozsonyi országgyűlés e híres kiáltását, melylyel szeptember 11-én Mária Teréziának (* 1717., trónra lépett 1740., † 1780.) fölajánlotta védelmét, a történelmi kritika csak fele részében ismeri el hitelesnek. Vagyis csupán a *vitam et sanguinem* halatszott a vár termében; a *moriamur pro rege nostro Maria Theresia* nyilván későbbi toldalék, mert az egykorú följegyzések nem tudnak róla. MARCZALI HENRIK (*Mária Terézia*, Budapest, 1891; 93. l.) ezt írja: «Nálunk, tán éppen mert az egész ország együtt volt, nem igen írtak szeptember 11-éről. Legfontosabban KOLINOVICS beszéli el a történeteket. Egy jelenvolt erdélyi főúr, GRÓF TELEKI MIHÁLY szeptember 17-én írott levelében ily módon beszéli el az eseményt báró Lázár Jánosnak:

«Eloszolván az ország, personalis insurrectio lévén, a Bavarus ezen országhoz és többekhez tett helytelen praetensioira nézve már Ausztria széllyében bedobolt, továbbra is igyekszik, ha nem reprimáltatik. Melyre nézve Felső Asszonyunk 11-ma Praesentis felhivatván bennünket országostól a Po'soni várban, maga igen szép adhortatioval Deákul e Throno in medio statuum proponált és erre az ország részéről a Primás herceg felelt, a statusok pedig finita propositione uno ore mindgyárt felkiáltottak: *damus vitam et sanguinem.*»

ARNETH szerint (*Kaiserin Maria Theresia und der siebenjährige Krieg*) a rendek ezt kiáltották: «*Vitam nostram et sanguinem consecramus!*» Az 1741-iki 63-ik törvénycikkely bevezetésében: «*vitam et sanguinem sese impensuros unanimi assensu polliciti sunt.*»

A *moriatur*al egyetemben történeti tévedés az is, hogy a gyászba öltözött királynő karján a féléves trónörökösrel, Józseffel jelent meg a rendek előtt. A kis herceget és három éves testvérénjét, Mária Annát, csak szeptember 20-án hozták Pozsonyba, mikor a bajorok és franciák már Bécs felé nyomultak. A királyi gyermekeket vivő hajó este hat órakor érkezett Pozsonyba. A jelenvolt KOLINOVICS GÁBOR írja (*Nova Hungariae Periodus*, Budae, 1790; 491. l.), hogy nem tudja, vajon nyíltan vagy suttyomban, valami ürügy alatt hozták-e el őket Bécsből; s följegyzí, hogy a féléves trónörökös «mint a mókus» tekintgetett ki a hintóból. Egy fő asszony tartotta. — Tehát mind hamis a sok multszázadbéli kép, mely a *vitam et sanguinem* jelenetet a kis fiát, sőt nem ritkán mindkét gyermekét karján tartó királynővel ábrázolja. Van azonban akárhány helyes kép is; így a *Corpus Juris* 1751-ki nagyszombati kiadásában levő kis rézmetszeten Mária Terézia egyedül áll trónusán a kalpagukat lengető lelkés Magyarok előtt. A gyermekek nyilván azért kerültek az országgyűlés képére, mert a királyné róluk is szólt szeptember 11-iki beszédében: «*Agitur de conservando Hungariae regno, de persona nostra, de prolibus nostris.*» Mária Terézia az országgyűlés elé soha sem vitte gyermekeit.

Hogy Mária Teréziát gyermekeivel ábrázolni mily népszerű dolog volt, bizonyítja SZIRMAY ANTAL (*Hungaria in Parabolis*; 102. l.) következő anekdotája: [Midőn Mária Teréziát, a magyarok anyját, Magyarország királynőjét, 1741-ben szerencsésen megkoronázták Pozsonyban, este a polgárok ablakaikba szokás szerint feliratos tránsparenszeket raktak. Egy pozsonyi varga, fitogatni akarván magyar tudományát, olajjal bemázolt, kivilágított képet tett ki, mely

kép Mária Terézia királynét ábrázolta, amint a trónuson ülve a kis II. Józsefet a karok és rendek oltalmába ajánlja. A trónörökös anyja ölében ül és (a varga ezt a saját csemetéi után képzelte) tányérkából *laska metéltet*, németül nudlit eszik nagy mohón; mellette pedig a varga pudlikutyácskája áll és a hercegtől koldul az ételből. Az aláírás:

Erlekatta! Czoki pudll!

Frisz nicht Princen, sondern nudll!]

A pozsonyi rendek lelkes kiáltásának sokat emlegetett paródiája a

vitam et sangvinem, sed avenam non,

1741?

[életet és vért, de zabot nem,]

eddig ismeretlen eredetű, s még az alkalmat sem tudjuk, melyre céloz. Az 1741-iki háborúra? Az idézett törvénycikkely 25-ik §-a szerint az átvonuló insurgenseknek a megyék a szükséges kenyeret, szénát és zabot tartoztak szolgáltatni (*necessarium panem et avenam praestabunt*). Vagy a hétéves háborúra (1756—1763) vonatkozik a «pajkos bécsi élc», mint egy szorgalmas adatgyűjtő, BALOGH K. GYÖRGY hiszi szavójai Eugén életrajzához írott *Történet-politikai tanulmányai*ban (Zenta, 1891; 78. l.)

KOSSUTH LAJOS *Pesti Hirlapja* nem egyszer gúnyolta ezzel a 'nem adózunk' jelszavát hangoztató nemességet.

Ad ugrandum!

XVIII. sz.

Deákos beszédű öreg uraktól még most is hallani e furcsa kifejezést, melylyel vagy táncrea buzdítják a fiatalságot, vagy 'én már ad ugrandum vagyok' formájával azt akarják megértetni, hogy elmenőben vannak. Eredetét megtaláljuk a mulatságos anekdotában, melyet

SZIRMAY ANTAL közöl *Hungaria in Parabolis* könyvének 18-ik lapján:

[Az öreg rokkant Nagy ezredes beszélt: Midőn az 1741-iki háború már véget ért, a csapataival francia földön maradt Baranyay¹⁾ hadvezér haza készülődött. Egyszer hírül hozzák neki, hogy az udvaron valami ember van, a ki szittyá farkasokat hord magával és szeretné őket bemutatni. Baranyay azt mondta: jól van és lement a fogadó elébe. A komédiás előterelte szittyá farkasait és a kóklerek módjára mesterségeket csináltatott velük. Ha azt mondta nekik: *ad Ugrandum*,²⁾ a farkasok táncoltak; ha azt mondta: *Ugatum*, a farkasok üvöltöttek és így hitette el a nézőkkel, hogy szittyá nyelven beszél. Mikor a komédia végeztével szokás szerint kéregetni járt körül a kalapjával s eléje járult a magyar hadvezérnek is, ez kézen fogta őt és félre vonva oda, a hol senki sem hallhatja, titkon kérdé: *Te Magyar vagy? — A' vagyok Kegyelmes Uram. — És ezek a' farkasok hová valók? — Kecskeméti juhász Komondorok Kegyelmes Uram, — Hát a' nyelved Scythiai, vagy Magyar: ad ugrandum, ugatum? — Scythiai nyelvnek tettem. —* Baranyay ezután taggatta az embert, hogy mi vitte erre? — Szegénység s az idegen országbeliek példája, felelt a komédiás. Adósságokba keveredvén, látta, hogyan szokás itt pénzt szerezni, azért folyamodott e furfanghoz. — És lett-e valami haszna? — Lett bizony, mert nem csupán adósságait fizette meg, de még jókora summája van készpénzben is. — *No!* mondá végezetül a szigorú természetű Baranyay, te vagy az első magyar, a ki effajta csalárdsághoz folyamodott. Minthogy már segítettél magadon, ne folytatd tovább és ne illesd nemzetedet e gyalázattal. Mert a magyarnak nem mestersége az alakosság s a szemfényvesztés; de különben is elárulnának katonáim, jól ösmervén immár költött nyelvedet és komondoraidat.»]

¹⁾ Baranyay János lovas generális.

²⁾ A dőlt szedésű részeket e fordításban Szirmaytól betű szerint vettem át.

Congeries lapidum multis congesta rapinis.Hangay
Zakariás.

[Sok rablással összehordott kő halmaz.]

Corruet, et raptas alter habebit opes.

[Össze fog omlani és másé lesz a rablott vagyon.]

E verset, hagyomány szerint, HANGAY ZAKARIÁS, a híres deák hevenyésző piarista (* 1708., † 1766.) írta gróf Grassalkovich Antal, a szegény deákból lett hatalmas úr gödöllei kastélyára.

Az persze hihetlen anekdota, hogy HANGAY ZAKARIÁS akkor írta e verset, mikor Grassalkovich megkérte őt, hogy készítene új kastélyára valami elmés feliratot. S az anekdotát nem teszi hihetőbbé az a folytatása sem, hogy a tréfás piarista, mikor Grassalkovich elképpedt az epigrammán, rögtön megváltoztatta ekkép:

*Congeries lapidum multo congesta labore,
Nec ruet, nec istas alter habebit opes.*

[Sok munkával összehordott kő halmaz; nem fog összeomlani s e vagyon sem lesz másé.] Mert egy szegény szerzetes bizony nem mert volna így évődni a hatalmas úrral. (V. ö. ODOBENYÁK NEP. JÁNOS, *Gödöllő hajdan és most*, Budapest, 1875; 62. l.)

Ez az anekdota különben még tovább is van. Gróf Grassalkovich Antal meg akarja büntetni a poétát a gonosz versért, s egy nagy ebéden megparancsolja az inasoknak, hogy ne adjanak neki se enni, se inni. Az éhes-szomjas piarista keservesen nézi, hogyan hordozzák tőle jobbra balra a tálakat, a palackokat. Végre a gróf ingerkedve fordul hozzá: nincs-e kedve verset mondani? Mire Hangay Zakariás rögtön kiböki:

*Esuriunt medii, primi saturantur et imi;
Errant, qui dicunt: «medium tennere beati.»*

[Koplalnak középutt, jól laknak eiül s az utolján;
Ostoba közmondás, hogy «a boldogság középutt van»]

Tóth Béla: *Szájru! szájra.*

(L. *Mendemondák* könyvemben.) Hangay Zakariásnak egy másik híres rögtönzése az, amelyet SZIRMAY ANTAL említ a *Hungaria in Parabolisban* (132. l.). Gróf Esterházy Imre esztergomi érsek egyszer egy tál halat küldött neki, azzal az üzenettel, hogy csináljon az ajándéokra hevenyében verset. Hangay tüstént rá írta egy cédulára:

Mittitur in disco mihi piscis ab Archi-Episco.

Az érsek visszaüzent, hogy a vers rossz, mert így kellene lennie: *Archi-Episcopo*; miért maradt el a *po* szótag? Hangay nem maradt adós a válaszszal:

Po! tunc addetur, potus mihi quando feretur.

E bohóságot talán így lehetne magyarra forgatni:

Jó hal, jó szándék; küldötte az érsek ajándék.

... Úgyde *ajándékba* volna a helyes. Hol maradt a *ba*?

Ba? Hozzá toldom, *bakator* ha locsolja a torkom.

Az érsek persze tüstént elküldte a bort. (V. ö. TÓTH BÉLA, *A magyar anekdotakincs*, Budapest, I. k. 385. l.)

«Kendé a sült malac, ha tud rá hevenyén leoninust csinálni!» mondta egyszer báró Orczy Lőrinc Ujszászon FARKAS ANDRÁS (* 1770., † 1832.¹) múlt századbéli vándor poétának; mire ez kívágta:

Ecce caput porci, vivat Laurentius Orczy!

Szintén megtörtént dolognak látszik öreg uraink kedvelt anekdotája: mikor a professzor, hő nyári délután, bóbiskolni látta egyik deákját és pattogó pentameterben recscsentett rá, hogy hány az óra:

Dic mihi, (vagy: aspice) care Bodó, quota sit hora modo?

Mire a fiú legott tökéletes hexameterrel felelt meg, hogy háromnegyed négyre jár:

Tertius ad quartam quadrans, reverende magister!

¹) Hol Hódmezei-Berei, hol Cseréi-Berei predikátumot használt.

BALÁZS TEOFIL e század elején élt benediktinusnak tulajdonítják; esztergomi professzorkorában történt volna a dolog. (BÓDISS JUSZTÍN közlése.)

Napjainkban országszerte ismertetés magyar rigmus-rögtönző volt KERÉKES SÁMUEL marosvásárhelyi lapszerkesztő, (* 1840., † 1895.) ki ha csak sejtett az ország bármely zugában valami ünnepi sokadalmat, ott termett és kezében pohárral estétől reggelig ontotta a rímet. Különösen szerette, ha szavába vágta; mert tüstént kadenciában felelt a közbeszólásra és új mederben hömpölygette verseinek áradatát. Ez a multság egy kicsit terhes volt, mikor órákig tartott. S így történt, hogy RÁKOSI VIKTOR (Sipulusz) egy kolozsvári banketten a következő rímmel hallgattatta el (nagy időre) a kérlelhetetlen versifikálót:

Kerekes Sámuel!
Én téged . . . bámuel!

A rigmusok mesterébe beléhalt a szó; erre nem talált kádenciát.

Vivat Soroksár!

XVIII.
század.

Egy régi anekdota szerint, a soroksári svábok, mikor Mária Terézia mezővárossá emelte falujokat, ez örvendetes ujság kihirdetésekor azt akarták kiáltani: «*Vivat Maria Theresia! Soroksár is a Marktfleck'n!*», de megsiklott a nyelvük, s azt kiabálták: «*Vivat Soroksár! Maria Theresia is a Marktfleck'n.*» (V. ö. J. G. KOHL, *Reise in Ungarn*, Dresden, 1842; II. k. 404. l.)

Misera plebs contribuens.

1751.

Ez Európaszerte sokat kutatott eredeti szálló íge történetének kiderítését CSIKY KÁLMÁNNAK köszönjük. Ő bukkant rá, hogy legelsőbb az 1751: XXXVII. *De militarium abusis moderandis* törvénycikkben fordul

1751. elő. E törvénycikk a gradiskai, bródi, dunai és szávai határőrvidékeken a katonatiszektől behozott, állati erővel és szekérral végzendő, s a szegény adózó népet terhelő szolgálmányok («... *miseram* ... *contribuentem plebem gravantes exactiones*») mérsékléséről szól.

A külföld e kifejezést WERBÓCZYnek tulajdonítja, támaszkodván BÜCHMANN *Geflügelte Worte*jának egy tizenyolc kiadásán át közlött adatára (*Geflügelte Worte*, Berlin, 1892, 17. kiadás; 345. l.: «*Misera contribuens plebs, das arme steuerzahlende Volk, steht in des magyarischen Juristen Werböczy „Decretum Tripartitum“, 1514.*»). Benne van ez állítás BROCKHAUS és MEYER lexikonában, sőt nálunk a DR. ACSÁDY IGNÁCZ szerkesztette *Athenaeum kézi lexikonában* is. WERBÓCZY *Hármas* könyvében azonban ez a kifejezés egyáltalán nem fordul elő. A *Geflügelte Worte* könyv tizenkilencedik, 1898-iki kiadásában már a helyes adat van; én, közlöttem, CSIKY KÁLMÁN értesítését véve, a szerkesztőséggel, s nem bántam, hogy az idegen mű megelőzi az én könyvem új kiadását, mert kötelességünk sürgősen gondoskodni róla, hogy hibátlan legyen az egy-két hungaricum, melyet a külföld is ismer. Megjegyzendő, hogy a külföld e szálló ígét mindig *misera contribuens plebs* alakjában idézi, hívebben az eredetihez.

EÖTVÖS KÁROLY, mint e könyv első kiadásában említettem, már rég óta Mária Terézia korából eredőnek ítélte a ~t. A *misera plebs* különben előfordul (megvető értelemben) HORATIUSban (*Sat.*, I. 8. 10.): «*Hoc miserae plebis stabat commune sepulcrum.*» Már a XV. században is gyakori francia közjogi kifejezés: *peuple corvéable et tailable à merci et à miséricorde*. 1547 : XXVI. törvényünkben is előfordul e kifejezés: *miseri coloni*. SZEGEDI *Tirocinium*ában (a múlt század közepéről), mely a *Hármas* könyvnek átírása, de sok minden tudnivalóval bővítve és magyarázva, megvan a III. rész 34. titulusában ez a kifejezés: *misera plebs* (nem lenéző, hanem szánakozó értelemben), de *contribuens* nélkül. Ugyancsak megvan a magyar

*Corpus juris*ban (1741 : LIV. törvénycikk), de szintén csak mint *misera plebs*. Semmi sem támogatja BÜCHMANNÉKNAK a *Geflügelte Worte* tizenkilencedik kiadásában (441. l.) kifejezett ama sejtését, hogy a *misera contribuens plebs* daktylusos lejtése talán valamely, eddig föl sem fedezett régi költőre vall. — Ide írom még, amit velem CSIKY KÁLMÁN a ~ről közlött: «Mikor az 1751-iki törvényben alkalmazták, bizonyára nagyon elterjedt szálló ígének kellett már lennie, s valószínű, hogy gyakran éltek vele a szónokok országos és megyei gyűléseken egyaránt. Keletkezését a XVII. század második felére, vagy a XVIII. század elejére teszem, a mikor már a törvényhozás gondoskodni kezdett a szegény pórnép sorsának javításán. A nem megvetést, hanem sajnálatot kifejező *misera plebs contribuens* kifejezés a parasztság legkegyetlenebb elnyomásának idejéből, a XVI. századból és a XVII. század első feléről nem származhatott.¹⁾

1751.

Ham's kan Türk'n g'seh'n?

XVIII.
század.

E tréfás szálló íge eredete egy vajmi kevés hitelű bécsi anekdota.

Gróf Czobor József, a Mária Terézia korában élt és mind furcsaságairól, mind tékozlásáról híres magyar úr, egy udvari álarcos bálban török basának öltözve jelent meg, s maga előtt hajtott tizenkét láncra vert rabszolgát: fényes keleti ruhába bujtatott kocsisokat, napszámosokat, miket, akiket elébb jól tartott áloés ételekkel. A rabszolgák láncát oda lakatolta egy oszlophoz, aztán eltűnt. A legények csakhamar kifelé kívánczoktak; de nem engedett se a lánc, se a lakat. Ekkor indult nagy ijedten a hopmester a török basa keresésére, elvenni tőle a lakat kulcsát; és végigszaladva a termeken, fűtől-fától azt tudakolta: ∞. (V. ö. TÓTH BÉLA, *A magyar anekdotakincs*, Budapest; I. k. 381. l.)

¹⁾ Könnyen bánik el e kérdéssel MARGALITS EDE, ki *Florilegium universae latinitatis* (Budapest, 1895) című könyvében (107. l.) azt állítja, hogy a *misera contribuens plebs* Horatiusból való idézet.

Mária
Terézia.

**Separatum (sacrae regni Hungariae coronae
adnexum) corpus.**

[(A magyar királyság szent koronájához csatolt) külön test.]

Fiume; Mária Terézia 1779 április 23-án kelt királyi pecsétetes levelében, melylyel Fiumét szabad révpartnak nyilvánítván, saját kívánatára Magyarországhoz kapcsolta; «*Urbs haec commercialis Fluminensis sancti Viti cum districtu suo tamquam ∞ quoque consideretur.*»

XVIII.
század.

**Extra Hungariam non est vita; si est vita, non
est ita.**

(Nincsen másutt élet, csak Magyarországon,
Ha van is, de ilyen nincs egész világon.

A *Hármas Kis Tükör* fordítása.)¹⁾

E híres szálló íge eredetéről mindmostanig semmit sem tudunk. Még az sem bizonyos: hazai vagy külföldi-e? Keletkezésének kora is ösmeretlen. Legrégibb nyomát az először 1781-ben Vácon megjelent *Hármas Kis Tükör*ben szokták keresni. Itt a 34-ik lapon ez olvasható: «*Kérdés.* Közbeszédben mit mondanak felőle? (T. i. Magyarországról.) *Felelet.* ∞. Nints jobb élet, mint Magyar-Országban.» A könyvet, mint az elüljáró beszédből kitűnik, LOSONTZI ISTVÁN írta Nagy-Kőrösön 1770-ben. THALLÓCZY LAJOS azt mondja nekem, hogy az ∞-nak régibb nyomának is kell lenni, bár a mondás Mária Terézia korából való. Én is azt hiszem. Az elégedett dicsekvés a nagy királynő aluszékony korára vall; a mondás eszejárása pedig magyarosan körmönfont. (Nincs' és ,ha van.')

SZIRMAY ANTAL (*Hungaria in Parabolis*, 1. 1.) alkalmasint külföldi eredetűnek tartja: [Magyarországot széltében

¹⁾ Az újabb kiadásokban.

Európa Kánaánjának mondják. Ezért közönséges róla a bősé-
gét megízlelt nemzetek mondása: ∞] És itt csillag alatt:

O! földi *Kanahán! Europa Édene!*
Természet tárháza! mindennek mindene!
Beléd zárattatni kívánatos fogság
Mert határidon túl nints igaz boldogság!

Csaplár Benedek közölte velem, hogy ő a harmincas évek elején professzortól, BRECSKA AURÉL benediktinustól mindig azt hallotta, hogy az ∞ a török hódoltság korából ered; valamely, a magyarországi étellel igen elégedett török ember mondotta s úgy fordították deákra. VAMBÉRY ÁRMIN, ki elé ez adatot terjesztettem, a következő véleményt adta: «E szentencia nem igen lehet török eredetű, mert 1. Magyarországon mindig *gyaurluk*¹⁾ volt és a moszlim előtt nem igen lehetett kedves tartózkodóhely. 2. Igazi, valóságos török mindig kevés volt hazánkban; az itt garázdálkodó moszlimok eredetükre nézve délszlávok voltak, név szerint Bulgáriából, Boszniából és Hercegovinából jöttek hozzánk. 3. A töröknek soha se volt hazaszeretete. A haza fogalom új ő náluk, mert csak húsz-harminc év óta ismerik a *vatan*²⁾ szót.»

WEBER *Demokritosában* (III. k. 23. f.) az ∞-nak azt a változatát közli: «*Extra Lipsiam non est vita*» stb., mely azonban csak a magyar vonatkozású szálló ígének Lipsére való forgatása, és nem megfordítva.

Kalapos király.

Ányos Pál.

Így csúfolták a magyarok II. József császárt azért, mert nem koronáztatta meg magát, hogy ne legyen kéntelen esküt tenni az alkotmányra. Forrása alkalmasint ÁNYOS PÁL, (* 1756., † 1784.) ∞ című politikai verse, mely nyolc évtizednél tovább kéziratokban lapangott és csak 1869-ben került napvilágra a *Hazánk s a külföld* 19-ik és 20-ik számában.

1) Hitetlenek földje.

2) Haza; arab szó.

Ezt a töredékben maradt verset ÁNYOS alkalmasint a felső-elefánti paulinus kolostorban írta 1781 végén, az október 25-én kiadott türelmi rendelet hatása alatt. A szálló ígére vonatkozó sorai:

Iszonyú hatalom! — még ez nem volt nálunk,
 Hogy korona nélkül lett volna királyunk!
 Mátyás, hogy nem talált koronát magának,
 Tűzzel, vassal rohant Fridrik kastélyának,
 Nem szánt föláldozni több száz magyarokat,
 Csak hogy koronázva ülje trónussokat.
 De ez megelégszik, hogy kalap van fején,
 Mert háromszázezer zsoldos él kenyerén.
 . . . Mért gyermekségedben nem tudtuk felőled,
 Hogy *kalapos király* fog lenni belőled?
 Hidd el, hogy véled is máskép bántnak volna,
 Most kegyetlenséged magyart nem gázolna.

A *Kalapos király* egyik sora: «*Vad rácság* pediglen, kit alig esmértünk» talán a

vad rác

eredete. A kéziratban, titkon terjesztett, pamphletek nem egyszer mélyebben hatottak minden közkeletű nyomtatványnál.

,Barbár' értelmében használni a *vad* szót nem új dolog nálunk. TINÓDY SEBESTYÉN írja az *Eger vár viadaljáról való énekben* (959—962. sor):

Terek szünetlen övöltenek vala,
 Nagy sokféle nyelven beszólanak vala,
 Magyarul, németől, tótul, olaszul,
 Lengyelöl, deákol, és vad oláhul.

II. József. Eximam regem Mathiam ex ore Hungarorum.

[Kiveszem Mátyás királyt a magyarok szájából.]

II. JÓZSEF császár (* 1741., trónra lépett 1780., † 1790.) mondása. (V. ö. KAZINCZY FERENC: *Pályám emlékezete*, II. könyv VI. szak.: «*∞* monda II. József egyik utazása alatt valamely predikátornak, ki nem győző

magasztalni előtte a mi Józsefi lelkű Hunyadinkat.) Nyilván igazságügyi reformjaira célzott vele. SZIRMAY ANTAL a Nemzeti Múzeum kéziratárában őrzött *Historia arcanájában* ezt írja a II. József alatt történt igazságszolgáltatásbeli újításokról szóló (117-ik) cikkely végén: [Ezeknél jobban nem hódította meg Magyarországot semmi: *Meg holt Mátyás király, oda az igazság!* József most a Mátyás királylyal együtt elhunyt igazságot új életre támasztotta!]

Iste vinus Tokainus?

II. József.

[Ez tokaji bor?]

Így szólott szántszándékos rossz deáksággal II. JÓZSEF császár 1770 május 20-án Sáros-Patakon, midőn ebédnél bort tettek eléje, noha soha sem ivott szeszes italt. «Felvéve a palackot, s a bor színét nézelvén, ezt kérdé: ∞.»

A jelen volt KAZINCZY FERENCZ jegyezte föl *Pályám emlékezete* művében (I. könyv, I. szak.). A császár sokkal jobban tudott deákul, semhogy ilyen gyermekes hibát követhessen el, *bonum vinum* helyett *bonus vinust* mondván. Alkalmasint a *qualis vinus, talis latinus* anekdotára célozott, azt akarva kifejezni, hogy neki, bornemiszának, minden bor csak *vinus*. Az az anekdota francia eredetű és a XVII. századból való. A párizsi parlament első elnöke, Lamoignon, szerette volna könyvtárosának megnyerni André Baillet-t, a furcsaságairól híres tudóst. Ebédre hívta meg igen előkelő társaságba. Mindenki leste, mit fog beszélni az a ritka ember. De Baillet csak evett és hallgatott. Végre azt kérdik tőle deákul: milyen a bor? A bor rossz volt; és Baillet azt felelte: «*Bonus.*» Általános kacaj; mert sejtették, hogy a tudós csúfolódik. Csemegénél jobb bort adtak az asztalra. Megint kérdik tőle: milyen? Ekkor azt felelé: «*Bonum.*» — «*Oh! oh! ah! ah! vous voilà redevenu bon latin!*» — «*Oui, à bon vin, bon latin!*»

Alkalmassint deákul mondta: «*Bonum vinum, bonus latinus,*» de nálunk ebben az alakjában járja: *Qualis vinus, talis latinus.* (V. ö. TÓTH BÉLA *A magyar anekdotakincs* I. k. 387. 1.)

Horváth
Jakab.

Fuit.

[Volt.]

A budapesti városligetben, a Hermina-kápolna táján, egy magányos, névtelen sírkő felirata, melyet sokat emlegetnek ma is, s a melyről ARANY JÁNOS is megemlékezik az *Ének a pesti ligetről* című, 1877-ben írott versének utolsó szakában.

El is megyek tán nemsokára,
Hírnév, dicsőség nem maraszt;
Tudom, mit ér fagyos sugára.
Itt is megtanulhattam azt:
Nyerd bár világi életedben
Ég és föld minden koszoruit:
Neved csak az, mit e ligetben
Egy sírkő rád olvas: *Fuit.*

E sírkő alatt HORVÁTH JAKAB régi pesti ügyvéd és buzgó szabadkőműves nyugszik. A *Pesti Hírlap* 1841. 27. számában a *Beküldött* rovatban ír róla —y, s említi, hogy Horváth a Martinovits-pörben többek védője volt. SZINNYEI JÓZSEF a *Budapesti Hírlap* 1885 június 14-iki számának tárcájában részletesen beszéli el, hogy HORVÁTH JAKAB 1738-ban Toporcon, Szepesmegyében született, Pestnek legelső ügyvéde volt s Grassalkovich Antalnak is fiskálisa. Híres volt egyszerű életéről és szabad gondolkozásáról. Mint agglegény halt meg 1806 decemberében és tízezer forintot hagyott többnyire ág. evang. célokra. Hétszáz forintot rendelt temető-helyének megvásárlására, azzal a kikötéssel, hogy a sír kertben legyen és a sírkőre csak ezt a szót véssék: *Fuit.* Pest városa saját kertjében, a városerdőben adott helyet 'temetőltjának', hova 1806 december 14-én temették el. Ugyancsak a város tététe fölébe a ma is álló vörös márvány sírkövet, a kívánt fölirattal. SCHMALL LAJOS budapesti allevéltárnok a *Hazánk* 1894 aug. 20-iki számában adatokat közölve Horváth Jakabról az írja, hogy 1809-ben halt meg.

Hongrois! le moment est venu de recouvrer votre indépendance. I. Napo-
léon.

(Magyarok! Eljött az a szempillantás, melyben visszanyerhetitek régi függetlenségeteket. Az eredetivel együtt való magyar fordítás.)

Többször így, franciául idézzük I. NAPOLÉON Schönbrunnban, 1809 május 15-én kelt híres kiáltványának e szavait. II. Rákóczy Ferenc óta nem hallott ilyet a nemzet! Az irodalomtörténet dolga eldönteni: ki készítette a proklamáció magyar fordítását. Csakugyan BACSÁNYI JÁNOS-e (* 1736., † 1845.) mint, egész a legújabb időkig hittük, vagy más.

A kiáltvány hasábosan nyomtatott francia, német és magyar eredetijének mását közli az *Athenaeum millenniumi története*, (VIII. k. 582. 1.). KOSSUTH LAJOS *Irataiban* (I. k. 224. 1.) III. Napóleon császárral 1859, május 5-én éjjel Párisban folytatott értekezését jegyezve föl, ezeket írja:

Császár: (az asztalhoz lép s arról egy pergament-tekercest veszen kezébe). Itt van a proklamáció eredetije, melyet nagybátyám a magyar nemzethez intézett 1809-ben. Ismeri ön?

Őn: Hogyne! Jóformán könyv nélkül tudom: «L'empereur d'Autriche, infidèle à ses traités, méconnaissant la générosité...»

Császár: Valóban így van. Ön jó emlékező tehetséggel bír.

Hát kend az az Alvinczy?

*Bárdos
Gáspár.*

SZIRMAY ANTAL a *Historia arcana* 231. és 232. §-ában így adja elő e szálló íge történetét:

[A fölkelő nemesség serege, melynek legfőbb vezére a nádor volt, válogatott férfiakból toborzódván össze, vitézül állott ellent a franciáknak. De hiába, mégis csak szedett-vedett, elegendőképpen nem gyakorlott katonaság volt és nem rendelkezett kellő fegyverekkel sem. Réges-régi puskáit az ország minden részéből gyűjtötték össze; ólom híján tűzben szárított agyagból formált és szürke színökkel az ólomhoz hasonló golyóbisokát adtak neki; kardja a gyenge *gyíkleső* volt; kapott ugyan puskaport és kovát is, de ágyúkat nem és minden ereje és oltalma a magyar *fokos* volt, szemben a

Bárdos Gáspár. franciák számtalan ágyújával és ólomzaporával. A puszta *fokossal* fegyverzett magyarnak sérthetetlen testünek kellett volna lennie. Midőn a legerősebbek is elestek, így a zempléni báró Barkóczy Antal lovaskapitányt is leterítette az ágyúgolyóbis, a sereg nem akadályozhatta meg, hogy a franciák ne vegyék meg Győrt és ne szállják meg Sopron, Mosony, Pozsony, Győr, Veszprém, Zala és Vas dunántúli megyéket, Szlavóniával és Horvátországgal egyetemben.

Az insurgensek szaladó seregét báró Alvinczy József generális,¹⁾ a fővezér, megállította a pesti hajóhídon és szemére hányta, hogy a győzhetetlennek híresztelt magyarság, sőt épp a nemesség, ily csúfosan fut. Mire kiállt a középre egy hevesi lovas vitéz és e kérdéssel fordult hozzá: *Kegyelmed az az Alvinczy?* A vitéz azt felelte: *Én vagyok.* Most az insurgens oda nyújtja neki pisztolyát: *No! fogja kend, . . . a meg kend ezt a kis puskát, ennek se kakassa, se kovája.* Egy borosdi gyalogos pedig neki tartotta puskáját a generális pocakos hasának és meghúzza a ravaszt, szikrát ugratott a puskaroros serpenyőbe; de a fegyver nem sült el. *No! látta kend, Alvinczy Uram!* mondá, *ez töltve van, de csak fellobban, és nem öll ellenséget.* A harmadik meg elővette az agyagból gyártott golyóbisokat: *Illyen golyóbiszt adtak nekünk, midőn az ellenség olyanokkal, mint a fejem, lövöldözött, tehát ne csudállya kelmed, Alvinczy uram, hogy a legbizonyosabb halálnak így kitétetve lévén, kintelenek voltunk hazánknak további javára magunkat megtartani.]²⁾*

Említi a ∞ -t KISFALUDY SÁNDOR is, az insurrectio ama történetében, melynek kéziratát a Kisfaludy-Társaság irattárában őrzik. Elmondja 1844 május 20-án kelt és Kossuth Lajoshoz intézett levelében is, s ezt teszi hozzá: «Alvinczy elszégyenelvén magát, káromkodva visszafordult.» DÖBRENTÉY GÁBORNAK a M. T. Akadémia irattárában lévő hagyatékában (közlötte a *Nyelvőr*, XVIII. k. 234. l.) találni e sorokat: «*Nem*

¹⁾ * 1735., † 1810.

²⁾ A dőlt betűs részek a deák kéziratban is így.

...ná meg keed ezt a pistolyt, mikor kovája sincs.
(Borsod megyében Lénárd-Darócon élt még 1843-ban azon BARDOS GÁSPÁR nevű insurgens, ki Alvinczynek ez mondá 1809-ben.)»

Justitia regnorum fundamentum.

I. Ferenc.

[Az igazság az országok alapja.]

I. FERENC királyunk (* 1768., megkoronáztatott 1792., † 1835.) jelmondata; a kuria épületének homlokán is olvasható.

Ad audiendum verbum regium.

I. Ferenc
kora.

[Királyi szó hallására (idézni valakit).]

Szintén I. FERENC korából származik. Az atyáskodó királynak szokása volt maga elé idézni azokat a magyarokat, akiknek a politikája nem tetszett neki, és hol dorgáló, hol nyájas szavakkal megintette őket. [V. ö. *Niksz dájcs.*]

Keletkezésére hathatott a *Vulgata* legtöbb kiadásának végéhez csatolt *Index biblicus* e kifejezése: «*Audiendum verbum Dei*», mely az isteni parancsolatokra utal. — ÁGAI ADOLF közli velem, hogy egy nagykőrösi magyar úr (Patay Sámuel?) *ad audiendum verbum* idéztetvén Ferenc elé, őrülséget tetetve, ezt énekelte: «Ebadta németje, országunk szemetje.»

Totus mundus stultizat.

I. Ferenc.

[Az egész világ eszelősködik.]

I. FERENC király ama beszédéből való, melyet Pestmegye küldöttségéhez intézett 1820 október 15-én. A beszédet MARZALI HENRIK szívességéből amaz eredeti, kézirat szerint közlöm, melyet az uralkodó felolvasott.

«*Gratum est Nobis, quod comitatum Pestiensis ita animatum esse videamus, Divinâ Providentiâ effectum, quod fideles mihi concreditos Populos ab omni malo tueri posue-*

rim, nec quidquam intermisi, quod ad felicitatem Monarchiae meae pertinebat, totus mundus stultisat,¹⁾ et relictiis antiquis suis Legibus, Constitutiones imaginarias quaerit. — Vos constitutionem a Majoribus acceptam illaesam habetis, amatis illam, et ego illam amo, conservabo et ad Haeredes transmittam, et credo Vos quoque ita animatos esse, (quod absit) sed si necessum fuerit, me non permittetis, quod idem et mea parte Vos securos reddo.»

[Kedves látnunk, hogy Pestmegye elismeri, hogy semmit sem mulasztottam el arra nézve, hogy a reám bizott hű népeket az isteni gondviselés segítségével minden bajtól mególtalmaztam, és nem mulasztottam el semmit arra nézve, a mi birodalmam boldogságát illeti. Az egész világ eszelősködik, a régi törvényektől elpártolva, képzelt alkotmányok után áhítozik. Nektek őseitektől való alkotmánytok sértetlenül megvan, szeretitek, én is szeretem, megtartom és utódaimra átszámaztatom, és hiszem, hogy ti is oly érzületűek vagytok, hogy ha (amitől Isten mentsen) szükséges lenne, engem el nem hagynátok, amiről én benneteket a magam részéről biztosítalak.]

GRÓF DESSEWFFY JÓZSEF Kazinczy Ferenchez 1820 október 22-én írott levelében azt jegyzi föl, hogy a küldöttség e beszéd hallatára csaknem lábához és nyakába borult a császárnak s a teremben vivátozott. (A mi akkor hallatlan volt.) Említi azt is, hogy a magyarok viselete Budán az egész nemzetet nevetségessé tette Európa előtt.

I. Ferenc
kora.

Niksz dájcs.

HAJNIK KÁROLY jegyzi föl *Visszaemlékezések* című (Pest, 1856., második változatlan kiadás) könyvében (103. l.):

VITÉZ, Sárosmegyének híres követe 1791-től 1825-ig, egykor a kormány elleni téves kikelése miatt *ad audiendum verbum regium* volt idézve. Ő Felsege dicsőült első Ferenc Császár és királyunk ez alkalommal őt személyesen dorgálá deák nyelven; utóbb veleszületett és szokott leereszkedésével feléje fordult, német nyelven ezt mondván neki: «Édes Vitézem, eddig úgy mint Fejedelme szólottam Önhöz, most

¹⁾ V. ö. «*Universus mundus exercet histrioniam*» (Petronius.)

úgy fogok szólani, mint atyja»; ... s ekkor Ő Felseége igen szívreható intéseket és bölcs tanácsokat intézett Vitézhez hosszasb német beszéddel, nem kételkedve, hogy nem téveszti hatását. — De miként volt a különben is kedélyes, dicső emlékeztető Császár meglepetve, midőn hosszú beszédének elmondása után az előtte álló agg VITÉZ nagy megerőltetéssel e szavakat nyögé ki: «*Niksz daitsch, Sacratissima Majestas.*»

Mások szerint VITÉZ JÁNOS abauji alispán ez anekdota hőse. A dolog 1823-ban történt volna. — THALY KÁLMÁN a képviselőház 1897 június 15-iki ülésén tartott beszédében e szálló ígét PÁLÓCZI HORVÁTH ÁDÁMNAK, a költőnek (* 1760., † 1819.) tulajdonította, s eredetének történetét így adta elő:

«Helyesebb volna ... a hozsánna helyett dalolni Pálóczi Horváth Ádámnak a straszburgi minét nótájára írt verszetét:

Nossza pajtás, szokjunk rá, kapjunk rá
A német tánkra — a német tánkra;
Hej mert úgy is ráverték, ráfűztek bennünket
A szolga-lánkra, a kutya-lánkra!

Azonban refrainje is van ennek a versnek:

De szánd meg Árpád, szánd unokádat,
Ne hagyd a vérén szerezett hazádat.

Pálóczit *ad audiendum verbum regium* Bécsbe idézték azért a nótáért. El is ment ő a magyar királyt Budán keresni, de nem találta ott, a durva német kapus elutasította. Akkor gondolván, hogy talán Visegrádon a nyaralóban van, elment Visegrádra. Ott meg csak baglyok huhogtak. Erre elment Tatára, azt gondolván, hogy ott lesz a magyar király, mert az a másik királyi nyaraló. Onnan meg az Esterházyak lakójai utasították el. Erre nyugodtan hazament Somogyba és úgy kellett őt onnan — a mai rendőri kifejezés szerint — előállítani erőszakkal Bécsbe, mert nem akarta tudni, hogy a magyar király Bécsben lakik. Ez alkalmalomban történt az, hogy Ferenc császár, aki akkortájtban a Ludovika Akadémiáról szóló törvényt szentesítette, Horváth

Ádámot egy hosszú német dikcióban azért a költeményért lekorholta, mire Horváth Ádám, midőn az uralkodó korholását elvégezte, mélyen hallgatott. A császár kérði: «No nincs mentsége?» Horváth Ádám azt mondotta: *Eure Majestät, nix dájcs*».

Akár valamelyik Vitéz, akár Pálóczi Horváth Ádám volt ez anekdota hőse, a hagyomány azt is tudja, hogy Ferenc császár a ∞ -ra bosszúisan azt mondta: «*Das hätten S' mir früher a' sagen können.*»

FELSŐBÜKI NAGY PÁL (* 1777., † 1857.), Sopronmegye követe, az 1807-iki országgyűlésen a magyar nyelv ápolását sürgetvén, emlegette

Felsőbüki
Nagy Pál.

az alkotmány sáncait.

«Vegyük az ∞ -ba az egész népet», mondá;
«erősítsük meg ezzel nemzetiségünket.»

És ugyane mondatához fűződik híres szálló ígéje:
A nemzetiség fontosabb az alkotmánynál is, mert

az elveszett alkotmányt huszonnégy óra alatt
vissza lehet szerezni, de a nemzetiséggel elhal a
nemzet is.

Ekkor írta hozzá BERZSENYI DÁNIEL ismeretes ódáját, melynek harmadik versszaka a sokat idézett «A derék nem fél az idők mohától» stb. E szálló ígét 1861-ben sokat emlegették a konzervatívok igazolására, akik egyelőre legalább a nemzeti kormányzatot akarták megmenteni.

Ugyancsak FELSŐBÜKI NAGY PÁLTól ered az

infámis Schmutzerei

kifejezés. 1830-ban mondta, mikor még a megyei követek diurnumait is a parasztsággal akarták fizettetni.

Az 1807-iki országgyűlésen mondták FELSŐBÜKI NAGY PÁLnak a maradi rendek, midőn a nép jogairól és terheinek könnyítéséről beszélt:

Ne stúltizet.

[Ne eszelősködjék.]

1807.

V. ö. HORVÁTH MIHÁLY: *Huszonöt év Magyarország történetéből*, I. k. 172. l. NAGY PÁL maga azt írja, hogy így mondták neki: «*Non loquatur talia stulta*» (ne beszéljen ilyen ostobákat). L. NEDECZKY J., *Deák Ferenc*, 343. l.

Nem közénk való volt!

Báró
Wesselényi
Miklós.

BÁRÓ WESSELÉNYI MIKLÓS (* 1795., † 1855.) mondta ezt Kölcsey Ferenc halálának hírére, 1838 augusztus 30-án.

E szálló íge eredetét így írja le JANCSÓ BENEDEK *Kölcsey Ferenc élete és művei* című könyvében, a 437. lapon: «Kölcsey halálának híre megjárta az egész országot, de különösen barátait. Bártfay augusztus 29-én értesült Rába ügyvéd leveléből Kölcsey haláláról. Hogy rá és környezetére mily megrázó hatású volt a hír, azt bőven leírja a Nemzeti Múzeum könyvtárában őrzött naplójában. Másnap elment Bártfay a Vadászkürtbe Wesselényihez, ki éppen akkor diktálta folyamadását a Gräfenbergbe menetel tárgyában. Közölte vele a hírt, s az erős férfiú a hír hallatára megrázkódott, szemei könnybe lábadtak s arcát kezébe rejtve így kiáltott fel: «Nem közénk való volt!»

Pecsovics; Kubinszky.

1839.
Huszár
Pál.
Paczolay
György.

Az önző kormánypártiakat mindmáig Pecsovicsoknak csúfolja a magyar; és még a hatvanas években is gyakran hallottuk, hogy a nemzeti érzelmű, derék ellenzékiek neve Kubinszky. A mit ennek eredetéről egész a múlt évtizedig tudtunk, csak az, hogy a negyvenes években volt valahol Tolnában egy Pecsovics nevű svarcgelb kortes és volt egy Kubinszky nevű derék magyar. MADARÁSZ JÓZSEF azonban *Emlékirataiban* (Budapest, 1883; 79. l.) egész másképp mondja el e szálló ígék történetét; és hihető, hogy hitelesebben bár-

kinél, mert ő e dolgoknak tanuja volt. Az idő, szerinte, 1839., a hely Szegszárd, a história pedig ez:

«Gróf Festetics Rudolf lévén a kormánypártiak feje, meghívatta magához mindazon befolyásos egyéneket, a kiket megnyerni remélt. Háza udvara vendéglátóvá lón, s míg a befolyásosabb egyéneket a maga asztalánál vendégelte meg, addig a kevésbbé jelentékenyek a tisztartójánál láttattak el s ennek a tisztartónak vezetőneve volt *Pecsovics*. A pártjokon levő megyei kortes esküdtek is ennél dőzsöltek, bizonyos meghatározott napon, midőn a haladópartiak Szegszárdon érkeeztek. Egy ilyen napon délután a haladópart egyik hű tagja, Huszár Pál, magas, köpcös, himlöhelyes egyén, a ki félreismerésig hasonlított bizonyos Dunaföldváron lakó *Kubinszky* nevű timármesterhez, a megyeház előtt és mellett levő kerti téren sétálgatott többed magával, a midőn az ekkor Tolnárol megérkezett Paczolay Gyuri hozzájuk közeledett. Huszár és Paczolay esküdtek voltak, csakhogy míg amaz a haza, addig emez a kormány pártján. Midőn tehát Paczolay hozzájuk érkezett, esküdtársa. Huszár Pali, mintegy éreztetni akarván vele azt, hogy elpártolt a nemzet ügyétől, és egyuttal azt is, hogy nem is a grófnak, de csakis a tisztartójának asztalára érdemesítik, ezt a pár szót vágta hozzá: «*No te Pecsovics!*» A jelenlevők nevétek s mondták «Pecsovics». Paczolay Gyuriban, így nevétségessé téve, felébredt a visszavágás vágya s olyással akarta visszaadni a kölcsönt, a mi által Huszár Palit is nevétségessé tegye; s eszébe jutott, hogy az a dunaföldvári timár ép ily nem szép, himlöhelyes képü, visszavágta e pár szót: «*Hát te Kubinszky!*» Ez időtől a kormány pártját «Pecsovics», a nemzeti pártot «Kubinszky» névvel nevétek.»

E szerint a ‚Pecsovics‘ szerzője HUSZÁR PÁL, a ‚Kubinszkyé‘ pedig PACZOLAY GYÖRGY. — Pecsovics István 1848 júliusában Tétényire változtatta a nevéte.

1840?

A tekintélyek kora lejárt.

A liberális párt jelszava a negyvenes években. HORVÁTH MIHÁLY szerint: «Lejárt immár a tekintélyek

kora. (*Huszonöt év Magyarország történetéből*, II. k. 282. l.). Kiderítendő, kitől ered.

Jelszóvá lett az irodalomban is a 60-asak évek végén s a 70-esek elején, *„Nincs tekintély“* formában. A fiatal írók, főképpen Zilahy Imre, báró Pongrácz Emil és Bajza Jenő hangoztatták, kiket Zilahy Károly, e radikális irány főképviselőjének halála után, PÁKH ALBERT «Zilahy Károly hátrahagyott nevetlen árvái»-nak csúfolt. (ÁGAI ADOLF közlése.)

A vármegyeház ablakából nézni a világot.

1840?

A negyvenes években szokták e gúnyolódással illetni a conservativokat. Alkalmassint német mondás átöltöztetése, mert a németeknek is van hasonló szólásuk.

V. ö. MOLTKE: *Schriften*, IV. k., az 1867 március 10-én öcséséhez, Moltke Adolphhoz intézett levelet, melyben az északnémet konstituáló birodalmi gyűlés tárgyalásáról ír; «*Twisten sieht die europäischen Dinge nur aus einem schleswig-holstein'schen Schiebefenster an.*»

(*Még azt is ráfogják, hogy*) ezüst kanalat lopott.

1841?

Ezt a különös szálló ígét többnyire akkor szokták emlegetni, mikor azt akarják lehető erősen festeni, hogy valakit képtelen rágalmakkal illetnek. Megvan ilyes alakban is: «*Azt se bánom, ha azt fogják rám, hogy ezüst kanalat loptam.*» Több tanácsadóm, így KÖNYI MANÓ, azt állítja, hogy ez a két mondás megvan a bécsi német nyelvben is. Mi vettük onnan, vagy megfordítva? Nem sikerült eldöntennem. E dolog legrégebb nyomát BÁRÓ FIÁTH FERENC *Életem és élményeim* (Budapest, 1878) könyvének 228-ik lapján találom, hol az van följegyezve, hogy MADARÁSZ LÁSZLÓnak (a későbbi úgynevezett „gyémántos miniszternek“¹⁾

¹⁾ JOKAI MÓR nevezte így el a debreceni *Esti Lapok* 1849 április 28-iki számában, midőn a kivégzett gróf Zichy Eugén drágaságainak eltüntetése már reá bizonyult.

Fehérvármegye egyik 1841-iki közgyűlésen azt vetették szemére, hogy kanalat lopott. PONORI THEWREWK JÓZSEF *Adalék az 1848/49-ik évi magyar forradalomhoz: I. Magyarország orvmadara Kossuth Lajos sat. Magyarul és németül. Első füzet* (Bécsben, 1840) című, könyvében (4. l.) Kossuth Lajos édes anyját vádolja ezüst kanál lopásával. Nem lehetetlen, hogy ez utóbbi rágalom gyűlöletes és képtelen volta adta meg a szálló íge mai jelentőségét s eredete volt a bécsi mondásnak is.

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN RÓL, a legnagyobb magyarról, (* 1791., † 1860.) igen kevés igazi szálló íge maradt ránk. Mintha tettei elnyomták volna szavait.

Midőn FELSŐBÜKI NAGY PÁL az 1825-iki országgyűlésen, nov. 3-án elmondotta az akadémiáról szóló híres beszédét, mely ezzel végződött: «Egyedül a nagybirtokosoktól függ a haza régi óhajításainak teljesedése, mert mint az egyszeri hadvezér szerint a háborúhoz, ide is csak három dolog kell: pénz, pénz és ismét csak — pénz!» és GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN, az ismeretlen fiatal huszárkapitány, följajánlotta az akadémia megalapítására egy évi jövedelmét, hatvanezer forintot, az ülés után többen kérdezték tőle: de hát miből fog élni abban az esztendőben? SZÉCHENYI azt felelte:

Majd eltartanak a jóbarátaim.

Gróf
Széchenyi
István.

Leghíresebb szálló ígéje, a

Magyarország nem volt, hanem lesz

nála másképpen kifejezett gondolat, melynek ez állandó és vérünnké vált alakját az ismeretlen átformáló erő adta meg. SZÉCHENYI 1830-ban megjelent *Hitel* című munkájának végsorai ezek:

«Nem nézek én, megvallom, annyit hátra, mint sok hazámfia, hanem inkább előre; nincs annyi gondom tudni, *valaha mik voltunk*, de inkább átnézni, *idővel mik lehetünk*

s mik leendünk. A Mult elesett hatalmunkból, a Jövendőnek urai vagyunk. Ne bajlódjunk azért hiábavaló reminiscenciákkal, de bírjuk inkább elszánt hazafiságunk s hív egyesülésünk által drága anyaföldünket szebb virradásra. Sokan azt gondolják: **Magyarország — volt;** — én azt szeretem hinni: **less!**»

Gróf
Széchenyi
István.

Vajjon kiket értett SZÉCHENYI ama sokakon, akik azt gondolják: «Magyarország — volt»? Bizonyynyal ama külföldi, főleg német irokat, a kik már a mult század végén vesztét hirdették a magyarnak; különösen pedig T. G. HERDERT (* 1745., † 1803.), ki a *Zur schönen Literatur und Kunst* című értekezései között (IV. rész, 16. könyv) ezt írta a magyarokról: «*Da sind sie jetzt unter Slaven, Deutschen, Walachen und andern Völkern der geringe Theil der Landeseinwohner, und nach Jahrhunderten wird man vielleicht ihre Sprache kaum finden.*» HERDERnek e hírhedett jóslata ellen SZÉCHENYI többször föllázadt; megbotránkozik rajta 1829-ben írott naplóiban s a *Világban* (1831; XVIII. 1.) is nyilván erre céloz e szavakkal: «Idegen bölcselkedők elhunását jövendölék.» Hányan és hány-szor jósták a magyar pusztulását azután is! PALACKY, a cseh történetíró, még 1872-ben (a millennium előtt huszonégy évvel) is így szólt: «Jót állok érte, hogy Magyarország fennállása második évezredének elején már nem hagy maga után utódokat, kik emlékét megünnepelnék vagy megünnepelni akarnák.»

Furcsaság okáért emlitem itt, hogy a XVII. századbeli német GRIMMELSHAUSEN-féle *Simplicissimus* picari regénynek Magyarországot illető utánzata, az *Ungarischer Simplicissimus* (szerző és hely nélkül; 1681) címlapján a következő szentenciát viseli: «*Nem fod nem isch lös: Was nicht gewest ist dasz kan auch nicht seyn.*» A német szerző a «nem vót, nem is lös»-t nyilván hallomás után írta le, tehát ez valamely szólás lehetett. Mire céloz, nem tudom. A szálló íge és e kuriózum összevetéséről persze álmodni sem lehet, de a ferde hasonlóság mégis megvan.

Esernyős forradalom.

Igy nevezte SZÉCHENYI 1848 március 15-ikét, mert az nap esős idő volt s a sokaság ernyők alatt lelkese-

Gróf
Széchenyi
István.

dett. VADNAY KÁROLY szerint (Beöthy Zsolt képes Irodalomtörténete, II. 627.) így mondta: «parapli-revolúció!» — «Hiába gúnyolják azt «paraplii-revolucion»-nak. Igaz, hogy eső esett s a szavainkat hallgató értelmes közönség védte a kalapjait az ombréleivel, de a mint közülünk egy, ki talán most is jelen van, a nyomda ajtajából alákiáltotta: «Urak, ha az eső ellen is paraplétt feszítünk ki, hát ha egy óra múlva golyók fognak hullani, akkor mivel fedezzük magunkat?» S erre a szóra rögtön eltűnt minden esernyő s azontul nem mutatkozott.» JÓKAI MÓR beszéde a Petőfi-Társaság 1898 március 15-iki ülésén. A mondás rokona az ugyanakkor keletkezett bécsi „*Revolution in Glacéhandschuhen*”-nak, mely állítólag METTERNICH hercegtől ered.

Logikai egymásután.

SZÉCHENYI szerette így nevezni a reformok összefüggő sorozatát. [V. ö. HORVÁTH MIHÁLY: *Huszonöt év Magyarország történetéből*, III. k. 125. 1.]

Ugyancsak SZÉCHENYI szokta hívni (lásd az idézett mű III. k. 25. 1.) Magyarország és Ausztria viszonyát

vegyes házasságnak.

Szálló ige a legnagyobb magyar 1841-ben megjelent művének címe is:

A Kelet Népe.

SZÉCHENYINEK tulajdonított szálló ige a mostanában sokat emlegetett

**Oly kevesen vagyunk, hogy még az apa-
gyilkosnak is meg kellene kegyelmezni.**

Úgyde SZÉCHENYI műveiben nincsen nyoma, s még annak sincsen régibb és hiteles bizonyága, hogy mondta volna valamikor. Néhai ZICHY ANTAL 1896-ban azt közölte

velem, hogy e szálló ígét ismeri, tudja is, hogy SZÉCHENYI-nek tulajdonítják, de eredetéről semmi tudomása sincs. KERÉKGYÁRTÓ ÁRPÁD 1901. május 6-án kelt levelében ezt írja nekem:

«Köztudomású, gróf Széchenyi István sokszor nagy lelkesedéssel szólt a magyar faj szaporításáról, anyagi és szellemi tekintetben gyarapításáról, és ily értelemben cselekedett is a köz- és magánéletben. Ide vonatkozó szép kifejezései az 1883-ban irt munkám, *Gróf Széchenyi István élete*, XIII. fejezetében a 73—79. oldalon «Hazaszeretete» czímen vannak összpontosítva. Addig nem volt tudomásom a most ismeretes szálló ígéről. Azóta leginkább Zichy Antalnak, a Széchenyi-féle irodalmi hagyatéék letéteményesének volt hivatása és alkalmá a fölmerült szálló ige kérdéséről nyilatkozni: a Széchenyi-naplók feldolgozásában, és legújabban gróf Széchenyi István életrajzában, de arról mélyen hallgatott. Minthogy azonban a hírlapok mind többször ismételték a szálló ígét, hallgatóim annak eredetéről és hitelességéről nem egyszer kértek tőlem felvilágosítást, mely kívánságnak, az ismeretes történeti források alapján, meg nem felelhettem».

Én a ~ szálló ígét elsőben 1877. elején hallottam, HETS ÖDÖN ügyvéd szájából. Eredetéről ő sem tud semmit.

SZILY KÁLMÁN írja nekem 1901. május 9-én kelt levelében: »Ma megkérdezhettem gróf Széchenyi Bélát a ~ szálló ige eredete felől. Ő sem tudja, hogy az a Széchenyi István valamelyik munkájában előfordulna; mindamellett nagyon valószínűnek tartja, hogy az tőle van s hogy azt társalgás közben ejtette ki s így szállott szájrul szájra tovább.«

Academia est collegium calvinistarum, ubi catholici ex gratia, lutherani ex misericordia (gyakran: lutherani ex gratia, catholici ex misericordia) tolerantur. 1828.

[Az Akadémia kálvinisták céhe, melyben a katolikusokat kegyelemből, a lutheránusokat irgalomból (a lutheránusokat kegyelemből, a katolikusokat irgalomból) tűrik meg].

Ez a mondás nyilván 1828-ban keletkezett, mikor a József nádortól kinevezett és gróf Teleki József elnöksége alatt a négy első alapítóból és huszonkét

tudósból álló választmány március 25-től április 7-ig elkészítette a Magyar Tudós Társaság alaprajzát. Már e választmányban is több volt a protestáns, semmint a katolikus papság szívesen látta volna és BITNICZ LAJOS szombathelyi kanonok, a választmány egyik tagja, ezt jegyzi föl hátrahagyott egykorú kéziratában (*Fővárosi Lapok*, 1871; 192. sz.): «Jankovics¹⁾ magányosan nékem azt mondá, hogy Desez franciának állítása szerint: a társaság nyilván csak «*consistorium calvinistarum*» lesz.»

Ki ez a DESEZ, kinek nevét BITNICZ így, kétségtelesen rosszul írja? Talán egy akkortájt Pesten időző francia pap, kivel a tudósok érintkeztek. Adatot nem sikerült találnom.

A teljes szálló íge első írott nyomát (*lutherani ex gratia, catholici ex misericordia* változatában) ama *Magyarkák* című, 1845-ben, Lipszében nyomtatott satirikus könyv 203-ik lapján találjuk, melynek névtelen szerzői KOVACSÓCZY MIHÁLY és CSÁSZÁR FERENC.

Az a kelletlenség, melylyel az Akadémia protestáns voltát a katolikus papság nézte, nem volt titok. Mikor a Magyar Tudós Társaság alaprajzát készítő választmány küldöttsége 1828 március 15-én RUDNAY SÁNDOR kardinális hercegprimásnál is tisztelkedett s felkérte őt, hogy támogassa az alakuló társaságot, a főpap ezt mondta: «*Inclyta haec deputatio fere similis est sagenae missae in mare; sed omnes sumus patriotae.*» [Ez a nagytekintetű küldöttség majdnem hasonlatos a tengerbe vetett gyalomhoz; de mindnyájan hazafiak vagyunk.] E bibliai idézettel²⁾ a kardinális arra célzott, hogy a küldöttségben többféle felekezeti írók és tudósok voltak. (V. ö. BITNICZ LAJOS jegyzeteit az idézett helyen.)

¹⁾ Jankovich Miklós, a régiségbúvár, ki szintén tagja volt a választmánynak.

²⁾ MÁTE, 13, 47: «Ismét hasonlatos a mennyeknek országa a tengerbe vetett gyalomhoz, mely mindenféle állatot bétakarított.»

A legnagyobb magyar.

Kossuth
Lajos.

KOSSUTH LAJOS (* 1802., † 1894.) Pestvármegye 1840 november 19-én tartott közgyűlésen nevezte így először GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁNT, «egy alkalmat felhasználva, fényes diszgressióval, a közönségnek szünni nem akaró tapsai, éljenzései kíséretében», írja ZICHY ANTAL *Gróf Széchenyi István életrajzában* (Budapest, 1896; I. k. 450. l.)

«Széchenyi úgy tett, mintha nem is róla volna szó, meg sem mozdult helyéből. A zaj csillapultával Széchenyi oda ment Kossuthhoz, mintegy megköszönni — e váratlan kinevezését: «Miert emel oly magasra, hol nem tarthatom fenn magamat!»

KOSSUTH ismételte ez ígését 1841-ben a *Kelet Népére* írott *Feleletében* is (17. l.)

«Gróf Széchenyi ujjait a korszak üterére tevé és megértette lüktetéseit. És azért tartom én őt **a legnagyobb magyarnak**; mert nem ismerek más senkit históriánkban kiról elmondhatnók, hogy százados hatásra számított lépései sem korán, sem későn nem érkeztek.»

A *nagy magyar* kifejezés KEMÉNY JÁNOS (* 1607., † a nagyszőlősi csatában 1662.) erdélyi fejedelemnek 1657—58-ban, tatár fogságában írott önéletrajzából való: «Egy időben élének ez három **nagy magyarok**: 1. Bethlen Gábor, 2. Pázmány Péter, 3. Esterházy Miklós, kiknek esmeretekben voltam, köztök nagy dolgokban forogván nevedtem. De jaj, mint hagyatánk árvájul országostul, nemzetestül!»

A függetlenségi párt sajtója, kivált a hetvenes években, magát KOSSUTH LAJOST kezdte *«legnagyobb magyar»*-nak, majd *«legnagyobb magyar hazafi»*-nak nevezni, de követőkre nem akadt. Kiderítendő volna, hogy kitől ered KOSSUTH-nak valóban szálló ígévé lett elnevezése, a *«turini remeté»*. Kutatásaim e dologban meddők; csak azt tudom, hogy

Kossuth Lajos. szerzője nem LUKÁTS GYULA képviselő és függetlenségi párti hírlapíró, kinek többen tulajdonítják.

BESSENYEI GYÖRGY szerette magát élete utolsó szakában „bihari remeté”-nek nevezni; és 1804-ben könyvet is adott ki, melynek címe: *A Bihari remete vagy a világ így megyen.* (V. ö. a J.-J. ROUSSEAU *Ermitage*ával.) BERZSENYI DÁNIEL is „niklai remete”. Mindez hatással lehetett a „turini remete” keletkezésére.

A politika az exigenciák¹⁾ tudománya.

Szintén a SZÉCHENYINEK írt *Felelet*ből való. Ugyanitt fordul elő KOSSUTH kedvelt kifejezése, melyet *Iratai*-ban is nem egyszer használ:

a tények logikája.

Veletek, általatok, ha nektek tetszik; nélkületek, (sőt) ellenetek, ha kell.

Ezt írta KOSSUTH a korszerű reformokat megakadályozni akaró conservatív nemességhez a *Pesti Hirlap* 1841-iki 14-ik számának vezércikkében.²⁾

V. ö. Aki én velem nincsen, én ellenem vagyok. (MÁTÉ, 12, 30, LUK. 11, 23.)

Írott malaszt.

A *Pesti Hirlap* 1841-iki 28-ik és 41-ik számának vezércikkében.

Tengerre magyar!

E híres szálló íge KOSSUTH LAJOSTÓL származik, de eredeti alakja nem ez volt s egyik bizonyító példája annak, hogy a szájrul szájra járó idézeteket a

¹⁾ T. i. a kor követelményeinek.

²⁾ A *vezércikk* szó KOSSUTH alkotása, a német *Leitartikel* nyomán. És ezt adta címül a *Pesti Hirlap* élén megjelent cikkeiyeinek. GRÓF SZÉCHENYI ISTVAN a *Kelet Népe*ben kissé csipős megjegyzéseket tesz e szóra, mire KOSSUTH válaszol a *Felelet* 179-ik lapján.

közönség szereti átalakítani, főképpen pedig megrövidíteni és csattanóssá tenni. Keletkezett KOSSUTH LAJOS-nak a *Hetilap* 1846-iki 8-ik számában megjelent

*Kossuth
Lajos.*

Tengerhez magyar! el a tengerhez!

című vezércikkéből, melyben KOSSUTH Fiuméba való utazását írja le s arra buzdítja az országot, hogy építsen vasutat a magyar kikötővárosig. Változott az íge jelentése is. Akkor nagy közgazdaságpolitikai fontossága volt; ma már csak a tengerézpályára buzdítják vele az ifjúságot, vagy tréfásan alkalmazzák.

A cikk bevezetésében ez van: «És ide kellene mennie az elfásult korban minden magyarnak, mert az út erre vizs tengerpartunkhoz! melyen a ki megáll, s a magyar tenger tükrére lenéz, ha magyar és hazafi, lehetetlen, hogy erős cselekvési akaratra ne feszüljön szívében minden érverés. Neked pedig, ó kor! hideg önzésben lelkileg elmállott törpe fajodnak nemzedékével, tenéked, ó kor! lelkesítőre szűkséged van. Tengerhez magyar! homokod porából, s fekete sarad ragadalmiból. Tengerhez magyar! melynek viharában, a brit költőnek érc szava szerint, istennek képe tükrözi magát,¹⁾ melynek azur homlokára ráncot nem írtak végtelen idők, mely olyan ma is, mint minőnek látta a teremtés első hajnala;²⁾ melynek habhátán tizezer hajóhad nyomot sem hagyva hömpölyög tova,³⁾ a míg e földnek vizenyős sarában nyomot hagy hátra minden gyáva nyúl.» A cikk vége: «Nekünk Fiuméhez vasut kell! e határzatban hazánk jövődjének egyik kulcsa rejlik, és ha e nemzet minket el nem hágy, a vasut meg lesz, s benne egy olyan mű leend alkotva, melyhez hasonlót e büszke világ nem sokat mutat mely a magyar névnek dicsőséget vivand ki, minőről eddig alig álmodánk. Magyar és hazafi, ki a Luiza-utat látta s a magyar tenger szemléletén keble felmelegült, érezni fogja a

¹⁾ BYRON, *Childe Harold's Pilgrimage*, IV. ének. 183. versszak.

²⁾ U. o. 182. versszak.

³⁾ U. o. 179. versszak.

Kossuth Lajos. kimondhatatlan érdeket, mely ez ügghöz csatolva van s nem fogja tőlünk megvonni pártfogását. Tengerhez magyar! el a tengerhez!»

GRÓF DESEWFFY EMIL lapjában, a konzervatív *Budapesti Híradó*ban (szerkesztette SZENVEY JÓZSEF) VIDA KAROLY az úgynevezett *Devaluationalis rovat*ban azonnal kiparódiázta e cikket, «*Levegőbe magyar! el a levegőbe!*» című tréfát írva róla.

Uraim, veszélyben a haza! ¹⁾

Leborulok a nemzet nagysága előtt.

Mindkét szálló íge KOSSUTH LAJOS 1848 július 11-én mondott híres országgyűlési beszédéből való. Mindjárt a beszéd elején szökö így: «*Uraim, a hasa vességében van.*» Utalt ezután a felvidéki pánszláv izgatásokra, Horvátország pártütésére, a szerbek lázadására s hogy mindezt Ausztriából támogatják. Ennélfogva indítványozza, hatalmazzassék fel a kormány, hogy az ország hadi erejét 200,000 főre emelhesse, s hogy beszerezhesse az erre szükséges pénzt. KOSSUTH beszéde közben NYÁRY PÁL fölemelkedett helyéről és kezét mintegy esküre emelve mondá: «Megadjuk»; példáját az egész ház követte. KOSSUTH erre így szökö:

«Önök felállottak, mint egy férfiú²⁾ s én *leborulok a nemzet nagysága előtt*, s csak azt mondom: annyi energiát a kivitelben, mint a mennyi hazafiságot tapasztaltam a megajánlásban és Magyarországot a poklok kapui sem döndendik meg.»³⁾

¹⁾ *La patrie est en danger!* kiáltott egy hangon a francia törvényhozó gyűlés 1792 júliusában arra a hírrre, hogy nyolcvanezer porosz és osztrák közeledik Párizs felé.

²⁾ Bibliái kifejezés («mint egy ember»), mely előfordul a BIRÁK könyvében (20, 1. 8. 11), ESDRÁS könyvében (2, 64; 3, 1, 9; 6, 20) és NEHÉMIÁS könyvében (7, 66; 8, 1.)

³⁾ MATE (16, 18) «Te Péter vagy, én ezen kősziklán építem fel az én Anyaszentegyházamat, és a pokol kapui nem vehetnek azon diadalmat.»

Törpüljön el a minoritás!

Kossuth
Lajos.

1848 július 20-dikán a válaszfelirat tárgyalásakor HALÁSZ BOLDIZSÁR kérdésére, hogy ki áll jót a minisztériumnak arról, hogy ha Ausztriát az olasz háború bevégzésében segítjük, Ausztria irányunkban teljesíteni fogja a feltételeket, a melyeket kikötünk, KOSSUTH LAJOS pénzügyminiszter úgy felelt, hogy NYÁRY PÁL kijelentette, hogy ha a minisztériumnak az a politikája, amit a képviselőház KOSSUTHtól hallott, s ha a pénzügyminiszternek e nyilatkozata beletétetik a feliratba, akkor ő tökéletesen meg van nyugtatva. KOSSUTH örömet fejezte ki, hogy beszédével ily sikert ért el s a következő ülésre ígérte nyilatkozata formulázott szövegének előterjesztését. Most BATHYÁNY LAJOS gróf miniszterelnök emelt szót s tiltakozott KOSSUTH nyilatkozatának a feliratba való beiktatása ellen, hanem azt a ház jegyzőkönyvébe való mondotta. Másnap KOSSUTH kijelentette, hogy a mit az előtte való napon mondott, maga mondotta, a mit pedig most fog felolvasni, az az összes minisztérium formulázása. Az ellenzék erre azt követelte, hogy nyomassék ki a KOSSUTH szóbeli nyilatkozatától nagy részben eltérő formulázott szöveg, és sérelmesnek találta a kormánynak kívánóságát, mely szerint a ház azonnal nyilatkozzék az előterjesztett szöveg iránt. Ekkor KOSSUTH így szólott:

«A parlamentáris világnak szokásán túl a minisztérium többet mondott, mint kellett volna, s már most kijelentem, hogy itt a bizalomnak és bizalmatlanságnak kérdése forog fenn. Tessék már most taglalni, a mint tetszik, de én egy szó felvilágosítást többé e tárgyban nem adok, s felhivom a házat, vajon az eddigi felvilágosítások nyomán akar-e bizalmat szavazni? (A háznak igen nagy többsége feláll s e felkiáltást hangoztatja: *Akarunk!* Zaj és felkiáltások a bal oldalon: *Nem ez a kérdés! Ez nincs a maga rendjén!*)

Kossuth Lajos. Nem óhajtottam, nem akartam provokálni ezt a scenát; de midőn a loyaltást nem tekintik, hanem azt mondják, hogy a minisztérium el akarja vágni a ház szabad akaratanak nyilatkozatát, erre azt feleltem: **törpüljön el az olyan minoritás**, mely így violentálni akarja a dolgokat. (*Zaj, ingerültség.*)»

Hosszú rabszolgaság nem szül hősoket.

KOSSUTH LAJOS 1848 szeptember 24-én Cegléden honvédeket toborzott, de csak kevesen gyűltek a zászló alá. Ekkor négyszemközt mondta e szavakat, de a sujtó íge rögtön szétterjedt s legott nyolcszáz honvéd állott készen Cegléden. KOSSUTH pedig a képviselőház szeptember 27-iki ülésén bejelentette, hogy Ceglédről, Körösről és Kecskemétről tizenkétezer honvéd jó. (RAKOSI VIKTOR közlése.)

The un-named demigods

(a névtelen félistenek)

elnevezéssel KOSSUTH legelőször 1852 november 12-én Birminghamban tartott nagy angol beszédében dicsőítette a honvédeket. HELFY IGNÁC *Kossuth Lajos iratai* IV. kötetében (236. l.) egy jegyzetben ismerteti e beszédet, mely a hallgatóság előtt elsőben is az ellen tiltakozott, hogy a szabadságharc csak egy Kossuthtól fanatizált párt küzdelme volt. Aztán így folyik tovább:

«Az események folyama megmutatta, hogy annak a pártnak nemzet a neve, még pedig bajnok nemzet; de azért csak folyt a hiresztelés, hogy énáltalam van inspirálva. Hiszen talán nem dicsőségtelen dolognak lehetne mondani, ha valaki egy ily nemzetet ily fokig lenne képes lelkesíteni; de én nem fogadhatom el e dicséretet. Nem én inspiráltam a magyar népet, hanem a magyar nép inspirált engemet. Mindaz, amit valaha gondoltam és gondolok, mindaz, amit valaha éreztem és érzek, csak egy gyöngé lüktetése azon

szívnek, mely az én népem kebelében dobog. A harcok dicsőségét a vezérek rovására metszi a történelem, az övék a halhatatlanság babérja; pedig ők, midőn a veszélylyel szembe szállanak, tudják, hogy, éljenek vagy haljanak, nevök élni fog a nép ajkain. Mennyivel tisztább az a fény, mely a nép fiai ezreinek képét köríti, a kik tudják, hogy a hol elesnek, ismeretlenül fogják haláluk álmát aludni s nevök nem szolgáland dicsdallamokra alanyul és mégis nyugodtan, a «Hazádnak rendületlenül»-t hangoztatva mentek az ágyuütegek halált és pusztítást szóró keresztüzén keresztül a győzelemre, s a kik elesetek, e kiáltással estek el: «éljen a haza!» Ekként küzdöttek a hazáért és szabadságért s ezrenként ekkép haltak meg a mi *névtelen félisteneink.*»

Kossuth
Lajos.

A *Daily News* 1894 március 31-iki számában egy névtelen jelenvolt így írja le ez, Angliában is ösmert szálló íge keletkezését:

«*Describing the heroic struggles and the countless deaths of the Hungarian soldiers on the battle-field, he once electrified an English audience by suddenly pausing, and then, as if to pass away from a subject which needed few words more, simply adding — «and so they died in thousands — the un-named demigods».*»

E szálló íge «*névtelen hősök*» változata magától KOSSUTHÓL való. A váci honvédemléknek 1868 július 19-én volt leleplezése alkalmából Degré Alajoshoz intézett levelében írta először. E címet viseli Erkel Ferenc 1880-ban Budapesten színre került operája, melynek szövegét TÓTH EDE írta. Mind ennek keletkezésére hathatott BÁRÓ EÖTVÖS JÓZSEF «*névtelen vitézek*» kifejezése (*A karthausi*, 1838—1840; III. r. XXXVII. f.)

Erdély jobb keze Magyarországnak.

Amaz 1885 április 12-én Turinban kelt telegrammból ered, melylyel KOSSUTH LAJOS az Emke Kolozsvárott tartott alakuló közgyűlését üdvözölte:

«*Erdély jobb keze hazánknak, minden talpalatnyi térrrel, mit ott a magyarság elveszít, hazánk ezer éves ma-*

gyar állami jellegének biztonsága csorbul. Hazafiui irányban ellensúlyozni a magyarelles állambomlasztó bujtogatást, feltartani a magyarságot, visszaszerezni az elveszett tért, fejleszteni a magyar közművelődést, oly önvédelem, melyet minden magyarnak támogatni kellene. Levélben intézkedem, hogy alapító-tagsági díjul 100 frt a közművelődési egyletnek befizetessék. Fogadják elnézéssel a hontalan magyar fillérét is.»

V. FERDINÁND királyunknak (* 1793., megkoronáztatott 1830., trónra lépett 1835., lemondott 1848., † 1875.) több, az ő gyermekded jó szívére és elmebeli korlátoltságára valló szálló ígét tulajdonítanak nálunk is, a német külföldön is. E bécsi dialektusu mondások hitelessége azonban, természetüknél fogva, ellenőrizhetetlen. Sokat emlegetik mindmáig az ő uralkodói elvét:

V. Ferdi- Kaiser zu sein wär' ja ka so a schlechtes
nánd. G'schäft, wenn nur das fatale Unterschreib'n net wär'.

[Császárnak lenni nem is volna rossz mesterség, ha az a fatális aláírogatás nem volna.]

E mondását idézi, így, a lipcei *Spamer'sche Illustrierte Weltgeschichte* is. (149. 1.)

FERDINÁNDOT magyar tanácsosai rávették, hogy az 1847-iki országgyűlést magyar trónbeszéddel nyissa meg. Közhiedelem nálunk, hogy a király, mikor METTERNICH le akarta őt beszélni erről, azt mondva, hogy a magyarok csúfolni fogják rossz szövejtését, így szólt:

Meini Ungarn wer'n mi' net auslach'n.

[Az én magyarjaim nem fognak nevetni rajtam.]

1526 óta először hallotta ekkor a nemzet királyát magyar nyelven megszólalni! Sokan sírtak örömlükben, lelkesedésükben.

És senki sem mosolygott a jóakarátú, de magyarul egy szót sem tudó fejedelem furcsa olvasásán. A néha neki tulajdonított különös szóficamodások, a melyeket mindnyájan ismerünk, de a melyeket kinyomatni nem lehet, JÓZSEF nádorra kent dolgok. A kérdéses szavak elő sem fordulnak FERDINÁND beszédében. Máskor pedig nem szót magyarul.

(Nem kell) táblabíró politika.

Pálffy
Albert.

Az 1848 március 19-én Pesten megindult *Március Tizenötödike* lap mottója, PÁLFFY ALBERTTŐL.

A lap felelős szerkesztője Pálffy Albert volt; nevének írásmódja azonban az ujságon április 6-ikától fogva már „Pálfi.” Ekkor kapták fel a régi orthographiájú nevek „demokrata” írását: Dezsőfi, Ötvös stb. Jókai Mór is ekkor tette le az ypszilont.

Forradalomban nem okos emberekre van szükség, hanem vakmerőkre.

Sükey
Károly.

SÜKEY KÁROLY (* 1824., † 1854.) mondotta a márciusi napokban Nyáry Pálnak, ki az ifjúság némely heveskedését e szavakkal róta meg: «Okos emberek ilyen nem tesznek!» (V. ö. TÓTH BÉLA, *A magyar anekdotakincs*, Budapest, III. k., 83. l.)

Flankenbewegung.

Jellacsics.

(Oldalmozdulat. HORVÁTH MIHÁLY ford.)

GRÓF JELLACSICS (Jellachich, Jellačić) JÓZSEF, a lázadó horvát bán (* 1801., † 1859.) nevezte így 1848 október 1-től 5-ig (Móron, Kisbéren, Győrön, Óváron át) véghezvitt csúfos szökését az osztrák határra. Dahlen altábornagyhoz Óvárrott, 1848 október 6-án írt levelében él e kifejezéssel:

«Működési vonalom ellenséges befolyások által veszélyeztetve kezdett lenni. Budát fölszereléseivel bevenni lehet.

tetlen volt, minthogy a magyar csapatok vakbuzgósággal küzdének az enyéim ellen. Én tehát az ellenféllel kötött három napi fegyverszünetet arra használtam fel, hogy Győr felé oldalfordulatot (*Flankenbewegung*) tegyek, hogy így biztosabb tért nyerhessek és segítséget vonhassak magamhoz.» (Egykorú fordítás.)

Windisch-Grätz. HERCEG WINDISCH-GRÄTZ ALFRÉD osztrák hadvezér (* 1787., † 1862.) szálló igéje a

mit Rebellen unterhandle ich nicht.

[Pártütőkkel¹⁾ nem alkudozom.]

Majdnem általános a hit, hogy WINDISCH-GRÄTZ e szavakkal az 1848-iki országgyűlésnek az év utolsó napján hozzá, a bicskei táborba menesztett küldöttségét utasította vissza. E küldöttségnek az volt a megbízása, hogy «az. ellenség fővezérétől fegyvernyugvást és a célzott békekötést kieszközölni iparkodjék, sőt a körülmények úgy hozván magukkal, magához ő cs. és kir. felségéhez, Ferenc Józsefhez is járuljon.» A ∞-et ÉMILE LAVELEYE is szájába adja WINDISCH-GRÄTZnek ez alkalommal, Deák Ferencről szóló tanulmányában. ROGGE szintén. Csakhogy a herceg ezt a mondást nem az országgyűlés küldöttségével, hanem IVÁNKA IMRE honvéd ezredessel és DOBAY nemzetőr-főhadnagygyal szemben

¹⁾ E könyv első kiadásában lázadóknak fordítottam. MÁRKI SÁNDOR az *Athenaeum millenniumi történelmében* (X. k. 152. l.) megjegyzi, hogy az nem egészen helyes, «Eötvös Károly», úgy mond, «helyesen jegyezte meg a képviselőházban, 1890 május 28-án, hogy a szent korona tagja csak perduellis (pártütő) és rebellis (forradalmi) lehet, de nem seditiosus (lázadó)». Noha Windisch-Grätznek bizonyynyal esze ágában sem volt ilyen közjogi megkülönböztetéseket tenni, s noha az időben a *Rebell* és a *Rebellenhund* aligha akart enyhébbet kifejezni a *seditiosus*nál, megváltoztattam e szó magyar egyértékését. De nem a soha sem járatos *forradalmi* szót használom, hanem a régi *pártütőt*, mely nem éppen *perduellis*. Ama három szó helyes fordítása ,szereintem, ez : *perduellis* : ,felségáruló', *rebellis* : ,pártütő', *seditiosus* : ,zendülő' vagy ,láazadó'.

használta. E két tiszt 1848 októberében KOSSUTH amaz, *Windisch-Grätz.*
 a pahrendorfi főtaborszálláson október 25-én kelt, PAZ-
 MÁNDY DÉNES országgyűlési elnök és CSÁNYI LÁSZLÓ
 országbiztos által is aláírott levelét vitte meg neki, mely
 az ország jogait adja elé. (V. ö. VARGYAS ENDRE:
A magyar szabadságharc története, Budapest, 1879;
 272. l.)

WINDISCH-GRÄTZ ezt a mondást már a Bécs ügyében
 nála járt frankfurtiakkal, Welckerrel és Morle ezredessel
 szemben is használta. L. BLUM, *Deutsche Revolution*, 329. l.

WINDISCH-GRÄTZ azonban az országgyűlés kül-
 döttségének is mondott egy szálló ígét. Ez az

unbedingte Unterwerfung.

(Feltétlen alávetés. DEÁK FERENCZ fordítása.)

Ennek történetét DEÁK FERENC 1849 januárius
 4-én, Bicskén kelt jelentésében, melyet a képviselőház-
 nak januárius 13-án, Debrecenben tartott ülésén olvas-
 tak föl, így adja elő:

«Mi . . . január 2-án dél tájban kíséretünkkel együtt
 háborítlanul ide érkeztünk, s azonnal Mailáth Antalt elkül-
 döttük, hogy minket Windischgrätz főtabornok úrnál jelentsen.
 Csakhamar értesítettünk arról, hogy a herceg főtabornok a
 küldöttségnek négy tagját elfogadja ugyan, de gróf Batthyány
 Lajost nem fogadhatja. Ezen izenetre, miután egyik társunk
 elfogadása meztagadtatott, mint országos küldöttség érdemi-
 leg ugyan nem működhattunk volna; nehogy azonban bár-
 mit elmulasztjunk a cél elérésére, s remélve azt is, hogy
 ha a herceg főtabornok bölcs kiegyenlítésre célzó küldeté-
 lünkről értesítve lesz, talán hajlandó leend az összes kül-
 döttséggel érintkezésbe bocsátkozni, mi négyen, ugymint
 Mailáth György, Lonovics József, Mailáth Antal és Deák
 Ferenc, a herceg főtabornok előtt megjelentünk. Mailáth
 György, ország bírása, előadá, hogy mi a magyar országgyű-
 lésnek küldöttei vagyunk s erre a herceg főtabornok azon-
 nal azt felelte, hogy ő a magyar országgyűlést el nem

Windisch-Grätz. ismeri, minthogy azt ő felsége feloszlatta. Elmondá mégis az ország bírása béke kiegyenlítésre célzó kiküldetésünket, de a herceg főtabornok határozottan azt válaszolá: hogy azok után, mik az országban történtek, sem fegyvernyugvásról, sem bármi egyéb egyezkedésről szó sem lehet, hanem egyedül csak feltétlen alávetésről (*unbedingte Unterwerfung*). Ő az országot fegyverrel fogja elfoglalni, katonai kormányt hozand be, s majd akkor ő felsége fogja elhatározni a jövőre teendőket. Most azonban ő felségéhez sem bocsát minket, mert őtet ő felsége teljhatalommal ruházta fel, s ő felsége sem adna egyéb feleletet. Ő tehát tanácsolja, hogy *feltétlen alávetéssel* igyekezzünk kegyelmet nyerni ő felségénél. A katonaság azonnal tegye le a fegyvert s esküdjék hűséget ő felségének, az elfoglalt várak pedig haladéknélkül adassanak által stb. (V. ö. KÖNYI MANÓ: *Deák Ferenc beszédei*, Budapest, 1886; II. k. 173. l.)

CSENGERY ANTAL, Deák Ferenc elbeszélése után, így írta le e jelenetet (*Budapesti Szemle*, 1878, nov.—dec.) Deákot első személyben beszéltetve:

«Megjelenvén Windischgrätz előtt, Mailáth volt szónokunk. «Mint a magyar országgyűlés küldöttei jöttünk, úgymond, hercegségedhez!» — Windischgrätz indulatosan kiálta közbe, hogy magyar országgyűlés nincs, rég föloszlatta ő felsége!

Az országbíró nem jött zavarba, hanem folytatólag előadá, hogy a nemzet kész elfogadható föltételek alatt fölhagyni a védelmi harccal.

— *Unbedingte Unterwerfung!* Teljes lefegyverzés s az összes várak átadása! kiálta lakonikus rövidséggel a herceg, hozzátéven, hogy a többi ő felsége kegyelmétől függ.

— Ha küldetésünknek itt nem lenne eredménye, mondá folytatólag az országbíró, utasításunk: tovább, egyenesen ő felségéhez menni a nemzet kérésével!

Windischgrätz erre határozottsággal kijelenté, hogy ő felsége nem fogadhatja (*darf und kann nicht*, a mint mondá) a küldöttséget!

Majd kitörő szenvedélyességgel, majd udvarias hangon szólt velünk a herceg. S feltűnő volt, hogy valahányszor

szenvedélyesebb hangon beszélt, mindig Lonovics érsekre *Windisch-Grätz.* nézett, a ki e miatt igen kellemetlenül érezte magát.

Kértem végül a herceget, hogy miután eljártunk küldetésünkben, engedjen minket visszatérni küldőinkhez.

— Mehetnek egész biztonsággal! viszonzá Windischgrätz. Majd összenézvén a jelen volt tisztek egyikével s jelt vevén tőle, kiigazítá magát, hogy egy pár napig mégis csak várunk kell. «Mint parlamentairek vannak itt, ugymond; s ha utukban valamely összecsapásba keverednének és baj érné önöket, bennünket érhetne a vád vagy gyanúsítás. Tudtukra adjuk önöknek, mikor lehet biztos távozásuk. Lesz rá gond, hogy addig illő ellátásban részesüljenek.»

A hivatalos fogadás befejeztével, a küldöttség egyes tagjairól tudakozódott a herceg Mailáthtól. Engem is bemutatván az országbíró, kérdezé tőlem a herceg:

— «Ugy-e rég leköszönt a miniszterségről?» — Mikor többi társaim, felelém, mikor Batthyány is. — «De, vága közbe Windischgrätz. Batthyány még azután is miniszterelnök maradt és rendezte a fegyveres támadást.» — Azaz, jegyzém meg helyreigazítólá, Batthyányt ő felsége bízta meg új minisztérium alakításával, a mi nem sikerülvén, ő is lemondott.

Windischgrätz visszavonulván, a jelen volt törzstisztek közé vegyültünk.»

DAMJANICS (Damjanich) JÁNOS honvédtábornoknak *Damjanics.* az aradi vértanúnak (* 1804., † 1849.) tulajdonított szálló íge a

Kutyák!

megszólítás, melylyel a párttűtés leverése után a rásághoz állítólagos intézett kiáltványa kezdődik. E kiáltvány, mint velem HENTALLER LAJOS közli, soha sem jelent meg nyomtatásban. Csak azt tudni róla, a mit az *Esti Lapok* (Debrecen, 1849 februárius 22.) írt:

«Damjanics tábornok,¹⁾ mikor a bácskai táborból feljött, a rácokhoz egy saját nyelvükön szerkesztett proklamá-

¹⁾ Akkor még őrnagy volt.

ciót bocsátott ki, mely szóról-szóra így hangzik: *Kutyák!* Én elmegyek mint ellenségtek. De visszajövök, mint bosszúálló. Ha ti az alatt fel mertek támadni a magyar nemzet ellen, kiirtalak benneteket a föld színéről, s hogy magja se maradjon a rácnak, utójára magamat lövöm föbe, mint a legutolsó rácot.»

Damjanics. Utolsó leveltem, aki (a harcban) mindig elül szoktam járni.

Ezt mondta DAMJANICS 1849 október 6-án az aradi bitófák alatt, miután hét hős bajtársának vértanúhalálát végignézte. Soká hitték, hogy valóban DAMJANICSOT hagyták a kilenc mártir utolsójának. (Igy tudja még HORVÁTH MIHÁLY is *Magyarország függetlenségi harcának történetében*, III. k. 570. l.) E tévedést elsőben az a hiteles közlés oszlatta el, melyet TISZTI LAJOS adott a kivégzésről a *Honvédmennyházi Könyvében* (Pest, 1870.), főképpen a vértanúk gyóntatójának, SUJÁNSZKY EUSTÁK aradi minorita atyának adatai után. A kilencedik vértanú gróf Vécsey Károly tábornok volt. DAMJANICS JÁNOST nyolcadiknak végezték ki. Mikor a porkoláb leszállította a székérről, melyen lábatörötten ült, hogy az akasztófa alá kísérje, azt mondta; «Már azt hittem, hogy én leszek az utolsó; pedig a csatákban mindig elül szoktam járni.»

Valóság, hogy e végső útján eldobta mankóit: «Úgy sem lesz többé, rájuk szükségem», s hogy abban a pillanatban, mikor Mayer brünni bakó a nyakára tette a kötelet, németül azt mondta a hóhérnak: «Csínyján bánják a szakállammal, mert teljes világéletemben nagy gondot viseltem rá.» (SUJÁNSZKY EUSTÁK magánközlése is.)

BEM JÓZSEF honvédaltábornagy (* 1795., † 1850), kit a székelység ma is 'Bem apó' néven emleget, két szálló ígében hagyta reánk élő szavát. Mindkettőnek eredetét hős bajtársa, CZETZ JÁNOS tábornok jegyezte

föl *Bem's Feldzüge in Siebenbürgen*, Hamburg, 1850 című művében.

1849 februárius 7-én, Szászváros előtt, a bihari lovas nemzetőrség, egy gránáttól megriadva, szétszaladt s magával ragadta a futásba az egész csapatot. Bem egynéhány tiszttel és egy maroknyi vitézzel, maga maradt két ágyúja mellett. Az ellenség pedig egyre közeledett, s a csatározók már az ágyúig hatoltak, melyeket Bem semmi szín alatt nem akart veszendőben hagyni. «Ekkor történt», írja CZETZ JÁNOS (193. l.) «hogy a tábornok lovagostorával végigvágott egy ellenséges csatározó arcán és reá kiáltott:

Canaille, meine Kanonen will ich haben!»

Bem.

(Igen elterjedt változata: *Canaille, das sind meine Kanonen*: Marosvásárhelyi szobra (készítette Huszár Adolf, leleplezték 1880 október 17-én) a történelmi lovagostorral a kezében ábrázolja a hőst és SZÁSZ KÁROLY ez alkalomra írott ódájának hetedik szakaszában előfordul a szálló íge: *Canaille, ez az én ágyúm itt!»*

A csatározók egyike erre ellőtte a tábornok jobb kezének középső ujját, s Bemnek el kellett hagynia ágyúit. Roncsolt ujját még az nap levágta az orvos, s Bem másnap, februárius 8-án, Piski falvában seblázban feküdt. Ekkor kapta meg báró Kemény Farkas alezredes jelentését a piski hídtól, hogy a nagyszámú ellenséggel szemben aligha állhatja meg helyét. Bem ekkor magához hívatta CZETZ alezredest, s felmutatva neki Kemény jelentését, így szólt: «*Gehen Sie und machen Sie, wass Sie können*;

die Brücke verloren, Siebenbürgen verloren.»

[Menjen és tegye meg, amit tehet; ha a híd elveszett, Erdély is elveszett.]

La Hongrie vaincue est aux pieds de Votre Majesté. *Paskjevics.*

(A legyőzött Magyarország felséged lábánál hever.)

Így jelentette volna PASKJEVICS TEODOROVICS IVÁN erivani gróf, varsói herceg (* 1782., † 1856.) az osz-

trákok segítségére jött orosz hadak fővezére MIKLÓS cárnak a világosi fegyverletételt (1849 augusztus 13.) Szent-Pétervárra küldött sürgönyében. Legtöbb történetírónk hitelesnek tartja e dolgot. Az orosz forrásokban és egykorú orosz hivatalos lapban nem találtam nyomát.

ROGGE (*Österreich von Világos bis zur Gegenwart*, Lipcse, 1872—73; I. k. 140. l.) szintén közli és megjegyzi, hogy Haynau elkeseredésében ezzel a nyilatkozattal felelt PASKJEVICS sürgönyére: «*Die österreichische Armee jubelt über die durch Sie in sechs Schlachten bewirkte Vernichtung des Feindes.*»

1849.

Brescia hiénája.

HAYNAU (JULIUS VON, IX. VILMOS hesseni landgraf, későbbi választófejedelem és RITTER REBEKA fattyúgyermeke, osztrák tábornaszernagy * 1786., † 1853.) mellékeve. 1849 áprilisában tett rá szert, mikor a legyőzött Brescia férfiai botoztatta, nőit vesszőztette, július 9-én pedig kilenc polgárt fölakasztatott¹⁾ az áprilisi fölkelés miatt.

Az öreg MARCO ANTONIO CANINI, a risorgimento ismeretes alakja, mondotta nekem, hogy HAYNAUT az olaszok nevezték el így; és pedig az *'iena'* egy kissé önkényes anagramma a *'Haynau'* névből, melynek németes ejtése *'Heinau'*-nak hallatszik az olasz fülben. A ∞ azonban csak 1850-ben terjedt világgá, és pedig az angol sajtó révén. HAYNAU Londonban járva, meg akarta nézni a Barclay és Perkins-féle híres serfőzőházat. Mikor azonban a munkások meghallották, hogy a nők vesszőztetője jár ott, reá rohantak, szembe köpték, megverték és hosszú bajuszát kitépdesték; HAYNAU alig kerül ki élve a kezök közül, ha a rendőrség óltalma alatt nem menekszik egy water-closetbe, onnan pedig a

¹⁾ Adatok és irodalom: GIOVANNI DE CASTRO: *I processi di Mantova*, Milano, 1893; 30—41. l.

szomszéd ház födelén át bátorságos helyre. «Hiába panaszkodott a kormánynak», írja KOSSUTH LAJOS *Iratai* IV. kötetében (360. l.) «azt kapta feleletül, hogy menjen bíróhoz; nem merete tenni, mert megmondták neki, hogy nincs olyan hatalom a világon, amely oly tizenkét angol polgárt tudna találni, akik, mint esküdtszék, azokra a becsületes érzelmű gyármunkásokra a bűnöst kimondanák. A keserves elpáholtatás rajta szaradt.» Ezt az ügyet akkor az angol sajtó sokáig tárgyalta s a vezércikkekben mindig csak ∞ volt a HAYNAU neve. Magyarországi vérengzéseit is a fejére olvasták. A Bowstreet énekes kávéházaiban ez időtájt *Haynau at the Judge and Jury Society* című bohóságot adtak elő.

WURZBACH (*Biografisches Lexikon*) 1862-ben, HAYNAUT melegen védve, azt írja, hogy a gyűlölködők *Blutrichter von Arad* melléknévvel is illették a ∞ mellett. Ugyanitt jegyzi föl, amit RADETZKY mondott HAYNAU hirtelen elmozdítása után: «Haynau olyan, mint a borotva; mihelyt elvégezte a dolgát, tokba kell tenni.»

Gesammt-Monarchie.

1849.

(Az összes monarchia. 1849-iki hivatalos fordítás.)

Magyarországot beléolvasztani egy nagy, egy-séges osztrák monarchiába, háromszázados törekvés, de a ∞ ebben a határozott formában csak az 1849 március 4-iki olmützi manifesztumban tűnik föl először:

«A december 2-iki manifestumban azon reményt fejeztük ki, hogy nekünk Isten segedelmével és a népek beleegyezésével sikerülend a Monarchia minden tartományait és nemzeteit egy nagy álladalmi testté egyesíthetni. Ezen szavak örvendetes visszhangra találtak mindenütt egész széles birodalmunkban; mert régóta érzett és most általános öntudatra érlelt szükségét fejeznek ki. Az összes Monarchia (*Gesammt-Monarchie*) ujjaszületésében s annak alkotórészei szorosabb összeolvadásában találja a szép józan értelme a feldúlt rend és eltűnt jóllét visszatérésének első feltételét, valamint egy áldott és dicső

jövőnek legbizonyosb biztosítékát. [A befejezés:] Nagy munka, de sikerülend egyesült erőknek.» (V. ö. *viribus unitis.*)

Az egységes osztrák monarchia gondolatát egész nyíltan pengették már KOLLONICH LIPÓT korában is némely publicisták; így OLDENBURGER, ki 1675-ben kiadott füzetében azt sürgeti, hogy a dunamelléki főhercegségeket, Csehországot és Magyarországot egyesíteni kell; még határozottabban vallja ezt az 1681-iki *Österreich über Alles, wenn es nur will* című füzet, melynek szerzője alkalmasint HÖRNECK (MARCALI HENRIK közlése).

1850—59.

Bach-huszárok.

Így nevezték báró Bach Sándor minisztériumának idejében, az úgynevezett Bach-korszakban, mely nálunk Haynau katonai uralma után, 1850 júliusában kezdődött és 1859-ig tartott, a magyaros egyenruhába bujtatott német és cseh cs. k. bezirkereket. Ez az uniformis zsinóros atilla volt (de csak elül hányták ki sujtással, hátul nem) és görbe kard, prêmes kalpag járt vele. E nevetséges öltözet mását ma is látni boszniai hivatalnokokon. GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN az *Ein Blick* 89-ik lapján említi a *«pittoresque Bach-Huszáren»*-t és csillag alatt megjegyzi, hogy a *«legmagasabb»* urak is csak így hívják őket. KECSKEMÉTHY AURÉL (*Gróf Széchenyi István utolsó évei és halála*, 2-ik kiadás, 78. l. a ∞ szálló ígét a *Blick*ből eredőnek mondja: «Némely kitételei (mint a Bach-huszárok) közhasználatba mentek át.» Ennek azonban ellene mond a *Blick* adata; a ∞ már járta, mikor ez a könyv megjelent.

1861?

Muszkavezető.

Azok a cs. k. kormánybiztosok, akiket 1849-ben az osztrák császár a magyarok közül azért nevezett ki, hogy a hazánkba betörő orosz hadaknak tanácsal, útbaigazítással és a magyar viszonyokat illető felvilágosításokkal szolgáljanak. A ∞ elnevezést az

egykorú hirlapokban nem sikerült megtalálnom. Bizony-nyal igaza van THALLÓCZY LAJOSnak, ki azt írja nekem, hogy a ∞ 1861-ben kapott fel a „*meghalt*”-tal egyetemben. A *Bolond Miska* 1861-iki folyamában nem egyszer fordul elő; de nem merem állítani, hogy itt volna a szálló íge eredete.

GYULAI PÁL mondja nekem, hogy az orosz invázió idejében ez a kifejezés nem járta, mert hiszen magyar részen még nem is tudták, hogy kicsodák a kormánybiztosok. A ∞ az ötvenes években keletkezett, de a sajtóviszonyoknál fogva természetes, hogy csak 1861-ben nyomtathatták ki először. VADNAY KÁROLY ellenben azt közli velem, hogy ő 1849-ben gyakran hallotta a ∞ szót, és pedig az illető hazaárulók nevével kapcsolatban.

Áldás hazánkra.

Ghyczy
Kálmán.

Az 1861-iki erőszakosan feloszlatott országgyűlést elnöke, GHYCZY KÁLMÁN (* 1808., † 1888.) augusztus 22-én e szavakkal rekesztette be: «*Áldás sseretett hazánkon.*» Ez a mondás ∞ formában azonnal szálló íge lett és példátlanul népszerűvé vált. Reá nyomtatták jegyzőkönyvecskékre, gyűjtős skatulyákra, borosüvegek vignettejére, különösen pedig levélpapirosokra. A provizórium (1861—67.) első szakában alig árultak nálunk más levélpapírost, mint ilyet.

Egy németországi kereskedőház cégnyomatnak hitte e jelszót a hozzá forduló magyar levelén; s mivel a névalírás olvashatatlan volt, válaszáat így címezte: «*Wohlgeb. Herrn Áldás Hazánkra in Miskolcz.*» Az a legnevezetesebb, hogy ez a levél kézhez jutott. A *Bolond Miska* 1862-ben közölte ezt a furcsaságot.

Nessuno.

1861.

(Senki.)

Sokat emlegették 1861-ben és céloznak rá olykor még ma is. Története az, hogy a horvát udvari dicasterium a horvát országgyűlésbe küldendő követ

választására szólította föl Fiumét 1861-ben. Az április 22-én véghezment választáson a fiumeiek beadtak 1484 szavazólapot, mely közül 1478-ra „nessuno” volt írva, 2 névre szólt, 4 pedig elveszett. A ∞ jelszót a fiumeiek akkori hazafias pártvezérei: CARINA, SGARDELLI és MATCOVICH adták ki. (Egykorú lapok és KÖRÖSI SÁNDOR közlése.)

Bartakovics Béla. **Non est unctus, non est coronatus, non est rex noster.**

[Nincs fölkenve, nincs megkoronázva, nem királyunk nekünk.]

BARTAKOVICS BÉLA egri érsek (* 1792., † 1873.) mondotta 1861-ben az osztrák császárra egy lakomán. A dolog csakhamar köztudomású lett és gróf Rechberg osztrák külügyminiszter igazolásra szólította föl az érseket. (V. ö. WALTER ROGGE: *Österreich von Világos bis zur Gegenwart*, II. k. 135. l. Körülményesebb adatokra volna szükség.)

Már HORÁNYI írta II. József császárra a magyar szent koronáról szóló művében: «*Non coronatus inter reges Hungariae locum non habet.*» Mire SCHWARTNER statisztikájában (1798.) azt jegyezte meg: «A főtisztelendő úr bizonyosan nem volt eszén, mikor ezeket írta.» (Idézi FALK MIKSA az 1867-iki *Koronázási Emlékkönyv* 16-ik lapján.)

Schmerling?
Deák?

Wir können warten.

[Mi várhatunk.]

Közhit szerint SCHMERLING (ANTON RITTER VON, * 1805., † 1893.) mondta volna, mikor 1861-ben a magyarok nem akartak képviselőket küldeni a *Reichsrath*-ba.¹⁾

¹⁾ Följegyzendőnek vélem azt a vaskos korfestő adatot, hogy ez időben vált nálunk divatossá az árnyékszékét *rajkszrát*-nak nevezni. Ez a szokás, mely a nép között is sok helyen elterjedt, még ma sem tűnt el egészen.

BÁRÓ PODMANICZKY FRIGYES *Naplótöredékeiben* (III. k. 144. l.) egy 1862 június 22-én írott feljegyzésében ezt mondja: «Egyedüli szerencsénk most az, hogy a Kaiserstadtban ki van adva a *«Wir können warten»* jelszó, s így a magyar kérdés nyugszik.»

W. L. HERTSLET (*Der Treppenwitz der Weltgeschichte*, Berlin, 1886, 3-ik kiadás; 134. l.) azonban magától SCHMERLINGTŐL tudja, hogy ezt, ugyanekkor, DEÁK FERENC mondotta.

KOSSUTH LAJOS *Irataiban* (II. k. 72. l.) olvasható GRÓF TELEKI LÁSZLÓ 1859. december 29-én kelt levele, mely Deák Ferencről azt mondja, hogy fél. «Okoskodásának veleje ez: *«mi most inkább várhatunk, mint Austria — tehát várjunk.»* KOSSUTH ugyanott a *Pesti Napló* 1859. december 6-iki számából idézi Deákra: *«Remélni mindig tudtunk, hanem e mellett magunkévá tettük a flegmatikus véralkat egyik nagy előnyét is, tanultunk — várni.»*

SCHMERLING e kifejezést később (1862 október 22-én, a büntetőörvény novellájának tárgyalásakor) használta az osztrák képviselőházban: *«Die Regierung wünscht dass das Pressgesetz ins Leben trete, weil sie eben wünscht, dass die Presse sich eines rechtmässigen Zustandes erfreue uns aus dem bisherigen Zustande der Ungewissheit heraustrete. Die Regierung auf ihrem Standpunkte könnte ruhig dieser Angelegenheit entgegensehen, das ganze Rüstzeug von Verwarnungen, Konfiskationen u. s. w. steht uns noch heute zu Gebote und wäre es uns nicht um die Sache zu thun, würden wir wahrlich kaum bei irgend einer anderen Gelegenheit ruhiger die Worte gebrauchen können: «Wir können warten.»»*

Meghalt!

1861.

1861-ben mondták azokra, akik a Bach-korszakban hivatalt viseltek, ezzel akarván kifejezni, hogy a közéletben róluk többé nem lehet szó.

E sokszor igen kegyetlen és igaztalan ítéletmondás ellen irányult TÓTH KÁLMÁN *A tizenharmadik seb* című, a *Bolond Miskában* 1861 februárius 3-án megjelent elbeszélése, melynek hőse egy honvéd, ki a szabadságharcban

tizenkét sebet kapott,¹⁾ aztán elnyomorodva, valami osztrák hivatalocskában tengődött; és 1861-ben ő reá is rámondták: ∞. «Ez volt a tizenharmadik seb és ez fájtn legjobban valamennyi közt.» Ez elbeszélésnek rendkívüli hatása volt és végét vetette a ∞ jelszóval való visszaéléseknek. Kiderítendő volna: hol, mondták először.* A felső vármegyékben tótul is járatos volt: „Smrt!” (V. ö. *De spiclionibus autem, qui non sunt, nulla quaestio fiat.*)

DEÁK FERENC, a „haza bölcse“ (* 1803., † 1876.) épp úgy, mint GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN, kevés szálló íge kútfeje. 1861 május 13-iki (első) feliratának két mondása jár szájruul szájra. Az első a felirati javaslat negyedik pontjában levő kifejezésből módosult

vessünk fátyolt a multakra,

Deák
Ferenc.

melynek eredeti alakja ez volt:

«Összegyűltünk mi is, mint a magyar nemzet képviselői, hogy alkotmányos működésünket ismét megkezdjük, s első lépésünk fájdalmas felszólalás, nem *a mult idők szenvedései* miatt, mert azokra *fátyolt vetünk*, hanem azon jogtalanságok miatt, mik most is fönnállanak, s miknek azonnali elhárítása nélkül sem alkotmányunk visszaállítását, sem általában az alkotmányosságot lehetönek nem tartjuk. (Helyeslés.)»

A képviselőház a fölirati javaslat részletes tárgyalásakor, 1861. június 8-iki ülésén a kitétel, melyből a híres szálló íge keletkezett, módosította, és pedig így: «nem a mult idők szenvedései miatt, *mikre esüttal fátyolt*

¹⁾ KOVÁCS IGNÁC székesfejevári törvényszéki bíró. E mű első kiadásában, hazug hírek révén, azt írtam róla, hogy meghalt. Holott tisztelőinek öröme ma is él, s halálának híret azzal cáfolta meg, hogy *Visszaemlékezések az 1848/9-ik évi szabadságharcra* (Székesfejevár, 1897.) című füzetben leírta a kácsi (helyesebben: kátyi) csata és a «tizenharmadik seb» történetét. A Bács-Bodrog vármegyében, Tittel közelében levő Káty falu mellett vívott s a magyarokra szomorú végü ütközet 1849 júniusában volt.

borítunk.» (V. ö. KÓNYI MANÓ: *Deák Ferenc beszédei; 1861—1866*; Budapest, 1889. III. k. 17. és 74. l.) E módosítás tárgyalására a június 7-iki ülésen kezdődött. A «*mert azokra fátyolt vetünk*» kifejezést kihagyni óhajtotta Maróthy János, Vajai Károly, Lukinics Mihály, Halász Boldizsár, Kubinyi Ferenc (azt javasolta helyette: «*mert a multak a történelem ítélőszéke elé tartoznak*»), Kalauz Pál («ez nem való, tehát ezt nem is mondhatjuk»), Lónyay Gábor («fátyolt csak akkor fogunk vetni, midőn a szenvedések, melyek még most is folynak, végképpen megszűntettek»). Hosszas, meddő vita után végre felszólalt Kazinczy Gábor: «Szerintem az, hogy «fátyolt vetünk» semmi egyéb, mint az írott nyelvbe átvitt költői kép és nem tesz egyebet, mint hogy ezuttal *mellőzzük*; de azt nem teszi, hogy *elfeledjük* a multat. Következőleg a kitétel nem mond egyebet semmit mint azt, hogy a mult szenvedéseit nem akarjuk elősorolni, éppen úgy, mint a hogy jelenleg a mostani jogtalanságokba sem akarunk részletenkint bele ereszkedni. Ha azonban valakinek mégis lenne még ellenvetése: az esetre egy alázatos módosítványom van, miáltal ezen valóban remek műnek arányai meg ne bontassanak, mely oly tacitusi egyszerűségben, oly bélyegző mélységben tünteti elő a nemzet minden sérelmeit s ez volna: «*melyekre ezuttal fátyolt vetünk.*» Ismét módosító javaslatok következtek és szavazásra csak másnap, június 8-án kerülhetett a sor. Ez alkalommal az elnök, Ghyczy Kálmán, Kazinczy Gábor módosítványát így terjesztette a ház elé: «melyekre ezuttal fátyolt *borítunk*» s ezt a többség el is fogadta. (V. ö. az országgyűlés naplóját.)

A mondást közzájón forgó alakjában először a TÓTH KÁLMÁN szerkesztette *Bolond Miska* 1861 június 16-iki számában találjuk meg mint a *No hát legyen úgy* című kép aláírását. A kép fátyol alatt lévő bitófát, bombákat, szuronyokat, láncokat, kardokat, fokesokat ábrázol.

A 'fátyolt borítani' kifejezés 'feledni' értelmében német: *den Schleier der Vergessenheit über Etwas decken.* (V. ö. SACHS-VILLATTE: *Encyklopädisches Wörterbuch*, Berlin; *éponge* mutatószó alatt *passer l'éponge sur qc.*)

Deák Ferenc. Az 1861 május 13-iki feliratból való szálló ígék, melyek a Deák-mauzoleumban márványba vannak vésve:

Kockáztathatunk mindent a hazáért, de a hazát kockáztatnunk nem szabad.

V. ö. KÖNYI MANÓ: *Deák Ferenc beszédei 1861—1866*, Budapest, 1889; III. k. 37. 1.

Jobban tudom szeretni e hazát, mint gyűlölni ellenségeinket.

«Érzem én is mindazt, mit minden magyar érez azok ellen, kik annyi életet s életörömöt, annyi boldogságot fel-dúltak a hazában. (*Zúgás.*) De érzem keblemben azon erőt is, hogy ~; s inkább elfojtom szívemben a keserűséget, semhogy oly lépésre ragadjon, mely káros lehetne a hazára.»

V. ö. KÖNYI MANÓ: *Deák Ferenc beszédei 1861—1866*, Budapest, 1899; III. k. 38. 1.

DEÁK FERENC 1861 augusztus 8-iki, második feliratából:

Ha tűrni kell, tűrni fog a nemzet, hogy megmentse az utókornak azon alkotmányos szabadságot, melyet őseitől öröklött Tűrni fog csüggedés nélkül, mint ősei tűrtek és szenvedtek, hogy megvédhessék az ország jogait; mert

a mit erő és hatalom elvesz, azt idő és kedvező szerencse ismét visszahozhatják, de a miről a nemzet, félve a szenvedésektől, önmaga lemondott, annak visszaszerzése mindig nehéz és mindig kétséges.

V. ö. KÖNYI MANÓ: *Deák Ferenc beszédei 1861—1866*. Budapest, 1889; III. k. 198. 1. E gondolat benne van DEÁK FERENCnek az 1839—40-iki országgyűlésről 1840 július 27-én Zala vármegye Karai és Rendei elé terjesztett követjelentésében is: «A mit hatalom vont meg, az ismét föléledhet; de a mit a nemzet könnyelműsége önként oda vet, vagy gyávasága elhanyagol, azt visszaszerezni ritkán lehet.»

Providenciális ember.

Deák
Ferenc.

DEÁK FERENC mondotta GRÓF ANDRÁSSY GYULÁRÓL a kiegyezés napján, 1867 februárius 17-én, midőn a Deák-párt tisztelt vezére előtt, s az üdvözlő beszédet ANDRÁSSY tartotta. DEÁK válasza, melyet SZÁSZ KÁROLY jegyzett föl, így végződött:

«Még egyet mondani ösztönöz szivem. Köszönetünket szeretném kifejezni azon barátaink iránt, a kik a főnforgott nehéz körülmények között a kiegyezés létrehozásánál mindnyájunk óhajtságait annyi önmegtagadással, buzgalommal s oly sikeresen tolmácsolták és képviselték; szeretném különösen Andrassy barátom iránt, kit igazán az isteni kegyelemtől nekünk adott *providenciális embernek* tartok; de nem mondok többet, nehogy úgy tűnjék föl, mintha én és Andrassy barátom kölcsönösen dicsérnők egymást.»

DEÁK FERENC gyakran mondotta bizalmas körben: «Ha tőlem függene, a sajtótörvénynek csak egy para-grafusa volna:

hazudni nem szabad.»

Egy régi anekdota szerint DEÁK FERENC az időben, mikor a dohányzás tilalma még járta, útközben azt kérdezte egy faluban: szabad-e ott dohányozni? mire egy paraszt azt felelte neki:

szabad, de tisztességes ember nem teszi.

Ez anekdota megvan a bécsi *Sokféle* 1833 : 13 számában, de név nélkül, s azzal a különbséggel, hogy a ~t a falu bírása — pipázva mondja.

DEÁK FERENC 1867-ben, a hatvanhetes bizottságban NYÁRY PÁLNAK aggodalmaira felelve, mondotta ezt a híres ötletét: «A magyar király ő felsége és az osztrák császár ő felsége majd csak meg fognak egyezni egymás között.»

(KOSSUTH LAJOS 1848 július 11-iki beszédében így szólt: «... június utolsó napjaiban lehullott egyszerre a fátyol, s a bécsi minisztérium jónak látta az ausztriai császár nevében megizenni a magyar király minisztériumának, hogy ha minden áron meg nem alkuszik a horvátokkal, fel fogja mondani ellenünkben a neutralitást. Ezzel az ausztriai császár a magyar királynak hadat izent.»)

*Kazinczy
Gábor.*

KAZINCZY GÁBOR (* 1818., † 1864.) a képviselőház 1861 május 27-iki ülésén tartott beszédében alkotta meg e szálló ígét:

a lojalitás rongyos köpönyege.

Ugyanekkor élt e kifejezéssel:

az eszmék magaslatára emelkedni.

A haza bölcse.

DEÁK FERENC e történeti nevezetességű jelzőjének szerzőjét nem ismerjük. Bizonyos, hogy 1861-ben még nem volt meg ez alakja, mert JÓKAI MÓR gróf Teleki László halálára írott nekrolójában (*Vasárnapi Ujság*, 1861 máj. 12. 19. sz.) ezt a kifejezést használja: «A hon első bölcse.» A ∞ legrégebb nyomát ugyancsak a *Vasárnapi Ujság*ban, DEÁK FERENCnek egy 1854-iki életrajzában (43. sz.) találom: «Hazánk legnagyobb bölcse.» Vajon ez a, nyilván TÓTH LÓRINC¹⁾ tollából kikerül frázis lenne e szálló íge forrása? Ismétlem, hogy ez a két kifejezés okvetetlenül régebb a ∞-nél, mert arra nincsen példa, hogy valamely immár közkeletűvé lett rövid, csattanós szálló íge bővüljön és laposodjék. EÖTVÖS KÁROLY (*Utazás a Balaton körül*, Egyetértés, 1899, 254. sz.) azt írja, hogy Deák Ferencet

¹⁾ Ő írja DEÁK-ról már az *Ujabbkori Ismeretek Tárában* (1850; II. k. 336. l.) „a legbölcsebb magyar.“

BIZAY MIHÁLY¹⁾ a „nemzet bárója” nevezte el ∞ -nek.
 «Azelőtt csak „Zala bölcse” volt a neve.»

A fehér lap.

Somssich
Pál.

A Horvátországnak nyújtandó „fehér lapot”, melyről a kiegyezés idejében annyiszor volt szó, mindenki, aki csak írt róla, DEÁK FERENCNEK tulajdonította. Pedig e kifejezést a horvátokra vonatkoztatva, ha nem is egészen úgy, a mint közkeletűvé lett, SOMSSICH PÁL (* 1811., † 1886.) használta először, s DEÁKTÓL soha sem hallottuk. SOMSSICH 1861 május 18-án a képviselőház «általános élénk tetszése, éljenzése és tapsa» közepett (lásd a *Gyorsirói Napló* 185-ik lapját) ezeket mondotta:

«És én a véleményben vagyok, hogy Horvátországgal újból egyezkedni fogunk, mindig föntartván számukra alkotmányunkban egy *tiszta lapot*, de soha az erőszakolás vagy szemrehányás terére nem lépendünk.»

Az eszmét, hogy Horvátország iránt Magyarország nem akar erőszakkal eljárni, bőven fejtegette DEÁK FERENC *Zágrábmegye körlevele és az egyesülés* címen a *Pesti Napló* 1861 március 24-iki számában, tehát SOMSSICH PÁL beszéde előtt s alkalmasint innen eredt a hit, hogy a ∞ tőle való. — A „fehér lap” kifejezés az olasz „*charta bianca*” fordítása. (*Charta bianca, blanca*: „Tiszta pappiros, mellyen valaminek írott neve és petsétje vagyon, a’ végre, hogy arra

¹⁾ Ez volt az igazi neve; nem mint sokan hitték: Popovics. Békésmegyei cincár családból született, 1800 körül. Az sem igaz, hogy borbélylegény volt; atyja, tehetős kalmár, kereskedőnek szánta; az igen csinos és kalandos kedvű legény azonban más életpályát választott: ingyenélő lett. Fiatalságában afféle Casanova-életet élt, vénségére pedig jókedvű földesurak tányérnyalója volt. Egy szóval megmutatta, hogy Magyarországon a semmittevés jövedelmező foglalkozás. 1888-ban halt meg, mint igen jómódú ember. A bíróság úgy ragadt rá, hogy nevét B. Zaynak írta, a pont az igen csöpp *i* levén. Különben Balaton-Füred eleven reklámja volt; vagy negyven nyarat töltött ezen a fürdőn a tulajdonos Benedek-rend költségén.

az ötlet kötelező írás reáírassék. PÁPAI PÁRIZ.) A franciában: *„donner carte blanche: plein pouvoir.“*

Gróf Andrássy Gyula. Gróf ANDRÁSSY GYULA (* 1823., † 1891.) igen számos magyar és német szálló íge megalkotója. Több mondása a német külföldön is *„geflogeltes Wort.“*

Mindent megkaptunk, amit akartunk.

Gróf ANDRÁSSY 1867 június 21-én a képviselőházban felsorolva mindazokat a sikereket, amelyeket az ország elért, így szólt: *«Uraim, az országnak mindesen kívánatai teljesülnek.»* (V. ö. LEDERER BÉLA id. műv. I. k. 248 l.) Az ellenzék felkapta e büszke szót s fegyvert kovácsolt belőle ANDRÁSSY ellen. Dicsekvésnek vette. A gyakori idézés e mondást annyira elferdítette, hogy midőn TISZA KÁLMÁN és SIMONYI ERNŐ 1870 március 9-én ismét előhozakodtak a hibás idézettel, ANDRÁSSY igen határozottan tiltakozott ellene:

«Én ezt soha sem mondtam. Itt a Napló, szívesen átadom a képviselő úrnak, méltóztassék felolvasni. Én 1867-ben a következő szavakat mondtam: «... (felolvasta a mondotakat)...». Kérem, teljesültek-e az országnak ezen kívánságai? Igen-e vagy nem? És méltóztassanak megengedni, hogy elmondjam: ha én három évig engedtem azt, hogy az ellenzék lapjai és szónokai ezen rágódjanak, ennek csak az lehetett az oka, mert azt hívéim, hogy oly passzív téren állanak, hol az ily táplálékra szükség van.» (V. ö. LEDERER id. műv. II. k. 200. l.) PÁPAI PÁRIZ szótárában: *Copia est quae volumus*: „Minden meg-vagyon a' mit kívántunk.“

Politik von Fall zu Fall.

(Esetről esetre való politika.¹⁾)

E rendszerint Gróf ANDRÁSSY Gyulának tulajdonított szálló íge az 1872-iki berlini memorandumnak

¹⁾ Van egy tréfás francia fordítása: *„la politique de chute en chute“* (a bukásról bukásra való politika'), melyet, nem tudom: jogosan-e, Gróf ZICHY FERENCnek szokás tulajdonítani.

forma és értelem dolgában egyaránt ferde magyarázatából ered. GRÓF ANDRÁSSY GYULA soha sem vallotta diplomáciai elvének a ∞ -t, mint azt a német sajtó ráfogta, s az 'esetről esetre' igaz mivoltáról a következő felvilágosítást adta a magyar delegáció 1878 december 14-iki ülésén:

Gróf
Andrássy
Gyula.

«Mi volt a berlini memorandum? Szalonikiban a török lakosság fanatikus része a francia és német konzult megátmadván, legyilkolta. Ez eset egész Európában nagy visszahatást keltett. Egy találkozásnál Berlinben, hol az orosz fejedelem és minisztere keresztülutaztak, arról volt szó, mit kelljen tenni, hogy ily esetek ne ismétlődjenek. Oroszország . . . ez időben igen messze menő intézkedéseket hozott javaslatba, a török kormánytól tényleges garanciákat követelt és általában nézetei az első impresszió nyomása alatt sokkal messzebb mentek, hogy sem azokat az osztrák-magyar kormány elfogadhatta volna. Tehát visszautasította azokat s e visszautasítás eredményeképp jött létre az úgynevezett berlini memorandum, melynek lényege az, hogy ne a három hatalom egymás közt alkosson ilyen messzemenő intézkedéseket, a melyek következése talán épen az lenne, a mit ki akartunk kerülni, t. i. a vérengzések ismétlődése, hanem *esetről esetre* egyezzenek meg a többi aláíró hatalommal arra nézve, a mit tenni kell. A három hatalom közt szándékolta radikális elhatározások helyett tehát így jött létre az elv, hogy *esetről esetre* az összes európai hatalmak fognak a követendő eljárásban megállapodni.»

Nem az összefüggés, de a szó szerint való hasonlóság miatt emlitem itt a DEÁK FERENC 1861-iki *esetenkint*-jét, melyet a 'haza bölcsének' gyakran a szemére lobbantottak 1867 után, mert ez az *esetenkint* a personalis unio proklamálása volt. Nálunk nem szálló íge, de Ausztriában az.

WALTER ROCGE említi (*Oesterreich von Világos bis zur Gegenwart*, Leipzig und Wien, 1872—73; II. k. 271. l.) a DEÁK FERENC 1861-iki föliratában előforduló «híres tételt» (*berühmter Satz*). hogy Magyarország és az örökös tartományok csak «esetenkint» tárgyalhatnak («*dass Ungarn und die Erblande nur «von Fall zu Fall» verhandeln könnten.*») DEÁK 1861-iki második

Gróf Andrassy Gyula. fölirotában ez a mondat így van meg: «És a mennyiben a két egymástól független kormányzatnak egymással érintkezése, különösen a törvényhozás elé tartozó tárgyakra nézve netalán elegendő nem volna, készek vagyunk mi, a mint első feliratunkban ¹⁾ is kijelentettük, az örökös tartományok alkotmányos népével, mint önálló szabad ország, függetlenségünk megóvása mellett, esetenként szabadon és nyílt őszinteséggel érintkezni. Ily módon minden egyes esetben sokkal könnyebb leend tisztába hozni a közös viszonyokat, mint egy közös birodalmi tanács által» stb. (Lásd KÖNYI MANÓ: *Deák Ferenc beszédei*, III. k. 172. l.)

Ismeretes anekdota, hogy az 'esetenként'-ből sajtóhiba révén 'esténként' lett. DEÁK maga vette észre a mulatságos botlást a felirat revíziójában.

Politik der gebundenen Marschroute.

(A kötött útlevel politikája.)

«*Nicht als eine Politik der freien Hand* (a milyen a SCHLEINITZ porosz miniszteré volt), *sondern als eine ∞*», így karakterizálta GRÓF ANDRÁSSY az ő külügyi politikáját 1872 szeptember 24-én az osztrák delegáció költségvetési bizottságában.

Igérni nehéz, megtartani könnyű.

E mondas eredetéről többféle változat kering. Legelterjedtebb az, melyet SZÓTS PÁL felvett *Andrassy-Adamák* című gyűjteményébe (Budapest, 1890; 77. l.).

Egy ízben egy magas katonai méltóság, uralkodónk egyik rokona, arra akarta rávenni Andrásst, hogy oly rendszabályt támogasson, melyről tudta, hogy a gróf hátrányosnak tartja. Andrassy következetesen és állhatatosan megtagadta közreműködését, mire a katonai méltóság ingerülten tört ki:

— Ha nem is akarja megtenni, legalább igérje meg, mint mások.

¹⁾ «De csak mint önálló független szabad ország akarunk velők, mint önálló független szabad országokkal érintkezni.» (Lásd KÖNYI MANÓ: *Deák Ferenc beszédei*, III. k. 24. l.)

Az ingerült, de egyáltalán nem megtisztelő felszólításra Andrássy megszokott flegmával csak annyit válaszolt: — Igérni nehéz, megtartani könnyű.

Gróf
Andrássy
Gyula.

KÖNYI MANÓ közlése szerint ez a dolog a királylyal történt. A király egyszer kérte valamire ANDRÁSSYt, de a gróf tagadólag felelt. «Hát olyan nehezére esik önnek nekem valamit megígérni?» szólt a király. Ekkor mondta ANDRÁSSY: ∞. (V. ö. JULIUS CAESAR Metellushoz intézett ígését: «Könnyebb nekem ezt megtenni, mint mondani.»)

Boszniát egy bandával és egy század huszárral fogjuk megszállani.

Midőn 1878 augusztusában a Boszniát megszálló osztrák-magyar sereg váratlan ellentállásra talált és vereségeket szenvedett, a hazai és bécsi ellenzéki sajtó GRÓF ANDRÁSSY GYULÁT okozta a török tartományba küldött hadi erő elégtelenségeért, szájába adván azt a mondást, hogy ∞. Pedig ANDRÁSSY ilyesmit soha sem mondott; és tiltakozott is ellene a magyar delegáció 1882 november 15-iki ülésén, mikor SZILÁGYI DEZSÓ, reá olvasva e koholmányt, gyöngé katonának és gyöngé politikusnak úgykezelt föltüntetni őt.

Közlik velem, hogy e dolog kútforrása BÁRÓ PHILIPPOVICH JÓZSEFNÉ, a boszniai megszálló sereg fővezérének felesége volna, ki az augusztusi események idején Karlsbadban volt és férje miatt aggódva, ETIENNEnek, a *Neue Freie Presse* főszerkesztőjének, azt mondta, hogy mindennek oka ANDRÁSSY, ki elkönnyelműsködté a dolgot, s kevés hadi erőt indított Boszniába, mert az hitte, hogy ∞. ETIENNE aztán sietett ezt megírni a *Neue Freie Presse*-be, és mint ANDRÁSSY nyilatkozatát tüntette föl.

Bizalmam az ősi erénybe(n).

I. FERENC JÓZSEF (* 1830., megkoronáztatott 1867.) magyar király jelmondata, mely először a koronázási emlékpénzeken jelent meg így: *Bizalmam az ősi*

I. Ferenc *erénybe'* (a deák veretűeken: *Virtuti confido'*) Kutatásaim eredménye az, hogy LÓNYAY MENYHÉRT pénzügyminiszter ajánlotta a fejedelemnek. A magyar ezüstforintosokon és az új koronásokon a jelmondat *Bizalmam az ősi erényben*, változata olvasható; a király azonban mindig így mondja és írja (például a szegedi Segítség-albumban) *erénybe'*.

A császár már 1866 december 20-án, mikor Budáról Bécsbe ment, így nyilatkozott Majláth György kancellárhoz intézett legfelsőbb kéziratában: «Bizalommal eltelve jöttem és nagyobb bizalommal s azon reményben, hogy nem sokára vissza fogok térni, távozom.» 1867. június 6-án pedig, a koronázási hitlevél átadásakor: «Bizalommal fordultunk a nemzethez, midőn felhívtuk a helyzet nehézségéből fejlődött akadályok elhárítására.»

A jelmondat eredete kétség nélkül MÁRIA TERÉZIA 1741 szeptember 11-iki, a *vitam et sanguinem'*-et felidézett beszédének e mondatában van meg: «*Derelictæ ab omnibus, non est, quo confugiamus, quam ad fidelitatem, ad arma, et priscam virtutem Hungarorum, in quibus fiduciam omnem reponimus.* (A bécsi állami levéltárban levő eredeti fogalmazványból.)

[Mindenekről elhagyatva, nincsen más hova folyamodnunk, mint a magyarok hűségéhez, fegyveréhez és ősi erényéhez, melyekbe minden bizalmunkat vetjük.]

A képviselőház pénzügyi bizottságának 1892 október 12-iki ülésén GAAL JENŐ és SZÉLL KALMÁN, az új ezüst koronások élére verendő ∞-ről levén szó, azt kívánták, hogy a pénzügyminiszter térjen vissza a jelmondat 1867-iki, eredeti formájához, vagyis legyen az utolsó szó *erénybe'* és nem *erényben'*. Támogatták e kívánságukat azzal is, hogy VÖRÖSMARTY MIHÁLY, e mondat szerzője, *erénybe'*-t írt. Előtte teljesen új dolog levén, hogy a ∞ Vörösmarty-idézet, GAAL JENŐ képviselő úrhoz fordultam, a hely után kérdezősködve. GAAL úr szíves válaszában azt a felvilágosítást adta nekem, hogy ő is, SZÉLL KALMÁN is, csak arra emlékszik, hogy a mondat VÖRÖSMARTYtól származik; a helyet azonban egyikök sem tudná megjelölni. E dologban kétségtelenül tévedés van. A ∞-t VÖRÖSMARTYban sem magam nem tudom fölfedezni, sem a költőt alaposan ismerő

tanácsadóim, kiket megkérdeztem. A mondat ugyan hexameter-töredéknek látszik, de ez alkalmasint csak pusztá véletlen. I. Ferenc József.

Az az egy bizonyos, hogy az *erénybe* (. . . *ben* helyett) határozottan rossz. LEHR ALBERT írja nekem: «Bizalmam van hozzá, benne, iránta, de soha *bele*. Sőt még úgy sem állana meg, ha a mondás csonkaságát a *vetem* igével próbálnók kiépíteni, mert akkor *bizalmam* objectummá lenne s nem kerülne ki helyes értelem. Egyébiránt a régiségben a *vet* igével is jobbra a *benragos* határozó jár, noha latinizmus (*spem ponere in aliquo*). ARANYnál is: «Veti reménységét flu gyermekében» (*Buda Halála*).

Az *erény* szót BARÓTI SZABÓ DÁVID alkotta 1792-ben. (V. ö. *Nyelvőr*, XXVI. 305. l.)

BERNARDO BALDI 1583-iki magyar szótárában *erény*: virtus. De nyilvánvaló, hogy ez csak a másoló tollhibája; valamint az egész szótár VERANCSICSból való gyarló kiírogatás.

Boldog fejedelme csak boldog nemzetnek lehet.

Az 1865—68-iki országgyűlést berekesztő trónbeszéd (1868 december 10) utolsó mondata.

Die Politik meines Hauses.

[Az én házam politikája.]

FERENC JÓZSEF Bosnyákország megszállásakor (1878.) mondotta volna: «*Das ist nicht die Politik des Grafen Andrassy, sondern die Politik Meines Hauses.* (V. ö. * * * [ifj. Ábrányi Kornél] *A király*, Budapest, 1896, 289. l.)

Szeged szebb lesz, mint volt.

Az árvízről elpusztított Szegeden mondta FERENC JÓZSEF 1879 március 16-án.

Dáni Ferenc főispán égre emelt szemekkel szólt: «Azt mondták, Szeged volt! Én azt mondom, hogy felséges urunk atyai gondoskodása mellett Szeged lesz!», mire a király azt válaszolta: «*még pedig szebb lesz*». (Egykorú lapok.)

Erzsébet. Elég volt a bizalmatlanságból (t. i. Magyarországgal szemben.)

E szavakat 1866-ban ERZSÉBET királyné (* 1837., magyar királynévá koronáztatott 1867. † 1898.) mondotta.

BARTHOS JÁNOS, a király személye körüli minisztérium nyug. h. államtitkára szerint. (THALLÓCZY LAJOS közlése.)

Ázsiai állapotok.

Báró Sennyey Pál. BÁRÓ SENNYEY PÁL (* 1822., † 1888.) mondotta közigazgatásunkra 1872 október 7-én a képviselőházban tartott beszédében:

«Midőn mai nap a refórmokra nézve in theoria majdnem a legszabadelvűbb állásponton vagyunk, a végrehajtás terén, különösen a társadalom magasabb hivatását illetőleg, tekintve a családi körben való nevelést, tekintve az egészségügyet, a szegényügyet, a községi és rendőrségi ügyet, a vidéki forgalmi ügyet, majdnem *ázsiai állapotokkal* találkozunk.»

Átkos közösügy.

Csanády Sándor. E kifejezést legtöbbször CSANÁDY SÁNDOR független párti képviselőnek (* 1814., † 1892.), mások TISZA KÁLMÁNNAK (* 1830.) és némelyek még KOSSUTH LAJOSNAK is tulajdonítják. Kutatásaim eredménye az, hogy az ~-et CSANÁDY SÁNDOR, kinek e két szó a képviselőházban annyiszor volt az ajkán, mindig abban a hiedelemben emlegette, hogy TISZA KÁLMÁNRA olvassa rá egy régi, 1867-iki mondatát. Tehát a szálló íge szerzője CSANÁDY SÁNDOR, ki azonban azt vélte, hogy TISZA KÁLMÁNT idézi¹⁾ vele,

¹⁾ Például a képviselőház 1885 februárius 7-iki ülésén: »Tisza Kálmán... hogy e hitehagyottsága által elkövetett hazaszerető és nemzetellenes bűneit némileg kiengesztelje, oly szellemű, értelmű nyilatkozatot tett, miként ő csakis azért fogadta el az általa elkövetettnek, *átkosnak* nevezett közösügyi közjogi alapon a miniszterséget, hogy» stb.

hiányosan emlékezvén az egykori ellenzéki pártvezér *Csanády Sándor* hasonló hangú nyilatkozataira.

«Én az *„átkos közösügy“* kifejezést soha és sehol sem használtam», mondotta TISZA KÁLMÁN 1894 szeptember 2-án, Nagyváradon BEÖTHY ALGERNON országgyűlési képviselőnek ki szíveskedett magára vállalni e mű számára a kérdés kiderítését. «De egyszer, 1867-ben, az országgyűlésen a delegációt *„átkos intézmény“*-nek neveztem. Deák Ferenc az ülés után négy szem közt megrótt engemet e kifejezésért, melyet, úgy mondta, ellenzéki létemre sem lett volna szabad kiszalasztanom a szájamon. Én a vita heveségével mentettem magamat».

TISZA KÁLMÁN annyiban tévedt, hogy a delegációt nem 1867-ben, hanem a képviselőház 1870 november 23-iki ülésén nevezte *«átkos intézmény»*-nek. «Követelem azt», mondá, «hogy épen azért, mert ezen, meggyőződésem szerint, *átkos intézmény* [a delegáció] természetében rejlik, hogy ottan az ellenzéknek az ország érdekeinél fogva nem kell és talán nem is szabad jelen lenni: ne méltóztassanak ezen intézménynek hatáskörét mindinkább tágítani.» (*Országgyűlési Napló*, XI. k. 179. 1.)

Talán ebből az *„átkos intézmény“*-ből alkotta meg CSANÁDY SÁNDOR az *∞*-et, TISZA KÁLMÁN más ilyes nyilatkozatainak hatása alatt is. TISZA KÁLMÁN 1867 március 21-én a közösügyi bizottság munkálatairól beszélve ezt mondta: «... ohajtható, hogy a *közösen érdeklő viszonyok*, ezen *lappangó láz*, mely századokon keresztül *sorvasztá* nemzeti létünket, ... *ártalmatlannokká létsenek* ... » Május 27-én, a közösügyi törvényjavaslat tárgyalásakor: «És, uraim, e háromszoros törvényes határozat [t. i. a közös hadügy, pénzügy és külügy] *háromszoros bilincsként* fogja megkötni a szegény nemzet kezét» ... Ha *ennek* [t. i. a közösügynek] *következései* hazánkra nézve üdvösek lesznek — mit ohajtok, de mit nem hiszek — legyen övék a dicsőség; de viszont — a mit elhárítani ohajtanék, de minek bekövetkezéséről meg vagyok győződve — *károsak lesznek*, őket sujtsa a történelem kárhoztató ítélete.» Junius 21-én, a honvédek ügyében: «ezen alkotmányt Olmützben a hatalomnak akkori kezelői az elbizakodottság egy rájuk nézve is *átkos* percében szétéptettek nyilvánították» ... Junius 23-án a közös érdekű viszonyokról szólva: «... a *közös-ügyek örvénye* ... már is *elnyeléssel* fenyegeti hazánk függetlenségét ... »

Csanády Sándor. Szegre akasztott elvek ; az elveket szegre akasztani.

Épp olyan természetű, mint az *„átkos közös ügy.”* CSANÁDY SÁNDOR e saját frázisról is azt hitte, hogy TISZA KÁLMÁN használta valamikor és minduntalan reá olvasta a képviselőházban.

TISZA KÁLMÁN (BEÖTHY ALGERNON képviselő előtt) azt is kijelentette, hogy ő ezzel a kifejezéssel soha és sehol sem élt.

CSANÁDY SÁNDOR 1885 februárius 7-én (ismételve) május 13-án interpellációt is intézett TISZA KÁLMÁNhoz, hogy hajlandó-e elveit a szegről leakasztani? Februárius 7-iki interpellációjában ez volt: «Van-e tudomása Tisza Kálmán miniszterelnök úrnak arról, miszerint az 1875. évben Tisza Kálmán úr, mint a közjogi ellenzék vezére, politikai hitelveit eladta csak azért, hogy azok árán bejusson a miniszteri székbe s hogy e hitehagyottsága által elkövetett haza- és nemzetellenes bűneit némileg kiengesztelje, *oly szellemű, értelmű nyilatkozatot tett*, miként . . . ő az által, hogy a közösügyes közjogi alapon elfogadta a miniszterséget, *nem adta fel* a múltban vallott politikai *hitelveit*, hanem egy időre csak félretette, illetőleg *szegre akasztotta* azokat. Ha van a miniszterelnök Tisza Kálmán úrnak tudomása arról, mit tíz évvel ezelőtt, mint a közjogi ellenzék akkori vezére, mondott: kérdem én, hajlandó-e miniszterelnök Tisza Kálmán úr félretett politikai hitelveit a szegről leakasztani? (*Nagy derültség.*) TISZA KÁLMÁN erre a május 13-án megismételt interpellációra nézve május 16-án ezt nyilatkoztatta ki: « . . . ezen tisztán személyeskedő és közügyre nem tartozó interpellációra válaszolni nem szándékozom. » (*Hosszantartó eljenzés a jobboldalon.*)

Azt az interpellációt, melyet CSANÁDY SÁNDOR 1885 februárius 7-én tett, TISZA KÁLMÁN egy, egy nappal azelőtt a költészetvitájában jöttént kijelentése idézte föl. TISZA így szolt beszéde végén: «Egyre kell csupán reflektálnom, a mi összekötésbe szokott hozatni többekkel, de talán első sorban az én csekély személyemmel. Azt mondják, hogy a közerkölcsök romlásának jele, ha valaki politikai nézeteit változtatja. (*Halljuk! Halljuk! a baloldalon.*) Én, t. képviselőház, egész nyugodtan megmondom erre nézve véleményemet. Ha valaki a nélkül, hogy nagyfontosságú események jöttek volna közbe, bármely cél elérése végett, politikai nézeteit változtatja, az hitvány ember; a ki azonban bekövetkezett fontos események során meggyőződik arról, hogy vagy nézete nem felel meg, vagy az út, a melyen elindult, nem hasznos, de káros a közügynek és ezt bevallani nem meri, az saját énjét, saját következetességi látszatát a köz-

jónak helyezi felébe és rossz hazafi. (*Zajos helyeslés a jobboldalon.*) És nézzék meg önök, kik azok, a kik, ha körülöttük az események változnak, nem változtatják nézetüket? Hány ember — nem akarok évszámot mondani — hány ember, a ki egy évnek márciusában még a legloyalisabb és decemberben már a forradalmi zászlót tűzi ki. Nem változtatják-e ezek politikai nézetüket? Én azt gondolom, nagyon változtatják. Meglehet, a bekövetkezett események indokolják ezt és akkor senki sem fogja őket megtámadni. (CSANÁDY SÁNDOR: Ezzel nem menti ki magát! *Derűlt-ség.*) Én, t. ház, menteni magamat nem is akarom; de akarok tiltakozni azon felszólalás¹⁾ ellen, hogy a politikai nézetváltoztatás minden esetben az erkölcsiségnek hanyatlását mutatná. Tudom én azt hogy ezelőtt tíz esztendővel mit mondtam; tudom azt is, hogy azóta mit tettem. Elvállalom mindenikért a felelősséget isten és ember előtt (*Hosszantartó zajos éljenzés jobbfelől*), mert lelkem azt súgja, hogy, ha máskép tettem volna, maradhattam volna a következetes Tisza Kálmán, de lettem volna rossz hazafi. Ajánlom a költségvetési törvényjavaslat elfogadását.» (*Hosszantartó zajos éljenzés és taps a jobboldalon.*)

TISZA KÁLMÁN kedvelt kifejezése, a
 szent meggyőződés,

*Tisza
 Kálmán.*

melyet miniszterelnök korában (1875—1890) annyiszor használt, előfordul már abban a beszédében is, melyet 1867 januárius 15-én a hadkiegészítési rendelet tárgyalásakor mondott.

De már 1861. augusztus 8-án Deák Ferenc második felirati javaslatának tárgyalásakor mondta: «... e föliratban erős meggyőződésemet, legszentebb elveimet egészen lelkem titkos sejtelméig kifejezve találtam.» (L. *Az 1861-ik évi magyar országgyűlés*, Pest, 296. l.)

Abcú!

E mű első kiadásában ezt írtam e szó történetéről:

Egyetemi fiatalságunknak e csakhamar általánossá lett lehurrogató kiáltása a hetvenes évek közepén keletkezett. Többek állítása szerint a Jókai Mór és Radocza János között

¹⁾ CSANÁDY SÁNDOR felszólalása, ugyanez ülésen. CS. TISZA KÁLMÁNNak ismét «hitehagyottságát, hogy ne mondjam: árulását» vetette a szemére.

1872-ben lefolyt budapest-terézvárosi képviselőválasztáson hallatszott először. Szükségesnek véltem a kérdés eldöntése végett e nevezetes választás egyik főszereplőjéhez, RADOCSA JÁNOSHOZ fordulni. A szíves válasz, melyet kaptam, arról győz meg, hogy az *abcúg* azon a választáson még nem járta és alkalmasint későbbi keletkezésű. Az *abcúg* kiáltást valóban magam is csak 1876-ban, a budapesti tudományegyetemre kerülve, hallottam először, bár fővárosi lakos vagyok gyermekkorom óta. És amaz év őszén, a török tüntetések kezdetén, emlékszem, GYULAI PÁL, szóval fedett bennünket, fiatalokat, amért értelmetlen német szót kiabálunk, mikor a *pereatnak* van akárhány jó magyar egyértékűje is.

E szálló igének megvan a maga obskurus, de hiteles története. 1889 januáriusában, a véderőtörvény országgyűlési tárgyalása alatt történt tüntetések alkalmából emlegették a budapesti lapok, sőt a *Kölnische Zeitung* is. Én magán értesülésekkel kibővítve adom ezt a furcsa históriát.

Az aranykézuccai *Hét választó fejedelemhez* címezett kávéházban a hetvenes évek eleje óta működött egy nasi-vasi-bank, melynek feje kezdetben Strasser Mátyás, a nyugalomba vonúlt pesti hóhér és gyepmester volt, későbben pedig ama Czabay nevű púpos emberke, akit 1875-ben Erny, a gazdag zsugori meggyilkolásával gyanúsítottak ártatlanul. — A nasi-vasi kártyajáték mivolta röviden az, hogy a játékos egy határozatlan színű kártyára tesz; a bankadó pedig a kártyát két oldalt, jobbra és balra hányja (*nasi, vasi*, szerb szók: „mienk, tietek”) és amely kártya jobbra kerül, veszt, amely pedig balra kerül, nyer. A bankos ezt a két kártyát az előtte levő csomóból „lehúzza” (*zieht ab*), aztán fölfordítja. Mihelyt „lehúzta”, nem szabad többé tenni; ez olyan, mint a *roulette*-ban vagy a *trente-et-quarante*-ben a *rien ne va plus*.

E nasi-vasi-bankoknak hű, de rettegett látogatói voltak a muzsikus cigányok. Ami pénz este a tányérba gyűlt, mind a *Hét választó*-ba vitte ez az igazi *bohème*-nép; de a jó barna fiúk nem igen kockáztattak, mert kissé merész, de biztos játékrendszerök az volt, hogy az utolsó pillanatban, az „*abziehen, abzug*” előtt tették hirtelen a bankót a kártyára; s

ha vesztettek, villámgyors, igazi ölyvkarmolással ragadták vissza az örvény szélén lebegő pengőt. Ez a kényelmes szisztéma nemcsak a kárvalló bankosokat bántotta, hanem az igaz szándékú, komoly játékosokat is. Fájt a lelköknek, hogy a szép, rendes és ősi törvények szerint folyó nasi-vasit ilyen *kapdebó*¹⁾-népség háborgatja. Ezért volt, hogy ezek a szolid, becsületes *partnerek* eleve föllázadtak, mikor egy-egy alattomos cigány nyújtotta a maga forintját a zöld asztalon sorba rakott kártyák felé; és sürgetvén a 'lehúzást', mely végét veti minden gyanús tételnek, egy hangon zúgták: 'Abcúg!' A közvélemény e spontán nyilatkozásától aztán megriadt a barna hazárdjátékos és 'visszakapta' pengőjét, mielőtt rabolnia kellett volna. Később, ha már csak közlekedett is az asztalhoz holmi cigány, felzúgott az imperatív 'abcúg', kifejezván a kevés szimpátiát, melylyel a korrekt játékosok az ilyen megbízhatatlan nép iránt éreznek. Az ellenséges érzés e hangja aztán világgá terjedt a füstös, zárt kártyaszobából, hová, sajnos, az egyetem fiatalsága is sűrűn járt. És így lett az obskurus nasi-vasi-műszó az uccai politikai élet harsány jelszavává. Ma már csak kevesen tudják igazi jelentését; és bizonynyal legkevésbé azok, akiknek szól.

E könyv első megjelenése óta sok szó hallatszott az *abcúg* dolgában. Mindenekelőtt RADOCSA JÁNOS adatát vonták kétségbe többen; így MILKÓ IZIDOR, ki azt írta nekem, hogy mikor ő 1872-ben az egyetemre került, ezt a szót már ott készen találta, s az 1873-iki egyetemi választásokon javában hangzott. S. HENTALLER ELMA asszony is azt közölte velem, hogy ő az ~-ot 1872-ben, a jogászok elnökválasztásán már hallotta. (L. *Pesti Hirlap*, 1897 április 20.) Egy névtelen közlő már 1869-ből ismeri az egyetemről a ~ szót, BEÓDI GYULA pedig 1860-ból. L. *Pesti Hirlap*, 1897 április 28.) HERMAN OTTÓ a következő sorokat írta nekem:

¹⁾ E tisztes örmény család nevét kérte kölcsön a nasi-vasi terminológia, röviden kifejezni ama játékosok mivoltát, akik a tételt, a veszedelem pillanatában minden teketória nélkül 'visszakapják' maguknak.

«Ennek az *abcúgnak* az eredete kivált a Schmerling-kornak végső jeleneteiben gyökerezik. Az osztrák bürokratizmusnak és militarizmusnak hármasa az ő *cúgja*, u. m. *Einzug*, *Abzug* és *Rückzug*. Amikor a Schmerling-korszak már haldoklott, gondolom Eger verte be legelsőnek a «comitats-vorstand» úr köcsögjét, ami hihetetlen gyorsasággal országos műveletté vált és végre is ahoz a történelmileg nevezetes exodushoz vezetett, hogy t. i. az egész császári hivatalnokság fölszedte a sátorfáját és visszatért ki-hova — közszólás szerint «Czaszlauba.» Ezt az akkoron igen hatalmas és elterjedt német sajtó így adogatta: Der *Abzug* der kais. Beamteo aus Erlau; Der *Abzug* der kais. Beamten aus Erlau; Der *Abzug* der kais. Beamten aus Kaschau; Der *Abzug* stb. stb. Későbbben az «Abzug» más téren is sűrűn virágzott, u. m. Der *Abzug* der kais. Truppen von Mailand; Der *Abzug* der kais. Truppen von Venedig; vagy Der *Abzug* der kais. Truppen von Nachod; Der *Abzug* des Corps Gen. Gf. Clam-Gallas, stb. stb. stb. Ki tehet róla, hogy a magyarságnak ezekben az *abcúgokban* oly bolond nagy kedve telt s hogy ezért mind a mai napig is a régi osztrák úton *abcúg*olhat mindenkit, akit nem szeret, még ha nem is — — angol.»

Nekem magamnak egy furcsa szófejtés ötlött az agyamba, s e találgatást közlöttem is a *Nyelvőrben* (XXVI. k. 173. l.). Mikor 1877-ben mi deákok díszkardot vittünk a török fővezérnek, Triesztben a szlávok barátai lehurrogattak bennünket. Vagy ezeren gyűltek össze a kikötőben, hajónk mellett és kővel dobálództak, ordítottak. «Nini», mondták társaim, «ezek is azt kiáltják: *abcúg!*» Pedig azok az olaszok azt kiabálták: *abbasso!* Teljes húsz esztendeig nem jutott eszembe a szakértő magyar füleknek e tévedése. Most, hogy rá emlékeztem, azon tűnődöm: hátha az osztrákok lombardiai és velencei uralmának idejéből ered az *abcúg*, mely eszerint az *abbasso* német népetimológiája volna? Az osztrákok, különösen a hatvanas években, igen gyakran hallhatták a nekik szóló *abbasso* kiáltást, melynek végső o-ja, kivált Milanoban, igen mély. Egy érdeklődő tavaly arra figyelmeztetett, hogy az *abcúg* katonai műszó: «elvonulás.» Ez lehetne hát a népetimológia gyökere.

JÓKAI MÓR erre a *Pesti Hírlap* 1897 április 17-iki számában a következő levelet intézte hozzám:

Honnan jön az abcúg? Nem onnan származik az, kedves öcsém, ahol te keresed; mert ez indigenátusi joggal fölruházott makaóbeli szó. Voltál már valaha *Makaó* szigeten? No hát akkor tudod, hogy mikor a bankadó kezében tartja a pakli kártyát, s egyenkint húzogatja le róla a *blattet*, akkor nagy szerepet játszik az *ándung*. A játékos, anélkül, hogy a kártyát a hátsó lapjáról ismerné, az *ándung* által, ami egy neme a spiritizmusnak, megszimatozza, hogy azzal a felső kártyával, ami most neki következik, ő *csiszta bakala* lesz, az alább fekvővel ellenben *slábert* fog csinálni. Ekkor tehát előveszi azt az alkotmányos jogát, amit már a hetumogerek kikötöttek Pusztaszeren a fejedelmükkel szemben, maguk és utódaik számára, hogy azt kommandirozhassa: «*abcúg!*» Mire a bankadó azt kérdi «*bi fil blatt?*» ami annyit tesz finnugor nyelven, hogy hány lapot kell *lehúzni*? Erre jogában áll a játszónak azt kívánni, hogy «*dráje brennen.*» S akkor a bankadó köteles a három következő kártyalapot *lehúzni* és félredobni. Ez az igazi etimológiája az *abcúg* szónak.

Megörökíté e tényállást ama történelmi adoma, mely elmondja, hogy a régi rendi országgyűlések alkalmával egyike a nagynevű liberális követeknek egy philippikájában elkövetett nota infidelitatis következtében a curia regia elé citáltatott, ahol is személyesen megjelenvén, a *judex curiae* által *ex praesidio* exhortáltatott, hogy ha van valami exceptívája az assessorok personalitása ellen, azt *extemplo* produkálja. Mire a vádlott hazafi három notórius pecsovics assessor felé bökve az ujjával, mondá: «*abcúg! dráje brennen!*»

Ilyen illusztris, ilyen avitikus és még is populáris provenienciája levén az »*abcúg*« szónak, csak dicsérni tudom lelkes fiatalságunknak azt a pietását, hogy ezt a technikus terminust elveszni nem hagyja, a jövődők számára fideliter konzerválja. — S valahányszor ezt a szót immediate halom (pedig ért már hébehóba e megtiszteltetés), mindannyiszor azt mondom: «*Derék fiúk vagytok! Látszik, hogy*

apáitok nyomdokán haladtok s ti is jártatok már Makaó szigetén, ahol az abcúgok örököld pálmái virágzanak!»

Számosan figyelmeztettek engemet arra is, hogy az ~ Bécsben is járatos kiáltás, mind az egyetemen, mind a parlamentben. ¹⁾ MASZÁK HÚGÓ azt írja nekem, hogy e kiáltást 1873-ban, a Wlassics-Timon-féle egyetemi választás idején, Bécsből haza került deákok honosították meg nálunk. Arra is emlékszik, hogy az időtájt Bécsben egy professzort üldöztek le a katedráról az *abzuggal*.

Dinsztli.

EDMUND DIENSTL közöshadseregbeli tiszt (* 1853., † 1897.) nevéből 1880-ban keletkezett szálló íge.

A kolozsvári *Ellenzék* című hírlap 1880 novemberében közzé tette, hogy két közöshadseregbeli tiszt, Dienstl főhadnagy és Ristow hadnagy, «magyar kutyáknak» nevezte az egyéves önkénteseket a kaszárnya udvarán. A tisztiek elégtételt kértek az *Ellenzék* szerkesztőjétől, Bartha Miklóstól; Bartha Miklós azonban a kihívó segédek előtt bebizonyította, hogy az említett állítás igaz, s kijelentve, hogy a sajtót a nyilvánosság elé tartozó ügyekben nem engedi elhallgattatni, a kihívást visszautasította. Később ismét megjelent két katonatiszt, azzal az üzenettel, hogy Ristow hadnagy az *Ellenzék* szerkesztőjét nem tartja gentlemannek; mire Bartha Miklós azt felelte, hogy reá nézve közönyös ama hadnagy úr véleménye; mikor pedig az egyik tiszt figyelmeztette őt, hogy úri embereket ülésel szokás megkínálni, Bartha az inasával nyitattott ajtót. 1880 november 13-án Dienstl és Ristow korbáccsal rohanták meg Bartha Miklóst a szerkesztőségben. Bartha Miklós bottal védte magát, mire a tisztiek kirántották élesre fent kardjokat és Bartha Miklós két kezén súlyos sebeket ejtettek. Az eset országszerte felháborodást keltett, a közvélemény a hadsereg

¹⁾ Például a képviselőház 1897 május 7-iki ülésén Schönerer minduntalan azt kiabálta bele az elnök beszédébe: «*Wider-ruf oder Abzug!*» Ami azt teszi: „vönja vissza a szavait vagy takarodjék innen.»

ellen fordult, s már november 20-ika felé mind a kolozsvári, mind a budapesti ellenzéki lapok *dinszli* gyűjtőnéven emlegették a magyargyűlölő osztrák tiszteket. A dolog vége az lett, hogy Ristow hadnagyot a becsületügyi bíróság tiszti rangjának elvesztésére ítélte, nem ugyan a Bartha Miklós ellen való támadásért, hanem azért, mert kiderült, hogy a vizsgálat során hazudott. Dienstl főhadnagy szobafogsággal bűnhődött. 1880 nyarán Galiciába helyezték őt át és 1890-ben századosi rangra emelkedett. 1886-ban megházasodott és átlépett az osztrák Landwehrhez. Meghalt 1897 januárius 30-án, Bécsben. Dienstl Stájerországban született. Atyja dragonyos ezredes volt. Anyja magyar nő: Gaádi Pálffy Ágnes, kinek két testvérbátyja esett el a szabadságharcban, mint honvéd.

Herunter mit dem Fetzen!

Seemann.

[Le azzal a ronggyal!]

ALOYS SEEMANN osztrák-magyar közös hadseregbeli alezredes (* 1836.) mondta Egerben, 1881 júniusában a kaszárnya kapuja fölébe, az osztrák zászló mellé tűzött magyar zászlóra.

Emke.

Az Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesületből csinált akrostichon, melynek az az eredete, hogy az 1884 december 27-én megindult és 1885 április 12-én megalakult egyesület hosszú címét a nagyterjedelmű levelezésekkel, hírlapközleményekkel terhelt titkári hivatal *Emke., E. m. k. e., EMKE., E. M. K. E.* formában rövidítette. Ezt a rövidítést csakhamar egy szónak kezdték olvasni. Majd az egyesülethez is e négy betű címmel érkeztek a levelek. A szót nyilvánosan 1887 augusztus 29-én Előpatakon emlegette SÁNDOR JÓZSEF titkár egy ebédén, melyen a budapesti Írók és Művészek Társaságának kiránduló

tagjai is részt vettek. Előfordul az 1888 augusztus 19-én Brassóban tartott közgyűlésen felolvasott titkári jelentésben is. Végre ez igazgató választmány 1889 október 12-iki ülésén hivatalosan is jóvá hagyta a szót, leszavazván egy tagot, aki azzal az indítvánnyal állott elő, hogy az ∞-t ne használják többé.

A közönség ma már az ∞ szón általán kulturegyesületet, magyar nemzetegységre törekvő társadalmi mozgalmat ért, s dunántúli, felvidéki, északmagyarországi, délmagyarországi stb. külön 'erdélyi Emkét' különböztet meg.

A vén csataló.

Pulszky Ferenc. PULSZKY FERENC (* 1814. † 1897.) nevezte így magát az elnöklete alatt a Nemzeti Lovardában 1877 április 19-én tartott népgyűlésen, mely a Budapestre érkező török küldöttség fogadása ügyében sereglett össze. Beköszöntő beszédében mondta, hogy ő olyan, mint a ∞, aki, mihelyt trombitaszót hall, indulni kész stb.

Germanizmus: *das alte Schlachtross*. Magyarán: harci mén.

Herbertek.

Gróf Károlyi Gábor. A hatalmas apjuk révén fölfele kapaszkodó fiúknak GRÓF KÁROLYI GÁBOR (* 1841., † 1895.) adta e nevet. A dolog eredete az, hogy BISMARCK hercegnek is, GLADSTONE-nak is volt Herbert nevű fia. GRÓF KÁROLYI GÁBOR 1889 januárius 25-én a véderőtörvény-javaslat tárgyalása alkalmával mondotta a képviselőházban ezt az azonnal szálló ígévé lett ötletét:

«És gondoskodott arról a kormány, hogy e szép művet betetőzzék! Gondoskodtak a nagyméltóságú apák, hogy miniszter és kancellárcsemetéket hagyjanak utódaikul, *Herberteket*. (*Derütség*.) Tisza Kálmánnak van egy Herbertje, Andrássynak van egy Herbertje, sőt még Széchenyi grófnak

is van egy Herbertje. *(Zajos helyeslés és tetszés a bal- és szélső baloldalon.)* Szerencse az országra, hogy a többi miniszternek is nincs képviselő fia, mert akkor itt egész Herbertpárt volna. És ha e kormány sokáig fog uralkodni, még megérjük, hogy a jövő választáskor minden kormánypárti tag egy kis Herberttel fog idejönni». *(Zajos helyeslés, tetszés és éljenzés a szélső baloldalon.)*

Mindnyájunkat érhet baleset.

A *Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület* e jelígéjének szerzője STRIHÓ GYULA országgyűlési gyorsíró, az egyesület egyik alapítója és titkára (* 1843.). Az egyesület igazgatósága e jelíget helyesléssel fogadta, választmánya hallgatagon magáévá tette. Hivatalosan először 1891 februárius havában használták s azóta országoszerzte közkeletűvé lett.

*Strihó
Gyula.*

Uraságod, úgy látszik, idegen ...

Kossuth Lajos halálakor (1894 március 20.) a Magyar Királyi Opera és a Nemzeti Színház nem szüntette meg előadásait. Ezért március 22-én a Magyar Athletikai Club tagjai elhatározták, hogy a Nemzeti Színházban az országos gyászt sértő előadás megtartását tapintatosan megakadályozzák. A színház csarnokába gyűlve, útját állották a nézőtér felé törekvő egy-néhány embernek és magukat bemutatva, udvariasan kérdezték: « és nem tudja, hogy hazánk nagy fia ravatalon fekszik. A nemzet gyászol, remélem, ön is csatlakozik gyászához és ma nem néz végig színi előadást.» E felszólítást Asbóth Jenő, Gerlóczy Tamás, Hodossy Gida és Pekár Gyula intézték a bejáratnál az érkezőkhöz. Nem akadt senki, aki a kérdést meg ne értette volna; így történt, hogy aznap egy lélek nem jelent meg a Nemzeti Színház nézőterén s az előadást

*Asbóth
Jenő.*

(Váradi Antal *Iskarióth* szomorújátéka volt kitűzve) abba kellett volna hagyni akkor is, ha a méltatlankodó sokaság később nem zúdul be a nézőtérre, mire a színészek, parókáikat ledobálva, távoztak a színpadról. E rögtön országossá vált szálló íge szerzője ASBÓTH JENŐ (* 1858.).

A derék athléták aligha sejtették, hogy beszédjük hasonlatos az evangyéliombeli ígéhez (LUKÁCS, 24, 17, 18), mikor a megfeszített Jézus megjelent Emmausban a tanítványoknak és mondá: «Micsoda beszédek ezek, a melyeket szóltok s beszéltek magatok között jártatokon? és miért vagytok szomorú ábrázattal? Felelvén pedig az egyik, kinek neve vala Kleofás, mondá néki: Csak te vagy-e jövevény Jeruzsálemben, és nem tudod-e, minémű dolgok lettek abban e napokon?»

Közgazdasági tevékenységnek

Gróf Tisza nevezik 1898 óta gúnyosan az országgyűlési képviselősséggel összeférhetetlen jövedelmes állásokat: a kormánytól függő részvénytársaságok igazgatóságát stb. A gúnyolódás arra a beszédre céloz, melyet GRÓF TISZA ISTVÁN (* 1861.) mondott a képviselőházban, 1898. november 15-én. És pedig a beszédnek következő részére:

Ivánka Oszkár t. képviselő úr tegnapi felszólalásában azt mondotta nekem, hogy politikai és társadalmi állásomat és nagy fizetéssel dotált állásaimat nem annyira egyéni tulajdonságaimnak, hanem annak köszönhem, — itt már szószerint olvassom beszédét — *(olvassa)*: «hogy édes atyja, Tisza Kálmán képviselő úr jónak látta azért, hogy a hatalomhoz juthasson, szegre akasztani a bihari pontokat és megtagadni politikai múltját; a hatalmat azután kezelve, kezelte azt oly irányban, hogy minél több haszon háramoljék abból az ő családjára». *(Elénk mozgás a jobboldalon.)*

T. ház! Én nem szeretek sem magamnak, sem családomnak privát dolgaival a ház elé lépni, de ezután a provokálás után tartozom az igazságnak azzal, hogy konstataljam, miszerint Tisza Kálmán a hatalmat nemcsak, hogy nem használta családjá érdekében *(Derültség balfelől)* de azon hosszú időn keresztül, a míg

egész egyéniségét és tevékenységét a közügyeknek szentelte, oly nagyfokú anyagi bonyodalmakba vitte be magát és családját, hogy az én igénytelen személyemnek évekig kizárólagos feladatát az kellett, hogy képezze, hogy ezen privát ügyekbe némi rendet hozzak be. (*Helyeslés a jobboldalon. Mozgás balfelől.*) Ez az igazság!

Talán meglepi a t. képviselő urakat, mert nem szokás ezen dolgokról beszélni; de egyszer már ezek után a személyes támadások után az igazságot meg kellett mondanom. (*Élénk helyeslés jobbról.*) És megmondom ezt büszkén, önérettel, mert örökre büszkén fogok visszagondolni arra, hogy azokkal a nagy érdemekkel, a miket Tisza Kálmán az ország érdekében szerzett (*Élénk helyeslés és éljenzés a jobboldalon*) a privát érdekeknek ily messzemelő veszélyeztetése járt.

És, t. ház, ezen körülményekben méltóztassék magyarázatát látni annak is, hogy igyekeztem személyes képességeimet a **közgazdasági tevékenység** terén is értékesíteni. (*Élénk helyeslés a jobboldalon.*)

Egyszerűen úgy állott a helyzet előttem, hogy vagy lemondok teljesen a közügyek terén való szereplésről, vagy saját munkám által tisztességes, becsületes úton szerzek magamnak annyit, hogy azzal az évnek egy részét Budapesten töltve, a kiadásokat fedezhetem. (*Helyeslés a jobboldalon.*) Ez volt egyszerű célja és oka annak, hogy én bizonyos közigazdasági vállalatoknál állásokat foglaltam el. És apellálok ezen ország egész munkás társadalmára; én azt hiszem, hogy ebben az országban nagyon kevesen fogják azt mondani, hogy ez megszegyenit. (*Élénk helyeslés a jobboldalon.*)

II.

VILÁGTÖRTÉNET.

GÖRÖGÖK.

Krézus¹⁾

Lydia királyának neve; HERODOTOSból (1, 50) eredő tudomásunk révén, a dúsgazdag emberek jelzőjévé lett.

Mi magyarok azonban inkább Dárius (gör. Δαρσιος) perzsa királlyal (521—485), Hystaspes fiával szeretjük, összekötni a gazdagság fogalmát. (*Dárius kincse'*.)

Xanthippe

a bölcs Sokrates felesége, ki örökké a veszekedő, nyelves asszony példaképe marad. Mint CICERO írja (*Tusc.* 3, 15, 31) ez a XANTHIPPE szokta mondani Sokratesről, hogy arcának kifejezése (*vultus*) ,mindig ugyanaz',

Xanthippe.

semper idem.

PLUTARCHOS írja Themistokles életrajzában (9. fejezet), hogy XERXES betörésekor vita támadt Euribiades spártai tengernagy és Themistokles athenei hadvezér között: mi tévők legyenek az ellenséggel szemben. Euribiades a mellett volt, hogy a görögök vonuljanak

¹⁾ Gör. Κροῖσος, lat. Croesus.

vissza az isthmusra, Themistokles ellenben tengeri útközetet sürgetett. A vita hevében Euribiades fölemelte botját, hogy megüsse Themistoklest; mire ez azt mondta:

űss, de hallgass meg.

Themistokles.

Πάταξον μὲν, ἄκουσον δέ.

Θάλαττα, θάλαττα!

[Thalatta, thalatta! Tenger, tenger!]

XENOPHON szerint (*Anabasis*, 4, 7) így kiáltott föl az ifjabb Cyrus († Kr. e. 401.) 11,500 görög zsoldosa, mikor a kunaxai csata után visszavonulva, viszontagságos, hosszú útjában, végre megpillantotta a Fekete-Tengert.

Damokles kardja.

CICERO jegyezte föl (*Tusc.* 5, 21), hogy az idősb Dionysios, Syracusae zsarnoka (405—367) lószőrszálon éles kardot akasztatott Damokles nevű tányérnyalójának feje fölébe, mikor ebédhez ültette, így akarva őt megoktatni, hogy a fejedelmi fénynyel szüntelenül fenyegető veszedelem is jár.

Embert keresek,

Diogenes.

mondta sinopei DIOGENES, a cinikus bölcs (412—323), mikor Athenae uccáin fényes nappal égő lámpással járt. Így írja ezt DIOGENES LAËRTIUS (6, 2), PHAEDRUS azonban (3, 19) Aesopusnak tulajdonítja e mondást.

Hogy Diogenes hordóban lakott, nem való. Csak az atheneiek csúfolták hordónak (πίθος) sárból csinált kalyibáját.

Ugyancsak D. LAËRTIUS (6, 2) közli, hogy mikor DIOGENEST kérdezték: hova való, azt felelte, hogy ő

Diogenes.

κοσμοπολίτης
(kozmpolita, világpolgár).

ARANY JÁNOS 1877-ben írta *Kozmpolita költészet* versét, melynek címe szálló ígévé lett.

Demosthenes.

DEMOSTHENES (385—322) nevezte a pénzt így:

τὰ νεῦρα τῶν πραγμάτων

(nervus rerum)

mint ezt ellensége AESCHINES, Ktesiphon ellen mondott beszédében (52) szemrehányásképp említi; a ∞ t. i. új és szokatlan szólásmód volt.

Ebből keletkezett a *nervus rerum agendarum* (*gerendarum*) V. HENRIK német király és római császár († 1125.) mondása.

Audiatur et altera pars

[meg kell hallgatni a másik felet is].

E szálló íge eredetét az athenei bírák esküformájában keresik. Az esküben a következő rész fordult elő: „meghallgatom a vádlót és a vádlottat egyaránt.”

Herostratos

volt az a hiú görög, aki, hogy nevét megörökítse, Artemis (Diana) ephesusi templomát, a világcsodák egyikét, Kr. e. 356-ban felgyújtotta. (Épp azon az éjszakán, melyen Nagy Sándor született.) A görögök halálos büntetés terhe alatt tiltották meg Herostratos nevének említését; de THEOPOMPOS (I. STRABO, 14, 640) mégis megőrizte, s manapig ∞-nak hívjuk az olyan embert, aki gyalázatosság révén vergődik hírnévre.

NAGY SÁNDOR (uralkodott 336—323) mondását:

Nagy Sándor.

Ha Sándor nem volnék, Diogenes szeretnék lenni,

DIAGENES LAËRTIUS (6, 2) és PLUTARCHOS jegyezte föl. Akkor mondta, mikor a sinopei bölcs fejedelmi aján-

dék gyanánt azt kérte tőle, hogy ne vegye el, amit nem adhat: álljon el a nap elől.

Ugyancsak PLUTARCHOS jegyezte föl, hogy volt Nagy Sándornak egy MEDIUS nevű tányérnyalója, aki mindig azt hirdette, hogy 'merészen kell harapni a rágalommal, mert ha be is gyógyúl a seb, a rágalom forradása ott marad.' Nyilván ebből keletkezett a deák közmondás:

calumniare audacter, semper aliquid haeret.

Medius?

[Merészen kell rágalmazni, valami mindig ott tapad.]

Az idősbb PLINIUS írja (*Nat. hist.*, 35, 36, 12) APELLESről, Nagy Sándor udvari képírójáról († Kr. u. 308), hogy azt szokta mondani:

nulla est sine linea.

Apelles.

[Egy nap se m iljék el vonás nélkül.]

Ugyanitt jegyzi föl PLINIUS APELLESről az ismeretes anekdotát a vargával. A művész mindig el szokott rejtőzni új képei mögött, hogy a nézők bíráló megjegyzéseit hallja. Egyszer egy varga azt mondta egy festményre, hogy a cipőn egy fűzőlyukkal kevesebb van kelleténél. APELLES megigazította e hibát; de mikor másnap a sikerére büszke varga az alak combját is gáncsolni kezdte, a bosszús művész kikiáltott a kép mögül:

Ne sutor ultra (helyesebben: **supra**) **crepidam.**

[Ne feljebb varga a kaptánál. BARONYAI DECSI JÁNOS fordítása.¹]

VITRUVIUS (9) jegyzi föl ARCHIMEDESről (* 287 táján) a következő anekdotát: II. Hiero syracusaei király ARCHIMEDESre bízott egy istenség számára készült koronát: vizsgálná meg, szinaranyból van-e; de a remek

¹) PÁZMÁNY PÉTERNél: «Ha varga, felljebb ne szóljon a kaptánál.» (*Lev. VI.*)

Archimedes. művet ne sértse meg. ARCHIMEDES e kérdéssel foglalkozva, fürdés közben észrevette, hogy épp annyi víz folyik ki a kádból, a mennyit teste kiszorított; e jelenség révén fölfedezte a fajsúly törvényét, és örömeiben így kiáltozva szaladt haza:

Εἰρήκα!

[Heuréka! Megtaláltam!]

Archimedesi pont.

Eredete az, hogy ARCHIMEDES azt mondta volna: «Δός μοι πᾶ βῶ καὶ κινῶ τὰν γᾶν.» [Adjatok egy pontot, ahol megállhassak és földet kimozdítom.] Elsőben a Kr. u. VI. században élt SIMPLICIUS idézi így, dóriai tájszólás szerint. PAPPUSBAN: «Δός μοι ποῦ στῶ καὶ κινῶ τῆν γῆν.» Vagyis ezzel azt akarta volna kifejezni, hogy megingathatatlan pontról kellő hosszúságú emeltyűvel ki lehetne vetni a földet a sarkaiból. PLUTARCHOS szerint (*Marcellus*, 14) mondása így szólt: «Ha volna még egy föld, róla ezt a földet megmozgatnám.»

Noli turbare circulos meos.

[Ne zavard meg a köreimet.]

Ezek voltak ARCHIMEDES utolsó szavai; az őt megölni jövő római katonának mondta, a mint a földön ült s a homokba geometriai figurákat rajzolt. VALERIUS MAXIMUS (*Exempl. mir.* 8, 7) szerint így szólt: «*Noli, obsecro, istum disturbare.*» Ebből eredt a későbbi ∞.

Pyrrhusi győzelem

az olyan diadal, mely nagy veszteségekbe került. PYRRHUS, Epirus királya, az asculumi csata megnyerése után (Kr. e. 279.) így kiáltott föl: «Még egy ilyen

győzelem a rómaiakon és elvesztünk!» (PLUTARCHOS: Pyrrhus élete, 21.)

Az inasa előtt senki sem nagy ember.

*Antigonos
G.?*

E mondást sokan francia eredetűnek hiszik és hivatkoznak MONTAIGNERA, kinek 1588-ban megjelent *Essayiben* (3. könyv, 2. fejezet) az fordul elő, hogy kevés embert csodál a saját cselédsége. Igaz eredete azonban alkalmasint PLUTARCHOS egy anekdotája, mely szerint I. ANTIGONOS GONATAS macedóniai király († Kr. e. 240.), mikor egy Hermodotos nevű költő istennek és a nap fiának nevezte őt, azt mondotta: «Erről az én éjjeliedény-hordozóm (*λαζανοφόρος*) nem tud semmit.»

RÓMAIAK.

Brennus kardja.

LIVIVS (5, 48) és más történetírók szerint BRENNUS gallus hadvezér, midőn Kr. e. 390-ben legyőzte a rómaiakat, ezer font arany sarcot rótt rájuk. Mikor az aranyat mérték, a rómaiak szemére vetették a gallusoknak, hogy hamis mértéket használnak; mire Brennus bedobta nehéz kardját a font nehezékes serpenyőjébe, hogy még súlyosabb legyen és így szólt:

Vae victis!

(Jaj a legyőzötteknek.)

Brennus.

Hihetőnek tartom, hogy ennek származéka a francia

C'est la guerre!

[Ilyen a háború, ez már a háborúval jár.]

Az idősebb CATO (Marcus Porcius Cato Censorius, Cato Maior * 234., † 149.), mint PLUTARCHOS

följegyzí, a Rómával vetélkedő Karthágónak esküdt ellensége levén, a szenátusban minden beszédét ezzel végezte:

Cato.

Ceterum censeo Carthaginem esse delendam.

[Továbbá azt javallom, hogy Karthágót el kell törölni a föld színéről.]

A görög történetíró szerint így mondta: «δοξεῖ δὲ μοι καὶ Καρχηδῶνα μὴ εἶναι» [egyébiránt azt vélem, hogy Karthágó ne legyen.] A ∼ későbbi; több római szerző összekeveréséből lett.

Ugyancsak CATO mondotta, mint CICERO írja (*De divinatione*, 2, 24): «Csoda, hogy a haruspex nem nevet, mikor haruspexet lát.» A haruspex az állatok beleiből jósló pap volt. Mi CATO mondását az augurokra (a madarak röptéből jósló római papokra) forgatjuk és vagy egyszerűen

augurokat

emlegetünk, mikor nagyképüsködők kerülnek össze, vagy deákul mondjuk:

Si augur augurem videt . . .

(Ha az augur augurt lát . . .)

JULIUS CAESAR (* 100., † 44.), mikor Kr. e. 49-ben seregével átlépte a Rubicon (ma Rugone) folyót, MENANDER görög író (* 342., † 290) idézve ezt mondta: «Ἐσθὲν τὸ κῶκος!» [Essék a kocka!] Mint azt PLUTARCHOS (*Pompeius*, 60) följegyezte. Mi CAESAR e mondatát Suetonius nyomán (*Caesar*, 32) latinul és nem egész helyesen szoktuk idézni:

*Julius
Caesar.*

Alea iacta est.

(A kocka el van vetve.)

Ugyane történeti eseményből ered a

*Julius
Caesar.*

Rubikon

és

a Rubikont átlépni

kifejezés.

CSATÁR ZSIGMOND orsz. képviselő (* 1836., † 1893.) a *Borsszem Jankó* ellen 1879 nyarán indított sajtópörének végtárgyalásán mondotta vádbeszédében az igen sokak emlékébe ragadt furcsaságot: «A hírlapíró maradjon meg a *Rubikon keretén belül.*»

JULIUS CAESAR leghíresebb mondása, a számtalanszor idézett és variált

veni, vidi, vici

(Jöttem, láttam, győztem)

számos író (PLUTARCHOS, DIO CASSIUS, POLYAENUS, SENECA stb.) följegyzéseiben maradt ránk és teljesen hitelesnek tekinthető. E három szóval adta tudtul Rómában levő barátjának, Amintiusnak, a zelai győzelmet (Kr. e. 47.)

Kevésbé hitelesek a köztudatban már kiirthatatlanul élő utolsó szavai, melyeket a gyilkosok törei alatt lerogyva mondott volna:

Et tu, mi fili, Brute?

(Te is, fiam, Brutus?)

SUETONIUS (*Julius Caesar*, 82) szerint a gyilkosság pillanatában CAESAR nem szólt, csak felsóhajtott. De megjegyzi, hogy némelyek szerint a szintén reá rohanó Brutusnak ezt mondta görögül: «καὶ σὺ, τέκνον;» [Te is, gyermekem?] DIO CASSIUS (44, 19) ugyanígy adja elő a dolgot.

AUGUSTUS császárnak (* 63., uralkodni kezdett 31. † 14.) SUETONIUS szerint (*Augustus*, 87) kedvelt szava járása volt a

ad calendas graecas,

Augustus. ami annyit tesz, mint 'soha napján', mert a görög nap-tárnak nem voltak kalendái. Többnyire a rossz fizetőkre alkalmazta, a *calendae* a római időszámítás szerint a hónap elseje, a fizető nap lévén.

Ugyancsak AUGUSTUS emlegette sokszor:

festina lente.

(Lassan járj, tovább érsz.)

Sokat idézik, és pedig latinul, AUGUSTUS kétségbeesett kiáltását, melyre a teutoburgi vereség hírének hallásakor haját tépve fakadt:

Vare, redde legiones meas!

[Varus, add vissza legóimat!]

SUETONIUS (*Augustus*, 23) így jegyzi föl e mondatát: »*Quinctili Vare, legiones redde.*»

AUGUSTUS utolsó szava

(Valete et) plaudite!

[Éljetek egészséggel és) tapsoljatok!]

RANKE szerint (*Weltgeschichte*, III. k. 332. l.) nem állja meg a történeti kritikát.

'*Valete et plaudite*' a római színi előadások hagyományos befejező szava volt.

Claudius császár (* Kr. e. 10., uralkodni kezdett 41., † 54.) a Fucinus-tó csatornájának befejezésekor véres viadalt rendezett. (SUETONIUS: *Claudius*, 21.) Az áldozatnak szánt bajvívók a cirkuszba vonulva, ezt kiáltották a császár felé:

Ave, imperator, morituri te salutant!

[Üdvözlégy, császár, a halálba menők köszöntenek téged!]

VESPASIANUS császár (* 9., uralkodni kezdett 69., † 79.) adót vetett az árnyékszékekre. Fia, Titus, a

szemére hányta ezt a kapzsiságot. VESPASIANUS aztán a finnyás fiú orra alá tartotta az új adóból került első aranyat és azt kérdezte tőle: büdös-e. Mikor Titus azt felelte, hogy nem, a császár így szólt: «Pedig lám h... yból van.» (SÜETONIUS: *Vespasianus*, 23; DIO CASSIUS, 66, 14.) Innen a

*Vespasi-
anus.*

non olet

[nem büdös]

kifejezés, mely azt jelenti, hogy a pénz eredetét nem kell kutatni.

Ez anekdotából ered a közárnyékszékek francia *vespasienne* neve. Először azokat a kocsi-alakú water-closeteket nevezték így, amelyeket egy vállalkozó 1830-ban Páris uccáin járatott.

TITUS császár (* 41., uralkodni kezdett 79., † 81.) SÜETONIUS följegyzése szerint (*Titus*, 8.) egyszer ebéd fölött, mikor eszébe jutott, hogy az nap még nem tett semmi jót, így kiáltott föl:

(*Amici,*) **diem perdidit!**

Titus.

[(Barátim,) egy napot elveszítettem!]

Mikor NAGY KONSTANTIN (* 274., uralkodni kezdett 306., † 337.) 312-ben Maxentius ellen hadba indult, EUSEBIUS PAMPHILI szerint, fényes nappal egy kereszt tűnt föl az égen s alatta e két szó: «*τοῦτο νικᾷ*» [ezzel győzz]; éjjel pedig Krisztus jelent meg a császár előtt és megparancsolta neki, hogy az égi jelhez hasonló zászlót készíttessen. KONSTANTIN erre kereszttyén lett. Innen ered az

(**In**) **hoc signo vinces.**

[E jelben fogsz győzni.]

A harcban elesett JULIANUS APOSTATA (* 331., uralkodni kezdett 361., † 363.) utolsó szava THEODORETOS

cyrusi püspök följegyzése (*Hist. Eccl.*, 3, 20.) szerint ez volt:

*Julianus
Apostata.*

Vicisti, Galilae!

Νεvίκηχας, Γαλιλαίε.

[Győztél, galileai!]

És ezt kiáltva, egy marék vért dobott az ég felé. NIKEPHOROS szerint (10, 35) ezt is mondta: «Lakjál jól, názáreti!» (*Saturare, Nazarene!*)

OLASZOK.

*Borgia
Caesar.*

Aut Caesar, aut nihil.

[Vagy Caesar, vagy semmi.]

CESARE BORGIA kardinális (* 1478., † 1507.) jelmondata volt.

Halála után ezt az epigrammát csinálta rá FAUSTO MADDALENA:

*Borgia Caesar erat, factis et nomine Caesar,
Aut nihil, aut Caesar, dixit: utrumque fuit.*

Valószínűnek tartom, hogy a jelmondat keletkezésére hatott PLUTARCHOS ama följegyzése (*Caesar élete*, 11), hogy Julius Caesar egy nyomorult havasi városka láttára így szólt: «Inkább lennék itt első, mint Rómában második.»

Correggio.

CORREGGIO (ANTONIO ALLEGRI, * 1494., † 1534.) a hagyomány szerint, mikor a bolognai San Giovanni templomban meglátta Rafael Szent Ceciliáját, mélyen meghatottan így kiáltott föl:

Anch' io sono pittore!

[Én is képiro vagyok!]

Történeti alapja alig van ennek a dolognak, mert mikor az ifjú CORREGGIO Bolognában járhatott (1517 körül), Rafael képe még nem volt ott. V. ö. *Mendemondák* könyvemmel.

Ad majorem Dei gloriam

[Isten nagyobb dicsőségére]

a tridenti zsinat (1542—1560) kánonjaiban és dekrétumaiban gyakran előforduló kifejezés.

Omnia ad majorem Dei gloriam

[Minden Isten nagyobb dicsőségére]

alakjában a Jézus társaságának jelmondata.

Így vagy O. A. M. D. G. rövidítésben csaknem mindig olvasható a jezsuiták épületein és könyvein. Újabban használják magyar M. I. N. D. rövidítését is. SZENT BENEDEK (* 480., † 543.) jelmondata volt: *Ut in omnibus glorificetur Deus.* (V. ö. JÓZSUE, 7, 19.)

Di chi mi fido, guardami Iddio,**Di chi non mi fido, mi guardarò io.**

(Csak a jó barátaimtól védj meg, úristen; az ellenségeimtől majd magam is megvédem magamat.)

Ez a híres mondás a velencei kúttömlöcök (*pozzi*) alsó emeletén, a Δ II jegyű börtön füstös falára van karcolva, XVI. századbeli írással.

Egy tornyos templomot ábrázoló ügyetlen rajzolat fölött; betű szerint így:

DE CHI MI FIDO GWARDAMI IDDIO
DE CHI NŌ MI FIDO ME GWARDARÒ IO
W. LA STA CA KA RNA¹⁾

A templom körvonalai közé ez immár igen nehezen olvasható töredékes szavak vannak karcolva, ugyanazzal a kézzel: VENITE ADOREMUS ... IN STĀ ECLESIAM MEAM ... IO. FRANCESCO ... A DIO ... TI MARCO. — Mind a rajz, mind az írás arra vall, hogy a rab sötétben karcolta a falra.

¹⁾ *Viva la santa chiesa cattolica romana*: Éljen a római katolikus anyaszentegyház.

E mondás világhírűvé a BYRON *Childe Harold*-jának IV. énekéhez kapcsolt jegyzetek révén lett. És mindig a velencei rab ígéje gyanánt emlegetjük, noha bizonyos, hogy a kúttömlöc lakója is csak régi olasz közmondást¹⁾ idézett. A szálló ígés gyűjtemények mind mellőzik, mert gazdátlan jószág. Én azonban azt hiszem, hogy mégis igazi szálló íge: egy, bár ismeretlen személyhez fűződik, s a velencei börtönből kelt szárnyra.

III. JULIUS pápának tulajdonítják ezt a mondást:

III. Julius.

Parva sapientia regitur mundus.

[Kevés bölcsességgel kormányzódik a világ.]

MORAES múlt századbéli portugál író szerint (idézi BÜCHMANN, id. m. 489. l.) egy portugál szerzetes részvétét fejezte ki a pápának, amért az egész világ kormányzásának terhe nyomja; mire a szent atya azt válaszolta: «Ha tudnád, mily kevés értelemmel kormányzódik az egész világ, bizony csodálkoznál.»

Kétség nélkül innen ered AXEL OXENSTJERNA, a svéd államférfi (* 1583., † 1654.) mondása, melylyel biztatta fiát, mikor nem ítélte magát elég erősnek egy követség elvállalására: «*An nescis, mi fili, quantilla prudentia mundus regatur?*» [Hát nem tudod, fiam, mily kevés eszességgel kormányzódik a világ?]

Eppur si muove!

[És mégis mozog (a föld.)]

Ez a híres történeti hazudság immár számtalanszor megcáfolt dolog. A Párizsban, 1768—69-ben megjelent *Dictionnaire des portraits historiques* említi először, hogy GALILEO GALILEI (* 1564., † 1642.), mikor

¹⁾ Betűrül betüre megvan egy Londonban, 1591-ben megjelent *Giardino di Ricreazione, raccolto da Giovanni Florio* című olasz közmondásgyűjteményben.

1633-ban az inquisitio előtt a föld mozgását ünnepiesen meg kellett tagadnia, egyet toppantott és azt mondta:

V. ö. *Mendemoniák* könyvvel.

Quod non fecerunt Barbari, Barbarini fecerunt.

[Amit nem cselekedtek meg a barbárok, megcselekedték a Barberinik.]

Ezt a szójátékot csinálta a római Pasquino-humor VIII. ORBÁN (Maffeo Barberini) pápára, mikor 1632-ben leszedette a Pantheon külső előcsarnokának antik bronz gerendázatát, hogy az Angyal-vár számára ágyúkat, a Péter-templom számára pedig oltár-mennyezetet öntessen belőle. Ágyú vagy száz tellett a római ércből; a Bernini rajzai szerint készült 29 méter magas, négy oszloptól tartott mennyezet súlya pedig 186,000 római font. (V. ö. G. FUMAGALLI, *Chi l'ha detto?* 146. 1.)

V. ö. *Mendemoniák* könyvvel.

L'Italia farà da sè.

[Olaszország maga megteszi.]

Károly
Albert.

Az olasz szabadságharc e büszke jelszavát, mely azt hirdeti, hogy Itáliának nincsen szüksége senkire, hol PARETO 1848-iki piemonti külügyminiszternek, hol CESARE BALBONAK, hol GIOBERTINEK tulajdonítják (BÜCHMANN id. műv. 490. 1.), holott eredete abban a kiáltványban keresendő, melyet KÁROLY ALBERT (CARLO ALBERTO *„il magnanimo”*) Szárdinia királya (* 1798., trónra lépett 1831., lemondott és † 1849.) Torino falaira 1848 március 24-én kiszegesztetett. E kiáltvány KOSUTH LAJOS fordítása szerint (*Iratai*, IV. k. 283. 1.) ez:

«Lombardia és Velence népei! Olaszország rendeltetési értelemdnek; szerencsésebb jövő mosolyog az eltaposott jogok félelmetlen védői felé. Fajszeretet, az idők megértése s az óhajok közössége által indítatva első csatlakozunk az egyhangú csodat-

hoz, melylyel nektek Itália adózik. A mi fegyvereink, melyek már határaitokon összpontosultak, midőn ti a dicső Milánó felszabadításában megelőztetek, im most hozzátok mennek, hogy megadják nektek a segítséget, melylyel testvérek testvér, barátok barát tartozik. Bizva azon Isten segítségében, aki oly csodálatos ösztönökkel képessé tette Olaszországot saját erejével cselekedni (*fare da se*), támogatni fogjuk igazságos óhajaitokat s külső jelekkel is kitüntetendők az olasz egyesülés érzelmeit,¹⁾ akarjuk, hogy se-regeink a lombard-velencei földre lépve a szavójai paizst az olasz háromszínű zászló fölibe helyezve viseljék. — KÁROLY ALBERT.»

Különös, hogy KOSSUTH az idézett könyv 441-ik lapján már MAZZININAK tulajdonítja a ~-t.

Cavour.

Libera Chiesa in libero Stato.

(Szabad egyház szabad államban.)

A haldokló CAMILLO DI CAVOUR gróf (* 1810., † 1861.) szavai.

«Junius 6-án» írja MASSARI *Il Conte di Cavour* c. életrajzában (Torino, 1875; 434. l.) «sietve érkezett az ájtatos szerzetes, hogy a vallás vigasztalásában részesítse a nagy embert. A haldokló rá ösmert és megszorítva kezét, így szólt: *Frate, libera Chiesa in libero Stato*. Ez a nagy gondolat tette derültté haldoklását. Ezek voltak utolsó szavai. Háromnegyed hét órakor reggel utolsót lélezett.» CAVOUR azonban halála előtt harmadfél hónappal, 1861 március 27-én is hangoztatta ez egyházpolitika jelszavát, a parlamentben. (FUMAGALLI: *Chi l'ha detto?* 180. l.)

Re galantuomo.

[Becsület-es-ember-király.]

Viktor
Emánuel.

II. VIKTOR EMÁNUEL (VITTORIO EMMANUELE) Olaszország első királya (* 1820., mint Szárdinia királya trónra lépett 1849., Olaszország királya 1861., † 1878.) magát nevezte így.

¹⁾ Figyelemre méltó, hogy nem 'egység', hanem 'egyesülés', nem 'unità', hanem 'unione'. (KOSSUTH jegyzete.)

MASSARI *La vita ed il regno di Vittorio Emmanuele* című könyvében (Milano, 1878) ezt írja: «Massimo d'Azeglio miniszter így szólt a királyhoz uralkodása kezdetén: «A történet oly kevés királyról tud, aki becsületes ember is volt, hogy szép föladat volna a sort megkezdeni.» — «Hát én: legyen ez a becsületes-ember-király?» mosolygott Viktor Emánuel. És mikor 1849 végén a torinói népszámláláskor eléje is tettek egy lajstromot, saját kezével ezt írta az 'állás és foglalkozás' rovatába: ~.»

DABORMINA tábornoknak, miniszterének, ezt mondta egyszer: «Én nem vágyódom más dicsőségre, mint arra, hogy a történelem azt mondja felőlem: becsületes ember (~) voltam.» (DABORMINA levelei Villamarinához Párizsba 1853 április 26. és 28. idézi KOSSUTH LAJOS *Irataiban*, I. k. 26. l.)

Voi siete troppo ricchi.

IX. Pius.

[Ti kelletténél gazdagabbak vagytok.]

Mondotta IX. PIUS pápa (* 1792., pápa lett 1846., † 1878.) az 1869-iki vatikáni zsinatra megjelent magyar főpapoknak, akik tudvalevőleg a csalatkozhatatlanság hitcikkelye ellen szavaztak.

Az időben Bismarck nagy befolyást gyakorolt az osztrák-magyar dolgokra; e befolyás következtében akarta az Andrássy-kormány, hogy a magyar főpapok ellenezzék az említett hitcikkelyt. (BELLAAGH ALADÁR közlése.)

Mezzofanti.

'Valóságos Mezzofanti!' szoktuk mondani a sok nyelvet tudó emberről. Vonatkozik GIUSEPPE MEZZOFANTI kardinálisra (* 1774., † 1849.), ki állítólag 58, némelyek szerint 70, sőt a dialektusokat is beleszámítva, 108 nyelven beszélt és írt.

Ujabb kutatások szerint a Mezzofanti rendkívüli nyelv-ismereteiről szóló adatok túlzottak. A kardinális igazán jól

csak tizenkét nyelven beszélt, és pedig: olaszul, latinul, franciául, németül, dánul, angolul, hollandul, svédül, oroszul, csehül, lengyelül és magyarul. Más ötvenhat nyelvből és harmincöt dialektusból épen csak annyit tudott, hogy nagy ügygyel-bajjal meg tudta magát értetni. Életrírói szerint «a magyarnak négy dialektusát beszélte: a debrecenit, eperjesit, pestit, erdélyit.» Midőn József nádor 1817-ben nagy kísérettel Olaszországban utazott és Bolognában őt MEZZOFANTI magyar beszéddel fogadta, a palatinus környezetében nem akadt ember, aki a magyar beszédre felelni tudott volna. (MARCZALI HENRIK: *Magyarország története*, Budapest, 1894; 185. l.) MEZZOFANTI verselt is magyarul. A *Vasárnapi Ujság* 1880-iki kötetében (140. l.) olvasható két kis magyar verse, melyet Teza Emil padovai professzor talált a kardinális hátrahagyott iratai között. Az egyik:

Imé! Mitsoda a' világ:
Valóban árnyék hiúság!
Boldog a' ki azt ismeri
És a' mennyországot nyéri!

A másik hexameteres epigramm:

Boldog Róma! hol szentséggel uralkodik a' hit;
Itt a' mesterség s itt díszlenek a' tudományok.

FRANCIÁK.

Divide et impera! (vagy: Divide, ut imperes.)

XI. Lajos. [Támaszsz visszavonást és uralkodjál; vagy: támaszsz visszavonást, hogy uralkodhassál.]

Hol MACEDONIAI FÜLÖPnek, hol AUGUSTUS császárnak, hol XI. LAJOS francia királynak, hol MEDICIS KATALINNAK tulajdonított íge. Legvalószínűbb, hogy XI. LAJOSTól (* 1423., trónra lépett 1461., † 1483.) ered. (V. ö. PROSPER MÉRIMÉE: *Chronique du règne de Charles IX.*, Paris, 1829; 7. l.)

Le roi est mort, vive le roi.

(A király meghalt, éljen a király.)

A régi francia monarchia ősi szokása szerint e szavakkal szokta jelenteni a palota erkélyéről egy herold a király halálát és utódjának trónraléptét. Háromszor kiáltotta. Ez íge a maga szertartásos mivoltában utoljára XVIII. Lajos halálakor, 1824 október 24-én hallatszott a saint-denis templomban. Uzès herceg, ki a palotanagy tisztét végezte, botja végét a királyi sírbolt küszöbére tette, ezt mondván: *«Le roi est mort!»* Erre a herold háromszor kiáltotta: *«Le roi est mort!»*, harmadikszor hozzá tevén: *«Prions tous Dieu pour le repos de son âme.»* Egy kis várta Uzès herceg fölemelte botját és azt mondta: *«Vive le roi!»* Ezt háromszor ismételte a herold s ekkor mindenkéltették X. Károlyt, Franciaország új királyát.

Chevalier sans peur et sans reproche.

(Félelem és gáncs nélküli lovag.)

BAYARD (PIERRE TERRAIL, SEIGNEUR DE BAYARD) a nagy francia hős (* 1475., † a csatatéren 1524.) mellékeve, melyet 1525-ben megjelent életrajza is sokszorosan említ. (Már a címlapján is: *«... triumphes et prouesses du bon chevalier sans peur et sans reproche, le gentil seigneur de Bayart.»*) A régi franciák másokat is díszítettek föl a *chevalier sans reproche* melléknévvvel; például BAYARD kortársát, LOUIS DE LA TRIMOUILLET († a csatatéren 1525.)

Minden elveszett, csak a becsület maradt meg. I. Ferenc.*(Tout est perdu, fors [nem hors] l'honneur.)*

I. FERENC francia király (* 1494., trónra lépett 1547.) írta édesanyjának a paviai csata után (1522 februárius 24) spanyol fogságából: *«Madame... de toutes choses ne m'est demeuré que l'honneur et la*

vie qui est sauve . . . » Innen a szálló íge, melyről az a balhit van elterjedve, hogy I. FERENC csak ennyit írt anyjának. A levél elég hosszú.

IV. HENRIK királyról (* 1553., trónra lépett 1589., † Ravailiac töre által 1610.) tudjuk azt az anekdotát, hogy gyóntató atyjának, ki szemére hányta csapodárságát, napokig foglyot adatott enni, míg végre a pap beléunt az egyformaságba és türelmetlenül kiáltott föl:

IV. Hen-
rik.

Toujours perdrix!

[Mindig csak fogoly.]

Mire a király azt mondotta: «Lássá, a változatosság mindenben szükséges.» Más változat szerint azt válaszolta a gyóntató atyának: a «*Toujours la reine.*» Ezt az anekdotát néha XIV. Lajosra és Letellier jezsuitára is forgatják (*Illustration*, 1853 nov. 26.) és a páter panasza ez volt: »*Toujours des bécasses!*» Letellier azonban La Chaise halála után, 1709-ben került az udvarhoz, mikor a gyóntató, igazi királyné híján, csak a Mme Maintenonhoz való hűségre inthette volna a hetvenéves Lajost. A franciák ~-t nem emlegetik, náluk csak a *La reine . . . toujours la reine!* ismeretes és inkább anekdota, mint szálló íge. A ~ német révén került hozzánk. BÜCHMANN *Geflügelte Worte*ja (20. kiadás, 498. l.) idéz egy spanyol kávéházi éneket, mely szerint ,közmondás tartja, hogy beléun az ember a fogolyevésbe.‘ (« . . . como dice el adagio, que cansa de comer perdices. ») E mondás eszünkbe juttatja a görög-ből lett régi deák szólást: ,*Crambe repetita mors est.*‘ [A káposzta kétszer egymás után halál.] V. ö. JUVENALIS 7, 154.

IV. HENRIKRŐL mi magyarok is tudunk nem egy anekdotát. A híres «*Je veux que le dimanche chaque paysan ait sa poule au pot*» [Azt akarom, hogy vasárnap minden parasztnak meglehessen a maga tyúkjá a fazékban] hitelesnek látszik; följegyzi HARDOUIN DE PÉREFIXE párizsi érsek a király 1681-ben megjelent életrajzában, de ott a vasárnapról nincsen szó. Az is igaz, hogy IV. HENRIK az arquesi csata

után (1589) ezt írta kedves hadvezérének, Crillonnak: «*Pends-toi, brave Crillon, nous avons vaincu à Arques, et tu n'y étais pas!*» [Kösd fel magad, derék Crillon, győztünk Arquesnál és te nem voltál ott!] Ismeretes a következő kis történet is: Baudesson, a saint-dizieri polgármester annyira hasonlított a királyhoz, hogy mikor egyszer kihallgatásra ment, a palota előtt álló katonáknak Henriknek nézte és fegyverre szólította az őrséget. «Mi a manó!» mondá a király, kidugva fejét az ablakon, «hát ketten vagyunk most felséges urak?» — «*Eh, compère*», kérdé aztán Baudessontól, «*vostra mère est-elle donc allée dans le Béarn?*» (A király szülőföldje.) — «*Non, Sire, c'est mon père qui y demeura.*» — «*Ventre-saint-gris!*» (ez volt IV. HENRIK sajátos káromkodásmódja) *je suis payé!*» Ez anekdota mását azonban már Augustus császárról mondja el MACROBIUS. (*Saturn.* 2, 8.)

XIV. LAJOS (* 1638., trónra lépett 1643., † 1715.) híres mondása, melyet 1655 áprilisában a parlament előtt hangoztatott volna, vadászruhában és ostort suhogtatva:

L'État c'est moi

[az állam én vagyok]

XIV.
Lajos.

számtalanszor megcáfolt dolog.

Egy szemtanú, CHÉRUEL szerint, azt írja naplójában, hogy a király egy szót sem intézett a parlamenthez. É. FOURNIER (*L'esprit dans l'histoire*, 3. kiad., 271. l.) igen meggyőzően fejti ki, hogy a tizenhétéves király akkor még a MAZARIN kardinális engedelmes tanítványa volt s a parlament előtt nem mert volna ily merész önálló nyilatkozatot megkockáztatni; az óvatos öreg diplomata viszont nem sugallhatott beléje ilyen veszedelmes dolgot. DULAURE szerint (*Histoire de Paris*, 1853; 387. l.) XIV. LAJOS egy bírót szakított félbe a ~-val, mikor a királyt és az államot, emlegette. Az angolok olykor EZSÉBET brit királynőnek (* 1533., trónra lépett 1558., † 1603.) tulajdonítják az ígét.

Hogy a francia a

gloire

(dicsőség)

népe s hogy főleg a ~ért szeret hadakozni, nem tudjuk, ki mondta először. Semmi esetre sem francia, mert a ~ emlegetése gúnyos. E szálló íge eredete azonban kétség nélkül XIV. LAJOSBAN keresendő. Ő emlegeti mindig, hogy az uralkodó első kötelessége «*la conservation de notre gloire et de notre autorité*» és hogy a kormányzás célja «*notre gloire et la grandeur de notre état*», valamint «*la gloire et la réputation.*» (V. ö. *Oeuvres*, II. 132. és 292.) Az 1672-iki háború manifesztrumában csak a «*gloire*» említődik a hadviselés okául.

Des Barreaux. **Tant de bruit pour une omelette (au lard)!**
(Mennyi hű-hó egy kis [szalonnás] rántottáért! ARANY JÁNOS fordítása.)

Ezt a mondást VOLTAIRE egy DES BARREAUX nevű francia költőnek (* 1602., † 1673.) tulajdonítja.

DES BARREAUX pénteki napon egy falusi korcsmában szalonnás rántottát rendelt. Az ájtatos korcsmáros szörnyűködött a bőjtszegésen; és mikor asztalra akarta tenni a bűnös eledelt, a közelben iszonyú csattanással lecsapott a mennykő. ~ kiáltott erre a költő boszúsan, és hogy az ijedtében térdre esett korcsmárost megnyugtassa, az egész rántottát kihajította az ablakon.

XV. Lajos uralkodása alatt (1723—1774) gróf D'ARGENTAL volt egy ideig a könyvkereskedelem felügyelője. HÉNAULT szerint (*Mémoires*, 4. l.) egyszer maga elé idézte DESFONTAINES abbét, a kritikust, hogy megdorgálja írásaiért. «*Monseigneur, il faut bien que je vive!*» (De nékem elvégre is élnem kell, kegyelmes uram!) mentegetőzött az író; mire D'ARGENTAL azt mondta:

D'Argental. **(Mais) je n'en vois pas la nécessité.**
(Annak én nem látom át a szükségességét.)

Említi e dolgot DESFONTAINES ellenfele, VOLTAIRE is, 1760 december 23-án Albergati Capacelli marchesenek Bo-

lognába írt levelében; de csak «egy miniszterről» szól. Mások SARTINE párizsi rendőrtisztnak, némelyek D'ARGENSON párizsi rendőrfőnek tulajdonítják ez ígét.

Après nous le déluge.

[Utánunk (ám következék) a vízözön.]

Pompa-
dour.

MARQUISE DE POMPADOURnak (* 1721., † 1764.). XV. Lajos kedvesének tulajdonított mondás, melyet a nagy courtisane életirói is hitelesnek ismernek el.

CICERO (*De fin.* 3, 19, 64), SENECA (*De clem.* 2, 2, 2) idézi egy ismeretlen görög költő mondását: «Ἐμοῦ θανάτου γαῖα μυχθήτω περί» [Halálom után a világot ám emészse meg a tűz]. DIO CASSIUS szerint (48, 23) TIBERIUS igen szerette emlegetni e görög ígét, NERO pedig (SUETONIUS, *Nero* 38 és ZONARAS 11, 3) mikor jelenlétében idézték, azt mondta: «Sőt már életemben» és felgyújtatta Rómát. (TACITUS évkönyvei fölmentik NEROT e vád alól; s ugyancsak TACITUS cáfolja meg azt, hogy NERO a tűzvészben gyönyörködve, színpadi öltözetben Trója veszedelmét énekelte. PILOTY nagy képe, mely Nemzeti Múzeumunk tulajdona, ezt a soha meg nem történt jelenetet ábrázolja.)

Csak à szuronyoknak engedünk.

Mirabeau.

Midőn XVI. Lajos 1789 június 23-án az alkotmány-szerző nemzetgyűlést feloszlatta, a papság és a nemesség nagy része távozott a teremből; a képviselők többsége azonban ott maradt s tárgyalta a történeteket. «Uraim», szólott ekkor Dreux-Brezé főszertartásmester, «önök hallották, mit kíván a király.» Ekkor válaszolta neki MIRABEAU (* 1749., † 1791.): «Ha önt azzal bízták meg, hogy bennünket innen eltávolítson, kérjen karhatalmat; mert mi csak a szuronyok erejének engedve távozunk innen. («... car nous ne quitterons nos places que par la puissance des baïonnettes.)) Más változat szerint úgy mondta: «csak az erőszak távolíthat el bennünket» («nous ne sortirons que par la force»). V. ö. C. ROZAN, *Petites ignorances historiques*, Paris, 1888; 378. 1.

A nagy francia forradalom egyik híres szálló ígéje, a

Maury?

sans-culotte

állítólag MAURY abbétól (* 1746., † 1817.) a Constituante tagjától származik, ki mikor egy ülésen beszédét a lármás karzati csöccselék félbeszakította, így szólt az elnökhöz: «*Monsieur le Président, faites taire ces sans-culottes.*»

JULES SIMON a *Temps* 1891-iki folyamában a ~-ot az ucca csinálmányának mondotta. A szó azokra a külvárosi szegény emberekre vonatkozik, akiknek a forradalom elején már nem volt pénzüik harisnyára; tehát az addigi térdig érő nadrág (*culotte*) helyett hosszú bugyogót viseltek. Ez a ruházat ellentéte lévén a régies arisztokrata öltözetnek, a ~ politikai jelszóvá lett.

A nagy francia forradalom világhírű jelszava: a

Liberté, Égalité, Fraternité

Momoro.

Szabadság, Egyenlőség, Testvériség

attól a spanyol eredetű, FRANÇOIS-ANTOINE MOMORO nevű könyvnyomtatótól († 1794., a vérpadon) származik, aki a Cordelierk körének rajongó tagja volt, s arról ismeretes, hogy feleségét a Notre-Dame-székesegyház főoltárára ültette az Ész istennője gyanánt.

L.: *Journal de Paris*, 1793; 182. szám: «*Le 30 juin 1793, le Directoire du département de Paris, sur la proposition du citoyen Momoro, l'un de ses membres, arrête que les propriétaires seront invités, au nom du patriotisme, de faire peindre sur la façade de leurs maisons, en gros caractères, ces mots: Unité, indivisibilité de la République, Liberté, Égalité, Fraternité ou la mort.*»

J. J. ROUSSEAU a *Contrat social*-ban (II. könyv, XI. fejezet) ezt írja: «*Si l'on recherche en quoi consiste précisément le plus grand bien de tous... on trouvera qu'il*

se réduit à ces deux objets principaux, la liberté, et l'égalité.» Amint tehát az egész nagy francia forradalom a Rousseau-féle doktrinák megvalósítására törekvés, az a hármas jelszó is csak ROUSSEAU gondolatának ekhója, megtoldva a *fraternité*vel.

Sans phrases.

[Frázisok nélkül.]

Mikor a francia konvent 1793 januárius 17-én szavazással döntötte el, hogy miként büntessék meg XVI. Lajost, és minden képviselő megokolta a maga szavazatát, SIEYÈS abbé (* 1748., † 1836.) állítólag azt mondta: «*La mort sans phrases.*» Ez azonban nem való; mint az egykorú tudósításokból kiderül, SIEYÈS csak így szavazott: «*La mort.*» (Halál.)

Jeunesse dorée.

(Arany ifjúság.)

Állítólag így nevezték Robespierre bukása (1794 július 27-ike) után a párizsi gazdag fiatalságot, mely az ellenforradalom élén állt. E név azonban kétségtelenül későbbi eredetű. Egyszer ugyan előfordul PAGÈS regényíró 1797-ben megjelent forradalomtörténetében; de közkeletűvé csak 1824-ben lett, mikor MIGNET, THIERS stb. kezdték így hívni a forradalom korabeli párizsi ifjúságot. Ma a könnyen és vigan élő fiatalságot értjük rajta.

I. NAPOLÉON (* 1768., első konzul 1799., császár 1804., trónvesztes 1815., † 1821.) 1797-ben az olaszokhoz intézett kiáltványában nevezte a franciákat így:

la grande nation

(a nagy nemzet.)

LAS CASES emlékiratai szerint még Szent-Ilona szigeten is mondogatta, hogy ez íge tőle ered. GOETHE azonban

már 1793-ban írta a franciákról: «*die grosse Nation.*» (*Unterhaltungen deutscher Ausgewanderter von 1793 und 1795.*)

Marmontel.

Du sublime au ridicule il n'y a qu'un pas.

[A fönségestől a nevetségésig csak egy lépés.]

Ezt a nálunk is mindig franciául idézett ígét I. NAPOLÉONNAK tulajdonítják. Oroszországból való visszavonulásakor (1812 decemberében) valóban többször mondta varsói követének, DE PRADTNAK, ki 1816-ban Berlinben megjelent *Histoire de l'ambassade dans le Grandduché de Varsovie* című művében ezt följegyzi. Ez a mondás különben kedvelt szava járása lehetett I. NAPOLÉONNAK. Benne van a *Mémoires de Madame de Rémusat 1802—1808*, (*publiées par son petit-fils PAUL DE RÉMUSAT*, Paris, 1880. III. k. 55. és 56. l.) könyvben is, hogy «Bonaparte gyakran emlegette, hogy ∞.» A mondás azonban MARMONTELTŐL (* 1723. † 1799.) ered, ki először írta: «*En général, le ridicule touche au sublime.*» [A nevetségés többnyire határos a fönségessel.] (*Oeuvres*, V. k. 188. l.)

B. Eötvös
József.

Bennünket e mondás főképpen ama geniális szójáték révén érdekel, melyet BARÓ EÖTVÖS JÓZSEF csinált belőle 1836—37-iki külföldi utazásában. BARÓ EÖTVÖS JÓZSEF először Franciaországot, aztán Angliát látogatta meg. Lelkének inkább volt rokona a francia, mint az angol; s mikor visszatért a kontinensre, a Dover és Calais között a Manchesatornán (Pas-de-Calais) járó gőzhajón egy angol utas előtt lelkesen magasztalta Franciaországot.

— «*La France est sublime*» [Franciaország fönséges], mondotta.

— «*Du sublime au ridicule il n'y a qu'un pas*», vágott vissza a hiúságában sértett angol élesen.

— «*Le Pas-de-Calais, monsieur*», szólt nyomban EÖTVÖS, magyar létére a legkitünőbb szójátékok egyikét csi-

nálván meg a *pas* (lépés) s a *Pas-de-Calais* (a Franciaországot és Angolországot elválasztó Manche-csatorna) szókból.

Az angol erre, a hagyomány szerint, tüstént párbajra hívta EÖTVÖST, ki meg is verekedett vele. Ez azonban mende-monda. Csak az az igaz, hogy EÖTVÖS valóban megcsinálta e szójátékot és pedig a mondott körülmények között. Ennek bizonyossága BÁRÓ EÖTVÖS LORÁNDnak, a Magyar Tudományos Akadémia elnökének, 1892 március 2-án kelt, hozzám, kérdésemre válaszul intézett levele, melyben ez van:

«A szóban forgó *bon mot* csakugyan atyámtól származik. Atyám azt többször elbeszélte anyámnak, ki arra élénken emlékszik.»

JÓKAI MÓR akadémiai székfoglalójában: *A magyar néphimorról* (olvasta 1860 jan. 30-án) ezt írja: «... a legjobb francia *bonmot*-k egyike tudtomra magyartól eredett; egy francia diplomata ugyanis azt veté fel, hogy Franciaországnak Angliába lépni: *il n'y a qu'un pas*», a magyar erre azt felelte: *oui, le pas de Calais.*» Hogy a két anekdota rokon, igen valószínű, és pedig a Jókaitól közlött alkalmasint csak a báró Eötvös-félenek kopása.

A szociális kérdés

I. Napó-
léon.

kifejezés TREITSCHKE egy 1879 március 5-iki felolvasása szerint, szintén I. NAPOLÉONTÓL ered.

Ezeken kívül I. NAPOLÉON számos mondását emlegetjük, annélkül azonban, hogy igazi szálló ígék volnának. Ilyen az egyiptomi piramisoknál 1798 július 6-ikán vívott ütközetkor mondott «Négyezer év tekint le reátok.» (*Du haut de ces pyramides quarante siècles vous contemplent.*) Az 1812. szeptember 7-én Moszkva előtt mondott «Ime az austerlitz-i nap!» (*Voilà le soleil d'Austerlitz!*) Többnyire I. NAPOLÉONNAK tulajdonítjuk mi magyarok az alkalmasint régi német eredetű mondást: *In pace ars mihi lex; in bello lex mihi Mars* [Békében művészet a törvényem; háborúban a törvényem Márs]. ÁGAI ADOLF szerint az 1809-iki francia benyomuláskor keletkezett, Győrött.

Fouché?

Ez több a vételnél, ez hiba.

(C'est plus qu'un crime, c'est une faute.)

Némelyek szerint FOUCHÉ, I. Napoléon rendőrmisztere (* 1763., † 1820.), mások szerint TALLEYRAND (* 1754., † 1835.) mondotta Enghien herceg kivégzéséről (1804.). FOUCHÉ erősen magának követeli *Mémoires*-jában.

Talleyrand?

TALLEYRAND rovására rótt íge az, hogy
a beszéd a gondolatok eltitkolására való.

(La parole a été donnée à l'homme pour déguiser sa pensée és les paroles sont faites pour cacher nos pensées.)
Sokan FOUCHÉnak tulajdonítják; de már VOLTAIRE, és még régebben az angol YOUNG is írt ilyesmit. A gondolat eredete PLUTARCHOSban keresendő, ki a szofistákról azt mondja, hogy beszédük a gondolatok takargatása.

Ugyancsak TALLEYRAND mondta volna először:

Surtout pas de zèle.

[Főképp semmi (főlősleges) buzgóság.]

Mameluk.

Az arab *malak*: ,bírní' ígéből eredő *mamluk*: ,birtok, rabszolga' szó európaias ∞ alakjának a nyugat legtöbb nyelvében megvan ez a gúnyos értelme: ,a kormány föltétlen híve.' E csúfolódás minden bizonynyal I. Napoléon idejéből ered. Bonaparte tábornok a gúlánál vívott ütközetben (1798.) állítólag megmentette egy Rusztán (Rusztém) nevű fiatal mameluk atyjának életét, s attól fogva ez a mameluk nem tágitott mellőle, hűséges testőrzője lett és mindig a küszöbén hált. A császár aztán igen kitüntette e ragaszkodó emberét és mindig bízott benne; noha Rusztán Napoléon szerencsecsillagának hanyatlásával nem igen mutatkozott

hálásnak, s urát nem követte már Elba szigetére sem. A császárság napjaiban a franciák sokat mosolyogtak a Napoléont mindig árnyékként kísérő mamelukon, s még mulatságosabb volt a császár 1804-ben alakított egész mameluk-testőrsége. Kétségtelen, hogy ekkor kezdték a hatalmat vakon és alázatosan követő embereket ~-oknak nevezni.

Nálunk már 1849-ben is járta. BÁRÓ EÖTVÖS JÓZSEF ezt írta gróf Széchenyi Istvánnak, 1848 februárius 9-én kelt levelében: «Ha arra, hogy valaki Napoléon szerepét játszassa, mamelukokra volna szükség, Kossuth imperatorságra számolhatna.» — «Ez a tréfás, de találó jelző kiszivárgott a nyilvánosságra, divatba jött Debrecenben (1849.)», írja ZICHY ANTAL (*gróf Széchenyi István életrajza*, II. k. 99. l., jegyzet). Kötve hiszem, hogy nálunk a ~ szálló ígét az a magán levél tette volna közkeletűvé. 1848-ban a franciák már sűrűn használták a ~ szót *„partisan fanatique du pouvoir“* értelmében.

A *mameluk* szó azonban már évszázadokkal ezelőtt is csúfolódás volt Európaszerte, ha nem is épp mai jelentésében. KEHREIN etymologiai szótára szerint a németek már a XVI. században *„Glaubensabtrünniger, Schandbube, Treuloser, Heuchler“* értelmet tulajdonítottak a *mameluk* szónak, arra célozva, hogy az egyiptomi fejedelmek rend szerint rabszolgaságba került keresztyén gyermekből nevelték mameluk testőreiket.

A magyarság e csúfolódással, amennyire én tudom, nem élt; de annál inkább éltek vele a hazánkban lakó németek. — I. Lipót a török kiűzése után a kamara-igazgatóság alá rendelte Budát és Pestet; s ez az állapot 1705-ig tartott, mikor a király a két várost ismét szabad királyi városokká emelte. Ez átmeneti korszakban folytonos volt a surlódás a kamara-igazgatóság és a városi közönség között. Például 1701-ben a kamara-igazgató, a polgárság ellenére, két gyűlölt embert nevezett ki pesti tanácsosnak: bizonyos Leistnert és Hoffert; s az előbbit fel is eskette. A polgárság a tanács elé deputációt küldött, tiltakozni ez eljárás ellen;

a küldöttség egyik tagja, Eyserich, kijelentette, hogy Leistner «*mameluk*», Hoffert pedig azzal vádolták, hogy titkot tartani nem tudó, a feleségének mindent elfecsegő ember. SCHMALL LAJOS, ki *Adalékok Budapest történetéhez* (Budapest, 1898. 41. l.) című könyvében ez adatot közli, azt hiszi, hogy Eyserich a *mameluk* szóval azt akarta mondani Leistnerről, hogy «a felsőbbek irányában rabszolgái hunyázkodással lealázkodó ember.» Ha ez a magyarázat helyes, akkor a pesti polgárság már ezelőtt kétszáz esztendővel is a mai szálló ígével élt; s a magyarázat helyességét bizonyítani látszik az a tény, hogy a kamaraiszolgát ezt a *mameluk*-emlegető deputációt börtönbe záratta. De az sem lehetetlen, hogy a *mameluk* szó értelme akkor csak „hitehagyott, aljas, hűtelen, képmutató” volt, mint a németiségben általában. E sejtésemet megerősíti HEYDENDORFF M. KONRÁD (* 1730., † 1821.) önéletrajza, mely 1764-ből följegyzi, hogy az erdélyi szászok a pápista hitre tért lutheránusokat nevezték *mamelukoknak*.

I. NAPOLÉON mondotta J. GÖRRES német publicista (* 1776., † 1848.) *Der Rheinische Merkur* című, 1814-ben megindított lapjára, hogy méltó társa a franciák ellen szövetkezett négy nagyhatalmasságnak, mert ez az

I. Napo-
léon.

ötödik nagyhatalmasság.
(*la cinquième puissance.*)

Ezóta nevezik a sajtót hatodik, hetedik, nyolcadik, kilencedik nagyhatalmasságnak, a szerint t. i., a mint a nagyhatalmasságok száma változik. Ma például Európában 5–8 között ingadozik a nagyhatalmasságok száma, a szerint, hogy közéjük számítják-e Olasz-, Spanyol- és Törökországot is, vagy sem.

Grattez le Russe et vous trouverez le Tartare,
(néha: le Cosaque).

[Vakard le a muszkát és ott a tatár (kozák).]

Ligne?

Sokan I. NAPOLÉON ígéjének tartják. HERTSLET (*Treppenwitz der Weltgeschichte*, Berlin, 1886; 270. l.) szerint LIGNE herceg (* 1735., † 1814.) mondotta.

A francia gárda meghal, hanem magát meg nem adja.¹⁾ Rougemont.

(La garde meurt et ne se rend pas.)

E híres szálló ígét CAMBRONNE francia hadvezérnek (* 1770., † 1842.) szokás tulajdonítani. A waterlooi csatában (1815 június 18.) mondotta volna az angoloknak, kik megadásra szólították föl. CAMBRONNE mindig tiltakozott az anekdota ellen és haragudott érte, mert hiszen a waterlooi csatában nem halt meg, hanem megadta magát. Elfogatása pillanatában nem mondott egyebet, mint hogy hozzanak felcsert, a sebeit bekötözni. A ∞ kitalálója egy ROUGEMONT nevű újságíró, ki ez ígét az ütközet után való nap az *Indépendant*-ban kinyomtatta. CAMBRONNE nantesi szobrán mindazáltal ez a felirat ragyog.

Hasonlóképpen koholmány, hogy Halkett angol tábornoknak, ki megadásra hívta föl, a *m . . de!* szóval felelt, mely szót a francia nyelv ma, ha körülírással él, *le mot de Cambronne'*-nak hívja. Ezt a szálló ígét CAMBRONNE tábornok VIKTOR HUGÓnak köszöni, ki *Les Misérables* (A nyomorútlak) című regényében (1862.) egy ragyogó fejezet csattanójául használja ama szót. V. ö. *Mendemonádák* könyvemmel.

A pontosság a királyok udvariassága.

(L'exactitude est la politesse des rois.)

XVIII. LAJOS (* 1755., trónra lépett 1814., † 1824.) XVIII.
szokta mondani, mikor valahol meg kellett jelennie. Lajos.

¹⁾ Majdnem mindig így idézzük, TÓTH KÁLMÁN *Elöre* című (1861.) költeményének első sorai szerint:

«A gárdának a jelszavát
Egész világ hangoztatja:
A francia gárda meghal,
Hanem magát meg nem adja.»

XVIII. Tout soldat français porte dans sa giberne le bâton de maréchal de France.
Lajos.

(Minden francia katona a töltéses táskájában hordja a tábornagi botot.)

E szálló ígét még nemrég is mindig I. Napoléonnak tulajdonították. Újabb kutatások szerint azonban XVIII. LAJOSTól ered. A király 1819 augusztus 8-án Saint-Clouban mondotta a saint-cyri katonai akadémia növendékeihez intézett beszédében:

«Mes enfants, souvenez-vous que chacun de vous porte dans sa giberne le bâton du maréchal Oudinot; c'est à vous de l'en faire sortir.» (V. ö. *Intermédiaire des chercheurs et curieux*. XXXIII, 728.)

V. ö. GRIMMELSHAUSEN *Simplicissimus*ában (I. k., 17. f.): *«Ich habe von unserm alten Obristen vielmals gehört, dass er keinen Soldaten unter sein Regiment begehre, der ihm nicht vestiglich einbilde, durch Wohl-erhalten ein General zu werden.»*

Necker?

Doctrinaire.

E szóról DUVERGIER DE HAURANNE (*Histoire du gouvernement parlementaire*, III. k. 534. l.) ezeket írja:

«Guizot (1816-ban) egy párttörödékhöz tartozott, mely bár a minisztériumot támogatta, nem egyszer ellenzékeskedett is, s melynek vezérét, Royer-Collardt, már a *Nain jaune réfugie* (egy brüsszeli francia ujság) a később oly híressé lett *doctrinaire* névvel illette.» Mások szerint Royer-Collard a *Frères de la doctrine chrétienne* nevű papok intézetében nevelkedett; e papokat röviden *doctrinaire*-eknek is szokták hívni. A ∞ szó előfordul már a XVI. századbeli francia íróknál is, de mai értelmében talán NECKER használta először, midőn 1791-ben egy beszédében a Constituante törvényhozóit összehasonlította a physiokratákkal. Ugyanez évben pedig ezt írta: *«Les législateurs de 1791 ont beaucoup de rapports avec les doctrinaires économistes»* (művei VI. k. 260. l.) A ∞ szó később a tudományos elméleteket

minden gyakorlatiság nélkül védő politikusokra ragadt. LAROUSSE így határozza meg a fogalmat: «*Partisan de théories politiques qu'on a appelées système du juste milieu.*»

A magyar „doctrinaire”-ek (MARCZALI HENRIK szerint) azok a férfiak voltak, kik az 1840—48-iki korszakban egyéb korszerű reformok mellett, különösen a parlamentáris kormányformának s a központosításnak voltak szószólói. Ideáljok az angol és még inkább a Thiers-Guizot-féle parlamentarizmus volt. Népszerűsége nem tehetek szert, mert abban a korban a megye az alkotmányosság és nemzetiség bástyája volt Ferenc császár abszolutizmusával szemben. Ellenfeleik félig gúnyosan ~eknek, az elmélet embereinek nevezték őket. Közéjük tartozott báró Eötvös József, báró Kemény Zsigmond, Pulszky Ferenc; később Szalay László és Csengery Antal. V. ö. BEKSICS GUSZTÁV: *A magyar doctrinairek* (Budapest, 1882.)

Vulkánon táncolunk.

Salvandy.

(*Nous dansons sur un volcan.*)

E szavakkal jósolta meg ACHILLE DE SALVANDY gróf történetíró (* 1796., † 1856.) nápolyi francia követ a Bourbonok bukását, azon a bálon, melyet 1830 június 5-én az orléansi herceg (Lajos Fülöp) a Palais Royalban rendezett sógora, a nápolyi király tiszteletére. Mint maga írja a *Livre des Cent-et-un* című munkában, azt mondta a hercegnek: «Fenség, ez igazi nápolyi multság; ~.»

TAINÉ említi a francia forradalomról írott művében, hogy ROBESPIERRE már 1794-ben mondta: «*Nous marchons sur des volcans.*»

Varsóban rend uralkodik.

Sebastiani.

(*L'ordre règne à Varsovie.*)

E szavakkal jelentette SEBASTIANI francia minister 1831 szeptember 16-án a francia képviselőknek, hogy Varsót szeptember 7-én az orosz véres küzdelemmel megvette.

Ledru-
Rollin.

Trop tard!

[késő!]

mondotta LEDRU-ROLLIN, Lajos Fülöp 1848-iki minisztere (* 1807., † 1874.), midőn 1848 februárius 22-én a királyné, Mária Amália, a forradalmas jelek láttára az uralkodó lemondását tanácsolta.

Mac
Mahon.

J'y suis (et) j'y reste.

(Itt vagyok, itt maradok.)

MAC MAHON francia tábornagy (* 1808., a francia köztársaság elnöke 1873—1879.; † 1892.) midőn 1855 szeptember 9-én a krími háborúban azt az üzenetet kapta fővezérétől, hogy az oroszok a Malakov-tornyot levegőbe készülnek röpíteni, ónnal ezt a választ írta egy papirosszeletre a fővezérnek: ∞.

Így közlik ezt BÜCHMANNÉK (az id. mű 20. kiad. 519. l.), M. A. BIDDULPH angol tábornok azonban a párizsi *Figaro* 1896 április 28-iki számában másképp adja elő a dolgot. MAC MAHON e szavakat hozzá, Biddulphhoz, intézte 1855 szeptember 8-án, midőn az angol tiszt arra kérte, hogy tudatná Simpson tábornokkal: milyen a Malakov helyzete s vajon meg bírja-e ott állani a helyét. A francia vezér ekkor, a csata zajában, nyugodtan ezt mondotta: «*Tout va bien; vous pouvez faire savoir que j'y suis et que j'y reste.*»

III. Napo-
léon.

III. NAPOLÉON francia császár (* 1808., császár 1851., trónvesztes 1870., † 1873.) 1867-ben egy lillei beszédében emlegette a

sötét pontokat.

(Points noirs.)

ANGOLOK.

Hony¹⁾ soit qui mal y pense.

(Átkozott legyen, aki rosszat gondol erről.)

Kevés hitelű hagyomány szerint, ez a híres szálló íge az angol térdszalagrend (*order of the garter*) alapításával egy. A szép Salisbury hercegnő 1349-ben egy udvari bálon III. EDUÁRD királylyal (* 1312., uralk. 1330., † 1377.) táncolva, elveszítette az egyik harisnyakötőjét. A király fölvette a harisnyakötőt és átnyujtotta a hercegnőnek, még pedig látva, hogy az udvarbeliek mosolyognak, e francia szavakkal: «*∞*, aki ma nevet rajta, holnap nagy tisztességnek tekinti, ha viselheti.» És legott megalapította a térdszalagrendet, melynek *∞* feliratú kék jelvényét a vitézek a bal térdük alatt viselik. (A királynék a bal karjukon.) Más, épp ily ingatag hagyomány szerint, III. EDUÁRD a crécyi csatában (1346 augusztus 26) mondotta e szavakat, midőn saját harisnyakötőjét tűzette rúdra zászló gyanánt. Az az egy bizonyos, hogy a *∞* régi francia közmondás, mely már III. EDUÁRD előtt ismeretes volt.

Szárason tartani a puskaport.

CROMWELL OLIVÉR (* 1599., † 1658.) szokta állí- *Cromwell.* tólag mondani katonáinak: «*Put your trust in God and keep your powder dry.*» [Vessétek bizodalmatokat istenbe és tartsátok szárason a puskaporotokat.] Hiteles bizonyága azonban nincs e mondás eredetének.

Tory és whig.

E két angol politikai elnevezés eredetéről MACAULAY *Anglia története II. Jakab trónralépte óta* című munkájában (I. k., 2. f.) ezt írja:

«Skóciában többen a «convenant» üldözött párthívei közül, dühbe jövéen az elnyomás miatt, közelebb megölték a

¹⁾ Mai helyesírás szerint *honni*.

primást, fegyvert fogtak a király ellen s hadai fölött némi előnyöket nyertek s nem törhették meg, míg Monmouth, némi angol seregek élén, Bothwell Bridgenél meg nem verte őket. Ilyes hitbuzgók legszámosabban voltak a nyugoti alföld földművelői közt, a kiket közönségesen «whig»-eknek hívtak. Így ragadt a «whig» nevezet a skót presbyteri rendszer mellett buzgólkodókra, s majd átment azon angol politikusokra, akik az udvar iránti ellenzésre s a «nem conformista» protestánsokkal kedvező bánásra hajlamot mutattak. Ugyanez időben az írföldi mocsárok menhelyül szolgáltak a pápista száműzötteknek, a kik sokat hasonlítottak azokhoz, a kiket később «fejér legény»-eknek (whiteboys) nevezték. Ez embereket akkor «tory»-knak hívták. «Tory»-nak nevezték aztán mindazon angolt, ki nem akart hozzájárulni, hogy a római kath. fejedelem a trónról kirekesztessék.»
CSENGERI ANTAL fordítása.)

Nelson. Anglia megvárja, hogy mindenki megteszi kötelességét.

(England expects that every man will do his duty.)

NELSON tengernagy (* 1758., † 1805.) napi parancsa a trafalgari csatában 1805 október 21-én.

Mi magyarok gyakran emlegetünk NELSONRÓL egy anekdotát, melynek hitele megerősítésre vár. A tengernagy egyszer épp borotválkozott, mikor berohan hozzá egy barátja: «Hallotta már, mit mondanak önről? Hogy ön gyáva, hitvány doveri patkány!» NELSON dühösen csapta le borotváját: «Ki meri azt mondani? Hadd ölöm meg! Ki az a vakmerő?» — «A *Times* mai vezércikkelye.» — «Hát csak nyomtatott betű? Az más!» szolt a tengernagy és nyugodtan borotválkozott tovább. — Valóságos szálló íge számba megy nálunk az is, hogy NELSON a trafalgari csatában, melyben hős halált halt, tengeri-beteg volt. Ez történeti valóság. De az már nem igaz, hogy fölöttötte díszegyenruháját és felrakta csillogó érdemjeleit s ezzel vonta magára az ellenség figyelmét. (A jelen volt DR. SCOTT, NELSON papjának följegyzése.)

Atrocitások.

(Ang. *atrocities*, kegyetlenségek.)

Gladstone.

E szóval a célzatosan nagyított hírvé visszaéléseket, kegyetlenségeket szoktuk gúnyolni. (Választási atrocitások, 'a rendőrség atrocitásai'.) Eredete a *Bulgarian atrocities* angol szálló íge, melylyel GLADSTONE és lapja, a *Daily News*, 1876-ban a bolgár lázadást leverő törököket bélyegezték meg. A magyar közvélemény az időben a törökök barátja volt, és túlzásnak, politikai célú koholmánynak ítélte azt az állítást, hogy Bulgáriában tizenkétezer keresztyént öltek meg a lázadás elnyomása után. Akkor kezdtük a tódított helytelenségeket, visszaéléseket az angolból visszatámasztott szóval csúfolni.

GLADSTONE egy *Bulgarian horrors* (Bolgár szörnyűségek) című füzetet is írt 1876-ban; de elébb mondta és írta a *Bulgarian atrocities* kifejezést.

Hands off!

(Ne nyúlj hozzá v. el onnan a kezedet!)

W. E. GLADSTONE (* 1809., † 1898.) szálló ígéje, melyet az angol alsóház 1880 márczius 17-iki ülésén mondott az osztrák-magyar monarchia boszniai politikájára.

Boycottni, boycotkozás.

E nemzetközi kifejezések eredete az, hogy 1880-ban gróf Erne írországi, Mayo grófságbeli uradalmának igazgatója, JAMES BOYCOTT angol kapitány, annyira sanyargatta a bérlőket, hogy a nép végre fellázadt: megtagadott tőle minden munkát és sem nem adott el neki többé semmit, sem nem vett tőle semmit. A pék nem adott neki kenyeret semmi áron, s még a fehérruháját sem akarták kimosni. A népet csak fegyveres erővel lehetett megakadályozni, hogy

a termést né pusztítsa el. BOYCOTT kapitány novemberben erős katonai fedezett alatt volt kénytelen más helyre távozni. A *boycotting* szót először állítólag egy dublini lap használta, 1880 november 13-án. BOYCOTT kapitány 1897 május 19-én halt meg Flexton írországi városban.

NÉMETEK ÉS OSZTRÁKOK.

Lothár?

MATHIAS BORBONIUS *Deliciae Poëtarum Germanorum* művében (Frankfurt, 1612; I. k. 685. l.) van e distichon:

LOTHARII I.

*Omnia mutantur, nos et mutamur in illis,
Illa vices quaedam res habet illa vices.*

Kétségtelen, hogy ebből lett a híres szálló íge:

Tempora mutantur, nos et mutamur in illis.¹⁾

[Változnak az idők és mi változunk bennök.]

De nem tudjuk, I. LOTHÁR római császár (* 795., † 855.) csinálta-e ez epigrammot, vagy BORBONIUS és csak úgy adta a szerzetessé lett szerencsétlen uralkodó szájába. Bár az utóbbi hihetőbb, e hexametert még változott alakjában is többnyire I. LOTHÁR császárnak tulajdonítják.

A Gesta Romanorum legrégebb, 1342-ből való innsbrucki kéziratában a 143-ik történet (Focus kovács históriája) így végződik: «*Tempora mutantur, homines deteriorantur, qui voluerit veritatem dicere, caput fractum habebit.*»

¹⁾ Először alkalmasint OWEN másította így meg *L. Epigrammata Joan. Oweni Cambro-Britanni* (Amsterdam, 1647; 172. l.):

O Tempora!

*Tempora mutantur, nos et mutamur in illis,
Quomodo? fit semper tempore pejor homo.*

E szálló ígét mintegy cáfolja MADÁCH IMRE az *Ember tragédiájában* (III. szín):

Nem az idő halad: mi változunk,
Egy század, egy nap szinte egyre megy.

SCHOPENHAUER (*Parerga und Paralipomena*, II., 460.) azt mondja, hogy a

quot linguas quis callet tot homines valet
másképpen: quot linguas calles, tot homines vales,

V. Károly.

(ahány nyelvet beszélsz, annyi embert érsz.)

V. KÁROLY római-német császár († 1378.) mondása.

Caesar non supra grammaticos.

Zsigmond.

[A grammatikusoknak a császár sem parancsol.]

E mondás eredetét egy régi anekdota ZSIGMOND királyunkhoz fűzi. ZSIGMOND a konstanci zsinaton (1414—1418) a „schisma” (τὸ σχῆμα) semlegesnemű szót hímnemű gyanánt használta, mire a piacenzai kardinális érsek megfeddette őt. «Te piacenzai» mondta ekkor Zsigmond, «ha mindenkinek tetszel is, nekünk nem tetszel, mert azt állítod, hogy nekünk kevesebb tekintélyünk van, mint Priscianus grammatikusnak, akit, szerinted, megsértettem.» S mindenki jóízűt nevetett a császár tréfáján. (L. CUSPINIANUS, *De imperatoribus*, Majna-Frankfurt, 1601; 364. 1.) MENZEL szerint (*Geschichte der Deutschen*, 3. kiad. 325. f.) ZSIGMOND ezt mondta: «*Ego sum rex Romanus et supra grammaticam.*» [Én római király vagyok és fölötte állok a grammatikának.] Innen MOLIÈRE *Les femmes savantes*-jában (2. felv. 6. jel.) a «*La grammaire qui sait régenter jusqu'aux rois.*» Ugyanekkor mondta volna ZSIGMOND: «*Isti lurcones grammatici.*»

A *Hármas Kis Tükör* azt állítja, hogy ZSIGMOND császár és király jelmondata ez volt:

Zsigmond?

Nescit regnare, qui nescit dissimulare.

S egyúttal így fordítja a \sim -t: «Nem tud uralkodni, ki semmit elnézni nem tud.» Úgyde az egész világ úgy érti e mondás második részét: «... aki tettetni nem tud.»

Némelyek (így M. HARDEN, *Frankfurter Ztg.* 1895 márc. 1.) szerint XI. LAJOS francia király († 1483.) mondotta: «*Qui nescit dissimulare, nescit regnare, — voilà tout ce qu'il faut de latin à un prince.*» ROZAN (*Petites ignorances historiques et littéraires*, 182. l.) szintén XI. LAJOSnak tulajdonítja. («*Dissimuler, vertu de roi et de femme de chambre*» mondotta VOLTAIRE.) Mind a Zsigmond, mind a XI. Lajos szerzősége igen kétes dolog; de bizonyos, hogy MACHIAVELLI ezt írja a *Principe* (1513) 18-ik fejezetében: «... szükséges, hogy a fejedelem jól tudja leplezni e természetét [azt t. i., hogy nem szótartó] s nagy színlelő és alakoskodó legyen... Nem szükséges, hogy a fejedelem bírjon a főttebbi [jó] tulajdonokkal, hanem csak mutatnia kell, mintha bírna velök. Sőt ki merem mondani, hogy ha megvannak benne és folyton meg is őrzi őket, károsak, de ha csak mutatja, hogy megvannak benne, hasznosak...» (RADÓ ANTAL fordítása.)

O sancta simplicitas!

[Ó szent együgyűség.]

Így kiáltott állítólag HUS JÁNOS (* 1369.), a cseh hitújító, 1415 július 6-án a máglyán, mikor látta, hogy egy paraszt (némelyek szerint egy öreg asszony) vak buzgalmában fát cipel, hogy a tüzet jobban éleszsze. HERTSLET szerint (*Der Treppennitz der Weltgeschichte*, Berlin, 1886; 427. l.) ezt nem HUS mondta a máglyán, hanem balsorsának részese, PRÁGAI JEROMOS és azt is hozzá tette: «De ezerszer bűnösebb, aki visszaél veled.»

A \sim előfordul EUSEBIUS († 395.) egyháztörténetének RUFINUS-féle egykorú latin folytatásában, mely szerint az

első niceai zsinaton (325) egy hitvalló az ∞-szal hallgatottat el és térítetett meg egy addig győzhetetlen filozófust.

III. FRIGYES német-római császár (* 1415., † 1493.) jelmondata, az

III.
Frigyes.

A. E. I. O. U.

sokféleképpen magyarázott dolog. Legrégibbnek látszik az *Aquila Ejus Iuste Omnia Vincit*,¹⁾ mely FRIGYES-nek az ambrasi gyűjteményből való ezüst billikomán olvasható és alkalmasint e betűjáték eredete.

Másik változata e jelmondatra: *Aquila Electa Iuste Omnia Vincit*.²⁾ Az ∞ legismertebb magyarázata az *Austriae Est Imperare Orbi Universo*³⁾ melynek változatai: *Austriae Est Imperium Orbis Universi*, *Austria Erit Imperans Orbi Universo*. Ismeretes az *Austria Erit In Orbe Ultima*.⁴⁾ Ezt gúnyosan így forgatták el: *Austria Est In Orbe Ultima*.⁵⁾ Az 1873-iki bécsi világtárlat idejében keletkezett az alkalmi *Austria Exponens Invitat Orbem Universum*⁶⁾. Német alakjai között emlegetett az *Alles Erdreich Ist Oesterreich Unterthan* és az *Aller Ehren Ist Oesterreich Voll*. Ez öt betű *Allein Evangelium Ist Ohne Verlust* magyarázata II. FRIGYES JÁNOS, szász választófejedelem (* 1463, uralk. 1485., † 1525.) jelmondata volt. A történetben gyakorta volt igaz az *Allerlei Erdreich Ist Oesterreichs Unglück* magyarázat. Mikor a bécsi elektrotechnikai kiállításon, 1892-ben mindenütt lámpákból formálták ki ez öt betűt, egy magyar ember azt mondta,

¹⁾ Az ő sasa (a címerben levő) mindent igazán legyőz.

²⁾ A választott sas mindent igazán legyőz. —³⁾ Ausztria uralkodik az egész föld kerekéségén. —⁴⁾ Ausztria lesz a föld kerekéségén az utolsó. Azaz fönnt fog állani akkor is, mikor minden birodalom összeomlott. —⁵⁾ Ausztria a legutolsó ország a világon. —⁶⁾ A kiállító Ausztria meghívja az egész föld kerekéségét.

hogy az ∞ azt jelenti: *Alle Esel Illuminieren Ohne Ursache.*

Az A. E. I. O. U. rajta van III. FRIGYES 1442-iki arany bulláján és egy 1443-iki más pecsétjén. VON SIEGENFELD, a bécsi kitűnő pecsétismerő arra is emlékszik, hogy a ∞ -et némelyek már III. ALBRECHTnek (mellékeve: *mit dem zopfe*; † 1395.) tulajdonítják. (THALLÓCZY LAJOS közvetítése révén történt közlés.)

III.
Frigyes.

A medve bőrére alkudni (inni).

PHILIPPE DE COMINES, a XV. századbéli híres francia történetíró szerint a medve bőréről szóló szálló íge ugyancsak III. FRIGYES császártól ered.

Mikor ugyanis XI. Lajos francia király követet küldött hozzá, hogy foglalja el a burgundiai hercegnek Németországban levő birtokait, mint a hogy ő el fogja foglalni a Franciaországban levőket, az okos öreg császár a következő mesével felelt:

[Egy németországi város mellett volt egyszer egy nagy medve, mely sok pusztítást vitt véghez. Ebben a városban volt három cimbor, aki mindig a kocsmákban ténfergett. Egyszer elmentek egy kocsmároshoz, akinek már tartoztak, és kérték, hogy adjon nekik még egy ebédet és harmadnap megfizetnek mindent, mert elejtik a pusztító medvét; annak a bőre sokat ér, nem is szólva az ajándékokról, amelyeket majd jó emberektől kapnak. A fogadós teljesítette kívánságukat; és a cimborák, mikor megebédeltek, kimentek arra a helyre, melyet a medve látogatni szokott. Eljutván barlangja tájékára, egyszerre sokkal hamarabb bukkant eléjük a medve, semmint gondolták volna. Megrémültek és futásnak eredtek. Az egyik fára mászott, a másik a város felé szaladt; a harmadikat utól érte a medve, maga alá teperte és a füle mellé tartotta az orrát. A szegény ember meglapult a földön és halottnak tetette magát. Ama fenevadnak az a természete, hogy akár ember, akár állat kerül a körme közé, mindjárt ott hagyja, ha azt látja, hogy nem mozdul; mert holtnak hiszi. Ezenképpen ott hagyta a medve azt a szegény

embert is; nem görbítette meg a haja szálát sem és visszamászott barlangjába. A szegény ember, mikor észre vette, hogy megszabadult, föltápaszkodott és a várónak tartott. A fán kuporgó pajtás, látván ezt a rejtelmes dolgot, leszállt és utána eredt a cimborának, kiabálva, hogy álljon meg. A cimborára hátra tekintett és megvárta. Mikor együvé kerültek, az, aki a fán volt, faggatta pajtását: mondaná meg igaz hite szerint: mit súgott neki a medve; mert hiszen soká tartotta az orrát a fülinél. Mire azt felelte a cimborára: Azt mondta, hogy sose alkudjak a medve bőrére, míg a medve nem dögölt meg. (*... que jamais ie ne marchandise de la peau de l'Ours, jusques à ce que la beste fust morte.*) E mesével felelt meg a császár királyunknak és nem is válaszolt egyebet emberének.] *Mémoires de Philippe de Comines, Seigneur d'Argenton, Bruxelles, 1706; IV. könyv, III. fejt., 279. 1.*

Fiat justitia, aut (et) pereat mundus.

[Legyen igazság vagy (és) veszszen el a világ.]

I. Ferdinánd.

MANLIUS *Loci communes* könyve (1563) és a *Hármas Kis Tükör* szerint I. FERDINÁND császár és király (* 1503., magyar király 1526., római császár 1556., † 1564.) jelmondata és kedvelt szavajárása volt.

Törökország gúnyos elnevezése:

a beteg ember

Poysel
Albert?

BÜCHMANN szerint POYSEL ALBERT bambergi kanonoktól ered, ki 1683-ban *Der Türk ist krank* című verset írt, nyilván Kara Musztafa bécsi kudarcának hatása alatt. E versben fordulnak elő a következő sorok:

«*Mein Hirn das schwindt, mein Haupt empfindt
Ohnmachten und Hinfallen;*

«*Mein Alkoran und mein Divan
In schwerer Schwachheit liegen;
Mein g'habte Macht, mein g'führte Pracht
Liegen fast in den Zügen.*»

Hihetőbb, hogy e szálló ígét MONTESQUIE tette közkeletűvé; a *Lettres Persanes*ban (1721; 19-ik levél) az oszmánokat mint „beteg testet” emlegeti. VOLTAIRE is írja II. Katalin cárnőhöz intézett levelében: «*Votre Majesté dira que je suis un malade bien impatient et que les Turcs sont beaucoup plus malades.*»

Ex lacrimis Hungarorum.

Aus den Thränen der Ungarn.

[A magyarok könnyeiből.]

GRÓF CARAFFA ANTAL, az eperjesi hóhér († 1693.), Bécsben, a magyaroktól zsarolt pénzen palotát építtetett a Mehlmarkton. E palota falaira írták föl a bécsiek e mondást. (V. ö. ENGEL JÁNOS KERESZTÉLY német nyelven írott magyar történetét; IV. k.) CSEREI MIHÁLY ezt jegyzi föl históriájában: «Generál Caraffa nagy fejedelmi házakat építtete Bécsben, kiknek kapujára éjtszaka nagy betűkkel ezt írták: *Ex lacrimis Hungarorum.*»

Nagy
Frigyes.

A sanssoucii bölcs.

Így nevezte magát NAGY FRIGYES (* 1712., uralk. 1740., † 1786.) műveinek 1765-ben kiadott első gyűjteményében, melynek címe: *Oeuvres du Philosophe de Sanssouci. Au Donjon du Château. Avec privilège d'Apollon.*

NAGY FRIGYESTŐL származik e szentencia is:

A fejedelem az állam első szolgája.

Többször írta, mindig franciául és hol «*Un prince est le premier serviteur et le premier magistrat de l'État*» formában, hol «*domestique*»-ot és «*ministre*»-t használva a «*serviteur*» illetőleg «*magistrat*» helyett. A gondolat azonban alkalmasint MASSILLONTÓL származik, ki már 1717-ben így szólt a kilencéves XV. Lajos királyhoz intézett bőjti prédikációiban: «Felséged csak a törvény szolgája és végrehajtója.»

NAGY FRIGYES többi híres mondásai: «*Gazetten müssen nicht geniert werden*»; «*In meinem Staate kann jeder nach seiner Façon selig werden*»; «*Ich bin es müde über Sklaven zu herrschen*» stb. nálunk csak oly ritkán emlegett idézetek, hogy szálló ígéknek nem tekinthetők.

Virtute et exemplo

II. József.

[Erénnyel és példával.]

II. JÓZSEF jelmondata volt.

Tempi passati!

(Elmúlt idők!)

Midőn II. JÓZSEF császár megnézte a velencei doge-palota nevezetességeit, a nagy tanácssteremben nem akarták neki mutatni Federigo Zuccaro XVI. századbeli festő ama képét, mely azt a jelenetet ábrázolja, mikor I. Frigyes császár 1172-ben a velencei Szent-Márk templom küszöbére borúlva fogadta Sándor pápától az egyházi átok alól való feloldozást. A császár azonban észrevette a képet és mosolyogva mondta rá: ∞

Meine liebe Kämeter,

Mach' sie lieber Hemeter.

[Kedves Kämeterné, csináljon maga inkább ingeket.]

Minálunk is gyakorta emlegetett bécsi anekdota, hogy II. JÓZSEF ezt írta bizonyos KÄMETERNÉ nevű rossz alkalmi verseket csináló asszony firkájára, melyet elébe terjesztettek a szerző részéről. Alkalmazása egy a *„ne sutor supra crepidam”*-ével.

Ruhe ist die erste Bürgerpflicht.

[Nyugalom az első polgári kötelesség.]

Parlamentünkben nem egyszer idézték, de ismertesebb az alkalmasint belőle származó *„ruhig, bürger!”*

Schulenburg-Kehnert.

mely mint csitító íge járja még olyan magyar vidékeken is, amilyen a Bácska. Eredete abban a kiáltványban keresendő, melyet GRÓF VON DER SCHULENBURG-KEHNERT miniszter ragasztatott ki Berlin falaira a jénai csata után 1806 október 17-én:

«*Der König hat eine Bataille verlohren. Jetzt ist Ruhe die erste Bürgerpflicht. Ich fordere die Einwohner Berlins dazu auf. Der König und seine Brüder leben*» stb.

FERENC császár a napóleoni háborúban elszedett francia ágyúkból 1815-ben a katonák számára emlékpénzt veretett e fölirattal:

*Ferenc
császár.*

Europa libertati asserta.

[Európát (immár) a szabadság boldogítja.]

FERENC császár († 1835 március 2.) végrendeletének e mondata:

Népemre hagyom szeretetemet

mindmáig szájrul szájra jár és pedig gúnyos értelemben.

A bécsi burg udvarában álló szobrának is ez a felirata: «*Amorem populis meis. Testament. Cap. 14.*»

HERCEG METTERNICH KELEMEN LOTHÁR osztrák kancellár (* 1773., † 1859.) mondotta:

Metternich.

Pozsonynál kezdődik Ázsia.

A berlini *Zeitschrift für vergleichende Litteraturgeschichte* 1894 áprilisi füzetében KOCH MIKSA boroszlói egyetemi professzor szerint így mondta: «A Kelet Pozsonynál kezdődik.» SCHÖFFEL képviselő az alsóausztriai tartománygyűlést 1892 április 8-iki ülésén mondott beszédében azt állította, hogy METTERNICH ez ígéje így szól: «*Hinter der Landstrasse fängt Asien an.*» A *Geflügelte Worte aus und über Österreich* (Bécs, 1896; 7. l.) szerint a kancellár így mondta: «*Vor der St.-Marxer-Linie fängt Asien an.*»

Ugyancsak METTERNICHTől ered a *Metternich*.

földrajzi fogalom.

(*Un nom géographique.*)

Prokesch Osten grófhoz 1849 november 19-én intézett levelében maga írja erről: [«Lord Palmerstonnal az olasz kérdést illető viszályomban mondtam 1847 nyarán, hogy az 'Olaszország' nemzeti fogalom csupán földrajzi; és kijelentésem, mely szerint *l'Italie est un nom géographique*, s mely Palmerstont mérges haragra indította, közkeletűvé lett. Többé-kevésbé — mint az már a hasonlatokkal jár — e fogalom illik Németországra is stb.»] V. ö. *Aus dem Nachlasse des Grafen Prokesch-Osten*, Wien, 1881; II. k. 343. l.

KARL HILLEBRAND Franciaország újabb történetét tárgyaló könyvében (id. BÜCHMANN 558. l.) azt állítja, hogy e kifejezés benne van már abban a memorandumban is, melyet METTERNICH 1814 augusztus 2-án nagyhatalmakhoz intézett. — Magyarországra is számtalanszor mondták ellenségeink, hogy ∞.

METTERNICH HERCEG mondotta GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN *Hitel* könyvére (v. ö. *gróf Széchenyi István hirlapi cikkei*, összeállította ZICHY ANTAL, Budapest, 1893; I. k. 180. l. és ZICHY ANTAL, *Eszmék, adatok, adomák gróf Széchenyi István naplóból*, Budapest, 1880; 15. l.):

Rien ne blesse autant que la vérité.

[Semmi sem sebez jobban az igazságnál.]

METTERNICH HERCEG WINDISCH-GRÄTZ ALFRÉDDel vív a babérért, hogy melyiköktől ered ez a jeles mondás:

az ember a bárónál kezdődik.

(*Der Mensch fängt erst beim Baron an*).

WALTER ROGGE szerint (*Oesterreich von Világos bis zur Gegenwart*, Leipzig und Wien, 1872—73; I. k. 6. l.) «*ein Sobriquet, das die Wiener dem Fürsten Windischgrätz in den Mund legten.*» THALLÓCZY LAJOS közli velem, hogy «GRÓF SZÉCSEN ANTAL szerint régi

német kalendáriombeli vicc, melyet SAPHIR alkalmazott METTERNICHRE.»

A debreceni *Március 15-ikének* 1849-iki 65. számában ezt olvassuk WINDISCH-GRÄTZRŐL: «Mert ugyebár te valál, aki osztályozván azon fajtát az állatoknak, mely két lábón jár és gondol, azt mondád: a herceg: *úr*, a gróf: *valami*, a báró: *ember*, azon alól: mind *kutya*.» Közhiedelem, melynek helyességét nincs módomban ellenőrizni, hogy az ujságírókat WINDISCH-GRÄTZ nevezte el *Federvieh*nek. A BARTÓK LAJOS szerkesztette *Bolond Istók* vicclapban 1878 óta *Federvieh Kóbi* nevet visel a tolakodó revolverzsurnaliszta alakja, melyet CSIKY GERGELY *Kozák Manó* néven a külsőségekkel együtt átültetett *Mukányi* című vígjátékába. (Szinre került a budapesti Nemzeti Színházban 1880 október 22-én.)

UHLAND, a költő (* 1787., † 1762.) a frankfurti parlament 1848 januárius 22-én emlegette az

Uhland.

egy csöpp demokrata olajat,

melyet BISMARCK ,egy csöpp szocialista olaj'-ra forgatott.

Auf meini liab'n Weana lass' i' net schiass'n.

[Az én kedves bécsiimre nem engedek lövetni.]

I. Ferdinánd.

Állítólag 1848-ban, a bécsi forradalom napjaiban mondta I. FERDINAND császár.

A lipcsei *Illustrierte Zeitung* 1875 július 24-iki száma szerint azt mondta: *«I' lass auf das Volk nit schiess'n.»* Tévedés, hogy a magyar mozgalmak véres elfojtása ellen tiltakozott volna így.

Az ötvenes években nálunk annyiszor emlegetett

Unruh.

passzív ellentállás

kifejezés szerzője BÜCHMANN szerint G. V. von UNRUH (* 1806., † 1880.), az 1848-iki frankfurti nemzetgyűlés

elnöke, ki a november 9-iki gyűlésen, mikor a polgár-
őrség fegyveres védelmet ajánlott föl a képviselőknek,
azt mondta, hogy itt csak ∞ -ról lehet szó.

Nem igen hihető, hogy ez a kifejezés onnan került
hozzánk. Hazai történetét azonban eddig nem deríthettem ki.

ALBRECHT osztrák főherceg (* 1817 † 1895.) egy *Albrecht*
nevezetes szálló ígéről FALK MIKSA írt a *Pester Lloyd* *főherceg.*
1886 május 29-iki esti lapjában. Ez a

das ist meine Verfassung

(ez az én alkotmányom.)

Midőn ugyanis 1857-ben a budai várpalotában
egy küldöttség járt nála, a magyar alkotmány vissza-
állítását kérni, a főherceg a kardjára ütött e német sza-
vakkal: ∞ .

A kihallgatás egyéb részleteiről kívánatosak volnának
hiteles följegyzések. — ALBRECHT főherceg ez ígéje külön-
ben eszünkbe juttatja MIHÁLY havasalföldi vajda mondását,
melyet mint Erdély kormányzója (1600.) az egybehívott
rendek előtt hangoztatott, kardjára ütve: «Ez az én kivált-
ságom.»

I. FERENC JÓZSEF osztrák császár (trónra lépett 1848.) *Bergmann.*
jelmondata, a

viribus unitis,

(egyesült erőkkel)

BERGMANN JÓZSEF lovagtól, az uralkodó egykori neve-
lőjétől ered. FERENC JÓZSEF 1849 februárius 12-iki
«legfelsőbb elhatározásával» választotta jelmondatává.
(V. ö. BÜCHMANN, id. m. 559. l. Ezzel végződik az
1849 március 4-iki olmützi manifesztum is: «Nagy
munka, de sikerülend egyesült erőknek.» (Az egykorú
hivatalos fordítás. V. ö. e mű 95. l.)

Az időben kisütötték, hogy a ∞ chronistichon, s a
fiatal császár korára céloz, mert $VlrbVs VnltS = 19$.

Ferenc
József.

Wer zahlte die Kohlen?

(Ki fizeti a szenet?)

Egy igen ismeretes anekdota szerint (v. ö. *Új Idők*, I., 35. l.) Ferenc József császár ezt írta gróf Zichy Ferenc konstantinápolyi nagykövet egy jelentésére, mely azt adta elő, hogyan lakmározott a nagykövet orosz kollegájával és hogyan hajókázott vele a Boszporuson az *Austria* nevű állami gőzösön. E szálló ígét, eredeti németségében, akkor szokták emlegetni, mikor hivatalos személyek az ország pénzén dinomdánomoznak.

Stahl.

FR. J. STAHL (* 1802., † 1861.) mondotta az erfurti parlament 1850 április 15-iki ülésén azt a beszédet, melyből az ismert

Autorität, nicht Majorität

keletkezett. Mi magyarok „*autoritás, nem majoritás*” formában emlegetjük. V. ö. *vota non numerantur, sed ponderantur*.

Gróf
Gyulay
Ferenc.

GRÓF GYULAY FERENC osztrák táborszernagynak (* 1798., † 1870.) tulajdonítják a

Rückwärtskonzentrierung

katonai műszót, mely a megfutamodást szépen kifejező szavak között a leghíresebb. (V. ö. *retirálni* és *Flanzenbewegung*.) GRÓF GYULAY 1859 június elsején, palestroi veresége után, látta, hogy egyetlen mentsége hirtelen átkelni a Ticinon; ezért azt a parancset adta ki: **«sich rückwärts zu konzentrieren.»**

A ~ különben régi katonai kifejezés. BÜCHMANN már 1813-ból idézi.

Schleinitz.

Politik der freien Hand.

A. G. SCHLEINITZ porosz miniszter (* 1807., † 1885.) használta e kifejezést 1859-ben a francia-osztrák háborúra vonatkozólag. (V. ö. *Politik der gebundenen Marschrouten*.)

A chlumi köd.

Gróf
Clam-
Gallas.

A königgrätzi csata (1866 július 3.) egyik döntő eseménye volt, hogy Frigyes porosz trónörökös Chlum falut hirtelen elfoglalta az osztrákoktól. A falut GRÓF CLAM-GALLAS EDUÁRD lovassági tábornok (* 1805., † 1891.) védte, s a csúfos vereség után azzal mentegőzött, hogy a nagy ködben nem vehették észre a poroszok közeledtét. CLAM-GALLAS e védekezéssel élt a hadi törvényszék előtt is, mely aztán fölmentette. A ∞ azonnal szálló ígévé lett, s az osztrák katonai gyámoltalanság emléke marad.

Már Benedek fővezér is említi a császárhoz Hohenmautból július 4-én hajnali három óraker küldött jelentésében, hogy az ellenség azért fészkelhette magát Chlumba észrevétlenül, mert az esős idő a puskaporfüstöt lenyomva tartotta, s e miatt nem lehetett tisztán látni. 1866-ban, Bécsben egy *Der Nebel von Chlum* című füzet is jelent meg, mely CLAM-GALLAS tábornokot katonai szempontból védi.

A königgrätzi csatát a porosz iskolamesterek nyerték meg.

O. PESCHEL lipcsei földrajztudós (* 1826., † 1875.) *Peschel.* írta *Ausland* című lapjának 1866 július 17-iki számaiba, hogy a háborúk eldöntője a népoktatás; tehát a csehországi hadjárat első felében a porosz iskolamesterek legyőzték az osztrák iskolamestereket. Ebből keletkezett a ∞.

BISMARCK herceg (* 1815., † 1898.) számos szálló ígéje közül nálunk is járatos egynehány. Ilyen

az ujságíró pályatévészett ember.

Bismarck.

1862 november 10-én mondotta Rügen sziget küldöttsége előtt, de nem egészen így, hanem: [«Az ellenzéki sajtó . . . többnyire zsidók és elégületlenek, hivatásukat (*Lebensberuf*) tévészett emberek kezében van.»]

Bismarck.

Lügt wie telegrafiert.

[Úgy hazudik, mintha csak telegrafálna.]

E célzást a sajtóra 1869 februárius 13-án tette BISMARCK az urak házában.

Híres szálló ígéje, a

Canossába nem megyünk*(nach Canossa gehen wir nicht.)*

1872 május 13-án a német birodalmi gyűlésben mondott beszédéből való.

Arra vonatkozik, hogy IV. Henrik német császár 1077 januárius 25-től 28-ig Canossa modenai várban végezte el a VII. Gergely pápától reá mért vezeklést.

I. Vilmos.

I. VILMOS német császár (* 1797., porosz király 1861., német császár 1871., † 1888.) írta feleségének, Augusztának, a sedani győzelem napján (1871 szeptember 2.) «*Welch eine Wendung durch Gottes Führung*»;» mi magyarok azonban mindig így idézzük:

Welche Wendung durch Gottes Fügung!

[Mily fordulat, isten rendelkezéséből!]

Du Bois-Reymond.

Ignorabimus.

[Soha sem fogjuk tudni.]

E. DU BOIS-REYMOND, a híres német physiologus (* 1818., † 1896.) a *Természet megismerésének határaitól* című, 1872-ben, Lipcsében tartott előadásának utolsó szava. Mint a tudományos lemondás kifejezése, járja *ignoramus* (nem tudjuk) alakban is.

Virchow.

R. VIRCHOW, a híres német anthropologus és politikus (* 1821.) szálló ígéjének tartják a

kultúrharc*(Kulturkampf)*

kifejezést. Először a haladópart 1873-iki választás programjában használta és később (1876.) magáénak is vallotta. De LASLALLE, a német szociáldemokrácia megalapítója (* 1825., † 1864.) már 1858-ban írta *Gotthold Ephraim Lessing* című kritikai értekezésének végén. (V. ö. BÜCHMANN, 581. l.)

Alles ist gerettet!

(Mindent megmentettek!)

*Land-
steiner.*

mondta Ferenc József császárnak LANDSTEINER bécsi rendőrtanácsos 1881 december 8-án este, mikor a bécsi körúti színház leégett és vagy négyszáz ember veszett a tűzbe, de a szerencsétlenség nagyságát a hivatalosok nem is gyanították.

LENGYELEK ÉS OROSZOK.

Rendesen franciául idézzük és ADOLPHE THIERS-nek (* 1797., † 1877.) tulajdonítjuk ezt a közjogi igazságot:

Le roi règne et ne gouverne pas.

[A király uralkodik, de nem kormányoz.]

Zamoiski.

BÜCHMANN *Geflügelte Worte*ja szerint (20-ik kiadás, 493. l.) azonban JAN ZAMOISKI († 1605.) mondta először a lengyel országgyűlésen, deákul: «*Rex regnat, sed non gubernat.*» THIERS valóban sokszor írta franciául a harmincas években, a *National* című francia lapban.

Węgiel Polak!) dwa bratanki

Tak do szabli, tak do szklanki.

¹⁾ Csak mi magyarok idézzük így, mert a lengyeleknél *Polak Węgiel* a sorrend.

SZÁDECZKY LAJOS szíves közlése szerint, a régi magyar-lengyel barátságnak népies eredetű históriás éneke ez a nálunk is gyakran idézett két sor. Mikor 1880 október 17-én Marosvásárhelytt leleplezték Bem szobrát, jelen volt a lengyel ifjuság küldöttsége is; s ez alkalommal sokat énekelték a ∞ következő, SZÁDECZKY LAJOSTól eredő fordítását:

Magyar és lengyel jó barát¹⁾
 Karddal s pohár közt egyaránt
 Vitéz, bátor mind a kettő
 Áldd meg őket, óh teremő!

A „Kossuth Lajos azt üzenté” nótájára énekelték rögtönözve. Sajat melódiáját már nem ismerik a lengyelek sem.

Sicinski.

Nie pozwolam

(nem egyezem belé)

volt a lengyel országgyűlések *„veto”*-ja, melylyel minden tagnak jogában állt a határozatot megakadályozni. SZÁDECZKY LAJOS *Báthory István lengyel királylyá választása* című munkájában (Budapest, 1887; 15. l.) e szálló íge eredetéről a következőket írja: «A hirhedtté vált *nie pozwolamot* (nem egyezem belé) 1652-ben használta először egy litván követ (SICINSKI nevű) a lengyel országgyűlésen és pedig Sándor lengyel király 1505-iki törvényére hivatkozva, melyben minden új törvény hozatala a tanácsurak (főrendek) és az országgyűlési követek *közös megegyezésének* van fentartva. E szó (*communis consensus*) hamis értelmezéséből támadt a lengyel történelem lidérce: a *liberum veto*. A lengyeleknél a betű megölte a szellemet, a rossz példa ragadt s 1662-től 1762-ig, éppen egy század folyamán, 19 országgyűlést akasztott meg egy-egy ember tiltakozása.»

¹⁾ Az eredetiben: „két (azaz magyarosan: egy) testvér.”

Potemkin falvai.

A politikai szemfényvesztést szokták így nevezni ama koholt anekdota révén, hogy midőn II. Katalin cárnő 1787-ben meglátogatta a nem rég meghódított krími félszigetet, POTEMKIN herceg (* 1736., † 1791.) a kietlen sivatagban vászonra és deszkára festett falvakat, kastélyokat, tornyokat állított fel, hogy a felséges asszony mindenütt életet és jóllétet lásson. V. ö. *Mendemondák* könyvvel.

Finis Poloniae!

[Vége Lengyelországnak!]

Kosciuskonak, a lengyel szabadsághősnek (* 1746., † 1817.) tulajdonított mondás. 1794 október 10-én szólt volna így a maciejowicei ütközet után, mikor megsebesült és orosz fogságba jutott. Kosciuszko 1803 október 31-én Párisban Louis Philippe Ségur grófhoz írott levelében indulatosan tiltakozik az ellen, hogy ő a ∞-t valaha mondta volna. [«Csak a tudatlanság vagy a rosszakarat foghatta ezt rám» úgymond. És tovább: «... mi, a haza hű harcosai halandók vagyunk, de Lengyelország halhatatlan. Senkinek sem szabad tehát a gyalázatos *Finis Poloniae*t emlegetni.]

Jeszcze Polska nie zginela

(Nincs még oda Lengyelország¹⁾)

a Dombrowski-induló első sora. Mintegy válasz a *finis Poloniae*-ra. Szerzője ismeretlen. Először az a lengyel légió énekelte, melyet Dombrowski János Henrik tábornok Bonaparte alatt 1796-ban Olaszországban gyűjtött.

¹⁾ Harmincasévekbeli fordítás. THALY KÁLMÁN fordítása szerint (1861): «Nincs még veszte Lengyelország.»

Radeckij.

A Sibka-szorosban minden csendes.

VASZILIJ VERESCSÁGIN (* 1842.) az orosz képiró e címet adta a Sibka-szorosbeli téli harcok (1877—78) egy epizódját ábrázoló hármasképének. A képeken egy őrtálló orosz katonát látni, amint a hó egyre jobban belepi, s végül már csak a szuronyának a hegye látszik ki a fehér szemfödél alól. E képsorozat Budapesten is látható volt a nyolcvanas évek végén; de a *Vasárnapi Ujság* már 1879-ben közölte mását s címe azonnal szálló íge lett nálunk. Más nemzet nem emlegeti. Mi többnyire akkor használjuk, mikor valamely mozgalmat erőszakkal elfojtottak és a zajra hirtelen némaság következett.

VERESCSÁGIN — mint maga írja nekem Moszkvában, 1897. március 6-án kelt levelében — Radeckij orosz tábornokra, a sibkaszorosbeli hadállások komandánsára célozott e kegyetlen gúnyú ígével. «Radeckij tábornok szokta így végezni a hadsereg fővezéréhez intézett jelentéseit: «A Sibka-szorosban minden csendes.» — A katonák százával, ezrével fagytak meg, de a derék tábornok, ki különben mindig kártyázott, úgy vélekedett, hogy a Sibka-szorosban minden csendes.» — A szálló íge szerzője tehát RADECKIJ tábornok.

III.

MAGYAR IRODALOM.

Kevés nemzetnek van módjában saját nyelvében írott oly régi szálló igéket emlegetni, mint a magyarnak. Legrégibb és legnevezetesebb nyelvemlékünk, a XIII. századbéli (1228 előtt írott) *Halotti Beszéd és Könyörgés* több töredéke és kifejezése szájrul szájra jár. Igen gyakran emlegetett szálló ige első két mondata:

**Latiatuc feylem zumtuchel mic vogmuc, ýsa pur
es chomuv vogmuc.**

(SZINNYEI JÓZSEF olvasása szerint: Látjátok, feleim, szömtökkal, mik vagymok! Isá por és hamuv vagymok!)

A „por és hamu” bibliai kifejezés: *„pulvis et cinis.”*
(Móz. 1, 18. 27.)

Szálló ige a 7-ik sorban levő

halal nec halaláál holz

(SZINNYEI JÓZSEF olvasása szerint: Halálnék haláláál holsz)

Biblia kifejezés: *„morte morieris.”* (Móz. 1, 2, 17.)
és a 27-ik sorból a halotti könyörgés kezdete:

Scerelmes bratým

(SZINNYEI JÓZSEF olvasása szerint: Szerelmes brátim.)

Mindez idézeteket soha sem öltöztetjük át a mai nyelvre, sőt ügyekszünk mentől jobban ragaszkodni a

kézirat betűjéhez, mert az ódonságban bizonyos hűmoro-
ros zamatot keresünk. (V. ö. *magnum aldumas*.) Nem
törődünk azzal sem, mikor mulató cimborákat *szerelemes brátim*-nak szólítunk, hogy a szláv *bratým*
értelme itt még nem *amici* hanem *fratres*: *testvéreim, atyámfiai, feleim.*

Emlékezzünk régiekről.

Csáti Legrégibb históriás verseink egyikének, az *Ének Demeter. Pannonia megvételéről* néven ismert nyelvemléknek első sora. Ezt már nem idézzük betű szerint: **Emlé-
kessenk régiekrel.** A ∞ az 1867 május 15-én alakult Magyar Történelmi Társulat jelmondata.

Az *Ének Pannonia megvételéről* nyilván a XVI. század első felében készült, s ha csakugyan hozzá tartozik egy külön felmaradt verstördék, akkor CSÁTI DEMETER volt a szerzője, ki a Szilágyságban írta, «mikor nagy bú vala Magyarországon.» (Talán a mohácsi vész után.) CSÁTIRÓL tudjuk, hogy 1502/3-ban a krakói egyetem hallgatója volt. A versnek némely részleteit (alliterációs sorok: Kelem földén a Dunán elkelének, Az Csekén ők csekének, Az Tetemben el-feltétetének, Érderf ők sokat értének) ARANY JÁNOS szerint (*A magyar nemzeti versidomról*) régibb szöveg maradványai. Eredeti kézirata lappang. A múlt század vége felé másolta le Subich ítélőtáblai bíró s e másolatból ismerte meg a verset PRAY GYÖRGY, ki 1774-ben említi először. RÉVAI MIKLÓS tette közzé az *Elegyes Verseik* mellé adott *Régiségek* között 1787-ben.

Kálvinista Róma.

Debrecennek e nem rég még gúnyos, ma már protestáns részről is komolyan használt elnevezését KARDOS ALBERT összefüggőnek véli Melius (Horhi Juhász) Péter reformátor (* 1515., † 1572.) *Péter pápa* csúfnevével, mely ma is él mint

Dávid
Ferenc?

kálvinista pápa.

«Kétségtelen», írja nekem KARDOS ALBERT, «hogy a *Péter pápa*’ gúnyos elnevezés az unitáriusoktól ered, talán magától Dávid Ferenctől, aki annyi harcot állott Melius Péterrel. A *Disputatio Debrecinensis, comoedia választina illustrata*, ez a drámai formába foglalt vita vagy gúnyirat, melyet Jakab Elek tett közzé egy XVIII. századbeli kéziratból a Petőfi-Társaság *Koszorújának* 1879. évfolyamában, folyton *Péter pápának* említi Meliust, sőt a körülötte levő kálvinista papokat is r. kath. egyházi címekkel csúfolja, nevezvén az egyiket *Cardinal* Györgynek, a másikat *Vicarius* Pálnak, sőt még szolgáját is a katolikus *diaconus*ból készült *Dékány* néven szerepelteti. — Az unitáriusoknak általában leghasználtabb fegyverük volt a központositottabb egyházszervezetben élő ev. reformátusok ellen az, hogy pápistáknak tüntették fel őket. Így szintén pápának tüntették fel a XVI. század vége felé a dunántúli terjeszkedésüknek ellentálló Weresmarthy Illyés szuperintendenst, aki uralomvágyra és szervezőtehetségre nézve csakugyan hasonlított is Melius Péterhez. A *kálvinista Róma* szoros kapcsolatban nincs a *Péter pápával*, mert a választói komédia a XVI. században keletkezhetett ugyan, de rejtekben maradt és az erdélyi unitáriusok körén túl alig volt ismeretes. — Mindenesetre figyelembe veendő a drámának a következő helye: «Én ki vagyok Péter pápa, az római Damásus papnak főpapja, az Szentháromságnak alázatos szolgája, Felföldi és Alföldi papoknak kegyelmes ura és Püspökje, itt Debretzenben a római székeknek Helytartója.» Annyi bizonyos, hogy a *kálvinista Rómát* kezdetben gúnyból kapták fel és hogy nem kálvinisták közül indult világgá. Géresi Kálmán szerint még az ő gyermekkorában is gúnyos melléklíze volt a kifejezésnek; az öreg Lugossy József soha sem hallhatta bosszúság nélkül. Géresi Kálmán a korra nézve azt véli és e véleményében osztozik Balogh Ferenc theologiai tanár, a kollégium történetírója is, hogy minden valószínűség szerint a múlt században keletkezhetett a ∞ , mikor Debrecen igazán minden volt a magyar protestantizmusnak, mikor a város a híres Domonkos főbírósa alatt egyszerre küzdött a nagyváradai püspökség, a helytartótanács, a Ratio Educationis stb. ellen, hogy kollégiumát sértetlen auton-

miájában megtarthassa. Több értekezésemben én kapcsoltam össze a Péter pápa, illetve Melius Péter nevét a ∞ -val; s meggyőződésem most is az, hogy ha a ∞ talán kétszáz évvel később is került forgalomba, mégis neki tulajdonítható, hogy ez a szálló íge támadhatott Debrecenről.»

LOSVAI SELYMES PÉTER 1574-ben megjelent *Az híres neves Tholdi Miklósnak jeles tselekedeteiről és bajnokságáról való históriájából* idézzük néha, ARANY JÁNOS kölcsönzése révén (*Toldi estéje*), a fenyegetést, melyet az öreg Toldi Nagy Lajoshoz intézett, minek-utánna az apródok megcsúfolták:

Ilosvai. (Király!) ha nem nézném vitézi voltomat,
Majd fejedhez verném héttollú botomat;

Máskor megfeddenéd apró kölkeidet,
Meg nem csúfolnák vitéz vén fejemet.

Rendszerint tréfás fenyegetés gyanánt emlegetjük. A 'héttollú bot' mint azt PONORI THEWREWK EMIL az *Irodalomtörténeti Közleményekben* (I. k. 41. I.) kétségtelenül bebizonyította, hétfokú, hétgerezdű buzogány; vagyis itt a 'toll' az olasz *penna* mesterszó egyszerű fordítása.

Tsak nem me'nyi Magyar vagyon, meg a'nyi módon ír.

*Geleji
Katona.*

GELEJI KATONA ISTVÁN (* 1589., † 1649.) mondja ezt a Gyulafehérvártt 1645-ben nyomtatott *Titkok Titka* után függesztett *Magyar Grammatikácska* előljáró beszédében «a kegyes olvasóhoz».

GYÖNGYÖSI ISTVÁN (* 1620., † 1704.) egykor oly kedvelt verseiből nem maradt meg szálló íge gyanánt egyéb az először 1664-ben Kassán megjelent *Marsal társalkodó Murányi Venus* csonka

*Gyöngyösi
István.*

murányi Vénus

címénél; rajta SZÉCHY MÁRIÁT (* 1611 körül, † 1679.) értjük.

Ismeretes a régi anekdota, mely szerint Széchy Mária egyszer így szólította meg az öregedő Gyöngyösit: «Kend már nem Gyöngyösi, hanem Göröngyösi.» — «Nagyságod sem ám a murányi Vénus már, hanem a murányi vén hús.» Hol van ennek régi nyoma?

Fűzfa poéta.

Ezt a kifejezést CZEGLÉDI ISTVÁN prédikátor (* 1620., † 1671.) *Redivivus Japhetke* című, Kassán, 1669-ben megjelent vitakozó iratában (13. l.) találjuk elsőben:

*Czeplédi
István.*

«A jesuitáknac proprium-joc efféle embertelenkedés, hogy túlcz fűz-fa poeta modgyára ki-gondolt versek bizonyságok.» — De nem bizonyos: CZEGLÉDI házásította-é össze elsőben a fűzfát meg a poétát. A fűzfának nyelvünkben mindig megvolt, haszontalan, hitvány, alávaló, erőtlen, lágy mellékjelentése. Van fűzfa katona, fűzfa diák, fűzfa alma (silány fajtájú, ízetlen alma) és már DECSI is említ adagiumaiban (1598) «fűzfából faragott verset.» Ugyancsak régi közmondás: „Fűzfa hegedűhöz nád vonó illendő”. A XVII. század vitázó irataiban gyakori kifejezés a „fűzfa logikus, fűzfa distinctio” stb. E kicsinyítő jelző eredetét nem tudjuk; csak találgatás, hogy a fűzfának kevéshasználó fája adta ezt a mellékértelmet.

Karancsi betűk.

A könyvnyomtató műhelyekben nevezik így az igen kopott betűket. De nem azért, mert volna valami «karancs (kar-am-cs) elavult szó, egy a karamzsal, karamzsol szók karamzs törzsökével, s jelent dörzsölés, körmölés által megkopott testet», mint CZUCZOR-FOGARASI akadémiai szótára állítja. Olyan magyar szó nincs. De volt Debrecen városának 1662-től 1675-ig egy KARANCSI GYÖRGY nevű könyvnyomtatója, kiről BOD PÉTER az *Erdélyi Féniksb*en azt írja: «Ennek nyomtatása elsőben igen szép volt; de a' Betűk el-kopván 's meg nem ujjíttatván, azután igen dísztelen lett. Melyre nézve közbeszéddé vált: KARANCSI BETŰ, azaz kopott, rút.»

*Karancsi
György.*

Nyilván XVII. századbeli a következő borének, melynek egyes sorai ma is közkeletű szálló ígék:

K . . . az anya rosز embernek,
Egy szó úgy mint száz!

A' ki minket hátunk megett,

Nem szemben gyaláz!

Olybá tartom rosز embernek

Reám szállását,

Mint szemeten gubás ebnek

Az ugatását.

Hát koptassák a nyelveket

Haszontalanul,

Engem sem hágy én Istenem

Gyámoltalanul!

Ökör iszik kelve, ember barátságért.

Jó bor e' gazda, jó szőlő hozta,

Az Úr Isten áldgya meg,

A' ki ezt kapálta,

A' ki ezt hozatta,

A' ki ezt megissza!

Iszsza már! iszsza már!

Kend iszsza már!¹⁾

Ez a' pohár bujdosik,

Illyen a' barátság!

Kézrül kézre adatik,

Illyen a' barátság!

Nosza pajtás! tölts innom,

Illyen a barátság!

Felgyebb töltsed poharam,

Illyen a barátság!

Illyen, illyen, illyen az,

Illyen a' barátság!²⁾

Edgyet tojik a' Fürjetske,

Rírom, rárom, rárom!

Rettye, ruttya, szénám rendem,

Rendem, rendem, rárom!

Sárga rigó, tarka túró

Rezes kalapátsot,

Bükfá nadrág, tüdös korka,

Mámoros kovátsot.

Komám asszony fére tsapta

Paszamántos kontyát,

¹⁾ Szójáték: 'kend is számár.' ²⁾ Ma, rosszul értve és megváltoztatva a régi betűt, többnyire 'eljen'-nek mondják, éneklük az 'illyent'-t.

Ölbe hordgya Czigány asszony
Sikéttő porontyát.

Fürödgyünk meg, Komám asszony!

Elég nagy a kádja!

Hagyma, rapé, répa, retek

Légyen kamarába.

Jaj! be bolond ének, Pajtás!

Se füle se farka,

Kinek kinek tele légyen

Jó borral a marka.

Száz esztendősen kan Verébnék,

Száz esztendősen kan Verébnék,

Hátul van a farka,

Hátul van a farka!

Veszszén el a világ,

Maradgyon a szőlő,

Melly kapállás nélkül

Légyen mindég termő!

Torkainkat nedvesítettse,

Az elménket élesítse!

Hajts! hajts! hajts!

Egy itallal fel-is hajts!

Noszsza pajtás! Te-is hajts!

Vagyon egy fő város,

Mellynek neve Buda,

Buda mellett egy víz,

Mellynek neve Duna,

A Dunában egy hal,

Mellynek neve Hartsa!

Egy más szeretőket¹⁾

Az Úr Isten tartsa!

Éllyenek azok, a kik igazok,

A kik nem azok, legyenek gazok!

Adgyon Isten minden jót,

Tele légyen mint a pintze, mint a bót,

Ne légyen a ruhánkon semmi némű fölt,

Szolgállyon a Magyarnak Oláh és a Tót!

Adjon Isten minden jót,

Bort, petsenyét, ótsó sót,

A Lengyelnek sok borsót,

Ellenségnek koporsót!

Adjon Isten egészséget,

Magyarok közt egygyességet,

Bort, petsenyét,²⁾ békességet,

Szép, és jó feleséget.

¹⁾ E helyett annak a nevét is szokták mondani, akinek az egészségre isznak. ²⁾ Ma többnyire: „buzát”.

E régi boréneket SZIRMAI ANTAL *Hungaria in Parabolis*ából adom betű szerint. Szórul szóra így van meg THALY KÁLMÁN *Vitézi énekek* gyűjteményében (II. k. 125. l.) és új helyesírással való átírás egy, a Nemzeti Múzeumban őrzött kézirathoz (oct. 74. LXII.) kötött ponyvanyomtatványból. THALY közlése így kezdődik: „A régi magyaroknak bortköszöntő szólások ily szavakkal végződött: azután motto gyanánt. *Vivat sincera sincerorum sinceritas.* SZIRMAYNÁL: «... *propinandi formulae . . . pro varietate temporum erant diversae: Vivant Hunni cum Croatis, arma Suae Majestatis. Vivat sincera sincerorum sinceritas!*» Erre aztán következik, folyó sorokba írva, a vers. Azt hiszem, ez a két deák áldomástöredék nem tartozik együvé. Szerzőikről fogalmunk sincs. SZILÁDY ÁRON figyelmeztetett engemet, hogy a *Vivant Hunni cum Croatis* stb. verses köszöntőhöz hasonló a *Rhythmus die divi Martini pronuntiatus* című középkori bordal következő (16-ik) szaka:

Io Io
 Vos Germani, vos Hispani,
 Vos Insubres, vos Britanni,
 Bibite pro viribus

meg az ily kezdetű dal:

A, a, a, vivat Saxonia!
 Vivat et Augustus,
 Semper serenissimus,
 A, a, a, vivat Saxonia!

Hogy a magyar boldal, mint nekem SZILÁDY ÁRON írja, «habarék és épen úgy van sok mindenféleből összetimporálva, mint a gyermekek verses mondókái és dalai» az kétségtelen; bizonyítja az is, hogy számos töredéke benne van a SZENCSEY GYÖRGY 1704-ig terjedő dalos könyvében levő borénekekben. (Közli THALY az id. mű 130—136. l.) Ez a bordal még az újabb időben is bővült toldalékkal; a *Tele legyen mind a pince, mind a bolt* sor után be szókták toldani a *Legyen úgy, mint régen volt* kezdetű dalt, mely a TERHES SAMUEL rimaszombati református lelképásztornak tulajdonított, e század elejéről való *Nem úgy van most, mint volt régen* ismeretes versnek toldaléka.

Maróthi szerint.

Mikor a magyar ember valamely kétségtelen matematikai igazságot akar bizonyítani, MARÓTHIRA hivatkozik, ilyenformán beszélván: „Harminc meg tíz, Maróthi szerint, negyven.” Ez a sokszor emlegetett tekintély MARÓTHI GYÖRGY (* 1714., † 1745.) debreceni professzor, kinek *Arithmetica vagy számvetésnek mestersége* című munkája valamikor nagyon elterjedt volt a protestáns iskolákban. Először Debrecenben, 1743-ban jelent meg és számos kiadást ért.

„Maróthi”-ja a németeknek is van: Adam Ryse annabergi bánya-tisztviselő († 1559.), kinek arithmetikája 1523-ban, Erfurtban jelent meg. (BÜCHMANN.) A németek is épp úgy hivatkoznak rá, mint mi Maróthira: „nach Adam Ryse.” Gondoskodásunk, nyelvünk elnémetesedésének szomorú jele, hogy a derék magyar Maróthi helyett írónk olykor már Adam Ryset is emlegetik. (Lásd az *Ország-Világ* 1892 februárius 6-iki számában; szerencse, hogy az illető magyar-német még Ryse nevét sem tudta; így írja: »Ries Ádám.»)

Nyilván a XVIII. század első feléből való az a felemás magyar és deák, melyet anthológiákból, de főképp SZIGLIGETI EDE *Liliomfi*-jából (I. felv.) mindnyájan ismertünk és olykor idézünk is:

Meghalt feleségem,
Satis tarde quidem,
[bizony elég későn]
Oda reménységem
Debuisset pridem
[előbb kellett volna neki.]

SZIRMAY ANTAL (*Hungaria in Parabolis*) szintén közül belőle egynéhány strófát:

Jó gazdasszony vala,
Mulla dissipavit.
Be kár, hogy meghala!
Plura perpolavit.

Az ő szép szemei,
Veluti bubonis,
Kegyes tekintéssi,
Sicut Pharaonis.

Szomszédim sirjatok,

Omnes collactentur,

Velem zokogjatok,

Mihi gratulentur.

ZÁGONI MIKES KELEMEN (* 1690., † 1762.) *Törökországi Levelleinek* LX-ikában van a gyakorta emlegetett

én vagyok, aki voltam, és lészek, aki vagyok.

Mikes
Kelemen.

Faludi
Ferenc.

Fortuna szekerén okosan ülj.

FALUDI FERENC (* 1704., † 1779.) *A forgandó szerencse* című verse első szakának első sora és refrainje.

Valószínű, hogy 1750 előttről való, mert WAGNER FERENC *Phraseologiájának* 1750-iki, nagyszombati kiadásában a *Fortunae ne nimium * fidas'*-nak következő egyértékűjét találjuk: „A' szerentse kerekén okossan ülj.” Ez a ~ből eredőnek látszik. FALUDI *Köteményes Maradványai* csak halála után, 1786-ban jelentek meg; a verset a költő jezsuita rendtársai kéziratban ismerhették.

Nyelvében él a nemzet.

Kétségtelen, hogy e gondolatot az a hatalmas visszahatás keltette a magyarságban, mely II. JÓZSEF császárnak 1784-iki, a német nyelvet hivatalossá tevő rendeletére támadt. E gondolat azonnal és erősen fejeződött ki a vármegyék tiltakozó felirataiban, különösen a trencséniben, mely azt hangoztatta, hogy «a magyar nyelv eltörlésével a nemzetnek is el fog veszni emléke; megszűnik külön nemzet lenni.» (Lásd MARCZALI HENRIK: *Magyarország története II. József korában*; Budapest, 1885; II. k. 393. l.) Hogy azonban ki adta először a gondolatnak ezt a tökéletes alakot: eddig nem sikerült kiderítenem.

Legközelebb van a ~hez a francia *La langue, c'est la nation*, mely sokak szerint MONTESQUIEUTÓL (* 1689.;

† 1755.) ered. Összefüggést azonban alig van jogunk keresni a két mondas között. A ∞ közvetlen forrását többnyire BESSENYEI GYÖRGY és KÖLCSEY FERENC műveiben szokták keresni, Valóban mind a ketten nem egyszer fejezték ki a gondolatot, de *csak* a gondolatot. Például BESSENYEI a *Magyarság* füzetkében (név és hely nélkül, 1778; 7. l.) «Minden nemzet a maga nyelvérül ismertetik meg leginkább; — hogy neveznék az olyan Nemzetet, melynek anya nyelve nem volna? Se hogy, mitsoda szomorú elvetetett és gyalázatos sorsa lenne az egész Nemzetnek anya nyelv nélkül» stb. KÖLCSEY FERENC a *Magyar Játékszínben* (1827.): «Nemzeti életet nemzeti nyelv nélkül gondolni nem lehet.» KISFALUDY SÁNDOR a *Himfy szerelmei* előszavában (4. kiad., I. k. 9. l.) ezt írja: «A nyelv lelke a nemzetnek.» KISFALUDY KÁROLY *A kérők* vígjátékában (I. felv. 8. szín): «Nyelv teszi a nemzetet.» GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN a *Hitel* (1830.) Bevezetésében ezt írta: «Az egészséges nemzetiségnek pedig egy főkísérője a nemzeti nyelv, mert míg az fenmarad, a nemzet is él.» ARANY JÁNOS *Egressy Gábornak* című költeményében (1850.) így énekel:

Félre, kis hitűek, félre! nem vezett el —
Élni fog nyelvében, élni művészettel
Még soká e nemzet!

Aki nem tud arabusul, ne beszéljen arabusul.

Ezt az igen sokat emlegetett szálló ígénket, melyet a külföld¹⁾ is kölcsön vett tőlünk, olykor MIKES KELEMENNEK, sőt néha még BRASSAI SÁMUELNEK is tulajdonítják, persze alaptalanul. SZILÁDY ÁRON, magánközlése szerint, egy régi debreceni professzor mondásának hallotta ezt a népszerű ígét, mielőtt BRASSAI használna volna. KARDOS ALBERT szintén azt hiszi, hogy ez a szálló íge a debreceni kollégiomból kelhetett szárnyra. BALOGH FERENC theologiai

Kocsi
Sebestyén
István?

¹⁾ JANCÓS BENEDEKTŐL tudom, hogy bukaresti oláh írók használják; de az 'arabus' helyett 'törököt' említenek. Ez az adat szeget üt a fejembe. Hát ha nem is tőlünk vették, hanem a hódoltság idejéből való török eredetű dolog ez?

professor, a kollégium történetírója, a következő valószínű magyarázatot adta róla KARDOSnak: «Az arab nyelv 1792—1803 között fordul elő először a tárgyak között; tanította KOCSI SEBESTYÉN ISTVÁN (* 1761., † 1841.) professor. A vizsgálatokra abban az időben a városi tanács el szokott küldeni két-két megbízottját, akik mintegy ellenőrzést gyakoroltak és tapasztalataikkal aztán be is számoltak a városi tanácsnak, a kollégium legfőbb patronusának. Ilyen alkalommal szólhatott bele valamelyik tanácsbeli az arab nyelvbe és erre tehetette aztán a professor azt a megjegyzést: ∞. (KARDOS ALBERT közlése.)

Révai
Miklós.

Nagyságos elme.

Gúnyos értelemben alkalmazzuk dilettánskodó nagyurakra ezt a kifejezést, mely RÉVAI MIKLÓSTól (* 1750., † 1807.) ered. *Költeményes holmi egy nagyságos elmétől* cím alatt adta ki ugyanis RÉVAY 1787-ben BARÓ ORCZY LÓRINC (* 1718., † 1789.) verseit és *Két nagyságos elmének költeményes szüleményei* cím alatt 1789-ben BARCSAY ÁBRAHÁM (* 1742., † 1806.) és BARÓ ORCZY LÓRINC verseit.

A ∞ azért tűnik föl furcsának, mert immár feledtük a nagyságos régi *gloriosus, excellens* értelmét s csak a ma már fűnek-fának adott *nagyságos* címre gondolunk.

Gyöngyössi
János.

Az unszoló jóbarátok,

akik annyi rossz verseskönyv előszavában szolgálnak a szerző mentségéül, hogy poémáit közre bocsátotta, minálunk először alkalmasint GYÖNGYÖSSI JÁNOST, a múlt század végén oly népszerű leoninus-gyártót (* 1741., † 1818.) indították *Magyar verseinek* kiadására. (1790.) Az előljáró beszédben említi Gyöngyössi, hogy a versek kinyomtatására jóakarói, barátai őt «hol írással, hol szájjal régtől-főgva unszolni» meg nem szüntek.

Ez csakugyan igaz; nyoma van az 1781-iki *Pozsonyi Magyar Hirmondó*ban. Ma azonban ∞

többszörfé képzelt alakok, akiket a rossz poéták rossz lelkiismerete alkot meg és ízléstelensége emleget.

SZIRMAY ANTAL szerint (*Hungaria in Parabolis*, 20. l.) ERDŐDY LAJOS Szabocsvármegye verselgető főbírája szerzője a híres *Teleki*-szójátékos versnek, mely arra vonatkozik, hogy gróf Teleki Sámuel főispánt 1790-ben, II. József halála után a bihariak rejciálták, II. Lipót uralkodása alatt azonban közörfvendezéssel fogadták:

Tavaly azt kiálták: Sámuel! *Te! Le! Ki!*
Nem lehet Fő Ispány, nintsenek *teleki!*
Már most e dologból, nézd-ei, mi *tele-ki!*
Tele ki derülvén, Fő Ispány¹⁾ *Teleky.*

Erdődy
Lajos.

JÓKAI MÓR Teleki Lászlóra alkalmazta ezt a szójátékot. (*Forradalom alatt irt mi vei*, 193. l.)

Urai: a papok.

Édes
Gergely.

Ez a mondás a béka brekegését másoló tréfás hangutánzások közül való. SZIRMAY ANTAL a *Hungaria in Parabolis* első kiadásának kéziratában (Nemzeti Múzeum) idézi a [mocsarakban magyarul kuruttyoló békákat ékesen imitáló hazai költőt] ÉDES GERGELY (* 1763., † 1847.):

«Tölletek én tartok, — de ti tóba lakók mit akartok

S mért rekeg a' vizeken népetek olyan igen?

Erre a' nagy gondom, szavokat magyarázva kimondom;

Mégyek azért közelébb rusnya tavokhoz elébb.

Halgatom én őket, külön is lesem a' rekegőket

S a' mikor így fülelék, egy nagy öregre lelék.

Ez, ki közel maga vólt, *Ura! a' Papok, a' Papok!* úgy szólt

Más felel: *Oh rak rak! rakd ki, Papok az Ura!*»

A cenzor e leoninusok kinyomtatását nem engedte meg. A töredékes idézet ÉDES GERGELY 1793-ban megjelent *Enyelgések avagy időt töltő Tréfás Versek* könyvéből való. A vers

¹⁾ Hiba *vicispány* helyett, mert a főispánt nem választják.

czíme: *A' regeő békához: midönn Martonosomn laktombann magános kertembe miattok nem alhattam-völna. 1788. Szüz Hav. a' tó mellett.* SZIRMAY megmásította az utolsó sort, mely így szól: «Más felel: Oh rak! rak! rakd-ki; beh korhely Urak!» ÉDES GERGELY könyve második (1803-iki) kiadásában maga is akként változtatta meg: «Oh rak! rak! rakd ki, derék Papp Urak!»

Könyi
János.

Elmefuttatás.

KÖNYI JÁNOS strázsamester, «a nemes magyar házának együgyű hadi szolgája», a *Demokritus* szerzője, 1792-ben Budán *Elmefuttatások* címmel két tündérmesét adott ki. Innen az ∞ kifejezés, melyet humoros elmélkedések, tréfás fejtegetések megjelölésére használunk. (V. ö. BEÖTHY ZSOLT: *A szépprózai elbeszélés története*, Budapest, 1887; II. k. 118. l.)

Aszalay
János.

Minden lépés egy botlás.

E címen fordította le ASZALAY JÁNOS FR. L. SCHRÖDER *Irrthum auf allen Ecken* GOLDSMITH angol eredetije után átdolgozott vígjátékát, mely 1795-ben került először színre Budán, s még azután is kedvelt darab volt *Bohó Misi de Hájas* cím alatt.

„Bohó Misi” aztán a ponyvairodalomban a német Till Eulenspiegelnek megfelelő alakká vált. (KÖNYI JÁNOS *Demokritus*ában [1785—86.] „Tillinkó” néven szerepelteti Till Eulenspiegelt.) A „Misi” a „deutscher Michel”, mása. Magyar Miska is. A magyar néphumor alakjai közül, tudtommal, egy sem visel „Mihály”-ból eredt nevet. Alkalmassint a „Bolond Istók” és a „Magyar Miska” szándékos vagy akaratlan összekegyítéséből alkotta meg FRANKENBURG ADOLF (* 1811., † 1884.) a *Bolond Miskát*, melyet először 1858-ban használt a *Bolond Miska Naptár*ában. Az igen népszerűvé vált „Bolond Miska” nevet TÓTH KÁLMÁN 1860 június 4-én megindított humorisztikus hetilapjának címéül választotta.

Uraim, nem tudunk magyarul!

Révai
Miklós.

Allítólag ezt mondotta RÉVAI MIKLÓS 1802-ben, mikor elfoglalta a magyar nyelv tanítószekét a pesti egyetemen; és pedig deákul mondotta: «*Nescimus hungarice loqui.*»

Említi ezt TOLDY FERENC ama beszédében, melyet 1861 július 13-án mondott, mikor egyetemi professzorkodását megkezdette; és HUNFALVY PÁL *Nyelvtudomány és nyelvtanítás* című füzetében (58. l.). CSAPLÁR BENEDEK szíves közlése szerint azonban RÉVAY az ~-t nem beköszöntőjében mondotta, hanem később, egyik előadásán. A jelen volt SZEMERE PÁL szerint e kijelentésnek roppant hatása volt. HUNFALVY SZEMERÉTŐL hallotta ez adatot, de nem egészen pontosan írta le. BÁNÓCZI JÓZSEF Révai-életrajza szerint így kezdte a tudós: «Nem tudunk magyarul. Mert úgy beszélni magyarul, mint közönségesen beszélünk legtöbben, nem érdemli meg a tudás nevezetét.»

BERZSENYI DANIEL (* 1776., † 1836.) *A magyarokhoz* ódájából (1796.) szálló ígék: az első szak egészen:

Romlásnak indult hajdan erős magyar!

Berzsenyi
Dániel.

Nem látod Árpád vére miként fajúl?

Nem látod a bosszús egeknek

Ostorait nyomorúlt hazádon?

A 8-ik szak 3-ik és 4-ik sorából

Igy minden ország támasza, talpköve

A tiszta erkölcs.

A 9-ik szak első sora:

Mi a magyar most? — Rút sybarita ház.

A 13-ik szak 2-ik sora:

Forgó viszonság járma alatt nyögünk.

Berzsenyi Dániel. *A felkölt nemességhez* (a szombathelyi táborban 1797,) 15-ik és 16-ik sora a sokat emlegetett.

Csak sаст nemzenek a sasok
S nem szűl gyáva nyulat Núbia párduca.

V. ö. HORATIUS: *Drusi Laudes* (Carm., 4, 4):

«Fortes creantur fortibus; et bonis
Est in iuvenis, est in equis, patrum
Virtus, neque imbellem feroces
Progenerant aquilae columbam.»

BERZSENYI *Felsőbüki Nagy Pálhoz az országgyűlés alatt 1807* című ódájának (v. ö. e mű 68. l.) 3-ik szaka az

A derék nem fél az időők mohától,
A koporsóból kitör és eget kér,
S érdemét a jók, nemesek s jövendő
Századok áldják.

v. ö. HORATIUS: *Ad Censorinum* (Carm., 4, 8, 28):

«Dignum laude virum Musa vetat mori» és Carm. 3, 2, 21: «Virtus, recludens immeritis mori coelum.» A ∞ olvasható BERZSENYI DÁNIEL sírkövén a niklai temetőben és Kossuth Lajos hímzett fehér selyem szemfödélén, melyet Sipos Jánosné és leánya dr. Tompa Istvánné készítettek Csernátfalván.

BERZSENYI DÁNIEL 1811-ben írott *Életphilosophia* című versének utolsó szakában van ez a sor

Minden kornak van istene.

Mikor egyszer a KOSSUTH *Pesti Hirlapja* ezzel a szálló ígével élt, Havas József helytartó-tanácsos, a cenzor, így változtatta meg: «Minden kornak van szelleme.» KOSSUTH felvilágosította őt, hogy ez a mondat Berzsenyiből való idézet. Ekkor Havas ráírta a cenzurális ívre: «Mivel Berzsenyi mondta, megmaradhat az isten.» (*Szellemesség kincstára*, összeállították többen, Budapest, 1893; 139. l.)

CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY (* 1773., † 1805.) szálló Csokonai
igéi: *A reményhez* (Lilla, III., 48.) vers első szakának
két első sora: *Vitéz Mihály.*

**Földiekkel játszó
Égi tünemény.**

Épp ily népszerű a *Szerелеmdal a csikóbőrös
kulacshoz* (Ódák, I., 16.)

**Drága kincsem galambocskám,
Csikóbőrös kulacsocskám.**

És a nép ajkán is örökké él a *Szegény Zsuzsi
a táborozáskor* (II., 18.):

**Estve jött a parancsolat
Violaszín pecsét alatt.**

A *Dorottya* I. könyvének

(A hamut *mamunak*, a szöszet *pösznek* ejti)

sorából eredt az immár közmondásnak vélt szólás:

Oly vén, hogy a hamut is mamunak mondja.

**Már siess hazádba vissza, vert seregem!
Nekem ez a muszka klíma nem, nem egem.**

*Palóczy
Horváth
Ádám.*

Igy, meghamisítva, szoktuk idézni az I. Napoleon korabeli ismeretes magyar induló kezdetét. A második sor arra vall, hogy ez a csúfolódó vers Napoléon oroszországi szerencsétlen hadjáratára (1812.) vonatkozik; holott ezt a gúnyos éneket (nótájával együtt) a bécsi békekötés után (1809 október 14.) írta PALÓCZI HORVÁTH ÁDÁM (* 1760., † 1819.) és az insurrectio dolgaira meg a manifestumra célozgat benne. A vers első szaka így szól:

Pálóczi
Horváth
Ádám.

**Mars! siess hazádba vissza, kis seregem!
Ez a magyar klíma nekem nem, nem egem!**

Ritka volt talán keményebb fergetegem,
Nincsen annyi fegyveresem, mint betegem.

Java, java táborom elvesztegetém,

Egynehány jó vezéremet eltemetém.

Ha van egy-két nyert, de véres ütközetem,

Mi nyereség, drága vérem? nem szeretem.

Lásd P. HORVÁTH ÁDÁM *Ó és új mintegy ötödfél-
száz énekek* gyűjteményében, melyet a Magyar Tudományos
Akadémia könyvtárában őriznek (M. Irod. 46. sz.)

Ugyane gyűjteményben van PÁLÓCZI HORVÁTH
ÁDÁM egykor igen kedvelt *De mit töröm fejemet?*
kezdetű nótája, melynek címe és refrainje a szótáraink-
ban helytelenül közmondás gyanánt emlegetett

Búsuljon a ló, elég nagy a feje.

Kisfaludy

KISFALUDY SÁNDOR (* 1772., † 1844.) *Csobánc
Sándor.* versének két első sora:

Új mellém a kandallóhoz!

Fel van szítva melege.

A *Tátika* (I., 28) töredéke:

Adja Isten, hogy a magyart

A fél világ uralja.

A *Dobozi Mihály és hitvese* kezdő sorai:

Gyermek-királyt s oly hadvezért,

Ki erején felül mer,

Ád az Isten haragjában

A nemzetnek, kit megver

V. ö. *Salamon préd.*, 10, 13: «Jaj néked ország,
kinek a te királyod gyermek.»

Hazafiság a nemzetiségnek,

A balatonfüredi régi, 1831 július 3-án megnyílt
színház KISFALUDY SÁNDORTÓL eredő fölirata:

Ez volt olvasható Molnár György budai, 1861 szeptember 14-én megnyílt népszínházának homlokán is.

Rímkovács.

KOVÁTS JÓZSEF (* 1780., † 1809.) ev. ref. pap és pátkai tanító nevéből csinált szójáték. Kováts
József.

KOVÁTS ugyanis híres volt a maga idejében mint verselő, s különösen virtuóz rímeit bámulták. Ilyen rímeket csinált

Mivel homlokomra Liza
Rózsakoszorút tászliza.

A jóízűsűek aztán e versfaragót ∞-nak nevezték el a *hírkovács* kaptájjára csinált szóval. A ∞ ma is az erőltetve rímelőök neve.

Hunnia nyög letiporva, Sírnak a bús magyarok.

*Csery
Péter.*

Az első magyar operából, RUZSICKA JÓZSEF Béla *futása* című dalművéből való. (Színre került Kolozsvárt 1822.) Szövegét CSERY PÉTER (* 1778., † 1830.) írta KOTZEBUE után. (Megjelent a *Magyar theátrumi Almanákban*, 1815.)

TERHES SÁMUEL rimaszombati református lelkipásztor (* 1783., † 1866.) e század elején kedvelt versíró volt és ő a szerzője két híres versnek, melyek egyike a

Nem úgy van most, mint volt régen;

Nem az a nap süt az égen;

Nem úgy illatoz a virág,

Kétszínűvé lett a világ.

E hétszakos vers 4-ik szakának két első sora a sokat emlegetett

**Átok fogta¹⁾ meg a magyart,
Mert az soha együtt nem tart.**

¹⁾ Legtöbbször így idézik: verte.

Terhes
Sámuel.

TERHES SÁMUEL másik sokat emlegetett verse a

**Megvirad még valaha,
Nem lesz mindig éjtszaka.**

TERHES SÁMUEL e költeményei nincsenek meg az ő több rendbéli verses köteteiben. Nyilván kéziratos dalgyűjtemények révén terjedtek szét elsőben. A *Nem úgy van most, mint volt régent* először alighanem a Sárospatakon 1826-ban megjelent *Régibb és újabb részint érzékeny, részint vig, többnyire eredeti dalok gyűjteményében* nyomtatták ki. A szerzőséget illetőleg v. ö. a *Vásárnap Ujság* 1866-iki folyamában TERHES SÁMUEL életrajzát.

Kölcsey
Ferenc.

KÖLCSEY FERENC (* 1790., † 1838.) Pécelen, 1814 augusztusában írta *A Rákos nymphájához* című versét, melynek vége felé van e szálló íge:

De néked élni kell, oh hon
S örökre, mint tavasz, virúlni.

Csekén 1823 januárius 22-én írta a *Hymnust*, a cenzúrára való tekintettel ezt tevén címe alá: «a magyar nép zivataros századaiból.» Az *Isten áldd meg a magyart* nemzeti énekünk, mióta ERKEL FERENC (* 1810., † 1893.) zenét¹⁾ szerzett rá. Közös sorsa van legismertebb hazafias verseinkkel: csakis az első szakát tudja mindenki, a többi hét úgyszólván ismeretlen s csak a 6-iknak két sora szálló íge:

Szerte nézett s nem lelé
Honját a hazában.

1823. februárius és április között írta KÖLCSEY *Vanitatum vanitas* versét, melynek két első sora szálló íge:

Itt az írás forgassátok
Érett észszel, józanon,
S benne feltalálhatjátok,
Mit tanít bölcs Salamon.

¹⁾ 1844-ben megnyerte vele a Nemzeti Színház húszaranyos pályázatát. Először 1844. július 2-án énekelték a Nemzeti Színházban.

A *Vanitatum vanitas* (hiúságok hiúsága) bibliai idézet. A Vulgatában *Eccl. 1, 2*: «*Vanitas vanitatum, dixit Ecclesiastes: vanitas vanitatum, et omnia vanitas.*» Kölcsey
Ferenc.

A ma is nem egyszer emlegetett

magasra vívó szenvedelem

az 1830-ban írott *Zrínyi dala* 2-ik szakának 5-ik sorából való.

KÖLCSEY *Huszt* című, Csekén, 1831 december 29-én írott epigrammjának utolsó sora:

Hass, alkoss, gyarapíts: s a haza fényre derül.

Pozsonyban, 1833 június 14-én írta KÖLCSEY *Emléklapra* ezt a distichont:

Négy szócskát üzenek, vésd jól kebeledbe s fiadnak
Hagyd örökül, ha kihúnysz: **A haza minden előtt.**

Az ifjú — én valék.

Ez a többnyire tréfásan használt szálló íge KÖLCSEYnek Berzsényi Dánielről a Magyar Tudós-társaság 1836 szeptember 11-iki ülésen tartott emlékbeszédének következő részéből ered:

«Az ifjú, tek. Társaság, az ifjú, a ki a nemzet nagy énekesét megítélni merész volt s a ki e merészséget oly felette drágán, Berzsényi elhülésével fizette meg, — **es as ifjú én valék.**»

KÖLCSEY bírálata Berzsényi verseiről a *Tudományos Gyűjtemény* 1817-iki kötetében jelent meg. Az elkeseredett Berzsényi azonnal felelt rá, de személyeskedő válaszáat a szerkesztőség nem adta ki. Berzsényi 1825-ben átdolgozta ellenbírálataát, s ekkor megjelent a folyóiratban.

KÖLCSEY FERENC szokta mondani:

Sujtásos nemzet vagyunk!

V. ö. CZUCZOR-FOGARASI: *A magyar nyelv szótára*, V. k. 919. l.

Kölcsey
Ferenc.

KÖLCSEY adta Kazinczy Ferencnek a
szent öreg

nevet. Írja Bártfay Lászlóhoz Nagy-Károlyból 1831. szept. 20-án intézett levelében.

Kisfaludy
Károly.

A KISFALUDY KÁROLY (* 1788., † 1830.) *Mohács* elégiájából (1824.) járatos sok szálló íge közül a következőket említjük:

Hősvértől pirosúlt gyásztér! sóhajtvá
köszöntlek!

Dísztelen itt fekszik, deli termete összerutítva.

Fénytelen itt szúnyad s kő se mutatja helyét.

Szendergő porodat béke lebegje körül.

Él magyar, áll Buda még! a mult csak példa legyen most.

Ugyanez elégia forrása a

szőke Duna

kifejezések:

S a Duna szőke vizén hány rabok úsztak alá!

Már GVADÁNYI JÓZSEF írta *Nándorfehérvár megvétele* (Pozsony és Komárom, 1790) című, kevésbé ismert művében: «A szőke Duna hadi hajókkal be volt takarva.» (6.) Elnémetesedésünk jele az is, hogy az igaz és magyar *szőke Duna* helyett immár Budapesten is a hazug és bécsi «*schöne blaue* [?] *Donaut*» emlegetik. Ez különben JOHANN STRAUSS egy keringőjének a címe és kölcsönzés a bajai születésű német költő: KARL BECK (* 1817., † 1879.) egy 1839-ben kiadott verséből.

KISFALUDY KÁROLY 1828-ban írott dalának első két sora a

Szülőföldem szép határa,
Meglátlak-e valahára?

Iskolai könyveink a hangfestés jeles példája gyanánt gyakran idézik KISFALUDY KÁROLY 2-ik gnómájának (1822.)

e sorát: «Zúg, morog a zivatar, zajog a zord éjszaki szélvész.» A magyar nyelv onomatopoeitikus ereje valóban összehasonlítható tanulmányokra volna érdemes. A híres virgiliusi «*Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum*» bizony nem különb VÖRÖSMARTY «Napkelet ifjainak dobogó paripái tiporták» soránál. Hát ARANY JÁNOS mily művészi magasságba emelte a hangfestést! Az ismeretes dolgok helyett itt csak a madaréneket másoló ama distichonokból emlétek egyet, melyeket SZIRMAY ANTAL idéz ÉDES GERGELY-ből a *Hungaria in Parabolisban*.

Nemde nem éneke közt tseng a kis Fülemlülének:

Gyüji! gyüji! gyüji tsak fütyre tanítalak itt!

NAGY ISTVÁN, GOETHE *Faustjának* első fordítója beszélt nekem, hogy külföldi útjában egyszer német írókat dicsekedni hallott: mily csodálatos hangfestés VOSS *Odysséa* fordításának e sora: «*Hurtig mit Donnergewolter entrollte der tiickische Marmor.*»¹⁾

— Mit? szólt közbe a magyar vándor. Hallgassák csak meg, hogyan szól a mi régi poétánk muzsikája:

A buta rézdobokon fabotok repedeztetik a bőrt,
Sírí a klarinét, dobog a dobok apja gorombán.

Mire nagyot ámult a németség. Ez az igen ismeretes idézet CSOKONAI *A békesség és a hadi érdem* című verséből való.

FAZEKAS MIHÁLY (* 1766., † 1828.) egykor igen népszerű *Ludas Matyi* tréfás eposzából (1815.) való ez a ma is emlegetett hexameter:

Háromszor veri ezt kenden Lúdas Matyi vissza, *Fazekas Mihály.*
melylyel a költemény hőse Döbrögi földesurat fenyegeti meg.

¹⁾ A görög eredeti: αὐτίς ἔπειτα πέδονδε κολιῶντο λάαζ ἀναιδής. (V., 598.)

Helmeccy Mihály. HELMECCY MIHÁLY (* 1792., † 1852.) alkotta, CZUCZOR-FOGARASI tanúsága szerint (V. k. 826. l.), ezt a ma mindig tréfásan használatos szólást:

tönkre silányítani (valakit, valamit).

Azt akarta kifejezni vele: 'semmivé tenni.' — Mindnyájan tudjuk, hogy a merész nyelvújító Helmeccy Mihályra ezt a kadenciát faragták: «Helmeccy, ki a szókat elmetszi»; de mindmáig eldöntetlen, kitől ered ez a csúfolódás. Leghihetőbb, hogy Helmeccy saját dolgozótársától, a tréfás NAGY IGNÁCTÓL.

Jakab István.

JAKAB ISTVÁN (* 1798., † 1876.) író és zeneszerző műve az

Ős Buda gyermeke, föl, szaporán!

Látod, a vész zászlója lobog!

a *Budai induló* című «harci dal», melynek ez első sorát tréfásan alkalmazva gyakran idézik. 1848 második felében írta. (V. ö. KÁLDY GYULA: *A szabadságharc dalai és indulói*, Budapest, 1895.)

Vörösmarty Mihály.

VÖRÖSMARTY MIHÁLY (* 1800., † 1855.) a következő szálló ígékét adta nekünk:

Kezdj buzgón s már sokra menél; halad, aki megindult:

Míg porban fetreng a henye, gyáva erő.

E gnómát, mely a horatiusi «*dimidium facti, qui coepit, habet*» (*Epist.* 1, 2) átírása, GYULAI PÁL az ifjúkori kísérletek között adja.

Eljátszottad már kis játékodat.

A *Kis gyermek halálára* (1824.) elégia első sora, melyet gyakran ízetlenül alkalmaznak.

VÖRÖSMARTY ez elégiában Perczel Sándor egyik korán elhalt gyermekét, növendékeinek testvérét siratta el.

Ugyane költeményből való az

Alunni fogsz, s nem lesznek álmaid,
Alunni fogsz, s nem lesz több reggeled.

Vörös-
marty
Mihály.

A *Zalán futása* (1825.) első sora:

Régi dicsőségünk, hol késel az éji homályban?

A *magyar költő* (1827.) első sora:

Jár számkiüzötten az árva fiú.

ARANY JÁNOS paródiája (1859.): «Jár számkiüzötten az árva kölök.» (*Az új magyar költő.*)

Az *Eger* eposz (1828.)

*Megnehezült az idők viharos járása fölötted,
Oh haza!*

kezdetéből lett a szálló íge:

Megnehezült az idők viharos járása fölöttünk.

A régi magyar anekdota

szegény tatár!-ját

1830-ban használta föl VÖRÖSMARTY ama *Szép asszony* című versében, melyet KISFALUDY KÁROLYlyal művészi vetélkedésre kelve írt.

KISFALUDY KÁROLY ez alkalommal a *Bánkódó férjet* írta.

Az ősz bajnok (1830) utolsó versszakából alakult e szálló íge:

**Másszor, úgy mond, e szent jelnek,
Ha erőtök nem felel meg,
Békét hagyjatok.**

SZÉP ILONKÁBÓL (1833.) szálló ígék:

Éljen hát a hős vezér magzatja,
Addig éljen, míg a honnak él!

Vörösmarty
Mihály.

HORVÁTH MIHÁLY szerint (*Huszonöt év*, III. köt. 270. l.) ezt József nádor is mondta magára. István főherceg 1847-ben egy pohárköszöntőben idézte és leírhatatlan lelkesedést keltett. Érdekes ezzel összevetni SÁROSI GYULA *Arany trombitájában* az ide vonatkozókat.

Vajh ki ő, és merre van hazája?

Fény nevére, áldás életére!

A *hontalan* (1835.) kezdete:

Járatlan úton ki jársz

S keblét viharra, vészre társz,

Örömtől idegen,

Ki vagy te bánat embere?

ÁGAI ADOLF a *Borsszem Jankóban*, mikor a hetvenes években Temesvár képviselőjévé a kevésbé ismert nevű Missichet választották, így travesztálta az utóbbi sort: «*Ki vagy te Bánát embere?*» Ez a tréfa helyi vonatkozásokban maig járja.

VÖRÖSMARTY a *Szózatot* 1836-ban írta és először BAJZA *Aurorájában* adta ki, 1837-ben. E nemzeti énekünk is részese a KÖLCSEY-himnusz sorsának, mely szerint csakis az énekelt két szaka általánosan ismeretes. Szálló íge lett belőle a 6-ik szak két sora:

Megfogyva bár, de törve nem

Él nemzet e hazán.

És a 10-ik szak:

Még jőni kell, még jőni fog

Egy jobb kor, mely után

Buzgó imádság epedez

Százvezrek ajakán.

A költő a szabadságharc leverése után döbbenve látta, mily hamar teljesedik a *Szózat* 11-ik és 12-ik szakának borús jóslata:

Vagy jőni fog, ha jőni kell

A nagyszerű halál,

Hol a temetkezés fölött

Egy ország vérben áll.

S a sírt, hol nemzet súlyed el,
Népek veszik körül,
S az ember millióinak
Szemében gyászköny ül.

Vörös-
marty
Mihály.

És nem engedte, hogy gyermekei ezt a két szakot szavalják. A *Szózat* zenéjét EGRESSY BÉNI (* 1814., † 1851.) szerzette és megnyerte vele a Nemzeti Színház 1843-iki pályázatát. Először a Nemzeti Színházban adták elő, 1843-ban.

Az úri hölgyhöz (1841.) első szakának minden sora szálló íge:

Fürtidben tengervészes éj,
Szemekkel, mint a csillagtűz;
Hol annyi góg és annyi kéj,
Ki vagy te márványkeblű szűz?

És a 3-ik szak első sora:

Nincs hát remény? nincs semmi kegyelem?

A *Fóti dal* (1842.) számos szálló íge forrása:

Fölfelé megy borban a gyöngy
Jól teszi.

Borban a bú, mint a gyermek,
Aluszik.

Bort megiszsza magyar ember,
Jól teszi.

A legelső magyar ember
A király.

Egy pohár bor a hazáért
Meg nem árt.

Megfizettük mind, mivel csak
Tartozánk!

«E dalról az a közhiedelem, hogy Fóton készült Fáy András 1842-iki szüretje alatt», írja GYULAI PÁL *Vörösmarty* összes munkáiban a jegyzetek között. «A dolog nem épen úgy áll. A dal

Vörösmarty
Mihály.

már készen volt, midőn Vörösmarty a szüretre kiment, hanem annyi igaz, hogy ott olvasta fel először barátjainak, kik nagy lelkesüléssel fogadták s «fóti dal»-nak keresztelték, mibe Vörösmarty szívesen beleegyezett. Fóton magának Vörösmartynak is volt egy darab szöleje, melyet ugyanakkor vett gr. Károlyi Istvántól, midőn Fáy András és Ferenczy, a szobrász, a magokét. A Vörösmarty, valamint a Ferenczy szölejét is később Fáy András váltotta magához. A Fáy fóti szüretjei híresek voltak. A szíves házi gazda majdnem egész 1848-ig mindig megtartotta a szüreti lakomát. Számos író, művész, publicista rándult ki ide Pestről, Fáynak részint barátjai, részint tisztelői. Ha Pesten volt, Deák Ferenc is megjelent e szüreteken; 1842-ben éppen Vörösmartyval ment ki. Vörösmarty legrégibb vendége volt a fóti szüretnek, s alig volt valahol jobb kedve, mint itt. Ebéd alatt és után egymást érte a szellemes toaszt, tréfa és adoma. Néha a költők közül valamelyik még eddig meg nem jelent művét szavalta el. Este felé a lobogó tüzek mellett foglalt helyet a társaság. A dal, leginkább népdalok éneklése, ritkán hiányzott. Vörösmarty ilyenkor el-eldalolta a *Bort ittam én, boros vagyok* kezdetű népdalt. Barátjai gyakran mondták, ideje volna már, hogy ő írjon egy szép bordalt s azt énekelje. Toldy sajnálkozott, hogy a magyar műköltészet lyrájában még mind hiányzik az úgynevezett *geselliges Lied*, a műveltebb víg társaságok dala. Vörösmarty a jövő szüretre ígért is ily dalt, de egyik év a másik után mult s a várt dal még mind nem készült el. 1842-ben csakugyan beváltotta ígését s a *Fóti dal* lőn a fóti szüretek kedvenc dala, melyhez Thern Károly még azon évben dallamot írt. — [VÖRÖSMARTY a dalt október 5-én olvasta föl.]

A gróf Dessewffy Aurél halálára (1842. febr. 9.) írott distichonokból való e kérdés:

Nem veszténk-e nagyot?

A merengőhöz (1842,) két szálló íge forrása:

Hová merült el szép szemed világa?

Ábrándozás az élet megrontója.¹⁾

VÖRÖSMARTY e költeményét leendő feleségéhez, Csajághy Laurához (* 1816., † 1881.) írta. Esküvőjük 1843 május 9-én volt Pesten.

A *Ha férfi lelkedet egy hölgyre föltevéd* kezdetű bordal VÖRÖSMARTY *Czilley és a Hunyadiak* című

¹⁾ «Nem szeretem az ábrándozást», írja KÖLCSEY FERENC a *Parainesis*-ben (1837., *Athenacum*).

szomorújátékaiból való. (Színre került a Nemzeti Színházban 1844 januárius 18-án; mindössze kétszer adták.) Ez, a versek közé *Keserű pohár* címen került dalrefrainje a

Vörösmarty
Mihály.

Gondold meg és igyál:
Örökké a világ sem áll,
Eloszlik, mint a buborék
S marad, mint volt, a puszta lég.

Ugyane költemény utolsó szakkából való e két sor:

Gondolj merészet és nagyot
És tedd rá életedet.

A gyakorta emlegetett

Arad el nem marad

kifejezés forrását alkalmasint VÖRÖSMARTYBAN kell keresnünk. *Jó bor* című verse (1845.) 2-ik szakának végén vannak e sorok:

«Éljen! ki hátra nem marad!
Virulj fel, ifju szép Arad!»

Vagy már a meglevő ∞-ra tett ebben célzást a költő? Kiderítendő dolog.

Kevesen tudják, hogy a tréfás beszédben oly gyakran emlegetett

nyomorfi

VÖRÖSMARTYTÓL ered. *Lear*-fordításában (1850.) ezt adja SHAKSPERE¹⁾ *wretch* szavának egyértékese gyanánt (III. felv. 4-ik szín):

Lear.

... Ó ti meztelenek,
Szegény **nyomorfiak**, bár merre vagytok.
(*Poor naked wretches, whereso'er you are.*)

¹⁾ E könyvben minden SHAKSPERE-idézet Rev. Alexander Dyce kiadásából való. A jelenetezés a magyar fordítók szerint.

Vörösmarty
Mihály.

A VÖRÖSMARTY hattyúdalának tartott *Vén cigány* (1853.) borének szálló ígéi: a kezdet:

Húzd rá cigány, megittad az árát,

a refrain első sora:

Húzd, ki tudja, meddig húzhatod

A 6-ik szakból:

A vak csillag, ez a nyomorú föld,
Hadd forogjon keserű levében.

A 7-ik szakból:

Lesz még egyszer ünnep a világon.

Katona
József.

KATONA JÓZSEF (* 1792., † 1830.) *Bánk bán* tragédiájából (1814) szálló ígék;

Bieberach, egy lézengő ritter

a személyek között. Az I. szakasz végén «egy udvornik» jelenti:

Utolsó tánc!

A II. szakaszban Simon bán mondja:

Kevély spanyol szív, hol maradsz?

Talán emlékezés SCHILLER *Don Carlos*ára (1787):
«*Stolz will ich den Spanier:*» (III., 10.)

A II. szakaszban mondja Petur bán:

Üsd az
Orrát, magyar, ki bántja a tied'.

S ugyanő a szakasz legvégén a hajnalcsillagra:

Lopott fény!

A IV. szakaszban, Bánk bán, mikor a királynét megöli:

Sziszegj — sziszegj, kigyó! te itt maradtál.

És mikor Gertrudis lerogyott:

Vége! volt — nincs; de ne tapsolj, hazám,
Ni! — reszket a bosszuálló —

*Katona
József.*

Az V. szakaszban Bánk bán:

Nincs a teremtésben vesztes, csak én!

És Solom mester:

A büntetés már ennek irgalom.

KATONA JÓZSEF *Bánk bánját*, mint az 1821-iki, első kiadás *Jegyzéséből* kitűnik, 1814-ben írta. Kolozsvári pályázatának dolga az irodalomtörténet körébe tartozik. A tragédia (mint GYULAI PÁL *Katona József és Bánk bánja* könyvében [Budapest, 1883; 195. l.] írja), Vahot szerint (*Magyar Thalia*, 1853; 101. l.) 1826-ban került volna először színpadra Pécssett, aztán 1828-ban Kassán; mindkét helyt sikerrel. Úgy látszik, se a még élő költő, se az irodalom nem vett tudomást az eseményről. Általában ez adathoz kétség fér. Első biztos adatunk 1834-ről van, midőn Kolozsvárrt Egressy Gábor választá jutalomjátékául. Az ország fővárosában, Budán, 1835-ben adták először *Bánk bánt*. A pesti Nemzeti Színházban 1839 március 23-án, ugyancsak Egressy Gábor jutalomjátékául. Századik előadása 1896 május 13-án volt.

BÁRÓ JÓSIKA MIKLÓS (* 1796., † 1865.) 1864-ben megjelent regényének címe:

*Báró
Jósika
Miklós.*

A szegény ember dolga csupa komédia.

SZONTAGH GUSZTÁV (* 1793., † 1858.) BÁRÓ JÓSIKA MIKLÓS első regényéről, az *Aba*fíró 1837-ben e szavakkal kezdődő ismertetést írt (Tornai álnévvel) a *Figyelmezőbe*:

*Szontagh
Gusztáv.*

Uraim, le a kalapokkal!

Sasku.

Így nevezzük a „művelt társalkodó“-féle könyveket, SASKU KÁROLY (* 1800., † 1869.), egy ilyen mű

Sasku szerzője után. (Ez sem olvasta Saskut, ezt tiltja Károly. Sasku' stb.)

E mű címe: *Illendőségtan, vagyis a művelt és jó erkölcsű magaviselet szabályai* (Pest, 1854); második kiadásáé: *A művelt társalkodó, vagyis illendőség és jóerkölcsű magaviselet szabályai. Hiv útmutatás, miképp kelljen magát a társas élet különféle viszonyaiban viselni* (Pest, 1856). A munka megjelenésekor közderültséget keltett nemcsak együgyű tartalmával, hanem szerzője miatt is. SASKU KÁROLY ugyanis Budapest egyik legismertebb furcsa alakja volt. Üldözési mániában szenvedett a szegény; azt hitte, hogy a gáz csövein át az ő beszédeit kihallgatják a «jövővények» (a kémeket nevezte így) s az uccán menve, egyre hadonázott fokosával e láthatatlan ellenségek ellen. A M. T. Akadémiát szolgálta mint korrektor. Neve fogalommá lett. — Hasonló a németeknél a *Knigge* név használata,¹⁾ A. F. F. KNIGGE báró (* 1752., † 1791.) *Der Umgang mit Menschen* című, 1788-ban megjelent műve révén. E híres munkát KISS JÁNOS már 1798-ban lefordította magyarra, s 1821-ig három kiadást ért. Legújabb fordítása, NAGY ISTVÁNTÓL, 1871-ben jelent meg. Az olaszoknál a „művelt társalkodó” neve *Galateo*. Szintén személyre vonatkozik. GIOVANNI DELLA CASA olasz költő és humanista (* 1503., † 1552.) írt egy *Il Galateo ovvero de' costumi* című „illetant”, s a könyv elején maga mondja el, hogy őt a mű írásra egy immár koros, nagy tudományú, ízes beszédű, külsejére nézve is kedves, nagy urak udvarában sokat forgott ember buzdította, akit «messenger Galateonak hívtak s hívnak talán most is.» Ez a Galateo, Giberti veronai püspök bizalmasa, némelyek szerint Galeazzo Florimonte sessai püspök volt, mások szerint Antonio Ferrari (vagy de Ferrariis). Amaz Galatinába való volt (Lecce vidékén), emez Galatoneba (Gallipoli vidékén); e helynevekből lett a görögös adjectivum: *il Galateo*.

¹⁾ Nálunk is elég gyakori. Persze gondolkodásbeli germanismus. De még Szarvas Gábor is reá vetemedett, ezt írván egy vitatkozóan: «Egyébként KNIGGE minden könyvárusnál megszerezhető.» (*Nyelvőr*, XX. k. 524. l.)

BAJZA JÓZSEF (* 1804., † 1858.) egykor igen kedvelt *Boréneke* (1825.) 5-ik szakának utolsó sora a *Bajza József.*

Sírva vigad a magyar.

Nyomozandó: ez-e a mondás forrása, vagy BAJZA csak kölcsönözte a nép ajkán is élő ígét.

Az 1834-ben Lengyelország szenvedéseiről írott *Apotheosis* több szálló íge forrása:

**Nyugosznak ők, a hősfiaik,
Dúló csaták után.**

**Csatájok a védelmezett
Népjog csatája volt.**

**Van bíró a felhők fölött,
Áll a villámos ég.**

A *Sóhajtásból* (1834.):

**Multadban nincs öröm,
Jövődben nincs remény!**

Ó népek istene

Küldj egy reménysugárt!

A Védegylet megalakulásakor (1845.) írott *Ébresztő* két első sora a gyakran tréfásan idézett:

**Ébredj nagy álmaidból,
Ébredj Árpád fia!**

A *Nyugasztaló* (1851.) e sorából:

Bízzál, elcsüggedt erényhős

ered talán a ma mindig gúnyos értelemben használt

erényhős.

BARÓ EÖTVÖS JÓZSEF (* 1813., † 1871.) «Isten veled hazám, bátrak hazája» kezdetű, *Bucsu* című *Báró Eötvös József.* költeményéből (1836.) eredő szálló ígék:

Virág mit ér, mit ér a bérc nekem?

Hazát kíván, hazáért ver szívem.

Báró
Eötvös
József.

Az utóbbi sort számtalanszor ízetlenül travesztálják.

Hellásznak kincse egy elomló rom:
Tied, hazám, egy **szentelt fájdalom**

**Buda-, Mohács-, Nándornál elfutó,
Tán honom könnye vagy te nagy folyó?**

Tréfás szálló íge lett napjainkban a 8-ik szak utolsóelőtti sorának a két szaka:

**Bájlón mosolygsz, mert sorsod bár kemény,
Él még a sír felett is egy remény.**

Az 1837-ben írott végrendelet két utolsó sora:

**Dalt érdemelt, mert költő,
Könnyet, mert szeretett.**

A negyvenes években sokat emlegetett szálló íge volt BÁRÓ EÖTVÖS JÓZSEF 1840-ben a Nemzeti Színházban színre került vígjátékának címe:

Éljen az egyenlőség!

ERDÉLYI JÁNOS a *Magyar közmondások könyvében* (Pest, 1851) azt állítja, hogy a

kétkulacos

Nagy
Ignác.

kifejezés NAGY IGNÁC (* 1810., † 1854.) *Tisztújítás* című, 1843-ban színre került vígjátékából ered. (4427. közm.)

Mai jelentése 'kétszínű pártember'; ama vígjátékban pedig egy kortés, aki majd az egyik, majd a másik párt asztalánál eszik-iszik, s mind a két jelöltet élteti.

Gróf
Teleki
László.

GRÓF TELEKI LÁSZLÓ (* 1811., † 1861.) 1842-ben adta ki *A kegyenc* című tragédiáját, melynek záró szavai:

Ne gúnyolj, Róma!

GARAY JÁNOS (* 1812., † 1853.) 1838-ban írta és az 1841-iki *Emlényben* adta ki *Kont* című, balladának nevezett versét, mely több, gyakran tréfásan alkalmazott szálló íge forrása:

Harminc nemes Budára tart
Szabad halálra kész;
Harminc nemes bajtárs előtt
Kont, a kemény vitéz.

Mind hű és hazafi.

Nem úgy, király! az égre, nem!

S a néma légbe nem vegyűl
Csak legkisebbke jaj.

TATAY ISTVÁN *Költészeti és szónoklati remékek* (Pest, 1847.) könyvében jelent meg először K. Á. (= Kaján Ábel) jegygyel PÁKH ALBERT (* 1823., † 1867.) *Csont* című igen ismeretes paródiája, melynek első szaka:

Három színész Létára tart
Éhenhalásra kész;
Három komédiás előtt
Csont, a kóbor színész.

E paródia hősét PÁKH ALBERT, mint mondják, ABDAY SÁNDOR vándor színigazgatóról (* 1800., † 1882.) másolta.

GARAY 1839-ben írta és *Körének* cím alatt 1841-ben, az *Athenaeumban* tette közzé később *Hymnus* címen ismeretes versét:

Kárpátoktól ¹⁾ Ádriáig
Zengjen a közének
S vesszenek, kik ellenállnak
Forró zengzetének.

A ∞ négyszer fordul elő e költeményben.

Nem lett azonnal szálló íge. Használatának első nyomát KOSSUTH LAJOSnak a *Pésti Hírlap* 1843 április 20-iki

¹⁾ GARAY írása szerint: „Karpatoktól“.

Garay János számában megjelent, *A pillanat kénytelensége* című vezércikkében találhatjuk meg. E vezércikk a véres követválasztásokról, különösen a zalai vérengzésekről szól, melyek miatt aztán Deák Ferenc a mandátumot nem fogadta el. Kossuth kérdéses sorai ezek: «Egy hang hallatszik Kárpátoktól Adriáig, hogy ez a dolog így nem maradhat.» GARAY maga is szerette e szálló ígét, mert többször használja. Így az 1845-ben írott *Kelet népéhez* című versben:

«És az eskü szent zsolozsmaképen
Kárpátoktól [így] Adriáig érjen.»

Továbbá a KOSSUTH *Tengerre magyarjának* hatása alatt (1846.) termett *Tengeri dalok* verssorozat elején:

Eddig Pesttől Hortobágyig járt utunk;
Most: Kárpáttól Adriáig jelszavunR.»

Az obsitos, melynek hőse

Háry János

1843-ban jelent meg.

Háry János, a nagyokat mondó kiszolgált bakkancsos, nem költemény. Élt Garay szülővárosában, Szegzárdon, s egész Tolnamegyében híres volt mulatságos hazudozásairól. A költő 1846 őszén ismerte meg ez eredeti alakot egy szüreti mulatságon, barátjánál Mehrwerthnél, hol a szüretelők közt jelen volt az obsitos is. Háry János, mint a költő testvéröcscsétől, néhai GARAY ALAJOS plébánostól tudom, az ötvenes években halt meg.

Az obsitosban nevezi GARAY JÁNOS a bort így:
a hegy leve.

A *Magyar hölgy* vers (1847.) első szaka még ma is (kevés okkal) kedvelt és sokat emlegetett frázis:

Magyar hölgynek születtéll,
Áldd érte sorsodat!
Magyar hölgynek születni
Nagy és szép gondolat.

Az *Árpádok* (1847.) vezérhangjából való ez ismeretes sor: Garay János.

Csak törpe nép feledhet ős nagyságot.

CZUCZOR GERGELY (* 1800., † 1866.) *A falusi kis leány Pesten* (1846.) versének első sora, a Czuczor Gergely.

Jaj be szép az a Pest, Istenem be szép!

gyakorta emlegetett szálló íge.

KUNOSS ENDRE (* 1810., † 1844.) a negyvenes években igen népszerű költő két versének kezdő sorai ma is szálló ígék; az egyik a *Vándordal*: Kunoss Endre.

Kitáruul reszkető karom

Ölelni földedet,

S reá záporként hullatom

Fiúi könnyemet.

Szülőttidben csalatkozám,

Te hű és igaz valál, hazám!

A másik a népdallá lett

Képeddel alszom el,

Képeddel ébredek,

Kimondhatatlan az,

Mit érted szenvedek.

«Csókollak, képeddel alszom el!» mondja minduntalan Kontra Fridolin, TÓTH EDE *A kintornás család* c. népszínművének (1876) egy vidám alakja.

Igyunk, igyunk barátim!

Rövid az élet, örök a sír.

Lendvay Márton.

LENDVAY MÁRTON (* 1807., † 1858.), a színművész, bordala, melynek szövegét is, dallamát is ő szerzette, s melyet a negyvenes évek vége felé a *Don César de Bazan* vígjátékban szokott énekelni.

«S e románcára büszke volt. «Petőfi is irigyelte tőlem», szokta volt mondani, ha az Igyunk barátim, rövid az élet eldalolására került a sor.» BERCZ KÁROLY: *A régi fiatal Magyarország*. Budapest, 1898; 106. 1.

GAAL JÓZSEF (* 1811., † 1866.) *Peleskei nótárius* bohózatából (színre került a Nemzeti Színházban 1838 október 8-án) szálló íge a Baczúr Gazsi nótája:

Gaal
József.

Húgó Viktor, Góte, Börne,

Bár az oldaluk betörne.

1861. júniusában a cenzúra e rigmust sérelmesnek vélte a német Goethe és Börne urakra; vagy talán tüntetésektől tartott; elég az hozzá, a Nemzeti Színházban e két sor helyett (az egykorú lapok szerint) ezt kellett énekelni:

«Tudomány és politika,
Hogy enné meg mind a béka.»

A *Peleskei nótárius* I. felvonásának változásában fordul elő a

levelet kapott a szatmári postán,

mely a színészek között igen sűrűn használt tréfás szálló íge; akkor élnek vele, mikor valakinek levele érkezik. (KASSAI VIDOR közlése.)

„Tóti Dorka”, az inkább GAAL JÓZSEF, mint GRÓF GYADÁNYI JÓZSEF *Peleskei nótáriusa* révén ma is híres „géci boszorkány” igazi neve voltaképpen „Tótyi” (egy szótag); de 1848-ban, mikor az arisztokratikus ypszilont kiküszöbölték a nevekől, „Tóti”-t csináltak belőle a színlapírók, mert nem tudták, hogy „Tótyot” kell mondani, nem „Tótit.”

SZIGLIGETI EDE, családi nevén SZATHMÁRY JÓZSEF (* 1814., † 1878.) számos szálló íge forrása. E szálló ígék közül egynéhány csak a színészek között járatos; följegyzésüket azonban szükségesnek vélem. Az 1843

november 25-én színre került *Szökött katona* I. felvonásában fordul elő az *Szigligeti Ede.*

Egy óra múlva nem lát engem Milánó!

Ezt akkor szoktuk mondani, mikor elillanni készülünk valahonnan.

Mikor a színészek valaminek az okára-fokára bukhatnak, ezt idézik a *Két pisztolyból* (1844 márc. 9):

innen kölcsönözte a pisztolyokat?

Annyit tesz: „ez hát a dolog nyitja?”

Az 1846 november 10-én színre került *Csikós* I. felvonásának változásában mondja a kikoszarozott kántor nagy keserűen:

Rózsai, megvetlek!

E mondást már szinte gyakrabban emlegetjük, mint az aisoposi mese rókájának éretlen szöllejét. A két dolog azonegy helyzetet fejez ki.

A *Mátyás fiában* (1847 május 15) mondja a vajda:

Ne félts te engem!

Ha a színtársulatnak rosszul van a dolga, a színészek ezt dúdolják *Liliomfi* (1849 december 21.) I. felvonásából, egészen vagy részben:

Szólo: Üres a pénztár,
A gázsai nem jár,
Ha nem illik bár,
De szökni kell már.

Együtt: Már többet itt
Nincsen kredit!

Mikor a színész valamely pletykának látszó hírről kérdezi, hogy kitől ered, ha a forrás bizonytalan, azt felelik neki:

az egész világ, meg a hajdú.

Szigligeti
Ede. Idézet SZIGLIGETI *Cigány* népszínművének (1851
december 5) II. felvonásából.

Szálló íge lett SZIGLIGETI

A fény árnyai

1865-ben színre került tragédiájának címe.

Hogy Budapest

hazánk szíve,

szintén SZIGLIGETI írta a budai magyar színháznak
1837. jan. 1-én volt megnyitására írott prologusában.

Kevesen tudják, hogy a két testvér főváros Budapest
neve nem valami újabb dolog. SZERÉMI GYÖRGY, II. Lajos
udvari káplánja, többször említi deák emlékiratában.

Nagy
Imre.

NAGY IMRE (* 1817., † 1840.) írta debreceni diák-
korában, 1837-ben az

Indul nagy utára az árva deák,

Feszítik agyát karakán ideák

kezdetű verset, melyet a légátusokra ma is énekelnek,
s melynek két első sora két szálló íge forrása.

Tárkányi
Béla.

TÁRKÁNYI BÉLA (* 1821., † 1886.) *Coriolán* című
úgynevezett balladájából valók e szálló ígek:

Átok reád, vizsály hona!

Már nem vagyok fiad.

Még dörg az átok mennyköve.

Nézzétek a hyéna fajt,

Az átkozott kajánt.

Petőfi
Sándor.

PETŐFI SÁNDOR (* 1823., † 1849.) 1842-ben írott
versei a következő szálló ígeket adták nekünk: a *Ha-
zámban* első sora

Aranykalászszal ékes rónaság.

A *Disznótorban* kezdete:

Petőfi
Sándor.

Nyelvek és fülek. . . , csend,
Figyelem!

Az 1843-ban termett költemények közül:

A virágnak megtiltani nem lehet,
Hogy ne nyiljék, ha jön a szép kikelet.

A szerelem a szerelem,
A szerelem sötét verem.

1844-ből: a BARABÁS MIKLÓS (* 1810 † 1898.)
Vándorcigányok rajzához írott *Vándorélet* kezdete:

Szent Kleófás!
Milyen karaván . . .

A *Csokonai* vers utolsó két sora:

Csapot, papot, mindent felejtett
Csokonai Vitéz Mihály.

A *tintás üveg* második sora:

Vándorszínész korában Megyeri
(Van-e, ki e nevet nem ismeri?)

1845-ből való a

Rég veri már a magyart a teremtő

kezdetű dal és *A magyar nemes*, melynek refrainje:

Én magyar nemes vagyok!

PETŐFINEK *A hazáról* című költeménye az ötvenes években egy nevezetes újságírói csodabogár termésére adott alkalmat. E vers második szaka:

Szép csillag a honszeretet,
Gyönyörűségesen ragyog.
Szegény hazám, szegény hazám te,
Neked kevés van ilyen csillagod.

«A Bach-uralom tetőpontján semmiért sem levén szabad lelkesülni», írta TÓTH KÁLMÁN a *Fővárosi Lapok* 1872-iki

Petőfi Sándor. folyamában (I. félv., 883. l.) «szívünk egész melegségét a színművészet bálványozása körül fejtettük ki; a színészeket egyszerűen csak a nemzet apostolainak, a színésznőket pedig rövideden az ország védangyalainak neveztük; s midőn az volt a főesemény, hogy Feleki Miklós hova ment vendégszerepelni, Fehérvárra-e vagy Nagy-Kanizsára, amely nagyfontosságú téma fölött aztán két ujdondász hetekig elpolemizált: ebben az ártatlan időben neki-gerjedett a győri lap referense is s így írt Mátyásinérol: «Most jön Mátyásiné . . . hazám, hazám, szegény hazám te, neked kevés van ilyen csillagod . . . kár hogy egy kissé — *pöszög!*»

Az 1846-ban termett versek elseje az *Isten csodája*, melynek hatszor ismétlődő refrainje az

Isten csodája, hogy még áll hazánk.

A rossz szavalók régi zsákmánya: *Az örült*, két szálló íge forrása: a kezdet

— — — — **Mit háborgattok?**

Takarodjatok innen!

És a vers vége felé:

Szép állat az asszonyi állat,

Szép és veszedelmes.

Ez évből való az

Egy gondolat bánt engemet:

Ágyban, párnák közt halni meg!

E költeményről írta PULSZKY FERENC a *Szépirodalmi Szemle* 1847 május 9-iki számában, hogy gondolata dagályos, s hogy azok, akik ilyeneket írnak, *csak szóval* kívánnak meghalni a szabadságért. Tehát PULSZKY FERENC illette a költőt elsőben azzal a váddal, hogy szájhős; ez a vád aztán a szabadságharc alatt lépten-nyomon üldözte őt, s valósággal kergette a csatatérre.

1847-ből való a

Ha férfi vagy, légy férfi,

Ne hitvány, gyöngé báb.

A Királyok 3-ik könyvében (2, 2) «*Esto vir*», KÁROLYI *Pelöfi*
GÁSPÁR fordítása szerint „légy ember”. — Öreg urak még *Sándor.*
sokat emlegetik, hogyan szavalta PETÓFI e versét a Pesten
megtelepedett Aprakszin Júlia grófnő 1861-ben a Nemzeti
Színházban:

Ha ferfi vagy, legy ferfi
Ne hitvány, gyöngé bab.

1847-ből való a *Sári néni*, melynek refrainje:

**Sári néni, hejh, mikor kendet még
Sárikámnak, húgomnak nevezték!**

A *Pató Pál úr* refrainje a politikai életben is
gyakran emlegetett

«Ejh, rá érünk arra még!»

Szálló íge, mint a maradi, tétlen magyar ember
typusa

Pató Pál.

A *Csillagos ég* utolsó két sora:

**A szerelem mindent pótol, s a szerelmet
Nem pótolja semmi.**

Talpra magyar!

PETÓFI SÁNDOR *Nemzeti dalának* ¹⁾ minden sora
a nemzet szívébe van vésve; egyike ama nagyon ritka
verseknek, amelyeket elejétől végig mindenki tud.
A *Talpra magyarból* azonban épp csak ez a két első
szó a különféle esetekben használatos szálló íge; a hat
szakból idézni nem igen szoktak.

A költemény története BADICS FERENC nyomán (*Petőfi*
Sándor válogatott költeményei, Budapest, 1888; I. k. 165. 1.) ez:

«A francia forradalom kitörése (1848 febr. 23.) egész Euró-
pában mintegy jeladás volt az önkényes uralom eltörlésére s a
népszabadság kivívására. Meg volt hatása utolsó rendi gyűlésünkre
is, mely akkor Pozsonyban ülésezett, s néhány hét alatt teljesen

¹⁾ E címen nem ismeri a közönség; csak *Talpra magyar!* az.

Petőfi
Sándor.

átalakította a magyar alkotmányt. Sietteték e nagy munkát az időközben kitört bécsi és pesti mozgalmak. Pesten ugyanis a párizsi események hírére az Ellenzéki kör s az ifjúság szintén lázas buzgólkodást fejtettek ki a demokratikus eszmék érdekében, folyton azt hangoztatva, hogy «itt az idő, a kedvező alkalom, most vagy soha! meg kell tehát ragadnunk!» A kör március 12-iki gyűlésében 12 pontba foglalta a nép szabadelvű kívánságait, hogy aztán az országgyűlés elé terjessze; az ifjúság pedig a párizsi ellenzéki lakomák példájára március 19-én a Rákoson tartandó nagy reformlakomát tervezett. Erre az alkalomra írta Petőfi (mint napló-töredékében maga elmondja) a *Nemzeti dalt* március 13-án. A lakoma elmaradt, a dal azonban nevezetes szerepet játszott. Március 14-én a kör épen a kérelem tömeges aláírásával, az ifjúság pedig a lakomát betöltő egyetemi tilalommal foglalkozott volt, midőn estére megérkezett a bécsi forradalom híre, melyben az egyetemi ifjúság vezérlete alatt a nép megbuktatta a kormányt s nevezetes vívmányokat eszközölt ki. Ennek hírére az ifjúság gyors és nagyobb jelentőségű lépésre határozta el magát mint a minő a lakoma lett volna. Másnap, március 15-én, Petőfi, Jókai, Vasváry Pál s még néhány ifjú már kora reggel összegyűltek, majd az orvos- s mérnök-növendékek intézete s végre a központi egyetem elé vonultak; Jókai felolvasta a kiáltvány-alakban szerkesztett 12 pontot, Petőfi pedig elszavalta a *Nemzeti dalt*. Mindkettőt, főkép az utóbbit, viharos tetszéssel fogadta s az eskü-szavakat mindannyiszor utána mondotta a hallgatóság, mely csakhamar nagy tömeggé verődött. Így megnagyobbodva, a Hatvani-uccába mentek, s a Lander-Heckenast nyomdában a 12 pont s a dal kinyomatása által a sajtót tényleg felszabadították. Délután népgyűlést tartottak, onnét pedig a városházára mentek, hol az együtt ülő tanács szintén elfogadta a 12 pontot, melyek nagyobb része, mint régi óhaj (sajtószabadság, felelős ministerium, közös teherviselés, törvény előtti egyenlőség stb.) nemsokára törvénynyé is vált. Majd a menet Budára vonult, hogy a helytartótanáccsal is kimondassa a sajtószabadságot és kiszabadítsa fogságából Stancsics (Táncsics) Mihály népies író, ki a szabad szó áldozata volt. Este a Nemzeti Színházban újra elszavalták a *Talpra magyart.*»

A *Nemzeti dal* eredetileg így kezdődött: «Rajta magyar,» de mikor Petőfi az ifjak társaságában először felolvasta, Szikra Ferenc oda szólt: «Barátom, elébb talpra kell állítani a magyart, s csak az után rajta.» Petőfi erre megtette a változtatást. (THALLÓCZY LAJOS: *Vasváry Pál és a pesti egyet. ifjúság.*)

1848-ban írta PETŐFI *A király esküje* balladáját, melyből e szálló ígék valók:

Esküszöm az égre,
Az ég istenére!

Beszélhetsz, jó vitéz,
Senki sem hallgat rád.

Petőfi
Sándor.

Apám szent nevére,
Ez őrült merészség!

Ugyancsak 1848-ból való a *Tiszteljétek a köz-katonákat* refrainje:

Tiszteljétek a közkatonákat,
Nagyobbak ők mint a hadvezérek.

És a hiteles szövegében ismeretlen *A mágnásokhoz* című vers, melynek kezdete:

Dicsőséges¹⁾ nagy urak! hát hogy vagytok?

Viszket úgy-e egy kicsit a nyakatok.

Ezt GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN sokszor emlegette keserű gúnynyal 1848-ban.

PETŐFI prózai műveiből csak az egy

I és O

jár szájrul szájra. A magyar kenyéren hizott jövevényekre szokták mondani, hogy mikor bejöttek, olyanok voltak mint az I, most pedig olyanok mint az O.

V. ö. *Lapok Petőfi Sándor naplójából*. Első ív. Pest, 1848. *A német polgárok és a zsidók* fejezetben (Pest, március 20. 1881) ezt írja a burgerokról: «Ilyenek voltak mint az I, midőn bejöttek; most olyanok vagytok mint az O . . . legyen bennetek annyi becsületézés, hogy ha már nem szeretitek a nemzetet, melynek földjén meghízattok, legalább ne piszkoljátok azt be.»

LISZNYAI (DAMÓ) KÁLMÁN (* 1823., † 1863.) egy *Lisznyai Kálmán* nyomtatásban meg nem jelent forradalmi verséből való az

aranygyapjas gazemberek

¹⁾ Gyakran így is idézik: 'Méltóságos'.

Liszniai Kálmán. szálló íge. E versét Kolozsvártt is szavalta 1848-ban, midőn a pesti márciusi ifjúság küldöttségével ott járt; s ugyanez alkalommal mondta az únió-országgyűlés fiatalságának:

a rónák sasai üdvözlik a bércek sasait.

Az ő palócos tájbeszéde szerint szoktuk idézni. — VADNAY KÁROLY szerint (*Elmúlt idők*, 1886; 182. l.) így mondta: «Mi, a rónák sassai, eljöttünk hozzátok, a bércek sassaihoz, hogy merészebb röpülésre tanítsunk benneteket.

Jókai Mór. JÓKAI MÓR (* 1825.) *A janicsárok végnapjai* regényéből (1853.) való szálló íge a titkos hatalmat jelentő

Ali kezei hosszúk.

V. ö. «*An nescis longas regibus esse manus?*» OVIDIUS, *Heroid.* 17, 166. — I. Artaxerxes perzsa király mellékeve a római íróknál *longimanus* (hosszúkezű).

JÓKAI MÓR 1854-ben írta *A koldus-gyermek* című kis elbeszélését, melynek kezdete ez a tréfásan sokszor emlegetett mondat:

Az apját leütötte a hajókötél.

JÓKAI MÓR *Dózsa György* szomorújátékában (1857.) szavalja a hegedős:

Régi dal, régi dal, régi dicsőségről!

Fényes napnak ragyogása rózsafelhős égből.
Világverő Mátyás sirján még a virág zöldül,
S a dicsőség hova tűnt el a szép magyar földről?

Ne zúgolódjál, Oldamúr!

E mindig tréfásan használt csillapító mondás JÓKAI *Dalma* szomorújátékának (1859.) első felvonásából való.

Leginkább a színészek élnek veled. (KASSAI VIDOR *Jókai Mór*. közlése.) Ha valaki elégedetlenkedik a társulat, színház dolgai körül, mondják neki:

— Ne zúgolódjál, Oldamúr!

Mire valaki mindig így egészíti ki:

— Még nem zöldült ki a tubafa ajtód előtt (mely a halottas házakat díszíti).

Ezt (egyfolytában) *Dalma* első jelenetében a rhabonbán mondja a türelmetlen, beteg Oldamúrnak.

JÓKAI MÓR 1860-ban írott, a *Magyar divat* című versének kezdete:

Tüneményes idők járnak!

Férfi szíve úgy dagad.

Kétszerte szebb minden asszony:

Magyar, ne szégyeld magad!

A *tüneményes idők*ről szó van már *A janicsárok végnapjaiban* is.

A *Szigetvári vértanúk* (1860.) szomorújáték első felvonásában Anna monológja kezdődik így:

Minden bánatnak van oltogató könnye,

Csak enyémnek nincsen . . .

JÓKAI MÓR *Üstökös* lapja (1858) ritka nagy hatással számos szálló íge termelője és terjesztője volt. Itt írta először JÓKAI (v. ö. *Budapesti Hirlap*, 1892., 72. sz.) a külföldre is kihatott

Lügewacker

nevet, melyen a magyarokra hazudozó német ujságírók értendők.

1863-ban jelent meg JÓKAI MÓR

Politikai divatok

című regénye.

Ugyanez évből való

Az új földesúr.

Ma a jöttment pénzarisztokráciát értjük rajta.

Jókai Mór. 1868-ban került közönség elé

A szerelem bolondjai

regény. 1873-ban pedig

Az arany ember,

melyben többször fordul elő:

szegény ember, komisz ember.

Régi francia közmondás: FRANÇOIS VILLON (* 1431.,
† 1484.) *Grand Testament*-jében:

Et sçaches qu'en grand pauvreté

(Ce mot dit-on communément)

Ne gist pas trop grand loyauté.

Az 1875-ben megjelent *Enyim, tied, övé* regény
alapgondolata a

férfi sorsa a nő.

V. ö. a francia közmondást: *les hommes sont ce que
les femmes les font.* ÉMILE GIRARDIN egy 1858-ban meg-
jelent regényének címe is.

Vezércsillagom.

Így nevezte JÓKAI MÓR a *Nemzet* 1889 februá-
rius 2-iki számának vezércikkében a két nappal azelőtt
öngyilkossá lett Rudolf trónörökös.

Ifjú Magyarországnak

nevezte magát a negyvenes évek demokrata és radi-
kális ifjúsága, különösen a *tizek*. (V. ö. TOLDY FE-
RENC: *A magyar költészet kézikönyve*, Budapest, 1876;
V. k. 285. l.)

MADARÁSZ JÓZSEFFEL (* 1814.) nem egyszer évőd-
tünk a sajtóban, hogy 1848-ban nagy purista hévvel

ő akarta kiküszöbölni a magyar nyelvből az idegen *Madarász politika* szót, alkotván helyébe ezt: *Madarász József.*

országászati észléset.

Ez azonban nem való. MADARÁSZ a *Magyar Hirlap* 1893 november 15-iki számában maga is tiltakozott ellene.

MADARÁSZ JÓZSEF a *Népelem* 'radical lap'-ban (1848. szerk. MADARÁSZ LÁSZLÓ, MADARÁSZ JÓZSEF és MÉREI M.) 'politika' helyett 'ügytan'-t használt. Ez a lap azonban 'miniszter', 'minisztérium' helyett következetesen ezt írta: 'országglár, országglárzat' (*hadországlár, belországlár, felelős országglárzat*). Az 'országglárzat' szó csinálója MADARÁSZ JÓZSEF; és kétség nélkül ebből a szóból ferdítették, tóditották tréfás emberek az 'országászati észléset'-et.

Az egykor sokat emlegetett

Óh nép!

MADARÁSZ JÓZSEF kifejezése. Számталanszor használta az 1868 januárius 4-én megindult *Nép zászlója* heti lapban. (Szerk. ÁLDOR IMRE, lapvezér MADARÁSZ JÓZSEF.)

Már az első számban is a *Nemzetemhez* vezércikk kezdete: «Ébredj fel óh nép!» — A *Nyelvőr* tréfásan azt javasolta, hogy az ochlokratiát így kellene elnevezni: 'óh-népuralom'.

(De) mi ez a tenger síma tükréhez képest!

Czakó
Zsigmond.

CZAKÓ ZSIGMOND (* 1820., † 1847.) *Kálmár és tengerész* drámájából (színre került a Nemzeti Színházban 1844.) keletkezett frázis (I. felv., 5. jel.)

Margit.

Feledjen el. Én ígérem, hogy soha nem feledem és imádkozni fogok ön nyugalmáért a — (elakad.)

Czakó
Zsigmond.

Endre.

A kolostor falai közt?

Margit (elfogódva igent int.)

Endre.

Ott nem lehet úgy mint a tengeren.

Margit.

Csalatkozik, a néma falak, csendes magány és — örökös korlátolás mind azoktól, kiket szeretünk, ájtatra bírják a lelket.

Endre.

Mi ez a tenger sima arcához, midőn testvére a látkör tükrére borulva, gyöngéd szellőkön repíti felénk a remény biztató színében honunk kedves felhőit?! Mi ez egy nap alkonyához, mely ágyát, a véghetetlen vizeket biborral elöntve, a megaranyozott habokon küldi hozzánk búcsúját, gyászlepellettel vonja be az eget s a csillagok fáklyáinál elhal?! Mi ez egy tengeri vészhez, melyben az elemek küzdésének fájdalma orkánok nyelvén jajong, midőn a dörgés villám-szárnyakon hirdeti az egek harcát stb.

Arany
János.

ARANY JÁNOS (* 1817., † 1882.) *A tudós macskája* (1847) verséből való szálló ígék:

De mi haszna, ha kevés volt
A vágott dohánya.

Elfogyott a fogyó holddal.

Fölvette a néhai nevet.

Ilyen apró dőreségek.

A költő hazája (1850.) első sora:

«Művész hazája széles e világ.»

Ugyancsak 1850-ben írta

Arany
János.

Letésem a lantot

című és kezdetű költeményét.

Az *V. László* balladából (1853.)

Ki az? mi az? vagy úgy?

Miért zúg a tömeg?

Oh adj, oh adj nekem

Hús cseppet, hű csehem.

Állj meg, boszú, megállj!

Az *Alkalmi vers* (1853.) refrainje:

Adjon Isten, a mi nincs

Ez új esztendőben.

Az *Ágnes asszony* balladából (1853.) szálló íge
a refrain:

Oh irgalom atya, ne hagyj el!

A hamis tanu (1853.) első sora:

Állj elő vén Márkus! vedd le a süveget!

A vén gulyás temetése (1855.) versből:

S a légyszívű barmok, mintha búsulnának,
Mind olyan ostoba képeket csinálnak.

Szibinyáni Jank (1855.) első sora:

Ritka vendég Rácországban.

A *Mátyás anyja* (1855.) balladából.

Ki kopog?

Mi kopog?

Egy fekete holló.

Arany
János.

A *Néma bú* (1856.) három első sora:

Halnak, halnak,
Egyre halnak,
Színe, lángja a magyarnak.

Az *Elesett a Rigó lovam patkója* (1856.) népdal refrainje: «*Ej no! hiszen több is vészett Mohácsnál*», melyet azonban a nép érzéke így változtatott meg:

No de se baj, több is vészett Mohácsnál.

A *több vészett Buda alatt* régi szólás (V. ö. SZIRMAY: *Hungaria in Parabolis*), de a *több is vészett Mohácsnál* Arany Jánostól eredő változat, mint ezt Greguss Ágost gyakran említette egyetemi előadásain. (SZÁNTÓ MENYHÉRT közlése.)

Zách Klára (1858.) utolsó szaka:

Rossz időket élünk,
Rossz csillagok járnak,
Isten ójja nagy csapástól
Mi magyar hazánkat.

A *Széchenyi emlékezete* (1860.) óda kezdete:

Egy szó nyilallott a hazán keresztül,
Egy röpke szóban annyi fájdalom.

Vojtina Ars poetikájából (1861.)

«Költő hazudj, de rajt ne fogjanak.»

A *mendacem oportet esse memorem* latin szálló ígét (l. ezt) fordítja így tréfásan.

Ugyane költeményben van:

Az utcán por, bűz, német szó, piszok.

VOJTINA MÁTYÁS, kit ARANY JÁNOS e művében és a *Vojtina levelei* öcscséhez (I. és II.) darabjaiban megörökített, a negyvenes években Pestre került tót diák volt, ki Bernát Gázsinnál inaskodott és ezen a réven írónak tekintette magát.

Irkált verseket is és 1848-ban így buzdította harcra a *Arany János*.
magyarokat:

«Egy kis halál?
Nem tesz semmit!
Őseinknek szintúgy volt.»¹⁾

A nagy költő Vojtinát a fűzfapoéták képviselőjévé tette meg e tanító költeményeiben. (V. ö. VADNAY KÁROLY emlékezéseit Bernát Gázsira, *Budapesti Szemle*, 1893 március.)

A walesi bárdokból (1864.):

S a nép, az istenadta nép.

Vadat és halat, s mi jó falat.

Ti urak, ti urak! . . . ti welsz ebek!

Vérszagra gyűl az éji vad.

A Tetemre hívás (1877.) balladából:

«Hát ki? . . .» riad fel Bárczi sötéten.

Mindenki gyanús nekem, a ki él.

Csak oda kap, hol fészkel az agy.

Dala víg: «Egyszer volt egy leány,
Ki csak úgy játszott a legénnyel,
Mint macska szokott az egérrel!»

Gyakran emlegetik ARANY JÁNOS egy szójátékát, melyet nagykőrösi professzor korában jegyzett egyik tanítványának a gyakorlatára:

Kevésbé — kevés bé.

Így adta a múzsafi tudtára, hogy *kevésbé* szót két bével kell írni. BÁNÓCZI JÓZSEF közlése szerint ezt írta ARANY: «Egy *bé* — *kevés bé*.»

¹⁾ Nem csupán a nagy elmék találkoznak. A franciáknak is van egy hasonló híres furcsasága DEJAURE XVIII. századbéli szövegíró *Le Déserteur* című operájában. «*Mourir n'est rien, c'est notre dernière heure.*»

Sárosi
Gyula.

SÁROSI GYULA (* 1816., † 1861.) *Arany trombitájából (Ponyvára került arany trombita, az örök igazság parancsolatjára mondván csinálta Sárosi Gyula, Debrecen, 1849)* még ma is kölcsönzünk szállóigéket. A szilaj versek személyes éle azonban már elveszett, s mikor valami dölyfös emberre ezt mondjuk:

Pedig csak úgy kettő lyuka az orrának,
Mint a szegény ember süldő malacának (XI.)

alig jut eszünkbe, hogy ez a két sor azok közül való, amelyekért a költőt halálra ítélték. Azt is már csak kevesen tudják, hogy a sokat emlegetett

S valamint a pisztoly otthon van a tokban,
Otthonos ő minden udvari titokban (III.)

herceg Esterházy Pál Antal, az 1848-iki magyar külügyminiszter dicsérete.

A *csökmői sárkányban*, egy a XVIII. század második felében élt névtelen poéta leoninus versezetében:

Ezt a csökmők tartják régóta titokban,
Mint a pisztolyokat szokták elrejtteni tokban.

Imádott hazánk.

Ezt a frázist közönségesen RUDOLF trónörökösnek (* 1858., † 1889.) tulajdonítják. Valóban használta ama beszédében, melylyel az 1885-iki budapesti országos kiállítás megnyitotta. Élt vele az *Osztrák-magyar monarchia írásban és képen* mű szerkesztőségéhez és íróihoz intézett pohárköszöntőjében is. (»Koccintsanak velem nagy vállalatunk sikerére, mely imádott hazánk hírnevének és dicsőítésének van szentelve.») Az igazi forrás azonban az *Arany trombita* (IV.) e sora: «Ki jobban szereti *imádott hasáját.*»

Elterjedésének erős oka lehet, hogy PALÓCZY LÁSZLÓ, az 1861-iki országgyűlés korelnöke ezzel végezte április 6-iki megnyitó beszédét: «Éljen az imádott haza!»

SÁROSI GYULA 1857-ben, *Az én albumom* gyűjteményében adta ki *Ingeborg, születése napján* című versét, melynek refrainje:

Szegény anyám, ha tudta volna,
Dehogy szült volna engemet.

A forradalom e tüzes költőjének különös végzete volt, hogy műveit gyakran másoknak tulajdonítsák. A soká csak kéziratban forgott *Farsangi dal 1850-t*¹⁾ az ország az eltűnt Petőfi versének hitte és SÁROSI 1861-ben kénytelen volt a szerzőséget annak rendje szerint visszakövetelni. Még furcsább, szinte babonás, a *Mennydörög a bűn árva fejemre* kezdetű költemény sorsa. Ezt SÁROSI még a harmincas években írta, *Börtöndal* címmel, és többször közölte; 1861-ben ismét kiadta a *Trombitában*; közte van összegyűjtött verseinek is. És a magyar sajtóban mégis csaknem évről évre akad lap, mely ezt a költeményt hol Petőfi, hol Arany stb. ismeretlen műve gyanánt fődözi föl.

GREGUSS ÁGOST (* 1825., † 1882.) ama szerencsétlen jeles írók közül való, kiknek a szálló ígék ördöge ifjúkori tévedéseit aknázza ki. Ma is gyakran

Greguss
Ágost.

¹⁾ Arra vonatkozik, hogy a leggyászosabb napokban is sok helytt megtartották a szokásos bálakat. Három első szaka

Táncoljatok, lányok, táncoljatok!
Hisz úgy is már rég nem táncoltatok;
Magyarország vígalom színhelye:
Eppen most van a táncnak ideje.

Tekintsetek Arad s Pest felé,
Ott is járnak — szintúgy fúlnak belé!
Járnak az osztrákok kötél-táncát,
Csörgetik a zsarnokok rabláncát.

Perényitek nincs, nincs Batthyánytok
Nagy Sándor sorsa szinte nem titok
Elveszett Aulich, Damjanich, Csányi:
Táncoljatok magyar hon leányi!

Greguss emlegetett dolog, amit Petőfi Sándorról írt (GREGUSS
 Ágost. ÁKOS: 1) *Futár*, Szarvas, 1847; 20. 1.):

Petőfi pediglen erőlködik vala,
Petőfi pediglen poéta nem vala;
 Petőfi verseit elolvastam vala
 És enél [így] még nagyobb inségem nem vala.

Változata annak, amit KAZINCZY FERENC Aranka
 Gyögyről írt:

Aranka pediglen erőlködik vala,
 Aranka pediglen poeta nem vala, stb.

GREGUSS AUGUSZT²⁾ volt talán az első, aki nálunk a
papiroskorszakot

emlegette. *Villanykák* című füzetében (Lipcsén, 1847;
 25. 1.) *A jövőendő korszak* epigramma végső két sora:

Ámde időnk szürkül, uj korszak hajnala támad!
 Nem lesz arany-, sem vas — «Hát mi?» **Papirosidő.*)**

*) Papiron harcolunk és papirral fizetünk. (A szedő
 észrevétele.)

A ∞ alkalmasint külföldi eredetű. Némelyek szerint
 II. JÓZSEF császártól származik a *„papierener Staat”* kifejezés.
 MARCZALI HENRIK, a legilletékesebb, mint nekem mondja, kétel-
 kedik e dologban. Mind erre hathatott Plinius ötlete: *«Papyro*
constat immortalitas hominum.» (Hist. nat.)

GREGUSS ÁKOS³⁾ *A szépiészet alapvonalai* című
 művében (kiadta a Kisfaludy-Társaság, Pest, 1849.)
 többször fordul elő a sűrűn emlegetett

szerves egézsze kögíteni

kifejezés és innen is ered.

SZEMERE MIKLÓS (* 1804., † 1881.) 1848-ban írta
A lukai pap című verses anekdotáját, melynek hőse

1) 2) 3) A negyvenes években hol „Auguszt'-nak, hol „Ákos'-
 nak írta magát.

Luka bodrogi község református lelkipásztora, ki *Szemere Miklós*.
 II. József császár neve napján kénytelen levén isteni tiszteletet tartani, ekképpen végezte könyörgését:

És ki ünnepére itten
 Összegyűltünk, áldd meg Isten,
 Áldd meg a magyar királyt!
Ne nézd, Uram, hogy ő német,
 Ó ne nézd azt, kérünk téged,
Mert őt is te alkotád. (8.)

SZEMERE MIKLÓS a maga lukai papját talán az erki papról, BLASKOVICS ANDRÁSRÓL (* 1749., † 1825.) a „magyar Abraham a Sancta Clara-ról” másolta. Ez az ötletes, kacskaringós beszédeiről soká híres pap negyvenegy évig volt Erk hevesmegyei község plébánosa. Napjainkban is emlegetik még «Nyúzunk ma!» kezdetű beszédét. Mikor az egri püspök elrendelte, hogy II. József császárért imádságot kell mondania, az erős magyar érzelmű pap — a hagyomány szerint — így végezte szavait: «Ne nézd, Uram, hogy ő német, ő is a te teremtményed.» (V. ö. ARNÓTHI: *Az erki pap*, Eger, 1883.)

Sajtóhuba.

„Ezek már nem is sajtóhibák, hanem valóságos sajtóhubák!” szokták mondani öregebb íróink az igen súlyos erratumokra. — E szálló íge eredete az, hogy Szemere Miklósnak, nehezen olvasható írása miatt, örök baja volt a sajtóhibákkal; s egyszer az is megesett rajta, hogy hibaigazításainak címét így szedték: «Nyomtatási hubák.» Erre céloz Arany Jánosnak egy hozzá 1857-ben intézett bohó verses levelében e sor: «De ne legyen benne nyomtatási — *huba.*» V. ö. ARANY JÁNOS *hátrahagyott iratai és levelezése*, II. k., 116. 1. S céloz alkalmasint arra is, hogy a Szemerék őse Huba vezér.

Tompa Mihály. TOMPA MIHÁLY (* 1817., † 1868.) *A gólyához* című verséből (1850.) idézzük:

Mondd meg neki, hogy **pusztulunk, veszünk,**
Mint oldott kéve széthull nemzetünk.

És a szintén 1850-ben írott *A madár, fiaihoz* költemény refrainjét:

Fiaim, csak énekeljetek!

Gyulai Pál. GYULAI PÁL (* 1826.) *Szüreten* (1852.) című versének első sora:

Szüret-e ez vagy talán tor?

És *Romhányi* című verses regényének IV. énekében (22. versszak.) emlegeti Görgei Arthurt e néven:

tiprott hős.

Tóth Kálmán. TÓTH KÁLMÁN (* 1831., † 1881.) a következő szálló ígék kútfeje:

Fütyül a szél, az idő már őszre jár.

Lemondani, lemondani,
Könnyű nektek azt mondani!

Befűtta az utat a hó.

Minek is van a szív, s a szívben szerelem!

E dalok mind az ötvenes években termettek. A pontos időrend nem állapítható meg, mert TÓTH KÁLMÁN műveinek kritikai kiadása meg nincsen.

TÓTH KÁLMÁN *Egy királyné* című drámájából (1859.) való e szálló íge:

Igyunk, nagyúr, nem boldog a magyar! (III. f., 5. j.)

II. István király mondja ezt János nádornak és pedig háromszor. Az *Athenaeum Kézi Lexikonában* (I. k., 797. l.) ez van: «Igyunk nagy úr! voltunk mi már kutyábbul is»,

Tóth Kálmán «Egy királyné» c. színművének egyik sora, mely miatt a darab előadását a fővárosban az akkori rendőrség betiltotta.» Ez az adat nem egészen helyes. Az *Egy királyné*-ban az említett mondás elő sem fordul; hanem összeleegyítése az «Igyunk nagyúr, nem boldog a magyar!» sornak ugyane dráma (II. f., 8. j.) következő részletével:

Igyunk! Kiért — miért? Nincs a magyarnak
Már semmije. Elvették mindenét.
De van! azért is éljen a magyar!
Voltunk mi már kutyábbul is.

Ez a mondás adott alkalmat nagy színházi tüntetésekre, s ezt húzatta ki utólag a rendőrség a sugókönyvből.

Politikába elegyedő hölgyekre gyakran alkalmazuk TÓTH KÁLMÁN

(A) nők az alkotmányban

vígjátékának (1871.) címét. — E vígjáték második felvonásában folyik a következő párbeszéd a léha báró Szlankaményi és a szélhámos Szelei között:

Báró Szlankaményi:

Egyébirránt á kis Iluska nem is lenne rossz párti...
Mit gondol, bárrátom... ázt mondják... ván legalább kétszázezerr forintjá.

Szelei:

Ne higgye, báró úr, ne higgye. A török vasúti részvényekei. kívül a női hozományok azok, melyek irányában a világon legkishitűebbeknek kell lennünk. Amely leányról azt mondják, hogy kétszázezer forintja van, a legjobb esetben hozni fog valami negyven ezeret; akiről azt beszélik, hogy százezer forintja lesz... no azt lehet úgy körülbelül tizenötezer forintra becsülni... Akiről pedig azt mondják, hogy húsz-harmincezer forintja van, ah, az...

Báró Szlankaményi:

Nos áz?

Tóth
Kálmán.

Szelei:

Ah, az hozni fog egy tiszta, lángoló szívet és
— két szobára való bútort.

Negyedik Béla óta nem volt ilyen ínség Magyarországon!

TÓTH KÁLMÁN szokta anekdotázni a hetvenes években a bajai politikus urakról, hogy mikor végigették a nyolcfogásos ebédet s megittak mindenféle jó borokat meg egy-két palack francia pezsgőt is, drága szivarra gyújtva végigheverednek a dívánon és keserűen sóhajtanak fel: ∞. RÁKOSI VIKTOR (Sipulusz) tette közkeletűvé, tárcáival. Az anekdotát tőlem hallotta.

Vas
Gereben.

VAS GERE BEN, családi nevén RADÁKOVICS JÓZSEF (* 1823., † 1868.) több regényének címe szálló íge lett. Ilyen az 1857-ben megjelent

A nemzet napszamosai.

Gróf Széchenyi Istvánt VAS GERE BEN „a nemzet legelső napszamosának” nevezte a *Képes Ujság* 1860 áprilisi 15-iki számában. (A nekrológot kísérő arckép fölirata.)

Szálló íge az 1859-ben könyvpiacra került

Nagy idők, nagy emberek

regény címe, valamint az 1860-ban megjelent

Pörös atyafiak.

A nemzet csalogánya.

E szálló íge története Párizsban kezdődik. MEYERBEER, a nagy zeneköltő, 1845 táján *rossignol suédois*nak nevezte el Jenny Lindet, az akkor feltűnni kezdő stockholmi énekesnőt. Jenny Lind ez elnevezése világszerte elterjedt; nálunk „svéd csalogány”-nak fordították, a nyelvújítás rossz szavával, mely a régi *fülemilét* a negyvenes években már egészen kiszorította. Midőn Hollós Kornélia 1846 őszén a pesti

Nemzeti Színházhoz került, „magyar csalogány”-nak kezdték őt nevezni. (Tévedés, hogy e metaphorát elsőben Dérynére vagy Schodelnéra alkalmazták; Déryné művészete a negyvenes években már hanyatlott, s az egykor oly ünnepezt énekesnő a Nemzeti Színházról távol, vidéki társulatokkal játszott. Schodelnéra pedig nem illett se a „magyar”, se a „csalogány”, mert nyelvünket fogyatékosan bírta és német érzelmeivel akárhányszor kérkedett, különben pedig nem coloratura-, hanem drámai énekesnő volt.) Az *Életképek* 1847-iki folyamában (I. félév, 191. l.) e sorok olvashatók: «Hollósy Nelli kisasszony, ezen édes-bájos magyar csalogány-nak budavári tisztelői barátságos estélyt rendeztek» stb. Bárá Jósika Miklós azon az emléklapon, melyet Hollósy Kornéliának Brüsszelből 1857 május 14-én küldött, ezt írja: «Te, a művészet nemes leánya, kedves honi csalogányunk» stb. A nemzet és a csalogány minden bizonynyal az ötvenes évek végén került össze, mikor VAS GEREBEN *A nemzet napszámossai* regénye címét annyiféleképpen variálták komolyan és tréfásan. Reményi Ede a „nemzet hegedűje” volt, Bizay Mihály, ez az országos ingenelő, a „nemzet bárója”, Sztupa György, a derék patikárius, ki mint a Magyar gazdaszasszonyok országos egyesületének pénztárnoka buzgólkodott, a „nemzet gazdaszasszonya” (ahogy különben, egész komolyan, az egyesület hölgyeit is hívták). Ekkor kezdték Hollósy Kornéliát is a „nemzet csalogányá”-nak nevezni. Ma e nevet Blaháné viseli.

Erger, Berger.

A nyolcvanas évek elején divatosá lett antiszemita nóta e kezdő szavainak eredetileg semmi köze sincsen a zsidógyűlölséghez. KECSKEMÉTHY AURÉL (* 1827., † 1877.) a Bach-huszárokat csúfolta így a Frankenburg-féle *Bolond Miska naptár*-ban (1859.), összeállítván «X. megye» tisztikarának névtárát:

Megyefőnök:	Aerger.	Titkárok:	{ Kolácsek, Konopácsek, Mlnek, Zafranek stb.
Elnök:	Berger.		
Törvényszéki	Hunger,		
tanácsosok:	Leider.		

Kecske-
méthy
Aurél.

*Kecske-
méthy
Aurél.*

KECSKEMÉTHY AURÉL maga írja *gróf Széchenyi István utolsó évei és halála* című könyvében (43. l.), hogy Széchenyi Döblingben jóízűn nevetett e schematismus hallatára; úgy habotázott, hogy könnybe lábbadt a szeme.

Kétségtelen, hogy KECSKEMÉTHY AURÉL révén lett közkeletűvé a

svihák.

A mi nagy férfiaink, legújabb fény- és árnyképek című, 1874-ben, KÁKAY ARANYOS név alatt megjelent könyvében írta meg a ~ természetrajzát, így:

«A *svihák* nem élő egyén, ámbár uton-utfélen találkozni vele. A *svihák* nem bizonyos személy; hanem «genus»; egy egész nem. Midőn a *svihákot* leírom, senki sem áll előttem, hanem igen sokan. Mindnyájan a *svihákok* többé-kevésbé sikerült kiadásai. Variációk, — csakhogy bizonyos jellegző vonásokkal, melyek közösek. Etymologiai ismeretim azt gyaníttatják velem, hogy a *svihák* szláv és pedig lengyel eredetű s megmagyarított szó. Ethnographiai ismereteim szerint pedig, ha a valódi lengyel vér vegyül a magyarral; ezen Kreuzungnak válfaji eredménye adja a *svihák* ideálját. A mint is a lengyelekkel közelebbi érintkezésben állt Sáros megye, Szepes s Zemplén, Nógrád, Hont, Nyitra megyék tótmagyar részei képezik tulajdonkép a *svihákok* hazáját. De tenyészik e faj a tiszta magyar alföldön is; csakhogy már bizonyos varietást észlelhetni rajta. Előre kell bocsátani, hogy minden osztálynak vannak *svihákjai*. Vannak a társas életben szegény és gazdag, polgár és mágnás *svihákok*. Vannak politikai s államférfiúi, orvosi, mérnöki és más szak-*svihákok*. A ki fölismerte egyszer a *svihákság* elméletét: az találkozni fog velök mindenütt. A *svihák* legmagasabb philosophiai szempontból tekintve tulajdonkép olyan ember, ki se nem jó, se nem rossz: hanem kit nem lehet komolyan venni. A *svihák* par excellence a kor embere! Ezzel nem akarom azt mondani, hogy annyit tesz, mint «schwindler». E kettő nem synonym. A *svihák* ismeretlen emberek előtt szereti magát másnak adni, mint a ki és természetesen többnek, mint a mi. De — és ez különbözteti meg a szédelgőtől — többet szeret mutatni, nem azért, hogy megcsaljjon, hanem csak azért, hogy magát csalja. A *svihák* nem gonosz: csak hiú. A *svihák* az élet minden viszonyai közt csak szerepel. Hogy ő maga komolyan érez-e, hisz-e valamit? és hogy mit érez, mit hisz, miképen vélekedik? azt maga sem tudja. Ha két hétig nem látott, csókkal üdvözl az utcán, mint a lengyelek szokása. Gondosan tudakozódik hogylétéről, feleséged s gyermekeid — kiket sose látott — egészségi állapotáról. Ha elváltok: nődnek kezét csókolgatja. Szóval a *svihák* túl

áradón szivélyes irántad . . . míg azt hiszi, hogy olyan ember vagy, kit karján hord a szerencse. S a mely percben az ellenkezőnek gyanúja veti rád komisz árnyát: a svihák többé nem ismer. Mint hivatalnok: alárendeltei iránt leereszkedő; fölfelé alázatos. Szereti a tündöklést. Utánoz minden úri tempót. Csak sok pénzbe ne kerüljenek. De pazon negylelkű: ahol látják. Pizskosságig fukar, ha azt hiszi, hogy senki meg nem tudja. Vegyük typus gyanánt a sárosmegyei arisztokratát. Hogyha kétszáz hold földje van, ahhoz olyan «kastélyt» épít lakóházul, mintha negyvenezer hold földje volna a bánságban. Cseléddel természetesen nem győzi. Mikor aztán váratlanul vendég jó: uccu kikiált a nagyságos aszszony a kocsisnak, ki kertész is, kammerdiener és titkár is egy személyben: «szkoro chlapetz do liberia!» — — ki is aztán fehér keztyűben szolgál az asztalnál, penetrans istálló-patchouli szagot hordozva maga után. Tömerdek nálunk a politikai svihák és egy párt sem dícekedhetik kizárólagos birtokukkal. A kormánypárti svihák a párt vagyis kormány költségén választatja meg magát: azaz, hogy kifizeteti magának választási költségeit, de maga adós marad a kocsmákban és a pártfeleknél. A baloldali erős svihák hazafi. Tüdeje kitünő, szónoklata pattogó, hasa nagy, mája dagadt. Otthon és privátim nagyságos úr; de nyilvános szónoklataiban nagy demokrata. A politikai svihák egyébiránt szenvedélyes, akármely pártához tartozik is, akármely szemponton áll. De szempontjait bámulatos könnyűséggel cseréli. Minden kis esemény elég ok neki arra, hogy egy párttól a másikhoz, vagy legalább egy árnyalattól más árnyalathoz, egy vezértől más vezérhez csapjon át; vagy egyes kérdésben pártja ellen szavazzon; vagy — ez a legkedvesebb kibúvó — egyáltalán ne szavazzon. A svihák úgy van alkotva az égtől, hogy neki minden téren boldogulnia kell és legalább is mint méltóságos úr hal meg. Hanem néha magasabbra is viszi a dolgát. Excellenciás úrrá lesz, miniszterré, államférfivá, históriai személylyé. A svihák államférfi elve: «l'état c'est moi!» Azaz magyarul: az ország az én jószágom. Osztoगतok belőle a mennyit s a kinek tetszik. Komornyikját kinevezi miniszteri tanácsosnak; kulcsárnéjának férjét osztálytanácsosnak. *Viola mesdames, messieurs, la physiologie des Chevahaques!»*

*Kecskeméthy
Aurél.*

Ez tette országos szálló ígév az addig csak a felvidéken s talán nem is épp a KECSKEMETHY AURÉL írta értelembe használt *svihák* szót. KECSKEMETHY mindnyájunk előtt ismerős élő alakká formálta a ~-ot; tehát e szálló íge szerzője ő.

MADÁCH IMRE (* 1823., † 1864.) drámai költeménye *Az ember tragédiája* (megjelent 1862-ben) sok idézet, de kevés szálló íge forrása. Az egyiptomi jele-

Madách netben (IV. szín) mondja a rabszolga és később a
Imre. Fáraó is:

Milliók egy miatt.

Lényeg(é)ben semmit sem tudunk.

A X. szín (Kepler és a tanítvány) következő részéből ered:

Ádám.

Mit is mondál előbb, fiam, nekem?

Tanítvány.

Hogy *lényegében semmit sem fogok fel.*

Ádám (vigyázattal).

No látod, én sem, -- s hidd el, senki más.

Ez a tétel nem egyéb, mint a KANTféle *Ding an sich* «a magában való dolog, vagy rövidebben, régi magyar szóval „magánvaló” (BÁNÓCZI JÓZSEF), mely megismerhetetlen.

A sűrűn emlegetett

sok az ember, kevés a fóka

a XIV. szín (eszkimó-jelenet) következő részének összevonása:

Ádám.

Sokan tengődtök még e vidéken?

Eszkimó.

Sokan bizony, többen, mint ujjamon
Számíthatok. Szomszédimat, igaz,
Agyonverém már mind; de hasztalan,
Mindig kerülnek újak s oly *kevés*
A fóka-faj. Ha isten vagy, tegyed,
Könyörgök, hogy *kevesebb ember legyen*
S több fóka.

NÉVY LÁSZLÓ szerint (*Nyelvőr*, XX. k. 229. l.) KÁROLY GY. HUGÓ (* 1840.) mondta így először: «Sok az ember, kevés a fóká.»

Szálló íge a költemény utolsó sora (XV. szín) az Úr szava:

Mondottam, ember, küzdj és bízva bízzál.

ÁGAI ADOLF (* 1836.) követte el fiatal ujságíró korában a PÁKH ALBERT szerkesztette *Magyar Sajtó* 1863 október 13-iki számának tárcarovatában azt a híres fordításbeli botlást, mely a

Ágai
Adolf.

Leiter Jakob

fogalom megalkotója.

Ekkoriban szállt föl először Párizsban Nadar az ő *Géant* nevű, addig hallatlan nagyságú léghajójával, s ezt a vállalkozást az egész világ kíváncsi érdeklődéssel kísérte. Mikor a bécsi lapok a *Géant* első útjáról részletes tudósítást közlöltek, a *Magyar Sajtó* is sietett «párizsi levelet» írni itt Pesten, természetesen a német ujságokból merítvén értesülését. A fordítást ÁGAI ADOLF végezte, alkalmasint a *Wandererből*. És írta a következőket:

«Midőn a legfelső felhőre tégen is átröpültek, a gömb meg-rezdült, kissé oldalt hajolt, de — így állítják az utazók — egyikök sem ijedt meg. Előhítták Godardot, a tapasztalt léghajóst. «Fel, fel; oly magasra akarunk szállani, mint Leiter Jakob.»

„Ki ez a Leiter Jakob? Valamely híres léghajós?” kérdezték másnap a szerkesztőség tagjai. S ekkor derült ki, mindenek megdöbbenésére, hogy biz az *Jakob's Leiter*; Jákób lajtorjára, melynek magassága az eget éri. (Móz. 1, 28, 12.)

ÁGAI ADOLF azt mondja nekem, hogy ő e baklövést csintalanságból, szántszándékkal követte el, kétségbeejteni vele a pedáns Greguss Ágostot, ki már akkor is a szerkesztőség tagja volt. A dolog országos kacajt keltett és „Leiter Jakob” nemcsak a sajtóban, de a közönség között is a fordításbeli botlásokat kifejező műszó lett.

Hadd említek itt egynéhány nevezetes Leiter Jakabot, melyek ujságírók között ma is szájrul szájra járnak. «A holttestet a *düngeri dombok* alatt (*unter einem Düngerhaufen*) találtak meg.» [*Fővárosi Lapok*, 1876.] «A merénylőt *Thalorie* közelében (*in der Nähe des Thalortes*) fogták el.» [Egyetérítés, 1883., az irországi agrár gyilkosságok alkalmával.] Híres a *tábornoki alhang* (*Generalbass*), mely SÁGH JÓZSEF *Zenlexikon*ában (Budapest, 1878.) fordul elő Jeitteles Ignác életrajzában; ezt a tréfás fordítást ÁGAI ADOLF csinálta, ki szívességből írta meg a lexikon számára azt az életrajzot és remélte, hogy a szerkesztő észreveszi a bohóságot; a szerkesztő azonban nem vette észre és kinyomtatta a könyvben. Országos híru a ,legifjabb bíróság' (*das jüngste Gericht*), melyet FERENCZY JOZSEF követett el CARRIERE *Rousseaujának* fordításában. (Egyetemes Könyvtár. Győr, 1888; 3-ik szám.) De mégis a leghiresebb új Leiter Jakab, s az őst szinte elhomályosítja :

Relle Iván.

Claquehutes Frigyes,

ki a *Nemzet* 1888 június 19-iki esti lapjában látott napvilágot.

A szerkesztőséghez Bécsből német nyelvű telegramm érkezett, mely hírül adja, hogy esküdtszék elé állították Kirchner J. J. képviselőt, ki Curio nevű barátját januárius 14-én hátulról, orozva megtámadta és öklöző gyűrűvel megsebesítette. «*Tödlicher Ausgang Attentates*», így szólt tovább a telegramm, «*wurde nur durch Feder Claquehutes verhindert, an welcher Ring abprallte.*» [A támadás csak azért nem lett halálos végű, mert az öklöző gyűrű a claque-kalap rugójáról visszapatant.] A telegramm fordítója RELLE IVÁN (* 1861.) ezt így magyarította: «A támadás valószínűleg végzetessé vált volna a szerencsétlen emberre nézve, de Claquehutes Frigyes, ki épp arra ment, a támadót legyűrte és az öklelő gyűrűt kicsavarta kezéből. Kirchner oly izgatott állapotban volt, hogy Claquehutest is megtámadta, de nem bírt vele.»

Budapest ucca-nevei között nem egy hivatalos ,Leiter Jakab' tündöklök. Ilyen a ,Bálvány-ucca', németül *Götter-Gasse*, melynek igazi neve *Göder Gasse*, vagyis ,gödi ucca' (mert Göd felé visz). Ilyen a ,Tavaszmező-ucca', németül *Frühlings-Feld-Gasse*, mert valaha, a város alakulása előtt, ott egy Fröhling nevű németnek a szántóföldje volt.

Ágai
Adolf.

Maradandó kortörténeti becsüek azok a vidám alakok, melyeket ÁGAI ADOLF 1865 óta a *Bolond Miskában*, 1868 óta a *Borsszem Jankóban* megteremtett, nevelt vagy átfurmált.

E népes család három tagja: *Spicig Icig*, a jó magyar zsidó ,hozophi és tsholád opo' (kinek fia már *Spicényi*

Árpád), *Lengenádfalvi Kotlik Zirzabella*, a lelkes, költői honleány és *Szent-Léhay Monokles*, az elmés mágnás (kinek apja a BÉKESSI MÁRK báró *Bikfice* volt) még a *Bolond Miskában* született. A *Borsszem Jankóban* látott napvilágot a többi, közel huszonöt. *Están* és *Sanyi* (PATAY ISTVÁN és CSIKY SÁNDOR karikatúrája) soká gúnyolta a parlagi magyarságot; de a jó öreg PATAY ISTVÁN halála után (1873) nem lehetett többé éltetni ezt a két alakot és ekkor «líp-ködött ki jaz placra» *Mokány Berci*, a nemes magyar gavallér. Ez alakot GYULAI PÁL a KISFALUDY KÁROLY *Csalódások* (1828) vígjátékában élő Mokány folytatásának tekinti, mint azt egyetemi előadásában föl is szokta említeni. (V. ö. a *Borsszem Jankó* jubiláris számát, 1887 április 10.) ÁGAI ADOLF azt mondja, hogy a KISFALUDY különben is más természetű Mokánya neki nem is jutott eszébe, mikor megteremtette ez alakot. A model ÁGAINAK egy nagykőrösi pajtása: PINTÉR GYURKA volt. És nem csupán lélekre, de testre nézve is; mert ÁGAI emlékezetből lerajzolta a parlagi gavalért s e vázlat után alkotta meg JANKÓ JÁNOS a pompás képet.¹⁾ ARANY JÁNOS, mikor meglátta és olvasta a *Borsszem Jankóban*, így szólt: «Nini, szakasztott a Pintér Gyurka, alakra, arca és beszédre!» (ÁGAI ADOLF szíves közlése.) A nevezetesebb alakok közé tartozik: *Mihaszna András*, a fővárosi „röndér” karikatúrája (POKORNY JENŐ hírlapíró adta első ötletét; jelszava, a *röndnek muszáj lönnyi!* a berlini policistákra fogott *Ordnung muss sind!* mása), *Tolyáss Dániel*, a hohenheimi tudományú tisztartó (sokkal járultak hozzá KARSAI ALBERT és PÉTER DÉNES [írói nevén KISÉRI]), *Veöreöshegyí Dávid*, az új földes úr, *Tarjagoss Illés*, az áldomásozó és minden potyát kedvelő hazafi (KOZMA ANDOR alkotása), *Bukovai Absentius*, az ősjogász (BÁCSKAI ALBERT és SCHOENBERG (Szécsi) FERENC kultiválták), *Titán Laci*, a félreismert poéta, *Dicsőffy Lóránt*, az örökké szerződés-

Ágai
Adolf.

¹⁾ De elsőben nem Mokány Bercit ábrázolta vele (aki akkor még meg sem született), hanem csak egy Bécsben mulató magyar urat. Megjelent a *Borsszem Jankó* 1870-iki naptárában (90. l.). Ez a ma annyira ismeretes alak őstypusa; csak az orra más egy kicsit és nincs a képen a hű agár: a *Szellő* sem.

telen színész, *Sanyaró Vendel*, a mindig koplaló diurnista, *Seiffensteiner Salamon* (Spicig Icig származéka; SZÉKELY FERENC írta számos éven át), *Kraxelhuber Tóbiás*, a pozsonyi német háziúr (ez a TÓTH KÁLMÁN egykor igen népszerű, *Bolond Miskabeli Kipfelhauser Adolfjának* mása) sat.

Szigeti József.

SZIGETI JÓZSEF (* 1822.) a *Csizmadia mint kísértet* (A kísértet) népszínművében (1856.) fordul elő az

aranyos leányzó

kifejezés. A *Falusiak* vígjátékából (1858.) való pedig az

öcsém, mázoló

tréfás (egy képírórt illető) megszólítás, melylyel ma derűre borura élünk, s mely hangjára nézve hasonló a németek *lieber Freund und Kupferstecher*-jéhez.

SZIGETI JÓZSEF *Csókon szerzett vőlegény* bohóságának (1883.) népszerű és kivált színészek között szálló ígévé lett alakja

Ripacs,

az éhenkórász vándor-komédiás.

Fertálmágnás.

Berczik Árpád.

Ezt a kifejezést BERCSIK ÁRPÁD (* 1842.) tette népszerűvé *Fertálmágnások* című vígjátékával (1867.). A szálló íge szerzője azonban nem ő. Mint maga írja nekem: «Én így találtam készen, közszájon. Olyan népszerű volt, mint ma a *gentry* elnevezés. *Firtli* alakjában még ma is ösmerik.»

Eredete minden bizonynyal RÓZSAÁGI ANTAL (* 1829., † 1886.) 1862-ben megjelent, *Fertálmágnások* című regénye. Ez a regény megjelentekor nagy feltűnést keltett, s ifj. KUBINYI FERENC (Tegzes álnéven) azonnal *Kik a valódi fertálmágnások?* című füzetet írt ellene.

BERCZIK ÁRPÁD *Fertálmágnások* vígjátékából ered ez az igen ismeretes szálló íge: Berczik
Árpád.

hidegvér (vagy flegma) és tiszta gallér.

Az I. felvonás 4-ik jelentében mondja Borostyán Alfréd: «Csak nyugalom, Vili! a gavallér legszükségesebb kellékei *a tiszta gallér és a flegma.*»

A szomszédban rejlik az elégtétel!

TOLDY ISTVÁN (* 1844., † 1879.) a hetvenes évek elején képviselőnek akart Csongrádon föllépni; de mikor programbeszédébe fogott a piacon, a papok (kiket annyit szidott) meghúzták feje fölött a harangot, s a szegény jelölt beszédéből csak ennyit lehetett hallani: «Tisztelt uraim!» A többit elnyelte a csengés-bongás. A sokaság kacagva oszlott széjjel. A szegény jelölthöz csak egy csizmadia-mester maradt hű; sőt ki merte kísérni még a vasúthoz is. Toldy Pista jól is tartotta a derék embert, aki egy csöppet sem szabódott és kivette a maga részét ételből-italból. Mikor a vonatot jelezték, a pincér elsőben is a becsületes csizmadia elé állt: «Parancsoljon fizetni!» A «nemzeti lábtűművész» azonban a hüvely ujjával hátra bökkve mutatott az ő gazdájára, és pedig a csizmadia-ékesszólás e halhatatlan szavaival: ∞. Ami köznapi nyelven azt jelenti, hogy majd az az úr fizet.

Toldy
István.

V. ö. ÁGAI ADOLF, *Por és hamu* (Budapest, 1892; 235. l.). Ez anekdotát, való történet gyanánt, sokszor mondta el Toldy Pista a kávéházban; én azonban azt hiszem, hogy maga csinálta, mert épp az időt (a hetvenes évek elején) a Kávéforrás írói társaságában sokat tréfáldoztak a kacsaringós csizmadia-nyelvvel. Okot és alkalmat talán az adott rá, hogy Tóth Kálmánt az időben választotta meg a miskolci csizmadia-céh tiszteletbeli mesterré; Tóth Kálmán pedig megalapította a «bajai csizmadia-dramaturgiát» (*ad vocem* Les-

sing *Hamburgische Dramaturgieja*). Berczik Árpád, Rákosi Jenő, Toldy István meg szokták kérni Tóth Kálmánt: olvassa el új színdarabjait, a «bajai csizmai-dramaturgia» szempontjából; és Tóth Kálmán rend szerint írott véleményt adott, alája pingálván a dikices, mustás csizmadia-pecsétet is. S ha a «bajai csizmadia-dramaturgia» azt mondta valamely darabra, hogy tetszeni fog, az a darab többnyire tetszett is; mert e tréfának megvolt az a komoly magva, hogy Tóth Kálmán a drámai műveket szerette a nagyközönség módjára, az egyszerű, természetes józan ész szerint szemlélni. Azt mondta: «A jó darabot megismeri a csizmadia is.» Bohó formába burkolt ítéletét az az író-társaság mindig megbecsülte; sőt valami babonás jelentőséget tulajdonítottak neki, ha Tóth Kálmán egy-egy darabról kiadta a csizmadia-bizonyítványt. Mind e tréfák révén lett a Kávéforrásban divattá csizmadia-nyelven beszélni; Toldy Pista önmagát csúfoló anekdotája is így keletkezett.

Azt hiszem, ugyanez időben alkotta TÓTH KÁLMÁN a csizmadia-nyelv e virágát:

Tóth
Kálmán.

Nem célirányos a becsületes embereket megcáfolni.

A «szegény Beöthy Laci»-ról írott rajzában (l. *Irka-firkák*, Budapest; 126. l.) Kiss Ignác csizmadia-mester szájába adja e mondást. T. i. így panaszkodott volna a derék, munkás polgár, mikor Beöthy László egy könyvének címlapjára lerajzoltatta saját temetését; csibukozva ül a koporsójában, s hitelezői sírnak, jajgatnak utána.

Tóth Ede.

TÓTH EDE (* 1844., † 1876.) 1875-ben színre került *A falu rossza* népszínművéből való szálló ígék:

Kiesett a világ feneké! (I. felv. 6. jel.)

Leinni magát egész a sárga földig.

Az I. felv. 7-ik jelenetében mondja Gonosz Pista Göndör Sándornak: «Idd le magad egész a sárga földig.» — „Leinni magát a földig“ (vagyis úgy, hogy az ember a földre rogyik) régi és közkeletű szólás; a ∞ e szólás bohó

nagyítása, hogy t. i. az ivó olyan részeg, hogy már nem is a földre rogyik, hanem még mélyebbre: a sárga földig. Mindez borsodi észjárásra vall; Borsod fekete humusa alatt ugyanis egynéhány ásónyomra sárga föld (lösz) van. Tóth Ede.

Kevés okkal híres Göndör Sándor felkiáltása (III. felv. 5. jel.), melyet a harangszó hallatára a harangozóhoz intéz a messzeségből:

Kongasd, vén Robotos!

Egyike ama szálló ígéknek, melyek nem értelmök, hanem egy-egy színész szavalása révén váltak népszerűvé. A ~-t Tamási József, a népszínműénekes deklamálása tette híressé. Az emberek, az utánzás ösztönénél fogva, szeretik a jeles színészek parádés felkiáltásait próbálgatni. Épp így terjedt el egy időben az I. felvonásbeli «Hej! Bátki Tercsi! Bátki Tercsi!» kiáltás; s még azt is elhagyták, ami értelmet adott volna neki: «mit csinálsz?»

Mocsaras turkonc.

HEVESI LAJOS (* 1843.) nevezte így a disznót Spiczig Icig 1867-iki naptárában (105. l.). A Bugát-féle magyar terminológiát csúfolta, a *Nyelvőr* keletkezése előtt öt évvel, mert érezte a *vörös böngönc, fekete utáncs, foltos nyakorján* stb. önkénytelen humorát. Hevesi
Lajos.

Fiume mellett a tenger csöndes.

A meteorologiai jelentések e sokszor ismétlődő frázisa kezdetben csak hírlapírók között járatos szálló íge volt, de ma már ismeri és használja a közönség is. Alkalmat mindig az ad rá, mikor valaki rendkívül fontos események idejében mellékes, potom, dibdáb dolgokruul beszél vagy ír. E szálló íge szerzője IFJ. ÁBRÁNYI KORNÉL (* 1849.), ki az 1876-iki nagy árvízkor a *Kelet Népe* március elsei számában egy *Magyarország hivatalos lapja* című ujdonságban így leckéztette meg a *Buda-pesti Közlönyt*: Ifj.
Ábrányi
Kornél.

«Az árvíz veszélye egy héten át a leglázásabb izgatóságban tartotta az egész fővárost. Rombolt, pusztított az egész Duna mentén végig. Az egész ország szíve remegett és aggódott, a veszély félelme látszott mindenben. Csak a hivatalos lap volt vérfagyasztóan nyugodt. «Őt nem ijeszti veszély, baj, nem hat le szívére haláljaj.» A víz dagadt, a hatóságok ijedeztek, de az ország hivatalos lapja nem jött ki flegmájából, ő nem tudott az egészről semmit. Hasáb számra közölte napról-napra (még az nap is, mikor az előadásokat beszüntették) a színlapot, közölte a meteorologiai jegyzeteket Prágából, Bécsből, Bregenzből, Durazzóból. Ozonmérő Budapesten nap. 7 éjjel 0. *Fiume mellett a tenger csöndes.* Szigorú kormányrendelet következtében a hivatalos lapot minden hatóság, még a legutolsó község is járattatni tartozik. Sok helyen ez fölemészt minden hírlapra fordítható pénzt és sok helyre egyéb lap nem is jár a hivataloson kívül. Az árvíz veszélyének híre villámként futott végig az egész országon; a vidéken ragadtott gyermek aggódott szüleiért, szülő gyermekeért, rokon rokonáért, barát barátjáért. Lázasan kereste minden nap az ország hivatalos lapjában a vész fejlődését, a kifejlődött vész stádiumát: de az nyugodt volt és néma. «A Nemzeti Színház zárva van. *Fiuménél a tenger csöndes*» . . . Magyarország hivatalos lapja nem tartja érdemesnek meglátni azt a veszélyt, mely az egész fővárost pusztulással fenyegeti, s mikor a Duna tengerré válik, bömböl, zúg s pokoli sebességgel iramlik s a lég haláljajjal van tele, — ő arról referál, hogy *Fiume mellett a tenger csöndes*, Ozonmérő nappal 5, éjjel 3. És ha Budapesten kiáradt volna a víz, ha kiöntötte volna a hivatalos lap szerkesztőségét, ha eltemette volna a nyomdát, és a hivatalos lap szerkesztőségét, ha eltemette volna a nyomdát, és a hivatalos lap nem jelenhetett volna meg egy hétig: a nyolcadik napon megjelent volna, régi flegmájával, írván, hogy «*Fiume mellett a tenger csöndes.*»

Visi Imre.

Több mint bizonyos.

A magyar hírlapírás e kedvelt közhelyének megalkotója, VISI IMRE (* 1852., † 1891.). A *Honban* írta először, a hetvenes években, képviselőválasztás alkalmával. Azóta a sajtó bőven él gondolat- és szókincsének ez új bőségével: „N. N. megválasztása ∞.”

A *Nyelvőrben* (XXII. k. 43. l.) SZARVAS GÁBOR logikusnak és helyesnek ítéli e kifejezést.

CSIKY GERGELY (* 1842., † 1891.) *Mukányi* című vígjátékában (1880.) fordul elő Zápolya Ignác nyelvész,

ki mint orthológus üldözi a *párbaj*, *párviadal* szókat,
mert csakis

Csiky
Gergely.

páros viaskodás

a helyes. Nevetséges duellumokat gyakran nevezünk
∞-nak.

CSIKY GERGELY az orthologia e kifigurázásában a szer-
telenségig jutott; soha senki nem tagadta a *párbaj*, *pár-
viadal* szók helyességét.

A *Királyfogás* című, 1887-ben színre került
operettjében, melynek zenéjét Konti József szerzette,
egy couplet végsora:

S ezt a szerelem tevé.

Ugyancsak a *Mukányi* vígjátékból (I. felv.) való a

Felviradt végre a dicső nap hajnala.

A régi deákos üdvözlő beszédek hasonló frázisainak mása.

REVICZKY GYULA (* 1855., † 1889.) az ő schopen-
haueri bölcselkedését fejezte ki *Magamról* című költe-
ményének utolsó sorában, mely *Magány* verskötetének
(1888) jelígeje és sírkövén is olvasható:

Reviczky
Gyula.

A világ csak hangulat.

ARTHUR SCHOPENHAUER (* 1788., † 1860.) böl-
cseletének egyik alaptétele: «*Die Welt ist meine Vorstellung*»,
(v. ö. *Die Welt als Wille und Vorstellung*, I. k. 3—5. l.,
II. k. 4. l.) Amit a frankfurti böles az értelemre mondott, azt
ami költőnk az érzelemre vitte át. Bizonytal hatottak rá
SCHOPENHAUER e sorai is: «*ihr* (t. i. *der Stimmung*)
*Wechsel lässt uns die Dinge täglich anders erblicken, wie
eine schöne Gegend bei stets sich ändernder Beleuchtung.*»
(*Parerga und Paralipomena*, II. k. 60. l.)

A *Pán halála* című költeményből való ez a sor:

Ki szomorú nem volt, az mind pogány.

E vers tette nálunk ismeretessé a nagy Pán meghalt! kiáltást. A legenda forrása oly ismeretlen volt nálunk, hogy Reviczky Gyulát egy német versből való kölcsönzéssel vádolták.

REVICZKY GYULA fogta Prém Józsefre, tréfás baráti körben, hogy van egy így kezdődő verse:

Hogy szeretlek, az tény.

Hentaller
Lajos.

Frakkos banda.

HENTALLER LAJOS (* 1852.) nevezte így a *Függetlenség* című lap 1880 januárius 5. és következő számaiban a gyanús banküzletekkel foglalkozó előkelő urakat.

Habits noirs néven ismerte Párizs azokat a csupa díszesen öltözködő gavallérokból álló tolvajbandákat, melyek 1820-tól 1845-ig fenyegették a francia főváros közbátorságát.

Tolnai
Lajos.

Közli József,

a tudományos tehetetlenség példaképe, ki a folyóiratokat holmi csekély értékű ócskaságok másolataival árasztja el, nem feledvén el mindenkinek alábiggyeszteni: „Közli N. N.” Ez alakot TOLNAI LAJOS (* 1837.) teremtette meg egy ∞ című rajzban, a *Pesti Napló* 1885-iki husvétii számában; de szerepelteti *Az új főispán* regényében (1886.) is. A szálló íge kútfeje azonban mégis BEREZ KÁROLY (* 1821.) ki az ötvenes évek derekán alakot csinált a *Hölgyfutárban* Konkoly Dezső szorgalmas böngészőből, *Kösli Desső* néven.

TOLNAI LAJOS ezt a régi tréfát elevenítette föl a maga figurájával, köztudomás szerint KONCZ JÓZSEF marosvásárhelyi ev. ref. főgimnáziumi professzorra (* 1828.) célozva.

Hunfalvy
Pál.

Szellemi betyárság.

Ezt a kifejezést használta HUNFALVY PÁL (* 1810. † 1891.) 1886 május 24-én egy akadémiai felolvasásá-

ban. (*Észrevétel Vámbéry Árminnak a „Honfoglaló magyarok jellemzéséhez” című művére.*) ~-on azt a tudományos irányt értette, mely a finn-ugor elméletnek ellene mond.

A kutya ugat, a karaván halad.

Pulszky
Ferenc.

PULSZKY FERENC mondotta ezt a Magyar Tudományos Akadémia 1888 december 17-iki ülésén, midőn NENDTVICH KÁROLY szóvá tette az *Egyetértés* december 5-iki, az Akadémiát megtámadó cikkét.

«A sajtószabadságnál fogva a sajtónak jogában áll megtámadni az akadémiát», így beszélt PULSZKY FERENC, «ez ellen fel nem szólalhatunk. Gyakran megtámadja a minisztériumot is; hanem azért nem buktatja meg azt; nem buktatja meg az akadémiát sem. Akinek a nemzetre valami befolyása van, vastag bőrének kell lennie, hogy ki tudja állani a támadásokat. A támadásokkal egyébiránt nem sokat gondolunk. Azt mondja egy arabs közmondás: ~, a mi azt jelenti, hogy a karaván mit sem ad a kutya ugatására. (Az újságírókhoz fordulva:) És most arra kérem a jelenlevő hírlapíró urakat, hogy adják vissza minél hívebben azt, ami most történt. Mi megtesszük a magunk kötelességét: «A karaván halad.»

A ~ különben nem arab, hanem török közmondás: *It havlar, kervan gider.* (VÁMBÉRY ÁRMİN közlése.)

Úgy gruppirozni a semmittevést, hogy lázas tevékenységnek lássék.

Mikszáth
Kálmán.

MIKSZÁTH KÁLMÁN (* 1849.) magáénak vallotta a *Pesti Hírlap* 1899 december 24-iki számában: «... Horváth Gyula... akiről megírtam egyszer, hogy úgy tudta gruppirozni a semmittevést, hogy lázas tevékenységnek látszott.» (*Az István-szoba.*)

Az *ut aliquid fecisse videatur* mása. Az meg CICEROBÓL van: «*Hoc non feci, ut aliquid fecisse videar.*» (*Fam.* 1, 8.)

A *Budapesti Hirlap* 1890 dec. 25-iki számában jelent meg RÁKOSI VIKTOR (Sipulusz, * 1860.) *Külvárosi regény* című humoreszkje, melyben ez van: «Szvorényi *Ékesszólástanában* olvastam, hogy minden költői műnek egy

Rákosi
Viktor.

méla akkorddal

kell végződnie.»

Talán mondani se kell, hogy SZVORÉNYI JÓZSEF *Ékesszólástanában* nyoma sincs ilyesminek.

Wewera
János.

Megrovási kaland.

Ez a badarság ama WEWERA JÁNOS nevű, szatmár-megyei szolgálégény fejében termett, aki HAZAFI VERAI JÁNOS név alatt, magacsinált versekkel országszerte házal. Rigmusait 'kalandoknak' nevezi. Ha valahonnan kikergetik, versben 'rója meg' a ház népét s ilyenkor az irka-firka címe 'megrovási kaland.' Ez a kifejezés, kómiikus baj értelmében, immár sűrűn használatos. A sajtó terjesztette el. Nem akartam mellőzni ez adatot már csak azért sem, mert bizonyítja, hogy minden kornak megvannak a maga Cserei-berei Farkas Andrásai és Vojtina Mátyásai.

Gárdonyi
Géza.

GÁRDONYI GÉZA (* 1863.) alkotta meg Göre Gábor, az együgyű voltában is furfangos falusi bíró alakját. Ennek szavajárása, leveleinek végén, a

mejhöz hasolló lyókat kívánok,

továbbá ugyanő fejezi ki így az ujságba iktatást így:

kiszörkesztteni.

Göre Gábor legelsőbb a *Magyar Hirlapban* (1892. március 5-iki szám) bukkant fel következő levelével, melyet — valamint az utána következőket is — sokáig 'valódi-nak' hitt a közönség.

«Tekintetes Szerkesztőség Kötelemester lévén és szavazzó-polgár és lyóegészséget kívánva mindnyájoknak fentisztelt író urak kérem alázatosan azén nevemet még sohasem *szörkesztellék ki* az ujságba pedig egyszer az szegédi árviz károsultak javára

is adtam két váltó forintokat és én tettem fel az toronygombot hát szeretném és az feleségem is azt mondja hogy szeretné ha az fentisztelet ujság csináló urak *kiszörkesztenék* az nevemet mert Göre Gábor az nevem és a Krisztust már harmincz esztendeje én éneklek az paksióban az nagyhéten máskülönben bírónak meg nem választanak máskülönben Göre Gábor nevemet tögyék ki hogy bírónak megválaszszanak *mejhöz hasolló lyókat kívánva* vagyok tisztelettel Göre Gábor köteles.»

«Ezennel kiserkesztjük Göre Gábor nevét, hogy bírónak megválaszszák és sok szerencsét kívánunk a működéséhez.» Ezt írta a szerkesztőség a levél mellé. GÁRDONYI GÉZA azt írja nekem, hogy a *kiszörkeszteni* a szegedi nép nyelvéből való. «Akinek eljegyzése vagy haláli híre van, bemegy a szerkesztőségbe, és kéri, hogy *szörkesszék ki*; vagy pedig ha valami rendőri hírbe keveredett, beállít egy füttykössel s tudakolja, hogy ki volt az az ilyen-olyan, aki őt *ki* merte *szörkeszteni*? Hát én ezt a szót az élőbeszédben hallottam.»

VASSKÓ ELEMÉR (* 1868.) nevezte el a *Budapesti Hirlapban* szabadságharc hőseit

Vasskó
Elemér.

nagy idők tanuinak

V. ö. *Nagy idők, nagy emberek és Idők tanuja*, mely LONKAY ANTAL (* 1827., † 1888.) 1860-ban alapított és 1870-ben a *Magyar Állam* ujságba olvadt lapjának címe volt.

Szálló íge.

E mű első kiadásának Bevezetésében ezt írtam: *Thallóczy*

«Igazolnom kell a 'szálló íge' kifejezést is. Tagadhatatlan, hogy ezt a fogalmat BÜCHMANN alkotta meg és ő keresztelte Európaszerte járatos *gestügeltes Wort* nevére is. A tudós németnek a homéri *ἔπεα πτερόεντα* adta az ötletet. Ma ez a kifejezés már átszármazott a francia nyelvbe is: *'mots ailés', 'paroles ailées'*. Mi magyarok szintén kölcsön vettük és nyelvünkben voltak, vannak *'repülő mondatok'*,¹⁾

Lajos.

¹⁾ Ez talán a legrégebb. JÓKAI MÓR használta az *Üstökös* 1866 május 5-iki számában, egy, nyilván BÜCHMANN akkor új *Gestügelte Worte* könyvének hatása alatt írott cikkelyében, mely félig komolyan, félig tréfásan a szálló ígéssel foglalkozik és több érdekes adatot közöl, alkalmasint BÜCHMANNból is merítvén.

„röpke szók”, „röpszók”¹⁾ „szárnyas szók”, „szárnyas mondások” stb. Én a „röpke szók” híve voltam. Erősségem vala ARANY JÁNOS, ki Széchenyi-ódájában (1860.), BÜCHMANN könyvének megjelenése előtt négy évvel, így énekelt:

Egy szó nyilallott a hazán keresztül,
Egy röpke szóban annyi fájdalom.

És már FALUDI FERENC is élt ilyen kifejezésekkel „röppentett szók”, „röpitett igék” és „röppenő igécské.”²⁾ Miért ne fogadnók el ez új fogalom terminusául az úgyszólván immár járatos „röpke szók”? — E mű nyomtatása már folyt, midőn THALLÓCZY LAJOS Bécsben, 1894 május 13-án kelt levelében azt tanácsolta nekem, hogy használjam inkább a „szálló íge” kifejezést. Azonnal éreztem, hogy az én tudós barátom eltalálta a legjobbat, ami eddig volt. A „röpke” valóban nem fejezi ki a szájrul szájra költözést, a „szók” pedig magyarul épp csak azt teszi: szók és alig van „mondás” értelme is, mint a német „Wort”-nak vagy a francia „mot”-nak. Tehát a „szálló” és a sokat jelentő, szép régi „íge” a tökéletes *proximum genus* és *ultima differentia*, mely e fogalmat meghatározza. SZARVAS GÁBOR és SIMONYI ZSIGMOND helyesnek ítélik THALLÓCZY LAJOS kifejezését, mely hírlapíró ismerőseim révén, kiknek eldicsekedtem vele, már a sajtóban is felbukkant egynehányszor a nyáron.³⁾ Hiszem, hogy a közönség épp magyar érzéke és ízlése csakugyan szálló ígévé fogja tenni a „szálló ígét”. »

Hitemben nem csalatkoztam meg. THALLÓCZY LAJOS (* 1854.) „szálló ígéje” valóban szálló íge lett, még pedig csodálatos gyorsasággal. Könyvem 1895 februáriusának első felében jelent meg. HERMAN OTTÓ március 6-án mondott országgyűlési beszédében már használta a „szálló íge” kifejezést. Beöthy Zsolt 1896 elején megjelent *Képes magyar irodalomtörténetében* Arany Jánosról írott esszejében él vele (II. k. 558. l.). A *Pallas Nagy*

¹⁾ Sajnos, ez a korcs terjedt el legjobban. (Azóta reá bukantam a „szárnyalt szavak” szolgai fordításra is, melyet a *Sopron* című lap 1877. 18., 19., 21. számában használt valaki.)

²⁾ Lásd TOLDY FERENC kiadásában a 91., 403. és 472. l.

³⁾ 1894 nyáron.

Lexikonában számtalanszor fordul elő; belevették minden újabb szótárba; a sajtó is azonnal felkapta.

Hatástalan volt az a kifogás, melyet TÓTH T. ALBIN tett a *Nyelvőrben* (XXIV. k. 170. l.) a *szálló ige* kifejezés ellen, hogy az *ige* miért vette föl a szokatlan és kevésbé magyaros *szálló* jelzőt, mikor a régi *szárnyas* sokkal jobb és magyarosabb. «Ismeretes», ezt írta az említett bíráló, «hogy a magyar beszédmód ritkán és jobb híjában alkalmaz igenevet jelzőül s akkor is mindig igei tulajdonságot tulajdonít a névszónak. Különben is a kifejezés sokkal plasztikusabb, ha tulajdonságot, ellátottságot jelentő viszonyító jelzővel egészítjük ki a fogalmat, mintsem ha valami helyzetet, állapotot jelentő igenévvel bővítjük a névszót. Mondjuk ugyan, *kerülő út, igavonó barom, messzemenő intézkedés* sat., de csak jobb híján; mert nem mondjuk *kapáló ember, kaszáló ember*, hanem *kapás ember, kaszás ember*, sőt *igás ökör*. Sőt az igenevet is megtoldjuk néha képzővel, mikor *harapós kutyát, rúgós lovat* sat. mondanak. Szóval a magyaros beszédmód ily mondásokban inkább a képességet, ellátottságot fejezi ki, mintsem a cselekvő állapotot. Azért szólunk így: *kezes bárány, lovas katona, kéréses leány, rátartós menyecske, szárnyas állat, szárnyas egér* sat. Magyar ember sohse mondana *szálló igét*, ha *szárnyas* igét is mondhat.»

Erre a *Nyelvőrben* (XXIV. k. 226. l.) ezt válaszoltam: «Ez, azt hiszem, merész állítás. A jelző a jelzett tárgynak vagy tulajdonságát, vagy mennyiségét, vagy valamihez tartozóságát, vagy cselekvését fejezi ki. Az utóbbi kategóriába tartozik végtelen sokadmagával, a *szóló szőlő, csengő barack, mosolygó alma, tűzokádó hegy, író deák, szálló ige.*» Megvallom, most hallom először, hogy ezek a participiumos jelzők nem eléggé magyarosak. És nem igen hiszem, hogy Tóth T. Albin ez új teoriáját más is vallaná. Szerinte csak jobb híján mondjuk: *kerülő út, igavonó barom, messzemenő intézkedés.* (Megjegyzem, hogy az utóbbi kifejezést illetőleg a *mondjuk* énreám nem vonatkozik, mert én soha se mondom: *messzemenő intézkedés*, levén ez magyarul *weitgehende massregel.*) Mert, így folytatja, nem mondjuk: *kapáló ember, kaszáló ember*, hanem *kapás ember, kaszás ember*, sőt *igás ökör*. Bizony nem mondjuk, mert itt nem cselekvésről, hanem valamihez tartozóságról, azaz birtoklásról van szó; annak az embernek *kapája, kaszája*, annak az ökörnek *igája* van. *Harapós kutyá, rúgós ló* Tóth T. Albin szerint már helyes. Pedig mi az a *harapós, rúgós*, ha nem frequentatív képzős participium? A meddig nem mondjuk: *beszédes szőlő, csengettyűs barack, mosolygásos alma, tűzokádékos hegy, tollas deák*, én csak megmaradok a Thallóczy Lajos, *szálló igeje* mellett.

IV.

VILÁGIRODALOM.

GÖRÖG ÍRÓK.

Homeros. HOMEROS *Ilias*ból (1, 247 és köv.) való szálló íge a

Nestor

név. Nestor Neleus és Chloris fia, pylosi király, a leg-
öregebb és legbölcsebb görög. Ma valamely testületnek
legidősb, legnagyobb tekintetű tagját hívjuk így.

A homéri kacaj

nyilván az *Ilias* (1, 599) és az *Odysseia* (8, 326)
ἀσβεστος γέλως (kiolthatatlan kacaj) kifejezéséből ered.

Némelyek egy, a XVIII. század végén megjelent, meg-
lehetősen ismeretlen francia könyv, a *Mémoires de la
Baronne d'Oberkirch* (29. fejezet) *rire homérique* kifejezé-
sében keresik forrását.

Az *Ilias* két leghíresebb sora (4, 164—65 és
6, 448—49) az

Eljő majd az idő, mikoron szent Trója leomlik
S dárdavető Priamos s Priamosnak népe kipusztúl.

(SZABÓ ISTVÁN fordítása.)

(Ἔσσεται ἡμαρ, ὅτ' ἂν ποτ' ὀλώλη Ἰλιος ἱρή
καὶ Πριάμος καὶ λαὸς εὐμελίω Πριάμοιο.)

Scipio Karthago romjain idézte.

Az ércszavú Stentor, kinek szava ötven emberénél *Homeros.*
erősebb volt (*Ilias*, 5, 785) eredete a

stentori hang

kifejezésnek.

Az *Odysseiában* fordul elő Telemachos vezetője

Mentor,

mely néven ma bölcs, öreg tanácsadót értünk.

HOMEROS eposzaiban számtalanszor ismétlődik a válaszolást kifejező

τὸν δ' ἀπαμειβόμενος,

melyet kivált azon a réven, hogy ARANY JÁNOS is használja az *Elveszett alkotmány* (1845.) harmadik énekében (138. sor) gyakran említünk tréfásan.

Szálló íge a HOMEROSNAK tulajdonított, de valójában nyilván a Kr. e. V. századbéli káriai PIGRESTŐL eredő kómikus hősköltemény címe, a

Békaegérharc

(Βατραχομομαχία)

melyet rendszeren az apró országok, emberek torzsalkodásaira alkalmazunk.

A *Békaegérharc* CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY 1791-ben, a homérosi motívum után írott tréfás hőskölteményének címe.

A munka nem szégyen

Hesiodos.

(Ἔργον δ' οὐδὲν ὄνειδος)

HESIODOS (Kr. e. IX. sz.) *Munkák és napok* költeményében (309. v.) fordul elő.

*Alkaios.***Ex ungue leonem pingere**

[Az oroszlánt a körméről (festeni.)]

(*Εξ ὄνυχος τὸν λέοντα γράφειν)

Plutarchostól ALKAIOSNAK (Kr. e. 610 körül) tulajdonított mondás. Lukianos Phidiasra vonatkoztatja, azt írván, hogy a művésznek elég volt az oroszlán körmét látni és meghatározta az oroszlán testalkatát. A régiségben gyakoriak az ilyen anekdoták. Pythagoras rhegiumi szobrász Herakles lába nyomából számította ki a test nagyságát. Ugyancsak ALKAIOST tartjuk az

in vino veritas**(borban vagy on az igazság)**

szerzőjének, bár maga is közmondás gyanánt említi: «οἶνος . . . ἀνθρώποις ὀιοπτρον» [bor az embernek tükör] és «οἶνος, ὦ φίλε παῖ, καὶ ἀλάθεια» [a bor, kedves gyermek, az igazság is.]

A delphii Apolló temploma híres

Thales?

γνωθι σεαυτόν

*Chilon?***nosce te ipsum****ismerd meg tenmagadat**

fölrását a hét bölcs egyikének, hol THALESnek (* 620., † 543.), hol CHILONNAK (Kr. e. 556 körül) tulajdonitják.

Ugyancsak CHILON (DIOGENES LAËRTIUSTÓL följegyzett «τὸν τεθνηκότα μὴ κακολογεῖν» [a halotról rosszat ne beszélj] mondásából eredőnek látszik a

de mortuis nil nisi bene

(a halottakról semmit vagy jót.)

Aisopos.

AISOPOS (Kr. e. VI. sz.) meséiből ered a

amint fújják, úgy táncolni

kifejezés. A 27-ik mesében fordul elő a halász, ki síp- *Aisopos.*
szóval akarja magához csalogatni a halakat, de nem
boldogul, s azután hálóhoz folyamodván, így szól a
megfogott, fickándozó halakhoz: «Ó ti rossz állatok,
mikor sípoltam, nem akartatok táncolni, de most, hogy
nem furulyázok többé, úgy-e táncoltok!» MÁTÉ evan-
gyéliomában is előfordul: «Sípoltunk néktek, és nem
táncoltatok.» (11, 17.)

Az 'úgy táncolni, amint füttyülnek' kifejezés a német
pfeiffen rossz fordításából ered.

A savanyú szőlő

AISOPOS két 33-ik meséjéből való. A róka, mikor
hiába ágaskodott a magasan függő szőlő felé, azt
mondja: «Még nem érett; nem kell a savanyú.» (PHAERDUS-
nál: «*Nondum matura est, nolo acerbam sumere.*»)

Kígyót táplálni (melengetni) kebelén¹⁾

a 97-ik meséből való. Az

idegen tollakkal ékeskedni

a 200-ik meséből ered. Decsinél: «Más tollával dúcsekő-
dik: *Aesopicus graculus.*»

Hic Rhodus, hic salta.

AISOPOS 203-ik meséjében egy kérkedő azzal
dicsekészik, hogy ő Rhodusban valamikor roppant nagyot
ugrott; és tanúkra hivatkozik, akik ezt látták. Mire
azt mondja valaki: «Barátom, ha úgy van, nincs szük-
ség tanúkra. Itt van Rhodus, itt ugorj. («*Ἰδοὺ ἡ Ῥόδος,*
ἴδοὺ καὶ τὸ πῆδημα.») Innen a deák ∞, mely azt jelenti:
,Most mutasd meg, mit tudsz'.

¹⁾ SZENCZI MOLNÁR ALBERT szótárában: 'Kígyót tart ke-
belén': *serpentem in sinu fovet.*

Aisopos.

Solamen miseris socios habuisse malorum.

[Vigasztalás a nyomorultaknak, ha bajaiknak részese van.]

Szintén AISOPOSBÓL ered; a 237-ik, nyúlakról és békákról szóló mese tanulsága szól körülbelől így. Ez a deák fordítása több alakban ismeretes; a versbe szedett ∞ először SPINOZA etikájában (1677) olvasható.

Unum, sed leonem.

[Egyet, de oroszlánt.]

AISOPOS 240-ik (a nőstény oroszlán és a róka) meséjében fordul elő, hogy az oroszlán csak egyet kölykezik, de az oroszlán «... ένα ... αλλά λέοντα.»

Az oroszlánrész

kifejezés a 258-ik (az oroszlán és a vadszamár) meséből való, s arra céloz, hogy akinek több ereje van, többet ragad magához a zsákmányból.

Egy fecske tavaszt nem szerez

szintén AISOPOSBÓL (304-ik mese) eredőnek látszik, de a világ közvetlen ARISTOTELESBÓL (*Eth.* 1, 6) idézi «Μία γελιδὼν ἔαρ οὐ ποιεῖ.»

SZENCZI MOLNÁR ALBERT szótárában: 'Egy fecske tavaszt nem szerez'; a PÁPAI PÁRIZ-BOD szótárban: 'Egy fetske tavaszt nem tsinál: *una hirundo non facit ver.*'

Ugyancsak aisoposi eredetűnek látszik a HORATIUS *Ars poetica*jából való (139-ik) vers:

Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus.

[Vajudnak a hegyek, s megszületik a nevetséges egér.]

BIAS, a hét görög bölcs egyike (Kr. e. 570 körül) midőn Prienét ostromolták s valaki csodálkozott, hogy ő,

gazdag létére, nem ügyekszik kincseit megmenteni, azt mondotta: «Mindenemet magammal hordom.» Ebből lett a deák

Bias.

omnia mea mecum porto.

CICERO (*Paradoxa*, I., 1.) legalább neki tulajdonítja. PHAEDRUS (4., 21) szerint Simonides költő, SENECA (*Epist.* 9.) és VALERIUS MAXIMUS (7., 2) szerint pedig Stilpon epikuri bölcselő mondása ez a szálló íge.

KEOSI SIMONIDES (556—469) ígéjének tartják az alkalmasint régi közmondásos eredetű

fortes fortuna adiuvat

[az erőseket segíti a szerencse]

kifejezést, mely a virgiliusi (*Aen.* 10, 284.)

audentes (vagy audaces) fortuna iuvat

[a merészeknek kedvez a szerencse]

formában közkeletű.

PLUTARCHOS szerint (*A hallásról*, 13) PYTHAGORAS (* Kr. e. 582.) mondása a ,semmit sem csodálni' (*«μηδὲν θαυμάζειν»*), melyet HORATIUSBÓL (*Epist.* 1, 6, 1) szoktunk idézni:

Pythago-
ras.

nil admirari.

CICERO jegyzi föl (*De natura deorum*, 1, 5), hogy PYTHAGORAS tanítványai szoktak így mesterökre hivatkozni:

ipse dixit (magister dixit)

[ő mondta, a mester mondta]

mely még járatosabb görög

αὐτὸς ἔφα

alakjában, melyet az ARISTOPHANES *Felhőkjének* 196-ik sorához írott scholion őrzött meg. DIOGENES LAËRTIUS (8, 46) zakynthosi Pythagorasnak tulajdonítja.

Theognis. THEOGNIS görög költőtől (Kr. e. 540 körül) eredőnek hiszik SENECA «*humanum est errare*» (*Controvers.* 4, 3) kifejezését, melyet

errare humanum est

(tévedni emberi dolog)

alakjában emlegetünk.

Aischylos. AISCHYLOS (* 524., † 456.) *Agamemnon* tragédiájának 1445-ik versében mondja Klytaemnestra Kassandráról, hogy hattyúmódra énekelni kezdett haldoklásában. Régi helytelen hiedelem volt ugyanis, hogy a néma hattyú halála előtt megszólal és énekel; innen a

hattyúdal.

Pindaros. PINDAROS (* 521., † 441.) első ódájában van a többnyire görögül idézett ige:

ἄριστον μὲν ὕδωρ

[a legjobb a víz.]

Sophokles. SOPHOKLES (* 496., † 406.) *Antigone* tragédiájának egy ismeretlen görög írotól eredő scholionjában (620) fordul elő az a két vers, melyet mi

quem Deus perdere vult, dementat prius

[akit Isten el akar veszíteni, elsőben megbolondítja]

alakban idézünk. E konyha-deák fordítás LAROUSSE szerint (*Dictionnaire complet*) BOISSONADETÓL, a tudós francia hellenistától (* 1774., † 1857.) ered. C. WIEGAND latin közmondásgyűjteményében LACTANTIUS IV. századbeli egyházatyának tulajdonítja.

EMPEDOKLES (Kr. e. 450 körül) orvos és filozófus *Empedokles.*
versekben írott Περὶ φύσεως (A természetről) című munkájában mondja ki, hogy

négy elem

van; t. i. a tűz, a levegő, a víz és a föld. Ez a fel-fogás mindaddig általános volt, míg a kémia nem derítette ki az egyszerű testek létét, melyeknek száma immár hetven körül van.

HERODOTOS (* 484., † 428.) írja (2, 10), hogy a *Herodotos.*
Memphistől északra levő hegység között a föld valamikor tengerből volt, szakasztott olyan, amilyen Ilion, «ha ugyan szabad ily kicsinységet nagygyal összehasonlítani» («ὥς . . . εἶναι μικρὰ ταῦτα μεγάλοι συμβαλεῖν.») Alkalmasint erre emlékezett VIRGILIUS, mikor a *Georgicában* (4, 176) a méhek munkáját a cyklopsokéval hasonlítja össze:

si parva licet componere magnis.

[Ha szabad a kicsinyeket nagyokkal összehasonlítani.]

Ugyancsak HERODOTOS a forrása a

relata refero

[elbeszélt dolgokat beszélék el]

kifejezésnek; mert a történetírás atyja ezt mondja (7, 152): «Kötelességem elbeszélni, amit beszélnek; de nem kötelességem hinni; és ez mindarra vonatkozik, amit mondok.»

EURIPIDES (* 480., † 406.) *Orestes* tragédiájában *Euripides.*
Elektra azt tanácsolja beteg bátyjának, hogy keljen föl, mert a változatosság mindig édes' («μεταβολή πάντων γλυκύ»). VALERIUS MAXIMUS, PHAEDRUS és JUSTINIUS ezt

varietas delectat

[a változatosság gyönyörködtet]

formában idézi.

Epicharmos. A szicíliai melléknéven ismeretes EPICHARMOS görög vígjátékköltő (* 540. † 450.) írásának hiszik a «*χεῖρα τὰ χεῖρα νίξει*»

kéz kezét mos,
manus manum lavat

közmondásszerű kifejezést.

Choirilos. A samosi CHOIRILOS epikus költő (* 470., † 400.) *Perseis* hőskölteményéből való töredék a «*πέτρην κοιλαίνει ῥανίς ὕδατος ἐνδελεχεῖη*» [a vízcsepp kivájja a követ gyakorta esésével], melyet mi e deák hexameterrel szoktunk idézni:

gutta cavat lapidem, non vi, sed saepe cadendo.

OVIDIUS (*Ex Ponto*, 4, 10, 5) ezt írja: «*Gutta cavat lapidem, consumitur annulus usu.*» [A csepp kivájja a követ, a gyűrűt elkoptatja a viselés.] BÜCHMANN GIORDANO BRUNO *Il candelaio* [A gyertyamártó] című 1582-iki vígjátékából idézi e verseket:

«*Gutta cavat lapidem, non bis, sed saepe cadendo;
Sic homo fit sapiens, bis non sed saepe legendo.*»

FUMAGALLI említi a *Chi l'ha detto* ?-ban (84. l.), hogy ez a szálló íge a középkor kegyetlenségének egy rettentő kínzásmód ötletét adta. A casentinoi völgy egyik várában, a Castel S. Niccolòban, ma is mutogatnak egy kis fülkét, mely arra való volt, hogy az embert beleszorítsák és szüntelenül vizet csepegtessenek a feje tetejére. A boldogtalan fejét pánt vette körül, hogy ne mozdúlhasson; fönt pedig egy kis nyíláson cseppenként hullott reá a víz. Elől ablak volt, hogy a kínzott embert látni és vallatni lehessen.

Az orvosi műszónak is használt

facies hippocratica

[hippokratesi ábrázat]

Hippokrates. kifejezés onnan ered, hogy HIPPOKRATES, a nagy görög orvos (* 460., † 370.) *Prognostikon* könyvének elején

igen tökéletesen írja le a haldokló ember arcán mutat-^{Hippokra-}
kozó elváltozásokat. ^{tes.}

HIPPOKRATES aforizmáiból három helyet idézünk latinul. Az egyik a «ὁ βίος βραχύς, ἡ δὲ τέχνη μακρὴ»:

vita brevis, ars longa

[az élet rövid, a művészet hosszú.]

A másik FOESIUS fordítása szerint: «*Omne si quidem nimium naturae inimicum*» [minden a mi szertelen, ellensége a természetnek], de mi rendesen e régi kadenciában emlegetjük:

omne quod est nimium, vertitur in vitium.

(Ami sok, megárt.)

A másik a «ὅκωσα φάρμακα οὐκ ἰῆται, σίδηρος ἰῆται, ὅσα σίδηρος οὐκ ἰῆται, πῦρ ἰῆται, ὅσα δὲ πῦρ οὐκ ἰῆται, ταῦτα χρὴ νομίζειν ἀνίατα»:

Quae medicamenta non sanant, ea ferrum sanat; quae ferrum non sanat, ea ignis sanat; quae vero ignis non sanat, ea insanabilia reputare oportet.

[Amit az orvosság nem gyógyít meg, meggyógyítja a vas, amit a vas nem gyógyít meg, meggyógyítja a tűz, amit pedig a tűz sem gyógyít meg, gyógyíthatatlannak ítélendő.]

Megjegyzendő, hogy ez az aforizma nem tartozik a hitelesek közé, mert a legkitűnőbb HIPPOKRATES-kiadások és fordítások (például a J. F. PIERER-féle FOESIUS-fordítás) csak a pótlékok között adják.

HIPPOKRATES Περὶ τόπων τῶν κατὰ ἄνθρωπον értekezésében (42. fej.) keresik némelyek HAHNEMANN SÁMUEL, a homoeopathia megalapítója (* 1755., † 1843.) sarkalatos

Hippokrates. **similia similibus, contraria contrariis curantur**
 [a hasonlókat hasonlók, az ellenkezőket ellenkezők gyógyítják meg] tételének forrását. (*Organon der rationellen Heilkunde*, Drezda, 1810; és már 1790-ben is, Hufeland folyóiratában.) HIPPOKRATES itt azt fejt ki, hogy ha a betegséget hasonló ok idézte elő, hasonló szer gyógyítja meg; ha pedig ellenkező az ok, ellenkező szer.

A gyakorta emlegetett

ubi bene, ibi patria

[ahol jó dolga van az embernek, ott a hazája]

Aristophanes. parasita-mondást, melyet PACUVIUS († Kr. e. 130.) római tragédiáíróénak is tartanak («*patria est, ubicunque est bene*»), ARISTOPHANES (* 444., † 380.) *Plutos* vígjátékának 1151 sorából származtatják: «πατρις γάρ ἐστι πασ' ἴν' ἂν πράττη τις εὖ.»

Plato. PLATO (* 427., † 347.) írja a *Phaedon* 91-ik fejezetében: «Ha követtek engemet, keveset törődjete Sokratessel, de inkább az igazsággal». Ezt AMMONIUS (Kr. u. 500 körül) Aristoteles életrajzában ily parafrázissal látja el: «Φίλος μὲν Σωκράτης, ἀλλὰ φιλότατη ἢ ἀλήθεια» [barátom Sokrates, de inkább barátom az igazság]. Nyilván ebből lett a deák

amicus Plato, sed magis amica veritas.

[Barátom Plato, de inkább barátom az igazság.]

PLATO *Gorgias*ából idézzük a régi görög «κατόπιν ἑορτῆς»

post festum

[az ünnep után]

fordítását, mely

post festum cantare

[az ünnep után énekelni]

formában is járatos és az 'eső után köpenyeg' régi magyar közmondással egyértékű. Plato.

'*Post festa*' debreceni református diák-műszó, mely azt teszi, hogy a diák ünneputánra, vagyis a légációból nyerendő jövedelemre kontózik, 'Post festára szabattam egy rokkot.' Különböen valami igen határozatlan terminust jelent, mert a légáció nem mindig osztja bőven a földi javakat.

A plátói szerelem

kifejezés eredete az, hogy PLATO *Symposion*-jában Pausanias azt hirdeti, hogy ő szerelméséhez nem érzékileg, hanem a lélek szépsége révén vonzódik.

«A bölcs nevét Platon szerint csak az olyan ember érdemli meg, akinek egész valóját eltölti a valóság megismerése után való sóvárgás, vagy, a mint Platon nevezte, szerelem (eros), s nem engedi nyugodni addig, míg bizonyos tekintetben már e földön túl nem emelkedik az érzéki világ határain. Az ilyen ember mindenben nem a külső látszatot, hanem az érzékeken kívül eső valóságot szereti. Ebben áll a sokszor emlegetett és sokszor félreértett 'plátói szerelem'.»
GYOMLAY GYULA, *A görögök története*, Budapest, II. 501.

Ugyancsak PLATOBÓL (*Kratylos*) eredőnek vélik a

Deus ex machina

kifejezést, mely a színpadon megjelentetett istenekre vonatkozik és mai értelme körülbelül az, hogy 'hirtelen elibénk pottyant.' De a természetfölötti tünemények előidézésére szolgáló görög színpadi gépezet, a μηχανή, bizonynyal régibb PLATONÁL.

Az ember kétlábú tollatlan állat.

(Ἄνθρωπος ἐστὶ ζῷον δίπουν ἄπτερον.)

PLATONAK tulajdonított meghatározás, noha a bölcs műveiben semmi nyoma sincs.

Az egésznek forrása DIOGENES LAËRTIUS amaz anekdotájában (6, 2) keresendő, mely azt meséli el, hogy Diogenes, a cinikus bölcs, csuffá akarván tenni e definíciót, megkopasztott kakast lökött Plato iskolájába és azt mondta: «Íme, ez a Plato embere». Mire a definíciót így toldották meg: 'kétlábú, tollatlan és laposkormányú állat.'

Aristoteles.

ARISTOTELES (* 384., † 322.) mondja a *Politikában* két helyen is, ha az ember természeténél fogva

πολιτικὸν ζῷον (1, 2)

ζῷον πολιτικόν (3, 6)

[társas állat.]

BÜCHMANN (*Geflügelte Worte*, 374.) I. ARISTOTELES-ben keresi a

punctum saliens

eredetét; mert ez a tudós említi zoológiájában (6, 3) a tojás fehérében lebegő véres pontot, melyből a madár szíve leszen. ∞-en mindennek az eredetét, okát értjük.

Ugyancsak ARISTOTELEST idézik a

tabula rasa

[letörlött írotábla]

kifejezés forrása gyanánt. Valóban él e hasonlattal a *Lélekről* írott művében (3, 4)

Theophrastos.

THEOPHRASTOS (* 372., † 287.) szokta DIOGENES LAËRTIUS szerint (5, 2, 10) emlegetni: «Πολυτελές ἀνάλωμα εἶναι τὸν χρόνον» [az idő drága kiadás]. Ebből származtatja BÜCHMANN az angol

time is money

(az idő pénz)

igét.

BACON 1620-ban megjelent *Essays*-ében ez van: «Az idő a munka mértéke, valamint a pénz az árú mértéke; és a munka drága lesz, ha nem sietünk.»

MENANDROS (* 342., † 290.) «ἀναγκαῖον κακόν» kifejezésének fordítása a Menandros.

szükséges rossz,
malum necessarium.

A stoikus ZENO (* Kr. e. 340.) mondotta DIOGENES LAËRTIUS szerint (7, 1, 19), hogy a jóbarát «ἄλλος ἐγώ», Zeno.

alter ego

[másik én.]

EUKLIDES, a nagy matematikus (Kr. e. 300 körül) szokta minden bebizonyítás végén maga a tétel mellé írni: «ὅπερ εἶδει δεῖξαι», melynek deák formája, a Euklides.

quod erat demonstrandum

(a mi bebizonyítandó volt; a LUTTER NÁNDOR-féle iskolai geometriákban).

A nagy Pán meghalt.

Πάν ὁ μέγας τέθνηκε.

PLUTARCHOS († Kr. u. 120.) írja le *Az orákulomok hibáiról* című kis értekezésében bizonyos Philippos következő elbeszélését:

Epitherses, földim és mesterem a grammatikai tudományokban, atyja volt amaz Emilianos rhétornak, kinek számosan vagytok tanítványai. Ő, Epitherses, beszéli, hogy egyszer Itália felé vitorlázott egy drága portékával megrakott és utasokkal teli hajón. Este, az Echinades szigetek körül, elállott a szél; a hajó ettől fogva bizonytalan irányban ment és Paxos felé közeledett. Az utasok többnyire ébren voltak; sokan, vacsora után lévén az idő, poharaztak. Egyszerre Paxos szigetéről egy hang hallatszott, s har-

sányan kiáltotta; «Thamous!»; ezen igen elálmétkodtak mindenek. Ez a Thamous, egyiptomi születésű ember, ugyanis a révkalauz volt, de a hajón levők közül csak igen kevesen ismerték név szerint. A hang még egyszer hívta; nem felelt; harmadszor azonban figyelmeztet. Ekkor a kiáltó, még erősebb hangon, azt mondta: «Mihelyest Palodesba érkezel, add hírül, hogy a nagy Pán meghalt (ὅτι Πάν ὁ μέγας τέθνηκε).» Epitherses beszél, hogy mindenek megfélemlettek és tanácsot tartottak: engedelmesséjének a parancsolatnak vagy sem. Thamous ekkor azt mondta, hogy ha szél kerekedik, nem fog szólni; de ha csendes, jó idő marad, hírül adja, amit hallott. Szél nélkül, csendes vízen érkeztek Palodesba; és ekkor Thamous a hajó farában a szárazföldnek fordult és kikiáltotta, hogy a nagy Pán meghalt. Alig mondta el, nagy jajgatás hallatszott, nemcsak egy hangé, hanem sokaké; és mivel számosan voltak ottan, a hír gyorsan elterjedt Rómába; és Thamous Tibérius császár elébe hívták. A császár hitelt adott beszédének s tudakozódott: ki az a nagy Pán? Az udvarbeli tudósok azt felelték, hogy nem lehet más, mint Mercurius és Penelope fia.

Vannak philogusok, akik azt állítják, hogy e sorokat középkori barátok vagy más buzgó keresztyének toldozták bele PLUTARCHOSBA, hogy az ó-kori íróban Jézus Krisztus halálára való célzásnak legyen nyoma.

Lukianos. LUKIANOS görög történetíró (160 körül) emlegeti világ csúfjaként a históriáírásról szóló művében

Abdera.

thráciai várost, mely afféle lehetett, mint ami mai tudalmunkban Rátót, Kóka és a többi hely, melyre minden együgyűséget ráfognak.

Szálló ígéré nálunk is alkalmasint német révén lett. V. ö. WIELAND: *Die Geschichte der Abderiten* (a *Teutscher Merkurban*, 1774.)

LATIN ÍRÓK.

Faber est suae quisque fortunae.

*Appius
Claudius.*

(Kiki a maga szerencséjének a kovácsa.)¹⁾

SALLUSTIUS szerint (*De republ. ord.*, 1, 1) APPIUS CLAUDIUS (Kr. e. 300 körül) verseiben fordult elő.

NAEVIUSnak († Kr. e. 204.) tulajdonított mondás a *Naeivus.*

male parta male dilabuntur.

(Ebül gyűlt, ebül költ.)

PLAUTUS (* 254., † 184 körül) vígjátékaiból való *Plautus.* idézetek, a *Persaból* (4, 4, 74.):

nomen atque (szokásosabb: et) omen.

Ugyanonnan (4, 7, 19):

sapientia sat (*est*).

[Az értelmesnek elég ennyi; megérti ennyiből is.]

A *Poenulusból* (1, 2, 112):

oleum et operam perdidit

[Hiába vesztegettem az olajat és a fáradságot.]

A *Truculentusból* (1, 1) ered az annyira közkeletű kifejezés:

summa summarum.

A *Trinummusból* (5, 2):

tunica propior pallio

(közelebb az ing a csuhánál.)

¹⁾ PÁPAI PÁRIZ FERENC: «Ki-ki maga szerzi magának, a miben legyen.»

Plautus. Az ismeretes

homo homini lupus

(Ember embernek farkassa. B. DECSI JÁNOS fordítása.)

PLAUTUS *Asinaria* vígjátékának *Lupus est homo homini, non homo* sorából (2, 4, 88) ered.

Ennius. ENNIUSTÓL (* 239., † 169.) ered CICERO tanúsága szerint (*Laelius*, 17, 64) az

amicus certus in re incerta cernitur

[A biztos barát bizonytalan dologban ismerszik meg.]

Terentius. TERENCEIUS (* 185., † 155.) *Andria* vígjátékában (1, 1) fordul elő a

hinc illae lacrimae!

[Ez hát a könnyek oka! SZENCZI MOLNÁR ALBERT szerint: „Ez ám a bökkenője!”]

Ugyane vígjátékból (1, 2) való a

Davus sum, non Oedipus

[Davus vagyok én, nem Oedipus.]

Azt jelenti: „nem értelek, mert nem tudok találós meséket fejteni.”

Szintén az *Andriában* (4, 1) van meg a

proximus sum egomet mihi

[legközelebb vagyok magammagamhoz.]

Talán ennek hatása alatt keletkezett az ismeretes *prima persona ego sum* (én vagyok az első személy), bár lehet a grammatikai szabály tréfás idézése is.

TERENCIUS *Eunuchus* vígjátékának prologusában (41) fordul elő a

nullum est iam dictum, quod non sit dictum prius.

[Nem lehet már olyat mondani, amit ne mondtak volna előbb.]

E vígjátékból (4, 5) ered a *Terentius.*

sine Baccho et Cerere friget Venus

[bor, búza nélkül didergős a szerelem]

közmondás. Az igazi betű a szintén emlegetett

sine Cerere et Libero friget Venus.

A *Heautontimorumenos* vígjátékból (1, 1) való a híres

homo sum; humani nihil a me alienum puto.

[Ember vagyok; semmi emberi dolgot nem ítélek magamhoz idegennek.]

TERENTIUS *Adelphi* vígjátékából (4, 1) ered a

lupus in fabula.

(Farkast emlegetnek, kert alatt kullog.¹⁾)

Ennek a „mesebeli farkasnak” a dolgát sokféleképpen magyarázzák a tudósok, kivált a németek. Én azt hiszem, az egész nem egyéb, mint célzás arra a Phaedrusi mesére, melyben a hazug pásztor kétszer is fölriasztja a falut azzal a hírrel, hogy jön a farkas; és mikor aztán a farkas igazán jön, nem hisznek neki. Vagyis addig-addig emlegette a farkast, míg csakugyan megérkezett. V. ö. PHAEDRUS: 1, 10.

Az *Adelphi* több sorának (5, 3) összevonásából lett a

duo quum²⁾ faciunt idem, non est idem.

[Ha ketten cselekszik ugyanazt, nem ugyanaz.]

TERENTIUS *Phormio* vígjátékából (1, 2) ered az

aranyhegyeket ígérni

(*montes auri pollicens*)

¹⁾ Régi magyar közmondás. ²⁾ Rendesen *si*.

kifejezés, valamint (2, 4) a

quot homines, tot sententiae

[ahány ember, annyi vélemény]

melyből lett a közmondásszerű

quot capita, tot sensus

[ahány fej, annyi gondolat.⁹⁾]

Accius. ACCIUS (* 170., † 104.) *Atreus* tragédiájából való az

oderint, dum metuant

[ám gyűlöljenek, csak féljenek.]

SUETONIUS szerint Caligula császárnak kedvelt szavajárása volt.

Varro. VARRO (* 116., † 27.) *De lingua latina* művében (7, 32) illetéknéppen nyelvészkedik: «*Sed canes, quod latratu signum dant, ut signa canunt, canes appellatae*». Ennek csúfondáros elferdítéséből lett a

canis a non canendo.

[A kutya deák neve azért *canis*, mert a kutya nem tud kántálni.]

Testvére e jeles szófejtésnek a még híresebb

lucus a non lucendo.

Quintilianus. Ezt QUINTILIANUS (* 35., † 95) írja (*De instit. oratoria*, 1, 6) csaknem egészen így, fölvetvén a kérdést, hogy némely szó miért ne eredhetne épp az ellenkezőjéből; mint például a *lucus* azért '*lucus*', mert árnyék van benne és kevéssé *lucet* (világít).

Érdekes, hogy a mai tudomány kimutatta, hogy a *lucus* mégis azért *lucus*, mert *lucet*. Bizonyítja ezt a vele

⁹⁾ KISVICZAY PÉTER (*Adagia*, Bártfa, 1713) így fordítja: 'Sok fő, sok értelem.'

jelentésileg teljesen egyértékű német *Lichtung*. (SZARVAS GÁBOR közlése.)

A szófejtés tudománya mindig adott okot és alkalmat a gúnyolódásra; és míg nem győzedelmeskedett benne is az egyszerű józan ész, valóban ráillett a VOLTAIRE kegyetlen elméssége: «A szófejtés olyan tudomány, melyben a magánhangzók semmit sem nyomnak a latba, a mássalhangzók pedig csak igen keveset.»¹⁾ A franciák és olaszok között ma is közmondásos a XVII. századbeli GILLES MÉNAGE, a képtelen etymologia nagymestere. Ő csinálta azt a híres szószármaztatást, hogy az olasz *alfana* (kanca) a latin *equus*-ból ered. Az olasz nyelv eredetéről szóló 1699-ben, Párizsban megjelent könyvében ezt írja: [«Az *alfana*, kanca, egy a spanyol *alfanaval*, mely nem egyéb, mint az arab *al* névelő és a latin *equa*. Ez a szó a következő változásokon ment keresztül: *equa*, *aka*, *haka*, *faca*, *facana*, aztán összevonással: *fana*, és az arab névelővel: *alfana*]. Erről írta DE CAILLY az ő híres epigrammáját:

*Alfana vient d'equus sans doute,
Mais il faut avouer aussi
Qu'en venant de là jusqu'ici
Il a bien changé sur la route.*

Nálunk is virágzott, sőt elvéve még ma is virágzik a szófejtegetésnek e fajtája, melyet SZARVAS GÁBOR (* 1832., † 1895.) a tudományos világban azonnal szálló igévé lett

délibábos nyelvészet

Szarvas
Gábor.

névre keresztelt. Maga közlöttem velem, hogy először 1881-ben (*Nyelvőr.* X. k., 466. l.) használta és kifejezést; de mint utóbb meggyőződtem, már 1879-ben (VIII. k., 223. l.) is írta «... tudományát pedig nevezik per eminentiam magyar, más szóval kiskunsnági avagy kisujjas vagy délibábos nyelv tudománynak.» Az etymológiának e módját követte OTROKOCSI FÓRIS FERENC, ki a magyar nyelvet a

¹⁾ *C'est une science, où les voyelles ne sont rien, et les consonnes font peu de chose. (Histoire de Russie sous Pierre le Grand.)*

héberből származtatta, HORVÁT ISTVÁN, KASSAI JÓZSEF és a Magyar Tudományos Akadémia úgynevezett nagy szótárában CZUCZOR GERGELY és FOGARASI JÁNOS. KASSAI JÓZSEF például így magyarázza a *pendely* szó eredetét:

«Itéletem szerint *pendely* *ing* gyökérből származik, *cum p prosthetico*. Mert a *pendely* nem egyéb, hanem alsó *ing*, mely hasonló a felső *inghez*, amit a székelyek *fersingnek* hívnak. *Ing* szóból 1. előtévő *p* betűvel leszen *ping* szokatlan szó. 2. *Ping*ből *ping-elj* e helyett: *ping-alj*, mint *fej-aljból* szokásban vagon *fej-el*, felső *ing* alá való *ing*, azaz alsó *ing*. 3. *Pingely* szóból a nyelvszokás *pendely* szót alkotott; *ing*ből *end* lett betűcserével.»

Öregapám, TÓTH GYÖRGY; a Szentgyörgyi Horváthok bajai uradalmának számvevője, régi deákos műveltségű úri ember volt és nyugalomba vonulva, örömet foglalkozott nyelvészkedéssel, a maga módja szerint. Családunk ma is idézgeti mulatságos etymológiáit. Édesapám a hatvanas évek elején említette egyszer CZUCZOR GERGELY előtt az öreg úr e furcsa nyelvészkedését, s egyebek között elmondta, hogy az ősz dilettáns az *isten* szót ebből származtatja: *ős iő*. Apám később rémülve látta, hogy az Akadémia nagyszótárában az *isten* ez etymológiája egész komolyan említődik sok más, nem kevésbé képtelen találgatás között.

A *canis a non canendo*-nak tréfaképpen több mulatságos mását csinálta SZARVAS GÁBOR. Például: *áll (maxilla)*, mert *mözög*, *Tátra-Füred*, mert nem lakja *fürj*.⁴ *Füred* helyneveinket ugyanis a *fürdő*⁵ származékának tartja a mai magyarság; nyilván azért, mert *Füred* balatonparti falu alatt savanyúvízre bukkantak és *fürdőt* építettek, miután ez a falu már egynehány száz esztendeig *Füred* nevet viselt, minden *fürdő* nélkül. A *Füred* a *fürj*, *für* származéka, ama mindmostanig neni eléggé kiderített értelmű régi *d* képzővel, mely a *Borjád*, *Disznód*, *Galambod*, *Farkasd*, *Kakasd*, *Kövesd*, *Nádasd* stb. helynevekben él. Schmekcs is ama tévedés révén keresztelődött *Tátra-Füred* névre. Ezt gúnyolják SZARVAS GÁBOR elmés magyar *canis a non canendo*jai. V. ö. *Nyelvőr*, XXI. k. 448—451. I. SZARVAS GÁBOR egy levelében, melylyel engemet megtisztelt, még egygyel szaporította a magyar *canis a non canendok* számát: «*Komorna*, mert *víg*.»

Ugyancsak VARRO *De lingua latina* művéből Varro.
(3, 16, 13) ered a

asinus ad lyram (aptus)

[ért hozzá, mint a számár a lanthoz.]

CICERO (* 106., † 43.) Catilina ellen intézett beszédei Cicero.
elsejének kezdete

Quousque tandem abutere, Catilina, patientia nostra?

[Meddig élsz még vissza türelmünkkel, Catilina?]

A nagy római szónok többször is (*in Catilinam*
1, 1 *in Verrem* 2, 4, 45, *pro rege Deiotaro* 11, 31)
hangoztatja híres fölkiáltását:

O tempora! O mores!

[Mely idők, mely erkölcsök!]

A *pro Roscio Amer.* beszéd (16, 47) forrása a
közmondásszerű

nomina sunt odiosa

[neveket említeni gyűlöletes]

szálló ígének: «*Nomines notos sumere odiosum est, quum et illud incertum sit, velintne hi sese nominari.*»
[Ismert emberek nevét emlegetni gyűlöletes dolog, mikor nem bizonyos, akarják-e magukat megnevezni.]

CICERO említi többször (*pro Milone*, 26, 70, *in Catilinam* 1, 2 stb.) a *senatus consultum ultimumot*, mely a konzuli hatalmat diktátori erejűvé tette:

Videant consules ne quid res publica detrimenti capiat.

[Ügyeljenek a consulok, hogy a köztársaság valamely kárt ne valljon.]

Országos hírre tett szert nálunk az a nyelvbottlás, melyet HEGEDÜS SÁNDOR országgyűlési képviselő (* 1847.)

Cicero. követett el a képviselőházban 1876-ban, így idézvé e szálló ígét: «*Videant consuli.*» CICERO szálló ígéje járja ez alakban is: «*Caveant consules.*»

A *De finibus* 5-ik könyvében (25) fordul elő

Consuetudo (est) quasi altera natura.

(A szokás természeté válik. PÁPAI PARIZ FERENC fordítása.)

A hol CICERONAK, hol CORNIFICIUSNAK († Kr. e. 60) tulajdonított *Libri rhetorici ad Herennium*ból (4, 28) van ez a mondás:

Oportet esse, ut vivas, non vivere, ut edas.

Nem azért élünk, hogy együnk; hanem azért eszünk, hogy éljünk.

A szálló íge e magyar alakja a QUINTILIANUS (*Instorat.* 9, 3, 85) használta «*Non ut edam vivo, sed ut vivam edo*»-ból lett.

A *Tusculanae disputationes* «*maiorum gentium di*»-je (1, 17) forrása a

dii minorum gentium

kifejezésnek, mely szó szerint kisebb rendű isteneket jelent, de mai értelme: valamely osztály, testület alsóbb-rangú, tekintélyű tagjai.

Filippikák

néven ismeretesek CICERO ama beszédei, melyeket Antonius ellen mondott.

A nagy szónok maga nevezte így ezeket, Demosthenesnek macedóniai Fülöp (Philippos) ellen dörgő beszédeire célozva. Ma *filippika* minden kemény, támadó beszéd.

A *Philippicak* elsejéből (5, 11) vett idézet a

Hannibal (ante) ad portas,

[Hannibál a kapuk előtt van]

s mindig a veszély közelségét fejezi ki. A *Pro Milone* Cicero. beszédből (4, 10) van a

silent leges inter arma

(a hadnak idején nem folynak a törvények, PÁPAI PÁRIZ FERENC fordítása)

és ebből lett a még ismertebb

inter arma silent Musae

[háborúkor hallgatnak a múzsák.]

A saját érdekükben beszélő vagy író emberekre alkalmazott

Cicero pro domo sua

[Cicero a maga házáért]

a *De domo sua* beszéd címéből ered.

CICERO ezt a beszédet K. e. 57-ben, szeptember végén mondta a pontifexek előtt, azt követelve, hogy adják neki vissza a Mons Palatinuson volt és száműzetése után felgyújtott házának telkét és térítsék meg az építés költségeit.

Suum cuique

[kikinek a magáét (meg kell adni)]

CICERO beszédeiben többször előforduló kifejezés. (*De officiis* 1, 5, *De legibus* 1, 6, 19 stb.)

CICERO a *De officiis*ban (1, 10, 33) kopott közmondásként idézi ezt:

summum ius, summa iniuria

[a legnagyobb törvényesség a legnagyobb törvénytelenség.]

Már TERENTIUS *Heautontimorumenos*ában (4, 5):
«*Dicunt: ius summum saepe summa est malitia.*»

(Ollis) salus populi suprema lex esto.

[A nép java legyen a legfőbb törvény.]

Igen gyakran halljuk ez alakban is: „*Salus reipublicae*”.

Cicero. A *De legibus* (3, 3) e mondatát II. VILMOS német császár (* 1859., trónra lépett 1891.) így másította meg:

II. Vilmos.

Regis voluntas suprema lex esto.

[A király akarata legyen a legfőbb törvény.]

A kisebbik rosszat választani

(*ex malis eligere minima*)

a *De officiis*ban (3, 1, 3) van meg. A *De natura deorum*ban (3, 40) fordul elő a

pro aris et focis certamen

[(küzdelem) az oltárokért és a tűzhelyekért.]

A 'haza oltárára' kifejezés, melyet KOSSUTH LAJOS hangoztatott a szabadságharc alatt, ennek a származéka,

Az *Ad familiares* levelekben (5, 9 és 13, 6) fordul elő a

Si vales, bene est, ego quoque valeo

[ha egészséges vagy, jól vagyon, én is egészséges vagyok],

melyet 'a legrövidebb levél' példája gyanánt szoktunk emlegetni. Deákos levelezők így is írják néha: S. V. B. E. E. Q. V.

A legrövidebb levél mindazonáltal Voltaire és Piron korrespondenciájában van. Voltaire ezt írta: «*Eo rus*» (falura megyek), mire Piron csak ennyit felelt: «*I*» (eredj). A rövidség dolgában vetélkedő két elmés fej azonban csak egy igen régi anekdotát elevenített föl e tréfájával.

Az a mienk, amit megeszünk.

CICERO jegyzi föl (*Tuscul. disput.*, 5, 35, 101) a sírverset, melyet SARDANAPAL (!) szerzett és iratott temetőhelyére:

Haec habeo, quae edi, quaeque exsaturata libido

Hausit: at illa iacent multa et praeclara relicta.

Ez a vers egy görög poéta gondolata, melyet CICERO részben lefordított. (V. ö. PONORI THEWREWK EMIL: *Görög anthologiabeli epigrammák*. Budapest, 1891; 164., 169. és 232. l.) Cicero.

Kétség nélkül ennek a parafrázisa a helytelenül az epikureusi tanítás foglalatjának tartott, *Ede, bibe, lude: post mortem nulla voluptas.* (ÉZSAIÁS, 22, 13; SZENT PÁL 1. Kor., 15, 32: „Együnk és igyünk, mert holnap meghalunk.”)

Az *In Pisonem beszéd* (9) töredéke az *«alios ego vidi ventos, alios prospexi animo procellas»*, mely nálunk mint szálló íge:

alios ego iam vidi ventos

[más szeleket is láttam én már].

A *Pro Sestio* beszédből (45) ered az

otium cum dignitate,

[nyugodalom méltósággal]

melyet CICERO nemes értelmében használ; mi azonban gyakran a nagytekintetű semmittevésre célozunk vele.

Az az igazság, hogy

a papiros türelmes,

nyilván az *Epistolae familiares* 5-ikének (12, 1) *epistola non erubescit* [a levél nem pirúl] mondatából ered, mely *charta non erubescit* [a papiros nem pirúl] alkalmasint középkori változatban is járja.

A barátságról szóló értekezésében (*Laelius*, de *amicitia*, 15) írja CICERO, hogy

a szerencse vak

(*fortuna caeca est.*)

V. ö. *Vak szerencse.*

Cicero. CICERO idézi (*De oratore*, 2, 65) M. PINARIUS RUFUS mondását:

ut sementem feceris, ita metes
(ki mint vet, úgy arat.)

SZENT PÁL II. Kor., 9, 6: „A ki szűken vet, szűken is arat; és aki bőven vet, bőven is arat.” SZENT PÁL Gal., 6, 7: „Valamint ember veténd, azt aratja.”

Mindezekből származhatik a

tibi aras, tibi seris, tibi occas, tibi metis

[magadnak szántasz, magadnak vetsz, magadnak boronálsz, magadnak aratsz.]

Sallustius. SALLUSTIUS (* 86., † 35.) *Ingurthajából* (10) idézzük e sokat emlegetett szálló ígét:

concordia parvae res crescunt, discordia maximae dilabuntur.

[Az egység a kis dolgokat is nagyra növeszti, az egyenetlenség pedig a legnagyobbakat is megrontja.]

A 17-ik fejezet végén levő «*ceterum fides eius rei penes auctores erit*» a forrása e szálló ígének:

fides penes auctorem

[a dolog hitele a szerzőben vagon.]

Cornelius Nepos. CORNELIUS NEPOSnak (* 95., † 28.) Datamesről írott életrajza kezdődik e nálunk sokszor emlegetett szavakkal:

Venio nunc ad fortissimum virum.

[Most térek rá a legderekabb férfiúra.]

PUBLILIUS SYRUS (Kr. e. 50 körül) 245-ik szentenciájából „*Inopi beneficium bis dat, qui dat celeriter*”

lett az ismeretes, a középkorban leoninusi formában öntött *Publilius Syrus.*

Bis dat, qui cito dat, nil dat, qui munera tardat.

[Kétszer ad, ki rögtön ad; semmit sem ad, ki az ajándékkal késik.]

Van ilyen tréfás magyar fordítása is: „bis dat, aki nem biztat.”

PUBLILIUS SYRUS 257-ik szentenciája a

Iudex damnatur, ubi nocens absolvitur

[mikor bűnöst oldanak fel, a bíró fejére szál az ítélet.]

Mulier cum sola cogitat, male cogitat (335.)

[az asszony, mikor magában gondolkodik, rosszra gondol.]

PUBLILIUS SYRUS 216-ik szentenciájából: „*Homo semper aliud, fortuna aliud cogitat*” eredett a KEMPIS TAMÁSNAK (* 1330., † 1471.) tulajdonított *Krisztus követéséből* (1, 19, 2) való híres szálló íge:

Homo proponit, sed Deus disponit.

(Szegény ember szándékát boldog Isten bírja.)

VIRGILIUS (* Kr. e. 70., † Kr. u. 19.) költői pályája *Virgilius.* egy anekdotával kezdődik. Apja nem akarta túrni, hogy poéta legyen és megvesszőzte, mikor verselésen kapta; mire a fiú így könyörgött, önkéntelenül is pattogó hexametert mondván:

Parce, pater, virgis, nunquam tibi carmina dicam.

[Szűnj meg, apám, a vesszővel, sose mondok többé verset.]

E hagyományos hexameternek van egy változata is:

Vae, vae, care pater, nunquam iam versificabo.

[Jajjajaj, édes apám, többé soh'se versifikálok. SZÁSZ KÁROLY fordítása.]

Virgilius.

VIRGILIUS *Ecloga*iból való szálló ígék:**latet anguis in herba** (3, 93).

[Kigyó lappang a fűben.]

Ugyanez *Ecloga* 104-ik versében Damoetas évődik Menalcassal és azt mondja neki: [«Ha megfelelsz nekem arra: hol csak három öl széles az ég]

eris mihi magnus Apollo»

[nagy Apolló leszél előttem.]

A 4-ik *Ecloga* kezdete**Paullo maiora canamus**

[énekeljünk egy kissé nagyobb dolgokról.]

A 9-ik *Ecloga* 4-ik verséből való a**Veteres migrate coloni.**

[Költözzetek el, régi lakosok.]

Succedunt novi, ∞ alakja valamely leoninus-gyártótól eredhet.

A 10-ik *Ecloga* 69-ik versében van az:**Omnia vincit Amor.**

[A szerelem mindent legyőz.]

A *Georgica* elsejében (30) említi VIRGILIUS**ultima Thulet,**

mely körülbelül annyi mint „a világ vége.”

Pytheas (Kr. e. 330 körül) ad elsőben hírt Thuleról, mely alkalmasint a Shetland szigetek egyike. GOETHE *Faust*-jában Margarete dalának első sorát: «*Es war ein König in Thule*» DÓCZI LAJOS így fordította: «Volt egy király Thúlon túl.» (Az 1873-iki kiadásban, 119. l.) Szójáték a *túl*on *túllal*.

Labor omnia vincit improbus; (*Georg.* 1, 145.) *Virgilius.*

[A kemény munka mindent legyőz.]

Felix, qui potuit rerum cognoscere causas.

(*Georg.* 2, 490.)

[Bóldog, aki megismerhette a dolgok okait.]

Sed fugit interea, fugit irreparabile tempus.

(*Georg.* 3, 284.)

[De aközben helyrehozhatatlanul múlik az idő.]

A megsértett nő örökké tartó gyűlölségét fejezi ki az *Aeneis* e töredéké:

Manet alta mente repostum (1, 26.)

[(Junónak) elméje mélyében marad (Páris ítélete).]

Tantae molis erat Romanam condere gentem.

(*Aen.* 1, 33.)

[Ennyi nehéz munkába került megvetni a római nemzet alapját.]

Apparent rari nantes in gurgite vasto (*Aen.* 1, 118.)

[Csak ritkán bukkannak föl egy-egy úszó a roppant örvényben.]

Neptun az engedelmeskedni nem akaró szeleket (*Aen.* 1, 135) ezzel a híres reticentiával fenyegeti meg:

Quos ego! . . .

Meminisse iuvabit (*Aen.* 1, 203.)

[Hasznos lesz visszaemlékezni.]

Az *Aeneis*nek (1, 204) egyik leggyakrabban idézett verse a

Per varios casus, per (hibásan: post) tot discrimina rerum.

[Annyiféle viszontagságon, oly sok veszedelmen keresztül.]

Az *Aeneis* első énekének 462-ik sora a gyönyörű és szinte lefordíthatatlan

Sunt lacrimae rerum, et mentem mortalia tangunt.

Virgilius. E könyv első kiadásában így fordítottam: «Az életelen dolgoknak is vannak könnyeik.» Néhai POZDER KÁROLY azt írta nekem, hogy a helyes fordítás: «Vannak (itt) könnyek a dolgok (t. i. a mi dolgaink, bajaink) számára, és az elmét meghatja a halandók dolga.» Egy olasz philologus, ATTILIO DE MARCHI, egész kis értekezést írt a *Sunt lacrimae rerum* fordításáról (I. G. FUMAGALLI, *Chi l'ha detto?* 230. l.), s egyebek közt ezt mondja: «Ugyan csodálkoznék a költő, ha, feltámadva, hallaná, mily meglepő magyarázatot adnak unokái ez egyszerű szavaknak: *sunt lacrimae rerum*; hogy t. i. ez a végtelen bánat, melyet néha a természet lehel; a titkos fájdalom, mely benne él minden, a vak végzetet uráló dologban; a lét és a nemlét rejtelve, a természet és a tárgyak vonzódása, midőn siratják az embert és érzik vigasztalan szomorúságát.» Valóban mi magyarok is többnyire így értjük a ~-ot, s van egy népdalunk, mely mintha ugyanezt fejezné ki: «Amerre én járok, még a fák is sírnak.» De a helyes fordítás kétségtelenül az, amelyet POZDER KÁROLY írt.

A második ének 3-ik sora a híres

Infandum, regina, iubes renovare dolorem.

[Kimondhatatlan fájdalom megújítását kívánod, királynő.]

Ezt tudvalevőleg Aeneas mondja Dido királynőnek, ki Trója veszedelmét akarja tőle hallani. Faure francia kapucinus (később amiensi püspök), 1653-ban igen ügyesen olvasta rá e virgiliusi sort a királynéra, ki a Krisztus kínszenvedéséről szóló prédikációjára későn érkezett. ~! mondá, mélyen meghajolva a felséges asszony előtt, és elejéről kezdte a szentbeszédet.

Három sorral arrább van a

quorum pars magna fui

[melyeknek nagy része voltam.]

Híres Laokoon intése, mikor a trójai lovat meglátja a falak előtt (2, 49):

Quidquid id est, timeo Danaos et dona ferentes.

[Bármilyen is ez, félek a görögöktől, még ha ajándékot hoznak is.]

Az áruló Simonra vonatkozik (65—66) az *Virgilius.*

ab uno disce omnes

[egyőről ismerd meg mindnyáját.]

A 246-ik sorban említődik

Cassandra,

Priamus leánya, ki megjósolja Trója vesztét, de nem talál hívőkre. Ezért

Cassandra-jóslatnak

nevezünk minden bölcs intést, melyet a sokaság nem hallgat meg.

A fenyegető vész közlgését jelenti a Trója veszedelmének leírásából (311) való az idézet:

Iam proximus ardet Ucalegon.

[Már a szomszéd Ucalegon (háza) ég.]

És a 325-ik sorban van a híres

fuius Troes

[trójaiak voltunk mi.]

A 774-ik sorban mondja Aeneas, hogyan rémült el Creusa és Polydorus árnyékának láttára:

Obstupui, steteruntque comae, et vox faucibus haesit.

[Megdermedtem, hajam az égnek meredt és torkomba fúlt a szó.]

Az *Aeneis* 3-ik énekének 57-ik sorában van az

auri sacra fames

[az istentelen aranyra éhezés.]

A 4-ik ének 625-ik sora az

Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor!

[Csontjainkból fog feltámadni a bosszúálló!]

Virgilius. A 6-ik énekben (158) és többször fordul elő a

fidus Achates

(a hű Achates.)

A 727-ik sorban van a

mens agitat molem

[az elme mozgatja az anyagot.]

A 7-ik ének 312-ik sora:

Flectere si nequeo superos, Acheronta movebo.

[Ha nem sikerül könyörületességre fordítanom az isteneket, a poklokot indítom fel.]

A 8-ik ének 560-ik sora:

O mihi praeteritos referat si Iuppiter annos!

[Óh ha Jupiter visszaadná nékem az elmúlt éveket!]

A 9-ik ének 641-ik sorából való a

sic itur ad astra!

[Így jutni a csillagokig!]

Az *Aeneis* 11-ik énekének 283-ik sorában fordul elő az

experto credite

[a tapasztaltaknak higgyetek],

mely nálunk

experto crede Ruperto

formában járja.

Ez a toldalék ismeretlen, nyilván középkori eredetű. A rejtelmes név különben hol „Rupertus”, hol „Robertus”. [V. ö. BÜCHMANN: *Geflügelte Worte* (20. kiad.), 409. l. és FOURNIER: *L'Esprit des autres* (8-ik kiad.) 32. l.]. A mi SZIRMAY ANTALUNK (*Hungaria in Parabolis*, 132. l.) a „Ruperto” változatot idézvé, így fordítja a mondást: «Én-is

vóltam az ebek harmintzadgyán», vagyis próbáltam a dolog *Virgilius* minden baját.

Sic vos non vobis . . .

[Így nem magatoknak . . .]

Az érdekes anekdotát, melynek e szálló íge a csattanója. TIB. CLAUDIUS DONATUS, az ifjabb, jegyezte föl *Virgilius életének* 17-ik fejezetében.

VIRGILIUS egy éjjel, titkon, a következő distichont írta Augustus császár palotájának kapujára :

*Nocte pluit tota, redeunt spectacula mane :
Divisum imperium cum Iove Caesar habet.*

[Egész éjjel esett az eső, de reggel ismét folytak a cirkuszi játékok (mert szép idő lett) : a Cézár megosztja Jupiterrel az uralkodást.]

Augustus meg akarta jutalmazni a szép hízelt vers szerzőjét. Bathyllus, egy fűzfapoéta jelentkezett és zsebre rakta a dicséreteket meg az aranyakat. Ekkor VIRGILIUS ugyancsak éjjel és titkon, ezt írta a palota kapujára :

*Sic vos non vobis
Sic vos non vobis
Sic vos non vobis
Sic vos non vobis*

A császár tudni kívánta e rejtelmes szavak jelentését. De nem bírta megfejteni senki. Mikor aztán mindenek kíváncsisága a végsőig csigázódott föl, előállt VIRGILIUS és a tőle lopott distichon alá ezt a hexametert írta :

Hos ego versiculos feci, tulit alter honores

[e versecskéket én csináltam, de más vette el a dicsőséget.]

Aztán így egészítette ki pentameterekké a töredék sorokat :

*Sic vos non vobis nidificatis aves,
Sic vos non vobis vellera fertis oves,
Sic vos non vobis mellificatis apes,
Sic vos non vobis fertis aratra boves.*

[Így nem magatoknak raktok fészket, madarak; így nem magatoknak hordjátok a gyapját, juhok; így nem magatoknak gyűjtitek a mézet, méhek; így nem magatoknak húzzátok az ekét, ökrök.]

Horatius. HORATIUS (* 65., † 8.) ódáinak első könyvéből való szálló ígék:

Bella(que) matribus detestata (1, 1, 26.)

[az anyák átkozta háborúk.]

Carpe diem (1, 11, 8.)

[Elj a mai nappal.]

V. ö. Minden órádnak leszakaszd virágát. BERZSENYI DÁNIEL.

Integer vitæ scelerisque purus (1, 22, 1.)

[A jámbor életű és bűnöktől tiszta ember.]

Nuda(que) Veritas, (1, 24, 7.)

[meztelen igazság.]

Multis ille bonis flebilis occidit,

Nulli flebilior, quam tibi (1, 24, 9—10.)

[halálát sok jó ember siratta, de senki annyira, mint te.]

Nunc est bibendum (1, 37, 1.)

[most kell inni.]

Az ódák második könyvéből:

Aequam memento rebus in arduis

Servare mentem (2, 3, 1—2.)

[őrizd meg nyugodt lelkedet a szerencsétlenségben.]

Aurea mediocritas (2, 10, 5.)

(az arany középser.)

Bizonytal ez óda hatása alatt írta TAUBMANN német epigramma-költő (* 1565., † 1613.):

medium tenere beati.

Eheu fugaces, Postume, Postume

Labuntur anni (2, 14, 1—2.)

[Haj, Postumus, Postumus, múlnak az iramló évek.]

Az ódák harmadik könyvéből:

Horatius.

Dulce et decorum est pro patria mori (3, 2, 13.)

[édes és dicső meghalni a hazáért.]

V. ö. HOMEROS (*Il.* 15, 496) és TYRTAIOS (*Fragm.* 10.) hasonló gondolatait.

Odi profanum vulgus et arceo, (3, 1, 1.)

[gyűlölöm és elűzöm a szentségtelen csöcseléket.]

Favete linguis! (3, 1, 2.)

[hallgassatok!]

Post equitem sedet atra cura (3, 1, 40.)

[a lovas mögött ül a sötét gond.]

Iustum et tenacem propositi virum

[az igaz és állhatatos szándékú férfíút.]

Non civium ardor prava iubentium

Non vultus instantis tyranni

Mente quatit solida. (3, 3, 1—4.)

«Sem a hatalmasok komor tekintete, sem polgártársaink heve soha el nem tántorít.» KOSSUTH LAJOS beköszöntőjében a *Pesti Hírlap* első számában (1841 télhó 2.) mint Nagy Pál «egy-kori» szavait használta. Horatius ez ódáját szavalva lépett vérpadra 1795 május 20-án Laczkovics János, a Martinovics-összeesküvés részese.

Ez óda 2-ik szakának utolsó két sora:

Si fractus illabatur orbis,

Impavidum ferient ruinae.

[Ha romba dől is a világ, rettenhetetlenül fog omladékain állni.]

Dira (legtöbbször helytelenül: **dura**) **necessitas** (3, 24, 6.)

[kegyetlen szükség.]

Exegi monumentum aere perennius (3, 30, 1.)

[ércnél maradandóbb emléket emeltem magamnak.]

Non omnis moriar (3, 30, 6.)

[nem halok meg egészen.]

Horatius.

Az ódák negyedik könyvéből:

Pulvis et umbra sumus (4, 7, 16.)

[por és árnyék vagyunk.]

Az epodosok könyvéből híres a 2-ik óda kezdete:

Beatus ille qui procul negotiis

Ut prisca gens mortalium

Paterna rura bobus exercet suis.

[Boldog az, ki ügyes-bajos dolgoktól messze, mint a halandók régi nemzetsége, őstől maradt földjétekreivel műveli.]

A szatirák első könyvéből a következőket emlegetjük:

ridendo dicere verum

[nevetve mondani meg az igazat],

mely különben az 1. szatira 24-ik és 25-ik sorának

quamquam ridentem dicere verum

Quid vetat?

töredékéből lett.

Ugyane szatira 69-ik és 70-ik sorából:

Quid rides? mutato nomine de te

Fabula narratur.

[Mit nevensz? A mese rólad szól, csak a név más.]

Est modus in rebus, sunt certi denique fines. (106.)

[Mindennek van mértéke, végtére is vannak bizonyos határok.]

Ab ovo usque ad mala. (1, 3, 6.)

[A tojástól az almáig.]

A rómaiak minden ebédje tojásból kezdődött és almával (gyümölcsön) végződött. Tehát ~ : elejétől végig, 'ától cettig', mint a mai német magyarok mondják.

Credat Iudaeus Apella. (1, 5, 100.)

Horatius.

[Ezt higgye az Apella zsidó.]

PORPHYRIO ókori Horatius-magyarázó vetette fel azt a hibás etymológiát, hogy az *Apella* nem személynév, hanem melléknév: *a* + *pella*. A mai philologia szerint az *Apella* a görög Ἀπολλᾶς, mely az Ἀπολλῶδωρος rövidítése. A másik magyarázatról DR. ZIFFER KÁROLY ír *Az izraeliták körülmelése történeti és orvosi szempontból* (Budapest, 1880) című füzetében.

Saepe stilum vertas. (1, 10, 72.)

[Gyakran fordítsd meg az íróvesszőt]

A rómaiak viaszos táblára írtak csont vagy érc vesszővel (*stilus*), melynek az egyik vége hegyes volt, a másik pedig tompa vésőforma. A vesszőnek e lapos vége arra szolgált, hogy az író, ha valamit elhibázott, lesimíthassa vele a viaszt, vagyis eltörölje az írottakat. Az íróvesszőt gyakorta megfordítani, tehát a. m. gondosan fogalmazni, válogatni a kifejezéseket.

A szatirák második könyvéből való idézet a

par nobile fratrum (2, 3, 243.)

[nemes testvérpár.]

Vonatkozik Arrius két fiára, ki ostobaságot ostobaságra halmozott és egyebek között fülemile-pecsenyét evett, csak azért, mert ez a portéka drága. Értelme: „gyönyörűséges két mákvirág.”

Hoc erat in votis

(ARANY JÁNOS ∞ című versében: Ez volt vágyam netovábbja)

a 6-ik szatira első sorában,

a szerencse fia

[*Fortunae filius*]

kifejezés ugyane szatira 49-ik versében fordul elő.

HORATIUS epistoláinak első könyvéből eredő szálló ígék:

Iurare in verba magistri (1, 1, 14.)

[A mester szavára esküdni.]

Horatius. Quidquid delirant reges, plectuntur Achivi (1, 2, 14.)

[Ha a királyok eszelősködnek, a görög nép bánja meg.]

Iliacos intra muros peccatur et extra. (1, 2, 17.)

[Vétkeznek a (trójai) falak közt is, a falakon kívül is.]

Ira furor brevis est (1, 2, 62.)

[A harag rövid ideig tartó őrjöngés.]

*Quo semel est imbuta recens servabit odorem
Testa diu.* (1, 2, 69.)

(Amely új fazékban faggyú volt, mindenkor faggyas szagú. KIS-
VICZAY PETER [1713] szerint.)

Naturam expellas furca, tamen usque recurret.

(1, 10, 24.)

[A természet visszatér, ha vasvillával űzöd is el.]

DESTOUCHES francia drámaíró (* 1680., † 1754.)
Le glorieux című 1732-ben színre került vígjátékának 3-ik
felvonásában fordul elő: «*Chassez le naturel, il revient au
galop*»; olykor így, franciául emlegetjük.

Az epistolák első könyvéből (18, 15) való az
«*Alter rixatur de lana saepe caprina*». [Más gyak-
ran a kecske gyapján veszekszik.] Innen ered a

(de) *lana caprina*

szálló íge, mely mindig a haszontalan dolgok miatt
való civódásra céloz.

A kecskegyapjú (amely voltaképpen nincs, mert a kecs-
kének szőre van, nem gyapja) a magyar közmondásokban
is forog: 'Haszontalan dolog ketskéről gyapjat várni, a
döglött lóra patkót verni.' (BARÓTI SZABÓ DÁVID.)

O imitatores, servum pecus (1, 19, 19.)

[Óh utáználók, ti szolgacsorda!]

HORATIUS *Ars poëtica*ja (*Ad Pisones*) számos *Horatius*. szálló ígéje közül csak a leggyakoribbakat említem:

Desinit in piscem mulier formosa superne. (4.)

[Halban végződik a felül szép nő.]

Risum teneatis amici?

[Megállnátok-e, hogy ne kacagjatok, barátim?]

HORATIUS *Ars poëtica*jának (*Ad Pisones*, 5-ik sor) e híres töredékével felelt II. JÓZSEF a magyar kancellária 1784 március 5-én kelt feliratára, mely fájdalmasan tiltakozott a magyar szent koronának Bécsbe vitele ellen. Április 10-én a császár ezt jegyezte saját kezével a felirat hátára: «*Risum teneatis amici ex Hor. Josephus.*» (V. Ö. MARCZALI HENRIK: *Magyarország története II. József korában*, Budapest, 1885; II. k. 367. l.)

SZIRMAY ANTAL a *Historia arcanában* (39. §.) említi, hogy a ~ II. JÓZSEFnek kedvelt szavajárása volt. Följegyzi egyszerűen (95. §.) azt a tüneményt, hogy midőn április 13-án a szent koronát Pozsonyból a bécsi kincstárba vitték, induláskor a tiszta ég hirtelen beborult és nagy zivatar kerekedvén, hullott a mennykő és zuhogott a zápor. Erről szól az egykorú epigramma:

Dum recipit Moyses sacras de monte tabellas,

Horridus ælthero personal axe fragor.

Dum recipit Joseph te, sacra corona, Viennam,

Fulminat et miles praecipitantur aquae.

Nempe: docet leges venerandas fulmen; at imber

Designat lachrymas, Hungara terra tuas.

[Mózes a szent törvény tábláit az ormon emelvén,

Dörgő mennyköveket szórt a komor magas ég.

És mikor a császár koronánk' idegenbe ragadta,

Villámlott és hullt lágyan a záporosó.

A villám, József, törvénytartásra tanított,

S a zápor, tudd meg, e haza könnye vala.]

Horatius.

Pictoribus atque poëtis

Quidlibet audendi semper fuit aequa potestas.

(9—10.)

[A képiíróknak és költőknek mindig egyenlőképpen szabad volt mindent merni.]

Azt hiszem e versek gúnyolódó mása az az ismeretes leoninus:

Multa licent stultis, pictoribus atque poëtis.

[Sok szabad az ostobáknak, piktoroknak, poétáknak.]

Hajlandó vagyok ezt a mondást, melynek külföldi nyomát különben sem találok, magyar eredetűnek hinni. Egyik legerősebb nemzeti vonásunk látszik benne: a kevély keleti nép hagyományos megvetése mindenki iránt, aki nem a saját földjén vet búzát, hanem eszével, tudományával vagy művészetével keresi kenyerét. Nálunk az író *skribler*, a költő *poéta*, a képiíró *piktor*, a szobrász *sárgyúró*, a színész *komédiás*, az ujságíró *federvieh*, az ügyvéd *prókátor*, a mérnök *földkóstoló*, a zoologus *bogarász*, *pókász*, a tudós *könyvmoly*, a tanító *preceptor*, az orvos *felcser*, a gyógyszerész *patyikus*, a hivatalnok *tintanyaló*, sat. E szavak közül egynehányról azt hihetnők, hogy a helyes nyelvérvék műve; vagyis némely neologizmusok helyett a község még most is a régi szókkal él. Csakhogy e szóknak kivétel nélkül csúfolódó ízük van. A ~ leoninus a maga eszejárásával, mely a képiírot, költőt az ostobák sorába állítja, tősgyökeres magyar, s nagy meglepetés volna reám nézve, ha valamikor idegennek bizonyosodnék.

Hanc veniam petimusque damusque vicissim (11.)

[Ezt a szabadságot kérjük is, adjuk is viszontag.]

Brevis esse laboro,

Obscurus fio (25—26.)

[Ha rövidsége ügyekszem, homályossá válok.]

«Nem érek rá röviden írni» így kezdi GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN egyik levelét. Nagy igazság. A művészi rövidség,

mely világos, több munkába kerül, mint a terjengős írás. *Horatius*. SZÉCHENYI ötlete különben kölcsönzés PASCAL *Provinciales*-jából (1656): «*Je n'ai pas en le temps de la faire plus court.*» KOSSUTH LAJOS is írja: » Nem volt időm rövidre vonni, mi szótengerben terült előttem.»

Grammatici certant, et adhuc sub iudice lis est (78.)

[Azon (t. i. hogy ki találta ki az elégiai versformát) a tudósok vitatkoznak és még bíró előtt van a pör.]

A *grammatici certant* néha tréfásan úgy értődik, hogy a nyelvészek mindig veszekednek.

Sesquipedalia verba (97.)

(Másfél lábnyi, nagy fennyen-való szók. PÁPAI PÁRIZ FERENC.)

Ma csak hosszú szót értünk rajta, bár jelentése itt inkább a ,nagy fennyen-való.' A hosszú szó gyötrelme fülnek és nyelvnek; s mégis akadtak emberek, akik művészetnek vélték csupa rőfös szavakból faragni verset. Híres példája e hóbortnak a négy szóból álló distichon:

*Conturbabantur Constantinopolitani
Innumerabilibus sollicitudinibus.*

Benne van e könyvben Fiume szép ígéje: a ,*nessuno.*' Az igazság kedvéért megemlítem Fiume egy rút ígését is, mely 1883-ban a város falain ölnyi plakátokon, arasznyi betűkkel jelent meg, azt bizonyítani, hogy a magyar nyelvet olasz nem tanulhatja meg:

LEGMEGEGEDHETETLENEBBEKEKNEK [így]

(*Ag!* imperdonabilissimi.)

Talán célzás arra, hogy 1848-ban a fiumei egyetlen magyar hadihajó neve *Engesztelhetetlen* volt.

A 147-ik versben HORATIUS dicséri Homerost, hogy a trójai háború elbeszélését nem

ab ovo

azaz Leda tojásán kezdi, hanem mindjárt

in medias res (148)

[a dolog közepébe]

Horatius. ragadja a hallgatót. — A 173-ik vers szerint az aggastyán

laudator temporis acti

[a mult idő dicsérője.]

A 276-ik sorból való a

Thespis szekere (kordéja),

melyet vándorszínészekről szólva, ma is emlegetünk; de HORATIUS e dologban téved, mert Thespis a legrégibb görög tragédiaköltő volt, szekeren, kordén pedig csak a komédia folytatott nomád életet.

Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci (343).

[Minden siker azé, aki a hasznost a kellemessel elegyítette.]

A 359-ik sorban fordul elő a

quandoque bonus dormitat Homerus

[néha a jó Homeros is szundikál],

a mivel mi rendszerint azt akarjuk kifejezni: 'négy lába van a lónak, mégis megbotlik'; HORATIUS azonban épp az ellenkezőjét mondja: «*indignor* ∞» [bosszankodom, mikor ∞]. Gyakran ez alakban járja: *Dormitat interdum bonus Homerus.*

Nonumque prematur in annum (388).

[És kilenc esztendeig maradjon]

a vers a fiókban; vagyis a költő folyton csiszolja, javitgassa.

Qui studet optatam cursu contingere metam,

Multa tulit fecitque puer, sudavit et alsit (413).

[Az athléta, ki el óhajtja nyerni a futóverseny díját, sokat fáradt és szenvedt gyermekkorában, izzadt és didergett.]

LIVIVS (* Kr. e. 59., † Kr. u. 17.) 34-ik könyvében Cato szájába adja e tételt: *Livius.*

nulla lex satis commoda omnibus est.

[Nincs törvény, mely mindenkinek elég kényelmes volna.]

V. ö. *legem quam tuleras, pateré.* (JUL. PAULUS.)

LIVIVS 38-ik könyvének egy mondatából ered a

periculum in mora

[a késedelem veszedelem.]

Az orvosok ma is gyakran írják *statim* vagy *cito* helyett a recipékre, mikor az orvosságra sürgős szüksége van a betegnek.

Dum Roma deliberat, Saguntum perit

[míg Róma tanácskozik, Saguntum elvész.]

E közmondásszerű íge alkalmasint LIVIVS e helyéből (21, 7) ered: *«Dum ea Romani parant consultantque, iam Saguntum summa vi oppugnabatur.»*

Apparet id etiam caeco

A vak is látja

szintén LIVIVS kifejezése (32, 3).

TIBULLUSTÓL (* 54., † 19.) ered (2., 5., 23.) a *Tibullus.*

Roma aeterna,

melyet mi legtöbbször

az örök város

formában emlegetünk.

PROPERTIVS (* 48., † 16.) az

in magnis et voluisse sat est

[nagy dolgokban elég az akarat is]

szálló íge, melyet OVIDIVS (*Pont.*, 3, 4, 79) ez alakban ismételi: *«Ut desint vires, tamen est laudanda voluntas.»* *Propertius.*

Ovidius. OVIDIUS (* Kr. e. 43., † Kr. u. 17.) *Amores*éből (3, 4, 17) való a sokszor idézett

Nitimur in vetitum semper cupimusque negata.
[Mindig a tilosra törekszünk és a megtagadott dolgokat kívánjuk.]

Az *Amores*ből (1, 9, 4):

Turpe senex miles, turpe senilis amor

[csúf a vén katona, csúf a vén ember szerelme.]

A *miles* itt a szerelem zászlója alatt harcoló; de mi, helytelenül, szó szerint katonát értünk rajta.

An nescis longas regibus esse manus?

[Nem tudod, hogy a királyok keze messze ér?]

A 17-ik heroida 166-ik sora. V. ö. Ali kezei hosszúk.

Már HERODOTOS is említi, hogy a király keze mód nélküli hosszú (8, 140).

Az *Ars amandi* első könyvének 99-ik sora ma is ráillik a színházba járó nőkre:

Spectatum veniunt, veniunt spectentur ut ipsae.

[Nézni jönnek, hogy őket is nézzék.]

Ugyancsak az *Ars amendi*ből (3, 397) való az

ignoti nulla cupido,

[nem kívánunk olyast, amit nem ismerünk.]

A *Remedia amoris* 91-ik és 92-ik verse:

Principiis obsta: sero medicina paratur,

Quum mala per longas convaluere moras.

[A kezdetnek állj ellent, mert késő az orvosságot készíteni, mikor a baj a hosszú késelem révén elhatalmasodott.]

Mikor 1894-ben vérsavóval (*serum*) kezdték gyógyítani a diphtériát, Európaszerte emlegették a szójátékot, hogy már OVIDIUS mondja: „serumból készül az orvosság” (*sero medicina paratur.*) Csakhogy OVIDIUS alkalmasint tudta volna, hogy a *sērō* (savóval) nem olyan mértékű, mint a *sērō* (késő). Tehát a vers megsántítása nélkül föl nem cse-
Ovidius.

OVIDIUS a *Georgicon*ban (3, 275) a szélnemzette kancáról szólván, veti közbe

mirabile dictu

[csodálatos azt mondani is.]

A *Metamorphosis*okból (9, 711) való a

pia fraus

[jámbor csel]

kifejezés, a *Fasti*ből pedig a következő szálló ígék:

Conscia mens recti fama mendacia ridet (4, 311).

[Akit semmivel sem vádol a lelke, neveti a pletykákat.]

Est deus in nobis, agitante calescimus illo (6, 5).

[Isten lakozik bennünk, s az ő éltetésétől hevüünk.]

A *Tristia* (1, 9, 5—6) e híres distichon forrása:

Donec eris felix, multos numerabis amicos:

Tempora si fuerint nubila, solus eris.

[Ameddig szerencsés vagy, sok a barátod; de ha balra fordul a sorsod, magad maradsz.]

A *Tristia* (3, 4, 25) «*bene qui latuit, bene vixit*»-jét így emlegetjük:

bene vixit, qui bene latuit

[jól élt, aki jól elrejtözve élt.]

A száműzött OVIDIUS a Fekete-tenger mellett, Tomiban (a mai Kisztenkse helyén) halt meg. Ez bebizonyított dolog;

Ovidius. és mégis voltak, akik azt vitatták, hogy a költő Sabariában (Szombathelyen) van eltemetve; mert ott a XV. század végén vagy a XVI. elején találtak egy római sírkövet, melyen OVIDIUSNAK ez a magakészítette fölírása volt:

*Hic situs est vates, quem divi Caesaris ira
Augusti patria cedere iussit humo.
Saepe miser voluit patriis occumbere terris,
Sed frustra: hunc illi fata dedere locum.*

(Itt pihen a költő, kit az isteni Caesar Augustus
Bosszuja honjából messzire szakított:
Hogy vágyott a szegény édes honi földre pihenni,
Hasztalan! itt rendelt néki a sors temetőt.)¹⁾

Ezt a sírkövet Brown Eduard angol orvos, ki 1669—70-ben utazott Magyarországon, még látta. (V. ö. SZAMOTA ISTVÁN: *Régi utazások Magyarországon és a Balkáni félszigeten*, Budapest, 1891; 311. l.) Mondani sem kell, hogy e sírkő ama jelszerű síremlékek közül való, melyeket a rómaiak csupa kegyeletből állítottak a halottaknak, tekintet nélkül a temetkezés helyére.

Seneca.

LUCIUS ANNAEUS SENECA (* 4., † 65.) 7-ik levelének *«homines cum docent discunt»* tételéből lett a

docendo discimus

[tanítva tanulunk.]

A 47-ik levél *«quot servi, tot hostes»*-éből ered az az igaz mondás, hogy

a cseléd fizetett ellenség.

SENECA 65-ik leveléből:

Omnis ars imitatio est naturae

[minden művészet a természet másolása.]

Vivere, mi Lucili militare est. (95-ik lev.)

[Lucilius barátom, az élet harc.]

V. ö. *Militia est vita hominis.* JÓB, 7, 1. Küzdés az élet. KÖLCSEY FERENC, *Paraenesis.*

¹⁾ BALOGH GYULA fordítása. (Vasárnapi Ujság, 1880; 32. sz.)

A 106-ik levél végén van a panaszkodó «*Non vitae, sed scholae discimus*», melyet mi megfordítva idézünk:

Non scholae, sed vitae discimus.

[Nem az iskolának, hanem az életnek tanulunk.]

A 107-ik levélben fordul elő

Ducunt volentem fata, nolentem trahunt.

[A sors az akarót vezeti, a nemakarót vonszolja.]

A 113-ik levél híres töredéke:

Imperare sibi maximum imperium est.

[Minmagunkon uralkodni a legnagyobb uralkodás.]

SENECA *De tranquillitate animi* könyvének 15-ik fejezetében van e szentencia:

**Nullum magnum ingenium sine mixtura demen-
tiae fuit.**

[Sohasem volt nagy elme eszelősség nélkül.]

Újra erősen emlegetik a római bölcs e. tételét, mióta CESARE LOMBROSO (nálunk is ösmeretes *L' uomo di genio in rapporto alla psichiatria, alla storia ed alla estetica* [Torino, 1886] könyvében) azt fejtegeti, hogy a geniálisság és az örültség között összefüggés van.

SENECA *Natural. quaest.* művében (1,44) fordul elő a

**licentia poëtica,
költői szabadság.**

A *Hercules* 437-ik verse: «*Non est ad astra mollis e terris via*» volna BÜCHMANN vélekedése szerint a

per aspera ad astra.

[Göröngyös úton a csillagokig.]

II. RÁKÓCZI FERENC két ismeretes, saját szerzeményű zászló-jelmondata: *Post aspera prospera spera* és *Tendit*

per ardua virtus alkalmasint ennek a hatása alatt termett. A svábhegyi fogaskerekű vasút alsó állomásházának fölrata így variálja ezt: *Per ardua ad astra*. Ez esetben a csillag, melyhez meredek úton jutunk el, a felső állomás.

Phaedrus. A Kr. u. 30 körül élt PHAEDRUS meseköltő mondja prologusában (1, 1) a maga könyvéről

Duplex libelli dos est.

(Könyvem két adományt nyújt. SZARVAS GÁBOR fordítása.)

Lupus et agnus fabulájából erednek a

vizet zavar; nem sok vizet zavar

kifejezések, bár értelmük megváltozott, mert a mesében az álnok farkas azzal vádolja a patakon lejjebb álló bárányt, hogy megzavarta a vizet; tehát a szólás igazi jelentése: 'a kákán is csomót keresni.' A *Rana rupta et bos* fabulából ered a

megpukkadni az irigységtől.

PHAEDRUS rókája (1, 7) mondja az álarcra:

O quanta species! . . . cerebrum non habet

[óh mily szépség! . . . de veleje nincs.]

Az *Asinus et leo venantes* mesének (1, 11) tanulsága:

Ignotos fallit, notis est derisui.

[Megcsalja azokat, akik nem ismerik; de az ismerők csak nevetik.]

A *Milvus et columbae* mese (1, 30) vége:

Merito plectimur.

[Méltán bűnhődünk.]

Plinius. Az idősb PLINIUS (* 23., † 79.) *Natur. hist.*-ában (23, 8) fordul elő egy ellenméreg recipéjében: «*addito salis grano*» [egy szem sóval] s alkalmasint ebből lett a **cum grano salis.**

PERSIUS (* 34., † 62.) első szatirájából (28) idéz- *Persius.*
 zük a népszerűség édes voltát festő e sort:

At pulchrum est digito monstrari et dicier: hic est!

[Szép, mikor újjal mutatnak az emberre és azt mondják: ez az!]

„Újjal mutatni valakire“ ma a. m. kipellengérezni.
 A rómaiaknál épp az ellenkezőt jelentette; akire újjal mu-
 tatnak, dicső, híres ember. (V. ö. HORATIUS, *Od.* 4, 3, 22 :
Monstror digito praetereuntium.)

A 30-ik versben van a tréfásan annyiszor em-
 legetett

inter pocula

[poharak közt.]

Ugyane szatirában (46) fordul elő a nem mindig
 madárra értett

rara avis,

ritka madár.

JUVENALISban (6, 165): «*Rara avis in terris, ni-
 groque simillima cygno.*» A rómaiak *fehér hollója*, úgy
 látszik, a fekete hattyú volt s csak a természet játéka
 (melanizmus) lehetett, valamint a fehér holló albinizmus;
 ma már igen közönséges a fekete hattyú, mely külön faj, s
 Ausztráliából hozták Európába.

QUINTILIANUS (* 35., † 95.) *De institutione ora-
 toria*jában (4, 2) van ez a szentencia:

*Quinti-
 lianus.*

mendacem memorem esse oportet

[a hazugnak jó emlékező tehetsége legyen.]

LUCANUS (* 39., † 65.) *Pharsalia*jából (1, 128) *Lucanus.*
 való e híres szálló íge:

Victrix causa diis placuit, sed victa Catoni.

[A győzedelmes ügy az isteneknek tetszett, de a legyőzött Catonak.]

Lucanus. Ugyancsak a *Pharsaliában* (1, 256) fordul elő a
furor teutonicus
 [német düh],

mely különösen azóta szálló íge, mióta BISMARCK emlegette a birodalmi gyűlésben.

Salzburgban, a Mönchsbergen át egy 131 méter hosszú alagút viszen, melyet gróf Schrattenbach Zsigmond érsek fúratott 1765—1767-ben. Ez az alagút ama korban igen nevezetes technikai mű volt. Bejárása fölött az érsek márvány mellképe van, e fölirattal:

Te saxa loquentur.

[Rólad a kősziklák beszélnek.]

E fölirat szerzője alkalmasint valamelyik XVIII. századbeli salzburgi egyetemi professzor, ki *LUCANUS Pharsaliájából* (6, 618) merített:

... *Tellus nobis, aetherque chaosque,*

Aequoraque et campi, Rhodopeaque saxa loquentur.

Petronius. PETRONIUS ARBITER (Kr. u. I. sz.) szentenciája az
amilyen az úr, olyan a szolgálta
(qualis dominus, talis est servus.)

Martialis. MARTIALIS (* 40., † 102.) epigrammájából idézzük a szertelen sok illatszert használókra:

Non bene olet, qui semper bene olet (2, 12).

[Nem jószagú, aki mindig jószagú.]

PLAUTUS is mondja az asszonyokról (*Mostellaria*, 1, 141): «*Mulier recte olet, ubi nihil olet.*»

Nec possum tecum vivere, nec sine te (12, 47).

[Nem élhetek se veled, se nélküled.]

Semper bonus homo tiro est (12, 51).

[A jó ember mindig csak kezdő.]

MARTIALIS 9-ik könyvének 30-ik epigrammjában *Martialis*. fordul elő

**Sit tibi terra levis
legyen neked könnyű a föld.**

De ez a szólás a rómaiak temetési ritusához tartozott és MARTIALIS csak a meglévőt idézi.

JUVENALIS (* 47., † 113 körül) szatiráiból a *Juvenalis*. következő szálló ígék erednek:

Difficile est satiram non scribere (1, 39).

[Nehéz nem írni szatirát.]

Elforgatva: *difficile est satiram scribere, non est difficile satiram scribere* stb.

Quis tulerit Gracchos de seditione querentes? (2, 24).

[Ki tűri el, hogy a Gracchusok lázadásról panaszkodjanak?]

Dat veniam corvis, vexat censura columbas (2, 63).

[A hollóknak megbocsátanak, a galambokat gyötrik.]

Arra vonatkozik, hogy az erkölcsbírák csak a nőket zaklatták, s nem a férfiakat is. Ma körülbelül az az értelme: „a nagy tolvaj leszakad, de a kicsi felakad.”

Hoc¹⁾ volo, sic iubeo:

sit pro ratione voluntas (6, 223)

[ezt akarom, így kívánom: akaratom legyen az ok.]

JUVENALIS 6-ik szatirájának

*Nulla fere causa est, in qua non femina litem
Moverit* (242—243)

helyében keresik a

¹⁾ Többnyire így, helytelenül mondjuk: „sic”.

Juvenalis.

**cherchez la femme,
keresd a nőt¹⁾**

forrását.

Némelyik szerint az öreg DUMAS írta először franciául *Les Mohicans de Paris* regényében (2. k., 16. fej.), mások azt állítják, hogy már FOUCHÉ, I. Napoleon rendőrminisztere mondta, mikor szövevényes bűnügyeket nyomozott.

Cantabit vacuus coram latrone viator (10, 22)

[dalolhat az üres. zsebű vándor, mikor jön az útonálló.]

SZIRMAY ANTAL ezt az egyértékesét adja: „Nem félti a' Németh, hogy elveszítse gatyáját” [mert nincs neki].

Panem et circenses (10, 81)

[kenyeret és cirkuszt.²⁾

Mens sana in corpore sano (10, 356).

Ép lélek, ép testben.

Tacitus.

TACITUS (* 52., † 117.) *Annales*-éből (1, 1) való a

Sine ira et studio

[harag és szeretet nélkül.]

(Halljuk néha *„sine ira, sed studio”* barbár változatát is). A nagy történetíró talán SALLUTIUS e mondására (*De coniur. Catilinae* 51, 13) gondolt: *«neque studere, neque odisse, sed minime irasci decet»* (t. i. a szerencse kedveltjeinek.)

Távollétével tündökleni.

Ez a mondás az *Annales* (3, 76) ama soraiból ered, melyek arról szólnak, hogy Junia temetésén nem vitték Cassius és Brutus, a férj és bátya arcképeit az elhunyt családtagoké között; de Cassius és Brutus épp azért tündöklött, mert képök nem volt látható.

¹⁾ SARDOU *Ferréol* drámájában (4. f. utolsó j.) is előfordúl. NÁDAY FERENC fordította így.

²⁾ A római nép kívánsága.

(«*Sed praefulgebant Cassius atque Brutus, eo ipso Tacitus. quod effigies eorum non videbantur.*»)

Agricola életében (33) írja TACITUS ez önmagához méltó sort:

Honesta mors turpi vita potior

[inkább tisztos halált, mint gyalázatos életet.]

«Jobb lesz meghalni, mint sem hogy ilyen gyalázat érjen bennünket», mondta JÓZSEF nádor 1807-ben, mikor a kormány megint csak azért hívta össze az országgyűlést, hogy hadi költséget szavaztasson meg.

Az ifjabb PLINIUS (* 62., † 113) 7-ik levelében előforduló «*aiunt multum legendum esse, non multa*» a forrása a Plinius.

multum, non multa

[sokat, nem sokfélét.]

ígének. Ugyanő mondja 3-ik levelében:

Nullus est liber tam malus, ut non aliqua parte prosit.

[Nincs oly rossz könyv, hogy valami haszna mégis ne legyen.]

PLINIUS 9-ik levelében van az «*illud iucundum nil agere*», melyet az egész Európában emlegetett olasz

il dolce far niente

[az édes semmittevés]

forrásának tartanak.

Már CICERO is mondja, hogy semmit tenni gyönyörűség, «*nil agere delectat*». (*De orat.* 2, 24.) MME DE SÉVIGNÉ 1671 május 18-án kelt levelében ezt írja: «*Je fis écrire encore hier, en l'honneur des paresseux: Bella cosa far niente.*» PETÓFI SÁNDOR *Ebéd után* versében azt mondja: « . . . tied vagyok, imádott heverés! »

N. Priscus. NERATIUS PRISCUS jogtudósnak (Kr. u. 100 körül) tulajdonítják azt a tételt, hogy bírói tanács vagy általában társaság alkotásához legalább is három ember kell:

tres faciunt collegium.

A. Gellius. AULUS GELLIUS (125—175 táján) tulajdonítja HERODES ATTICUSNAK ezt a mondást: *„Video barbam et pallium: philosophum nondum video.”* [Látom a szakált és a palástot, de a filozófust még nem látom.] Ugyanis a régi bölcsek (vagy akik bölcseknek akartak látszani), nagy, borzas szakált viseltek és bő palástban jártak. Alkalmasint ebből ered ez a két közmondásszerű szálló íge:

Barba non facit philosophum,

[a szakál tudóssá nem tesz PÁPAI PÁRIZ F.]

Vestis non facit monachum

(nem a csuha teszi a barátot.)

Megfordítottja is van: *„vestis virum facit”*: „pénz emberség, ruha tisztesség.” (SZENCZI MOLNÁR ALBERT.)

Credo, quia absurdum.

[Hiszem, mert képtelenség.]

Tertul-lianus. Sokan SZENT ÁGOSTONNAK tulajdonítják, de eredete inkább TERTULLIANUS (* 145., † 220.) *De carne Christi*jének (5.) következő része lehet:

«Natus est Dei Filius: non pudet, quia pudendum est; et mortuus est Dei Filius: prorsus credibile est, quia ineptum est; et sepultus, resurrexit: certum, quia impossibile est.»

Ulpianus. ULPIANUS (* 170., † 228.) egyik jogi tétele, a *«nulla est iniuria, quae in volentem fiat»* [nem törvénytelenység, amit valaki maga akar], ez alakban szálló íge:

Volenti non fit iniuria

TERENTIANUS MAURUS (III. sz.) *Carmen heroicum*- Terent.
ának 218-ik versében van a Maurus.

habent sua fata libelli

[a könyveknek is megvan a magok végzete.]

Hogy a római pápa

Krisztus helytartója

SZENT JEROMOS (* 331., † 420.) írta először a Sz. Je-
Praefatio in Evangelistas ad Damasumban. (Hivat- romos.
kozik reá JOSEPH DE MAISTRE: *Du pape*, Paris, 1865.
kiad. 67. l.)

SZENT ÁGOSTON (* 354., † 430.) írta a 39-ik zsol- Sz. Ágos-
tár magyarázatában: ton.

Multitudo non est sequenda

[ne kövessétek a sokaságot.]

SZENT ÁGOSTON írja vallomásaiban (*Confessionum libri XII; VIII. k., 12. f.*), hogy egyszer lelki szorongásai közepett éneklő gyermekhangot hallott, mely azt mondta:

Tolle, lege

(Vegyed és olvassad).

Ekkor vette aztán elő Szent Pál leveleit, melyektől lelke megújhdott.

BÜCHMANN SZENT ÁGOSTONBAN keresi a

Roma locuta (est), causa finita (est),

[Róma szólt, a dolog be van fejezve]

eredetét; de adata nem meggyőző. SZENT ÁGOSTON ugyanis azt mondja 131-ik beszédében, hogy Pelagius tévelygésének ügyében már két konciliumból tettek kérdést az apostoli székhöz, honnan két leirat érkezvén: «*causa finita est.*»

DR. KISS JÁNOS a *Pallas nagy Lexikonában* (I. k. 166. l.) azt írja SZENT ÁGOSTONRÓL: «A lehető legerélyesebben hangoztatta a katolikus egyház és a pápa tekintélyét: «Roma locuta, causa finita.» Helyet azonban nem említ.

Vegetius.

Si vis pacem, para bellum.

[Ha békét akarsz, indíts hadat.]

Kétség nélkül a IV. században élt VEGETIUS «*Qui desiderat pacem, praeparet bellum*» szentenciájából ered. (*Epitome rei militaris*, 3. prolog.)

Boetius.

Si tacuisses, philosophus mansisses.

[Ha hallgattál volna, bölcs maradtál volna.]

BÜCHMANN ez íge forrását a BOETIUS (* 470., † 525.) *De consolatione philosophiae* művében (2, 17) olvasható következő anekdotában keresi:

Valaki egy embert, ki hiúságból filozófusnak hirdette magát, azzal akart próbára tenni, hogy becsmérlette; és előre megmondta, hogy bölcs volta azon fog meglátszani, ha némán tűri a sértéseket. Az ál-bölcs egy darabig csakugyan türelmesen hallgatott, de aztán, mikor torkig volt a gorombaságokkal, megszólalt: „Hát meggyőződtem végre-valahára, hogy bölcs vagyok?” — *Intellexeram, si tacuisses* (meggyőződtem volna, ha hallgattál volna), felelt a másik.

V. ö. JÓB (13, 5) Oh vajha valaki azt cselekedné, hogy teljességgel hallgatnátok, mert az volna a ti bölcsességetek! — SALAMON példabeszédei (17, 28): Még bolond is, mikor hallgat, bölcsnek ítéltetik; aki ajkát megtartóztatja, eszesnek.

Tribonianus.

Lucidum (vagy dilucidum) intervallum.

(Világos pillanat.)

Az elmeorvosok e kifejezése, mely az őrülnék azt az állapotát jelöli meg, mikor betegségének az akaratra való hatásától ment, a TRIBONIANUS († 545) és még más kilenc jogtudós szerkesztette *Codex Jus-*

*tinianeus*ból ered (9. k., 6. f. 22. §.). Ugyanonnan való (9. k. 13. f. 1. §.) a tettenkapást jelentő

in flagranti (*crimine comprehensi*).

Mi magyarok feltűnően sokat idézünk a híres *Salerno* iskola. ama verses tanácsaiból, melyeknek XI. századbeli gyűjteményét *Regimen sanitatis* vagy *Flos sanitatis* néven ismerjük.¹⁾ Ezek az igazán szájrul szájra öröklődött idézetek, melyeknek forrását csak kevesen ismerik, az olaszokkal való régi érintkezésünknek élő emlékei.

A hagyomány szerint a salerno orvos-iskola a hygiene e szabályait Róbert normandiai herceg számára készítette 1100-ban; SALVATORE DE RENZI azonban az olasz orvostudomány történetében (*Storia della medicina italiana*, Napoli, 1845.) valószínűbbnek tartja, hogy 1055 táján írták III. Eduárd angol király használatára.²⁾ Némelyek szerint GIOVANNI DA MILANO szerzette az iskola megbízásából: de hihetőbb, hogy az egész *Regimen* más-más időkből és más-más íróktól származó versek egybefoglalása és már IX. századbéli részek is vannak benne.

Legismertebbek nálunk e versek közül, melyeket ma csakis az olaszok emlegetnek még, a következők:

**Si tibi deficient medici, medici tibi fiant
Haec tria: mens laeta**³⁾, **requies, moderata diaeta**

(19—20.)

[Ha nincsenek orvosaid, legyen orvosod ez a három: vídám kedv, nyugalom, mértékletes élet.]

Si fore vis sanus, ablue saepe manus. (125).

[Ha egészséges akarsz lenni, gyakran mosd meg a kezedet.]

Mennyiszer hallatszík e tanács ma, mikor már tudjuk, hogy a ragadós nyavalyák okát fertőzetben kell keresni!

¹⁾ Idézeteim a DE RENZI-féle 1852-iki nápolyi kiadásból valók. Az 1545-iki majnafrankfurti és a KOVACHICH JÓZSEF MIKLÓS-féle 1834-iki budai kiadásában e versek legtöbbször nincs meg.

²⁾ Az első vers: *Anglorum Regi scribit schola tota Salerno*.

³⁾ Gyakran, a rím rovására, de mérték dolgában helyesen, így idézzük: *'mens hilaris'*; a *laeta* végső aja ugyanis nem hosszú.

Salerno **Sex horis dormire sat est juvenique senique.**
iskola. **Septem vix pigro, nulli concedimus octo.** (129—130).

[Hat órát aludni elég fiatalnak, öregnek; hetet a röstnek is alig engedünk, nyolcat senkinek.]

E két versnek több bővítése, változata járja nálunk; és ezek a változatok ismertebbek az eredetnél. Csak a közkeletűeket adom:

*Quinque horas dormisse sat est juvenique senique,
Sex mercatori, septem de stemmate natis,
Octo damus pigris, qui nulla negotia curant,*

(Öt rövid óra aludni elég fiatalnak, öregnek,
Kalmárnak hat, hét a magas rangban születettnek,
Nyolcat a restnek adunk, aki semmi dologra se gondol.)

Egy erősen demokrata változat:

Octo damus pigris, novem de stemmate natis.

(Nyolcat a restnek adunk, de kilencet a rangbelieknek.)

Ez a hexameter azonban egyszerűen az előbbi vers utolsó sorának téve hézaggal jár, mert a kalmár hat órája után nem tudni, kit illet meg a hét.

Ut sis nocte levis, sit tibi coena brevis (195).

[Hogy könnyű legyen az álmod, rövid legyen a vacsorád.]

Post coenam stabis, aut passus mille meabis (212).

[Evés után pihenj vagy menj ezer lépésnyit.]

Interprandendum sitsaepe parumque bibendum (214).

[Evésközben gyakran igyál egy keveset.]

Caseus ille bonus, quem dat avara manus (387).

[Akkor jó a sajt, ha fősvény kézzel mérik.]

**Non Argus: largus, non Matusalem: Madalena,
Non Petrus: Lazarus, caseus iste bonus.** (404—405).

[Az a jó sajt, amely nem Argus, de terjedelmes, nem Matusálem, de Magdaléna, nem Péter, de Lázár.]

E találós mesének az a megfejtése, hogy a jó sajtnak nincsen száz szeme, mint Argusnak (vagyis nem igen lyu-

kacsos), de terjedelmes; nem vén, mint Matuzsálem, de könynyeket hullat, mint Mária Magdolna; nem kemény, mint a kőszikla (Péter), de szagos, mint a Bethániában halottaiból feltámasztott Lázár.¹⁾ *Salerno*
iskola.

A salerno orvosiskola hagyományaihoz tartozik ez a híres leoninus is:

Contra vim mortis non est medicamen in hortis.

[A halál ereje ellen nincs orvosság a kertekben.²⁾

Hangja is a *Regimen* versei közé sorolja ezt a régi jó tanácsot: *„Mensibus erratis in terra non sedeatís.”* [Olyan hónapokban, melyek nevében *r* vagyon, ne üljetek a földre.] De vajon honnan ered a refektórium-beli humor intő szava: *„Maledictus piscis in tertia aqua.”* [Átkozott a hal a harmadik vízben; az első víz volt az, amelyben élt, a második víz volt az, amelyben megfőtt, a harmadik víz az lenne, amelyet innánk rá, ha nem hallgatnánk e bölcs tanácsra és nem borral locsolnánk meg a halat.]

AQUINOI SZENT TAMÁS (* 1227., † 1274.) írja a *Aquinoi Summa theologiae* első részében: *Sz. Tamás.*

Timeo hominem unius libri

[félek az egykönyvű embertől.]

Azt jelenti, hogy vitatkozásban félelmes ellenség az olyan ember, aki egy könyvet olvasott, de azt azután betéve tudja. Ma gyakran úgy is értjük, hogy az *„unius libri homo”* félművelt tudákos.

VIII. BONIFÁC pápa (1294—1303.) decretáliáiban *VIII.*
(5. könyv, 12. cím) fordul elő ez a jogi igazság: *Bonifác.*

Qui tacet, consentire videtur.³⁾

[Aki hallgat, beleegyezik.]

1) JÁN. 11, 39: «Mondá Jézus: Vegyétek fel a követ. Monda néki Mártha annak nénje, aki megholt vala: Uram! immár szagos: mert negyednapí.»

2) MIKES KELEMEN: «Halál ellen nincs fű kertben.»

3) Gyakran: *Qui tacet, dum loqui debuit ac potuit, consentire videtur.*

Ph.
Gautier.

PHILIPPE GAUTIER (Gualtier) lillei püspök 1277-ben írott, Nagy Sándort éneklő époszában (5, 301) van ez a sokáig klasszikusnak tartott hexameter:

Incidis in Scyllam, cupiens vitare Charybdin.

[A Scyllába ütközöl, mikor ki akarod kerülni Charybdist.]

«Scylla», hogy SZENCZI MOLNÁR ALBERT magyarázatát használjam, «Phorcus leánya, ki (az mint az Poetae iriac) tengeri kősziklává avagy csuda állattá változott, mely úgy ugat, mint az eb; hajórontó kősziklás hely.» — «Charybdis egy igen veszedelmes örvény a Siciliai tengeren, kiben sok hajók vesznek.» Így lehetett ez az ó korban, de ma már, mivel a messinai szorosban a tengerfenék viszonyai lassan megváltoztak, csak egy ártalmatlan habtorlás; vele szemben, a calabriai parton van a Scylla-szirt. (*Scilla e Cariddi.*) HOMEROS Scylláját és Charybdisét (*Odyss.* XII. 230—245) különben THUKYDIDES helyezi elsőben a messinai szorosba (IV. 24).

A középkori egyházi költés legfényesebb remeke, a

Celanoi
Tamás.

Dies irae, dies illa
Solvat seclum in favilla,
Teste David cum Sibylla

(Napja Isten haragjának
Végét veti a világnak,
Ez szavok a prófétáknak)

alkalmasint CELANOI BOLDOG TAMÁSNAK, ASSZISZI SZENT FERENC tanítványának műve. CELANOI TAMÁS 1275-ben halt meg Tagliacozzoban.

A középkor terméke (és nem tudom, okkal-e vagy se: CELANOI TAMÁSNAK tulajdonított) az az egynéhány leoninus is, melyben a harang szólal meg csodálatos zengésű érchangon és hirdeti a saját dicséretét:

*En ego campana nunquam denuntio vana.
 Laudo Deum verum, plebem voco, congreco clericum.
 Defunctos ploro, pestem fugo, festa decoro,
 Sabbata pango, fulgura frango, funera plango.
 Dissipo ventos, excito lentos, paco cruentos.
 Est mea cunctorum terror vox daemoniorum.*

[Én harang soha sem hirdetek hiú dolgokat. Dicsérem az igaz egy Istent, hívom a népet, összegyűjtöm a papságot. A holtakat siratom, a dög-halált elűzöm, az ünnepeket díszítem. A vasárnapokat hirdetem, a villámokat elhárítom, temetéseken jaiszóval kesergék. Szétszórom a szeleket, serkentem a lassukat, szelidítem a kegyetleneket. Hangom rémülete minden gonosz léleknek.]

E vers töredékeit gyakran idézzük; főképpen abban az ismeretes formában, melyet FR. SCHILLER *Lied von der Glocke*-jének mottója terjesztett el: *„Vivos voco, Mortuos plango. Fulgura frango.”* LONGFELLOW az *Arany legenda* elején a straszburgi harangokat szólaltatja meg e vers hangjain. A meg-megkonduló harangok a münsterbe betörni akaró démonokat riasztják el. LI ZT FERENC zeneköltemény tárgyául választotta LONGFELLOW e gyönyörű gondolatát.

Post nubila Phoebus.

Langland.

[Borúra derű. GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN.]¹⁾

W. LANGLAND XIV. századbéli angol deák költő egy verséből való.

De omni re scibili et de quibusdam aliis.

*Pico della
 Mirandola.*

[Minden tudható dologról és egynémely egyebekről.]

A korán-érettségeről híres GIOVANNI PICO DELLA MIRANDOLA (* 1463., † 1494.) huszonhárom éves korában Rómában kilencszáz, római, görög, zsidó és arab filozófusokból vett tétel megvédelmzésére állott ki. A XI. tétel címe ez volt: *Ad omnis scibilis investigationem et intellectionem.* VOLTAIRE, ki PICORÓL maró gúnynyal szól, ezt a címet ferdítve így írta: *„De omni re scibili”* és tréfából hozzátette: *„et de quibusdam aliis.”*

¹⁾ A Magyar Tudományos Akadémia jelmondata. 1831.

*Acquaviva.***Suaviter in modo, fortiter in re**(gyakran: *fortiter in re, suaviter in modo.*)

BÜCHMANN e mondást a jezsuiták negyedik generálisának CLAUDIO ACQUAVIVANAK (* 1543., † 1615.) tulajdonítja, ki *Industriae ad curandos animae morbos* könyvében (Velece, 1606) ezt írja: «*Fortes in fine assequendo et suaves in modo assequendi simus*» [legyünk erősek a célra törekvésben és szelídek a törekvés módjában.]

*Schedoni.***Et in Arcadia ego.**

(Árkádiában éltem én is. KAZINCZY FERENC fordítása.)

BARTOLOMEO SCHEDONI vagy SCHIDONE mondenai festő (* 1570 körül, † 1615.) írta, *Et ego in Arcadia'* formában egy képére, mely két pásztorfiút ábrázol, amint megindulva néznek egy koponyát. Ez a szálló íge ismertebb NICOLAS POUSSIN, a nagy francia képíró († 1665.) révén lett, ki egy híres képén egy sírhalomra írta.

KAZINCZY FERENC az ∞ magyar fordítását szánta a Csokonai Vitéz Mihály síremlékére feliratnak. Ezt a debreceniek: Fazekas, Kiss sat. elleneztek; mert Arcadiának olyan magyarozatát találták valahol, hogy «jó marhalegelő volt, kivált szamarak számára.» Ebből támadt aztán az *arkádiai per'* néven ismeretes irodalmi vitatkozás.

Pium desiderium (pia desideria).*H. Hugo.***Jámbor óhajtás.**

HERMANN HUGO belga jezsuita egy 1627-ben, Antwerpenben megjelent könyvének címe. (*Pia desideria.*)

RÉVAI MIKLÓS 1790-ben, Bécsben adta ki BESSENYEI GYÖRGYNEK (* 1747., † 1811.) *Egy Magyar Társaság eránt való Jámbor Szándék* című, 1781-ben írott művét, melyben BESSENYEI magyar tudományos akadémia alkotását sürgeti.

In necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus autem charitas. *Maldenius.*

[A szükségsekben egység, a kétségekben szabadság, mindenben pedig szeretet.]

Különösen a protestánsoktól SZENT ÁGOSTONNAK tulajdonított tétel.

Igazi forrása azonban alkalmasint RUPERTUS MELDENIUS 1627 táján Majna-Frankfurtban megjelent *Paraenesis votiva pro pace Ecclesiae, ad Theologos Augustanae confessionis* című munkája, melyben ez van: «*Si nos servaremus in necessariis unitatem, in non necessariis libertatem, in utrisque charitatem, optimo certe loco essent res nostrae.*»

MORUS (tulajdonképpen MORE) TAMÁS, a nagy angol politikus (* 1480., lefejeztetett 1535.) teremtette meg az *Morus Tamás.*

Utópia

szót 1516-ban írott *De optimo reipublicae statu deque nova insula Utopia* című államregényében.

A szó a görög *ὄψ* (se) és *τόπος* (táj) összetétele; tehát a fordítás körülbelül 'sehol'. MORUS e Sehol-sziget életének rajzában egy ideális állam képét adja.

WILLIAM HARVEY (* 1578., † 1658.), a modern fiziológia megalapítója, a vérkeringés fölfedezője, mondomta ki azt a törvényt, hogy *Harvey.*

omne vivum ex ovo

[minden, ami él, petéből keletkezik.]

Nem szórul szóra így mondta, de a gondolat *Exercitationes de generatione animalium* (London, 1651) könyvében több helyütt megvan; így például az I. *Exercitatione*-ban: «*Nos autem asserimus omnia omnino animalia, etiam vivipara, atque hominem adeo ipsum ex ovo pro-
gigni, primosque eorum conceptus, e quibus foetus fiant,*

ova quaedam esse; ut et semina plantarum annium; ideoque non inepte ab Empedocle dicitur: Oviparum genus arboreum.«

Descartes. RENÉ DESCARTES (CARTESIUS, * 1596., † 1650.) az 1644-ben Amsterdamban megjelent *Principia philosophiae*ban (7-ik fejezet, 2-ik oldal) írta nagy szentenciáját: «... *haec cognitio, ego*

cogito, ergo sum,

(gondolkozom, tehát vagyok)

est omnium prima & certissima, quae cuilibet ordine philosophanti occurrat.»

Ez a nagy tétel rokonságban van CICERO «*Vivere est cogitare*» szentenciájával (*Tuscul. quaest.* 5, 38) de különösen SZENT ÁGOSTON következő eszmélkedésével: «*R. Tu qui vis te nosse, scis te esse? — A. Scio. — R. Unde scis? — A. Nescio. — R. Simplicem te sentis an multiplicem? — A. Nescio. — R. Moveri te scis? — A. Nescio. — R. Cogitare te scis? — A. Scio. — R. Ergo verum est cogitare te? — A. Verum.*» (*Soliloquia*, 2, 1.)

DESCARTES már 1637-ben írott *Discours de la Méthode*jában is kifejezte ez eszmét: «*Je pense, donc je suis.*» De mikor e tételét leírta, még nem olvasta SZENT ÁGOSTONT. Egy barátja 1640-ben figyelmeztette a hasonlóságra. A filozófus elolvastván a könyvtárban a *Soliloquia*t, azt írta barátjának: [«... ez a dolog valóban oly egyszerű és természetes, hogy bárkinek is a tollára jöhetett volna; mindazáltal csak örvendek, hogy találkoztam szent Ágostonnal.»]

Finis sanctificat media.

A cél szentesíti az eszközöket.

Ezt a hírhedett tételt hol MACHIAVELLINEK (* 1469., † 1530.), hol a jezsuitáknak tulajdonítják. De sem az, sem ezek nem írták soha.

E veszedelmes tanítást, a „*machiavellizmust*“, némelyek MACHIAVELLI 1515-ben, Velencében megjelent *Il Principe* művének következő soraiban (XVIII. fej.) vélik megtalálni: «*Nelle azioni di tutti gli uomini, e massime de' Principi, dove non è giudizio a chi reclamare, si guarda al fine. Facci adunque un Principe conto di vivere, e mantenere lo Stato: i mezzi saranno sempre giudicati onorevoli, e da ciascuno lodati.*» [Minden ember, és főképp a fejedelmek cselekedeteiben, melyek ellen semmi bírósághoz nem lehet folyamodni, a cél tekintendő. Ügyekezék tehát a fejedelem boldogúlni és föntartani az államot; az eszközöket mindig tisztességeseknek itélni és dicsérni fogja mindenki.] Ez a híres egynehány sor volna a „*machiavellizmus*“ fundamentoma.

A jezsuitákra nyilván PASCAL fogta először e gonosz principium szerzőségét. A *Lettres provinciales* (1656.) 7-ik levelében e szavakat adja egy jezsuita szájába: «*nous corrigéons le vice du moyen par la pureté de la fin*» [mi az eszköz bűnös voltát a cél tisztaságával korigáljuk.] Két század óta kutatják a jezsuiták könyveiben ezt a tételt, de hiába; és csak egyes mondatok kikapkodása, csűrő-csavarása révén sikerül olyan parallel helyeket kimutatni, minő például a HERMANN BUSEMBAUM (* 1600., † 1668.) *Medulla theologiae moralis*ából annyiszor idézett «*cum finis est licitus, etiam media sunt licita*» [mikor a cél szabad, szabadok az eszközök is] és «*cui licitus est finis, etiam licent media*» [a kinek szabad a cél, annak szabadok az eszközök is.] BUSEMBAUM azonban ugyanitt kereken kijelenti, hogy minden galád eszköz tilos; ezt persze már nem idézik azok, akik az említett két töredéket a textusból kiragadták. (V. ö. BÜCHMANN: *Geflügelte Worte*, 463. l., FUMAGALI: *Chi l'ha detto?* 371. l., HERTSLET: *Der Treppenwitz der Weltgesichte*, 438. l.)

Titulus sine vitulo.

Apor Péter.

A „fenn az ernyő, nincsen kas“ e deák alakja abból a rímjatekből ered, melyet ALTORJAI BARÓ APOR PÉTER (* 1676., † 1752.) csinált az *Opus chronologicum*

Apor Péter. második részét tevő *Synopsis mutationum notabiliorum* című művéhez írt jegyzetekben: «*antiquitus rari erant tituli, sed pinques vituli; hodie copiosi tituli, sed macilentissimi vituli.*» [Hajdanában ritkák valának a titulusok, de kövérek a borjak; ma bőségesek a titulusok, de nagyon ösztövérek a borjak.]

JANCSÓ BENEDEK (*Magyar irodalmi olvasmányok*, 120. l.) azt hiszi, hogy APOR e tréfája csak vonatkozás a *titulus sine vitulo* közmondásra. Aligha van így a dolog. A *titulus sine vitulo* kétségtelenül a magyar deáknyelv frazeológiájából való, és csak a múlt század közepe óta van nyoma. Ha az «*erat pinguissimus vitulus*» etc. nem az APOR saját ötlete, hanem csak egy ismert közmondásra való vonatkozás, akkor az elmés szerző nem írja a *Metamorphosis Transsylvaniae* előjáró beszédében: «...mentől inkább szegényedünk, annál nagyobb titulusra és cifrább paszomántos köntösökre vágyunk, és már az atyáink szokott eledelit meg sem ehetjük, ha csak német szakácsunk nincsen és különbnél különféle drága étkeket nem főz, hogy azért azon időbeli régi szokás, az melyben az mint másutt is irám, más munkában, midőn *erat pingvissimus vitulus et rarissimus titulus*, maradváinknál épen feledékenységben ne menjen, az mi kevés eszembe jut, leírom.» Világos, hogy APOR ezzel az önmagára való hivatkozással mintegy biztosítani akarta a *titulus-vitulus* ötlet tulajdonjogát.

Montausier,
Bossuet,
Huet.

MONTAUSIER herceg (* 1607., † 1671.) XIV. Lajos fiának nevelője készítette 1668-ban BOSSUETVEL és HUETVEL

ad (nálunk: in) usum Delphini

[A Dauphin (királyfi) használatára]

a latin klasszikusok egy kiadását, melyből gondosan ki kellett irtani minden erkölcsbe ütköző dolgot. Az ~-t ma nem csupán a morális szempontokból való könyvcsonkításra vonatkoztatjuk, hanem a megtévesztés végett hazugul írott és elhallgatásokkal teli dolgokra is.

Eripuit coelo fulmen, sceptrumque tyrannis.*Turgot.*

[Elragadta az égtől a villámot, a zsarnoktól pedig a királyi pálcát.]

Ezt a FRANKLIN BENJÁMINT, a villámhárító föltalálóját és a szabadság harcosát dicsőítő hexametert a legnagyobb valószínűség szerint TURGOT minister (* 1727., † 1781.) írta az időben, mikor FRANKLIN Franciaországban volt. Ezt vésték mellszobrára, melyet Houdon készített.

Az ötlet MANILIUS Kr. u. 12-ben szerzett *Astronomicon* művéből való: «*Eripuitque Iovi fulmen viresque tonandi.*» Az az epigramm mindenkinek tetszett, kivéve magát FRANKLINT, mert szerényen ezt írja Nogarethez intézett levelében: «*Malgré mes expériences sur l'électricité, la foudre tombe toujours à notre nez et à notre barbe, et quant au tyran, nous avons été plus d'un million d'hommes occupés à lui arracher son sceptre.*»

OLASZ ÍRÓK.

DANTE ALIGHIERI (* 1265., † 1321.) *Divina commedia*jából, mi magyarok is olaszul idézzük az *Inferno* (3, 9) e világhírű sorát, mely a pokol kapuja fölirátának utolsó mondata:

Dante.

Lasciate ogni speranza voi ch'entrate!

(Ki itt belépsz: hagyj föl minden reménnyel! SZÁSZ KÁROLY ford.)

Ugyancsak az eredeti nyelven emlegetjük az *Inferno* V. énekének (a Francesca da Rimini-epizódnak) következő (121—123.) sorait:

**Nessun maggior dolore
Che ricordarsi del tempo felice
Nella miseria.**

(Nincs gyötrőbb, mint kínok közepette
Emlékezni meg eltűnt boldogságról. SZÁSZ KÁROLY ford.)

Dante.

A *Pokol* XIII. énekének 25-ik sora:

Io credo ch'ei credette ch'io credesse.

(Azt hiszem, azt hívé, hogy azt hiszem. SZÁSZ KÁROLY ford.)

Nem egyszer emlegetjük,¹⁾ ha nem is szálló ígéképpen, a *Divina commedia* két magyar vonatkozású helyét. Mind a kettő a *Paradisóban* van. Az ismeretebb a XIX. ének 142-ik sora:

O beata Ungheria, se non si lascia
Piu malmenare!

IPOLYI ARNOLD e sokat vitatott hely magyarázatául ezeket írja *A magyar szent korona* c. művében (24. l.):

«Magyarország Európa népei diplomáciájában mindig úgy szólván a Guelf-párton, a pápák részén állott, védve az egyház szabadságát s az olasz önállóságot, a Ghibellineknek, a német császár a német császárságnak az egyház és Olaszországnak elnyomásával világalomra törekvése s a Konrádok és Henrikek, a Frigyesek s a többi Hohenstaufok hatalma ellen. Ezzel pedig első rendben saját függetlenségét óvta s védte meg a nemzet, még akkor is, midőn a pápa befolyásnak hódolva, annak vazallusait, az Anjoukat elfogadta, trónjára ültette. Ez értelemben énekelte Dante is, bár a Ghibellinek részén állott, Magyarország Guelf-párti álláspontját az Anjouk elfogadásával dicsérve: „O beata Ungheria” stb. A Lombardi-féle szöveg római (1822) és milanoi (1805) kiadásában, De Montes francia és Philaethes²⁾ német fordítók jegyzete szerint ez csak annyit tesz, hogy boldog Magyarország, hogy nem vezettetik már rossz királyok által, mint előbb. Vagy inkább, az Anjoukat fogadván trónjára, nem vezetik többé félre. Dante barátja és pártfogoltja volt Anjou Róbert Károlynak.»

RADÓ ANTAL a következő felvilágosítást adja nekem: «A *malmenare* kétségkívül az Árpádház kihaltát közvetlenül megelőzőt, valamint az azt követett trónkövetelő viszályokra vonatkozik. A hely szabatos fordítása ez: Óh boldog Magyarország (értsd: Magyarország is boldog lesz), ha többé nem engedi, hogy oly csúful bánjanak vele. Az

¹⁾ GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN is, *Német színházi botrány* sat. című cikkelyében, *Jelenkor*, 1843. jan. 5.

²⁾ JÁNOS szász király (* 1801., † 1873.)

olasz kommentátorok egy része azt írja, hogy Dante itt a III. Endre előtti fejedelmek „gyalázatos életmódját” akarta ostorozni. De kétség nélkül az előbbi magyarázat a helyes.»

A *Paradiso* másik magyar vonatkozású helye a VIII. ének 64—67-ik sora, melyben Martell Károlyról van szó, ki mint V. István királyunk veje, IV. László halála után el akarta foglalni a magyar trónt. Martell Károlyt meg is koronázták Nápolyban 1290 szeptember 8-án. Erre vonatkozólag mondatja Dante Martell Károlylyal:

*Fulgeami già in fronte la corona
Di quella terra che il Danubio riga
Poi che le ripe tedesche abbandona.*

[Homlokomon tündöklök immár koronája ama földnek, melyet a Duna öntöz, miután a német partokat elhagyja.]

Sajnos, se alkalmam, se terem nincsen kiterjeszkedni a régi olasz irodalomban bőven található magyar vonatkozásokra. — Kuriózum gyanánt megemlítem, hogy van az olasz nyelvnek egy furcsa kifejezése: „*andare a Buda*” [Budára menni], mely régente azt jelentette: „úgy elmenni, hogy soha ne térjen vissza az ember; hogy hírért se hallják többé” vagy „meghalni”. Az utóbbi értelemben használja LORENZO LIPPI (* 1604., † 1664.) *Malmantile riacquistato* című kómikus eposzában. Ez a szólás ma „*andar a pigliar*” vagy „*a prender Buda*” [Budát bevenni menni], amit nagyon siető, főképpen kellemetlen ügyben siető emberre szoktak mondani. „Buda” még egy olasz szólásban fordul elő: „*gli par aver preso Buda*” [azt hiszi, ő vette be Buda várát]. Hencegő, dicsekvő, kérkedő emberre mondják. V. ö. P. PETROCCHI: *Novo dizionario della lingua italiana*, Milano, 1889.

Világszerte emlegetett olasz szálló íge a

se non è vero, è ben trovato

[ha nem igaz, jól van kifundálva.]

Doni?

Eredetét nem ismerjük. BÜCHMANN GIORDANO BRUNO *Gli eroici furori* című, 1585-ben megjelent művében véli megtalálni első nyomát. Mások a *Don Quijote* legrégebb olasz fordításaiban keresik. FUMAGALLI (*Chi l'ha detto?* 419. l.) mind ennél régebb adatot közöl; már ANTON FRANCESCO DONI *I Marmi* című, 1552-ben nyomtatott könyvében is olvasható: «... *se non è vero, egli è stato un bel trovato.*» De igen valószínű, hogy DONI is csak egy régi közmondást vett tollára.

Olasz operákból nálunk is keletkezett egynehány szálló íge: de az eredeti nyelven alig emlegetünk egyet-kettőt. DONIZETTI *Belisario* című, 1836-ban, Nápolyban színre került és ma már elfeledt operájának második felvonásából való a

Cammarano.

Trema, Bisanzio!
Reszkess, Bizánc!

Ez opera librettoját SALVATORE CAMMARANO írta EDUARD VON SCHENK hasonló című német tragédiája után.

G. ROSSINI *A szevillai borbély (Il barbiere di Siviglia)* operája, melynek librettoját CESARE STERBINI írta BEAUMARCHAIS vígjátéka után, 1816-ban került színre Rómában. Első felvonásából gyakran idézzük a kotnyeles borbély dicsekvését:

Sterbini.

Figaro itt, Figaro ott,
Figaro lent, Figaro fent,
Figaro mindenütt!

(*Figaro qua, Figaro là,
Figaro sù, Figaro giù!
Tutti mi vogliono, tutti mi chiamano
Uno alla volta, per carità!*)

GIUSEPPE VERDI 1851-ben, Velencében színre került *Rigoletto* operájának harmadik felvonásából idézzük:

Piave.

La donna è mobile
Qual piuma al vento,
Muta d'accento — e di pensier.

Az asszony ingatag,
Álnok csalfa nép
Megtánja holnap,
Amit ma ígér.

Librettoját F. M. PIAVE írta; magyarra BÖHM GUSZTÁV fordította. V. ö. VIRGILIUS: «*Varium et mutabile sem-*

per femina.» (Aen. 4, 569.) És I. FERENC francia király szentenciáját: «*Toute femme varie»*, melyet a chamforti kastély ablaka mellé írt s melyet e meghamisított formában emlegetünk:

*Souvent femme varie,
Bien fol est qui s'y fie.*

Ugyancsak PIAVE írta VERDI

La forza del destino
(A végzet hatalma)

című 1862-ben Pétervárott színre került operájának librettoját. A Nemzeti Színházban 1872-ben játszották egynéhányszor.

PAOLO GIACOMETTI (* 1816., † 1882.) az olasz színészek vendégjátékai révén nálunk is ismeretes

La morte civile

Giacometti.

[a polgári halál.]

drámájának címe, sőt szálló íge gyanánt járatos hírlap-irodalmunkban.

A *morte civile* a toscanai 1853-iki büntetőtörvénykönyvben a halálbüntetés helyébe lépett *ergastolo* (börtön) büntetéssel jár; az elítélt elveszti atyai és férji hatalmát s végrendelkezési jogát. A franciáknál ugyancsak az életfogytiglan kényszermunkára és a deportációra ítélték ezek a *mort civile* alá; eltöröltetett 1854-ben.

VERDI *Álarcos bál* (*Un ballo in maschera*) operája (1858) harmadik felvonásának végén fordúl elő a gúnyos kar:

*Oh che baccano sul caso strano
Andrà dimani per la città!*

BÖHM GUSZTÁV fordítása szerint:

Valóban szép ezen történet,

Somma.

Lesz min nevetni a városnak.

Ez opera librettoját az udinei születésű ANTONIO SOMMA írta SCRIBE hasontárgyú melodramája után. A tárgy tudvalevőleg III. Gusztáv svéd király meggyilkolása. Az opera címe eredetileg *Gustavo III* volt. Nápolyban akarták színre hozni 1858-ban; a Bourbonok cenzurája azonban nem engedte előadni s csak a jövő farsangon kerülhetett színre Rómában, *Un ballo in maschera* címmel és oly változtatásokkal, hogy történeti vonatkozása nem is sejtethető.

Pakol a szív, a vad gége üt.

Ez a furcsaság, sokadmagával, a magyar operaénekes magyar szövejtését figurázza. Közhit, hogy ELLINGER JÓZSEF, a tenorista (* 1820., † 1891.) énekelte így a *Tévedt nő* (*La traviata* 1853.) első felvonásában ezt:

Pokol a szívnek, vagy égi kéj.

Ezt azonban nem ferdíthette el *így* a derék énekes; mert ez a bohóság csak ilyesből kerülhetett volna ki: 'Pokol a szív, avagy égi üdv.' Ez pedig nem fordul elő VERDI-PIAVE operájának PATAKI J.-től eredő fordításában. E tréfát tehát csak úgy csinálták. De valóság, hogy ELLINGER a *Hunyady László* operában (II. szakasz, 6. jel.) így zengedezett:

Mi szép-n édes-m

Erempen pumpan;

Ballo vonácsádi

Az ist-n kép-n maa!

(Mi szép vagy édesem

Örömben, búban;

Bájló vonásidon

Az isten képe van!)

Valamint tőle ered a híres '*Összezsoszzszant asz anjám'* (Özvegyasszony volt az anyám'). — Az ötvenes években az operai magyarság híres példái voltak ezek: '*Leccsenertek anacsek'* (Legyen őrtök a nagy ég') és '*O me nei torkesz hoszot horszok afoti konorkesz'* (Ó mennyei dörgés, hozzád

harsog a földi könyörgés⁴). Az utóbbit LESNIEVSKA ZSÓFIA, a lengyel születésű primadonna énekelte így. Öregebb urak, kik még saját fülükkel hallották e furcsaságokat, máig emlegetik. (V. ö. *Ústökkös*, 1858, 7-ik sz.) Nem fölösleges e korfestő adatokat följegyezni a jövődő számára!

SPANYOL ÍRÓK.

MIGUEL CERVANTES DE SAAVEDRA (* 1547. † 1616). *Cervantes*.
El ingenioso hidalgo Don Quixote de la Mancha
 (Az elmés nemes Don Quijote de la Mancha, GyÖRY
 VILMOS fordítása) regényéből (1605.) született

don Kisott¹⁾

halhatatlan alakja, a

búsképű lovag

(*el caballero de la Triste Figura*),

kinek lova a dicső gebe:

Rozinante,²⁾

¹⁾ Így ejtjük mi magyarok a franciákkal (*don Quichotte*) és az olaszokkal (*don Chisciotte*) egyetemben. A spanyolos *don Kihóte* ejtés annyira ellenkezik a szokással, hogy affektálás; valamint tudákoskodás volna Beethovent (egyébíránt szintén helyesen), *Bithófn'*-nak ejteni. Don Quixote ejtésének az elferdülése onnan van, hogy a régi spanyolok a *h*-t, melyet ma *j*-vel tesznek ki, *x*-szel ábrázolták; pl. *don Quixote*, *Mexico*, *Ximenez*, *Xerez*; ejtsd: *don Kihóte*, *Méhiko*, *Himénec*, *Herec* (ma: *don Quijote*, *Mejico*, *Jimenez*, *Jerez*). CERVANTES remekművének első fordítói, a franciák, a latin *ch*-val írták át ama spanyol hangot, melyet különben sem bírnak kiejteni; a közönség természetesen franciásan olvasta s így lett a *Quichotte*: *Kisott*. Az olaszok a franciákat követték; mi a többséggel tartottunk. Azokat a régi *x*-es spanyol szöveget, melyek nem estek át ilyen átíráson, egész Európa helytelenül ejti: *Mexico*: *Mekszikó*; *Ximenez*: *Ksziménész*; *Xeres*: *Kszeresz*.

²⁾ Spanyolosan: *Rocinante*, ejtsd: *Roszínánte*. *Rocin*: gebe; *ante*: előbb.

szívének ideális választottja pedig a tenyeres-talpas mosogatólyány, kit ő így hív:

*tobózo*i Dulcsínea ¹⁾

(*Dulcinea de Toboso*)

s ugyancsak ő indul nagy vitézül

szélmalomharcot vívni

(*molinos de viento acometer*)

az óriásoknak vélt szélalmokkal.

Szálló íge CALDERON DE LA BARCA (* 1600., † 1681.)

La vida es sueño vígjátékának címe:

Calderon.

Az élet álom.²⁾

Ugyancsak e nagy spanyol költő nálunk ismeretlen *El secreto á voces* vígjátékának F. W. GOTTER-féle német, *Das öffentliche Geheimniss* című fordítása (1781.) néven lett közkeletűvé ez a kifejezés:

nyilt titok.

CALDERON *La dama duende* vígjátékában is előfordúl az *el huevo de Juanelo* (Jancsi tojása) spanyol közmondásos kifejezés, mely abból a réges-régi anekdotából ered, hogy az együgyű Juanelo hegyére tudta állítani a tojást, — odakoppintván az asztalhoz. Kétség nélkül ezt az anekdotát forgatták KOLUMBUSRA és ebből lett a

Kolumbus tojása.

VASARI 1550-ben először megjelent művészletrajzában FILIPPO BRUNELLESCHOT teszi meg ez anekdota hőisévé. Mikor ugyanis 1421 táján a firenzei Santa Maria del fiore

¹⁾ *Dulcinea* olaszos olvasása *Dulszinea* helyett.

²⁾ Magyarra fordította GYÓRY VILMOS. (1871.)

dóm kupulájának építésén tanácskoztak a mesterek, BRUNEL-LESCO merész tervét mindenki gúnyolta. A mester ekkor azt mondta, hogy az építse meg a kupulát, aki márványasztalon hegyére tud állítani egy tojást. (Következik az ismeretes anekdota.) Mikor a mesterek aztán azt mondták, hogy ezt ők is tudták volna, BRUNNELESCO nevetve válaszolta: «Ti is meg tudnátok építeni a kupulát, ha rajzaimat látnátok.» Az építést csakugyan BRUNNELESCORA bízták és a dóm kupulája a hegyén horpadt tojás forma. Ezt az anekdotát először BENZONI forgatja Kolumbusra (*Historia del Mondo Nuovo*, Venezia, 1565; 1, 5): «*Signor Cristofano Colombo dando una battuta su la tavola fermò l'uovo, strisciando così un poco della punta*» BENZONI azt írja, hogy ez a dolog Mendoza kardinálisnál történt egy vacsorán, Kolumbus első útja után, 1493-ban. De megjegyzi, hogy ezt csak úgy hallomásból beszélik. A régi magyar közmondás is tud a ~ról: 'Tyúkmony is megáll az asztalon, ha betöröd csúcsát'.

BALTHASAR (írói nevén Lorenço) GRACIAN spanyol *Gracian.* jezsuita moralista (* 1604., † 1658.) *Oraculo manual y arte de prudencia* (Madrid, 1653) műve másfél századon át Európának egyik legkedveltebb és legmélyebb hatású olvasmánya volt. Magyarul ugyan csak 1771-ben jelent meg, FALUDI FERENC másodkézből való fordításában (*Bölds és figyelmetes udvari ember*), de francia, olasz, német átültetései már a XVII. század 80-as évei óta igen elterjedtek nálunk is, s a XVIII. század elejétől fogva az egész művelt magyar világ sűrűn élt a spanyol moralista szálló ígéivel. A többnyire igen szabad átdolgozások révén e szálló ígék alakja annyira megmásult, hogy inkább csak szálló gondolatok, a régi spanyol bölcselkedő híres aforizmáinak töredékei; mégis összevetem őket az eredetivel, az 1664-iki madridi kiadást (*Obras de Lorenzo Gracian*, I. k. 449—513 l.) és a SCHOPENHAUER-féle német fordítás fejezet-számozását használnván.

Gracian.

A 3-ik és 98-ik aforizmából ered a

nyílt kártyával játszani
(*jugara a juego descubierto.*)

Közhiedelem, hogy

a kifacsart citromot eldobni

szálló íge Nagy Frigyesztől származik; ő mondta volna de la Mettrienek a kegyvesztett Voltaireről: «*On presse l'orange et on jette l'écorce.*» Ez a híres frázis (melyet a szatmári béke után II. Rákóczy Ferenc is használt a francia udvarral szemben, s melyet Mikes Kelemen is emleget és GRACIANBÓL idéz CXXVIII. levelében) az 5. aforizma e mondataiból ered: «*Buelue luego las espaldas a lo fuente el satisfecho, y la naranje exprimida cae del oro al lodo.* [A vízzel jól lakott szomjazó hátat fordít a forrásnak, és a kifacsart narancs az arany edényből a sárba esik.]

A holt oroslán,

kinek sörényét a nyulak is megcibálják, az 54-ik aforizmából való kép. («*Al leon muerto hasta las liebres le repelan.*»)

Ama kevés spanyol szálló ígék egyike, melyeket az eredeti nyelven szoktunk emlegetni, a

hombres que non lo son

[emberek, akik nem emberek]

szintén GRACIANTÓL származik; 175-ik aforizmájában van az az igazság, hogy «*non todos los que lo parecen, son hombres*» [nem mindenki ember, aki annak látszik.]

Mindig németül idézzük a 191-ik aforizma «*para Gracian. vivir dexar vivir*»-jéből eredő szálló ígét:

leben und leben lassen.

Szószerinti fordítása: hogy élhessünk, hagyjunk másokat is élni.

MORETO Y CABANA (* 1616 körül, † 1669.) *Moreto.*
Desden con el desden (GYÖRY VILMOS fordítása szerint):

Közönyt közönnyel

vígjátékának címe szintén szálló íge számba megy nálunk.

DON JOSÉ ECHEGARAY (* 1835.) két drámájának *Echegaray.*
címe szálló ígévé lett nálunk. Az egyik

A nagy Galeotto,

(*El gran Galeoto*).

DANTE *Poklában* (V. ének) Francesco da Rimini és Paolo együtt olvassák Lancilotto regényét. E regényben Gallehaut vagy Galeotto sugallója Lancilotto és Ginevra királyné szerelmének. Francesco da Rimini és Paolo szívében ez olvasmánytól lángol fel a bűnös szenvedély. «*Galeotto fu il libro e chi lo scrisse*» (137. sor; «Könyv s szerző nekünk így lón Galeottúl», SZÁSZ KÁROLY fordítása). ECHEGARAY drámájában a rágalom a ~; egy emberről azt hiszi a világ, hogy szeretője egy asszonynak: tehát csakugyan azzá kell lennie.

A másik dráma cím a mindig tréfásan idézett

Szent-e vagy őrült?

(*Ó locura ó santidad.*)

FRANCIA ÍRÓK.

Villon. A kedves korhely poéta: FRANÇOIS VILLON (* 1431., † 1484.) *Les Dames du temps jadis* híres balladájának refrainje:

Mais où sont les neiges d'antan?

(Hol van a tavalyi hó?)

Ugyanő használja *Petit testamentjében* (1456.) a

morte saison

holt évszak (évad)

kifejezést:

En ce temps que j'ay dit devant,

Sur le Noël, morte saison,

Lorsque les loups vivent de vent

Et qu'on se tient en sa maison,

Pour le frimas, près du tison.

A ~ a franciáknál az, aminek VILLON értette: a tél; de a magyarok, németek a nyarat szeretik így nevezni. Nekik a ~ az, mikor szünetel a társasélet, zárva a színházak stb.

Rabelais. FRANÇOIS RABELAIS (* 1495., † 1553.) *Gargantua-jában* (1, 5) fordul elő a nálunk is mindig franciául emlegetett

l'appétit vient en mangeant,

disoit Angeston, mais la soif s'en va en beuvant.

[Az étvágy evés közben támad (mondá Angeston, de a szomjuság ivásközben elmúlik.)]

Gargantua et Pantagruelben (1, 5) van a híres

natura abhorret vacuum

[a természet irtózik az ürességtől],

mely a rövidebb

horror vacui

[az ürességtől való irtózás]

formában is járja.

Helytelenül René Descartesnek (Cartesiusnak) is tulajdonítják e tételt, mely különben a peripatetikusoktól ered. Számos tünemény között azt is vele akarták megmagyarázni, hogy a víz a szivattyúban emelkedik.

Ugyanez, 1546-ban megjelent könyvben van a sokat emlegetett tréfa:

Deficiente pecu-, deficit omne -nia.

[Hogyha nincsen költ-, nincsen egyéb-nemű -ség.]

Hogy a halál

a nagy talán vagy a nagy kérdőjel,

abból az anekdotából eredhet, mely szerint a haldokló Rabelais azt írta Châtillon kardinálisnak: *«Je m'en vay chercher un grand peut-être.»*

Mások szerint csak üzente; *«Allez dire à mon ami le cardinal que je vais quérir un grand peut-être.»* A meudoni plébános utolsó szavanak ezt híresztelik: *«Tirez le rideau; la farce est jouée.»* (V. ö. AUGUSTUS császár utolsó mondásával: *«Valete et plaudite»* e mű 144. l.) RABELAIS halálos ágyán állítólag dominót adatott magára, mert írva vagon: *«Beati, qui moriuntur in Domino.»* Testaméntoma meg csak ennyi volt: *«Nincs semmim, sok adósságom van; a többit a szegényekre hagyom.»* Ez utóbbit azonban már 1527-ben írta ERASMUS Bedanak. Valamint a többi is csak minden hitel nélkül való anekdota.

Chronique scandaleuse.

(Botránykrónika.)

Hesselin.

Ez a címe egy XI. Lajosról (1461—1483) szóló iratnak, melyet alkalmasint DENIS HESSELIN, e király lovászmestere és asztalnoka írt. Eredeti címe *Chroniques du très-chrétien et victorieux Louys de Valois unzième de ce nom* volt; de egy könyvvarus, ki e régi könyvet 1611-ben újra kiadta, ∞ címet adott neki; de erre a mű tartalma épenséggel nem szolgált rá.

Urfé.

Szeladonnak

hívjuk HONORÉ D'URFÉ (* 1568., † 1625.) *Astrée* című, 1619-ben megjelent regényének *Céladon* nevű hőse után az állhatatos, epedő, tapintatos, félenk szerelme.

La Fontaine.

JEAN DE LA FONTAINE (* 1621., † 1695.) halhatatlan meséiből mi magyarok alig idézünk valamit s csak a német révén hozzánk került

a gesztenyét kikaparni (a tűzből)

Tirer les marrons du feu

frázist emlegetjük a 9-ik könyv *Le singe et le chat* (17.) fabulájából.

Bertram, a majom ugyanis ráveszi Ratont, a kandúrt, hogy kaparja ki a parázs közül a sült gesztenyét. A csemeget azután a majom eszi meg s mielőtt a kandurnak is jutna valami, jön a szolgáló és futnia kell mind a két tolvajnak. — Ez az anekdota azonban igen régi és megvan már egy XIII. századbeli örmény meseíró: VÁRTÁN fabuláiban.

Molière.

MOLIÈRE, igazi nevén J.-B. POQUELIN (* 1622., † 1673.) szintén meglepően kevés szálló ígé forrása nálunk, s az egynehány járatos idézet sem a színpad révén lett közkeletűvé, kivéve talán az egy

Tartufeöt,

az álszent prototypusát.

E remek mű 1667-ben került színre. Ismeretes anekdota, hogy MOLIÈRE, mikor a darab előadását LAMOIGNON eltiltotta, a költő a következő kétértelmű jelentéssel adta hírül a dolgot a közönségnek: «*Monsieur le président ne veut pas qu'on le joue.*» Ez azonban csak egy régi spanyol anekdota mása. — A *Tartufe* (*Tartuffe*) nevet MOLIÈRE alkalmasint LORENZO LIPPI olasz költő (* 1604., † 1664.) *Malmantile riacquistato* című, 1650 táján megjelent ko-

mikus eposzából vette. E költeményben *Tartufo* (szarvasgomba) a neve egy gonosz embernek. A szarvasgomba a föld alatt nő; LIPPI alkalmasint a lappangásra akart célozni, mikor e nevet választotta.

Az 1667-ben előadott *George Dandin* (*Dandin György*) első felvonásában fordul elő a híres «*Vous l'avez voulu, vous l'avez voulu, George Dandin, vous l'avez voulu* ;» e szavakat George Dandin önmagához intézi. Ebből lett a

tu l'as voulu, George Dandin, tu l'as voulu

(úgy kell neked, Dandin György, úgy kell neked.)

Szálló íge az 1668-ban színre került *L'Avare* (*Fösvény*) hősének neve:

Harpagon.

PLAUTUS is *Harpago* (vas köröm, horog, szigony) nevet ad kapzsi emberének; *harpagare*: ellopni.

Que diable allait-il faire dans cette galère?

[Mi az ördög dolga volt neki azon a gályán?]

Csakis franciául emlegetjük, ha nagynéha emlegetjük, e szálló ígét, mert forrása, a *Fourberies de Scapin* (1671.) nálunk színpadról nem ismeretes.

A 2-ik felvonás 11-ik jelenetében fordul elő hatszor. Scapin, a furfangos inas, pénzt akar kicsalni az öreg fösvény Gérontetól; elhiteti hát vele, hogy fia, Léandre, török fogságba került, s most ötszáz tallér váltságot követelnek érte. Történt pedig a dolog úgy, hogy Léandre meg akart tekinteni egy török gályát. Fölment rá és miközben nézegette a hajó belsejét, a törökök felvonták a vasmacskát, kieveztek a sík tengerre és most az úrfit csak ötszáz tallérért bocsátják szabadon. A vén fösvény egyre növekvő kétségbeeséssel hallgatja az inas elbeszélését és hatszor szól

Molière. közbe: ∞. MOLIÈRE ezt a híres felkiáltást CYRANO DE BERGERAC (* 1620., † 1655.) *Le pédant joué* című, már 1654-ben kinyomtatott vígjátékából kölcsönözte; s mikor plágiummal vádolták, azt mondta: «*On reprend son bien où on le trouve.*» A *reprendre* szót úgy magyarázzák, hogy MOLIÈRE valóban csak visszavette CYRANO DE BERGERACTÓL a ∞-t. Mert az ötlet az övé, s deákkorában mondotta el barátjának, kivel együtt hallgatta Gassendi előadásait. (V. ö. ROZAN, *Petites ignorances historiques et littéraires*, Paris, 1888; 216. l.)

Az 1673-ban színre került *Malade imaginaire* (*Képzelt beteg*) 2-ik felvonásának 11-ik jelenetében kiáltja Argan:

Ah, il n'y a plus d'enfants!

[Haj, nincsenek többé gyermekek.]

Revenons à nos moutons!

[Térjünk csak rá az ürüinkre!]

Brueys. BRUEYS (* 1640., † 1723.) és PALAPRAT (* 1650., † 1721.) *L'Avocat Patelin* című vígjátékából eredő szálló íge.

Guillaume posztókereskedő azzal vádolja a bíróság előtt juhászát, hogy ellopott tőle egynéhány ürüt. A vádlott védőjében egyszerre felismeri Patelin prókátort, ki a minap hat sing posztót csalt ki tőle. Elképedésében aztán összezavarja a két ügyet, és az ürük dolgába belekeveri a posztót, a prókátort, a csalást és mindent. A bíró egy kukkot sem ért beszédéből, s minduntalan közbe szól: «De Guillaume mester, térjen hát rá az ürükre!» Végre elutasítja a parasztot, ki sehogyan se tud kikászolódni az összebonyolódott históriából. — E vígjátékot egy XIV. vagy XV. századbéli komédiából írták szerzői; de már MARTIALIS epigrammaiban (6, 19) is él Postumus prókátor, ki mikor lopott kecskékről volna szó, Cannaeről, Mithridatesről stb. beszél, a bíró pedig nógatja, hogy térjen már rá a kecskékre.

BLAISE PASCAL (* 1623., † 1662.) *Pensées sur Pascal.*
la religionjában (3, 3) fordúl elő a világszerte ismeretes

juste milieu

[helyes közép.]

Reservatio mentalis.

PASCAL a *Lettres provinciales* 9-ikében a jezsuiták «*doctrine des restrictions mentales*»-ját emlegeti. E francia szókból lett a deák *restrictio mentalis*, vagy mint ismeretesebb: ∞, mely azt jelenti, mikor az esküt tevő ember elméjében titkon valami megszorítást vagy föntartást tesz állításához, hogy lelkiismeretét megnyugtassa.

BÜCHMANN szerint (464. l.) ezt SANCHEZ jezsuita megengedhetőnek vallotta, mert *Opus moralejában* (Köln, 1614; III., 6., 15. §.) ezt írja: «*si quis . . . iuret se non fecisse aliquid, quod re vera fecit, vel aliam diem ab ea, in qua fecit, vel quodvis aliud additum verum, re vera non mentitur, nec est periurius . . .*» [Ha valaki megesküszik rá, hogy nem cselekedett valamit, amit mégis megcselekedett, de más napot mond, mint amelyen cselekedte, vagy más valami igazat told hozzá, akkor valóban sem nem hazudik, sem nem esküszik hamisan].

NOLANT DE FATOUVILLE *Arlequin, Empereur dans Nolant.*
la lune 1684-ben színre került bohóságában Harlekin, ki a hold császáranak mondja magát, leírja a hold lakóit; az álmélgdó hallgatók pedig folytonosan közbeszólnak: *‘C’est tout comme ici.’* E kilencszer ismételt közbeszólásból eredhet a

tout comme chez nous

[épp úgy, mint nálunk.]

Pitaval. Híres bűnpöröknek nálunk is
cause célèbre

a neve. E szálló íge a szintén szálló ígévé vált

Pitaval

(FRANÇOIS GAVOT DE PITAVAL, (* 1673., † 1743.) Párizsban 1734-től 1743-ig megjelent húszkötetes *Causes célèbres et intéressantes avec des jugemens des cours souveraines qui les ont décidées* népszerűen feldolgozott kriminális pörgyűjteményének címéből ered.

Ez az első enemű munka és szerzője után most is *Pitaval*nak nevezzük nemcsak az ilyen szenzációt hajhászó művek íróit, de magukat a könyveket is; sőt *Pitaval-regény*, *Pitaval-dráma* azt teszi: kriminális tárgyú, hajmeresztő regény, dráma.

D'ALLAINVAL (* 1700., † 1753.) egy vígjátékának címe a sokat emlegetett

Allainval. **Embarras de richesse.**

BRASSAI SÁMUEL így fordította: „gazdagság miatti elakadás.” V. ö. OVIDIUS (*Metam.*, 3, 466): «*Inopem me copia fecit.*»

MONTESQUIEU (1689., † 1755.) mondotta a kis San Marino köztársaság forrongására:

Montesquien. **Vihar egy pohár vízben**
tempête dans un verre d'eau.

Már CICERO idézi (*De leg.* 3, 16) e latin közmondást: „*excitare fluctus in simpulo*” (háborgást indítani a palackban).

A. Smith. **Laisser faire, laisser passer (aller).**

A physiokraták jelszava, mely azt jelenti, hogy az állam a közigazdaság dolgaiba ne avatkozzék. Némelyek szerint DE GOURNAYTÓL, Turgot mesterétől ered, ki

1751-ben Franciaország kereskedelmi minisztere volt. (* 1712., † 1759.) Mások azt állítják, hogy e közgazdasági tétel szerzője QUESNAY, a physiokraták iskolájának megalapítója. (* 1694., † 1774.) Első csirája azonban „*Laissez-nous faire*” formában ama *mémoire*-ban található, melyet LE GENDRE terjesztett COLBERT elé. A ∞-t népszerűvé mégis csak ADAM SMITH tette, idézvé *The wealth of nations* (1776.) világhírű művében.

ALEXIS PIRON (* 1689., † 1773.) *La métromanie* vígjátékában (1738) fordul elő a híres

j'ai ri, me violà désarmé.

Piron.

[Nevettem, hát le vagyok fegyverezve.]

VOLTAIRE (* 1694., † 1778.) a *Candide*-ben írta meg LEIBNIZ és ROUSSEAU karikatúrájának, Panglossnak e híres tételét:

Tout est pour le mieux dans le meilleur des mondes possibles.

[Minden a legjobban van a lehető világok legjobbján.]

Célzás LEIBNIZ (* 1646., † 1716.) *Theodicae*-jának e töredékére: « . . . nisi inter omnes possibles mundos optimus esset, Deus nullum produxisset. » [Ha a világ nem volna a legjobb a lehető világok között, Isten nem teremtette volna.]

Kevesen tudják, hogy a

mézes hetek

kifejezés VOLTAIRE-től származik.

Zadig 3-ik fejezetében vannak e sorok: « *Zadig éprouva que le premier mois du mariage, comme il est décrit dans le livre du Zend, est la lune de miel; et que le second est la lune de l'absinthe.* » [Zadig tapasztalta, hogy a házasság első hónapja, mint a Zendavesztásban írva

Voltaire. vagyon, a méz holdja; és hogy a második az öröm holdja.] Ez a Zendaveszta-idézet persze nem komoly.

VOLTAIRE híres jelszava, az

Écrasez l'infâme,

melyet a vallásszabadságban vele egyetértőknek szóló levelek végére szokott aláírás gyanánt tenni,¹⁾ mindmáig vitás dolog. Nem tudni, hogy mi az elhallgatott nőnemű főnév: *'superstition'*, *'religion'* vagy *'église'-e*?

VOLTAIRE barátai is gyakran használták ez aláírást; különösen NAGY FRIGYES.

KAZINCZY FERENC említi a *Pályám emlékezetében*, hogy egy magyar úr, Fekete báró [alkalmasint János, György kir. personális fia] egyszer francia verseket küldött VOLTAIRENAK egy átalag tokajival egyetemben. VOLTAIRE ezt válaszolta: «Bora jobb mint verse.»

Így csinálódik (íródik) a történet (história).

A kifejezés VOLTAIRETŐL ered, kinek *Charlot* című 1767-ben írott vígjátékának I. felvonásában fordul elő ez a vers: «*Et voilà justement comme on écrit l'histoire.*» Sőt már egy évvel előbb, 1766 szeptember 24-én du Deffantnéhoz írott levelében: «*Et voilà comme on écrit l'histoire; puis fiez-vous à MM. les savants!*»

CLÉMENT, az elmés kritikus (* 1742., † 1812.), kit ellenfele, VOLTAIRE *Inclément*nek szokott hívni, egyik verses levelében írta:

Clément. **Qui nous délivrera des Grecs et des Romains?**

[Ki szabadít meg bennünket a görögöktől és a rómaiaktól.]

Nem ritkán emlegetjük, azon panaszkodva, hogy a magyar szobrászat még most is a görög és római mythologia

¹⁾ Olykor *'Écr. l'inf.'*, sőt *'Écr. l'inf'* alakban; úgy hogy a gyanús leveket bontogató rendőrök egyszer azt hitték, hogy valami *Écr. l'inf* nevű úrral van dolguk.

hagyományaihoz ragaszkodik és nem akar befogadni nemzeti hatásokat. A francia kritikus sóhajtása az akkor divatos görög és római tárgyú drámákra vonatkozott.

BUFFON (* 1707., † 1783.) akadémiai székfoglalójában (1753.) írta e híres szálló ígét:

Le style c'est l'homme

[a stílus az ember.]

Buffon.

De nem egészen így írta, hanem így: *«le style est l'homme même.»* Így van abban az egykorú nyomtatványban, melyet maga a tudós adott sajtó alá. Későbbi kiadásokban már így van: *«le style est de l'homme même.»* A kérdéses helyen BUFFON azt fejtegeti, hogy csak a jól megírott művek számíthatnak maradandóságra; a munka anyaga, az ismeretek stb. az emberen kívül való dolgok (*«ces choses sont hors de l'homme»*), de a stílus az ember (a két változat szerint: ,maga az ember' vagy ,magától az embertől való'.)

LOUIS SEBASTIEN MERCIER (* 1740., † 1814.) *Tableau de Paris* művének 4-ik kötetében fejezetcím az annyiszor emlegetett

les extrêmes se touchent.

[A végletek érintkeznek.]

Mercier.

Már PASCAL is kifejezte e gondolatot, melynek eredete a görög bölcsekben keresendő. A IV. századbeli EPIPHANIUS idézi a pogány filozófusok e tételét: ,végletek, egyenlőségek.' (BÜCHMANN.)

Csak az első lépés nehéz.

(*Il n'y a que le premier pas qui coûte.*)

Du Def-fantné.

DU DEFFANT marquisnétől (* 1697., † 1780.) ered.

Polignac kardinálisnak mondta, mikor a főpap álmélkodott, mily hosszú az út, melyet Szent Dénes megtett, hóna alatt vivén a fejét. A marquise ez anekdotát maga is leírja egy 1763-ban d'Alemberthez intézett levelében.

NAGY FRIGYES és a sanssoucii molnár anekdotája ¹⁾ ihlette ANDRIEUX francia költőt (* 1759., † 1833.) ama *Le meunier de Sans-Souci* című versének megírására, melyben a molnár, kinek malmát a király el akarja venni, azt mondja: «*Oui, si nous n'avions pas des juges à Berlin.*» Ezt mi, a németekkel egyetemben, ilyenformán idézzük:

Andrieux.

Il y a des juges à Berlin

[várának (még) bírák Berlinben.]

ANDRIEUX azonban ezzel a tanulsággal végzi meséjét:

Ce sont là jeux de prince :

On respecte un moulin, on vole une province!

1771-ben, Liègeben jelent meg MOUHY lovag (Charles de Fieux, chevalier de Mouhy, obskurus francia író, * 1701., † 1784.) *L'Ami de la Vertu, ou mémoires et aventures d'Argicourt* című regénye. Kérdés, belőle ered-e a

Mouhy.

barátja az erénynek

trefás megszólítás, mely gyakran így bővül meg: *és a töltött káposztának vagy a tőrös csuszának.*

KESZLER JÓZSEF azt véli, hogy ez a dolog összefügg a Napoléon korabeli porosz *Tugendbund*dal, melynek tagjai *Freund der Tugend*nek szólították egymást, ismertetőjelül. E szövetség szálai talán Magyarországig is elnyúltak.

Rouget
de l'Isle.

Allons, enfants de la patrie!

A *Marseillaise* első sora. A franciák e halhatatlan szabadságdalát Strassburgban, Dietrich polgármester házánál az 1792. április 24-ről 25-re virradó

¹⁾ BÜCHMANN bebizonyítja, hogy régi perzsa mesében is bírákra hivatkozik a szegény ember, kinek házát a király, Khosrev Nuszirván (531—579) el akarja venni. A mese egykorú.

éjtszaka szerzette ROUGET DE LISLE műszaki tiszt (* 1760., † 1836.). Első címe *Chant de guerre de l'armée du Rhin* volt és névtelenül jelent meg. Április 29-én már a strassburgi nemzetőrség zenekara játszotta. Egy jelen volt marseillei katona első hallásra megtanulta és szülővárosába vitte. Julius 30-án már a Párisba bevonuló marseillei csapatok énekelték s innen ered neve.

A *Marseillaiset* elsőben BACSÁNYI JÁNOS fordította magyarra, s ezt a költő ellen politikai pöreiben mindig felhozta. VERSEGHY FERENC szintén lefordította, inkább is átdolgozta, és tíz évi fogsággal bűnhődött érte. Szerinte az első szak :

Ébredj hazánk bajnok népe,
Ragadd ki híres kardodat!
Nevednek esküdt ellensége
Dühödve hozza láncodat.
A vérszopó tyrannus fajzat
Melledre szegi fegyverét
S véredbe mártja rút kezét,
Ha szolgaságba nem hurcolhat.
Fegyverre, bajnokok,
Levente-magzatok!
Rontsunk, rontsunk
E vérszomjúkra,
Szabdaljuk halmokra!

A szabadságharc idejében keletkezett egy *magyar Marseillaise*, inkább is egy tréfás átok, melyet ROUGET DE LISLE dala szerint énekelték. Az *Esti Lapok* 1849 május 26-iki száma szerint a székelők csinálták és így szól: «Osztrák ármány, Ferdinand, K... F... , Albert, Stefkó, Zs... vén... , Jellachich, Rajachich, Simonich, Burich, Urbán, Hurbán, Blomberg, Berger, Riebel, Puchner, Rukavina, Gedeon, Leiningen, Windischgrätz, camarilla, reactio, rác, szerb, oláh, illyrismus, saxonizmus, veszszetek el!» Az *Esti Lapok* is megjegyzi, hogy ez a textus sehogysem illik a *Marseillaise* nótájára, de azért a hatása nagy. Alkalmasint csak a följegyzés rossz, illetékes töredékes; fültanuktól tudom, hogy ezt a furcsa keveréket igen jól lehetett énekelni a francia szabadsághimnus szövege gyanánt.

Noblesse oblige.

[A nemesség kötelez.]

Lévis.

E sokat idézett szálló íge szerzője P.-M.-G. LÉVIS herceg, politikus és író (* 1755., † 1830.)

NICOLAS ISOUARD (művésznevén NICOLO) francia zeneszerző *Joconde ou les Coureurs d'aventures* című, Párizsban 1814 februárius 28-án került operájában, melynek szövegét CHARLES-GUILLAUME ÉTIENNE (* 1777., † 1845.) írta, van egy románc:

*Dans un délire extrême
On veut fuir ce qu'on aime,
On prétend se venger,
On jure de changer;
On devient infidèle,
On court de belle en belle!*

Ennek refrainje a szálló ígévé lett

Étienne.

*Et l'on revient toujours
À ses premiers amours!*

[Az ember mindig visszatér első szerelméhez.]

A *premières amours* változat (az *amour* szó a többes számban többnyire nőnemű) sántává tenné a verset.

Proudhon.

*La propriété c'est le vol.
A tulajdon lopás.*

E híres szocialista tételt PIERRE JOSEPH PROUDHON (* 1809., † 1865.) mondotta ki *Qu'est-ce que c'est que la propriété? ou: Recherches sur le principe du droit et du gouvernement* című 1840-ben megjelent könyvében.

Az első fejezet így kezdődik: [«Ha azt kérdeznék tőlem: *Mi a rabszolgaság?* s én ez egy szóval válaszolnék: *Gyilkosság*, gondolatomat azonnal megértenék . . . Miért ne válaszolnék hát e kérdésre: *Mi a tulajdon?* ugyanígy: *Lopás*, bár tudom, hogy nem értenek meg, jóllehet ez a második tétel nem egyéb az elsőnek átalakításánál.»]

Saint
Simon?

Ôte-toi de là que je m'y mette.

[Eredj onnan, hadd foglalom el a helyedet.]

Bizonytalan eredetű szálló íge, melyet ez alakjában talán SAINT-SIMON (* 1760., † 1825.) használt

először a *Catéchisme de industriels*ben (Párizs, 1823.)
De már ÉZSAIÁS prófétában (49, 20) is megvan: «menj
el innét, hogy itt lakhassam.»

AUGUSTE COMTE, a pozitivizmus megalapítójának
(* 1798., † 1857.) egyik jelszava az

Ordre et progrès.

(Rend és haladás.)

Comte.

Bohême.

Murger.

Ezt a nálunk immár kelleténél jobban használatos
szót a franciák közt HENRI MURGER (* 1822., † 1861.)
tette szálló igévé *Scènes de la vie de bohême* című
1851-ben megjelent művével, mely az éhenkórász, nap-
ról napra élő írók, művészek mesteri rajza. De már
GEORGE SAND 1837-ben közzé tett *La dernière Aldini*
regényének végső sora is ez értelmében használja e
szót: *Vive la bohême!* Sőt a XVII. századból is van
egy levél, melyben Beaumarchaisnak ezt írja egyik
barátja: «*Avec le coeur d'un honnête homme, tu as
toujours eu le ton d'un bohême.*» Ez is minden bizony-
nyal az irodalmi ∞-re céloz. (L. *Intermédiaire*, XXXV.
k., 623. l.)

Szó szerinti jelentése: 'cigány, cigányság'. A franciák
azért hívják a cigányt *bohémien*-nek, *bohême*-nek (csehnek),
mert a cigányok hozzájuk Csehországból kerültek (1420
táján) és a cseh és magyar királytól nyert leveleket mutat-
tak föl. A németalföldiek kezdetben *ungern*-nek nevezték
őket. (WLISLOCKI HENRIK.) Úgy látszik, még a németek is
hívták valamikor csehnek a cigányt, mert GRIMMELSHAUSEN
*Simplicissimus*ában (V., 6) ez a szólás fordul elő: «*Stehlen,
wie ein Böhme.*»

De még napjainkban is megesett VICTOR HUGOVAL a
baleset, hogy a cseheket, magyarokat és cigányokat össze-

tévesztette. A cseh ifjúság a hatvanas évek közepén valamely alkalomból üdvözlő föliratot küldött a poétának, s ő aztán válaszában mint «az Árpáddal bejött dicső nép fiaival» szorított kezet a csehekkel. Ennek az Európa szerte kacajt támasztott botlásnak az volt a nyitja, hogy VICTOR HUGO igazi cseheknek tartotta a cigányokat; ámde a cigányok Párizs kávéházaiban magyar ruhában, magyar nótákat játszanak, magyaroknak mondják magukat; tehát a cseh és a magyar egy nemzet és Árpáddal jött be Ázsiából.

CSENGERY ANTAL a *'bohémien'* szó eredetéről a következőket írja: «Ausztriai Albert trónrajutásával oda lesz a Psemyslek országának függetlensége. A huszita mozgalom utóbb nagy körre terjed a harmincéves háborúval, mely Prágában kezdődik és ott végződik. Ismerjük eredményeit Csehországra nézve. Alkalmasint azon időből való a magyar közmondás: csehül vagyunk, s alkalmasint ez időben lett a hazátlan vándorok neve bohémien, a mint a kóbor cigány népet nevezi a francia.» (*Összegyűjtött munkái*, III. k. 237. l.)

MOLIERE a *Mariage forcé* (*Kénytelen házasság*; 1664.) 2-ik felvonásának 3-ik jelenetében a *'bohémien'*-t országfutó, csavargó értelemben használja.

Monnier.

Prudhomme.

A nagytekintetű, de oktondi és mindig ferdén alkalmazott közhelyeket mondó francia nyárspolgár alakja nálunk is ösmeretes. Alkotója HENRI MONNIER (* 1799., † 1877.), ki 1852-ben írta meg *Grandeur et décadence de M. Prudhomme* című vígjátékát.

E darabban fordul elő Prudhomme híres mondása: «E kard, uraim, életem legszebb napja.» MONNIER 1857-ben adta ki a *Mémoires de Joseph Prudhommeot*, melyben még jobban kidomborodik ez a remek alak. E könyvben mondja a mindig ünnepi hangon szóló férfiú: «Az állam szekere hajótörést fog szenvedni egy vulkánon.»

Kezdjék a tisztelt gyilkos urak!

Karr.

Effaçons la peine de mort, je le veux bien, mais que messieurs les assassins commencent.

ALPHONSE KARR (* 1808., † 1892.) híres ötlete. Sokan azt mondják, hogy a halálbüntetést el kell törölni, mert hiszen az is csak gyilkosság. Helyes, töröljük el, de ∞!

EUGÈNE LABICHE (* 1815., † 1888.) *Un million* (Egy millió) című vígjátékából való a magyar színészek között igen járatos szálló íge:

Várjátok meg a háromórai vonatot.

Labiche.

Akkor használják, mikor türelemre, várakozásra kérnek. (KASSAI VIDOR közlése)

EDMOND DÉJAZET párizsi operett-szerző, a híres színésznő fia († 1880.) írta az ötvenes években azt a *Tribulation d'un choriste* című bohó énekes magánjelenetet, melyet SZERDAHELYI KÁLMÁN fordított magyarra s melynek több töredéke ma is szálló íge, kivált a színészek között:

Kóristaélet a kutya kenyér

Déjazet.

Ordítani mindig harminc forintér':

A gróf belefúl a vízbe (bis)

Jertek mentsük őt (bis)

Őt, a szenvedőt (bis)

A szen-ve-dőt (bis).

Chauvin, chauvinizmus.Th. és H.
Coniard.

Közönségesen azt hiszik, hogy ez a híres szálló íge EUGÈNE SCRIBE (* 1791., † 1861.) *Le soldat laboureur* című, 1857-ben színre került vígjátékából ered. Valóban SCRIBE 'Chauvin' nevet adott e komédia hősé-

nek, egy I. Napoléonért vakon rajongó, túlzóan hazafias vén katonának. SCRIBE azonban a nevet és félig-meddig az alakot is csak kölcsönözte THÉODORE és HIPPOLYTE COGNIARD vígjátékiróktól, kiknek 1831-ben színre került *La cocarde tricolore* darabjában a lelkes Chauvin egy regruta. Némelyek szerint élő alak mása; LITTRÉ azt mondja, hogy népies rajzokról ismeretes figura. „*Chauvin*” mai értelme a nemzetiségért szertelenül lelkesedő ember.

A „*chauvinizmus*” szót FERENC JÓZSEF király is használta, a magyarokra értve, 1893 szeptember 22-én, Kőszegen, a törvényhatóság üdvözlő beszédére adott válaszában.

THÉODORE BARRIÈRE (* 1823., † 1877.) és ERNEST CAPENDU (* 1826., † 1868.) *Les Faux Bonshommes* vígjátéka (1856.) teremtette meg az

Barrière.
Capendu.

áljőemberek

szálló ígét. (Fordította FELEKI MIKLÓS.)

De már LA ROCHEFOUCAULD maximái (1665) is emlegetnek *faux honnêtes genst.* (CCII. max.)

ALEXANDRE DUMAS FILS (* 1824., † 1895.) 1855-ben megjelent regényének címe a

Dumas.

Demi-monde.

Ugyanőtle ered a híres tétel:

tue-la

[öld meg őt (a házasságtörő asszonyt.)]

1872 elején egész Franciaország a Dubourg-pörrel foglalkozott. Egy férj megölte hűtlen feleségét a csábítóval együtt. HENRI D'IDEVILLE ekkor a *Soir* lapban egy ilyen című cikkelyt írt: *Meg kell ölni a házasságtörő asszonyt! Vagy meg kell neki bocsátani?* DUMAS e kérdésre június-

ban felelt meg *L'homme-femme* című híres füzetével, melyben ez van: (A bűnös asszony) «nem feleség, még csak nem is nő; nincs benne az isteni koncepcióban, tisztán állati; . . ., ez a nőstény Kain; — öld meg őt.»

Tündérujjak

(*Les doigts de fée*)

Scribe.
Legouvé.

a címe E. SCRIBE és E. LEGOUVÉ 1858-ban Párizsban és Budapesten, FELEKI MIKLÓS fordításában, 1864-ben színre került vígjátékának, melynek hősnője Hélène de Ploërmel-Lesneven, egy elszegényedett főúri család leánya, megveti a gazdag rokonok kegyelemkenyerét, és női divatárú-üzletet nyitva, nagy vagyont szerez a varrótűt művésziesen forgató «tündérujjaival.»

VICTORIEN SARDOU (* 1831.) *La famille Benoiton* vígjátékából (1865.) ered

Madame Benoiton,

Sardou.

másképp

olyan asszony, aki soha sincs otthon.

LOUIS-AUGUSTE BLANQUI (* 1805., † 1881.), az anarchista, 1880-ban indította meg Párizsban

Ni Dieu, ni maître

(se isten, se fejedelem)

Blanqui.

című forradalmi lapját. E jelszóval azóta az anarchisták élnek.

CHARLES GOUNOD 1859-ben színre került *Faust* operája (librettoját írta J. BARBIER és M. CARRÉ, magyarra fordította ORMAI FERENC) harmadik felvonásának első jelenetében énekli Siebel apród

Helyettem kis virág tégy vallomást.

Barlier.
Carré.

ROBERT PLANQUETTE nálunk 1878-ban színre került *Les cloches de Corneville* (A cornevillei harangok) ope-

Clairville. rettte (librettoját írta CLAIRVILLE és GABET, magyarra fordította RAKOSI JENŐ) első felvonásának kilencedik jelenetében éneкли Henry marquis:

**Bejártam kétszer a világot
És boldogságom a veszély.**

Ugyanez operettben mondja Gaspard apó:

Pénze ha van, mindene van.

HERVÉ nálunk 1887-ben színre került *Mamselle Nitouche (Nebánstávirág)* operettje (librettoját írta MEILHAC és MILLAUD, a verseket fordította EVVA LAJOS) harmadik felvonásának harmadik jelenetében fordul elő a

*Meilhac.
Milland.*

Floridornak igaza van.

Tissotiáda

a neve nálunk az olyan, ha nem is épp rosszakarátú, de badarságoktól hemzsegő könyveknek, cikkeknek, aminőket némely hazánkban járt együgyű külföldi irkál össze Magyarországról és a magyar dolgokról. E szálló íge eredete VICTOR TISSOT (* 1845.) francia író *Voyage au pays des Tziganes, la Hongrie inconnue* (Párizs, 1880.) hóbortos könyve, melynek címéből különben az a szálló íge is eredt, hogy a külföld, főképp a franciák szemében Magyarország

Tissot.

Cigányország.

TISSOT nevére annak idején azt a szójátékot csinálták, hogy *tíz szó* igaz sincs a könyvében.

A. VANLOO és LETERRIER francia szövegírók *Le Jour et la Nuit (A nap és éj)* operettje (zenéjét szerzette C. LECOCQ; magyarra fordította EVVA LAJOS) egy tréfás szálló íge forrása:

*Vanloo.
Leterrier.*

Vígan dudál

A portugál.

(Les Portugais

Sont toujours gais.)

A tudomány megbukott, vagy A tudomány csődöt mondott. Brunetière.

(*La science a fait banqueroute*, vagy *La science a fait faillites*.)

FERDINAND BRUNETIÈRE (* 1849.) a *Revue des Deux Mondes* 1895-iki első füzetében közölte azt az *Egy vatikáni látogatás* című cikkelyét, melyből e szálló íge világgá terjedt. A nagy port vert sorok ezek:

[«... Renan, legalább pályája kezdetén, azt hirdette, hogy: «A tudomány mindenha természetünk legnemesebb vágyának: a tudni akarásnak kielégítője leend; és mindig ő fogja az ember kezébe adni az egyetlen eszközt, melylyel sorsán javíthat.» És más helyen, ugyane könyvben, *A tudomány jövődjében*, melynek a címe is egész program, ezt mondja: «Tudományosan szervezni az emberiséget — ezt ő húzta alá — ez a modern tudomány végső célja, ez merész, de jogos követelése.» Ime ezek, azt hiszem, olyan ígéretek, amelyek egy kicsit tovább terjednek a kémikus vagy a fizikus ambíciójánál; és azt mondják, hogy ezek azok az ígéretek, melyek révén a tudomány megbukott.»]

Ugyane fejezet vége felé: [«Ha ezek nem is teljes «bukások», legalább részbeli «csődök», és könnyen érthető, hogy megrendítették a tudomány hitelét.»]

BRUNETIÈRE ez értekezését egynéhány hónap múlva önálló füzetben (*La Science et la Religion, réponse à quelques objections*, Párizs, 1895.) is kiadta, s a bevezetésben ezt írja: [«... nem igen vártam, hogy az a cikkely ekkora zajt fog támasztani. Hát valóban szó van benne, ha nem is épp a tudomány «bukásáról» (*banqueroute*), de «csődbe kerüléséről» (*faillites*), mert jó egynéhány ígérését nem tudta beváltani; de azt az ígét nem én használtam elsöben; sokan ejtették ki nyilvánosan elébb, mint én.»]

ÉMILE ZOLA (* 1840.) 1890-ben megjelent regényének címe a Zola.

La bête humaine.

(A vadállat az emberben.)

ZOLA a Dreyfus-ügyben, a francia köztársaság elnökéhez intézte ama nyílt levelét, mely az *Aurore* című párizsi hírlap 1898 januárius 13-iki számában jelent meg, s így kezdődik:

J'accuse . . . !

[Vádolom . . . !]

ANGOL ÍRÓK.

E. COKE (* 1551., † 1633.) *Institutes* művének «*For a man's house is his castle*» mondatából lett a

Coke. **my house is my castle,
az én házam az én váram.**

BÜCHMANN említi, hogy már Haimburg város 1244-iki statutumaiban is benne van: «*Wir wollen auch, daz einem jegeleichen purger seyn haus seyne veste sey.*»

FRANCIS BACON (VERULAMI BACO, * 1561., † 1626.) *Meditationes sacrae*jának 1598-iki angol kiadásában van a híres

Bacon. **knowledge (itself) is power**
[a tudomány (maga) hatalom.]

O. WILLMANN szerint (*Didaktik als Bildungslehre*, Braunschweig, 1889; II. k. 11. l.) már ROGER BACON († 1294.) mondása volt: «*Ipsa scientia potestas est.*»

Shakspere. WILLIAM SHAKSPERE (* 1564., † 1616.) drámái a következő szálló ígék forrásai:

*Hamlet*ből (fordította ARANY JÁNOS).

Gyarlóság, asszony a neved! (I. 2)
(*Frailty, thy name is woman!*)

Valami rothad(t) ¹⁾ Dániában (I. 4)

Shakspeare.

(ARANY JÁNOS: Rothadt az államgépben valami.)

*(Something is rotten in the state of Denmark.)***Több dolgok vannak földön és egen****Horatio, mintsem bölcselmetek****Álmodni képes. (I. 5)***(There are more things in heaven and earth, Horatio,**Than are dreamt of in your philosophy.)***Őrületség, de van benne rendszer. (II. 2)**

(ARANY JÁNOS: Őrüлт, őrüлт beszéd: de van benne rendszer.)

*(Though this be madness, yet there is method in it.)***Kaviárt a népnek (II. 2)***(Caviare to the general.)***Mit neki Hecuba ²⁾, s ő Hecubának? (II. 2)***(What 's Hecuba to him, or he to Hecuba.)*

Hamlet monologjából (III. 1) angolul is idézzük az első sort:

To be or not to be, that is the question.**Lenni vagy nem lenni, ³⁾ ez a kérdés.**

(ARANY JÁNOS: A lét vagy a nemlét kérdése ez.)

A monolog elejéről:

Meghalni, — elszunyadni, — és alunni!**Talán álmodni: ez a bökkenő.***(To die, — to sleep; — To sleep! perchance to dream:**— ay, there 's the rub.)*

¹⁾ Gyakran így idézzük: „bűzlik.”

²⁾ Járatos így is: „Mit nekem Hecuba”? Sőt elforgatják így is: „Ez neki Hecuba”, amin azt értik: „se inge, se galléra.”

³⁾ ARANY JÁNOS is említi csillag alatt a maga fordításában.

Shakspeare.

A monolog közepéről való:

a nem ismert tartomány,
Melyből nem tér meg utazó.

(*That undiscover'd country, from whose bourn
No traveller returns.*)

Ugyane színben mondja Hamlet Opheliának:

Eredj kolostorba!

(ARANY JÁNOS: Vonulj kolostorba.)

(*Get thee to a nunnery.*)

Ophelia monologjából (III. 1):

Oh mely dicső ész bomla össze itten!

(*O what a noble mind is here o'erthrown!*)

Az V. felvonásból:

(Haj) szegény Yorick! (1)

(*Alas, poor Yorick!*)

Kedvest a kedvesnek (3)

(*Sweets for the sweet.*)

Julius Caesar III. felvonásából (VÖRÖSMARTY
MIHÁLY fordítása szerint)

Temetni jöttem Caesart, nem dicsérni (2)

(*I come to bury Caesar, not to praise him.*)

Brutus derék, becsületes férfiú (2)

(*Brutus is an honourable man.*)

Némelyek azt hiszik, hogy SHAKSPERERE ebben hatott
CICERO 2-ik filippikájának (12) következő része: «*Sic enim
Antonius dixit: M. Brutus, quem ego honoris causa nomino,
cruentem pugionem tenens Ciceronem exclamavit, ex quo
intelligi debet eum consciuum fuisse.*» Mire CICERO: «*Ergo*

ego sceleratus appellor a te, quem tu suspicatum aliquid Shakspere. suspicaris, ille qui stillantem prae se pugionem tollit, is a te honoris causa nominatur.»

Óh mily esés volt ez, jó honfiak! (2)

(O, what a fall was there, my countrymen!)

Mindhárom idézet az

antoniusi beszéd

töredéke. — A IV. felvonásból:

S Philippinél találkozunk velök

(We will along

Ourselves, and meet them a Philippi.)

V. ö. PLUTARCHOS, Caesar élete, 69-ik fejezet.

Coriolanusból (fordította PETÓFI SÁNDOR):

**Vitorláid meg vannak tépve bár,
Nemes hajónak látszol.**

(though thy tackle's torn,

Thou show'st a noble vessel.)

King Richard III-ből (SZIGLIGETI EDE ford. szerint):

Lovat, lovat! egy lóért országomat! (V. 4)

(A horse! a horse! my kingdom for a horse!)

A *Midsummer-night's Dream* (Szentivánéji álom) V. felvonásából ered alkalmasint az

Ez a vég kezdete

kifejezés; a mesteremberek prologusában ugyanis ez van (ARANY JÁNOS fordítása):

Jó akaratunk

Ezen végcéllal fogjuk kezdeni.

(That is the true beginning of our end.)

Francia *'C'est le commencement de la fin'* alakjában TALLEYRANDnak is tulajdonították.

Shakspere. Ugyane felvonásból való a

Helyes a bőgés, oroszlán!

(*Well roared, lion!*)

A *Merchant of Venice* (Velencei kalmár) hőse

Shylock

maga is szálló íge, mint a szívtelen uzsorás képe.

A III. felvonásból idézzük:

Egy erdő majomért nem adtam volna [azt a gyűrűt].

(*I would not have given it for a wilderness of monkies.*)

Az V. felvonás 1. színéből:

Igaz bíró, bölcs bíró — no zsidó!

(*O upright judge! Mark, Jew! — O learned judge!*)

Köszönöm, zsidó, hogy erre (a szóra) megtanítottál.

(*I thank thee, Jew, for teaching me that word.*)

Macbeth V. felvonásának elejéről idézzük (SZÁSZ KÁROLY fordítása szerint):

Arabianak minden illatszere nem édesíti meg e kis kezét.

(*All the perfumes of Arabia will not sweeten this little hand.*)

Szálló íge a *Much Ado about Nothing* címe, ARANY LÁSZLÓ fordítása szerint:

Sok hűhó semmiért.

A féltékenység örök típusa

Othello.

E dráma I. felvonásának 10-ik színéből idézzük *Shakspere.*
ago mondását (SZÁSZ KÁROLY fordítása):

Végy magadhoz pénzt.

(Provide thy money.)

Tégy erszényedbe pénzt.

(Put money in thy purse.)

A II. felvonás 3-ik színében mondja Cassio Jago énekére:

Ez még derekabb dal a másiknál.

(Why, this is a more exquisite song than the other!)

Többnyire így emlegetjük: „Óh, ez derekabb dal a többinél!”

A III. felvonás első színében Othello szolgája mondja:

olyan zene, amely nem hallható

(music that may not be heard.)

A III. felvonás 4-ik színében mondja Jago, hogy a féltékenység

zöldszemű szörny(eteg)

(a green-ey'd monster.)

Es az V. felvonás 2-ik színéből való az

Imádkozál-e

Az estve, Desdemona?

(Have you prayed to-night, Desdemona?)

Romeo and Juliet III. felvonásának 1-ső színében mondja a halálosan megsebesített Mercutio, hogy ő holnap már

csöndes ember

(a grave man.)

Shakspere. *King Lear* (*Lear király*) tragédiájából (fordította VÖRÖSMARTY MIHÁLY) ezeket idézzük:

Cordelia mit tegyen? Hallgat s szeret. (I. 1)
(*What shall Cordelia do; love and be silent.*)

Ugyanonnan van a mindig angolul emlegetett

last, not least

(VÖRÖSMARTY: legvégső, nem legalsó.)

végző, de nem utolsó.

*Julius Caesar*ban is, III. f. 1. sz.

A III. felvonásból (4-ik szín):

Szegény Tamás fázik.

(*Poor Tom's a-cold.*)

Az V. felvonásból (3-ik szín):

Szakadj meg, szív,

Kérlek, szakadj meg!

(*Break, heart; I prithee, break!*)

SHAKSPERE *The Winters' Tale* (*A téli rege*) vígjátékában követte el azt a híres tévedését, hogy Csehországot a tenger partjára helyezte. A cselekvő személyek Sziciliából egyenesen Csehországba hajóznak; a III. felvonás 3-ik színe: «*Bohemia. A desert country near the sea.*» (Csehország. Puszta a tenger mellett.) Innen ered a tréfás szálló íge,

a cseh tenger.

Bunyan.

JOHN BUNYAN (* 1628., † 1688.) híres asketa irányú könyvében, a *Pilgrim's progress*ben fordul elő a

hiúság vására

(*vanity fair*),

melyet THACKERAY 1847-ben egyik legjelesebb regénye címéül választott. Magyarra fordította RÉCSI EMIL.

1719-ben látott napvilágot DANIEL DEFOE (* 1661., † 1731.) *The surprising adventures of Robinson Crusoe of York* című regénye, a bibliát kivéve a világ legelterjedtebb könyve, melynek hőse a lakatlan szigeten élő

Robinson.

Defoe.

JONATHAN SWIFT (* 1667., † 1745.) híres könyve a *Gulliver's travels* (*Gulliver utazásai*, megjelent 1726-ban) a

lilliput, lilliputiak

Swift.

megteremtője.

JOHN ARBUTHNOT (* 1675., † 1735.) 1712-ben adta ki *History of John Bull* című politikai szatiráját, melyből, némelyek szerint, az angol nép tréfás

John Bull

elnevezése ered. De John Bull volt a neve annak a XIV. századbeli wiklifistának is, ki a Wat Tyler-féle pórlázadás egyik vezére volt, s akit II. Richard idejében lefejeztek

Némelyek szerint bizonyos John Bull nevű udvari organista szerette 1605-ben a *God save the King* (*the Queen*) angol nemzeti himnust, mely mint királyhimnus (*Heil Dir im Siegeskranz*) Poroszországban is közkeletű. 1895-ben HANS MORSCH német kutató bizonyítékokat talált arra nézve, hogy e himnus szerzője tulajdonképpen GIOVANNI BATTISTA LULLI, a Párizsban élt híres olasz zenész (* 1633., † 1687.). XIV. Lajos tiszteletére készült, és szövege így kezdődött: «*Grand Dieu, sauvez le Roy.*»

Arbutnot, ARBUTHNOT ÉS SWIFT 1714-ben írták ALEXANDER
Swift, POPE (* 1668., † 1744.) társaságában *Memoires of*
Pope. *Martinus Scriblerus* című szatirikus könyvüket, mely-
 ből ered a

skribler.

SAMUEL JOHNSONnak (* 1709., † 1784.) tulajdo-
 nítják ezt a gyakorta emlegetett szálló ígét:

Johnson.

A pokol jó szándékkal van kikövezeve.

(*Hell is paved with good intentions.*)

WILLIAM WORDSWORTH (* 1770., † 1850.) *We*
are seven költeményéből idézzük SZÁSZ KÁROLY for-
 dítása szerint:

Words-
worth.

Heten vagyunk, uram, heten!

(*O master! We are seven!*)

Az a frázis, hogy valamely esemény

Campbell.

előre veti árnyékát

T. CAMPBELL (* 1777., † 1844.) *Lochiel's Warning*
 költeményéből ered: «... coming events cast their
 shadows before.» Német révén került hozzánk.

Prichard.

Moral insanity.

Ez a ma nem-szakemberek szájában is annyit
 forgó kifejezés JOHN COWLES PRICHARD angol fiziológus-
 tól és elmeorvostól (* 1786., † 1848.) származik. *Trea-*
tise on insanity című, 1835-ben Londonban megjelent
 munkájában említi, illetőleg tüzetesen meghatározza és
 néven nevezi azt a kórképet, melyet francia elmeorvo-
 sok részben már ismertek és leírtak.

PHILIPPE PINEL híres francia elmeorvos (* 1745.,
 † 1826.) beszélt először (a múlt század kilencvenes éveiben

tartott előadásain) olyan elmebajokról, «melyekben az értelem megzavarva nincs, de az akaró képesség csorbult.» Ezeket az állapotokat *mania sine delirio* név alatt írta le *Sur l'aliénation mentale* című könyvében (1791.) A német GROHMANN 1818-ban ezt a PINEL-féle kórképet bővebben tanulmányozva, három graduációt állított föl: 1. morális tompaság, 2. az akarat brutalitása, 3. morális butaság. Ezt nevezte aztán PRICHARD ~-nek. Az ötvenes években a német iskolából indult ki az a felfogás, mely szerint a *moral insanity* nem önálló kórkép, hanem csak tünete a különféle elmekórformáknak, különösen a kezdődés szakában. (SCHWARTZER OTTÓ közlése.)

FENIMORE COOPER északamerikai író (* 1789., † 1851.) 1826-ban megjelent világhírű regényének címe

Az utolsó Mohikán.

Cooper.

(*The last of the Mohicans.*)

LORD BYRON (* 1788., † 1824.) *Childe Harold's Pilgrimage*ének IV. énekében (72-ik versszak) mondja a Terni mellett levő Marmore-zuhatokról:

Byron.

horribly beautiful

(borzasztó szép.)

LORD BYRON tette ismeretessé és népszerűvé az egyetlen újgörög szólást, mely ma is Európaszerte járatos:

Ζωή μου, ὡς ἀγαπῶ

(ejtsd: zoí mu szász aghapó)

[én életem, szeretlek.]

Ez a szerelmi vallomás refrainje ama versének, melyet 1809-ben, első athenei tartózkodása alkalmával, a szépségéről híres Makrisz Marianna kisasszonyhoz (*The maid of Athens*) írt. Így tudja ezt mindenki. HERTSLET azonban (*Treppenwitz*, 4. kiad. 403. l.) azt állítja, hogy BYRON e verse nem vonatkozott senkire, bár 1876 táján Makrisz

Marianna elszegényedett leánya számára, épp a költő iránt való kegyeletből, nyilvános gyűjtést rendeztek.

Longfel-
low.

HENRY WADSWORTH LONGFELLOW (* 1807., † 1882.), a nagy észak-amerikai költő *The old clock on the Stairs* (*A lábas óra*) sokat idézett refrainje (SZÁSZ KÁROLY fordítása szerint):

Mindörökké — soha többé!
Soha többé — mindörökké!

(*For ever — never!*
Never — for ever!)

LONGFELLOW egy híres balladájának címe és refrainje

Excelsior!

[Magasabbra!]

A költőnek gyakran szemére hányták, hogy az ∞ helytelen, mert adverbium levén, csakis 'excelsius' lehet a jó. LONGFELLOW azzal védekezett, hogy az ∞ nem adverbium, hanem adjectivum, mely a költemény hőisére, az ifjú hegymászóra vonatkozik. Ez a védekezés erőltetett; mindazáltal a szálló íge adverbialis értelmében az egész nyugaton járatos.

Darwin.

CHARLES DARWIN (* 1809., † 1882.) 1858-ban megjelent korszakos munkája: *On the origin of species by means of natural selection or the preservation of favoured races in the*

*struggle for life*¹⁾

forrása a

küzdelem a létért, a létért való küzdelem
szálló ígének.

¹⁾ DAPSY LÁSZLÓ 1874-iki fordítása szerint: *A fajok eredete a természeti kiválás útján, vagy az előnyös válfajok fönmaradása a létérti küzdelemben.*

KING a darwinizmus e sarkalatos tételét összeveti a T. R. MALTHUS (* 1766., † 1834.) *Essay on the principles of population* (1798.) művének «*struggle for existence*» kifejezésével. ARANY JÁNOS 1867-ben írta, bizonynyal a darwini *struggle for lifera* célozva, *A haza sorsa* című kis versét:

Küzdelem a létért,
De nem a jóllétért;
Nem hataloméért,
Csak nyugaloméért.

EDGAR ALLAN POE (* 1811., † 1849.) *The Raven* (A holló) verséből való idézet (SZÁSZ KÁROLY fordítása szerint)

Szólt a holló: «Sohasem!»

Poe.

(*Quoth the Raven: «Never more!»*)

H. M. STANLEY (igazi nevén JOHN ROWLAND; * 1841.), a híres utazó *In darkest Africa, or, the quest, rescue and retreat of Emin pasha, governor of Equatoria* (1891.) művéből ered a

legsötétebb Afrika

Stanley.

szálló íge, mely nálunk számtalan változatban járja (a legsötétebb Budapest', a legsötétebb N. vármegye', a magyar nyelv legsötétebb Afrikája') és mindig sanyarú, keserves vagy rendetlen állapotokra céloz.

NÉMET ÍRÓK.

BÜCHMANN *Geflügelte Worte*jában a német írók szálló ígeit tárgyaló fejezet olyas közmondásszerű szólamódokkal kezdődik, minő az 'új seprő jól seper', 'ötödik kerék', 'köpönyeget forgatni'. A nagytudományú kutatók ezeket XIII. századbéli német írókból idézik; de az én szememben vajmi kevés a bizonyosság, hogy

ama régi írók szerzői-é e népies mondásoknak, vagy csak használói. Mellőzöm hát e dolgokat, valamint azokat az anekdotákat is, amelyeket BÜCHMANNÉK német íróknak tulajdonítanak, aligha teljes joggal. Így szerintök a „ha te ütöd az én zsidómat, én is ütöm a te zsidódat” régi anekdota szerzője J. P. HEBEL és kelete 1811 volna. (L. a *Schatzkästlein des rheinischen Hausfreundes*ben.)

Brant. Mi magyarok többnyire azt hisszük, hogy a híres

mundus vult decipi, ergo decipiatur

[a világ meg akar csalatni, hát csalassék meg]

PARACELSUS PHIL. AUR. THEOPHRASTUS BOMBASTUSTÓL ered. A nagy kuruzsló azonban egy éves gyermek volt, mikor SEBASTIAN BRANT (* 1458., † 1521.) 1494-ben kiadta *Narrenschiff* című könyvét, melyben megvan a «*die welt die will betrogen syn.*»

Ugyane könyvben neve

Grobian

a faragatlan, durva embereknek.

Hozzánk a XVI. században került CSAKTORNYAI MÁTYÁS *Grobian verseinek magyar enekbe való fordítása, melyekben az io tisztesseges erkölcsnek regulai vissza valo ertelemmel vannak meg iratvan* (Kolozsvár, 1592) című, Dedekind német költőből fordított munkája révén.

Luther. **Vagy alatta, vagy felette, vagy benne.**

Ez ígével a lutheránusokat szokták csúfolni s azt akarják vele kifejezni, hogy ez a felekezet mindenben opportunus módon tétováz, kétértelműsködik és kibúvókat keres. A ∞ a lutheránusok válasza volna arra a kérdésre, hogy miképpen van jelen Krisztus az úrvacsora sakramentumában.

(908) A dolog azonban nincsen egészen így. — Az úrvacsora sakramentomának felfogásában és magyarázásában a katolikus dogmától (mely a kenyérnek és bornak Krisztus testévé és vérévé való transsubstantióját vallja: *hoc est corpus meum*) eltérnek a reformátorok, de eltérnek egymástól is. Egyenes ellentéte a katolikus dogmának ZWINGLI magyarázata, mely szerint az úrvacsorával élés csupán Krisztus emlékezetének ünnepe s a kenyér és bor csak symbolum (tehát az *est* = *significat*.) LUTHER és követői közből állanak; tagadják ugyan a kath. transsubstantiót, de elismerik Krisztus valóságos jelenlétét, a *praesentia realist*; de ennek a hogymiképjét rejtelmesnek, magyarázhatatlannak, a szentség sacramentalis, mysticus oldalának vallják. Ez a tan aztán olyanformán jutott kifejezésre, hogy a kenyér és bor nem változik át Krisztus testévé és vérévé, hanem a Krisztus teste és vére *bennök, velök és alattök* (*in, cum et sub*) osztatik ki a híveknek. Látnivaló tehát, hogy a három *vagy* és a *fölötte* nem felel meg a valóságnak.

Ama gúnyos magyarázatok LUTHER MÁRTON (* 1483., † 1546.) 1529-ben megjelent *Catechismus*át illetik.

BÉL MÁTYÁS (* 1684., † 1749.) elsőben 1729-ben, Pozsonyban, Meliboeus álnévvel megjelent *Der ungarische Sprachmeister* című nyelvtanító könyvének mottoja:

Wie glücklich ist ein deutscher Mann,
Der unter Ungarn ungrisch kann.

Bél M.

KANT IMMÁNUEL (* 1724., † 1804.) *Grundlegung der Metaphysik der Sitten* művéből (1785.) való a
kategorischer Imperativ.

Kant.

WIELAND (* 1733., † 1813.) *Geschichte der Abderiten* művéből (1774.) ered

a fáktól nem látni az erdőt

Wieland.

(den Wald vor lauter Bäumen nicht sehen)

kifejezés.

AUGUST LUDVIG VON SCHLÖZER (* 1735., † 1809.)
szerzője a

Schlözer.

Justizmord

ígének, melyet 1782-ben egy svájci boszorkány kivégzése alkalmából írt először.

VOLTAIRE már 1777-ben írta egy Nagy Frigyeshez intézett levelében: „*assassins juridiques.*”

Goethe.

GOETHE (* 1749., † 1832.) nálunk járatos szálló ígék
csak egyszer él az ember.

(*Man lebt nur einmal in der Welt.*)

Clavigo (1774.) 1, 1. — Alkalmasint a *Leiden des jungen Werthers* (1774.) forrása e szálló ígének:

cifra nyomorúság

(*das glänzende Elend.*)

Ez a címe CSIKY GERGELY 1881-ben előadott színdarabjának. PÁZMÁNY PÉTER *Kalauzában* (1613.): «világi uraság, színes nyomorúság.»

Nyilván GOETHE révén terjedt el nálunk is a

vörös fonál

kifejezés, melynek magyarázata az 1809-ben megjelent *Wahlverwandschaften*-ben van meg.

Az angol hadi tengerészet minden alattságába, kötelebe, zsinórjába vörös fonál van csavarva olyanképpen, hogy nem lehet kivenni belőle az egésznek felbontása nélkül. Ez a 'végigvonuló' vörös fonál lopás ellen védi a brit kincstár vagyonát. BÜCHMANN szerint 1776 óta használják.

Németül idézzük GOETHE 1810-ben írott *Rechen-schaften* című verséből e sort:

Nur die Lumpe sind bescheiden.

1827-ben írta GOETHE e kifejezést:

Goethe.

Weltliteratur
világirodalom.

GOETHE *Ballade* (ARANY JÁNOS fordításában: *Bal-
lada az elűzött és visszatért grófról*) című versének
refrainje:

Gyerek ezt hallgatja örömmel.

(*Die Kinder, sie hören es gerne.*)

Emlegetjük olykor a *Faust* második részének
(1831.) utolsó két sorát is:

**Das Ewig-Weibliche
Zieht uns hinan.**

[Az örök asszonyi vonz oda fel.¹⁾]

JOHANN HEINRICH VOSS (* 1751., † 1826.) egy
1792-iki epigrammájából mondjuk könyvekre:

ami új benne, nem jó, ami jó benne, nem új.

Voss.

CHRISTIAN AUGUST TIEDGE (* 1752., † 1841.) a
forrása e szálló ígének:

**megosztott öröm kettős öröm, megosztott fájd-
lom fele fájdalom.**

Tiedge.

(*Geteilte Freud' is doppelt Freude,
Geteilter Schmerz ist halber Schmerz.*)

SCHILLER (* 1759., † 1805.) a következő szálló
igék forrása nálunk:

Schiller.

A mór megtette kötelességét, a mór mehet.

(*Der Mohr hat seine Schuldigkeit gethan, der Mohr kann
gehen.*)

¹⁾ DÓCZI LAJOS: «Asszonyi szerelem föl-főlelem.»

Schiller. Az 1783-ban megjelent *Verschwörung des Fiesco* 3-ik felvonásának 4-ik jelenetéből való; de az eredetiben *Schuldigkeit* helyett *Arbeit* van.

Az 1784-ban termett *Kabale und Liebe (Ármány és szerelem)* V. felvonásának 3-ik jelenetében fordul elő az «*unglückseliges Flötenspiel*», melyet némelyek e szólásunk eredetének tartanak:

szerencsétlen flótás.¹⁾

Ugyane felvonás 7-ik jelenetében mondja Ferdinand: «*Die Limonade ist matt, wie deine Seele*» s e nálunk nem járatos, de a németektől sokat emlegetett szálló ígéből csinálták színészeink a

limonádés darab

tréfás műszót, mely az *Ármány és szerelem*re célozva, hyperromantikus, pityergős szomorújátékot jelent. (V. ö. *Nyelvőr*, XXV. k. 545. l.)

A *Don Carlos* (1807.) első felvonásából való idézet az aranjuezi szép napoknak vége.

(*Die schönen Tage in Aranjuez
Sind nun zu Ende.*)

Ugyancsak 1799-ben jelent meg SCHILLER *Die Bürgschaft* című balladája, melynek két végső

*Ich sei, gewährt mir die Bitte,
In eurem Bunde der dritte*

sorából lett a nálunk is mindig németül idézett

der Dritte im Bunde.

[A harmadik a szövetségben.]

¹⁾ Kolozsvárt 1833-ban jelent meg CSERI PÉTER *Antal, vagy egy szegény flautásnak a maga sorsával való megelégedése* című könyve.

Damon és Phintias anekdotájának ókori nyomait igen érdekesen állítja össze BÜCHMANN (id. m. 221. l.). Az idézett két sort ARISTOXENOS sugallta: «τρίτον αὐτόν εἰς τὴν φιλιαν παραδέξασθαι.» *Schiller.*

A *Wallensteins Tod* 2-ik felvonásából idézzük:

Dank vom Haus Österreich!

[Köszönet az osztrák háztól!

SCHILLERnek egy 1803-ban megjelent *An die Freunde* című költeményéből ered a színpadot körülíró e frázis:

a világot jelentő deszkák.

(*Die Bretter die die Welt bedeuten.*)

J. T. FICHTE, a német bölcselelő (* 1762., † 1814.) *Fichte. Reden an die deutsche Nation* (1808.) művében, a 6-ik beszéd közepe táján fordul elő a nálunk mindig gúnyosan emlegetett

deutsche Gründlichkeit

(német gründlichkeit vagy német alaposág.)

Főképp akkor szoktuk emlegetni, mikor a németek magyar dolgokban tudományos baklövést követnek el.

Gott erhalte.

Az osztrák néphimnus, melynek zenéjét HAYDN *L. L. JÓZSEF* (* 1732., † 1809.) szerzette, verse (*Gott erhalte Franz, den Kaiser*) pedig legújabb kutatások szerint egy LORENZ LEOPOLD HASCHKA nevű, Theresianumbeli professzortól való. (* 1749., † 1827.) Ez a HASCHKA mellékfoglalkozásképpen a politikai kém mesterségét is űzte. (V. ö. KAZINCZY FERENC, *Pályám emlékezete*, Abafi Lajos kiadása, 353. l.) *Haschka.*

A himnus 1796-ban keletkezett. Gróf Saurau cs. k. főkancellár szólította föl HAYDNT, hogy szerezzen valami olyan

császárhimnust, amilyen az angolok *God save the king*je. A mű 1797 januárius 28-án kapta meg az imprimaturt és először februárius 12-én, Ferenc császár születése napján adták elő Bécs összes színházaiban. (V. ö. LUDWIG NOHL: *Haydn*; Leipzig, 101. l.)

E halhatatlan szépségű zeneműnek nálunk gyűlöletes politikai jelentősége van. Hangjaiból a *Gesammitmonarchie* eszméje szól hozzánk. A fiatalság ma is gyakran csúfondárosan éneklí, szövegül a nyolc magyar kártya nevét használván elejéről és visszajáról: „*Hetes, nyolcas*” sat. Vajon mikor keletkezett ez a paródia és ki csinálta? — Az 1867-iki koronázásig a következő hivatalos fordítás szerint énekeltek templomainkban, iskoláinkban:

«Tartsd meg Isten, óvd meg Isten
Császárunk s a közhazát» stb.

Az erdélyi unitáriusok és reformátusok énekes könyvében ma is megvan HAYDN himnusa, mint «Fejedelem születése ünnepére való ének», de ezzel a verssel:

Szálljon áldás rád az égből
Földi felség, Fejdelmünk!
Isten! a menny fényköréből
Halld meg, mit kíván keblünk! stb.

Az unitáriusok énekes könyvének már 1837-iki kiadásában is olvasható ez a négyszakos vers, melynek szerzője ismeretlen. HAYDN himnusa különben benne van (mint szent ének) az angol püspöki egyház (*High Church*) énekes könyvében, német diákok pedig hazafias verset danolnak e melódiára.

Ch. A. Egy CHRISTIAN AUGUST VULPIUS nevű német író
Vulpius. (* 1763., † 1827.) alkotta meg a regényes olasz bandita:

Rinaldo Rinaldini

fogalmát és nevét. Ez volt egy 1797-ben megjelent rémregényének címe.

Nálunk kétség nélkül ama „nézőjáték” révén vált ismertté, melyet a német K. FR. HENSLER (* 1761., † 1825.)

írt belőle, s mely BALOGH ISTVÁN fordításában a múlt század tizes és huszas éveiben kedvelt darab volt színpadjainkon. Kolozsvártt 1812 pünkösdjén került színre ez a «nagy új Banditai lármás Játék.»

J. G. SEUME (* 1763., † 1810.) egy 1804-ben megjelent verséből lett a következő, nálunk is szinte mindig németül emlegetett két sor:

**Wo man singt, da lass dich ruhig nieder;
Böse Menschen haben keine Lieder.**

Seume.

[Ahol énekelnek, nyugton lehetsz; a rossz embereknek nincsenek dalaik.]

KARL MARIA WEBER, a nagy zeneszerző (* 1786., † 1826.), 1810-ben Stuttgartban írta *Aufforderung zum Tanz* (*Invitation à la valse*) zenekari művét, melynek címe

felhívás keringőre

*K. M.
Weber.*

alakban szálló íge nálunk, s jelentése: „nem egészen nyílt közeledés, békülésre hajlandóság ellenséges részről.”

WEBER *Der Freischütz* (*A bűvös vadász*) 1821-ben színre került operájából (librettoját szerzette FR. KIND * 1768., † 1843., magyarra fordította ORMAI FERENC) idézzük:

Számiel, jőjj elő,

F. Kind.

Itt a bűvös csontvelő!

FRANZ ALEXANDER KLEIST (* 1769., † 1797.) költeménye a magyar református énekeskönyv 66-ik dicsérete, melynek 4-ik számában ez van:

Csudákkal teljes a természet temploma,

Melyekből kitetszik bölcseséged nyoma;

Nagy vagy a nagyokban, bölcs a kicsinyekben,

Gondod el sem fárad annyi sok ezekben.

*F. A.
Kleist.*

Ma yarra fordította LENGYEL JÓZSEF (* 1770., † 1821.) debreceni ref. professzor, majd szalontai, nagyváradai és szalacsi pap.

J. MÜLLNER (* 1774., † 1829.) 1813-ban előadott *Die Schuld* című drámájának megmásított soraiból ered a nálunk is németül idézett

J. Müllner.

**Erkläret mir, Graf Oerindur,
Diesen Zwiespalt der Natur.**

FRANZ GRILLPARZER (* 1791., † 1872.) osztrák költő 1848 júniusában írta *Feldmarschall Radetzky* című himnusát, melynek harmadik sora a sokat emlegetett és a centralisztikus törekvések jelszavává lett

Grillparzer.

**In deinem Lager ist Österreich
Wir Andern sind einzelne Trümmer.**

Heine.

HEINE (* 1799., † 1856.) 1822-ben megjelent verseiből idézzük (németül) e töredéket:

*Und ich hab' es doch getragen
Aber fragt mich nur nicht wie!*

Ugyancsak 1822-ben jelent meg az *Ein Jüngling liebt ein Mädchen* vers, melynek

*Est is eine alte Geschichte
Doch bleibt sie immer neu*

sorait így fordítjuk:

Régi történet, mely mindig új marad.

1825-ben nyomatták ki HEINE ama (64-ik) dalát, melynek refrainje:

**Mein Liebchen, was willst du [gyakran, helytelenül
noch] mehr?**

Olykor emlegetjük HEINE 1849 októberében című *Heine*. költeményét,¹⁾ mely „Liszt Fránci, a „hős Fránci“ ellen dörög s melynek 9-ik szakasza :

Wenn ich den Namen Ungarn hör',
Wird mir das deutsche Wams zu enge,
Es braust darunter wie ein Meer,
Mir ist, als grüssten mich Trompetenklänge.

Úgy megszükül német ruhám
Nevét ha hallom a magyarnak;
Érzések tengerárja hány,
Lelkembe trombiták rivallnak.

A *Zwei Ritter* versnek hőse

Krapülinsky és Waschlapski,

a Párizsban élőködő két nemes lengyel „száműzött“,
kiről a 6-ik szakban így szól az ének :

Speisten in derselben Kneipe,
Und da keiner wollte leiden,
Dass der andre für ihn zahle,
Zahlte keiner von den beiden.

[Egy korcsmába jártak enni,
S mert hogy a másik fizessen
Egyikök se tűrte volna :
Nem fizetett egyikök sem.]

A *Romanzero* Párizsban, 1851 szeptember 30-án
írott előszavában említi HEINE a

Matratzengruftot,

a derékalj-sírboltot 1848-tól haláláig feküdt benne.

FRIEDRICH HALM (igazi nevén FREIHERR VON MÜNCH-
BELLINGHAUSEN, * 1806., † 1871.) *Der Sohn der Wild-
nis* (1842.) drámájából való a

¹⁾ Magyarra fordította GYULAI PÁL; először jelent meg a
Vasárnapi Ujság 1868-iki 41-ik számában.

Fr. Halm.

Két lélek és egy gondolat,
Két szív, egy dobbanás!

(Zwei Seelen und ein Gedanke
Zwei Herzen und ein Schlag!)

RICHARD WAGNER (1813., † 1883.) 1850-ben megjelent *Das Kunstwerk der Zukunft* füzete révén támadt

R. Wagner

a jövő zenéje

fogalom, melyet ma már nem csupán muzsikára értünk, de mindenre, amit a mai kor nem fog föl.

Grube,
Rotter,
Berghaus.

Jogaszen und Kanaszén.

Ezt a kifejezést az augsburgi *Allgemeine Zeitung*, a bécsi *Presse*, az írók közül GRUBE, ROTTER, BERGHAUS sat. az ötvenes években kezdték a magyarok ellen használni. Melyik volt az első, aki ama két szót germanizálta, nehéz volna eldönteni.

A Bach-huszárok, kik a magyar nemzet civilizálóiul tolták fel magukat, abban a véleményben voltak, hogy «*die Ungarn sind lauter Jogaszen, Kanaszén und Betyaren*»; ezt aztán nemcsak élő szóval, hanem fölbérelt emberek, ROTTER és társai által írásban is hirdették. Ezek az írók szerették a tösgyökeres magyar fogalmakat és dolgokat magyar szóval fejezni ki. BERGHAUS *Was man von der Erde weiss* című 1859-ben megjelent világismertető vállalatának 31-ik füzetében még ezt írja rólunk: «*Diesen winzigen Häuflein faulenzender, schwelgender Herrn, dieser Millionen-Masse von Sklaven, dieser Nation von Pferdeknecchten, von Schäfern, von Ochsen- und Schweine-Treibern.*» De már ROTTER RICHÁRDnak az augsburgi *Allg. Ztg.*-ben megjelent pesti leveleiben a «*Kanaszen*» szerepel. A gulyáshúst nem „ungarisch gekochte Fleischpeise“-nak, hanem Gollaschnak («*gulyáshus ist* — írja SZÉCHENYI Blickjében — *das Fleischgericht, welches die wiener Eruditen und Sprachforscher — alles Ungarische verbessernd und in civilisirten Formen umgiessend — Gollasch benennen, aber zu kochen*

freilich durchaus nicht verstehen»); a csikóst nem *Pferdeknecht*nek, hanem *Tschikoschnak*; a vármegyei rendszert nem *Comitatssystem*nek vagy *Comitatswirtschaft*nak, hanem *Pandurenwirthschaft*nak; a betyárságot nem *Räuberthum*nak, hanem *Betyarenthum*nak írják stb.

Némelyek már a negyvenes években keresik a *Jogasz*en und *Kanaszen* eredetét. Ez azonban *filius ante patrem*; akkor a jogászokat részint juristáknak, részint patvaristáknak nevezték.¹⁾ A németek azonban a jurátus fogalmával sem voltak tisztában, annyira nem, hogy pl. mikor 1848 márciusában egy csomó jurista (*juratus tabulae regiae notarius*, értvén ez alatt az olyan jogvégezett embert, ki *pro haurienda praxi judiciaria* a királyi ítélőtáblánál, illetőleg valamely táblai ügyvédnél volt alkalmazva) fölment Bécsbe testvérisülni, a bécsiek a *Juraten* szót összetévesztve a *Magnaten* szóval, a juratusokat meglátva, azt kiabálták: *Da sind die Magnaten!*

A németek azonban már korán rebesgették, hogy a magyarok hátramaradottságának egyik fő oka a jogi pálya iránt való szertelen vonzódásuk. V. ö. IGNAZ WILDNER: *Ein Haupthindernis des Fortschrittes in Ungarn* (1842.) és a XVIII. század kilencvenes éveinek több politikai füzetét, melyek a haladás szempontjából már szintén kifogásolják azt, amit a Bach-korszakban azzal, hogy jogászoknak és kanászosoknak csúfoltak bennünket, szintén szemünkre vetet-

¹⁾ Azt hiszem, a *jogász* szó az ötvenes évek elején csinalódott. De a még *kanásznak* sem volt meg a németeknél a negyvenes években ez az értelme. J. G. KOHL, az ismeretes földrajzi író, ki 1841-ben utazta be Magyarországot, *Reise in Ungarn* (1842.) könyvében (I. k. 98. l.) így értekezik a bakonyi kanászosokról: «E disznópásztorok neve «Gonasz» (ejts «gonasz», az osztrákok rendszeren így mondják: «Kanasz»). Csillag alatt: «Eleinte azt hittem, hogy ez a szó szláv eredetű lehet, mert a szláv nyelvben hasonló neve van a csordásnak. De a magyarban is van egy szó: «gonosz», melynek jelentése *ruchlos, lose*. Talán azért hívják így a bakonyi disznópásztorokat.» A *kanász* szó e példásan *gründlich* magyarzója bizonyynal nem hallgatja el a szálló ígét, ha már megvan; annyival inkább sem, mert könyve rosszakaratú.

tek, hogy t. i. a Corpust Jurist forgatjuk és a földet túrjuk, de az ipartól és kereskedelemtől idegenkedünk. (BALLAGI GÉZA közlése.)

C. Sitter.

Magyar glóbusz.

(*Ungarischer Globus, Globus von Ungarn.*)

Eredete ÁGAI ADOLF szerint az, hogy 1861-ben a bécsi *Donau-Zeitung* egy névtelen tárcaírója azt az anekdotát költötte, hogy egy magyar ember bement a könyves boltba és azt mondta: *„Geben sie mir Globus von Ungarn“*.

Említi már az 1861-iki *Vasárnapi Ujság* (17. sz.) egy bécsi levele is, melyet K. T. = Kappan Tóbiás = ÁGAI ADOLF írt.

Az ARGUS-féle *Geflügelte Worte aus und über Österreich* (Wien, 1896.) azt állítja, hogy a *Globus von Ungarn* szálló íge szerzője CARL SITTE († 1884.), a bécsi *Figaro* szerkesztője.

1870-ben, Lipszében jelent meg ARKOLAYTÓL¹⁾ egy *Das Germanenthum und Österreich* című könyv, melynek mottója:

Arkolay.

Das Deutsche muss verdrängt und die Sprache der Hausknechte werden.

(*Pöbelstimme aus dem ungarischen Reichstag.*)

Ez a mondás igen elterjedt a német külföldön és szélteben használták ellenünk. Pedig a magyar országgyűlésen soha sem beszélt ilyesmit senki. De MOCSÁRY LAJOS írt 1869-ben az *Ellenőrbe* egy cikkelyt, mely körülbelül így végződik: *„Óhajtandó, hogy Budapest*

¹⁾ Alnév, mely alatt WALDEMAR STRÄUBEL tüzérszt lap-pang. *Arkelei, archeley* az artilleria XV—XVI. századbeli német neve volt.

úgy megmagyarosodjék, hogy benne csak a haus-knechtek beszéljenek németül.' (KÖNYI MÁNÓ közlése.)

ARKOLAY e műve nevezetes, mert nagyítás nélkül állítható, hogy a legfanatikusabb gyűlölségű könyv, amelyet valaha ellenünk írtak. A vége az, hogy a művelt Európa állítson ötvenezer katonát, aki az összes magyarságot, ezt a rablóbandát, kiirtja a föld színéről.

A müncheni *Fliegende Blätter* 1852-iki 11-ik (XVII. k. 395. sz.) számában jelent meg a *Die Wassersnoth in Leipzig* című, G. H. aláírású tréfás vers, melyből mi magyarok is idézzük a következő két sort:

Auf dem Dache sitzt ein Greis,
Der sich nicht zu helfen weiss.

G. J. P.
Hansen.

(Háztetőn egy bácsi ül.

Kapkod tehetetlenül. RÁKOSI JENŐ fordítása.)

Szerzője, mint velem a *Fliegende Blätter* szerkesztősége közli, G. J. P. HANSEN, ki az időben kieli joghallgató volt. Csak annyit tudni róla, hogy alkalmasint wandsbecki születésű.

Revolverzurnaliszta

(*Revolver-Journalist*)

F. F.
Masaidek.

néven F. F. MASAIDEK (* 1840.) bécsi humorista nevezte először a zsaroló ujságírókat a *Figaro* vicclap 1871 május 6-iki számában.

Ugyanő a börzebukást jelentő és nemzetközi szóvá lett

(*grosser*) **Krach**

alkotója. (*Figaro*, 1872 december 28.)

V. ö. ARGUS, *Geflügelte Worte aus und über Österreich*. (Wien, 1896.)

JULIUS ROSEN (igazi nevén Nikolaus Duffek, * 1833.)
Grössenwahn vígjátékát fordította le KULIFFAY EDE

J. Rosen. **A nagyzás hőbortja**

címen. A darab a Nemzeti Színházban, 1878. május 12-én került színre.

SOUPPÉ bécsi zeneszerző 1879-ben színre került
Boccaccio operettje 2-ik felvonásában fordul elő ez
 a dal:

Zell és
 Genée.

Kis levélke, drága kis levélke,
 Nem tudod, mi boldoggá tevél te.

A librettot F. ZELL és R. GENÉE írta; magyarra fordította
 EVVA LAJOS.

SZLÁV ÉS ÉSZAKI ÍRÓK.

Palacky. PALACKY FERENC, a csehek nagy történetírója
 (* 1798., † 1876.) mondotta *Csehország története*
 című munkájában (1836; I. kötet, 3. könyv. 1. feje-
 zet), hogy

a magyarok bejövetele a legnagyobb szerencsét-
 lenség, mely a szláv világot évezredek óta érte.

A kitűnő tudós e művét német nyelven írta. (*Geschichte von Böhmen*.) Ama sokat emlegetett rész az eredetiben így szól: «Die Invasion der Magyaren und ihre Festsetzung in Ungarn ist einer der folgenreichsten Ereignisse in der Geschichte Europa's; sie ist das grösste Unglück, das die Slawenwelt im Ablauf der Jahrtausende betroffen hat.» Egynehány sorral arrább aztán bizonyítani kezdi ez állítását. A szlávok a IX. században Holsteintől a Peloponnesusig egy test volt; de a magyarok épp a szívébe törtek a képződő birodalomnak és megsemmisítették.

TURGENYEV SZERGEJEVICS IVÁN, a nagy orosz költő *Turgenyev*. (* 1818., † 1883.) magát tartotta a

nihilista, nihilizmus

szó szerzőjének, mint ez a *Deutsche Rundschau*ban 1884-ben megjelent följegyzései bizonyítják. (V. ö. BÜCHMANN id. m. 248. l.) A ∞, nihilizmus, amennyiben az orosz forradalmi pártra vonatkozik, valóban tőle ered; de a szó régi, már 1799-ben használta FR. H. JACOBI német filozófus, mint metafizikai terminust.

TURGENYEV-től származik a

fölösleges ember

kifejezés. 1850-ben írta *Tnyevnik lisnyavo cselovjeka* (Egy fölösleges ember na lója) című elbeszélését.

L. HOLBERG (* 1684., † 1754.) a dán író 1722-ben megjelent *Den politiske Kandestober* [A politikus kannagyártó] vígjátékának címéből lett

a politikus csizmadia.

Holberg.

Így fordította le ugyanis ASZALAI SZABÓ JÁNOS a XVIII. század végén a bécsi *Der politische Schuster* átdolgozás címét. E darab először Pesten került színre, 1793 április 3-án. Németországban a dán vígjáték *Der politische Kannegiesser*, a franciáknál *Le ferblantier homme d'État* címen ismeretes.

Enfin seuls!

K. Ekwall.

[Csakhogy valahára magunk lehetünk!]

Ez a címe KNUT EKWALL svéd képiíró (* 1843.) egy 1878-ban festett képének, mely fiatal házaspárt ábrázol, amint az esküvő és lakodalom után egymás karjába borulnak szobájukban.

A BIBLIA.

A szent biblia az a könyv, mely a nyugati népekre mindennél jobban hatott. A belőle eredő szálló ígék ősi kincsek a keresztyén világ összes nyelveiben. Nem e csekély munka egyetlen fejezete, de vaskos kötet sem volna elegendő kellőképpen méltatni és példákcal bizonyítani azt a hatást, melyet a biblia reánk magyarokra tett. Valóban csak a legjáratosabb szálló ígékre terjeszkedhet ki e kísérlet. A teljes földolgozás munkája másokra, hivatottabbakra marad.

Mózes. Mózes 1., a termésről való könyvéből a következő szálló ígéket idézem:

Legyen világosság! (1, 3.)

Fiat lux! ¹⁾

Az 1, 2, 18. versében mondja az Úr:

Nem jó az embernek egyedül lenni.

Hogy a feleség, mint tréfásan emlegetni szokták, az

oldalborda,

MÓZES 1, 2, 21. versében gyökerezik.

¹⁾ A magyar idézetek többnyire KÁROLIGÁSPÁR nálunk minden felekezet között leginkább elterjedt fordítása szerint, olykor KÁLDI GYÖRGY fordítása szerint, a deák idézetek a *Vulgataból* valók.

Az 1, 3, 2—6. verseiből ered a

Mózes.

tiltott gyümölcs.

Ugyane rész 19-ik versében van

A te orcádnak veritékével egyed a te kenyeredet.

Az 1, 4, 10: „A te atyádfiának vére kiált énhozzám a földről’ forrása az

égbekiáltó

kifejezésnek, melyet az egyház a bűnök egy kategóriájára alkalmazott. (Égbekiáltó bűnök, *peccata clamantia.*)

Matuzsálem

a világ legöregebb embere, mert 969 évig élt. (Móz. 4, 5, 27.)

Az olajág,

melyet a vízözön után Noénak a második kibocsátott galamb hozott vissza (Móz. 1, 8, 10) a kiengesztelődés, a béke jelképe. (A béke olajága.)

Nimród

a neve ma is a nagy vadásznak. (Móz. 1, 10, 9.)

A bábeli zűrzavar

akkor keletkezett, mikor a babyloni torony építése után az Úr összezavarta a nyelveket; «annak okáért nevezé minden annak nevét Bábelnek.» (Móz. 1, 11, 8.)

Sodoma és Gomorrha

a két bűnös város, melyet az Úr kénköves tűzzel pusztított el. (Móz. 1, 19, 24.) És mikor Lót felesége hátratekintett (26. v.)

sóbálványnya változott.

Mózes.

Ézsau Jákobnak.

egy tál lencséért

adja el elsőszülött jussát. (Móz. 1, 15, 34.)

Az öreg Izsák mondja, mikor megtapogatja a kecskebőrbe burkolózott Jákobot (Móz. 1, 27, 22):

E szó Jákob szava, de e kezek Ézsau kezei.

Legtöbbször így idézik: *A hang Jákobé, de a kéz Ézsau keze.* E rész 29-ik verse a magyar királyok koronázásának szertartásában is előfordúl: «*Et serviant tibi populi et adorent te tribus: esto dominus fratrum tuorum, et incurventur ante te filii matris tuae*» etc. (És szolgáljanak tenéked népek, és hajoljanak meg te előtted nemzetiségek, légy a te atyádfiainak úrok és a te anyádnak fiai meghajoljanak te előtted.)

A *Vulgata* betűje szerint idézzük (Móz. 1, 38, 23)

habeat sibi.

(KÁROLI szerint: Tartsa magának.)

A hét sovány esztendő,

melyet az Úr Egyiptomra bocsátott (Móz. 1, 41.) mindig az inség és egyszersmind az ösztövérek emberek jelképe marad.

Józsefről mondja MÓZES (1, 45, 26): «még él és ő uralkodik egész Egyiptom földén»; ebből származhatott az

él és uralkodik

*(vivit et dominatur)*frázis, bár nem lehetetlen, hogy a mise könyörgéseit záró «*per dominum nostrum Jesum Christum, filium tuum, qui tecum vivit et regnat*» stb. még inkább hatott keletkezésére. Ezt az imádság-zaradékot a III. karthagoi zsinat (397 augusztus 28.) rendelte el.

A téjjel és mézzel folyó Kánaán

Mózes.

(Móz. 2, 3, 8) a minden jóval megáldott föld szimbóluma, melyet mi magyarok, jobb napokban, szeretünk saját hazánkra alkalmazni.

Az Isten újja digitus Dei

kifejezés (Móz. 2, 8, 19) nálunk leginkább a katolikusok között járatos. KÁROLI GÁSPÁR így fordítja: „Isteni hatalom”.

Az egyiptomi sötétség

(Móz. 2, 10, 22) a Fáraó országára mért csapások egyike; az

egyiptomi húsos fazekak

kifejezés pedig (Móz. 2, 16, 3) abból ered, mikor a zsidók a pusztában zúgolódnak: «Vajha emésztettünk volna meg az Egyiptom földében, mikor a fazék hús mellett ültünk vala.» A *húsos fazekakon* nálunk a kormányhatalommal járó hasznot értik.

MÓZES könyveiben többször (2, 21, 24; 3, 24, 20; 5, 19, 21) fordul elő a

szemet szemért, fogat fogért,

mely mint a *poena talionis* sarkalatos elve mindig nagyfontosságú volt a keresztyén igazságszolgáltatásban.

Az arany borjú

imádása, a tánc az ∞ körül, MÓZES 2. könyvének 32. részében említődik.

Régtől tudományos viták tárgya: mi értendő ezen az arany borjún. Az angol CH. BEKE azt állítja, hogy az egész csak helytelen fordítás, mert az illető héber szó jelen-

Mózes. tése nem ,borjú', hanem ,kúp'. Némelyek az arany borjúbán az egyiptomi ápiszt látják.

MÓZES 3-ik könyvének 16-ik részében van szó a bakról, melynek fejére Áron a két kezét teszi, hogy Izraelnek minden bűne reá háruljon. Ebből lett a ,*Sündenbock*', melyet mi is gyakran emlegetünk

bűnbak
képében.

MÓZES 4-ik könyvének 22-ik részében fordul elő

Bálám szamara,

melyet zsidó csúfolódásképpen ismer a magyar nyelv.
(Ó te ∞!)

MÓZES 5-ik könyvéből való idézetek:

eget-földet (tanúsággul hívni, ígérni sat.)

4, 26: «Bizonyosságul hívom ti ellenetek a mai napon a mennyet és a földet» stb.

Nemcsak kenyérrel él az ember. (5, 8, 3.)

Ne kössétek fel száját a nyomtató ökörnek. (5, 25, 4.)

Mi magyarok többnyire lóval nyomtatunk; ezért e bibliai szálló ígében ökör helyett gyakran lovat említünk.

Úgy őrizni, mint a szeme fényét. (5, 32, 10.)

Sámuel. SÁMUEL első könyvéből (*Vulg.: I. Regum*, 10, 12 és 19, 24) való a

Saul a próféták között.

Mindkét helyen mint példabeszéd említődik.

SÁMUEL első könyvének 17-ik részében van szó az óriás

Góliátról.

A második könyvben (*Vulg.: II. Regum*) fordul elő ez a kifejezés: *Sámuel.*

halál fia. (12, 5.)

A 18-ik rész 9-ik versében említődik, hogy az öszvéren futó Absolon fejénél fogva fönnakadt egy cserfán s

ég és föld között
függött.

A KIRÁLYOK első könyvében (*Vulg.: III. Regum*) *Királyok könyve.*
3, 16—28) van leírva

Salamon ítélete;

és e könyv számos helyen magasztalja

Salamon bölcsességét, a bölcs Salamont.

Ugyan-e könyv 17-ik részében, Illyés próféta csodatételei között van szó a kifogyhatatlan olajos korsóról, melyet közbeszédben így nevezünk:

a bibliai olajos korsó.

TÓBIÁS könyve 4-ik részének 16-ik verséből keletkezett módosulás révén a közmondásszerű *Tóbiás.*

amit nem kívánsz magadnak, ne cselekedd másnak
Quod sibi fieri non vis, alteri ne feceris

alakját LAMPIRIDIVS IV. századbeli író ALEXANDER SEVERUS római császárnak († 235.) tulajdonítja.

JÓB könyvéből való szálló íge: *Jób.*

Az Úr adta, és az Úr vette el is, áldott legyen az Úrnak neve! (1, 21.)

BÜCHMANN a német *„auf keinen Grünen zweig kommen“* szólásmódot JÓB «és az ő csemetéje meg nem virágzik»

Jób. mondatából (15, 32) származtatja. Meglehetősen bizonytalan következtetés; az ellenben bizonyos, hogy a magyar „*zöld ágra nem jutni*” ama német frázis szolgái fordítása, tehát germanizmus, melyet még a bibliai eredet sem menthetne.

JÓB könyvéből (21, 18) való e hasonlat:

mint a pozdorja, melyet a forgó szél elragad.

Zsoltárok. A 25-ik zsoltár 7-ik verséből ered a

fiatalkori bűnök

kifejezés. („Az én ifjuságomnak bűneiről, és az én vétkeimről meg ne emlékezzél.”)

A 35-ik zsoltár kezdőversét fordította SZENCZI MOLNÁR ALBERT (1607-ben) így:

Perelj, Uram, perlóimmal

Harcolj én ellenségimmal stb.

Ugyane fordítás szerint a 79-ik zsoltár kezdete:

Öröködbe, Uram, pogányok jöttek

És szent templomat megfertéztették.

A 83-ik zsoltár 7-ik versében (*Vulg.*) van a „*vallis lacrimarum*”

siralom völgye

kifejezés, melyet KÁROLI GÁSPÁR (84, 7) így fordít: „víz nélkül való völgyek.”

A 101-ik zsoltár 8-ik versében (*Vulg.*) fordul elő a

passer solitarius

(magányos veréb),

melyet mindig latinul emlegetünk, magányosan élő, társaságtól húzódozó emberekre célozva.

A mai ornithológiában *Passer solitarius* egy rigófaj neve. Herman Ottó szerint: remete rigó. A bibliai ∞ azonban kétségtelenül házi veréb. *Zsoltárok*

A 115-ik (*Vulg.*: 113-ik) zsoltár 7-ik és 8-ik verséből való idézet a

szemeik vannak, de nem látnak; füleik vannak, de nem hallanak.

A *Vulgata* ismeretes ígéje a 115-ik zsoltár 11-ik versében levő

omnis homo mendax

(minden ember hazug.)

A 129-ik zsoltár kezdő szavai:

De profundis clamavi ad te, Domine.

(A mélységből kiáltok hozzád, ó Uram.)

Ugyancsak a *Vulgataból* szoktuk idézni SALAMON *Salamon példab.*
példabeszédei közül ezt:

Aquae furtivae dulciores sunt. (9, 17.)

(A lopott vizek édesebbek.)

A Példabeszédek 26-ik részének 27-ik verséből lett a közmondássá vált

Aki másnak vermet ás, maga esik bele.

(V. ö. a 7-ik zsoltár 16-ik versével.)

A PRÉDIKÁTOR SALAMON könyvéből (1, 9) való *Prédikátor Salamon.*
idézet:

Nincs új a nap alatt.

Vulg.: **Nihil sub sole novum. (1, 10.)**

Ez ígét már alig emlegetjük másképpen, mint így: 'Nincs új a nap alatt, mint rabbi Ben Akiba mondja.' És ezen a réven szinte általános a hit, hogy ez a mondás valamely talmudistától ered. Ama Ben Akiba rabbi pedig

Prédikátor csak KARL GUTZKOW német író *Uriel Acosta* című drámájának (1847.) egy alakja, ki mindig azt emlegeti: «*Alles ist schon dagewesen.*» Ez is jele lassú, lappangó elnémetesedésünknek!

A 9-ik rész 6-ik verséből lett a közmondás:

Többet ér az eleven kutya a döglött oroszlánál.

A 10-ik rész 13-ik versében van:

Jaj néked ország, mikor a te királyod gyermek.

(V. ö. e mű 208 1.)

Ézsaiás: ÉZSAIÁS PRÓFÉTA könyvéből való szálló ígék:

az Úr szőlleje. (5. 7.)

Botránkozásnak kösziklája (8, 14), szokottabban, a nyelvújítás szavával

botránykő,

lapis offensionis.

Ordíts kapu, kiálts város. (14, 31.)

A *Vulgata* «*tantummodo vexatio intellectum dabit auditui*» (A zaklatás teszi érthetővé a hallomást. TÁRKÁNYI BÉLA ford.) betűjéből (28, 19) lett a híres

Vexatio dat intellectum.

KOLLÁR FERENC volt jezsuita, Mária Terézia kedvelt embere († 1783.) írta 1764-ben a magyar nemesség ősi jogai ellen *De originibus et usu perpetuo potestatis legislatoriae circa sacra apostol. regum Hung. libellus singularis* című munkáját, melyre a nemesség 1764-ben egy *Vexatio dat intellectum* című, kéziratban elterjesztett felség-sértő pamflettel felelt. Ez iratot 1765 február 18-án Pozsonyban hóhérkézzel égettették el. Később, II. József alatt (hely, évszám és sajtó megnevezése nélkül) nyomtatásban is megjelent deákul és németül. Szerzője, mint ma

már egészen bizonyos (v. ö. BALLAGI GÉZA: *A politikai Ézsaiás. Irodalom Magyarországon 1825-ig*, Budapest, 1888; 84. l.) RICHVALDSZKY GYÖRGY esztergomi kanonok és fölszentelt püspök († 1779).

ÉZSAIÁS könyve 40-ik részének 3-ik versében van a

Kiáltó szó a pusztában.

Vulgata: Vox clamantis in deserto.

Innen: „Pusztában elhangzó szó.” JÁN. 1, 23.

Az 59-ik rész első versében pedig:

nem rövidült meg az Úr keze.

A 66-ik rész 6-ik versének e szavait: «*Vox populi de civitate, vox de templo, vox Domini reddentis retributionem inimicis suis*» sokan a

vox populi vox dei,

a nép szava Isten szava

forrásának tekintik. FOURNIER HESIODOSBAN véli megtalálni eredetét; BÜCHMANN HOMEROSBÓL idéz hasonló sorokat. Mindez egybevetéseknél meggyőzőbbnek látszik e bibliai hely.

Ugyancsak ÉZSAIÁS (28, 20) lehet az indítója az

addig nyujtózz, ameddig a takaró ér

közmondásnak, mely e szerint voltaképpen szálló íge.

JERÉMIÁS könyvéből (8, 22) idézzük:

Jeremiás.

Nincsen-é balzsamolaj Gileádban?

JERÉMIÁS siralmaiból (5, 16) való a gyásznak e panaszos szava:

Elesett (gyakran: leesett) a mi fejünk koronája.

Jeremiás. Ugyancsak a Siralmak (3, 41) egy verse: «*Levemus corda nostra cum manibus ad Dominum in coelos*» (Emeljük fel szíveinket kezeinkkel egyetemben az égbe, az Istenhez) lehet forrása a

sursum corda!

(föl a szíveket!)

ígének, melyet a mesében a praefatio előtt a pap mond; mire a nép ezt feleli: *Habemus ad Dominum.*

TALLEPIED régi francia egyháztörténetirő *Thrésor de l'Eglise catholique* könyvében (Párizs, 1586.) a ~-t SZENT JEROMOSNAK tulajdonítja.

Ugyanígy találgatva keressük a

dixi et salvavi animam meam

Ezékiel. eredetét EZÉKIEL PRÓFÉTA szerint. (3, 17—18, 33, 8—9.)

Ezen a két helyen csakugyan megvan az *animam liberasti* kifejezés, melyből a *salvavi animam* származhatott. De honnan a *dixi*? A római szónokok rendes beszédvégző *dixi*-je volna ez?

Dániel. DÁNIEL PRÓFÉTA szerint (2, 31—34) Nabukodonozor álmában látta az

agyaglábú kolosszust.

KÁROLI GÁSPÁR fordítása: „egy nagy álló-kép . . . lábai részszerint vasból, és részszerint cserépből.“ — Kossuth Lajos *agyaglábón álló északi kolosszusnak* nevezte az orosz. (V. ö. Beöthy Zsolt, *Képes magyar irodalomtörténet*, Budapest, 1896, II. 657. l.) E hasonlat A.-PH. CUSTINE gróftól († 1793.) ered; SAINTE-BEUVE Spanyolországra alkalmazta.

Baltazár király lakodalmán (DÁNIEL, 5. r.) jelenik meg a kísértetes kéz és ezt írja a falra:

Mene tekél fáresz¹⁾

¹⁾ *Vulgata*: „Mene, thecel, phares.“ Az eredeti betű szerint: „Mené, mené, tekél ufarszin“.

HÓZSEÁS PRÓFÉTA (4, 6.) írása:

Hózséás.

Elvesz az én népem, mivelhogy tudomány nélkül való.

ARANY JÁNOS: *Széchenyi emlékezete* (9. versszak 1—4):

Bizton, ezer bajunk közt, megtalálta
 Azt a mi fő, s mindent befoglaló:
 «Elvesz az én népem, elvesz — kiálta —
 Mivelhogy tudomány nélkül való.»

HÓZSEÁS ígéből (8, 7) ered a közmondás:

Aki szelet vet, vihart arat.

Betű szerint: «Bizony csak szelet vetnek a földbe, és forgószelet aratnak.»

JÓEL próféta könyvében (3, 10) van az a mondat, melyből e szálló íge ered:

Jóel.

az ekevasból kardot csinálni.

AMOS könyvből (7, 14) való a

Ámos.

nem vagyok proféta

Vulgata: non sum propheta.

JÉZUS, Sirák fia könyvéből (11, 30) való ez az idézet:

*Jézus,
 Sirák fia.*

Ante mortem ne laudes hominem quemquam.

[Halála előtt ne dicsérsz senkit.]

Talán származéka ennek a ,nyugtával dicsérsd a napot, közmondás. (DECSI: ,Estve szokták dicsérni a napot, nem reggel.' BARÓTI SZABÓ DÁVID: ,Végin szokták a napot dicsérni.') Eszünkbe juttatja az írás ígéje azt is, amit HERODOT szerint (1, 32) SOLON mondott Krézusnak: «Halála előtt senki sem boldog.» Ezt többnyire deákul idézzük: *Nemo ante mortem beatus.*

Jézus, JÉZUS, Sirák fia könyvének (38, 23) *mihi heri et Sirák fia. tibi hodie* ígéből eredhet a

hodie mihi, cras tibi,
ma nekem, holnap neked.

A 4-ik rész 32-ik versének *ne coneris contra ictum fluvii* mondatából származhatik az

ár ellen úszni

kifejezés.

Máté. SZENT MÁTÉ evangéliomából való szálló ígék:

Viperafajzat (3, 7)

progenies viperarum.

Ez az én szerelmes fiam, kibem nékem kedvem telik. (3, 17.)

Boldogok a lelki szegények, mert övök a mennyeknek országa. (5, 3.)

A 'nyolc boldogság' elseje. Az úgynevezett 'hegyi beszéd'-ből.

A gyertyát véka alá rejteni

kifejezés SZENT MÁTÉ következő helyéből (5, 15) ered:

«A gyertyát is nem azért gyújtják meg, hogy elrejtésük véka alá, hanem hogy a gyertyatartóra tegyék, és fényljék mindenkinek, kik a házban vagynak.»

Egy jótát sem.

A görög betű szerint: ἰὼτα ἐν . . . οὐ μὴ παρέλθη; a *Vulgata*ban *iota unum . . . non praeteribit*; KÁROLI GÁSPÁR: 'egy kis jóta . . . el nem múlik a törvényben, mígnem abban mindenek beteljesíttetnek.' (5, 18.)

A ti beszédek legyen úgy, úgy, nem, nem;
ennek felette valami esik, a gonosztól vagyon. (5, 37.)

Máté.

Ne tudja a te balkezed, mit cselekszik jobb
kezed. (6, 3.)

Két úrnak nem lehet szolgálni.

(Senki sem szolgálhat két úrnak. 6, 24.)

Meglátni valaki szemében a szálkát.

(«Miért nézed pedig a szálkát, amely vagyon a te atyádfiának szemében, a gerendát pedig, mely a te szemében vagyon, nem vészed eszedbe?» 7, 3.)

Disznók elé a gyöngyöt.

Margaritas ante porcos. (7, 6.)

Kérjetek és megadatik néktek; keressétek és megtaláljátok; zörgessetek és megnyitvatik néktek. (7, 7.)

Fövenyre (homokra) építeni a házat.

MÁTÉ evangyélioma 7-ik részének 26-ik verséből ered.

Ne ítéljetek, hogy ne ítéltessetek. (7, 1.)

Uram, nem vagyok méltó (hogy házamba jöjj). (8, 8.)

Vulg: Domine, non sum dignus (ut intres sub tectum meum.)

Sírás és fogaknak csikorgatások. (8, 12.)

Mit féltetek, kicsinyhitűek?

mondja Jézus (8, 26) a tanítványoknak, mikor lecsendesíti a háborgó tengert (a Genezáreth tavát).

Máté,

Új bornak új tömlő.

MÁTÉ, 9, 17: «... Az új bort nem töltik hitvány tömlőkbe, mert elszakadoznak a tömlők, és a bor kiomol, a tömlők is elvesznek; hanem új bort új tömlőkbe töltik, és mindenik megmarad.»

Nem holt meg a leányzó, hanem aluszik. (9, 24.)

Vulgata: Non est enim mortua puella, sed dormit.

Az 1832/36-iki országgyűlés főrendi háza a vallási sérelmeknek és kívánatoknak fölterjesztését a királyhoz oly határozottan ellenezte, hogy a karok és rendek táblája, siker nélkül váltott hét üzenet után, végre kénytelen volt az ügyet felfüggeszteni és kivívását a jövődőnek átadni. BEÖTHY ÖDÖN tette az indítványt e letételre, beszédét az országban nagy és tartós hatást keltett e szentírási idézettel végezvén: ∞.

Legyetek okosok,¹⁾ mint a kígyó és szelídek, mint a galambok. (10, 16.)

Kikinek megvan a maga keresztje.

MÁTÉ, 10, 38: «És aki fel nem veszi az ő keresztjét, és úgy nem követ engemet hátul, nem méltó énhozzám.»

Ingadozó nádszál. (11, 7.)

Akinek füle vagon a hallásra, hallja. (11, 15.)

Aki énelem nincsen, ellenem vagon. (12, 30.)

Konkolyt hinteni.

MÁTÉ, 13, 25: «... és vete konkolyt a gabona közé, és elméne.»

¹⁾ A legrégebb magyar bibliafordításban, a Münchener Codexben: «ildomosok.»

Nemo est propheta in patria sua.

Máté.

MÁTÉ, 13, 57: «Nincsen a próféta tisztesség nélkül, hanem csak az ő hazájában és házában.» (Vulgata: *Non est propheta sine honore, nisi in patria sua, et in domo sua.*)

Vak vezet világtalant.

MÁTÉ, 15, 14: «Hagyjatok békét nékik: a vakoknak vak vezérek; ha pedig a vak vezet a vakot, mindketten a verembe esnek.»

Bécsujhely főtemplomának falán, Zrínyi Péter és Frangepán Ferenc sírkövén: «*Hoc in tumulo facent Comes Petrus Zrinyius Banus Croatiae, et Marchio Franciscus Frangepan, ultimus familiae. Qui quia caecus caecum duxit, ambo in foveam occidere.*»¹⁾ [Itt palloson két koponya.]

*Discite mortales, casu discite nostro
Observare fidem Regibus atque Diis.*

Anno Domini MDCLXXI. Die XXX. Aprilis. Hora IX.
Ambitionis meta est tumba.

Oportet ut fiant scandála.

MÁTÉ evangyéliomának (18, 7) megmásításából keletkezett: «*Necesse est enim ut veniant scandala: verum tanem vae homini illi, per quem scandalum venit.*» (Mert szükség, hogy legyenek a botránkozások; de jaj az embernek, aki által a botránkozás léssen.) V. ö. LUKÁCS, 17. 1.

Így lesznek az elsők utolsókká, az utolsók pedig elsőkké.

MÁTÉ, 19, 30: «Sok elsők pedig lesznek utolsók, és sok utolsók elsők.» (V. ö. MÁTÉ, 20, 16.)

¹⁾ Vulgata: „... caecus autem si caeco ducatum praestet, ambo in foveam cadunt.“

Máté. Miért álltok itt napestig hivaikodva? (20, 6.)

Sokan vannak a hivatalosak, de kevesen a választottak. (21, 16.)

Latrok barlangja.

Spelunca latronum.

MÁTÉ, 21, 13: «Az én házam imádkozás házának mondatik; ti pedig azt latroknak barlangjokká tettétek.» (V. ö. JER., 7, 11.)

Adjátok meg a császárnak, ami a császáré és Istennek, ami az Istené. (22, 21.)

Aki magát felmagasztalja, megaláztatik, és aki magát megalázza, felmagasztaltatik. (23, 12.)

Kő kövön nem marad.

Krisztus jóslata Jeruzsálem veszedelméről: «Nem marad ebben egy kő más kövön, mely el nem romlana.» (MÁTÉ, 24, 2.)

Ahol a dög van, oda gyűlnek a saskeselyűk. (24 28.)

Jobb lett volna nem születnie. (26, 24.)

Szomorú az én lelkem mind halálig. (26, 38.)

Múlják el e pohár éntőlem. (26, 39.)

A lélek kész, de a test erőtlen. (26, 41.)

MÁTÉ 27-ik részének 24-ik versében

mossa kezét

Pilátus, annak jeléül, hogy ő ártatlan ez igaz embernek véréből.

SZENT MÁRK evangyéliomából idézzük a következő Márk.
szálló ígéket:

Nem méltó megoldani saruját.

1, 7: «... nem vagyok méltó, hogy megoldjam sarujának kötélét.»

Könnyebb a tevének a tő fokán általmenni,

hogy nem a gazdagnak Isten országába menni. (10, 25.)

Sokan hitték és máig is sokan hiszik, hogy ez a hasonlat csak helytelen fordítás révén keletkezett, mert a hellenisztikus eredetiben nem κάμηλος (teve), hanem κάλωσ (hajókötel) van; tehát helyesen: „könnyebb a hajókötelnek a tő fokán általmenni“.

SCHOPENHAUER (*Parerga und Paralipomena*, II. 170. §.) az evangyéliomnak következő betűjét közli: ευκοπωτερον εστιν, καμιλον δια τρυπηματος ραφιδος διελθειν, η πλουσιον εις την βασιλειαν του θεου εισελθειν. (*Facilius est, funem ancorarium per foramen acus transire, quam divitem regnum divinum ingredi.*) Nem tudom, honnan vette a frankfurti bölcse a szöveget és a fordítást; de itt is csak vasmacska-kötél (καμιλον, *funis ancorarius*) van a *Vulgata* tevéje helyett.

Minden csak tudományos csűrés-csavarás, arra való, hogy a mondás keménysége enyhüljön. MÁRK evangyéliomában csakugyan κάμηλος (teve) van. E hasonlatnak egész más a nyitja. Keleten a városok kőfalainak a nagy kapuk mellett volt egy kisebb kapuja is, melyet alakjánál fogva „tő fokának“ (arabul: *esz szumm el kheját*) nevezték. Ez a kis kapu csak gyalogosoknak volt szánva, és teve nem férhetett át rajta. (V. ö. NUGENT, *Lands classical and sacred*, I. k. 326. 1.)

A ki hisz, üdvözül.

16, 16: «Aki hijénd és megkeresztelkedéndik, idvezül, aki pedig nem hijénd, elkárhozik.»

Lukács. SZENT LUKÁCS evangéliomából:

Istennél nincsen semmi lehetetlen dolog (1, 37.)

Nincs hova lehajtania fejét.

LUKÁCS, 9, 58: «A rókáknak vagyon barlangjok, és az égi madaraknak vagyon fészkek; de nincsen az ember Fiának holott lehajtaná az ő fejét.»

Méltó a munkás az ő jutalmára. (10, 7.)

Az irgalmas szamaritánus

példázata LUKÁCS 10-ik részének 30—36-ik versében van meg. Ugyane részben (42. v.) mondja Jézus Mártha nénjéről, Máriáról:

A jobb részt választotta

LUKÁCS 15-ik részének 11—32-ik verse

a tékozló fiú

példázata; s a *Vulgata* szerint a 21-ik versben mondja az atyjához visszatérő fiú

pater, peccavi

(atyám, vétkeztem.)

A 16-ik részben van a

szegény Lázár

példázata és ugyanott fordul elő az

Ábrahám kebelében.

Nagy a közbevetés.

LUKÁCS, 16, 26: «... mi köztünk és ti közöttetek nagy közbevetés vagyon.»

A 18-ik rész 11-ik versében a dölyfös

Lukács.

farizeus

kérkedve imádkozik Istenhez; a publikánus azonban (13. v.) így könyörög:

Isten, légy irgalmas nékem bűnösnek!

LUKÁCS 23-ik részének 6—12-ik verséből keletkezett a képtelen

Pontius Pilátusig (szaladozni)

kifejezés, melyet mi alkalmasint a németektől kölcsönöztünk.

Pontius Pilátus itt Heródeshez küldi Jézust, Heródes pedig visszaküldi Pilátushoz.

SZENT JÁNOS evangéliomának első részében a 14-ik vers első szavai:

János.

És az Íge testté lőn.

(KÁROLI GÁSPÁR: És amaz Ige testté lett.)

Vulgata: Et Verbum caro factum est.

Nem jött még el az én óráim. (2, 4.)

Colligite quae superaverunt fragmenta, ne pereant

(6, 12.)

(Szedjétek fel a maradék darabokat, hogy semmi el ne vesszen benne.)

Mikor a sokaság a parázna asszonyt meg akarta kövezni, Jézus azt mondta:

Aki ti közületek bűn nélkül való, az vessen először követ ő reá. (8, 7.)

A jó pásztor. (10, 11.)

És lészen egy akol és egy pásztor. (10, 16.)

(*Et fiet unum ovile et unus pastor.*)

János. A többnyire tréfásan használt és gyakran deákul is idézett

Egy kevésbé és már nem láttok engem; és ismét egy kevésbé és megláttok engem,

Modicum, et jam non videbitis me; et iterum modicum, et videbitis me

a 16-ik rész 16-ik verséből való.

Tedd hüvelyébe a te szablyádat. (18, 11.)

Micsoda az igazság? (18, 38.)

Pilátus mondja a bársonyköntösbe öltöztetett és töviskoronás Jézusra:

Ecce homo! (19, 5.)

Ἰδε ὁ ἀνθρωπος.

(Imhol az ember.)

A 22-ik versben feleli Pilátus:

Amit megírtam, megírtam.

Vulgata: Quod scripsi, scripsi.

JÁNOS szerint (19, 30) Jézus utolsó szava:

Consummatum est!

Τετέλεσται.

(KÁROLI GÁSPÁR: Elvégeztetett minden.)

A föltámadt Jézus mondja Mária Magdolnának (20, 17):

Noli me tangere.

(Ne illess engemet; ne nyúlj hozzám.)

Ugyane részben (27) mondja Jézus a kételkedő Tamásnak: , . . . ne légy hitetlen, hanem hívő' s innen ered a

hitetlen Tamás

és ez a régi magyaros kifejezés:

Tamás vagyok benne.

AZ APOSTOLOK CSELEKEDETEI 4-ik részének 20-ik versében fordul elő a híres Apost.
cselek.

non possumus,

mely nem egyszer volt a római pápák válasza, világi hatalmakkal szemben.

Midőn Pétert és Jánost fogságra vetik és meghagyják nékik, hogy ne prédikáljanak Jézus nevében, az apostolok ezt felelik: , . . . nem lehet, hogy amelyeket láttunk és hallottunk, azokat ne szóljuk.' (*Vulgata: «Non enim possumus, quae vidimus et audivimus, non loqui.»*)

Először állítólag VII. KELEMEN pápa (1523—1534.) használta VIII. Henrik angol királylyal szemben, ki azt kívánta, hogy válaszsza el feleségétől, aragoniai Katalintól. (Erről a királyról följegyzi a história, hogy hat felesége volt, s közülök kettőt megöletett.)

Ezt felelte 1860 februárius 8-án IX. PIUS is III. Napoléonnak, ki arra akarta reá bírni, hogy Romagnát engedje át Viktor Emánuelnek; és ugyanezt ismételte februárius 19-iki encyklikájában.

IX. Pius már előbb is élt e bibliai kifejezéssel, de olaszul és első személyben. 1848 februárius 11-én nagy sokaság gyűlt össze a Quirinale piacán, követelni az alkotmányt. Ekkor a pápa a loggiáról így szólt a néphez: «Mielőtt Isten áldása szállana rátok és az egész államra s még egyszer mondom: egész Olaszországra, ajánlom nektek, hogy a szívek értsenek egyet és a kívánságok ne ellenkezzenek ez Egyházi-Állam épségével; ezért bizonyos kiáltásokat és kívánságokat nem lehet, nem szabad meghallgatnom

Apost. cselek. és nem is akarom meghallgatni.» («... *non posso, non devo, non voglio ammetterle.*»)

AZ APOSTOLOK CSELEKEDETEINEK ugyane részéből (32. v.) ered az

egy szív, egy lélek

kifejezés. A 26-ik rész 24-ik versében van a

Bolondozol te Pál; a nagy bölcsesség miatt bolondultál meg!

Vulgata: Insanis Paule; multae te litterae ad insaniam convertunt.

Ez a bibliai íge nálunk történeti nevezetességű, mert ezt olvasta rá BÁRÓ VAY JÓZSEF az 1807-iki országgyűlésen FELSŐBÜKI NAGY PÁLra, az ő erős nemzeti és alkotmányos érzelmű beszédeiért. (V. ö. e mű 8. l.) Mire NAGY PÁL, mint anekdotázzák, legott ugyancsak szent Pál ígétével (a következő verssel) felelt: «Nem bolondozom, nemes Festus, hanem igaz és józan beszédeket szólok.» («*Non insanio, optime Feste, sed veritatis et sobrietatis verba loquor.*»)

Pál. SZENT PÁLnak a Rómabeliekhez írott leveléből (8, 31) való a

ha Isten velünk, kicsoda ellenünk?

Vulgata: Si Deus pro nobis, quis contra nos?

Ugyane levélből (12, 15) ered:

Örüljetek az örülőkkel, és sírjatok a sírókkal.

Vulgata: Gaudete cum gaudentibus, flete cum flentibus.

SZENT PÁLnak a Korinthusbeliekhez írott első levelében (13, 1) vagyon: Ha az embereknek vagy angyaloknak nyelveken szólnék is, a szeretet pedig nincsen én bennem, olylyá lettem, mint a

zengő érc és a pengő cimbalom.

Ugyane levél ugyane részének 13-ik versében van a Pál.

hit, remény, szeretet.

Vulgata: fides, spes, charitas.

A 14-ik rész 34-ik versében előforduló «*Mulieres in ecclesiis taceant*» (az asszonyok a gyülekezetekben hallgassanak) közkeletű változata a mindig deákul emlegetett

mulier taceat in ecclesia.

Rendesen arra értjük, hogy az asszonyoknak az egyházi dolgokba nincsen beleszólása és semminemű papi vagy oltárszolgálati cselekményt nem végezhetnek.

V. ö. a Kr. e. 342-től 290-ig élt MENANDROS e gnómáját: Ἰστοὶ γυναικῶν ἔργα, οὐκ ἐκκλησία: [szövésszék az asszonyok dolga, nem gyűlésezés.]

A 16-ik rész 22-ik versében van az

anathema sit

(legyen átkozott.)

Vulgata: «Si quis non amat Dominum nostrum Jesum Christum, sit anathema.» Az egyház ma a kiközösítés formulájában használja s egyszersmind tévelygő dogmákra is alkalmazza ez alakban: *si quis dixerit: . . . anathema sit* [ha valaki ezt mondja: . . . legyen kiközösített].

SZENT PÁLNAK a Korinthusbeliekhez írt 2-ik levélből való szálló ígék:

a betű megöl, a lélek pedig megelevenít. (3, 6.)

Innen a

megölő betű

szójárás. „Ez az ő megölő betűje” a. m. ez szolgál vesztére.

A jókedvű adakozót szereti az Isten. (9, 7.)

Pál. SZENT PÁL Timótheushoz írott első levele 3-ik részének első verse az annyiszor tréfásan idézett: Igaz beszéd ez:

Ha valaki püspökséget kíván, jó dolgot kíván.

Vulgata: Si quis episcopatum desiderat, bonum opus desiderat.

A helyes fordítás, minő a KÁROLIÉ is, voltaképp ez: ,... jó munkát kíván'; de a tréfa kedvéért a kettős jelentésű ,dolog' szót használjuk.

SZENT PÁLnak Titushoz írott leveléből való szálló íge:

mindenek tiszták a tisztáknak (1, 15.)

Vulgata: omnia munda mundis,

de mi legtöbbször így idézzük (noha a *Vulgata* betűjét a szálló ígék rendszerint megkimélik):

castis omnia casta.

Péter. SZENT PÉTER apostol 1. levelében (5, 8) vagyon: «... *adversarius vester diabolus tamquam*

leo rugiens

circuit, quaerens quem devoret.» («... a ti ellenségtek, mint az

ordító oroszlán,

szélllyel jár, keresvén, kit elnyeljen.»)

Azokról az angyalokról, kik vétkezvén, a mélységbe vettetének, SZENT PÉTER 2-ik levelében (2, 4) van szó, s innen ered az ízetlen kétértelműséggé lett

bukott angyalok

kifejezés. (V. ö. még JUDÁS levele 6, *Jelenések* 12, 9.)

A carnis concupiscentia (testnek kívánsága) SZENT János első leveléből (2, 16) való kifejezés, s nálunk régi, jókedvű papoknak alkalmat adott a

canis concupiscentia

[kutya kívánság]

szójáték megcsinálására.

SZENT JÁNOS jelenéseiből való szálló íge: *En* vagyok

az alfa és az ómega,

azaz kezdet és végzet. (1, 8.)

Vulgata: Ego sum A et Q, principium et finis.

PÓTLÉK.

Sic transit gloria mundi!

[Így múlik el a világ dicsősége.]

A pápa koronázásának szertartásában előforduló mondás.

Mikor ugyanis a pápát a *sedia gestatoria*n körmenetben viszik a Szent-Pál-kápolnából, hol az oltári szentséget imádta, a Sixtus-kápolnába, a Kelemen-kápolnánál egy szertartásmester lép a szent atya elé, kezében ezüstözött rúddal, melynek háromágú villaforma végére egy csomó csepű van tűzve. A szertartásmester térdet hajt, egy pap pedig égő gyertyával meggyújtja a csepűt. Ekkor a szertartásmester föl-emeli a rudat, s miközben a csepű ellobban, így szól: «*Sancte Pater, sic transit gloria mundi!*» Ugyanez a szertartás ismétlődik Szent Péter szobránál és Szent Processus és Martinianus kápolnájával szemben.

A ~ eredete ismeretlen. Némelyek a *Krisztus követésének* következő mondatában keresik: «*O quam cito transit gloria mundi!*» (1, 3.) Akár a német KEMPIS TAMÁST, akár a francia GERSONT tartjuk az *Imitatio* szerzőjének, a mű keletkezése a XIV. század végére vagy a XV. század első felébe esik. Egyházi archaeologusok dolga eldönteni, hogy ez a szertartásos íge megvolt-e régebben. Az kétségtelen, hogy már a VI. században a görög császárok koronázásán is égettek csepűt a múlandóság jeléül.

Mikor 1503-ban a beteges III. Piust megkoronázták, a szent atya sírva fakadt e szertartás láttára, mert érezte közel végét. Pápasága valóban csak 26 napig tartott. V. Six-

tusról ellenben azt írják, hogy «*Sancte Pater, sic transit gloria mundi*»-ra, megszegvén a szokást, hangosan válaszolt: «A mi dicsőségünk soha sem múlik el, mert nincsen egyéb dicsőségünk az igazságosságnál.» Aztán a jelenlevő japáni követekhez fordult: «Fiaim, mondjátok el majd fejedelmeiteknek ezt a szép szertartást.»

Valaminek a Hübnerre.

Mikor valaminek a magyarázatára, nyitjára bukanunk, gyakorta élünk ilyes kifejezéssel: 'Ez volt hát a dolog Hübnerre!' Ez a vonatkozás JOHÁNN HÜBNER német paedagógust és theologust illeti (* 1668., † 1731.), kinek földrajzi könyvei és bibliai történetei a múlt században igen el voltak nálunk terjedve. Különösen sokat forgott a magyar közönség kezén *Reales Staats-, Zeitungs- und Konversations Lexikona* (Lipcse, 1704.), mely hosszú ideig az egyetlen közkeletű encyklopaedia volt. A hivatkozás, mely HÜBNERRE történik, hasonló a 'Maróthi szerint'-hez. Azt jelenti, hogy HÜBNER lexikonában megtalálni minden dolognak a magyarázatát, nyitját.

HÜBNER magyar nyelven megjelent egyik műve a *Száz és négy válogatott Bibliabeli Históriák, a mellyeket az ó és új testamentomi Szent Írásokból a' gyengéknek kedvéért össze szedett Hübner János* (Pozsony, Landerernél, évszám nélkül.) Valószínű, hogy a 'gyengébbek kedvéért' kifejezés e könyv címe révén terjedt el nálunk.

Bonfordi.

E szó mai értelme, különösen Erdélyben, olyan ember, aki valami ostobaságot mond vagy mivel, vagy tréfás, bolondos ember. A WAGNER-féle *Phraseologia* (Nagyszombat, 1750.) szerint '*histrion*: alakos, játékos, komedia-játszó, markalf, bonfordi.' Hihetőnek ítélem, hogy a ∞ eleven alak, és pedig egy BUONFORDI nevű olasz neve.

GRÓF BETHLEN MIKLÓS a szabadságharc előtt hallotta a Székelyföldön, hogy BONFORDI egy ostobaságáról közmondásos francia (?) emigráns volt. JANCSÓ BENEDEK ezt írja nekem: «A boros-jenei plébánia anyakönyvében 1735. utánról (az évre határozottan nem emlékezem) be van írva egy keresztelés; az apáról az van bejegyezve, hogy pattantyús (*tormentarius*) a boros-jenei várban állomásozó BUONFORDI-féle tűzér-ezredben.» Arra a megjegyzésemre, hogy íme még kiszül, hogy Bonfordi igazán élt, a plébános azt mondta: «Úgy van. Ez a BUONFORDI generális volt az idevaló hagyomány szerint az a tréfás, bolondos úr, akiről a ∞ származott.»

Az emberi kor legvégső határáig.

Közhiedelem, hogy a pohárköszöntők, gratulációk ez agyonkoptatott befejező frázisa Ráth Károlytól, Budapest néhai főpolgármerterétől ered. Megvallom, magamnak is része van e hit elterjesztésében; mert üldözvén ezt az unalmas banalitást, a sajtóban nem egyszer idéztem Ráth Károly fejére. A szerző azonban nem ő és nem is Gróf Tisza Lajos, mint sokan hiszik. E két szónok csak hűséges és javíthatatlan terjesztője volt e frázisnak. GRÜNWARD BÉLA 1886-ban az *Egyetértés*be egy névtelen tárcacikkelyt írt ez ízetlenség ellen és elmondta történetét is, hogy t. i. valami faluban e szavakkal végezte mondókáját a kántor, mikor a főispánt üdvözölte. A frázist megjegyezte magának a főispán, aztán ő is elmondta valahol s így bejárta a magyar világot. Ez anekdota; értéke nincs. De az kétségtelen, hogy ∞ járványa a nyolcvanas évek elején kezdődött.

Én azonban már a hatvanas évek végén hallottam a budapesti kegyes tanítórendiek refektóriumában, még pedig deákul. Ha jól emlékszem: néhai Stockinger Tamás egyetemi professzor mondott ilyesmit egy, Szepesi Imrét éltető köszöntője végén: «*usque ad extremos limites vitae humanae.*» E gyermekkori emlékem arra indított, hogy kérdést intézzek a magyar toastozók nagymesteréhez, ROBOZ ISTVÁNHOZ; a következő választ kaptam tőle:

«E frázist én 1842-től 1848-ig, pápai diák koromban, többször hallottam, de magyarul, midőn Bocsor István és

Tarczay Lajos tiszteletére, díszebédeket, vacsorákat adtunk. A kaposvári apát, kit megkérdeztem, azt mondja, hogy a papok, mikor még latin nyelven társalogtak, latinul használták ama kifejezést. De ha deákul áldomásoznak, mondják ma is.»

Ráth Károly halálakor (1897.) a lapok emlegették, hogy ő a ∞ frázist mindig Haynald Lajos kardinálistól eredőnek vallotta. Haynald kardinális sógora volt Stockinger egyetemi professzornak.

So jung, und schon ein Jakabfy!

Közhiedelem, hogy V. FERDINÁND királyunk kiáltott fel így, mikor bemutattak neki egy Jakabfy nevű fiatal vicispánt. (L. TÓTH BÉLA, *A magyar anekdotakincs*, III. k. 69. l.) DEGRÉ ALAJOS azonban *Visszaemlékezései*-ben (I. k. 18. l.) így írja le a ∞ keletkezését:

«Krassómegyében emberemlékezet óta mindég Jakabfy (már egyik a másik után) volt alispán. Történt, hogy Lugosról több ifjú rándult Karánsebesre bálba, köztük egy fiatal Jakabfy is. Mikor a határőrvidékhez értek, az őrségen útleveleiket kérték; egyiknek sem volt. Megmondták, mi célból utaznak, a tiszttel tehát följegyzés végett neveiket kérdezte. Megmondták. Mikor Jakabfyra kerül a sor, mondja: én Jakabfy vagyok. A tiszttel udvariasan meghajtotta magát, e szókkal: Oly ifjú, s már is Jakabfy.»

E bohóságnak megvan bécsi mása is: a *So jung und schon a Böhm.* Ezt is V. Ferdinándra fogják; de valószínűbb, hogy azoknak van igazuk, akik azt állítják, hogy ez a bohóság SCHOLZ régi bécsi színész rögtönzése. Az *Ikrek* című darabban azt mondta egy fiúnak: «Hova való vagy? Prágába? Szegény fiú, milyen fiatal és máris cseh!».

A svájci admirális.

(*L'amiral suisse.*)

H. MEILHAC és L. HALÉVY *La Vie parisienne* operettjéből. (Zenéjét szerzette OFFENBACH; színre került Párizsban, 1866 okt. 31-én.)

Svájcnak nincs tengere, ennél fogva tengerészete sincs; a ∞ tehát joggal lehet operethős. HALLER német történetíró azonban kiderítette, hogy Svájcnak egykor volt hajóhada. A XVI. században keletkezett, mikor a Genfi-tó tájéka is a berni kantonhoz tartozott. A savoyai herceg esetleges támadásai ellen egynéhány vitorlást szereltek fel, a melyeket hivatalosan hadihajóknak neveztek. A *Nagy medve*, a *Kis medve* (Bern kantonnak medve van a címerében), a *Juhászné* mind híres hajói voltak a svájci flottának. Elől a hajó-orrba medvealak volt kifaragva. A savoyai herceg persze szintén nem akart elmaradni a berniek mögött; neki is voltak hadihajói. A két ellenséges flotta sohasem került tűzbe, és az admirálisok tevékenysége pusztán különböző demonstrációkra szorítkozott; ezt azonban aztán igazán pompásan végezték. A história hálátlan volt a svájci admirálisok iránt, nem jegyezte fel nevüket. A tudós Hallernak csak az utolsó svájci flottaparancsnok nevét sikerült kikutatni. Crousarnak hívták a derék férfiút; elébb tengerésztiszt volt Franciaországban és két tengeri ütközetben vett részt. Mikor 1792-ben véget vetettek a svájci tengerészetnek, s megszüntették az admirális állását is, Crousar arany kardot kapott kárpótlásul.

Borközi állapot (állás).

Ez az érdem nélkül sokat emlegetett furcsaság egy valamikor országszerte ismert eredeti alaktól, NEMES BISOTKA ISTVÁN debreceni gubásmestertől ered. († 1888.) Az öreg kérlelhetetlen toastozó volt, s minden lehető alkalommal elmondotta badar köszöntőjét, mely csaknem mindig szólt: «Borközi állásbann emelemm poharamm több versbe jelenleg, kívánva, miszerint tisztelt polgártársunkat, N. N. urat, dacára a hazának, dacára ezenn városnak, dacára kedves szüleinek, dacára a magyarok Istenének . . . engedje meg az Úristenn, hogy . . . hála Istennek!»

A ∞ -on ma a mámorosságot értik; a szálló íge alkotója azonban csak azt akarta vele kifejezni, hogy bor mellett.

Generalsaft.

EÖTVÖS KÁROLY (* 1842.) nevezte el így a budapesti vendéglők ama mindig kész húslevét, melylyel végiglötyöntik a pörköltféle ételeket.

PÁZMÁNDY DÉNES írta nekem (v. ö. *Pesti Hírlap*, 1900 július 6. sz. *Esti levél*), hogy Eötvös Károly egyszer így beszélt hozzá: «Hát tudod-e, . . . hogy ennek a pörköltnek a levét még januárius elsején kezdték fabrikálni? Igenis, a mi fővárosi konyháinkban újév napján inaugurálják a pörkölteket, aztán december 31-ig csak feleresztk a levét. Ott áll a tűzön egy álló évig az óriás lábasban a *Generalsaft*; ennek a kotyvaléknak a levével öntik le nálunk az összes paprikásokat, pörkölteket . . . Bizony mondom neked, soha se egyél Budapesten v ndéglőben se pörköltet, se paprikást! . . . Tudod, mikor nagyatyád komáromi alispán korában, mint a statarialis bíróság elnöke vallatta Milfajtot, ez a vérengző rabló, ki maga többet ölt meg hús embernél, azt adta elő enyhítő körülményül, hogy a sok *Generalsaft* élvezése közben keletkeztek benne a bőszejajlamok. No de az öreg Pázmándy [János] azért csak felkötötte a haramiát. Milfajt akkor is azt kiáltotta, mikor már kalimpált a levegőben: «Vicispán uram, nehogy valaha megkóstolja a *Generalsaftot*!»

Ez az anekdota persze csak tréfa. Milfajtot, Sobri cimboráját, 1836 karácsonján akasztották fel. Az időben még nem voltak nálunk «takaréktűzhelyek», melyeken hónapokig lehet «állandósítani» az ételeket.

Végzett földesúr.

DR. FÖRSTER AURÉL pestmegyei birtokos (* 1852.) maga mondja nekem, hogy ezt a kifejezést ő csinálta 1881-ben. — Szójáték. V. ö. *végzett jogász*. A. m. tönkre jutott földesúr.

Uraságoktól levetett.

A nyolcvanas évek végén bécsi zsidóruhások kezdtek így hirdetni portékájukat a lapokban: *„Von Herrschaften abgelegte Kleider“*.¹⁾ Persze a mi ujságaink is csakhamar tele lettek ilyen hirdetésekkel, még pedig a „magyar üzleti nyelvre“ fordítva: *„Uraságoktól levetett ruhák.“* — Mint ÁGAI ADOLF közli velem, egy honi vicclapra, mely a *Borszem Jankó* régiebb alakjait másolgatta és régiebb tréfáit reprodukálta, elsöben ő olvasta rá, hogy *„uraságoktól levetett élceket“* hord elő. Azóta sajtóban és parlamentben egyaránt járja az *„uraságoktól levetett elvek, gondolatok, szólamok“* stb.

Lynchelni, lynchelés.

JOHN LYNCH irországi gyarmatos a XVI. század végén törvénybíró volt Dél-Carolinában. Minthogy a rendes törvényszékek tehetetlenek voltak a gonosztevők és a Dismal-mocsár sűrűségeibe rejtőzött szökevény rabok szolgák garázdálkodásaival szemben, a polgárság LYNCH kezébe adta a korlátlan büntető hatalmat. Az egy személyben törvény-

¹⁾ Talán fel akarták használni azt a régi bécsi hiedelmet, hogy az udvar ruhái is mind a zsidóruhásokra kerülnek, azon újan, mert a felséges és felséges urak, hölgyek csak egyszer-kétszer öltik magukra a drága ruhákat, aztán a cselédeknek dobják. Erről DÉRYNE, ki 1820 táján járt Bécsben, ezt írja Naplójában: «Délután aztán elmentünk a zsidóruhásokra. Lehetett ott látni szépségeket! Én azt gondoltam, majd csak imilyen-amolyan ócska rongyokat, viselő ruhákat árulnak ott, mint a pesti zsidópiacra láttam. Még mondtam Kilényinek: «Mit cipel bennünket a rongyos bódékba?» — «De», mondá ő, «nekem ott vásárolni valóm lesz sok. Itt feleáron kapok mindent.» Hát amint odaértünk, a szemünk-szánk elállt a sok szépségek láttára. Itt volt egy fehér nehéz atlaszruha, három rőfös uszálylyal, térdig arannyal kivarrva, azon új, de csak egy pecsétke, egy gyüremlés se rajta. «De szeretném ezt», mondtam, «hogy ez?» — «Négyszáz forint», mondák. «Hát ki adja ezt el?» kérdém. «Vom Hof.» — «Hát a királyné eladatja a ruháit?» mondtam csodálkozva. «Ej dehogy, de a mit föl nem vesz többé, oda adja a kedveno öltöztetőjének, az meg nem viselheti az ilyeneket, hát eladja.» Tovább mentünk. Ott a sok viselő selyem, ott tündökölték előnkbe a sok bársony, atlasz, gála frakkok, selyem rövid bugyogók, mind arany, ezüst himzésűek.»

hozó és ítélő bíró LYNCH aztán borzasztó keménységgel gyakorolta hatalmát: minden tetten ért vagy kétségtelen gonosztévőt egyszerű kihallgatás után felakasztatott. Ítéleteit maga a nép hajtotta végre. Ennek neve *Lynch law* (Lynch-törvény volt). Ma a *Lynch law* az amerikai nép önbíráskodása: mikor a gonosztévőket a sokaság kiragadja a hatóság kezéből és felhúzza az első fára. Nálunk a \sim szintén a nép bosszúját jelenti, de nem épp az amerikaiak szokásos akasztása; inkább széttépés, agyonverés.

Fertálmánás.

SZILÁGYI GYULA hódmező-vásárhelyi közjegyző közli velem, hogy midőn ő 1841-ben Kolozsvárt joghallgatónak beiratkozott, a \sim kifejezést ott már széltében használták, *quadrans-mánás* változatával együtt. — A guberniumnál alkalmazott méltóságos (de nem nagyságos) címmel felruházott kormánytanácsosok csemetéit csúfolták így. Éspedig azért, mert jóllehet a méltóságos cím csak a ranggal járt, de a gyermekekre nem szállt át, az úrfiak mégis megkövetelték a méltóságos címet. A fertály- vagy quadrans-mánás úrfiaknak a méltóságos vagy nagyságos címet nem viselő nemesek fiaihoz derogált leereszkedniök; a grófi és bárói ivadék viszont rá sem nézett a \sim -okra. A múlt század első felében Erdélyben a nagyságos cím csak a grófokat és a bárókat illette meg; különb volt a méltóságos címnél. 1848-ig maga Erdély kormányzója is „nagyságos” volt, valamint hajdan a fejedelmek is. (V. ö. e mű 258. l.)

Muszkavezető.

VADNAY KÁROLY amaz állítását, hogy a \sim szó már 1849-ben is járta, megerősíti SZILÁGYI GYULA hódmező-vásárhelyi közjegyző, ki azt írja nekem, hogy ő 1849 augusztusában Gyulán hallotta e kifejezést, mikor a muszka csapatok bevonultak, s élükön lovagolt kurta fekete bársony zrinyiben, lovagló ostort suhogtatva, gróf Zichy Ferenc. Valószínű, hogy elsöben gróf Zichy Ferencet hívták \sim -nek, sőt csakis ő volt a \sim . Aztán úgy terjedt el a Paskjevics seregében működött többi «cs. kir. fő hadibiztosra» is. (V. ö. e mű 106. l.)

NÉVMUTATÓ.

- Ábrányi Kornél, ifj. 261
Accius 288
Acquaviva C. 332
Acsády Ádám 60
Ágai Adolf 255
Ágoston, szent 325, 334
Aischylos 276
Aisopos 137, 272
Albericus 13
Albricus 9
Alexander Severus 401
Alkaios 272
Allainval J., d' 355
Ámos próféta 407
Andrássy Gyula gr. 116
Andrieux 358
Anonymus1
Antigonos Gonatas 141
Ányos Pál 71
Apelles 139
Apor Péter b. 33, 335
Apostolok cselekedetei 417
Appius Claudius 285
Arany János 30, 74, 240
Arbuthnot 375
Archimedes 139
Argental, d' 156
Aristophanes 280
Aristoteles 282
Arkolay-Sträubel 392
Asbóth Jenő 133
Aszalay János 204
Augustus 143
Aulus Gellius 324
Bacon Fr. 368
Bacon R. 368
Baillet André 73
Bajza József 223
Balázs Teofil 67
Barbier J. 365
Bárdos Gáspár 75
Barrière Th. 364
Bartakovics Béla 108
Beck K. 212
Békessi Márk 257
Bél Mátyás 381
Bem József 102
Bercsényi Miklós gr. 44
Berczik Árpád 258
Berecz Károly 264
Berghaus H. 390
Bergmann J. 183
Berzsenyi Dániel 90, 205

- Bessenyei György 90
 Bias 274
 Bismarck hg. 59, 185
 Bisothka István 426
 Bizay Mihály 115
 Blanqui 365
 Bod Pál 61
 Boetius 326
 Boissonade 276
 Borbonius 172
 Borgia Caesar 146
 Bossuet 336
 Brant S. 380
 Brennus 141
 Brueys 352
 Brunetière F. 367
 Buffon 357
 Bunyan J. 374
 Busebaum H. 335
 Büchmann, Georg 267
 Byron 377
- Cailly 289
 Calderon 344
 Cambronne 165
 Cammarano S. 340
 Campbell T. 376
 Capendu E. 364
 Carré M. 365
 Cato 142
 Cavour 150
 Cervantes 343
 Cesinge János 19
 Chilon 272
 Choirilos 278
 Cicero 44, 291
 Clairville 366
 Clam-Gallas gr. 185
- Clément 356
 Cogniard testv. 363
 Coke E. 368
 Comte A. 361
 Cooper F. 377
 Correggio 146
 Cornelius Nepos 296
 Cromwell 169
 Csáky László gr. 50
 Csanády Sándor 122
 Csáki Demeter 192
 Cserei Mihály 48
 Cseri Péter 209
 Csezmicsei János 19
 Csiky Gergely 262, 382
 Csokonai Vitéz Mihály 207
 Custine A.-Ph. 406
 Cyrano de Bergerac 352
 Czakó Zsigmond 239
 Czeglédi István 195
 Czuczor Gergely 227
- Damjanics János 101
 Dániel próféta 406
 Dante 33, 337
 Darwin 378
 Deák Ferenc 108, 110
 Defoe D. 375
 Dejaure 243
 Déjazet 363
 Demosthenes 138
 Des Barreaux 156
 Descartes 334
 Desez 88
 Destouches 308
 Diogenes 137
 Doni A. F. 339
 Du Bois-Reymond 186

- Du Deffantné 357
 Dumas, fils 364
 Dumas, père 322
 Echegaray 347
 Édes Gergely 203
 Eduárd, III. 169
 Ekwall K. 395
 Ellinger József 342
 Empedokles 277
 Ennius 286
 Eötvös József br. 160, 223
 Eötvös Károly 427
 Epicharmos 278
 Erdődy Lajos 203
 Erzsébet, Nagy Lajos özv. 17
 Erzsébet királyné 122
 Étienne 360
 Eugén, Szavójai 58
 Euklides 283
 Euripides 277
 Eusebius (Özséb) 15
 Ezékiel 406
 Ézsaiás 404
 Faludi Ferenc 200
 Farkas András 66
 Fazekas Mihály 213
 Felsőbüki Nagy Pál 80
 Ferdinánd, I. 177
 Ferdinánd, V. 96, 182
 Ferenc, I. fr. kir. 150, 341
 Ferenc, I. 77, 180
 Ferenc József, I. 25, 119, 184
 Ferenczy József 256
 Fichte J. T. 385
 Fouché 162, 322
 Förster Aurél 427
 Frigyes, nagy 178, 346
 Gaal József 228
 Gabet 366
 Garay János 225
 Gárdonyi Géza 266
 Gautier Ph. 330
 Geleji Katona István 194
 Ghyczy Kálmán 107
 Genée R. 394
 Gentz, Fr. v. 58
 Giacometti P. 341
 Goethe 382
 Gournay 354
 Gracian B. 345
 Greguss Ágost 244
 Grillparzer F. 388
 Grube 390
 Gvadányi József 212
 Gyöngyösi István 194
 Gyöngyössi János 202
 Gyulai Pál 248
 Gyulay Ferenc gr. 41, 184
 Hahnemann S. 279
 Halm Fr. 390
 Hangay Zakariás 65
 Hansen G. J. P. 393
 Harvey W. 333
 Haschka L. L. 385
 Heine H. 338
 Helmeczy Mihály 214
 Henrik, V. császár 138
 Hentaller Lajos 264
 Herman Ottó 39
 Herodotos 277
 Hesiodos 271
 Hesselin D. 349
 Hevesi Lajos 261
 Hippokrates 278

- Holberg L. 395
 Homeros 270
 Horatius 304
 Horváth Jakab 74
 Hózeás 407
 Huet 336
 Hugo H. 332
 Hunfalvy Pál 264
 Hus János 174
 Huszár Pál 81
 Hübner J. 423
 Ilosvai Selymes Péter 194
 István, szent 8, 10
 Izabella királyné 34
 Jakab István 214
 János érsek 13
 János, szent 415, 421
 Janus Pannonius 19
 Jellacsics József gr. 97
 Jeremiás 405
 Jeromos, prágai 174
 Jeromos, szent 325
 Jézus, Sirák fia 407
 Jób 316, 401
 Jóel 407
 Johnson S. 376
 Jókai Mór 236
 Jósika Miklós br. 221
 József, II. 72, 179
 József nádor 323
 Julianus Apostata 145
 Julius, III. 148
 Julius Caesar 142
 Julius Paulus 313
 Juvenalis 321
 Kant 381
 Karancsi György 195
 Károly, V. 173
 Károly Albert király 149
 Károly Gy. Hugó 255
 Károlyi Gábor gr. 132
 Karr A. 363
 Katona József 220
 Kazinczy Gábor 114
 Kemény János fejedelem 89
 Kecskeméthy Aurél 250
 Kelemen, XIII. 20
 Kempis Tamás 422
 Kind F. 387
 Királyok könyve 401
 Kisfaludy Károly 212
 Kisfaludy Sándor 208
 Kleist F. A. 387
 Kocsi Sebestyén István 201
 Kollonich Lipót gr. 51
 Konstantin, nagy 145
 Kónyi János 204
 Kossuth Lajos 89, 114
 Kováts József 209
 Kölcsey Ferenc 81, 210
 Könyves Kálmán 9
 Kunoss Endre 227
 La Fontaine 350
 Labiche E. 363
 Lactantius 276
 Lajos, XI. 152
 Lajos, XIV. 155
 Lajos, XVIII. 165
 Landsteiner 187
 Langland W. 331
 László, szent 10
 Le Gendre 355

- Ledru-Rollin 168
 Legouvé E. 365.
 Lendvay Márton 227
 Lesnievska Zsófia 343
 Leterrier 366
 Lévis hg. 359
 Ligne hg. 164
 Lipót, II. 54
 Lippi L. 339
 Lisznjai Kálmán 235
 Liudprand 5
 Livius 313
 Longfellow 378
 Lonkay Antal 267
 Lónyay Menyhért 120
 Lothár, I. 172
 Lucanus 319
 Lukács, szent 414
 Lukianos 284
 Luther M. 380
 Mac Mahon 168
 Machiavelli 335
 Madách Imre 253
 Madarász József 238
 Malthus T. R. 379
 Mária magyar királynő 17
 Mária Terézia 70
 Márk, szent 13, 413
 Márk krónikája 6
 Marmontel 160
 Maróthi György 198
 Martialis 320
 Masaidek F. F. 393
 Máté, szent 408
 Mátyás király 21
 Maury abbé 158
 Maximilián császár 23
 Medius 139
 Meilhac 366, 425
 Meldenius R. 333
 Menandros 283, 419
 Mercier 357
 Metternich 86, 180
 Mezzofanti 151
 Mikes Kelemen 200
 Mikszáth Kálmán 265
 Millaud 366
 Mirabeau 157
 Mocsáry Lajos 392
 Molière 350
 Momoro 158
 Monnier H. 362
 Montausier hg. 336
 Montesquieu 354
 Moreto 347
 Morus T. 333
 Mouhy 358
 Mózes 396
 Murger H. 361
 Müllner J. 388
 Naevius 285
 Nagy Ignác 214, 224
 Nagy Imre 230
 Napoléon, I. 75, 159
 Napoléon, III. 168
 Necker 166
 Nelson 170
 Neratius Priscus 324
 Nolant 353
 Nyáry Pál 92, 93
 Ovidius 26, 34, 314
 Özséb (Eusebius) 15

- Pacuvius 280
 Paczolay György 81
 Pál, szent 418
 Palacky F. 394
 Palaprat 352
 Pálffy Tamás 45
 Pálfi Albert 97
 Pálóczy Horváth Á. 79, 207
 Pascal 353
 Paskjevics hg. 103
 Persius 318
 Peschel O. 185
 Péter, szent 420
 Petőfi Sándor 230
 Petronius 320
 Phaedrus 273, 287, 318
 Philippovich J. báróné 119
 Piave F. M. 340
 Piccolomini, Aen. Sylv. 20
 Pico della Mirandola 331
 Pigres 271
 Pindaros 276
 Piron 355
 Pitaval 354
 Pius, II. 20
 Pius, IX. 151
 Plato 280
 Plautus 285
 Plinius, id. 318
 Plinius, ifj. 323
 Plutarchos 283
 Poe A. E. 379
 Pompadour 157
 Pope A. 376
 Prédikátor Salamon 403
 Prichard J. C. 376
 Propertius 313
 Proudhon 360
 Publius Syrus 297
 Pulszky Ferenc 132, 265
 Pyrrhus 140
 Pythagoras 275
 Quesnay 355
 Quintilianus 288, 319
 Rabelais 348
 Ráday Pál 52
 Radeckij tbnk 190
 Radetzky 105
 Rákóczy Fer. II. 52, 57, 317
 Rákóczy György, II. 37
 Rákosi Viktor 67, 266
 Relle Iván 256
 Révai Miklós 202, 205
 Reviczky Gyula 263
 Rosen J. 394
 Rotter 390
 Rougemont 165
 Rousseau J. J. 158
 Rózsaági Antal 258
 Rouget de l'Isle 358
 Saint-Simon 360
 Salamon példabeszédei 403
 Salernoi orvosiskola 327
 Sallustius 296
 Salvandy 167
 Sámuel 400
 Sándor, nagy 138
 Sardou V. 365
 Sárosi Gyula 244
 Sasku Károly 221
 Schedoni B. 332
 Schiller Fr. 220, 383

- Schlözer A. L. 382
 Schmerling 108
 Schopenhauer 263
 Schulenburg-Kehnert 179
 Scribe E. 365
 Sebastiani 167
 Seemann A. 131
 Seneca 276, 316
 Sennyei Pál br. 122
 Sepsi Laczkó Máté 36
 Seume J. G. 387
 Shakspeare 219, 368
 Sicinski 188
 Sieyès abbé 159
 Simonides 275
 Sitter C. 392
 Smith A. 354
 Solon 407
 Somssich Pál 115
 Somma A. 342
 Sophokles 276
 Spinoza 274
 Stahl 184
 Stanley H. M. 379
 Sterbini C. 340
 Strihó Gyula 133
 Sükey Károly 97
 Swift J. 375, 376
 Szarvas Gábor 289
 Szavójai Eugén 58
 Széchenyi György 45
 Széchenyi István gr. 84, 390
 Széchenyi Pál 51
 Szencsey György 198
 Szemere Miklós 246
 Szigeti József 258
 Szigligeti Ede 228
 Szontagh Gusztáv 221
 Szuhay Mátyás 47
 Szulejmán, nagy 30
 Szulejmán, II. 30
 Tacitus 44, 322
 Talleyrand 162, 371
 Tamás, boldog 330
 Tárkányi Béla 230
 Taubmann 304
 Teleki László gr. 224
 Teleki Mihály 61
 Terentianus Maurus 325
 Terentius 286
 Terhes Sámuel 209
 Tertullianus 324
 Thackeray 375
 Thales 272
 Thallóczy Lajos 267
 Themistokles 137
 Theognis 276
 Theoprastos 282
 Titullus
 Tiedge Chr. A. 383
 Tissot V. 366
 Tisza István gr. 134
 Tisza Kálmán 125
 Titus 145
 Tóbiás 401
 Toldy István 259
 Tolnai Lajos 264
 Tompa Mihály 248
 Tóth Ede 227, 260
 Tóth Kálmán 248, 260
 Tóth Lőrinc 114
 Tribonianus 326
 Trivulzio G. J. 444
 Turgenyev 395
 Turgot 337

- Uhland 182
 Ulpianus 324
 Unruh 182
 Ulászló, II. 26
 Urfé H. 350
 Vanloo 366
 Varro 288, 291
 Vártán örmény meseíró 350
 Vas Gereben 250
 Vasskó Elemér 267
 Vegetius 326
 Verescságin V. 190
 Vespasianus 144
 Viktor Emánuel, II. 150
 Villon 348
 Vilmos, I. 186
 Vilmos, II. 294
 Virgilius 297
 Visi Imre 262
 Vitéz János 79
 Vojtina Mátyás 242
 Voltaire 355
 Voss J. H. 383
 Vörösmarty Mihály 214
 Vulpius Ch. A. 386
 Wagner R. 390
 Weber K. M. 387
 Werbőczy István 27, 28, 68
 Wesselényi Miklós br. 81
 Wewera János 266
 Wieland 284, 281
 Windisch-Grätz hg. 98, 181
 Wordsworth W. 376
 Xanthippe 136
 Zamoiski J. 187
 Zell F. 394
 Zeno 283
 Zola E. 367
 Zrínyi Miklós gr. 37
 Zsigmond kir. és császár 173
 Zsoltárok 43, 402

TÁRGYMUTATÓ.

Magyar szálló ígék és az idegenek fordításai.

A béke olajága	397
A beszéd a gondolatok eltitkolására való	162
A beteg ember	177
A betű megöl	419
A bibliai olajos korsó	401
A birodalom súlypontját Budára helyezni	58
A biztos barát bizonytalan dologban ismerszik meg	286
A buta rézdobokon fabotok repedeztetik a bőrt	213
A büntetés már ennek irgalom	221
A cél szentesíti az eszközöket	334
A chlumi köd	185
A cseh tenger	374
A cseléd fizetett ellenség	316
A dolog hitele a szerzőben vagy	296
A dolog közepébe	311
A fehér lap	115
A fáktól nem látni az erdőt	381
A fejedelem az állam első szolgája	178
A fény árnyai	230
A fönségestől a nevetségesig csak egy lépés	160
A francia dicsőség	155
A francia gárda meghal, hanem magát meg nem adja	165
A gesztenyét kikaparni a tűzből	350
A grammatikusoknak a császár sem parancsol	173
A gróf belefúl a vízbe	363
A gyertyát véka alá rejtteni	408

A győzedelmes ügy az isteneknek tetszett stb.	319
A hadnak idején nem folynak a törvények	293
A halál ereje ellen nincs orvosság a kertekben	329
A halálba menők köszöntenek téged	144
A halottakról semmit vagy jót	272
A hamut mamunak, a szöszt pösznek ejti	207
A hang Jákobé, de a kezek stb.	398
A hány ember, annyi vélemény	288
A hány fej, annyi gondolat	288
A hány nyelvet beszélsz, annyi embert érsz	173
A harag rövid ideig tartó őrzöngés	308
A hasonlókat hasonlók, az ellenkezőket ellenkezők stb.	280
A hasznost a kellemessel elegyíteni	312
A haza bölcse	114
A haza minden előtt	211
A haza oltárára	284
A hazugnak jó emlékező tehetsége legyen	319
A hegy leve	226
A hét sovány esztendő	398
A hiúság vására	374
A hol a dög van, oda gyűlnek a saskeselyűk	413
A hol énekelnek, nyugton lehetsz stb.	387
A hol jó dolga van az embernek, ott a hazája	280
A hollóknak megbocsátanak, a galambokat gyötrik	321
A holt oroszlán	346
A hű Achates	302
A jámbor életű és bűnöktől tiszta ember	304
A jó pásztor	415
A jobb részt választotta	414
A jókedvű adakozót szereti az Isten	419
A jövő zenéje	390
A Kárpátoktól az Adriáig	225
A Kelet Népe	86
A kemény munka mindent legyőz	299
A kópíróknak és költőknek mindig szabad merni	310
A ki énelem nincsen, ellenem vagyok	410
A ki hallgat, beleegyezik	329
A ki hisz, üdvözül	413

A ki közületek bűn nélkül való, az vessen stb.	415
A ki magát felmagasztalja, megaláztatik stb.	412
A ki másnak vermet ás, maga esik bele	403
A ki nem tud arabusul, ne beszéljen arabusul	201
A ki szelet vet, vihart arat	407
A kifacsart citromot eldobni	246
A kinek füle vagyon a hallásra, hallja	410
A király akarata legyen a legfőbb törvény	294
A király meghalt, éljen a király	153
A királyok keze messze ér	314
A király uralkodik, de nem kormányoz	187
A kisebbik rosszat választani	294
A kit Isten el akar veszíteni, elsőben megbolondítja	276
A kit semmivel sem vádol a lelke, neveti stb.	315
A jó ember mindig csak kezdő	320
A kocka el van vetve	142
A korona legszebb gyöngye	42
A kölcsönt a kölcsönért visszaadom neked, jó szomszéd	46
A könygráti csatát a porosz iskolamesterek nyerték meg	185
A könyveknek is megvan a magok végzete	325
A kötött útlevél politikája	118
A kutya deák neve azért <i>canis</i> , mert a kutya stb.	288
A kutya ugat, a karaván halad	265
A legelső magyar ember a király	217
A legifjabb bíróság	256
A legjobb a víz	276
A legnagyobb magyar	88
A legnagyobb törvényesség a legnagyobb törvénytelenység	293
A legsötétebb Afrika	379
A legyőzött Magyarország felséged lábánál hever	103
A lélek kész, de a test erőtlen	412
A lét vagy a nemlét kérdése ez	369
A létért való küzdelem	378
A lojalitás rongyos köpönyege	114
A lopott vizek édesebbek	403
A lovas mögött ül a sötét gond	305
A lutheránusokat meg kell égetni	28
A magyar király ő felsége és az osztrák császár stb.	113

A magyar királyság szent koronájához csatolt külön test	70
A magyarok bejövetele a legnagyobb szerencsétlenség stb.	394
A magyarok könnyeiből	178
A magyarok nyilaitól, ments meg, Uram, minket	3
A meddig szerencsés vagy, sok a barátod	315
A medve bőrére alkudni (inni)	176
A mely új fazékban faggyú volt, mindenkor stb.	308
A merészeknek kedvez a szerencse	275
A mese rólad szól, csak a név más	306
A mester mondta	275
A mester szavára esküdni	307
A mi bizonyítandó volt	283
A mi sok, megárt	279
A mi új benne, nem jó, a mi jó benne, nem új	383
A milyen az úr, olyan a szolga	320
A mit az orvosság nem gyógyít meg, stb.	279
A mit erő és hatalom elvesz stb.	112
A mit megírtam, megírtam	416
A mit nem cselekedtek meg a barbárok stb.	149
A mit nem kívánsz magadnak, ne cselekedd másnak	401
A mór megtette kötelességét, a mór mehet	383
A múlt idő dicsérője	312
A munka nem szégyen	271
A nagy Galeotto	347
A nagy kérdőjel	349
A nagy nemzet	159
A nagy Pán meghalt!	263, 283
A nagy talán	349
A nagyzás hóbotja	394
A nem ismert tartomány, melyből nem tér meg utazó	370
A néma légebe nem vegyül csak legkisebbke jaj	225
A nemesség kötelez	359
A nemzet csalóánya	250
A nemzet napszamosai	250
A nép java legyen a legfőbb törvény	293
A nép szava Isten szava	405
A névtelen félistenek	94
A névtelen hősök	95

A nők az alkotmányban	249
A papiros türelmes	295
A pokol jó szándékkal van kikövezve	376
A polgári halál	341
A politika az exigenciák tudománya	90
A politikus csizmadia	395
A pontosság a királyok udvariassága	165
A rónák sasai üdvözlík a bércek sasait	236
A Rubikon keretén belül	143
A Rubikont átlépni	143
A sanssoucii bölcs	178
A savanyú szőlő	273
A Scyllába ütközöl, mikor ki akarod kerülni Charybdist	330
A Sibka-szorosban minden csendes	190
A sors az akarót vezeti, a nem akarót vonszolja	317
A svájci admirális	425
A szakál tudóssá nem tesz	324
A szegény adózó nép	68
A szegény ember dolga csupa komédia	211
A szerelem a szerelem, a szerelem sötét verem	231
A szerelem bolondjai	238
A szerelem mindent legyőz	298
A szerelem mindent pótol	233
A szerelem fia	307
A szerencse vak	295
A szokás természetté válik	292
A szomszédban rejlik az elégtétel!	259
A szükségességben egység, a kétségekben szabadság	333
A te orcádnak verítékével egyed a te kenyeredet	397
A tekintélyek kora lejárt	82
A tékozló fiú	414
A tények logikája	90
A természet irtózik az ürességtől	348
A természet visszatér, ha vasvillával űzöd is el	308
A ti beszédek legyen úgy, úgy, nem, nem	409
A tojástól az almáig	306
A tudomány csődöt mondott	367
A tudomány hatalom	368

A tudomány megbukott	367
A tulajdon lopás	360
A vadállat az emberben	367
A vak csillag hadd forogjon keserű levében	220
A vak is látja	313
A változatosság gyönyörködtet	277
A vármegyeház ablakából nézi a világot	83
A végletek érintkeznek	357
A végzet hatalma	341
A vén csataló	132
A világ csak hangulat	263
A világ meg akar csalatni, hát stb.	380
A világot jelentő deszkák	385
A virágnak megtiltani nem lehet, hogy ne nyíljék stb.	231
A vízcsepp kivájjja a követ	278
A zöldszemű szörnyeteg	373
Abcúg	125
Abdera	284
Ábrahám kebelében	414
Ábrándozás az élet megrontója	218
Addig éljen, míg a honnak él	215
Addig nyugtózz, a meddig a takaró ér	405
Adj a Isten, hogy a magyart a fél világ uralja	208
Adjon Isten, a mi nincs az új esztendőben	241
Adjon Isten minden jót	197
Agyaglábú kolosszus	406
Ágyban, párnák közt halni meg	232
Akkor jó a sajt, ha fősvény kézzel mérik	328
Áldás hazánkra	107
Áldumást tőnek	2
Alfa és ómega	421
Ali kezei hosszúk	236
Áljóemberek	364
Áll a villámos ég	223
Állj elő vén Márkus! vedd le a süveget!	241
Állj meg, bosszú, megállj!	241
Alunni fogsz, s nem lesznek álmaid	215
Am gyűlöljének, csak féljenek	288

Ám hadakozzék más; te, szerencsés Ausztria, ülj nászt.	23
Anglia megvárja, hogy mindenki megteszi kötelességét	170
Annak én nem látom át a szükségességét	156
Antoniusi beszéd	371
Anyák átkozta háborúk	304
Annyiféle viszontagságon, oly sok veszedelmen keresztül	299
Apám szent nevére, ez örült merészség	235
Apró dőreségek	240
Arabiának minden illatszere sem édesíti meg stb.	272
Arad el nem marad	219
Arany borjú	399
Aranygyapjas gazemberek	235
Aranyhegyeket ígérni	287
Arany ifjúság	159
Aranykalászzsal ékes rónaság	230
Aranyos leányzó	258
Archimedesi pont	140
Árkádiában éltem én is	332
Árva voltál, Péter, árva is leszel stb.	22
Átkos közösügy	122
Átkozott legyen, a ki rosszat gondol erről	169
Átlépni a Rubikont	143
Átok fogta meg a magyart	209
Átok read vizzály hona!	230
Atrocitások	171
Atyám, vétkeztem	414
Augurok	142
Autoritás, nem majoritás	184
Az a jó sajt, a mely nem Argus stb.	328
Az alfa és az ómega	421
Az állam én vagyok	155
Az Akadémia kálvinisták céhe stb.	87
Az alkotmány sáncai	80
Az anyák átkozta háborúk	304
Az apját leütötte a hajókötel	236
Az ár ellen úszni	408
Az aranjeuzi szép napoknak vége	384
Az arany ember	238

Az arany középszer	304
Az asszony ingatag	340
Az asszony, mikor magában gondolkodik, rosszra gondol	297
Az édes semmittevés	323
Az egész világ eszelősködik	77
Az egész világ meg a hajdú	229
Az egri név	34
Az egyesség a kis dolgokat is nagyra növeszti stb. ...	296
Az egynyelvű és egyszokású ország erőtlen és romlandó	8
Az ekevasból kardot csinálni	407
Az élet álom	344
Az élet harc	316
Az élet rövid, a művészet hosszú	279
Az elme mozgatja az anyagot	302
Az elveket szegre akasztani	124
Az elveszett alkotmányt huszonnégy óra alatt stb. ...	80
Az ember a bárónál kezdődik	181
Az ember kétlábú tollatlan állat	281
Az ember mindig visszatér első szerelméhez	360
Az emberi kor legvégső határáig	424
Az én házam az én váram	368
Az én házam politikája	121
Az én kedves bécsiimre nem engedek lövetni	182
Az értelmesnek elég ennyi	285
Az eszmék magaslatára emelkedni	114
Az étvágy evés közben támad	348
Az egzentiák tudománya	90
Az idő pénz	283
Az ifjú — én valék	211
Az igaz és állhatatos szándékú férfiú	305
Az igazság az országok alapja	77
Az inasa előtt senki sem nagy ember	141
Az irgalmas szamaritánus	414
Az isten újja	399
Az istenadta nép	243
Az istentelen aranyra éhezés	301
Az oltárokért és a tűzhelyekért	294
Az oroszlánrész	274

Az oroszlánt a körméről	272
Az osztrák császár hadat üzent a magyar királynak	114
Az örök asszonyi vonz oda fel	383
Az örök város	313
Az összes monarchia	105
Az új földesúr	237
Az ujságíró pályatévészített ember	185
Az unszoló jóbarátok	202
Az Úr adta, és az Úr vette el is stb.	401
Az Úr szőlleje	404
Az utolsó Mohikán	377
Az ünnep után	280
Az ünnep után énekelni	280
Az ürességtől való irtózás	348
Ázsiai állapotok	122
Azt akarom, hogy vasárnap minden parasztnak stb.	154
Azt hiszem, azt, hivé, hogy azt hiszem	338
Bábeli zűrzavar	397
Bach-huszárok	106
Bájlón mosolygsz	224
Bálám számara	400
Barátim, egy napot elveszítettem	145
Barátja az erénynek	358
Barátom Plato, de inkább barátom az igazság	280
Báró Bikfic	257
Básta szekere	16
Bátyám, ne higgy e nemzetnek	57
Becsület-esember-király	150
Befúttá az utat a hó	248
Bejártam kétszer a világot	366
Békaegérharc	271
Belévesztett, mint Bertók a csíkba	46
Bereg nem koronáz	29
Ben Akiba rabbi	403
Beszélhetsz, jó vitéz	235
Beteg ember	177
Bihari remete	90

Bizalmam az ősi erényben	119
Boldog, aki megismerhette a dolgok okait	299
Boldog Ausztria	23
Boldog az, ki ügyes-bajos dolgoktól messze	306
Boldog fejedelme csak boldog nemzetnek lehet	121
Boldog isten, mire jutánk!	45
Boldogok a lelki szegények stb.	408
Bonfordi	423
Bolondozol te Pál	418
Bor, búza nélkül didergős a szerelem	287
Borban a bú, mint a gyermek, aluszik	217
Borban vagyon az igazság	272
Borközi állapot	426
Bort, búzát, békességet	197
Bort megissza magyar ember	217
Borúra derű	331
Borzasztó szép	377
Boszniát egy bandával és egy század huszárral stb. ...	119
Boszorkányokról, minthogy nincsenek, szó se legyen	12
Botránykő	404
Botránykrónika	349
Boycotolni, boycotkozás	172
Bölcs Salamon	401
Brennus kardja	141
Brescia hiénája	104
Brutus derék, becsületes férfiú	370
Buda-, Mohács-, Nándornál elfutó stb.	224
Budára helyezni a birodalom súlypontját	58
Bukott angyalok	420
Bukovai Absentius	257
Búsképű lovag	343
Búsuljon a ló, elég nagy a feje	208
Bűnbak	400
Canaille, ez az én ágyúm itt!	103
Cannaet római vér, az enyim Várnát örökíté	19
Canossába nem megyünk	186
Cassandra-jóslat	301

Chauvin, chauvinizmus	363
Chlumi köd	185
Cicero a maga házáért	293
Cifra nyomorúság	382
Cigányország	366
Claquehutes Frigyes	256
Cordelia hallgat s szeret	374
Csak a jóbarátaimtól védj meg, Úristen	147
Csak a szuronyoknak engedünk	157
Csak az első lépés nehéz	357
Csak egyszer él az ember	382
Csak hogy valahára magunk lehetünk	395
Csak oda kap, hol fészkel az agy	243
Csaknem mennyi magyar vagyon, megannyi módon ír	194
Csak sast nemzenek a sasok	205
Csak törpe nép feledhet ős nagyságot	227
Csáky szalmája	50
Csapot, papot, mindent felejtett	231
Csatájok a védelmezett népjog csatája volt	223
Cseh tenger	374
Csehül vagyunk	362
Cseléd: fizetett ellenség	316
Csiribiri rossz emberek	21
Csodálatos azt mondani is	315
Csókollak, képeddel alszom el!	227
Csontjainkból fog feltámadni a bosszúálló!	301
Csendes ember	373
Csúf a vén katona, csúf a vén ember szerelme	314
Dalolhat az üresszebi vándor, mikor jön az útonálló	322
Dalt érdemelt, mert költő, könnyet, mert szeretett	224
Damokles kardja	137
Dárius kincse	136
Davus vagyok én, nem Oedipus	286
De akközben helyrehozhatatlanul múlik az idő	299
De mi ez a tenger síma tükréhez képest!	239
De néked élni kell, oh hon	210
De ne tapsolj, hazám	221

Debreceni mód	48
Délibábos nyelvészet	289
Derekabb dal a többinél	373
Dicsőffy Lóránt	257
Dicsőséges nagy uram! hát hogy vagytok?	235
Dinsztli	130
Disznók elé a gyöngyöt	409
Díztelen itt fekszik	212
Dobzse László	26
Doctrinaire	166
Don Kisott	343
Drága kincsem galambocskám, csikóbőrös kulacsocskám	207
Dulcsínea	344
E jelben fogsz győzni	145
E szó Jákob szava, de e kezek Ézsau kezei	398
Eb ura fakó!	57
Ebadta németje, országunk szemetje	77
Ébredj nagy álmaidból, ébredj Árpád fia	223
Ebül gyűlt, ebül költ	285
Édes és dicső meghalni a hazáért	305
Édes semmittevés	323
Ég és föld között	401
Égbekiáltó	397
Eget-földet ígérni	400
Egri név	34
Egy akol és egy pásztor	415
Egy bé — kevés bé	243
Egy csópp demokrata olaj	182
Egy erdő majomért sem adtam volna azt a gyűrűt	372
Egy fecske tavaszt nem szerez	274
Egy gondolat bánt engemet	232
Egy jótát sem	408
Egy kevéssé és már nem láttok engem stb.	416
Egy kis halál? Nem tesz semmit stb.	243
Egy nap se múljék el vonás nélkül	139
Egy napot elveszítettem	145
Egy óra múlva nem lát engem Milánó!	229

Egy pohár bor a hazáért meg sem árt	217
Egy röpke szóban annyi fájdalom	242
Egy szív, egy lélek	418
Egy szó nyilallott a hazán keresztül	242
Egy tál lencséért	398
Egy tiszta, lángoló szív és két szobára való bútor	250
Egyiptomi húsos fazekak	399
Egyiptomi sötétség	399
Egykönyvű ember	329
Egymást szeretőket az Uristen tartsa	197
Egynyelvű és egyszokású ország erőtlen és romlandó	8
Egyesült erőekkel	183
Egyről ismerd meg mindnyáját	301
Egyszer volt Budán kutyavásár	21
Egyszer volt egy leány, ki csak úgy játszott stb.	243
Együnk és igyunk, mert holnap meghalunk	295
Ej no! hiszen több is veszett Mohácsnál	242
Ejh, rá érünk arra még!	233
Él és uralkodik	398
Él magyar, áll Buda még!	212
El van vetve a kocka	142
Elbeszélt dolgokat beszélek el	277
Eldobni a kifacsart citromot	346
Elég volt a bizalmatlanságból	122
Elesett a mi fejünk koronája	405
Életet és vért, de zabot nem	63
Életünket és vérünket	61
Elfogyott a fogyó holddal	240
Élj a mai nappal	304
Eljátszottad már kis játékidat	214
Éljen a barátság	196
Éljen az egyenlőség	224
Éljetek egészséggel és tapsoljatok	144
Eljő majd az idő, mikoron szent Trója leomlik	270
Elmefuttatás	204
Elméje mélyében marad	299
Elmúlt idők!	179
Előre veti árnyékát	376

Elragadta az égtől a villámot stb.	337
Elveket szegre akasztani	124
Elvégeztetett!	416
Elvész az én népem, mivelhogy tudomány nélkül való	407
Elvitte pénzünket a patak	37
Ember embernek farkassa	286
Ember vagyok; semmi emberi dolgot stb.	287
Emberek, akik nem emberek	346
Embert keresek	137
Emke	131
Emlékezzünk régiekről	192
Én életem, szeretlek	377
Én is képiró vagyok!	146
Én magyar nemes vagyok	231
Én vagyok, aki voltam, és lésezek, aki vagyok	200
Énekeljünk egy kissé nagyobb dolgokról	298
Ennyi nehéz munkába került megvetni a római stb.	299
Ép lélek, ép testben	322
Épp úgy, mint nálunk	353
Ércnél maradandóbb emléket emeltem magamnak	305
Erdély jobb keze Magyarországnak	95
Erdély koronáknak egy legszebbik boglára	43
Erdélyi praktika	48
Eredj kolostorba	370
Eredj onnan, hadd foglalom el a helyedet	360
Erempen pumpan	342
Erényhős	223
Erénnyel és példával	179
Erger, Berger	251
Ért hozzá, mint a szamár a lanthoz	291
És az Íge testté lőn	415
És mégis mozog a föld	148
Esernyős forradalom	85
Esetről esetre való politika	116
Esküszöm az égre, az ég istenére!	234
Están és Sanyi	257
Estve jött a parancsolat violaszín pecsét alatt	207
Európát immár a szabadság boldogítja	180

Evés közben gyakran igyál egy keveset	328
Evés után pihenj, vagy menj ezer lépésnyit	328
Exigenciák tudománya	90
Ez a dolog Hübnerre	423
Ez a pohár bujdosik	196
Ez a vég kezdete	371
Ez az én alkotmányom	183
Ez az én szerelmes fiam, kibem nékem kedvem telik	408
Ez hát a könnyek oka	286
Ez még derekabb dal a másiknál	373
Ez örült merészség	235
Ez sem volt Pál udvarában	51
Ez tokaji bor?	73
Ez több a véteknél, ez hiba	162
Ez volt vágyam netovábbja	307
Ezt akarom, így kívánom	321
Ezt a szabadságot kérjük is, adjuk is	310
Ezt higgye az Apella zsidó	307
Ezüst kanalat lopott	83
Fáktól nem látni az erdőt	415
Farizeus	415
Farkast emlegetnek, kert alatt kullog	287
Fegyver, fegyver, fegyver!	44
Fehér holló	319
Fehér lap	115
Félek a görögöktől, még ha ajándékot hoznak is	300
Félek az egykönyvű embertől	329
Félelem a gáncs nélküli lovag	153
Felhívás keringőre	387
Feltétlen alávetés	99
Feltette az Orbán süvegét	26
Felütötte az egri nevet	34
Felviradt végre a dicső nap hajnala	263
Fény nevére, áldás életére	216
Férfi sorsa a nő	238
Fertálmágnás	258, 429
Fiaim, csak énekeljetek	248

Fiatalkori bűnök	402
Figaro itt, Figaro ott stb.	340
Filippika	292
Fiume a magyar szent korona gyöngye	43
Fiume mellett a tenger csöndes	261
Flegma és tiszta gallér	259
Floridornak igaza van	366
Forgó viszonság járma alatt nyögünk	205
Forradalomban nem okos emberekre van szükség stb.	97
Fortuna szekerén okosan ülj	200
Főkép semmi fölösleges buzgóság	162
Föl a szíveket	406
Földiekkel játszó égi tünemény	207
Földrajzi fogalom	181
Fölfelé megy borban a gyöngy	217
Fölösleges ember	395
Fölvette a néhai nevet	240
Fövenyre építeni a házat	409
Frakkos banda	264
Frázisok nélkül	159
Fringia	53
Fürtidben tengervészes éj	217
Fütyül a szél, az idő már őszre jár	248
Fűzfa poéta	195
Gazmagyarok	6
Generálzaft	427
Góliát	400
Gondold meg és igyál	219
Gondolj merészet és nagyot	219
Gondolkodom, tehát vagyok	334
Göröngyös úton a csillagokig	317
Gyakran fordítsa meg az íróvesszőt	307
Gyarlóság, asszony a neved!	368
Gyászmagyarok, gyászok, gyászvitézek	6
Gyerek ezt hallgatja örömmel	383
Gyermek-királyt s oly hadvezért, ki erején felül mer	208
Gyengébbek kedvéért	423

Győztél, galileai	146
Gyűlölöm és elűzöm a szentségtelen csócséléket	305
Ha a híd elveszett, Erdély is elveszett	103
Ha a királyok eszelősködnek, a görög nép bánja meg	308
Ha az augur augurt lát	142
Ha balra fordúl a sorsod, magad maradsz	315
Ha békét akarsz, indíts hadat	326
Ha egészséges akarsz lenni, gyakran mosd meg stb.	327
Ha egészséges vagy, jól vagyon stb.	294
Ha férfi vagy, légy férfi stb.	232
Ha hallgattál volna, bölcs maradtál volna	326
Ha Isten velünk, kicsoda ellenünk?	418
Ha ketten cselekszik ugyanazt, nem ugyanaz	287
Ha nem igaz, jól van kifundálva	339
Ha nem nézném vitézi voltomat	194
Ha nem sikerül könyörületességre fordítanom stb.	302
Ha nincsenek orvosaid, legyen orvosod stb.	327
Ha romba dől is a világ stb.	305
Ha rövid a kardod, toldd meg egy lépéssel	43
Ha rövidségre ügyekszem, homályossá válok	310
Ha Sándor nem volnék, Diogenes szeretnék lenni	138
Ha szabad a kicsinyeket a nagyokkal összehasonlítani	277
Ha valaki püspökséget kíván, jó dolgot kíván	420
Háborúkor hallgatnak a múzsák	293
Haj, nincsenek többé gyermekek!	352
Haj, Postumus, Postumus, múltak az eliramló évek	304
Haj szegény Yorick!	370
Hajts! hajts! hajts! egy itallal fel is hajts!	197
Halál ellen nincs fű a kertben	329
Halál fia	401
Halála előtt ne dicsérj senkit	407
Halála előtt senki sem boldog	407
Halálát sok jó ember siratta stb.	304
Halalnek halaláál holz	191
Halban végződik a felül szép nő	309
Haljunk meg királyunkért, Mária Teréziáért	61
Hallgat s szeret	374

Halnak, halnak, egyre halnak	242
Hannibal a kapuk előtt van	292
Harag és szeretet nélkül	322
Harc az élet	316
Harminc nemes Budára tart	225
Három nagy magyarok	89
Háromszor veri ezt kenden Lúdas Matyi vissza	213
Háry János	226
Hass, alkoss, gyarapíts: s a haza fényre derül	211
Hat órát aludni elég fiatalnak, öregnek	328
Hát kend az az Alvinczy?	75
Hasznos lesz visszaemlékezni	299
Hasznost a kellemessel	312
Hát ki? ... riad fel Bárczy sötéten	343
Hát legyen hal!	35
Hátra van még a fekete leves	30
Hattyúdal	276
Haza bölcse	114
Hazaifiság a nemzetiségnek	208
Házam politikája	121
Hazánk szíve	230
Hazát kíván, hazáért ver szívem	223
Háztetőn egy bácsi ül, kapkod tehetetlenül	393
Hazudni nem szabad	113
Helmecczy, ki a szókat elmetszi	214
Helyes a bögés, oroszlán	372
Helyettem kis virág tégy vallomást	365
Helyes közép	353
Herbertek	132
Herostratos	138
Hét sovány esztendő	398
Heten vagyunk, uram, heten	376
Heuréka	140
Hiába vesztettem az olajat és a fáradságot	285
Hidegvér és tiszta gallér	259
Higgye az Apella zsidó	307
Hippokratesi ábrázat	278
Hiszem, mert képtelenség	324

Hit, remény, szeretet	419
Hitetlen Tamás	417
Hiúság vására	374
Hiúságok hiúsága	211
Hogy ha nincsen költ-, nincsen egyéb-nemű -ség	349
Hogy könnyű legyen az álmod, rövid legyen a vacsorád	328
Hogy szeretlek, az tény	264
Hol van a tavalyi hó?	348
Holt évszak (évad)	348
Holt oroszán	346
Homéri kacaj	270
Homokra építeni a házat	409
Hosszú rabszolgaság nem szül hősokeket	94
Hová merült el szép szemed világa	218
Hősvértől pirosult gyászter! sóhajtvá köszöntlek	212
Húgó Viktor, Góte, Börne, bár az oldaluk betörne	228
Huj, huj!	5
Hunnia nyög letiporva, sírnak a bús magyarok	209
Húsos fazekak	399
Húd, ki tudja, meddig húzhatod	220
Húzd rá cigány, megittad az árát	220
Hú Achates	302
Hübnere valaminek	423
I és O	235
Idegen tollakkal ékeskedni	273
Idők tanúja	267
Így lesznek az első utolsókká, az utolsók elsőkké	411
Ifjú Magyarország	238
Igaz bíró, bölcs bíró — no zsidó!	372
Igéri nehéz, megtartani könnyű	118
Így akarja a sors	34
Így csinálódik a történet	356
Így jutni a csillagokig	302
Így lesznek az első utolsókká stb.	411
Így múlik el a világ dicsősége	422
Így nem magatoknak	303
Igyünk, nagyúr, nem boldog a magyar!	248

Ildomosak mint a kígyó	401
Ilyen a barátság	196
Ilyen a háború	141
Imádkozál-e az estve, Desdemona?	373
Imádot hazánk	244
Imé az austerlitz nap!	161
Imhol az ember	416
Inasa előtt senki sem nagy ember	141
Indul nagy utára az árva deák	230
Infámis schmutzerei	80
Ingadozó nádszál	410
Inkább lennék itt első, mint Rómában második	146
Inkább tisztos halált, mint gyalázatos életet	323
Innen kölcsönözte a pisztolyokat?	229
Irgalmas szamaritánus	414
Írott malaszt	90
Isten csodája, hogy még áll hazánk	232
Isten lakozik bennünk stb.	315
Isten, légy irgalmas nekem bűnösnek	415
Isten nagyobb dicsőségére	147
Isten ójja nagy csapástól mi magyar hazánkat	242
Isten ostora	4
Isten újja	399
Istennél nincsen semmi lehetetlen dolog	414
Így akarja a sors	34
Issza már! issza már! kend issza már!	196
Itt az írás forgassátok	210
Itt vagyok, itt maradok	168
Itt van Rhodus, itt ugorj	273
Jaj a legyőzötteknek!	141
Jaj be szép az a Pest, Istenem be szép	227
Jaj néked ország, mikor a te királyod gyermek	404
Jajajaj, édes apám, többé sose versifikálok	297
Jákob szava, de Ézsau kezei	398
Jámbor csel	315
Jámbor óhajtás	332
Jár számküüzötten az árva fiú	215

Járatlan úton ki jársz	216
Jó pásztor	415
Jó szerencse, semmi más	37
Jobb lett volna nem születnie	412
Jobban tudom szeretni e hazát stb.	112
John Bull	375
Jól élt, aki elrejtözve élt	315
Jöttem, láttam, győztem	143
Jusson eszedbe, hogy meg kell halnod	15
Kalapos király	71
Kálvinista pápa	192
Kálvinista Róma	192
Karakán ideák	230
Karancsi betűk	195
Kardot csinálni az ekevasból	407
Kárpátoktól Adriáig	225
Karthágót el kell törülni a föld színéről	142
Kaviárt a népek	369
Kecske gypján veszekedni	308
Kedves Kämeterné, csináljon maga inkább ingeket ...	179
Kegyetlen szükség	305
Kedvest a kedvesnek	370
Kelet Népe	86
Kelt Zboróban, a száz hársfa alatt	37
Kend az az Alvinczy?	75
Kenyeret és cirkuszt	322
Képeddel alszom el, képeddel ébredek	227
Kerekes Sámuel! Én téged ... bámuel!	67
Keressd a nőt	322
Keressétek és megtaláljátok	409
Kérjetek és megadatik néktek	409
Késő	168
Két lélek egy gondolat stb.	390
Két úrnak nem lehet szolgálni	409
Kétkulacsos	224
Kétszer ad, ki rögtön ad stb.	297
Kevély spanyol szív	220

Kevés bölcsességgel kormányzódik a világ	148
Kevés volt a vágott dohánya	240
Kevésbé — kevés bé	243
Kéz kezet mos	278
Kezdd buzgón s már sokra mentél	214
Kezddék a tisztelt gyilkos urak	363
Kezét mossa	412
Ki az? mi az? vagy úgy?	241
Ki az ördög beszél itt németül?	60
Ki beszél itt németül?	61
Ki fizeti a szemet?	184
Ki itt belépsz: hagy föl minden reménnyel	337
Ki kopog? Mi kopog? Egy fekete holló	241
Ki mint vet, úgy arat	296
Ki szabadít meg bennünket a görögöktől stb.	356
Ki szomorú nem volt, az mind pogány	263
Ki tűri el, hogy a Gracch isok lázadásról stb.	321
Ki vagy te bánat embere?	216
Ki vagy te márványkeblű szűz	217
Kiáltó szó a pusztában	405
Kiesett a világ feneké!	260
Kifacsart citrom	346
Kígyó lappang a fűben	298
Kígyót táplálni kebelén	273
Kiki a maga szerencséjének kovácsa	285
Kikinek a magáét	293
Kikinek megvan a maga keresztje	410
Kilenc esztendeig maradjon stb.	312
Kimondhatatlan fájdalom megújítását kívánod stb.	300
Kinek-kinek tele légyen jó borral a marka	197
Kipfelhauser Adolf	258
Király! ha nem nézném vitézi voltomat	194
Királyi szó hallására (idézni valakit)	77
Kis játékok	214
Kis levélke, drága kis levélke	394
Kiszörkeszteni	266
Kitárul reszkető karom	227
Kiujólnak a jeles magyar nemzet sebei	52

Kiveszem Mátyás királyt a magyarok szájából	72
Kívívtá az egri nevet	34
Kockáztathatunk mindent a hazáért stb.	112
Kolumbusz tojása	344
Kongasd, vén Robotos	261
Konkolyt hinteni	410
Kont a kemény vitéz	225
Kórtaélet a kutya kenyér	363
Kozmopolita	138
Kozmopolita költészet	138
Kő kövön nem marad	412
Kő se mutatja helyét	212
Kölcsönt a kölcsönért	46
Költő hazudj, de rajt ne fogjanak	242
Költői szabadság	317
Költözettek el régi lakosok	298
Könnyebb a tevének a tő fokán általmenni stb.	413
Könyvem két adományt nyújt	318
Kösd fel magad, derék Crillon stb.	155
Köszönet az osztrák háztól!	385
Köszönöm zsidó, hogy erre megtanítottál	372
Kötött útlevél politikája	118
Követ vetni valakire	415
Közelebb az ing a csuhánál	285
Közgazdasági tevékenység	134
Közli József	264
Közönyt közönnyel	347
Kraxelhuber Tóbiás	258
Krézus	136
Krisztus helytartója	325
Kubinszky	81
Kultúrharc	186
Kún László szekere	16
Kutya kívánság	421
Kutyák!	101
Küldj egy reménysugárt	223
Küzdelem a létért	378
Küzdés az élet	316

Lacikonyha	17
Laci-szerkér	16
Lángoló szív és két szobára való bútor	250
Lassan járj, tovább érsz	144
László szekere	16
Latiatuc feyleym zumtuchel mic vogmuc	191
Latrok barlangja	412
Lázár	414
Le azzal a rongygyal!	131
Leakasztani az elveket a szegről	124
Leborulok a nemzet nagysága előtt	92
Lecsenertek anacsek	342
Leesett a mi fejünk koronája	405
Legifjabb bíróság	256
Legközelebb vagyok magammagamhoz	286
Legmegengedhetlenebbekeknek	311
Legnagyobb magyar	89
Légvégső, nem legalsó	374
Légy ember	233
Legyen átkozott	419
Legyen igazság vagy vesszen el a világ	177
Legyen neked könnyű a föld	321
Legyen úgy, mint régen volt	198
Legyen világosság	396
Legyetek okosok, mint a kígyó	401
Leinni magát egész a sárga földig	260
Leiter Jakab	255
Lelki szegények	408
Lemondani, lemondani, könnyű nektek azt mondani	248
Legenádfalvi Kotlik Zirzabella	257
Lenni vagy nem lenni, ez a kérdés	369
Lényeg(é)ben semmit sem tudunk	254
Lesz még egyszer ünnep a világon	220
Lesz min nevetni a városnak	342
Létért való küzdelem	378
Letészem a lantot	241
Levelet kapott a szatmári postán	228
Lézengő ritter	220

Lidércek ellen, minthogy nincsenek, stb.	9
Lilliput	374
Limonádés darab	384
Logikai egymásután	86
Lojalitás rongyos köpönyege	114
Lopott fény	220
Lovat, lovat! egy lóért országomat!	371
Ludas	27
Lügewacker	237
Lynchelni, lynchelés	428
Ma nekem, holnap neked	408
Magányos veréb	402
Magasabbra!	378
Magasabbra vívó szenvedelem	211
Magyar és lengyel jó barát	188
Magyar génusz	38
Magyar glóbusz	392
Magyar hit	35
Magyar hölgynek születnél, áldd érte sorsodat	226
Magyar, ne szégyeld magad!	237
Magyarkák	6
Magyarok! Eljött az a szempillantás	75
Magyarország a keresztyénség paizsa	20
Magyarország a monarchia alapja	58
Magyarország nem volt, hanem lesz	84
Magyarországot rabβά, aztán koldússá stb.	51
Majd eltartanak a jóbarátaim	84
Makó Jeruzsalemтől (oly messze tőle, mint)	14
Mameluk	162
Már a szomszéd Ucalegon háza ég	301
Már siess hazádba vissza, vert seregem!	207
Már többet itt nincsen kredit	229
Mars! siess hazádba vissza kis seregem	208
Más szeleket is láttam én már	295
Más tollával dicsekedni	273
Másfél lányfi, nagy fennyen-való szók	311
Másszor e szent jelnek békét hagyjatok	215

Meddig élsz még vissza türelmünkkel, Catilina	291
Medve bőrére inni	176
Még azt is ráfogják, hogy ezüst kanalat lopott	83
Még bíró előtt van a pör	311
Még dörg az átok mennyköve	230
Meg kell hallgatni a másik felet is	138
Még jőni kell, még jőni fog egy jobb kor	216
Megállnátok-e, hogy ne kacagjatok, barátim	309
Megcsalja azokat, akik nem ismerik stb.	318
Megdermedtem, hajam az égnek meredt stb.	301
Megfizettük mind, mivel csak tartozánk	217
Meghalni, — elszunyadni, — és alunni!	369
Meghalt!	109
Meghalt a nagy Pán	283
Meghalt feleségem, satis tarde quidem	199
Meglátni valaki szemében a szálkát	409
Megnehezült az idők viharos járása fölöttünk	215
Megosztott öröm kettős öröm stb.	383
Megőelő betűje valaminek	419
Megpukkadni az irigységtől	318
Megrovási kaland	266
Megtaláltam!	140
Megvirad még valaha	210
Mejhöz hasolló lyókat kívánok	266
Méla akkord	266
Méltán bűnhődünk	318
Méltóságos nagy urak! hát hogy vagytok?	235
Mely idők, mely erkölcsök!	291
Melynek nagy része voltam	300
Mene tekel fáesz	406
Mennyi hű-hó egy kis rántottáért	156
Mentor	271
Merészen kell rágalmazni, valami mindig ott tapad	139
Mert ha ád is nagy levelet, mint a kerek köpönyeged	57
Mézes hetek	355
Meztelen igazság	304
Mezzofanti	151
Mi a magyar most? Rút sybaríta váz	205

Mi az ördög dolga volt neki azon a gályán	351
Mi ez a tenger síma tükréhez képest!	239
Mi szép-n édes-m erempen pumpan	342
Micsoda az igazság?	416
Miért álltok itt hivalkodva?	412
Miért zúg a tömeg?	241
Míg Róma tanácskozik, Saguntum elvész	312
Mihaszna András	257
Mikor bűnöst oldanak fel, a bíró fejére szóll az ítélet	297
Milliók egy miatt	254
Mily fordulat isten rendelkezéséből!	186
Mind hű és hazafi	225
Minden a legjobban van a lehető világok stb.	355
Minden, ami él, petéből keletkezik	333
Minden bánatnak van oltogató könnye	237
Minden elveszett, csak a becsület maradt meg	153
Minden ember hazug	403
Minden francia katona a töltéses táskájában stb	166
Minden Isten nagyobb dicsőségére	147
Minden kornak van istene	206
Minden lépés egy botlás	204
Minden művészet a természet másolása	316
Minden órának leszakaszd virágát	304
Minden ország támasza, talpköve a tiszta erkölcs	205
Minden siker azé, aki a hasznost a kellemessel stb.	312
Minden tudható dologról és egyenemely egyebekről	331
Mindenek tiszták a tisztáknak	420
Mindenemet magammal hordom	275
Mindenki gyanús nekem, aki él	343
Mindennek van mértéke	306
Mindent megkaptunk, amit akartunk	116
Mindent megmentettek!	187
Mindig a tilosra törekszünk stb.	314
Mindig csak fogoly!	154
Mindig ugyanaz	136
Mindnyájunkat érhet baleset	133
Mindörökké — soha többé	378
Minek is van a szív, s a szívben szerelem!	248

Minmagunkon uralkodni a legnagyobb uralkodás	317
Mint a pozdorja, melyet a forgó szél elragad	402
Mit féltetek, kicsinyhitűek?	409
Mit háborgattok? Takarodjatok innen!	232
Mit neki Hecuba, s ő Hecubának	369
Mit nevensz? A mese rólad szól	306
Mocsaras turkonc	261
Mokány Berci	257
Mondottam, ember, küzdj és bízva bízzál	255
Mossa kezét	412
Most kell inni	304
Most térek rá a legderekből férfiúra	296
Múljék el e pohár éntőlem	412
Múlnak az iramló évek	304
Multadban nincs öröm, jövődben nincs remény	223
Murányi Vénus	194
Muszkavezető	106, 429
Művelt társalkodó	222
Művész hazája széles e világ	240
Nagy a közbevetés	414
Nagy áldomást tőnek	1
Nagy Apolló leszlet előttem	298
Nagy dolgokban elég az akarat is	313
Nagy idők, nagy emberek	250
Nagy idők tanúi	267
Nagy kérdőjel	349
Nagy magyar	89
Nagy talán	349
Nagy vagy a nagyokban, bölcs a kicsinyekben	387
Nagypipájú, kevésdohányú nemzet	47
Nagságos elme	202
Napja isten haragjának végét veti a világnak	330
Napkelet ifjainak dobogó paripái tiporták	213
Ne bántsd a magyart	41
Ne eszelősködjék	81
Ne feljebb varga a kaptánál	139
Ne félts te engem!	229

Ne higgy magyar, a németnek	56
Ne illess engemet	416
Ne ítéljeteK, hogy ne ítéltessetek	409
Ne kösséteK fel a száját a nyomtató ökörnek	400
Ne kövesséteK a sokaságot	325
Ne nézd, Uram, hogy ő német	247
Ne nyúlj hozzám	416
Ne tapsolj, hazám	221
Ne tudja a te balkezed, mit cselekszik jobb kezed	409
Ne zavard meg a köreimet	140
Ne zúgolódjál, Oldamúr	236
Négy elem	277
Negyedik Béla óta nem volt ilyen ínség stb.	250
Négyezer év tekint le reátok	161
Néha a jó Homeros is szundikál	312
Nehéz nem írni szatirát	321
Nem a csuha teszi a barátot	324
Nem az iskolának, hanem az életnek tanulunk	317
Nem azért élünk, hogy együnk stb.	292
Nem boldog a magyar	248
Nem bűdös	145
Nem célirányos a becületes embereket megcáfolni	260
Nem Csáky szalmája	50
Nem egyezem belé	188
Nem élhetek se veled, se nélküled	320
Nem érek rá röviden írni	310
Nem halok meg egészen	305
Nem halt meg a leányzó, hanem aluszik	410
Nem jó az embernek egyedül lenni	396
Nem jószagú, aki mindig jószagú	320
Nem jött még el az én óram	415
Nem kell táblabíró politika	97
Nem kívánunk olyast, amit nem ismerünk	314
Nem közénk való volt!	81
Nem lát engem egy óra múlva Milánó!	229
Nem látod Árpád vére miként fájul?	205
Nem lehet már olyat mondani, amit ne mondtak volna	286
Nem méltó megoldani saruját	413

Nem mindenki ember, aki annak látszik	347
Nem reád bízták az ország dolgát!	45
Nem rövidült meg az Úr keze	405
Nem sok vizet zavar	318
Nem szűl gyáva nyulat Núbia párduca	206
Nem törvénytelenég, amit valaki maga akar	324
Nem tud uralkodni, aki tettetni nem tud	174
Nem úgy, király, az égre nem!	225
Nem úgy van most, mint volt régen	209
Nem vagyok próféta	407
Nem vesztenk-e nagyot?	218
Nemes testvérpár	307
Nemcsak kenyérral él az ember	400
Német alaposság	385
Német düh	320
Német gründlichkeit	385
Német hit	35
Népemre hagyom szeretetemet	180
Nestor	270
Neveket említeni gyűlöletes	291
Nevettem, hát le vagyok fegyverezve	355
Nevetve mondani meg az igazat	306
Névtelen félistenek	94
Névtelen hősök	95
Nézni jönnek, hogy őket is nézzék	314
Nézzétek a hyéna fajt, az átkozott kajánt	230
Ni! — reszket a bosszuálló	221
Nihilista, nihilizmus	395
Niklai remete	90
Nimród	397
Nincs a teremtésben vesztes, csak én	221
Nincs fölkenve, nincs megkoronázva stb.	108
Nincs gyötrőbb, mint kínok közepette emlékezni stb.	337
Nincs hát remény? nincs semmi kegyelem?	217
Nincs hova lehajtania fejét	414
Nincs még oda Lengyelország	189
Nincs oly rossz könyv, hogy valami haszna stb.	323
Nincs tekintély	83

Nincs törvény, mely mindenkinek elég kényelmes volna	313
Nincs új a nap alatt	403
Nincsen abban semmi virtus	57
Nincsen-é balzsamolaj Gileádban?	405
Nincsen másutt élet, csak Magyarországon	70
Nincsenek többé gyermekek	352
No de se baj, több is veszett Mohácsnál	242
Nők az alkotmányban	249
Nyelvében él a nemzet	200
Nyelvek és fülek . . . , csend, figyelem!	231
Nyertünk Bécsbe, mint Bertók a csíkba	46
Nyílt kártyával játszani	346
Nyílt titok	344
Nyomorfi	219
Nyugalom az első polgári kötelesség	179
Nyugodalom méltósággal	295
Nyugosznak ők, a hősiak	223
O me nei torcesz hoszot horszok stb.	342
Oda kap, hol fészkel az agy	243
Óh adj, oh adj nekem hús cseppet, hű csehem	241
Óh, ez derekabb dal a többinél!	373
Óh ha Jupiter visszaadná nekem az elmúlt éveket	302
Óh irgalom atyja, ne hagyj el	241
Óh mely dicső ész bomla össze itten!	370
Óh mily esés volt ez!	371
Óh mily szépség! . . . de veleje nincs	318
Oh nép!	239
Óh szent együgyűség!	174
Óh utánzó, ti szolgacsorda!	308
Olajág	397
Olaszország maga megteszi	149
Oldalborda	397
Oldalmazdulat	97
Oly kevesen vagyunk, hogy még az apagyilkosnak is stb.	86
Oly messze tőle, mint Makó Jeruzsálemtől	14
Olyan asszony, aki soha sincs otthon	365
Olyan zene, amely nem hallható	373

Ordító oroszlán	420
Ordíts kapu, kiálts város	404
Oroszlánrész	274
Országglászáti észlészet	239
Othello	372
Ott hagyta, mint szent Pál az oláhokat	48
Oly vén, hogy a hamut is mamunak mondja	207
Ő mondta	275
Őcsém, mázóló	258
Öld meg az asszonyt	364
Ördögi huj, huj! szózat	5
Őrizd meg nyugodt lelkedet a szerencsétlenségben	304
Öröködbe, Uram, pogányok jöttek	402
Örömtől idegen	216
Örüljetek az örülőkkal, és sírjatok a sírókkal	418
Őrültség, de van benne rendszer	369
Ős Buda gyermeke, föl, szaporán	214
Összecsoszszant asz anjám	342
Összes monarchia	105
Öt rövid óra aludni elég fiatalnak, öregnek	328
Ötödik nagyhatalmasság	164
Pakol a szív, a vad gége üt	342
Papiros korszak	246
Parapli-revolúció	85
Páros viaskodás	263
Pártütőkkel nem alkudozom	98
Passzív ellentállás	182
Pató Pál	233
Pecsétet üt ollyat rája, mint a holdnak karimája	57
Pecsovics	81
Pedig csak úgy kettő lyuka az orrának stb.	244
Pénz, pénz, pénz!	43
Pénz emberség, ruha tisztesség	324
Pénze ha van, mindene van	366
Perelj, Uram, perlőimmal	402
Petőfi pediglen poéta nem vala	246
Philippinél találkozunk	371

Pitaval	354
Plátói szerelem	281
Poharak közt	319
Polgári halál	341
Politikai divatok	237
Politikus czizmadia	395
Pontiusból Pilátusig	415
Por, bűz, német szó, piszok	242
Por és árnyék vagyunk	306
Por és hamu	191
Potemkin falvai	189
Pozsonynál kezdődik Ázsia	180
Pörös atyafiak	250
Providenciális ember	113
Pusztában elhangzó szó	405
Pusztulunk, veszünk, mint oldott kéve stb.	248
Pyrrhusi győzelem	140
Rágalmazni merészen kell, valami mindig ott tapad	139
Rég veri már a magyart a teremtő	231
Régi dal, régi dicsőségről	236
Régi dicsőségünk, hol késel az éji homályban	215
Régi lakosok, költözettek el	298
Régi történet, mely mindig új marad	388
Rend és haladás	361
Reszkess, Bizánc!	340
Reszket a bosszuálló	221
Retirálni	41
Revolversurnaliszta	393
Rímkovács	209
Rinaldo Rinaldini	386
Ripacs	258
Ritka madár	319
Ritka vendég Rácországban	241
Ritkán bukkanik föl egy-egy úszó stb.	299
Robinson	375
Rólad szól a mese, csak a név más	366
Róma szólt, a dolog be van fejezve	325

Romlásnak indult hajdan erős magyar!	205
Rongyos köpönyeg (lojalitás)	114
Rossz időket élünk, rossz csillagok járnak	242
Rothadt az államgépben valami	369
Rozinante	343
Rózsai, megvetlek!	229
Röndnek muszáj lönyni!	257
Röpke szó	242, 268
Rövid az élet, örök a sír	227
Rubikon	143
Rút sybarita váz	205
S a lágyszívű barmok, mintha búsulnának	241
S a néma légebe nem vegyül csak legkisebbke jaj	225
S ezt a szerelem tevé	263
S mert hogy a másik fizessen, egyikök se túrta stb.	389
S pecsétet üt ollyat rája, mind a holdnak karimája	57
S valamint a pisztoly otthon van a tokban stb.	244
Sajtóhüba	247
Salamon bölcsessége	401
Salamon ítélete	401
Sanssoucii bölcs	178
Sanyaró Vendel	258
Sári néni, hejh, mikor stb.	233
Sasku	221
Saul a próféták között	400
Savanyú a szőlő	273
Scylla és Charybdis	330
Scerelmes bratým	191
Seiffensteiner Salamon	258
Sem a hatalmasok komor tekintete stb.	305
Semmi sem sebez jobban az igazságnál	181
Semmit sem csodálni	275
Senki (<i>nessuno</i>)	107
Senki sem szolgálhat két úrnak	409
Shylock	372
Siralom völgye	402
Sírás és fogaknak csikorgatások	409

Sírjatok a sírókkal ...	418
Sírvá vigad a magyar ...	223
Skárlát, gránát, nyuszt stb. ...	50
Skribler ...	376
Sóbálványnya változott ...	397
Sodoma és Gomorrha ...	397
Soha sem fogjuk tudni! ...	186
Soha sem volt nagy elme eszelősség nélkül ...	317
Sok az ember, kevés a fóka ...	254
Sok húhó semmiért ...	372
Sok rablással összehordott kő halmaz ...	65
Sok szabad az ostobáknak, piktoroknak, poétáknak ...	310
Sokan vannak a hivatalosak, de kevesen a választottak ...	412
Sokat fáradt és szenvedt, izzadt és didergett ...	312
Sokat, nem sokfélét ...	323
Sötét pontok ...	168
Spicig Icig ...	256
Stentori hang ...	271
Sujtásos nemzet vagyunk ...	211
Svihák ...	252
Szabad, de tisztességes ember nem teszi ...	113
Szabad egyház szabad államban ...	150
Szabadság, Egyenlőség, Testvériség ...	158
Szakadj meg, szív, kérlek, szakadj meg! ...	374
Szálló íge ...	267
Számiel, jőjj elő ...	387
Szárason tartani a puskaport ...	169
Szeged szebb lesz, mint volt ...	121
Szegény anyám, ha tudta volna stb. ...	245
Szegény ember dolga csupa komédia ...	221
Szegény ember, komisz ember ...	238
Szegény ember szándékát boldog isten bírja ...	297
Szegény hazám, szegény hazám te, neked kevés van stb. ...	231
Szegény Lázár ...	414
Szegény Tamás fázik ...	374
Szegény tatár ...	215
Szegény Yorick! ...	370
Szegré akasztott elvek ...	124

Szeladon	350
Szellemi betyárság	264
Szélmalomharcot vívni	344
Szemeik vannak, de nem látnak stb.	403
Szemet szemért, fogat fogért	399
Szendergő porodat béke lebegje körül	212
Szent-e vagy őrült	347
Szent együgyűség	174
Szent Kleófás! Milyen karaván	231
Szent-Léhay Monokles	257
Szent meggyőződés	124
Szent öreg	212
Szentelt fájdalom	224
Szép állat az asszonyi állat	232
Szép, mikor újjal mutatnak az emberre stb.	319
Szerencse fia	307
Szerencsés Ausztria	23
Szerencsétlen flótás	384
Szerte nézett s nem lelé honját a hazában	210
Szerves egészszé kögíteni	246
Sziszegj. — sziszegj, kigyó!	220
Szociális kérdés	161
Szólt a holló: «Sohasem!»	379
Szomorú az én lelkem mind halálíg	412
Szóke Duna	212
Szükség, hogy legyenek a botránkozások	411
Szükséges rossz	283
Szülőföldem szép határa, meglátlak-e valahára?	212
Szűnj meg, apám, a vesszővel, stb.	297
Szüret-e ez vagy talán tor?	248
Táblabíró politika	97
Tábornoki alhang	256
Talpra magyar!	233
Tamás vagyok benne	417
Támassz visszavonást és uralkodjál	152
Tanácskoznak Bécsben, de mást rendelnek az égben	45
Táncoljatok, lányok, táncoljatok	245

Tanítva tanulunk	316
Tapsoljatok!	144
Tarjagoss Illés	257
Társas állat	282
Tartsa magának	398
Tavaly azt kiálták: Sámuel! Te! Le! Ki!	203
Távollétével tündökleni	322
Te is, fiam, Brutus?	143
Tedd hüvelyébe a te szablyádat	416
Tégy erszényedbe pénzt	373
Téjjel és mézzel folyó Kánaán	399
Tékozló fiú	414
Tele légyen mind a pince, mind a bolt	197
Temetni jöttem Caesart, nem dicsérni	370
Tengerre magyar!	90
Tenger, tenger!	137
Tények logikája	90
Térjünk csak rá az ürüinkre!	352
Testnek kívánsága	421
Tévedni emberi dolog	276
Thespis szekere	312
Ti kelleténél gazdagabbak vagytok	151
Ti urak, ti urak! . . . ti welsz ebek!	243
Tied vagytok, imádott heverés	323
Tiltott gyümölcs	397
Tiprott hős	248
Tissotiáda	366
Tiszta gallér és flegma	259
Tiszta, lángoló szív és két szobára való bútor	250
Tiszteljétek a közkatonákat	235
Titán Laci	257
Tolyás Dániel	257
Továbbá azt javallom, hogy Karthágót el kell törülni	142
Több dolgok vannak földön és égen, Horatio stb.	369
Több is veszett Mohácsnál	242
Több mint bizonyos	262
Többet ér az eleven kutya a döglött oroszlánnál	404
Tönkre silányítani	214

Törpüljön el a minoritás	93
Trójaiak voltunk mi	301
Tsak nem m'enyi Magyar vagyon, meg a'nyi módon ír	194
Turini remete	89
Tündérujjak	365
Tünelmes idők járnak	237
Ugocsa nem koronáz	28
Ugorj a Marosba, szaladj a bozótba	20
Úgy gruppirozni a semmittevést, hogy stb.	265
Úgy hazudik, mintha csak telegrafálna	186
Úgy kell neked, George Dandin	351
Úgy megszűkül német ruhám stb.	389
Úgy őrizni, mint a szeme fényét	400
Úgy táncolni, amint füttyülnek	273
Új bornak új tömlő	410
Új földesúr	237
Unszoló jóbarátok	202
Uram, nem vagyok méltó	409
Uraim, le a kalapokkal	221
Uraim, nem tudunk magyarul!	205
Uraim, veszélyben a haza!	92
Urak a papok	203
Uraságod, úgy látszik, idegen	133
Uraságoktól levetett	428
Utánunk ám következék a vízözön	157
Utolsó letterem, aki mindig elül szoktam járni	102
Utolsó Mohikán	377
Utolsó tánc	220
Utópia	333
Üdvözlégység, császár, a halálba menők köszöntenek stb.	144
Ügyeljenek a consulok	291
Ülj mellém a kandallóhoz	208
Ünnep után énekelni	280
Üres a pénztár, a gázsi nem jár	229
Ürességtől való irtózás	348
Üsd az ortát, magyar, ki bántja a tied	220
Üss, de hallgass meg	137

Vad rác	72
Vadat és halat, s mi jó falat	243
Vádolom!	368
Vágd fiam, vágd, Forgács	17
Vagy alatta, vagy felette, vagy benne	380
Vagy Caesar, vagy semmi	146
Vagy jöni fog, ha jöni kell a nagyszerű halál	216
Vagyok, aki voltam, és lészek, aki vagyok	200
Vagyon egy főváros, melynek neve Buda	197
Vajh ki ő, és merre van hazája	216
Vajudnak a hegyek, s megszületik a nevetséges egér	274
Vak szerencse	295
Vak vezeti világtalant	411
Vakard le a muszkát és ott a tatár	164
Valami rothadt Dániában	369
Valaminek a Hübnere	423
Változnak az idők, és mi változunk bennök	172
Van bíró a felhők fölött	223
Vannak itt könnyek a dolgok számára	300
Vannak még bírák Berlinben	358
Varga, maradj a kaptánál	139
Várjátok meg a háromórai vonatot	363
Varsóban rend uralkodik	167
Varus, add vissza légióimat!	144
Vágd, fiam, vágd, Forgács	17
Vége Lergyelországnak	189
Vége! volt — nincs; de ne tapsolj, hazám	221
Végső, de nem utolsó	374
Végy magadhoz pénzt	373
Vegyed és olvassad	325
Vegyes házasság	86
Végzett földesúr	427
Véka alá rejteni a gyertyát	408
Veletek, álatatok, ha nektek tetszik stb.	90
Vén csataló	132
Veöreöshegyi Dávid	257
Verje meg a Jézus Krisztus	57
Vérszagra gyűl az éji vad	243

Vessünk fátyolt a multakra	110
Vétkeznek a falak közt is, a falakon kívül is	308
Vezércsillagom	238
Vígan dudál a portugál	366
Vigasztalás a nyomorútnak, ha bajaiknak stb.	274
Vihar egy pohár vízben	354
Világirodalom	383
Világos pillanat	326
Viperafajzat	408
Virág mit ér, mit ér a bérc nekem?	223
Vitorlád meg vannak tépve bár, nemes hajónak látszol	371
Vívát Soroksár	67
Vízet zavar	318
Volt	74
Voltunk mi már kutyábbul is	249
Vörös fonál	382
Vulkánon táncolunk	167
Ysa pur es chomuv vogmuc	191

Xanthippe	136
------------------	-----

Zboróban, a száz hársfa alatt	37
Zene, amely nem hallatszik	873
Zengő érc, pengő cimbalom	418
Zöld ágra nem jutni	402
Zöldszemű szörnyeteg	373
Zörgesetek és megnyittatik néktek	409
Zúg morog a zivatar, zajog a zord éjszaki szélvész	213

Görög szálló igék.

*Ἄλλος ἐγώ	283
*Ἀναγκαῖον κακόν	283
*Ἀνερίφθω χύβος	142
*Ἀνθρωπός ἐστι ζῷον δίποον ἄπτερον	281
*Ἄριστον μὲν ὄδωρ	276
*Ἀσβεστος γέλως	270
Αὐτός ἐφα	275

Βατραχομομαχία	271
Γνώθι σεαυτόν	272
Δοκεῖ δέ μοι καὶ Καρχηδόνα μὴ εἶναι	142
Δός μοι πᾶ βῶ καὶ κινῶ τὰν γὰν	140
Ἔμου θανόντος γαῖα μυχθήτω πορί	157
Ἔνα, ἀλλὰ λέοντα	274
Ἔπεα πτερόεντα	267
Ἔργον δ' οὐδὲν ὄνειδος	271
Ἔσσεταί ἡμαρ, ὅτ' ἂν ποτ' ὀλώλη Ἰλιος ἱρή	270
Εὖρηκα	140
Ἐξ ὄνουτος τὸν λέοντα γράφειν	272
Ζωή μου, σὰς ἀγαπῶ	377
Ζῶον πολιτικόν	282
Ἡρόστρατος	138
Θάλαττα, θάλαττα	137
Ἰδε ὁ ἄνθρωπος	416
Ἰδοὺ ἢ Ῥόδου, ἰδοὺ καὶ τὸ πῆδημα	273
Ἰστοὶ γυναικῶν ἔργα, οὐκ ἐκκλησίαι	419
Ἰῶτα ἓν	408
Καὶ σύ, τεκνον;	143
Κατόπιν ἑορτῆς	280
Κοσμοπολίτης	138
Μεταβολὴ πάντων γλυκὴ	277
Μηδὲν θαυμάζειν	275
Μία χελιδὼν ἕαρ οὐ ποιεῖ	274
Νενίκηκας, Γαλιλαῖε	146
Νεῦρα τῶν πραγμάτων	138

Ὁ βίος βραχύς, ἡ δὲ τέχνη μακρὴ	279
Ὅκοσα φάρμακα οὐκ ἰῆται, σίδηρος ἰῆται	279
Ὅπερ εἶδει δεῖξαι	283
Πάν ὁ μέγας τέδνηχε	283
Πάταξον μὲν, ακουσον δέ	137
Πατρίς γάρ ἐστι πᾶς ἴν' ἂν πράττη τις εὖ	280
Πέτρην κοιλαίνει ῥανίς ὕδατος ἐνδελειγείῃ	278
Πολιτικὸν ζῆφον	282
Σμικρὰ μεγαλοῖσι συμβαλεῖν	277
Τὰ νεῦρα τῶν πραγμάτων	138
Τετέλεστα	416
Τὸν δ' ἀπαμειβόμενος	271
Τούτῳ νίκα	145
Φίλος μὲν Σωκράτης, ἀλλὰ φιლτάτη ἡ ἀλήθεια	280
Χεῖρ τὰν χεῖρα νίξει	278

Latin szálló ígék.

A. E. I. O. U.	175
A sagittis Hungarorum, libera nos, Domine	3
Ab ovo	311
Ab ovo usque ad mala	306
Ab uno disce omnes	301
Academia est collegium calvinistarum etc.	87
Ad audiendum verbum regium	77
Ad calendas graecas	143
Ad majorem Dei gloriam	147
Ad ugrandum!	63
Ad usum Delphini	336
Adhuc sub iudice lis est	311
Aequam memento rebus in arduis servare mentem	304
Aere perennius	305
Alea iacta est	142
Alios ego iam vidi ventos	295

Alter ego	283
Alter rixatur de lana saepe caprina	308
Amici, diem perdidit	145
Amicus certus in re incerta cernitur	286
Amicus Plato, sed magis amica veritas	280
Amorem populis meis	180
An nescis longas regibus esse manus?	314
Anathema sit	419
Ante mortem ne laudes hominem quemquam	407
Antemurale christianitatis (Hungaria)	20
Apparet id etiam caeco	313
Aquae furtivae dulciores sunt	403
Ars longa, vita brevis	279
Árva fuisti, Petre, árva eris, et in Árva morieris	22
Asinus ad lyram	291
Aspice, care Bodó, quota sit hora modo?	60
At pulchrum est digito monstrari etc.	319
Audaces fortuna iuvat	275
Audacter calumniare, semper aliquid haeret	423
Audentes fortuna iuvat	275
Audiatur et altera pars	138
Audiendum verbum	77
Augur augurem videns	142
Aurea mediocritas	304
Auri sacra fames	301
Austria erit imperans orbi universo	175
Austria erit in orbe ultima	175
Austriae est imperare orbi universo	175
Austriae est imperium orbis universi	175
Austria exponens invitat orbem universum	175
Aut Caesar, aut nihil	146
Ave, imperator, morituri te salutant!	144
Barba non facit philosophum	324
Beati, qui moriuntur in Domino	349
Beatus ille qui procul negotiis etc.	306
Bella gerant alii; tu felix Austria, nube!	23
Bella matribus detestata	304

Bene vixit, qui bene latuit	315
Bereg non coronat	29
Bis dat, qui cito dat etc.	297
Bonus homo semper trio est	320
Brevis esse laboro, obscurus fio	310
Caesar non supra grammaticos	173
Calumniare audacter, semper aliquid haeret	139
Canis a non canendo	288
Canis concupiscentia	421
Cantabit vacuus coram latrone viator	322
Carpe diem	304
Caseus ille bonus, quem dat avara manus	328
Castis omnia casta	420
Causa finita est	325
Caveant consules	292
Ceterum censeo Carthaginem esse delendam	142
Christianitatis clipeus v. antemurale (Hungaria)	20
Cicero pro domo sua	293
Clipeus christianitatis (Hungaria)	20
Cogito, ergo sum	334
Colligite fragmenta, ne pereant	415
Comburantur (Lutherani)	28
Concordia parvae res crescunt etc.	296
Congeries lapidum multis congesta rapinis	65
Conscia mens recti fama mendacia ridet	315
Consuetudo est quasi altera natura	292
Consummatum est!	416
Contra vim mortis non est medicamen in hortis	329
Crambe repetita mors est	154
Creatura omnibus molesta, multis injusta etc.	55
Credat Iudaeus Apella	307
Credo, quia absurdum	324
Cum grano salis	318
Damus vitam et sangvinem	61
Dat veniam corvis, vexat censura columbas	321
Datum Zboroviae, sub centum tiliis	37

Davus sum, non Oedipus	286
De lana caprina	308
De mortuis nil nisi bene	272
De omni re scibili et quibusdam aliis	331
De profundis	403
De spiclionibus autem, qui non sunt etc.	12
De strigis, quae non sunt, nulla quaestio fiat	9
De te fabula narratur	306
Deficiente pecu-, deficit omne -nia	349
Delenda Carthago	142
Desinit in piscem mulier formosa superne	309
Deus ex machina	281
Dic mihi, care Bodó, quota sit hora modo?	66
Diem perdi	145
Dies irae, dies illa	330
Difficile est satiram non scribere	321
Digitus Dei	399
Dii minorum gentium	292
Dilucidum intervallum	326
Dimidium facti, qui coepit, habet	214
Dira necessitas	305
Discite mortales non temerare fidem	19
Divide et impera	152
Dixi et salvavi animam meam	406
Docendo discimus	316
Domine, non sum dignus	409
Donec eris felix, multos numerabis amicos	315
Dormitat interdum bonus Homerus	312
Ducunt volentem fata, nolentem trahunt	317
Dulce et decorum est pro patria mori	305
Dum Roma deliberat, Saguntum perit	313
Duo si faciunt idem, non est idem	287
Duplex libelli dos est	318
Dura necessitas	305
Ecce caput porci, vivat Laurentius Oray	66
Ecce homo!	416
Ede, bibe, lude; post mortem nulla voluptas	295

Ego cogito, ergo sum	334
Ego sum A et Q, principium et finis	421
Eheu fugaces labuntur anni	304
Eripuit coelo fulmen, sceptrumque tyrannis	337
Eris mihi magnus Apollo	298
Errare humanum est	276
Est deus in nobis	815
Est modus in rebus, sunt certi denique fines	306
Esto dominus fratrum tuorum	398
Esuriunt medii, primi saturantur et imi	65
Et in Arcadia ego	332
Et tu, mi fili, Brute?	142
Et Verbum caro factum est	415
Europa libertati asserta	180
Ex lacrimis Hungarorum	178
Ex malis eligere minima	294
Ex ungue leonem	272
Excelsior	378
Exegi monumentum aere perennius	305
Eximam regem Mathiam ex ore Hungarorum	72
Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor	301
Experto crede Ruperto	302
Extra Hungariam non est vita etc.	70
Extra Lipsiam non est vita	71
Faber est suae quisque fortunae	285
Faciam Hungariam captivam, postea mendicam etc. ...	51
Facies hippocratica	278
Favete linguis	305
Fecerunt magnum áldumás	2
Felix Austria	26
Felix, qui potuit rerum cognoscere causas	299
Festina lente	144
Fiat justitia, aut pereat mundus	177
Fiat lux!	396
Fiat piscis!	35
Fides penes auctorem	296
Fides, spes, charitas	419

Fidus Achates	302
Finis Poloniae	189
Finis sanctificat media	334
Flagellum Dei	4
Flectere si nequeo superos, Acheronta movebo	302
Flete cum flentibus	418
Fortes creantur fortibus	206
Fortes fortuna adiuvat	275
Fortiter in re, suaviter in modo	332
Fortuna caeca est	295
Fortunae filius	307
Franciscus Rákóczy in nomine gentis insurgit armis	53
Fraus pia	315
Fugaces labuntur anni	304
Fugit irreparabile tempus	299
Fuimus Troes	301
Fuit	74
Furor teutonicus	320
Gaudete cum gaudentibus	418
Grammatici certant, et adhuc sub iudice lis est	311
Gutta cavat lapidem, non vi, sed saepe cadendo	278
Habent sua fata libelli	325
Habeat sibi	398
Haec habeo, quae edi etc.	294
Hanc veniam petimusque damusque vicissim	310
Hannibal ante portas	292
Hic Rhodus, hic salta	273
Hinc illae lacrimae!	286
Hoc erat in votis	307
Hoc signo vinctus	145
Hoc volo, sic iubeo	321
Hodie mihi, cras tibi	408
Homo homini lupus	286
Homo proponit, sed Deus disponit	297
Homo semper aliud, fortuna aliud cogitat	297
Homo sum; humani nihil a me alienum puto	287

Homo unius libri	329
Honesta mors turpi vita potior	323
Honoris causa	370
Horror vacui	348
Hos ego versiculos feci, tulit alter honores	303
Humanum est errare	276
Hungaria est christianitatis clipeus	20
Hungariam facere primum miseram, dein servilem	52
I. N. R. I.	55
Iam proximus ardet Ucalegon	301
Ignorabimus	186
Ignoti nulla cupido	314
Ignotos fallit, notis est derisui	318
Impavidum ferient ruinae	305
Imperare sibi maximum imperium est	317
Illud iucundum nil agere	323
In bello lex mihi Mars	161
In flagranti	327
In gurgite vasto	299
In hoc signo vinces	145
In magnis et voluisse sat est	313
In medias res	311
In pace ars mihi lex; in bello lex mihi Mars	161
In necessariis unitas, in dubiis libertas etc.	333
In usum Delphini	336
In vino veritas	272
Incidis in Scyllam, cupiens vitare Charybdin	330
Infandum, regina, iubes renovare dolorem	300
Insanis, Paule	418
Insula Ráczkeviensis non datur Jesuitis	55
Integer vitae scelerisque purus	304
Inter arma silent Musae	293
Inter pocula	319
Inter prandendum sit saepe parumque bibendum	328
Intervallum lucidum	326
Intra muros peccatur et extra	308
Iota unum	408

Ipsa scientia potestas est	368
Ipse dixit	275
Ira furor brevis est	308
Iste vinus Tokainus?	73
Isti lurcones grammatici	173
Iudex damnatur, ubi nocens absolvitur	297
Iurare in verba magistri	307
Iustitia regnorum fundamentum	77
Iustum et tenacem propositi virum etc.	305
L	
Labor omnia vincit improbus	299
Lana caprina	308
Lapis offensionis	404
Latet auguis in herba	298
Laudator temporis acti	312
Legem quam tuleras, patere	313
Leo rugiens	420
Lex mihi Mars	161
Licentia poëtica	317
Lucidum intervallum	326
Lucus a non lucendo	288
Lupus est homo homini, non homo	286
Lupus in fabula	287
Lutherani comburantur	28
M	
Magister dixit	275
Magnum áldumás fecerunt	1
Male parta male dilabuntur	285
Maledictus piscis in tertia aqua	329
Malum necessarium	283
Manet alta mente repostum	299
Manus manum lavat	278
Margaritas ante porcos	409
Medium tenere beati	304
Memento mori	15
Meminisse iuvabit	299
Mendacem memorem esse oportet	319
Mens agitas molem	302

Mens laeta, requies, moderata diaeta	327
Mens sana in corpore sano	322
Mensibus erratis in terra non sedeatis	329
Merito plectimur	318
Militia est vita hominis	354
Mirabile dictu	315
Misera plebs contribuens	67
Mittitur in disco mihi piscis etc.	66
Modicum, et jam non videbitis me etc.	416
Montes auri pollicens	287
Moriamur pro rege nostro Maria Theresia!	61
Morituri te salutant	144
Morte morieris	191
Mulier cum sola cogitat, male cogitat	297
Mulier recte olet, uli nihil olet	320
Mulier taceat in ecclesia	419
Multa licent stultis, pictoribus atque poëtis	310
Multa tulit fecitque puer, sudavit et alsit	312
Multis ille bonis flebilis occidit	304
Multitudo non est sequenda	325
Multum, non multa	323
Mundus vult decipi, ergo decipiatur	380
Mutato nomine de te fabula narratur	306
Natura abhorret vacuum	348
Naturam expellas furca tamen usque recurret	308
Ne stultizet	81
Ne sutor ultra crepidam	139
Nec possum tecum vivere, nec sine te	320
Necesse est enim ut veniunt scandala	411
Nemo ante mortem beatus	407
Nemo est propheta in patria sua	411
Nemo me impune lacessit	42
Nervus belli	44
Nervus rerum agendarum	138
Nescimus hungarice loqui	205
Nescit regnare, qui nescit dissimulare	174
Nihil sub sole novum	403

Nihilismus	395
Nil admirari	275
Nil agere delectat	323
Nisi inter omnes posibles mundos optimus etc.	355
Nitimur in vetitum semper cupimusque negata	314
Nobile par fratrum	307
Nocte pluit tota, redeunt spectacula mane	303
Noli me tangere	416
Noli turbare circulos meos	140
Nomen et omen	285
Nomina sunt odiosa	291
Non Argus: largus, non Matusalem: Madalena	328
Non bene olet, qui semper bene olet	320
Non coronatus inter reges Hungariae locum non habet	108
Non est enim mortua puella, sed dormit	410
Non est difficile satiram scribere	321
Non est unctus, non est coronatus, non est rex noster	108
Non olet	145
Non omnis moriar	305
Non possumus	417
Non scholae, sed vitae discimus	317
Non sum propteta	407
Non ut edam vivo	292
Non vitae, sed scholae discimus	317
Nondum matura est, nolo acerbam sumere	273
Nonumque prematur in annum	312
Nuda veritas	304
Nulla dies sine linea	139
Nulla lex satis commoda omnibus est	313
Nullum est iam dictum, quod non sit dictum prius	286
Nullum magnum ingenium sine mixtura dementiae	317
Nullus est liber tam malus, ut non aliqua parte prosit	323
Nunc est bibendum	304
Nunc venio ad fortissimum virum	296
O. A. M. D. G.	147
O imitatores, servum pecus	308
O mihi praeteritos referat si Iuppiter annos!	302

O quanta species! . . . cerebrum non habet	318
O sancta simplicitas	174
O tempora! O mores!	291
Obstupui, steteruntque comae, et vox faucibus haesit	301
Oderint, dum metuant	288
Odi profanum vulgus et arceo	305
Oleum et operam perdidit	285
Omne quod est nimium, vertitur in vitium	279
Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci	312
Omne vivum ex ovo	333
Omnia ad majorem Dei gloriam	147
Omnia mea mecum porto	275
Omnia munda mundis	420
Omnia vincit Amor	298
Omnis ars imitatio est naturae	316
Omnis homo mendax	403
Oportet esse, ut vivas, non vivere, ut edas	292
Oportet ut fiant scandala	411
Otium cum dignitate	295
Panem et circenses	322
Papyro constat immortalitas hominum	246
Par nobile fratrum	307
Parce, pater, virgis, nunquam tibi carmina dicam	297
Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus	274
Parva sapientia regitur mundus	148
Passer solitarius	402
Pater, peccavi	414
Paterna rura bobus exercet suis	306
Paullo maiora canamus	298
Peccata clamantia	397
Per aspera ad astra	317
Per tot discrimina rerum	299
Peribitis rebelles omnes laqueo, igne etc.	54
Periculum in mora	313
Pia fraus	315
Pictoribus atque poëtis quilibet audendi etc.	310
Pium desiderium	332

Plaudite!	144
Post aspera prospera spera	317
Post coenam stabis, aut passus mille meabis	328
Post equitem sedet atra cura	305
Post festum	280
Post festum cantare	280
Post nubila Phoebus	331
Post tot discrimina rerum	299
Prima persona ego sum	286
Princeps Emericus Thököli regni Ungariae salus	54
Princeps Rákóczy ope legionum illustrissimi Beresényi etc.	54
Principiis obsta: sero medicina paratur	314
Pro aris et focus	294
Pro libertate	54
Progenies viperarum	408
Proximus sum egomet mihi	286
Pulchrum est digito monstrari	319
Pulvis et cinis	191
Pulvis et umbra sumus	306
Punctum saliens	282
Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum	213
Quae medicamenta non sanant, ea ferrum sanat	279
Qualis dominus, talis est servus	320
Qualis vinus, talis latinus	74
Quandoque bonus dormitat Homerus	312
Quem Deus perdere vult, dementat prius	276
Qui desiderat pacem, praeparet bellum	326
Qui tacet, consentire videtur	329
Quidquid delirant reges, plectuntur Achivi	308
Quinque horas dormisse sat est juvenique senique	328
Quis diabolus hic interfatur germanice?	60
Quis tulerit Gracchos de seditione querentes?	321
Quo semel est imbuta recens etc.	308
Quod erat demonstrandum	283
Quod non fecerunt Barbari, Barbarini fecerunt	149
Quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris	401
Quod scripsi, scripsi	416

Quorum pars magna fui	300
Quos ego!	299
Quot capita, tot sensus	288
Quot homines, tot sententiae	288
Quot linguas calles, tot homines vales	173
Quot servi, tot hostes	316
Quousque tandem	291
Rara avis	319
Rari nantes in gurgite vasto	299
Recrudescunt inclytae gentis Hungariae vulnera	52
Reddere Hungariam miseram, deinde catholicam etc.	51
Regnum unius linguae uniusque moris etc.	8
Reginam interficere (occidere) nolite timere	13
Regis voluntas suprema lex esto	294
Relata refero	277
Reservatio mentalis	353
Ridendo dicere verum	306
Risum teneatis amici?	309
Roma aeterna	313
Roma locuta est, causa finita est	325
Romulidae Cannas, ego Varnam clade notavi	19
S. F. V.	34
Sacrae regni Hungariae adnexum separatum corpus	70
Saepe stilum veritas	307
Salus populi suprema lex esto	293
Salus reipublicae suprema lex esto	293
Sancta simplicitas	174
Sapienti sat	285
Semper bonus homo tiro est	320
Semper idem	136
Separatum corpus	70
Sesquipédalia verba	311
Sex horis dormire sat est juvenique senique	328
Si augur augurem videt	142
Si Deus pro nobis, quis contra nos?	418
Si fore vis sanus, abluere saepe manus	327

Si fractus illabatur orbis	305
Si parva licet componere magnis	277
Si quis episcopatum desiderat etc.	420
Si tacuisses, philosophus mansisses	326
Si tibi deficiant medici etc.	327
Si vales bene est, ego quoque valeo	294
Si vis pacem, para bellum	326
Sic fata tulerunt	34
Sic fata volunt	34
Sic itur ad astra!	302
Sic transit gloria mundi	422
Sic volo, sic iubeo	321
Sic vos non vobis	303
Silent leges inter arma	293
Similia similibus, contraria contrariis curantur	280
Sine Baccho et Cerere friget Venus	287
Sine ira et studio	322
Sit tibi terra levis	321
Solamen miseris socios habuisse malorum	274
Sors bona, nihil aliud	37
Spectatum veniunt, veniunt spectentur ut ipsae	314
Spelunca latronum	412
Suaviter in modo, fortiter in re	332
Sub iudice lis est	311
Succedunt novi, veteres migrate coloni	298
Sudavit et alsit	312
Summa summarum	285
Summum ius, summa iniuria	293
Sunt certi denique fines	306
Sunt lacrimae rerum	299
Sursum corda	406
Suum cuique	293
Tabula rasa	282
Te saxa loquuntur	320
Tempora mutantur, nos et mutamur in illis	172
Tempora si fuerint nubila, solus eris	315
Tendit per ardua virtus	318

Tertius ad quartam quadrans, reverende magister	66
Tibi aras, tibi seris, tibi occas etc.	296
Timeo Danaos et dona ferentes	300
Timeo hominem unius libri	329
Titulus sine vitulo	335
Tolle, lege	325
Totus mundus stultizat	77
Tres faciunt collegium	324
Turpe senex miles, turpe senilis amor	314
Ubi bene, ibi patria	280
Ugocsa non coronat	28
Ultima Thule	298
Una hirundo non facit ver	274
Unius libri homo	329
Unius linguae uniusque moris regnum imbecille etc.	8
Unum ovile et unus pastor	415
Unum, sed leonem	274
Ut desint vires, tamen est laudanda voluntas	313
Ut sementem feceris, ita metes	296
Ut sis nocte levis, sit tibi coena brevis	328
Utile dulci	312
Utopia	333
Vae, vae, care pater, nunquam iam versificabo	297
Vae victis	141
Valete et plaudite!	144
Vallis lacrimarum	402
Vanitas vanitatum	211
Vare, redde legiones meas!	144
Varietas delectat	277
Varium et mutabile semper femina	340
Veni, vidi, vici	143
Venio nunc ad fortissimum virum	296
Vestis non facit monachum	324
Vestis virum facit	324
Veteres migrate coloni	298
Vexatio dat intellectum	404

Vicem pro vice reddo tibi, bone vicine	46
Vicisti, Galilaeae!	146
Victrix causa diis placuit, sed victa Catoni	319
Videant consules	291
Videant consuli	291
Viribus unitis	183
Virtute et exemplo	179
Virtuti confido	120
Vita brevis, ars longa	279
Vitam et sanguinem!	61
Vitam et sanguinem, sed avenam non	63
Vivat sincera sincerorum sinceritas	198
Vivat Soroksár	67
Vivere est cogitare	334
Vivere militare est	316
Vivit et regnat	398
Vivos voco, mortuos plango, fulgura frango	331
Volenti non fit iniuria	324
Vota non numerantur, sed ponderantur	184
Vox clamantis in deserto	405
Vox diabolica hui, hui	5
Vox faucibus haesit	301
Vox populi vox dei	405

Olasz szálló ígék.

Anch' io sono pittore!	146
Andare a Buda	339
Bella cosa far niente	323
Di chi mi fido, guardami Iddio	147
Dolce far niente	323
Eppur si muove!	148
Figaro qua, Figaro là etc.	340
Fulgreami già in fronte la corona etc.	339

Galateo	222
Galeotto fu il libro e chi lo scrisse	347
Il dolce far niente	323
Io credo ch' ei credette ch' io credesse	338
L' iena di Brescia	104
L' Italia farà da sè	149
La donna è mobile	340
La forza del destino	341
La morte civile	341
Lasciate ogni speranza voi ch' entrate	337
Le frutta di frate Alberigo	33
Libera Chiesa in libero Stato	150
Nessun maggior dolore che ricordarsi etc.	337
Nessuno	107
Non posso, non devo, non voglio	418
O beata Ungheria, se non si lascia etc.	338
Oh che baccano sul caso strano etc.	341
Re galantuomo	150
Se non è vero, è ben trovato	339
Tempi passati!	179
Trema, Bisanzio!	340
Vengan le frutta	33
Voi siete troppo ricchi	151
Spanyol szálló ígék.	
Al leon muerto hasta las liebres le repelan	346
Desden con el desden	347
Don Quijote	343
Dulcinea de Toboso	344

El caballero de la Triste Figura	343
El gran Galeoto	347
El huevo de Juanelo	344
El leon muerto	346
El secreto á voces	344
Hombres que non lo son	346
Jugar a juego descubierto	346
La naranja exprimida cae del oro al lodo	346
La vida es sueño	344
Molinos de viento acometer	344
Non todos los que lo parecen, son hombres	346
Ó locúra ó santidad	347
Para vivir dexar vivir	347
Rocinante	343
Francia szálló ígék.	
A bon vin, bon latin	73
Ah, il n'y a plus d'enfants!	352
Alfana vient d'equus, sans doute	289
Allons, enfants de la patrie!	358
Ami de la vertu	358
Après nous le déluge	157
Assassins juridiques	382
Bohême	361
C'est la guerre	141
C'est le commencement de la fin	371
C'est plus qu'un crime, c'est une faute	162

C'est tout comme chez nous	253
Cause célèbre	354
Céladon	350
Chassez le naturel, il revient au galop	308
Chauvin, chauvinisme	363
Cherchez la femme	322
Chevalier sans peur et sans reproche	153
Chronique scandaleuse	349
Demi-monde	364
Doctrinaire	166
Doigts de fée	365
Du haut de ces pyramides quarante siècles etc.	161
Du sublime au ridicule il n'y a qu'un pas	160
Écrasez l'infâme	356
Embarras de richesse	354
Enfin seuls!	395
Et voilà comme on écrit l'histoire!	356
Faux bonshomes	364
Gloire	155
Grattez le Russe et vous trouverez le Tartare	164
Harpagon	351
Hongrois! le moment est venu de recouvrer etc.	75
Hony soit qui mal y pense	169
Il n'y a plus d'enfants	352
Il n'y a que le premier pas qui coûte	357
Il y a des juges à Berlin	358
Invitation à la valse	387
J'accuse!	368
J'ai ri, me voilà désarmé	355
J'y suis et j'y reste	168
Je m'en vay chercher un grand peust-être	349

Je n'en vois pas la nécessité	150
Je pense, donc je suis	334
Je veux que le dimanche chaque paysan etc.	154
Jésuite n'aura rien ici	55
Jeunesse dorée	159
Juste milieu	353
L'amiral suisse	425
L'appétit vient en mangeant	348
L'État c'est moi	155
L'exactitude est la politesse des rois	165
L'Italie est un nom géographique	181
L'ordre règne à Varsovie	167
La bête humaine	367
La cinquième puissance	164
La garde meurt et ne se rend pas	165
La gloire	150
La grammaire qui sait régenter jusqu'aux rois	173
La grande nation	159
La Hongrie vaincue est aux pieds de V. M.	103
La langue, c'est la nation	200
La lune de miel	355
La mort sans phrases	159
Le parole a été donnée à l'homme pour déguiser sa pensée	162
La patrie est en danger	92
La propriété c'est le vol	360
La reine . . . toujours la reine!	154
La science a fait banqueroute	367
La science a fait faillites	367
Laisser faire, laisser passer	354
Le grand peut-être	349
Le mot de Cambronne	165
Le pays des Tziganes	366
Le philosophe de Sanssouci	178
Le roi est mort, vive le roi	153
Le roi règne et ne gouverne pas	187
Le soleil d' Austerlitz	161
Le style est l'homme	357

Les doigts de fée	365
Les extrêmes se touchent	357
Les Faux Bonshommes	364
Les hommes sont ce que les femmes les font	238
Les paroles sont faites pour cacher nos pensées	162
Les Portugais sont toujours gais	366
Liberté, Égalité, Fraternité	158
Madame Benoiton	365
Mais je n'en vois pas la nécessité	156
Mais où sont les neiges d'antan?	348
Morte saison	348
Mourir n'est rien, c'est notre dernière heure	343
Ni Dieu, ni maître	365
Noblesse oblige	359
Nom géographique	181
Nous corrigeons le vice par le pureté de la fin	335
Nous dansons sur un volcan	167
On presse l'orange et on jette l'écorce	346
On revient toujours à ses premiers amours	360
Ordre et progrès	361
Ôte-toi de là que je m'y mette	360
Oui, si nous n'avions pas des juges à Berlin	358
Pends-toi, brave Crillon!	155
Philosophe de Sanssouci	178
Pitaval	354
Points noirs	168
Politique en chute en chute	116
Prudhomme	362
Que diable allait-il faire dans cette galère?	351
Que messieurs les assassins commencent	363
Qui nous délivrera des Grecs et des Romains?	356
Revenons à nos moutons	352
Rien ne blesse autant que la vérité	181

Saison morte	438
Sans-culotte	158
Sans phrases	159
Souvent femme varie etc.	341
Surtout pas de zèle	162
Tant de bruit pour une omelette!	156
Tartufe	350
Tempête dans un verre d'eau	354
Tirer les marrons du feu	350
Tirez le rideau; la farce est jouée	349
Toujours perdrix	154
Tout comme chez nous	253
Tout est perdu fors l'honneur	153
Tout est pour le mieux dans le meilleur etc.	355
Tout soldat français porte dans sa giberne etc.	166
Toute femme varie	341
Trop tard	168
Tu l'as voulu, George Dandin	351
Tue-la	364
Un nom géographique	181
Un prince est le premier serviteur de l'État	178
Une science, où les voyelles ne sont rien etc.	289
Vespasienne	145
Voilà le soleil d'Austerlitz	161
Vous l'avez voulu, George Dandin	351
Angol szálló ígék.	
A grave man	373
A green-ey'd monster	373
A horse! a horse! my kingdom for a horse!	371
Alas, poor Yorick	370
All the perfumes of Arabia will not sweeten etc.	372
Atrocities	171

Boycotting	171
Break, heart; I prithee, break!	374
Bulgarian atrocities	171
Caviare tho the general	369
Coming events cast their shadows before	376
Darkest Africa	379
England expects that every man will do his duty	170
For a wilderness of monkies	372
For Brutus is an honourable man	370
For ever — never!	378
Frailty, thy name is woman!	368
Get thee to a nunnery	370
God save the King	368
Hands off!	171
Have you prayed to-night, Desdemona?	373
Hell is paved with good intentions	376
Horribly beautiful	377
I would not have given it for a wilderness of monkies	372
I come to bury Caesar, not to praise him	370
I thank thee, Jew, for teaching me etc.	372
John Bull	375
Knowledge is power	368
Last, not least	374
Lilliput	374
Love and be silent	374
Lynch law	429

Moral insanity	376
Much ado about nothing	372
Music that may not be heard	373
My house is my castle	368
O master! We are seven!	376
O upright judge! Mark, Jew! etc.	372
O, what a fall was there	371
O, what a noble mind is here o'erthrown	321
Poor naked wretches	219
Poor Tom's a-cold	374
Provide thy money	373
Put money in thy purse	373
Quoth the Raven: «Never more!»	379
Robinson	375
Shylock	372
Something is rotten in the state of Denmark	369
Struggle for life	378
Sweets for the sweet	370
That is the true beginning of our end	371
The darkest Afrika	379
The last of the Mohicans	377
The undiscover'd country, from whose etc.	370
The un-named demigods	94
There are more things in heaven and earth, Horatio	369
Though this be madness, yet there is method in it	369
Though thy tackle's torn etc.	371
Time is money	282
To be, or not to be, — that is the question	369
To die, — to sleep; — to sleep! perchance to dream	369
Tory	169
Un-named demigods	94

Vanity fair	374
We will along ourselves, and meet them at Philippi	371
We are seven	376
Well roared, lion!	372
What shall Cordelia do; love and be silent	374
What's Hecuba to him, or he to Hecuba	369
Whig	169
Why, this is a more exquisite song etc.	373

Német szálló ígék.

Aber fragt mich nur nicht wie	388
Adam Ryse	199
Alles ist gerettet!	187
Auf dem Dache sitzt ein G-eis etc.	393
Auf meine liab'n Weana lá s' i' net schiass'n	182
Aufforderung zum Tanz	387
Aus den Thränen der Ungarn	178
Autorität, nicht Majorität	184
Betyarenthum	391
Blutrichter von Arad	105
Canaille, meine Kanonen will ich haben!	103
Dank vom Haus Österreich!	385
Das Deutsche muss verdrängt und die Sprache etc.	443
Das Ewig-Weibliche zieht uns hinan	383
Das glänzende Elend	382
Das ist meine Verfassung	183
Den Schwerpunkt nach Ofen verlegen	58
Den Wald von lauter Bäumen nicht sehen	381
Der Dritte im Bunde	384
Der Mensch fängt erst beim Baron an	181
Der Mohr hat seine Schuldigkeit gethan	383
Der Nebel von Chlum	185
Deutsche Gründlichkeit	385

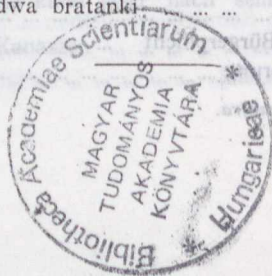
Die Bretter die die Welt bedeuten	385
Die Brücke verloren, Siebenbürgen verloren	103
Die Invasion der Magyaren etc.	394
Die Kinder, sie hören es gerne	383
Die Limonade ist matt, wie deine Seele	384
Die Politik Meines Hauses	121
Die schönen Tage in Aranjuez sind nun zu Ende ...	384
Ein Knabe regiert euch, Ungarn	56
Er hat sie verlassen, wie Sankt Paul die Bloch	49
Erkläret mir, Graf Oerindur, diesen Zwiespalt der natur	388
Erwachtet ihr nie? Kossuth ruft euch	56
Es ist eine alte Geschichte	388
Federvieh	182
Flankenbewegung	97
Freund der Tugend	358
Gazetten müssen nicht geniert werden	179
Geflügeltes Wort	267
Generalsaft	427
Gesamt-Monarchie	105
Geteilte Freud' ist doppelte Freude	383
Globus von Ungarn	392
Gollasch	390
Gott erhalte	385
Grobjan	380
Grosser Krach	393
Ham s' kan Türk'n g'seh'n?	69
Herunter mit dem Fetzen!	131
Hinter der Landstrasse fängt Asien an	180
I' lass auf das Volk nit schiass'n	182
Ich bin es müde über Sklaven zu herrschen	179
In deinem Lager ist Österreich	388
In meinem Staate kann jeder nach seiner Façon etc.	179
Jogaszen und Kanaszen	390
Justizmord	382

Kaiser zu sein wär' ja ka so a schlechtes G'schäft etc.	96
Kategorischer Imperativ	381
Knigge	222
Krach	393
Krapülinsky und Waschlapski	389
Krutzitürken	56
Kulturkampf	186
Leben und leben lassen	347
Lügewacker	237
Lügt wie telegrafiert	186
Man lebt nur einmal in der Welt	382
Matratzengruft	389
Mein Liebchen, was willst du mehr?	388
Meine liebe Kämeter, mach' sie lieber Hemeter	179
Meini Ungarn wer'n mi' net auslach'n	96
Mit Rebellen unterhandle ich nicht	98
Nach Adam Ryse	199
Nach Canossa gehen wir nicht	186
Niksz dájcs	78
Nur die Lumpe sind bescheiden	382
P. V. D. T. N. A. K. L. S.	55
Pandurenwirtschaft	391
Pannonia vergisst die Toten nie	55
Politik der freien Hand	184
Politik der gebundenen Marschrouten	118
Politik meines Hauses	121
Politik von Fall zu Fall	116
Revolution in Glacéhandschuhen	86
Revolver-Journalist	393
Richtet euch zeitlich, Ungarn	56
Rinaldo Rinaldini	387
Ruhe ist die erste Bürgerpflicht	179
Rückwärtskonzentrierung	184

Schöne blaue Donau	212
Sich rückwärts zu konzentrieren	184
So jung, und schon ein Jakobfy!	425
Spräng än de Miresch, lûf än de Besch	20
Stolz will ich den Spanier	220
Unbedingte Unterwerfung	99
Und da keiner wollte leiden, dass der andre für ihn zahle	389
Ungarischer Globus	392
Unglückseliges Flötenspiel	384
Vivat Soroksár! Maria Theresia is a Marktfleck'n! ...	67
Von Fall zu Fall	116
Von Herrschaften abgelegte Kleider	428
Vor der St-Marxer-Linie fängt Asien an	180
Welche Wendung durch Gottes Fügung!	186
Weltliteratur	383
Wenn ich den Namen Ungarn hör'	389
Wer zahlt die Kohlen?	184
Wie glücklich ist ein Deutscher Mann	381
Wir können warten	108
Wo man singt, da lass dich ruhig nieder	387
Zwei Seelen und ein Gedanke	390

Szláv és északi szálló ígék.

Den Politiske Kandestober	395
Dnyevnik lisnyavo cselovjeka	395
Jeszcze Polska nie zginela	189
Nie pozwolam	188
Węgier Polak dwa bratanki	187

ISBN 963 05 6755 5

Kiadja az Akadémiai Kiadó
Budapest 1117, Prielle Kornélia u. 19-35.

Eredeti kiadás: 1901
Reprint kiadás: 1994

© Akadémiai Kiadó

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó és Nyomda Vállalat
igazgatója

A nyomdai munkálatokat az Akadémiai Kiadó és Nyomda
Vállalat végezte

Felelős vezető: Zöld Ferenc
Budapest, 1994

Nyomdai táskaszám: 22910

Műszaki szerkesztő: Szakács Sándorné

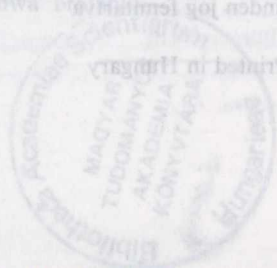
A fedélterv Németh Zsuzsa munkája
Megjelent 31,75 (A/5) ív terjedelemben

Kiadványszám: II/2973
HU ISSN 0237-6458

Minden jog fenntartva

Printed in Hungary

Schöne Haus-Domau	212
Sich rückwärts zu konzentrieren	281
Sa jung, und schon ein Jakobffy!	282
Sprang in da Miesch, löf an da Besch	282
Stolz will ich den Spanier	282
Unbedingte Unterwerfung	282
Und da keiner wollte leiden, dass der andre für ihn zahle	282
Ungarischer Gleich	282
Unglückseliges Flötenspielen	282
Vival Serokár! Maria Theresia a n'kérám a n'kérám!	282
Von Fall zu Fall	282
Von Herrschaften nach Herrschaften	282
Vor der St. Marxyer-Maria	282
Welche Wendung durch Gott?	282
Weltliteratur	282
Wenn ich den Namen nicht mag	282
Wer zählt die Kohlen?	282
Wie glücklich sind wir?	282
Wir können warten	282
Wo man singt sich selbst an	282
A kindésít felőre az Akadémiai Kiadó és Nyomda Vállalat	282
Zwei Gedichte	282
A nyomdai munkatársak az Akadémiai Kiadó és Nyomda Vállalat vezette	282
	282
Budapest, 1994	282
Nyomdai tisztségviselő: 22010	282
Művészeti szerkesztő: Székely György	282
A felelős szerkesztő: Székely György	282
Megjelent: 31.75 (A) in 1994	282
Kiadásnyomtatás: II. 2013	282
HU ISSN 0337-6128	282
Minden jog fenntartva	282

Tróttur Bécía

Saxa í Saxa

Tróttur Bécía

Saxa í Saxa

Tróttur Bécía

Saxa í Saxa

Tróttur Bécía

Saxa í Saxa